ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
М.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. М.АУЭЗОВА

AUEZOV
UNIVERSITY
1943

ҚАЛЫБЕКОВА АСМА АХМЕТҚЫЗЫНЫҢ 80 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН «ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ТӘРБИЕСІНІҢ АСЫЛ МҰРАСЫ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ–ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ

ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ

МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «НАРОДНАЯ МУДРОСТЬ КАЗАХОВ О ВОСПИТАНИИ», ПОСВЯЩЕННОЙ 80-ЛЕТИЮ КАЛЫБЕКОВОЙ АСМЫ АХМЕТОВНЫ

Шымкент, 2025 жыл

УДК 37.01
ББК 74.20
Қ 30

ҚАЛЫБЕКОВА АСМА АХМЕТҚЫЗЫНЫҢ 80 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН «ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ТӘРБИЕСІНІҢ АСЫЛ МҰРАСЫ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ–ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІ – Шымкент: М. Әуезов ат. ОҚЗУ, 2025 ж.
Тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

ТРУДЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «НАРОДНАЯ МУДРОСТЬ КАЗАХОВ О ВОСПИТАНИИ», ПОСВЯЩЕННОЙ 80-ЛЕТИЮ КАЛЫБЕКОВОЙ АСМЫ АХМЕТОВНЫ - Шымкент: ЮКИУ им. М. Ауэзова, 2025 г.
Языки: казахский, русский, английский.

ISBN 978-601-378-234-8

Редакциялық алқаның төрағасы: - Д.Ж.Ахмед-Заки – т.ғ.д., профессор М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің Басқарма төрағасы – ректор

Редакциялық алқа мүшелері: Е.И. Иманғалиев – ф-м.ғ.к., Басқарма мүшесі, академиялық мәселелер жөніндегі проректор; Ұ.С.Сүлейменов – т.ғ.д., профессор, ғылыми жұмыс және инновациялар жөніндегі проректор; С.Ю. Трапицын – п.ғ.д., профессор, А.И. Герцен атындағы Ресей мемлекеттік педагогикалық университетінің Кадрлық менеджмент және білім басқармасы кафедрасының меңгерушісі; Гелишли Южель – философия докторы (PhD), профессор Гази университеті ректорының кеңесшісі, Түркия; К.М.Уразбаев – ф.ғ.к., доцент, «Тарих және педагогика» факультетінің деканы; А.М. Усенова – философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, «Жалпы педагогика және психология» кафедрасының меңгерушісі; Ш.Алметов – п.ғ.д., профессор, «Жалпы педагогика және психология» кафедрасы; Г.А.Нуридинова – п.ғ.к., доцент, «Жалпы педагогика және психология» кафедрасы; И.А. Корнилко – п.ғ.к., доцент, «Жалпы педагогика және психология» кафедрасы; А.С. Исабаева – п.ғ.к., доцент, «Жалпы педагогика және психология» кафедрасы; Ұ.Б.Назарбек – PhD докторы, доцент, академиялық ғылым департаментінің директоры; М.К.Серкебаев – т.ғ.к., доцент, ғылыми қызметті үйлестіру бөлімінің басшысы; Г.Л.Усебаева – ғылыми қызметті үйлестіру бөлімінің бас маманы; Г.О.Алданазарова – ғылыми қызметті үйлестіру бөлімінің бас маманы; Ж.С.Салиева – ғылыми ақпаратты талдау орталығының бас маманы.

УДК 37.01
ББК 74.20
Қ 30

©М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, 2025
©Южно-Казахстанский иследовательский университет им.М.Ауэзова, 2025

ҚҰРМЕТТІ АСМА АХМЕТҚЫЗЫ!

Сізді өзімнің және қасиетті қара шаңырақ М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті ұжымының атынан 80 жылдық мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтаймын!

Сіз өз еңбек жолыңызда жауапты қызметтерді зор абыроймен атқарып, бүгінде Әділетті Қазақстанның тұрақты дамуы мен өркендеуі жолында аянбай еңбек етіп, әрдайым абырой биігінен көрініп келесіз. Сіздің мектебіңізден өткен шәкірттер бүгінде жауапты қызметтерде еңбек етіп, мемлекетіміздің дамуына сүбелі үлесін қосуда.

Өзіңізді ізіңізден ерген жас буын тындырымды тірліктердің басында жүрген іскерлігі мен ұйымдастырушылық қабілеті мол көшбасшы, бірегей ғалым, айбынды да, тұғырлы тұлға ретінде жоғары бағалайды.

Сіз университет қабырғасына 1969 жылы педагогика кафедрасының оқытушысы болып жұмысқа келген күніңізден бастап, міне, 57 жыл тек осы ұжымда қажырлы еңбегіңізбен және үлкен ғылыми мектептің ұлағатты ұстазы ретінде қосқан үлесіңіз зор.

Сіз осындай ғибратты ғұмырыңызды арқау етіп, қайраткерлік пен мемлекетшілдіктің озық үлгісін көрсетіп келесіз.

Осынау мерейлі күнде өзіңізге зор денсаулық, мықты қажыр-қайрат, ұзақ ғұмыр, отбасыңызға ырыс, бақ-береке, амандық тілеймін. Игі істеріңіздің әманда алға басып, елдің ыстық ықыласына бөленіп, Жаңа Қазақстанның дамуы жолындағы жұмыстарыңыздың берекелі болуына тілектестік білдіремін.

Ғылым мен жоғары білім саласын дамытуға қосқан үлесіңіз жемісті болсын! Әманда абыройдың тұғырынан көрініп, мерейлі мәртебеңіз биіктей берсін!

Мерейтойыңыз құтты болсын!

М.Әуезов атындағы ОҚЗУ Басқарма Төрағасы-ректоры
Ахмед-Заки Дархан Жұмаханұлы

АСА ҚАДІРЛІ АСМА АХМЕТҚЫЗЫ!

Сізді ғылым мен білімге сіңірген өлшеусіз еңбегіңіздің, ұлтымыздың рухани қазынасын жаңғырту жолындағы қажырлы еңбегіңіздің жарқын айғағы – әдемі 80 жылдық мерейтойыңызбен шын жүрегімізден құттықтаймыз!

Өмір жолыңызда – педагогика ғылымы мен этнопедагогика саласының өркендеуіне өнегелі еңбек еттіңіз. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінде 30 жылдан аса кафедра меңгерушісі болып, ғылым ордасын қалыптастыруға өлшеусіз үлес қостыңыз. Сіздің бастамаңызбен аспирантура, магистратура, докторантура ашылып, көптеген жас ғалымдарға жол ашылды. 10 жылдан аса диссертациялық кеңесті басқаруыңыз, қорғалған еңбектердің түгелдей бекітілуі – жоғары талап пен әділдікке негізделген еңбегіңіздің нәтижесі.

Сіздің жетекшілігіңізбен 5 докторлық, 35 кандидаттық, көптеген магистрлік диссертациялар қорғалды. Педагогика саласында ең таңдаулы ғылыми зерттеулер үшін тағайындалатын Ы. Алтынсарин атындағы І-дәрежелі сыйлыққа ие болып, ғылыми еңбектеріңіз қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде жарық көрді. Бұл еңбектер бүгінде Қазақстанның ғана емес, әлемнің ғылыми кеңістігінде өз орнын тапты.

Сіз ұйымдастырған халықаралық және республикалық конференциялар, этнопедагогиканы білім беру жүйесіне енгізу бастамаларыңыз – елдің болашағына бағытталған ұлы істер. Сонымен қатар, қайырымдылық пен меценаттық қызметіңіз арқылы ауыл мектебін ашып, көптеген кітаптарды мектеп кітапханаларына сыйға тарттыңыз. Бұл Сіздің халыққа деген шынайы махаббатыңыздың айғағы.

Сіздің ерен еңбегіңіз жоғары бағаланып, «Құрмет» орденімен, «Бірлік» алтын медалімен, мемлекеттік стипендиялармен, «Облысқа сіңірген еңбегі үшін» медалімен, 2024 жылы «Шымкент қаласының құрметті азаматы» атағымен марапатталдыңыз. Бұл марапаттар – ғылымға, қоғамға, ұлт болашағына сіңірген еңбегіңіздің айқын көрінісі.

Аса қадірлі Асма Ахметқызы, Сізге зор денсаулық, ұзақ ғұмыр, отбасыңызға амандық, шығармашылық табыс тілейміз. Мерейіңіз қашанда үстем бола бергей!

Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясының президенті,
Абай атындағы ҚазҰПУ-нің зерттеуші-професоры, әл-Фараби атындағы
ҚазҰУ-ің професоры, академик, ҚР Мемлекттік сыйлығының лауреаты,
Асқарбек Құсайынов

БАСТЫ МАҚСАТ – САПАЛЫ БІЛІМ

АСҚАРБЕК ҚҰСАЙЫНОВ
Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар
Академиясының президенті, академик

Мектеп оқушыларының білім сапасын көтеру қандай елдің болмасын басты мақсаты, себебі балалардың білім сапасы жоғары болса, елдің адами капиталы жоғары болады, ол, өз кезегінде, елдің ғылыми-инновациялық және экономикалық дамуының түп қазығы болып табылады.

Педагогика ғылымында орта білім беру сапасын көтеру аса күрделі проблемалардың санатына жатады, себебі біз күнделікті өмірден бір балаға жақсы білім берудің өзі қаншалықты ауыр жұмыс екенін жақсы білеміз. Ал бір сыныпта оқитын бір-біріне ұқсамайтын 25 – 30 балаға жақсы білім беру үшін қанша әдіс-тәсілдер қолданып, қанша күш жұмсау керек? Бір мектепте оқитын 1,5 – 2,0 мың баланың білім сапасын көтеру қиындығын немен салыстыруға болады. Жүздеген, мыңдаған мектептерде оқитын жүз

мыңдаған баланың білім сапасын көтеру мәселесіне баратын болсақ, оның ауырлығын бәріміз де сезінеміз.

Орта білім беру жүйесі аса күрделі жүйе. Оның басқа да күрделі жүйелер сияқты жүйе құраушылары болады. Қандай болмасын күрделі жүйенің сапасын көтеру үшін, алдымен оның жүйе құраушыларын табу керек. Сол жүйе құраушылардың сапасын ғылыми негізде жүйелі түрде көтере алған жағдайда ғана, сол жүйенің сапасы көтеріледі.

Ұзақ жылдар бойы жүргізген отандық және әлемдік тәжірибелерді зерттеу нәтижесінде орта білім беру жүйесінің **8 жүйе құраушысы** анықталды. Олар: **білім стандарттары мен оқу бағдарламалары; оқу әдебиеті; педагог кадрлардың кәсіби біліктілігі; білім беру сапасын бағалау; рухани-адамгершілік және патриоттық тәрбие беру; ғылыми-зерттеу жұмыстары; басқару жүйесі; материалды-техникалық база.**

Барлық елдерде осы құраушылардың сапасын көтеру мақсатында көптеген жұмыстар атқарылады, бізде де ондай жұмыстар жүргізіліп келеді. Жүргізген зерттеулер, бұл жұмыстар жүйелі түрде жүргізілген елдерде ғана білім сапасы көтерілетінін көрсетіп отыр. Осы ойды қарапайым бірер мысалмен ғана саралап көрейік. Бір мектепте **4 – 5 жетінші** сыныпта оқитын **100 – 150 баланың** білім сапасын көтеру керек делік, онда осы сыныптарға қатысты білім беру жүйесінің, жоғарыда айтылған, **8 құраушысының да сапасы жоғары болуы қажет,** сонда ғана осы сыныптарда оқитын балалардың білім сапасы көтерілетін болады. Осы 8 жүйе құраушысының бірі – педагог кадрлардың кәсіби біліктілігі. Осы сыныптарда 15 мұғалім сабақ береді делік, осында оқитын балалардың білім сапасы жоғары болуы үшін, осы 15 мұғалімнің бәрінің де кәсіби құзіреті жоғары болу керек.

Білім беру жүйесінің бұдан басқа да 7 құраушы бар, демек осы 4 - 5 сыныпта оқитын балалардың білім сапасын көтеру үшін, сол балаларға қатысты, осы құраушылардың да сапасын көтеру керек.

Енді осы тұжырымдаманы қалыпты мектептегі жағдайға байланысты қарастырайық. Осы 8 құраушыны мұқият қарасақ, онда олардың ішіндегі, білім стандарттары мен оқу бағдарламалары және оқу әдебиетінен, басқа 6 құраушының сапасы мемлекеттік деңгейде оларды көтеру мақсатында атқарылып жатқан жұмыстармен бірге, мектептердің, аудан және облыстық білім мекемелерінің ішкі резервтерін пайдаланып қосымша іс-әрекеттер жасай отырып көтере түсуге болады. Сонда олардың сапалары арта түседі, ал ол өз кезегінде оқушылардың білім сапасын көтеруге оң ықпал ететді. Мысалы, мектептерде жұмыс жасайтын мұғалімдердің кәсіби біліктілігін көтерудің қолда бар көптеген тиімді тетіктерін тиімді пайдаланыла отырып, олардың кәсіби құзіретін көтеруге, балалардың білім сапасын дұрыс анықтауға қол жеткізуге, осы сыныптарда оқитын балаларға жақсы рухани-адамгершілік және патриоттық тәрбие беру тетіктерін тауып, ата-аналармен бірге нәтижелі жұмыстар жасай отырып, оларға берілетін тәрбие сапасын арттыруға, балалардың білімге, ізденіске деген қызығушылықтарын оятып, талаптандыра білуге, мектепте жақсы басқару жүйесін қалыптастыруға және шама келгенше материалды-техникалық база сапасын көтеруге болады. Осындай жұмыстар сол сыныптарда оқитын оқушыларға қатысты жүйелі түрде жүргізілетін болса, сонда ол сол оқушылардың білім сапасының көтерілуіне оң ықпал етеді.

Түркістан облысы білім басқармасының қолдауымен **2018 – 2019** оқу жылында осы идея негізінде Төлеби және Ордабасы аудандарынан **18** мектептің **2-ші және 6-шы** сыныптарында оқитын **1,5 мың оқушы** және **138 мұғалім** қатысып, эксперимен жүргізілді. Оны нәтижелі жүргізу үшін Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясы мен Облыстық білім беру басқармасы арасында Меморандум жасалып, сол негізді оның Концепциясы мен Кешенді жұмыс жоспары жасалып бекітілді. Жыл бойы ғылыми негізде жүйелі жұмыстар атқарылды, нәтижесінде экспериментке қатысқан сынып оқушыларының білім сапасы, оған қатыспаған сынып оқушыларының білім сапасына қарағанда, жоғары болды.

Эксперимент нәтижесі облыстық білім басқармасында мұқият талқыланып, оны жалғастыру жөнінде шешім қабылданды. **2019 – 2020** оқу жылында оның аясы кеңейтіліп, Отырар және Сайрам аудандарынан 2-ші және 6-шы сыныптар алынды, ал Төлеби және Ордабасы аудандарында 3-ші және 7-ші сыныптар қосылды. Осылайша, экспериментке облыстың **4** ауданындағы **40** мектеп **3,0 мыңнан астам оқушы** және **400-ге жуық мұғалім** қатысты. Нәтижесінде, экспериментке қатысқан сыныптарда оқитын оқушыларын білім сапасы экспериментке қатыспаған сыныптарда оқитын оқушылардың білім сапасына қарағанда, салыстыпмалы түрде, **4,5%-дан 9,5%-ға дейін жоғары болды.** Өкінішке орай, бұл эксперимент пандемия жағдайына байланысты тоқтап қалды.

Эксперимент нәтижелері бойынша «*Білім сапасын ғылыми негізде көтеру» мақсатында Түркістан облысы Ордабасы және Төлеби аудандарында 2018 – 2019 оқу жылында жүргізілген эксперимент қорытындысы»* атты, ал 2019 – 2020 оқу жылының қортындысы бойынша - *«Білім сапасын ғылыми негізде көтеру. Түркістан облысында жүргізілген экспериментке қатысушылардың мақалалар жинағы»* жарық көрді. Онда экспериментке қатысқан ұстаздар мен әдіскерлер оның идеясының дұрыстығын, ішкі резевтерді пайдалана отырып жүйе құраушылардың сапасын көтеру жұмыстары оң нәтиже бергенін, мектеп ұжымының жаңа деңгейде жұмыс жасай бастағанын, оқушылардың білім алуға деген қызығушылықтарының артқанын, ақылдасу сабақтары мұғалімдердің ашылып, еркін пікір айтуларына жақсы ықпал еткендерін, ұстаздардың кәсіби құзіреттерінің жаңа деңгейге көтерілгендерін айтып, оны жалғастыру жөнінде ұсыныс-пікір білдірді.

Осы экспериментке қатысқан біраз мектептер сол кезде атқарылған жүйелі жұмыстарын өз еріктерімен жүргізе берді. Соның бірі Ордабасы ауданының **Ынтымақ мектебі**. Сол кезде эксперименттік сынапта оқып 2023 – 2024 оқу жылында мектеп бітірген **41** оқушының **29-ы** грантпен ЖОО түсті. Бұл, әрине, жақсы көрсеткіш.

Түркістан облысы әкімшілігінің ұсынысы бойынша **2024 – 2025** оқу жылында осы жұмыстарды жүргізу мақсатында Облыстық білім басқармасы бағдарлама қабылдады. Бұл жұмыстарды бұрын тәжірибе жинаған аудандарда жүргізілетін болды. Бағдарламаға Төлеби ауданынан **16** мектеп, Отырар және Ордабасы аудандарынан **7 мектептен**, жалпы – **30** мектеп алынды. Оған **1-ші бағдарлы** сыныптарда оқитын **1620** оқушы мен оларға сабақ беретін **92** мұғалім, **2-ші** сыныптан – **1607** оқушы мен **284** мұғалім, **5-ші** сыныптан – **1649** оқушы мен **482** мұғалім, **жалпы бағдарлы** сыныптарда оқитын **4876** оқушы мен **482 мұғалім** тартылды.

Бағдарлама бойынша жұмыс жасайтын сыныптарды – **бағдарлы сыныптар** деп атадық.

Төлеби, Отырар және Ордабасы аудандық білім бөлімдерінің басшылары педагогика ғылымдарының докторы, профессор Бекайдар Тойлыбаев, Шұға Тұрмаханбетова, Құдайберген Шербаев, аудандық әдістемелік кабинет меңгерушілері Ақмарал Тұрғанова, Бақытжан Бекпейіс, Дархан Ембай, әдіскерлер Салтанат Бакирова, Ардақ Исмагулова, Бақтыбай Абдукаримовтар осынша күрделі жұмысты нәтижелі ұйымдастырып жүргізе білді.

Төлеби ауданынан қатысқан 16 мектептің ішінен №16 Ш.Уалиханов және Ы.Алтынсарин атындағы мектептердің, Ақбастау, Жаңа-ұйым және Қайнар мектептерінің оқушыларының білім сапасы жақсы көтерілді. Отырар ауданынан қатысқан Ш.Қалдаяқов гимназиясыныңң, С.Әшіроа, Қ Сатпаев, Отырар, С Құртаев, Абай және М.Әуезов атындағы мектептер мен Ордабасы ауданынан қатысқан Ш.Уалиханов гимназиясы мен С.Ысмайылов, Д.Қонаев, Байтерек, Зерде, М.Исламқұлов және Атамекен мектептерінің оқушыларының оқытылатын негізгі пәндер бойынша білім сапалары, осы бағдарламаға қатыспаған мектептердің оқушыларының білім сапаларымен, салыстырмалы түрде анықталды. Нәтижесінде **2-ші бағдарлы** сыныптарда оқитын **1607** оқушының білім сапасы, салыстырмалы түрде **3,47%-дан 7,7%-ға дейін**, ал **5-ші бағдарлы** сыныптарда оқитын **1649** оқушының білім сапасы **2,5%-дан 3,87%-ға дейін көтерілді.**

Бағдарлама басталған **алғашқы оқу жылында** оқушылардың білім сапасының **осынша деңгейге көтерілуі өте жақсы көрсеткіш.** Алдағы оқу жылдары бұл көрсеткіш арта түсіп, нәтижесінде бағдарлы сыныптарда оқитын оқушылар тиянақты білім алатын болады.

Осы бағдарлама негізінде жұмыс жасау барысында:

– мұғалімдердің кәсіби біліктілігі көтереді;

– оқушылардың білім беру сапасын бағалау жүйесі жетілдіріледі;

– бағдарлы сыныптарда ұлттық рухани-адамгершілік және патриоттық тәрбие беру жұмыстары жетілдіріледі;

– білім саласын басқарудың тиімді жүйесі құрылады;

–бағдарлы сыныптарда жүргізілетін ғылыми-зерттеу жұмыстарының сапасын көтеріледі;

–бағдарлы сыныптарды басқару сапасы жетілдіріледі;

– бағдарлы сыныптардың материалды-техникалық базасын жақсарады.

Осындай нәтижелерге қол жеткізу негізінде, бағдарлы сыныптарда оқитын оқушылардың білім сапасы көтерілетінін бір жылғы жұмыс қортындысы көрсетіп отыр.

Біз, білім сапасын ғылыми-практикалық негізде жүйелі түрде көтеруге бағытталған осы бағдарламасы негізінде, **бір сыныпта оқитын 1 мың баланың білім сапасын көтеру үшін қолданылған әдіс-тәсілдермен, басқа да мыңдаған балалардың білім сапасын көтеруге болады** деп есептейміз.

Демек, **бұл идеяның өміршеңдігі териялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да дәлелденіп отыр.**

Еліміз – кемел, ұрпағымыз – келешекті болсын!

АСА ҚАДІРЛІ АСМА АХМЕТҚЫЗЫ!
Сізді 80 жасқа толу мерейтойыңызбен құттықтаймыз!

Қазақстан педагогика ғылымдарының жарқын жұлдызының бірі және бірегейі, ҚР ҒҒА академигі, ҚР Педагогикалық ғылымдар Академиясының академигі, Халықаралық Психология ғылымдар Академиясының академигі, ҚР оқыту ісінің нағыз майталманы, жастарды ғылым-білімге баулудың шаң жуытпас тарланы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Қалыбекова Асма Ахметқызы биыл 80 жасқа толып отыр.

Асма Ахметқызының бойындағы табиғи тылсым күш оның алдына биік мақсат қойып, сол мақсатқа жетуге жол ашты. «Талапты ерге нұр жауар» дегендей Н.А.Некрасов атындағы Кострома мемлекеттік педагогикалық институтын бітірісімен, қызығы мен қиындығы ұшан теңіз педагогика саласын өркендетуге күш салды. Еңбек жолын оқытушылық қызметтен бастап, проректорлық қызметке дейін өсті.

А.А.Қалыбековаың еңбек жолындағы қызметі білім беру және ғылыммен тығыз байланысты. 30 жылдан аса М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің "Жалпы педагогика және этнопедагогика" кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарып, кафедраның қалыптасуы мен дамуына орасан зор үлесін қосты.

Асма Ахметқызы жігерлі, табанды, тайсалмас басшы ретінде кеңінен танылды. Оның белсенді атсалысуымен аспирантура, докторантура, магистратура және кандидаттық диссертациялық Кеңес ашылды.

Асма Ахметқызы өз ісіне деген жоғары жауапкершілігімен, шығармашылық көзқарасымен ерекшеленеді. Терең білімі, кең эрудициясы, студенттер мен әріптестердің мүдделеріне деген жанашырлығы оған лайықты құрмет әкелді. Сөзіміздің дәлелі ретінде оның ғылыми жетекшілігімен қорғалған 5 докторлық, 35 кандидаттық, көптеген магистрлік диссертацияларды айтуға болады.

А.А.Қалыбекова 350 ден аса ғылыми еңбектердің, 6 монографияның авторы. Оның ішінде 2 монография ағылшын тілінде, ғылыми еңбектер мен мақалалар, халықаралық конференциялар мен симпозиумдар материалдарында жарияланған.

Асма Ахметқызының көптеген еңбектері қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде баспадан шықты, бұдан біз Асма Ахметқызының қазақ тілінің жанашыры екендігін, ҚР-да үш тілділік саясатының толық сақталғандығын көреміз.

А.А.Қалыбекованың еселі еңбегі жоғары бағаланып, 1999 жылы академик Қ.И.Сатпаевтың 100-жылдығына орай, Оңтүстік Қазақтсан облысы әкімінің премиясымен, 2001ж. Қазақстан Республикасының үкіметтік наградасы - "Құрмет" орденімен, 2004ж. ғылым мен техниканың дамуына мол үлес қосқан ғалымдар мен мамандарға арналған мемлекеттік стипендиямен, 2005 ж. педагогика саласында ең таңдаулы ғылыми зерттеулер үшін тағайындалатын Ы. Алтынсарин атындағы 1- премиямен марапатталды.

Сондай-ақ, Асма Ахметқызы қоғамдық жұмыстармен де белсене айналысады. Ол Оңтүстік Қазақстан облысы Әкімшілігінің жанынан құрылған отбасы, әйелдер және демографиялық саясат мәселелері жөніндегі Кеңестің жұмысын басқарды. А.А.Қалыбекова қайырымдылық істермен де белсенді жұмыс жүргізеді.

Абай атындағы Қазақ ұлттық университетінің ұжымы *ұлағатты ұстаз, кемел басшы,* ардақты ана, аяулы әже Асма Ахметқызына зор денсаулық, ұзақ ғұмыр тілейді.

Абай атындағы ҚазҰПУ-нің
Басқарма төрағасы-Ректор Б.Тілеп

HURMATLI ASMA AHMADQIZI!
Sizni 80 yillik yubileyingiz bilan chin dildan tabriklaymiz!

Qozog‘iston pedagogika fanining porloq yulduzlaridan biri, Qozog‘iston Respublikasi FA akademigi, Qozog‘iston Respublikasi Pedagogika fanlari akademiyasi va Xalqaro Psixologiya fanlari akademiyasi akademigi, ta’lim sohasi fidoyisi, yoshlarni ilm-fanga yetaklashda yuksak salohiyat egasi, pedagogika fanlari doktori, professor Qalibekova Asma Ahmadqizi joriy yilda 80 yoshni qarshilamoqda.

Asma Ahmadqizining ichki kuch-quvvati unga yuksak maqsadlar qo‘yib, ularga erishish yo‘lida mustahkam poydevor bo‘ldi. “Tashabbuskor insonga omad kulib boqadi”, deganidek, N.A. Nekrasov nomidagi Kostroma davlat pedagogika institutini tamomlagach, u pedagogika sohasining murakkab va qiziqarli yo‘lini tanlab, bu yo‘lda fidokorona xizmat qildi. Mehnat faoliyatini o‘qituvchilikdan boshlagan Asma Ahmadqizi keyinchalik prorektor darajasiga qadar yetib bordi. A.A. Qalibekovaning mehnat faoliyati ta’lim va ilm-fan bilan chambarchas bog‘liq. U 30 yildan ortiq M.O‘.Auezov nomidagi Janubiy Qozog‘iston davlat universitetining “Umumiy pedagogika va etnopedagogika” kafedrasi mudiri lavozimida ishlagan va kafedraning shakllanishi hamda rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan.

Asma Ahmadqizi dadil, qat’iyatli va jasoratli rahbar sifatida keng tan olingan. Uning faol ishtiroki bilan aspirantura, doktorantura, magistratura va ilmiy dissertatsiyalar himoyasi bo‘yicha Kengash tashkil etilgan. Asma Ahmadqizi ishga bo‘lgan mas’uliyati, ijodiy yondashuvi bilan ajralib turadi. Uning chuqur bilimi, keng dunyoqarashi, talabalar va hamkasblar manfaatlariga bo‘lgan mehribonligi unga katta hurmat keltirgan. Bunga misol sifatida uning ilmiy rahbarligida himoya qilingan 5 ta doktorlik, 35 ta nomzodlik va ko‘plab magistrlik dissertatsiyalarini keltirish mumkin.

A.A. Qalibekova 350 dan ortiq ilmiy ishlar, 6 ta monografiya muallifi hisoblanadi. Ular orasida 2 ta monografiya ingliz tilida yozilgan bo‘lib, uning ilmiy maqolalari xalqaro konferensiyalar va simpoziumlar materiallarida e’lon qilingan. Asma Ahmadqizining ko‘plab ishlari qozog‘, rus va ingliz tillarida chop etilgan bo‘lib, bu uning qozog‘ tilining fidoyisi ekanligini va Qozog‘istonda uch tillilik siyosati to‘liq amalga oshayotganini ko‘rsatadi.

A.A. Qalibekovaning mehnatlari munosib e’tirof etilgan. 1999 yilda akademik Q.I. Satpayevning 100 yilligi munosabati bilan Janubiy Qozog‘iston viloyati hokimining mukofoti bilan, 2001 yilda Qozog‘iston Respublikasi hukumatining “Qurmet” ordeni bilan, 2004 yilda ilm-fan va texnika rivojiga katta hissa qo‘shgan olimlar uchun ajratilgan davlat stipendiyasi bilan, 2005 yilda pedagogika sohasidagi eng yaxshi ilmiy tadqiqotlar uchun ta’sis etilgan I. Altynsarin nomidagi 1-darajali mukofot bilan taqdirlangan. Shuningdek, Asma Ahmadqizi jamoatchilik ishlarida ham faol ishtirok etadi. U Janubiy Qozog‘iston viloyati hokimligi huzuridagi oila, ayollar va demografik siyosat masalalari bo‘yicha Kengash ishiga boshchilik qilgan. A.A. Qalibekova xayriya ishlari bilan ham faol shug‘ullanadi.

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti jamoasi mo‘tabar ustoz, yetuk rahbar, ardoqli ona va mehribon buvi Asma Ahmadqiziga mustahkam sog‘liq, uzoq umr va baxtli hayot tilaydi.

Hurmat bilan,
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti
rektori v.v.b.: Z.Ya.Raxmanov

ӘОЖ 376

АУТИСТІК СПЕКТРЛІ БАЛАЛАРДА ӨЗІНЕ-ӨЗІ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Абдукаримова У.А.
М. Әуезов Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
abdukarimova.79@bk.ru

Резюме:

Одной из основных задач воспитания и обучения детей с расстройствами аутистического спектра является развитие навыков самообслуживания и простых бытовых навыков. Следует отметить, что близкие ребёнка не считают неразвитость этих навыков проблемой. Зачастую родители жалуются на отсутствие у ребёнка навыков аккуратности, а необходимость кормить, полностью одевать и раздевать ребёнка в возрасте 3–5 лет воспринимается родителями как естественный процесс. Такое поведение родителей обусловлено тем, что они не придают особого значения навыкам, связанным с самообслуживанием, которые необходимы для успешной адаптации ребёнка. Кроме того, родители не умеют общаться с ребёнком с расстройствами аутистического спектра и не знают, как научить его этим навыкам.

Ежедневная работа должна иметь определённую последовательность и повторяемость. Тогда разрозненность в сознании ребёнка постепенно превратится в более целостную картину мира, а упорядоченная, предсказуемая жизнь сможет регулировать его поведение.

В работе с детьми с аутизмом целесообразно использовать операционные карты. Операционная карта представляет собой последовательность картинок (символов), изображающих этапы выполнения определенного действия.

Однако, поскольку у ребенка с аутизмом отсутствует возможность выражать свои физиологические потребности, проводится специальная работа по организации режима. Поэтому формирование самостоятельности следует осуществлять с помощью специальной работы, направленной на запоминание последовательности событий, происходящих в течение дня, а также последовательности действий в конкретной ситуации.

Abstract:

One of the main tasks of raising and educating children with autism spectrum disorders is the development of self-care skills and simple everyday skills. It should be noted that the child's close people do not consider the underdevelopment of these skills to be a problem. Often, parents complain about the child's lack of neatness skills, and parents perceive the need to feed, fully dress and undress a child aged 3-5 as a natural process. Such behavior of parents is due to the fact that they do not attach much importance to the skills associated with self-care, which are necessary for the child's successful adaptation. In addition, parents do not know how to communicate with a child with autism spectrum disorders and do not know how to teach him these skills.

Daily work should have a certain consistency and repeatability. Then the fragmentation in the child's mind will gradually turn into a more holistic picture of the world, and an orderly, predictable life will be able to regulate his behavior.

When working with autistic children, it is advisable to use operational cards. An operational map is a sequence of pictures (symbols) depicting the stages of performing a certain action.

However, since the autistic child does not have the ability to express his physiological needs, special work is carried out to organize the regime. Therefore, the formation of independence should be carried out with the help of special work aimed at memorizing the sequence of events occurring throughout the day, as well as the sequence of actions in a particular situation.

Кілттік сөздер *Аутистік спектрлі балалар, өзіне-өзі қызмет көрсету, қажеттіліктер, әдістемелік қамтмасыз етілу, тұрмыстық дағдыларды қалыптастыру, операциялық карталар, практикалық әдістер.*

Білім беру дамуының қазіргі кезеңінде балалардағы әртүрлі психикалық бұзылуларды зерттеу және түзету мәселелеріне көбірек көңіл бөлінуде. Педагогке көмектесу үшін түрлі даму бұзылыстары, мінез-құлық пен қарым-қатынастағы ауытқулар мәселелері бойынша әртүрлі түзету-әдістемелік әдебиеттер шығарылады.

Мектепке дейінгі жастағы балаларды әлеуметтендіру мәселесі өзекті болғанымен, іс жүзінде мектепке дейінгі білім беру ұйымында аутизмі бар 5-7 жастағы балалардың өзін-өзі күту дағдыларын дамыту жолдары мен әдістері жетілдіруді қажет етеді.

Сонымен, балалық шақтағы аутизм синдромының негізгі клиникалық критерийлеріне мыналар жатады:

- баланың экстремалды, шектен тыс жалғыздығы, соның салдарынан оның эмоционалдық байланыс орнату, қарым-қатынас жасау, әлеуметтік даму қабілеті төмендейді. Балалар көзбен байланыс орнатуда қиналады және олардың көздерімен, мимикасымен, ым-ишарасымен және интонациясымен әрекеттесе алмайды. Олар эмоцияларын білдіруде қиналады. Олар айналасындағы адамдардың эмоционалдық жағдайын түсіне алмайды. Аутистік спектрлі балаларда жақын адамдарымен қарым-қатынаста байланыс және эмоционалдық байланыстар бұзылған. Құрдастарымен қарым-қатынас аймағы ең көп зардап шегеді;

- тұрақты, таныс өмір сүру жағдайларын сақтауға ұмтылумен байланысты стереотиптік мінез-құлық. Сондықтан аутистік спектрі бар балалар қоршаған орта мен өмір тәртібіндегі ең аз өзгерістерге қарсы тұрады. Олар өмірінде болатын кез келген өзгерістерден қорқады. Олар монотонды әрекеттерді орындайды - мотор және сөйлеу: олар тербеледі, қолдарын шайқайды және бұлғайды, секіреді, бірдей дыбыстарды, сөздерді, сөз тіркестерін қайталайды;

- сөйлеу дамуының кешігуі, мутизммен сипатталатын сөйлеудің коммуникативтік қызметінің бұзылуы - жеке сөздер мен сөз тіркестерін кездейсоқ айту мүмкіндігі сақталған кезде сөйлеуді қарым-қатынас мақсатында мақсатты түрде қолданбау. Балаларда тұрақты сөйлеу формаларының дамуына қарамастан, олар оны қарым-қатынас үшін пайдаланбайды. Яғни, бала дәл сол өлеңдерді сәтті айта алады, бірақ белгілі бір жағдайда ата-анасының көмегіне жүгіне алмайды. Сөйлеу эхолалиямен, яғни естілген сөздерді немесе сөз тіркестерін баяу, кеш қайталаумен сипатталады.

Аутистік спектрлі балаларды тәрбиелеу мен оқытудың негізгі міндеттерінің бірі - өзін-өзі күту дағдыларын және қарапайым күнделікті дағдыларды дамыту. Айта кету керек, баланың жақын адамдары бұл дағдылардың дамымауын проблема деп санамайды. Көбінесе ата-аналар баланың ұқыптылық дағдыларының жоқтығына шағымданады, ал 3-5 жастағы баланы тамақтандыру, толық киіндіріп, шешіну керек екенін ата-аналар табиғи процесс ретінде қабылдайды. Ата-аналардың мұндай мінез-құлқы баланың сәтті бейімделуіне қажетті өзін-өзі күтумен байланысты дағдыға аса мән бермеуінен туындайды. Сонымен қатар, ата-аналар Аутистік спектрлі баламен қарым-қатынас жасауды білмейді және оған бұл дағдыларды қалай үйрету керектігін білмейді.

Аутизммен ауыратын баланы өз бетінше тамақтануға үйрету өте қиын, өйткені аутизмде тамақтану тәртібі жиі зардап шегеді. Тамақтану рәсімдері баланың санасында анық бекітілген, сондықтан оларды өзгерту әрекеті баланың аффективті көріністеріне әкеледі: ол жылайды, ренжіді, айқайлайды және автоагрессия көрсетеді. Балалардың тағы бір тобы тамақ беріп жатқандықтан тамақ ішпейді. Сондықтан жаттығуды бастамас бұрын, сіз баланы тамақ ішіп жатқан кезде бақылап, оның тағамды өз бетінше жеу дағдысын меңгеруіне не кедергі болатынын ұсынуыңыз керек. Баланың өздігінен тамақтанбауының негізгі себептері:

– моторикасының бұзылуы;

– мінез-құлықтағы стереотиптердің болуы;

– тамақ кезінде ас құралдарын пайдалану тәжірибесінің болмауы.

Өзін-өзі тамақтандыру дағдыларын үйрену процесі ұзақ процесс, ол бір айдан бір жылға дейін созылуы мүмкін, бірақ мақсатты оқыту арқылы тиімді нәтижелерге ертерек қол жеткізуге болады. Аутистік спектрлі балалар көбінесе психикалық ауытқуларына байланысты білім беру ұйымдарындағы мұндай балаларға арналған топтарға бара алмайды, сондықтан үйде баламен түзету жұмыстарын ұйымдастыруға және жүргізуге ата-аналар жауапты. Ерте балалық аутизмі бар балалардың психикалық даму ерекшеліктері олардың мінез-құлқын ұйымдастыруда және өзін-өзі күту дағдыларын қалыптастыруда қиындықтар туғызады. Аутист баламен қарым-қатынаста болған кезде үлкен қиындықтар туындайды, әсіресе ересектер (ата-аналар) оны белгілі бір әрекеттерді жасауға мәжбүрлегенде. Сондықтан бұл тәсілді аутист балаларды тәрбиелеу жүйесінен алып тастау керек.

Аутистік спектрлі балалардың көпшілігі гигиеналық дағдыларды меңгеруде қиындықтарға тап болады. Ата-аналар баланы жуу және киіну процедураларын өздері орындаса, қателеседі. Бұл жағдайда балаға көмектесу керек, оның қолын қолыңызға алып, қимылдарды жұмсақ, байқамай орындау керек. Ересек адам аутист балалар дамып жатқан дағдыларды оңай бекітетін жағдай жасауы керек.

Аутист балалардың қорқынышының көпшілігі отбасымен немесе басқалармен қарым-қатынастың жағымсыз тәжірибесіне жоғары сезімталдықпен байланысты. Бұл жағдайға сау балалар да түсуі мүмкін, бірақ олардың жағдайы тұрақты емес және олар оны оңай жеңеді.

Аутизммен ауыратын балаларда судың шуы, құбырлардың гүрілі, кір жуғыш машинаның, шаңсорғыштың, кофе тартқыштың, бұрғының шуы қорқыныш тудырады.

Сондықтан ата-аналар баланың қорқынышының себебін анықтап, баланың гигиеналық дағдыларды меңгеруіне кедергі келтіретін қорқынышты заттарды алып тастауы керек. Сонымен қатар, ата-аналар баласын су процедураларына қызықтыруы керек. Аутист балалар әрбір ересекпен бірге гигиеналық процедураларға қатыспайды. Баласына ана үлкен сенім ұялатады. Ата-аналар ұқыптылық дағдыларын дамыту процесі ұзаққа созылатынына дайын болуы керек. Тіпті дені сау балада да, ол эмоционалдық тәжірибенің, аурудың немесе суық тиюдің әсерінен әдеттегі орта өзгерген кезде жойылуы мүмкін. Аутист балаларда мұндай бұзылулар одан да табиғи. Өз бетінше шешіну және киіну дағдыларын үйрету - ата-аналар шешуі керек тағы бір маңызды міндет, өйткені аутизммен ауыратын балалардың көпшілігі арнайы дайындықсыз өз бетінше киіну және шешіну дағдыларын игере алмайды.

Оқытудағы негізгі кедергілер Аутистік спектрлі баланың келесі мінез-құлық ерекшеліктері болып табылады:

– ол киіну керек жерден қашады;

– киіну кезінде орындау қажет жеке операцияларды қалыптастырмаған;

– бала операциялардың ретін есте сақтауда қиналады;

– бала ересек адамнан нұсқауды күтеді.

Аутизммен ауыратын көптеген балалар өздігінен қозғалыс белсенділігінің жоғарылауын көрсетеді, бұл дезингибирлеуге ұқсас. Бұл мінез-құлық адамға көптеген дағдыларды, соның ішінде киінуді меңгеруге мүмкіндік бермейді. Бұл жағдайда бала қозғалу кезінде киінеді, бұл жиі тамақтану кезінде орын алады. Кейде ата-аналар баласына колготки, футболка немесе жемпір кию үшін баланы бірнеше секунд ұстай алады, бірақ бала тез бұрылып, пәтердің айналасында жүгіруді жалғастырады. Сондықтан белгілі бір жерде киіну стереотипін қалыптастыру үшін кеңістікті дұрыс ұйымдастыру қажет.

Аутистік спектрлі баланы тәрбиелеудің негізінде бірқатар принциптер жатыр.

1. Аутист баланы тәрбиелеу күнделікті өзін-өзі күту дағдыларын меңгеруден басталуы керек дағдылары, мінез-құлқын ұйымдастыру, нұсқауларды түсіну.

1. Аутист баламен эмоционалды қарым-қатынасты қалыптастыру маңызды

фактор болып табылады, бұл барлық қосымша білім алудың алғышарты;

2. Балаға ұсынылатын іс-әрекет түріне мотивация табу, оны іс-әрекет нәтижесіне қызықтыру керек.

4. Кез келген дағдыларды меңгерудің бастапқы кезеңдері эмоционалды қолайлы ортада, балаға жағымды мотивациялық әсерлер жағдайында өтуі керек; іс-әрекеттер балаға қолжетімді мағынаға толы болуы және формалды механикалық оқытудан аулақ болуы керек.

5. Оқыту процесін ұйымдастыру маңызды, оның ішінде: а) баланың күннің бірінші және екінші жартысындағы белсенділігінің жағдайын анықтау керек (егер бала, мысалы, түстен кейін әдетте мазасызданса, және сабақтары болса, онда оның жағдайын ескеру қажет; б) сабаққа қажетті заттардан басқа қажетсіз заттар болмауы керек, алаңдаушылық тудырмайтын нақты және тұрақты жерде өткізу керек; в) сабақтардың ұзақтығы ешбір жағдайда іш пыстырарлықтай болмауы керек;

6. Біріншіден, баланың өзінен не қалайтынын түсінуіне, кейінірек – бірлескен іс-әрекетке қосылуына, содан кейін қажетті тапсырманы өз бетінше орындауына көз жеткізу керек;

7. Аутист балалармен жұмыс істегенде «қарапайымнан күрделіге» принципін ұстану әрқашан қажет емес: кейде бала үшін эмоционалды маңызды факторлар оның даму деңгейінен жоғары болып көрінеді. Олардан бас тартуға болмайды, мотивациялық мақсатта пайдалану керек.

8. Дұрыс орындалған тапсырмаларды, тіпті ең қарапайым, елеусіз жетістіктерді де мадақтау керек; баланың жасына, интеллектуалдық және эмоционалдық даму деңгейіне, оның бейімділігі мен сүйіспеншілігіне байланысты марапаттау мен мадақтаудың нақты нысаны әртүрлі болуы мүмкін.

9. Сабақ барысында, әсіресе оқытудың бастапқы кезеңінде баладан дереу жауап талап ету қажет болмағаны сияқты, оқу процесінің нәтижесін бірден күтуге болмайды.

10. Аутист баламен сабақта қанықтырудың алдын алу үшін іс-әрекет түрлерін кезектестіру қажет; Үстел басындағы сабақтар дене шынықтыру бойынша қысқа үзілістермен өтуі керек.

Жалпы алғанда, Аутистік спектрлі баланы тәрбиелеп отырған ересектерге келесі ұсыныстарды орындау керек.

1. Баланы қандай болса, солай қабылдау керек.

2. Өзара әрекеттесу кезінде баланың мүдделеріне сүйену.

3. Бала өмірінің белгілі бір режимі мен ырғағын қатаң сақтау.

4. Оның қауіпсіздігін қамтамасыз ететін күнделікті рәсімдерді сақтау.

5. Баланың ыңғайсыздығын көрсететін ең елеусіз вербальды және вербальды емес сигналдарын тануды уыз.

7. Баламен жиі сөйлесу.

8. Оған қарым-қатынас пен оқу үшін қолайлы жағдай жасау.

9. Балаға оның әрекетінің мәнін шыдамдылықпен түсіндіру, ол үшін анық көрнекі ақпарат қолдану (сызбалар, карталар, т.б.)

10. Баланы шамадан тыс жүктемеден сақтау.

Өзін-өзі күту дағдыларын меңгерудегі негізгі қиындықтардың бірі - баланың өз басындағы әрекет үлгісін сақтай алмауы: әр қадамды үнемі еске түсіру қажет. Аутист баланың жүйелілікпен байланысты қиындықтарынан басқа, ересектердің әрекеттерінің сәйкес келмеуі қосымша қиындықтарды тудыруы мүмкін. Мұғалімдер балаға киіну, дастархан жинау, қол жуу, т.б. басқаша үйретсе, бұл жағдайлар баланы «бұдан әрі не істеу керек?» деп шатастырып қоя береді. Ата-аналардың да, мұғалімдердің де бірдей қадамдарды қайталауы өте маңызды. Мұғалімдер белгілі бір дағдыны меңгеруде ата-ананың үйде баласымен бірге қайталау ретін білуі керек.

Жаттығуды бастамас бұрын, тәртіпті анықтау керек.

Бұл әрекетті орындау кезінде алдымен маман қадамдарының ретін сипаттау, оны басқа отбасы мүшелерінің әрекеттерімен салыстыру және баланы оқытатын әрбір адам үшін ең қолайлы нұсқаны таңдау пайдалы.

Біріншіден, баланы жай ғана шыдамдылықпен күтіп тұрғанын немесе оны киіндіруге көмектесетінін, аяғын көтеріп, шалбарының аяғына кіруге тырысатынын атап өткен жөн («біз бірге киінеміз, сіз маған көп көмектесесіз»). Оның шалбарын қолдарымен көтеруді бастау керек және оның бұл әрекетті орындаудағы белсенділігі мен тәуелсіздігі артқан сайын, оның қолдарын босату керек, тек жоғары итеру керек, содан кейін оны ертерек қосу керек.

Күнделікті режимді сақтау барлық балалар үшін маңызды, бірақ ерте балалық аутизм синдромы бар бала үшін өмір бойы ерекше тәртіпті құру өте маңызды - бұл дамудың қажетті шарты.

Күнделікті жұмыс белгілі бір дәйектілік пен қайталанғыштыққа ие болуы керек. Содан кейін баланың санасындағы бөлшектену бірте-бірте әлемнің неғұрлым тұтас бейнесіне айналады және реттелген, болжамды өмір оның мінез-құлқын реттей алады.

Аутист балалармен жұмыс істегенде операциялық карталарды қолданған жөн. Операциялық карта – белгілі бір әрекетті орындау кезеңдерін бейнелейтін суреттер (таңбалар) тізбегі.

Дегенмен, аутист бала үшін оның физиологиялық қажеттіліктерін білдіру қабілеті қалыптаспағандықтан, режимді ұйымдастыру үшін арнайы жұмыс жүргізіледі. Ол сондай-ақ болып жатқан оқиғаның әлеуметтік мәнін стихиялы түрде игере алмайды, кез келген әрекеттің неліктен қайталанатынын түсіне алмайды. Аутист баланың күнделікті мінез-құлқы пассивтілікпен, ұсыныстар мен талаптарға бағынумен сипатталады.

Сондықтан дербестікті қалыптастыру күні бойы болып жатқан оқиғалар реттілігін, сондай-ақ белгілі бір жағдайдағы әрекеттердің ретін есте сақтауға бағытталған арнайы жұмыстың көмегімен жүзеге асырылуы керек.

Аутист балада дербестікті дамыту үшін оның бастаған ісін жалғастыра алатындай жағдайлар жасау қажет. Күндізгі оқиғалардың ретін есте сақтау үшін оны қолданған дұрыс

Баланың күнделікті тәртібі туралы әңгімелейтін суреттер, кестелер, жиналмалы кітаптар. Мұндай суреттерді баламен бірге салуға болады. Күндізгі әрекеттерді орындаған кезде, мысалы, кестені орнату, алдымен әрекеттердің қажетті ретін есте сақтау және қайталау керек, содан кейін оларды орындауға кірісу керек.

Сондай-ақ баланың фотосуреттері мен суреттерін пайдалануға болады. Ол үшін шеңбер жасау керек, оны төрт бөлікке бөлу керек, олар әртүрлі мөлшерде болуы мүмкін. Бұл секторларда баланың ұйықтайтын, жуатын жері, яғни күннің әртүрлі бөліктеріндегі әрекеттерінің фотосуреттерін орналастыруға болады.

Осылайша, аутистік спектрлі 5-7 жастағы балалардың өзін-өзі күту дағдыларын дамыту мәселесі бүгінгі күні өзекті болып табылады деп қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер:

1. Баенская, Е Р. Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием: младший дошкольный возраст [Текст] / Е.Р. Баенская // Альманах института коррекционной педагогики РАО. – 2013. – № 4. – С. 22–30.
2. Беттельхейм, Б. Пустая крепость. Детский аутизм и рождение Я[Текст] / Б. Беттельхейм. – М. : Академический Проект: Традиция, 2014. –784с.
3. Башина, В. М. Аутизм в детстве [Текст] / В. М. Башина. – М. :Медицина, 2015. – 243 с.
4. Лебединская, К. С. Дефектологические проблемы раннего детского аутизма [Текст] / К. С. Лебединская, О. С. Никольская //Дефектология. – 2015. – № 10. – С. 3–8.
5. Никольская, О. С. Проблемы обучения аутичных детей [Текст] / О. С. Никольская // Дефектология. – 2015. – № 2. – С. 8–17.

UDC 15.21.51

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN ENHANCING PEDAGOGICAL EFFICIENCY

Aitureeva Zh., Polatova A.N., Omarova G.A.
M.Auezov South-Kazakhstan University, Shymkent city, Kazakhstan

Abstract:

The study aims at identifying the role of the digital technologies in the system of teaching students at the university. The following methods were used in the study: testing, questioning, analysis of performance results, mathematical methods of data processing, etc. Methods for diagnosing learning motivation and emotional attitude to learning, studying the levels of formation of students' cognitive interests (author's method), a questionnaire for assessing students' knowledge in the field of research activities were applied as well. The data of the students' final progress in subjects were also analysed. To create new pedagogical technology is very difficult. One of the important part of improving teaching is to practice and working hardly. Articleanalyses the developing of classroom technology to get result in education. Teacher skillsand key issues of pedagogical technology. The main problem with the learning in education is the process of teaching. In order to enrich the knowledge and experience, to practice with science are very important issue both of teachers and students, that's why there are a lot of opportunities, for example the exchange of experience and internships with the educational institutions of foreign countries is being carried out. Teachers work with their colleagues and participating in retraining courses, conferences, the main aim is to find

Key words: *Digital technologies, education, students, motivation,pedagogical, create, teacher, teaching, student, developing, experiment, intellectuality.*

Introduction. Digitalisation and innovations have become an integral part of any modern professional, including educational, activity. Digitalisation of education is the result of scientific research, the search for new forms, methods, and ways of implementing pedagogical activity. Today, digitalisation of higher education is carried out in the fields of educational digital infrastructure development (digital space establishment); digital teaching materials, services, and tools; educational work organisation's new models development and dissemination.

Digital technologies are understood as "a discrete system based on the methods of encoding and transmitting information, which allows performing a variety of diverse tasks in the shortest time intervals" [6]. Various digital projects "Datahab"; "Architecture of Digital Yransformation"; "Digital University"; "Unified Service Platform of Science"; "Marketplace of Software and Equipment"; "Digital Education"; "Service Hub" are proposed for implementation in the "Strategy of the Branch of Science and Higher Education Digital Transformation" [1].

Depending on the model of setting the educational process, digital technologies can be used:

- in the system of mixed learning (chatbots in the activities of university libraries and as virtual consultants, tutors for students and teachers; the use of interactive Web 2.0 tools on Internet resources (Wikia, Babylon, Wikidot, etc.) [2; 3]);

- in the development of online education (development of online courses that allow the entire educational process to be transferred online, for example, Intuit, Coursera, Open Education, the introduction of interactive materials exchange systems in the Socrative, Kahoot, Edmodo, and Nearpad systems [3; 4]);

- in creating a digital, virtual environment (creating a personal digital environment for a student based on the use of web blogs, Wikis website, social networks (YouTube, Facebook, LinkedIn, VKontakte, etc.), and bookmark sites (Reddit, Stumble Upon and Digg). This approach allows us to create new learning models [4].

In general, it can be noted, that the introduction of digital technologies in the education of university students is in great demand, especially during the remote educational format associated with the spread of the COVID-19 pandemic. Nevertheless, there is a question of the quality and effectiveness of such training, which determines the relevance of our research.

The main problem with the learning in education is the process of teaching. In order to enrich the knowledge and experience, to practice with science are very important issue both of teachers and students, that's why there are a lot of opportunities, for example the exchange of experience and internships with the educational institutions of foreign countries is being carried out. Teachers work with their colleagues and participating in retraining courses, conferences, the main aim is to find solutions to emerging challenges and to share their skills and teaching methods. It will give effect to formation of a younger generation. A comprehensive system of teaching has been developed day by day and at every stage of the continue improving in education process. Pedagogical technologies are one of the great opportunity is in teaching subjects, on the one hand, to develop of communicative competence of students who are studying in a high education is very difficult process. To elaborate subjects are comprehensive way to improve process because with authentic material, learner can practice with reading and speaking and it very efficient in teaching process, it will provide the future professionals for occupation. For example, students who specialize in economics need to be taught terms and terminology in the future as well as educated staff in their field of study. These terms should be enriched with dialogues and situations.

That's why to use from pedagogical technologies demand very much attention from teacher. By the way, in developing the student's skills, it is necessary not only to create free communication, but also to learn key elements of subject that are used in the life-spheres. Of course, all students haven't same ability to catch each details of topics. At the same time, the professor-teacher must find appropriate way to whole class, it is very common controversial topic for today, the innovative form of teaching, methods and tools helps to improving the condition in educational process, to develop communicate, creativity and advanced educational technologies is active keys of teachers [1]. Most traditional pedagogical technologies are characterized by specificity for example, a pen or pencil is for writing, chalkboard methods but in recently times, they are useless and old and serve only for wasting time, there are appears one question, faced with 57 new pedagogical challenges how can teachers integrate technology into their teaching? In this case teaching with technology are three core components, they are content, pedagogy and technology, plus the relationship among and between them. The interactions between and among the three components, playing out differently across diverse contexts, account for the wide variations seen in the extent and quality of educational technology integration. The reason to consider leading with technology is the access it provides for students. There is an ability to create new things not possible without it. When they cannot, they will usually with their peers, collaborate within their digital constructs. By providing some access, we increase the possibilities for new learning.

The use of advanced pedagogical technologies with modern information technologies creates enormous opportunities for society. Nowadays, reforming and improving the continuous education system of country, which it has been on the path of independent development, it has led to a level of state policy that promotes the introduction of advanced pedagogical and information technologies, increasing the effectiveness of education. Pedagogical technologies are used to teach in every sphere in all education of country. Pedagogical technologies - intelligent design of ways to achieve optimal pedagogical functions in the given or existing environment.

The term "technology" refers to advancements in methods and tools to use solving the problems or achieve a goal. In the classroom technology can encompass all kinds of tools from low-tech pencil, paper and chalkboard, to the use of presentation or hi- tech, the newest technologies allow to try things in physical and mental classroom. On the other hand, "pedagogical technology" is the pedagogical phenomenon and process used in the field of education technology. Pedagogical knowledge is teacher's

deep knowledge about the process and practices, methods of teaching and learning. A teacher with high pedagogical knowledge understands how students construct knowledge and acquire skills and how they develop habits of mind and positive dispositions toward learning. Teaching with technology is difficult action to do well. Using pedagogical technologies in teaching all subjects is the achievement of the guaranteed result by designing for specific goals. Learning Technology - is a pedagogical direction that explores and teaches the best ways to achieve educational goals, based on a technological approach to the teaching process. It is clear that teacher is a mature expert use of modern pedagogical technologies in every lesson [2]. We can't imagine education without technologies and there are a lot of reasons to create new technologies. For example, the aim of accelerating and increasing the effectiveness of the teaching in developed countries, the organizational, scientific and methodological foundations of the system of continuous education have been created in each developing country.

The solution of these tasks is directly related to what is a major issue in the world science fund and how to solve them. In this context, modern problems related to the introduction of educational technologies will be identified. Moreover, it is time to continue the work in this direction. While some aspects of vocational training in pedagogical practice do not reflect well, improvements in the teaching methodologies make the issue more relevant. At present, many methodologists and pedagogues are intending to educate students that it is a guarantee of achievement of the goal. But that's it is impossible to accept the ideas, the technology doesn't key of successful education. Because pedagogical technologies are only way to help improving the process of teaching. Therefore, educational process of modern pedagogical technologies is purpose of teacher, who is the mentor or he or she will be the main guarantor of achievement. From point of view the new pedagogical technology and its mainstream the basis of information-communication (ICT) technology is a teacher who is the manager of the system the level of preparation should be given priority. Therefore, a positive or objective solution to many of the current topical issues of the pedagogical process depends on the professional capacity and pedagogical skills of the teacher. Expanding the scope of the introduction of new pedagogical and information technologies in the educational process, introducing advanced experience in this area, designing and implementing concrete plans in each area, using textbooks and workbooks and programs and lectures on electronic disks, achieving wide access to modern pedagogical and information technologies in scientific and scientific-methodological work, as well as teaching and learning process, enough to provide important functions, such as communication networks to link educational institutions[3].

Prospective modern educational technology has characteristics of the system: the logic of the process, the relationship of its parts, integrity. Pedagogical technology can be controlled, we can plan, design, training, conduct a phased diagnosis can be varied by means and methods of training. The effectiveness of educational technology was tested by the results, the achievement of a certain standard of education. Prospective modern educational technology in teaching integrated security applies to the entire system of vocational education[4]. The target component model includes strategic goal - the formation of innovative thinking in a specialist who can effectively carry out professional activities under the requirements of international standards in the field of security; a strategic goal - to identify ways and ensure conditions of effective formation of professional competence in the field of integrated security, special purpose - to define and implement the content, forms, methods and techniques of education at every stage of continuing professional education. Interdisciplinary methodological component of the model includes a methodological reflection (the ability to analyze their own scientific activities), the ability of the scientific rationale, critical thinking and creative application of certain concepts, forms and methods from different areas of knowledge management, construction safety in their professional activities. Aim of the following paper is to identify the system of criteria, indicators and levels for the analysis of communicative competence on the pedagogical discourse.

The procedural component - is put into practice pre-designed models of the learning process of complex safety. Structural and organizational component includes the steps of (precollegiate, and a high school graduate), continuing education, a vertically-integrated horizontal connections. Organizational and pedagogical component of the educational process in the field of integrated safety features include: content, form and methods that provide active educational and practical activities of students and teachers, the development of promising technologies adequate formation of professional competence in the high school stage and differentiation of forms of organization for professionals in the postgraduate stage, the management process mastery of the material and the diagnosis of the educational process. Appraisal and effective component of the model includes the ability to transfer research approach to different specialty areas, and used in a variety of non-standard situations. Predictive component of formation of professional competence on the basis of modern educational technologies and

interdisciplinary connections ensures the successful operation and development of the person in the professional field, and the ability to adapt to new professional, fast-changing commercial environment [5]. Modern perspective pedagogical educational technology research aimed at finding problems in the area of integrated security, the development of creativity - creativity personality, ready to create a fundamentally new ideas. System integration of information technology and interdisciplinary connections in integrated security and the use of the principle of student-centered learning allows the student to be active and to take decisions on the prevention of emergency situations (ES).

Promising pedagogical social organizational technology - is to achieve the level of competence in the field of integrated security necessary for social and professional adaptation, quality of excellence, cooperative learning, teaching communication skills. A graduate of the ACT should have a cross-cultural competence. In the learning process of being introduced advanced teaching technologies based on modern technology [6]. Conceptual model of modern educational technology formation of professional competence in the field of integrated security designed taking into account age, psycho-physiological characteristics of the individual and professional. An interdisciplinary approach to the design of the educational process in the field of integrated security is promising to achieve professional competence in accordance with the requirements of inter The study used methods: theoretical (comparative and comparable, summarizing the experience of organizing the activities of institutions of vocational education, the study of legal acts in the sphere of education, scientific and methodological literature, etc.), empirical (observation, study and generalization of mass and individual teaching experience, etc.) [7]. Educational technology - it's a study to identify the principles and develop techniques to optimize the educational process by analyzing the factors that enhance the educational effectiveness through the design and application of techniques and materials, as well by evaluating the methods used.

Conclusion. So, pedagogical technology is main tool of teaching processes. Teaching successfully with technology requires continually creating, maintaining and re-establishing. Changing the shape and size of the educational material, the process of adapting the reader or the students, it also relates to educational technology. Pedagogical technology is, the objective aim of education and training, based on the diagnostic goals, the development and improvement of the content, methods and tools of teaching and learning, which is a teaching process that incorporates innovations in science and technology. In the course of writing this article, it was found that teachers working in a modern educational institution, not only need to know the range of available tools and their didactic purpose. But effectively use each of funds. As the only fully using not only basic but also aids training, you can achieve the goals of learning a foreign language. XXI century - the century of high technologies. Do teachers have the opportunity to use in the classroom various technical means, such as a computer, video and audio equipment, satellite TV, Internet access and more. And it allows you to make language lessons more interesting and productive, increase students' motivation to learn a foreign language. After using latest technical tools, students are not just learning a foreign language, but also can fully use it, for example, communicating with foreign peers as e-mail (to allow students to train in the letter), and of using the web - camera (which allows students practice in speaking).

References:

1. Znanstvenamisel journal, Slovenia. ISSN 3124-1123 VOL.2 №14/2018 YuldashovaU., AkhmedovaZ. Pp. 16-18. [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.znanstvenajournal.com/ (дата обращения: 12.03.2019).
2. Aigul, G. (2014). The study of the processes of oil water gas systems desaturation from deposits on the basis of identification model. World Journal of Environmental Research, 4(2), 88-96.
3. Alkhalaf, A. (2014). Identifying mobile learning challenges at male high schools in Saudi Arabia from the teachers' point of view. International Journal of Learning and Teaching. 6(1), 30-37.
4. Alsu, M. (2014). Environmental problems in a context of industrial development of Tatarstan in the second half of the XX century. World Journal of Environmental Research, 4(2), 4852.
5. Strategy of Digital Transformation of the Branch of Science and Higher Education (approved by the Ministry of Education and Science of Russia). Http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_390417/ (accessed 05.02.2022).
6. Zaripova R.R., Salekhova L.L., Danilov A.V Interactive web 2.0 tools in content and language integrated learning. Higher education in Russia. 2017;1:78-83.
7. Minina VN. Digitalization of higher education and its social results. Vestnik of St. Petersburg University. Sociology. 2020;13(1):84-101. Https://doi.org/10.21638/spbu12.2020.106
8. Klikunov N.D. The impact of network technologies on the transformation of Russian higher education. Higher education in Russia. 2017; 3:78-85.

ТЕКШЕ ҰҒЫМЫН МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯСЫНДА ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ЛОГИКАЛЫҚ-ДИДАКТИКАЛЫҚ ТАЛДАУЫ

Ақберді Л.Е.
Өзбекәлі Жәнібек атындағы Оңтүстік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме:

В данной статье рассматривается логический и дидактический анализ Куба – одной из пространственных фигур в школьной геометрии. Показаны математические характеристики понятия Куба, методические подходы к его обучению и наиболее часто встречающиеся трудности у учащихся, предложены эффективные пути обучения. Статья может быть полезна в качестве методического пособия для учителей математики начального и среднего звена.

Abstract:

This article examines the logical and didactic analysis of the Cube, one of the spatial figures in school geometry. It shows the mathematical characteristics of the Cube concept, methodological approaches to its teaching, and the most common difficulties faced by students. The article can be useful as a methodological guide for primary and secondary school mathematics teachers.

Кілттік сөздер: *текше, геометрия, оқыту әдістемесі, кеңістік фигуралар, көрнекілік, дидактика*

Қазіргі мектеп математикасы кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуды маңызды бағыттардың бірі ретінде қарастырады. Осы мақсатта математика пәнінде геометриялық фигуралар, олардың қасиеттері мен қолданылуы кеңінен қарастырылады. Геометрия – тек формулалар мен фигуралар жиынтығы ғана емес, ол – логикалық ойлаудың, дәлелдеу мен моделдеудің тілі.

Геометриялық фигуралар туралы білім – тек теориялық тұрғыдан ғана емес, практикалық өмірде де қолданылатын маңызды сала. Кеңістіктік фигуралармен таныстыру бастауыш және негізгі буында жүзеге асырылады. Бұл бағытта текше (куб) ұғымын меңгерту – оқушылардың кеңістіктік логикасын қалыптастыруда айрықша рөл атқарады. Текше — кеңістіктегі ең қарапайым және нақты бейнеленетін геометриялық денелердің бірі. Оқушылар оны күнделікті өмірден оңай таниды. Алайда текшені тек зат ретінде қабылдау жеткіліксіз — оны ғылыми-логикалық, геометриялық тұрғыдан түсіне білу қажет. Бұл баяндамада текше ұғымын мектеп курсында оқытудың логикалық құрылымы мен дидактикалық негіздері талданады.

Текше ұғымы оқушыға кеңістікті түсіну, көлем мен аудан ұғымдарын ажырату, геометриялық фигураларды салыстыру және талдау дағдыларын дамытуға көмектеседі. Алайда, оны тиімді оқыту үшін логикалық тұрғыдан дұрыс анықтамаларды беру және дидактикалық принциптерді ескере отырып сабақ жүргізу қажет.

1. Текше ұғымының логикалық құрылымы

Текше – барлық жақтары квадрат, барлық қырлары тең, бұрыштары тік болатын геометриялық дене. Ол дұрыс көпжақтардың қатарына жатады және тікбұрышты параллелепипедтің жеке түрі ретінде қарастырылады.

Негізгі сипаттамалары:

Жақтар саны – 6 (барлығы квадрат);

Қырлар саны – 12;

Төбелер саны – 8;

Кеңістік диагональдары – 4;

Жақ диагональдары – 12;

Барлық бұрыштары – 90 градус.

Текшенің бұл сипаттамалары оның математикалық модель ретінде анық және бірмәнді болуын қамтамасыз етеді. Текше геометриядағы «дұрыс көпжақ» ұғымын енгізуде де маңызды рөл атқарады.

Бұл қасиеттер текшені басқа кеңістік фигуралардан (мысалы, тікбұрышты параллелепипедтен) ерекшелендіріп тұрады. Логикалық тұрғыдан алғанда, текшенің анықтамасы родтық және спецификалық белгілер негізінде беріледі:

Родтық белгі: тікбұрышты параллелепипед

Спецификалық белгі: барлық қырлары тең, барлық жақтары квадрат

Мектепте текше ұғымы 5–6 сыныптарда «Кеңістік фигуралар» тақырыбы аясында өтеді. Бұл кезеңде оқушыда жазық фигуралар мен кеңістік фигураларды ажырату қабілеті жаңа қалыптасып келе жатқандықтан, текшені оқытуда дидактикалық әдістердің дұрыс таңдалуы өте маңызды. Бұл деңгейде оқушылар геометриялық фигуралардың арасындағы айырмашылықты түсінуге, олардың кеңістікте орналасуын елестетуге үйренеді.

Оқыту мақсаттары:

Оқушыларға текшенің құрылымын таныстыру;

Кеңістіктік ойлау қабілетін дамыту;

Көлем мен аудан арасындағы айырмашылықты түсіндіру;

Геометриялық тілде сипаттау және дәлелдеу дағдыларын қалыптастыру.

Тиімді әдістемелік тәсілдер:

Көрнекілік қолдану: макеттер, текшенің 3D модельдері, мультимедиалық ресурстар.

Практикалық жұмыс: текшенің қағаздан үлгісін жасау, оның көлемін, қырларын өлшеу.

Салыстыру әдісі: текше мен тікбұрышты параллелепипедтің ұқсастығы мен айырмашылығын табу.

Интерактивті әдістер: цифрлық платформалар арқылы текше бейнесімен жұмыс істеу (GeoGebra, LearningApps т.б.).

Қиындықтар және оларды шешу жолдары:

Қиындықтар Шешу жолдары

Кеңістікті елестете алмау Көрнекі құралдар мен анимация қолдану

Қыр мен диагональды шатастыру Практикалық өлшеу тапсырмаларын орындау

Көлем мен ауданды ажырата алмау Формулаларды қолдану арқылы салыстырмалы есептер шығару

Жазық фигура (квадрат) пен кеңістік дене (текше) арасындағы айырмашылықты түсінбеу Салыстырмалы тапсырмалар беру, нақты мысалдармен жұмыс жасау

Қорытынды

Текше – мектеп геометриясында кеңістікті оқытудың алғашқы сатысында кездесетін және оқушы үшін түсінікті, нақты бейнеленетін фигура. Оны оқыту барысында оқушылардың тек кеңістіктік елестету қабілеті ғана емес, логикалық пайымдауы, дәлелдей білуі, салыстыру дағдылары да дамиды. Сондықтан текшені оқытуда көрнекілік, практикалық тапсырмалар мен логикалық жаттығуларды ұтымды пайдалану мұғалімнің басты міндеті болып табылады.

Мақалада ұсынылған әдістемелік тәсілдер мен логикалық-дидактикалық негіздер мектеп тәжірибесінде тиімді қолданылып, оқу үдерісінің сапасын арттыруға үлес қоса алады. Осыған орай, текше ұғымын оқытуда мұғалім тек теориямен шектелмей, оқушыны қызықтыратын, шығармашылықпен жұмыс істеуге жетелейтін әдістерді қолдануы қажет. Бұл өз кезегінде оқыту сапасын арттырып, білімнің нәтижелілігін қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер:

1. ҚР БҒМ. Жалпы білім беретін мектептің 5–6 сыныптарына арналған жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасы.
2. Қоянбаев Ж.Б., «Педагогика», Алматы, 2021.
3. Жұмахан Қ., «Геометрияны оқыту әдістемесі», Алматы, 2015.
4. Есентаева А., Құрманалина С. «Математика және геометрияны оқыту әдістемесі», 2020.
5. Математика оқулығы. 5–6 сынып. Алматы: Атамұра.

ӘОЖ 37.015.3

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ КӘСІБИ ІС ӘРЕКЕТКЕ ДАЯРЛАУДА ПСИХОТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Алдиев А.А., Нуржигитов А.С., Кабылбекова З.Б.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме:

Қазіргі білім беру кеңістігінде педагог-психологтардың кәсіби даярлығына ерекше мән берілуде. Жаһандану жағдайында психологиялық қызметтің мазмұны терең өзгерістерге ұшырап, білім алушылардың жеке дамуына қолайлы жағдай жасау міндеті алдыңғы орынға шықты. Осы тұрғыда болашақ педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке даярлауда психотехнологияларды қолданудың әдістемелік негіздері айрықша маңызға ие.

Зерттеуде психотехнологияларды қолданудың интегративті әдістері қарастырылып, оларды оқу-тәрбие процесіне енгізудің тиімділігі көрсетілді. Психотехнологиялар болашақ мамандардың тұлғалық, эмоционалдық және кәсіби дамуын қамтамасыз етіп қана қоймай, олардың практикалық дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл әдістер студенттердің кәсіби құзыреттілігін арттырып, психологиялық қызметтің сапасын жаңа деңгейге көтеруге жағдай жасайды.

Сонымен бірге мақалада педагог-психологтарды даярлаудың құрылымдық-мазмұндық моделі ұсынылып, оның кәсіби іс-әрекеттегі қолдану мүмкіндіктері сипатталған. Жаңа психотехнологияларды оқу үдерісіне енгізу болашақ мамандардың кәсіби бейімделуін жеңілдетіп, білім беру мекемелеріндегі психологиялық қызметтің сапасын арттыруға ықпал ететіні атап өтілді.

Abstract:

In the modern educational landscape, special attention is given to the professional training of future pedagogical psychologists. In the context of globalization, the content of psychological services is undergoing significant transformations, with the primary goal of creating favorable conditions for learners' personal development. In this regard, the methodological foundations of applying psychotechnologies in preparing future pedagogical psychologists for professional activities are of particular importance.

The study examines the integrative methods of applying psychotechnologies and highlights their effectiveness when introduced into the educational process. Psychotechnologies not only ensure the personal, emotional, and professional development of future specialists but also contribute to the improvement of their practical skills. These methods enhance students' professional competencies and raise the quality of psychological services to a new level.

Furthermore, the article presents a structural-content model for training pedagogical psychologists and outlines its application in professional practice. The integration of innovative psychotechnologies into the educational process facilitates the professional adaptation of future specialists and contributes to improving the quality of psychological services in educational institutions.

Кілттік сөздер*: *кәсіби даярлау, болашақ педагог-психологтар, психотехнологиялар, құзыреттілік, инновациялық әдістер, білім беру жүйесі, психологиялық қызмет.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық өзгерістеріне, цифрландыруға және жаһандану үдерістеріне сәйкес үнемі жаңарып отырады. Осыған байланысты болашақ педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке даярлау мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында кәсіби мамандардың сапасы мен деңгейін арттыру, білім беру мазмұнын жаңарту және озық тәжірибелерді енгізу қажеттілігі атап өтілген [1,2]. Бұл талаптар болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігі мен қабілеттілігін дамытудың маңызын айқындайды.

Жоғары мектепте педагог-психологтарды даярлау барысында олардың кәсіби субъективтік қасиеттерін айқындау маңызды міндет болып саналады. Ғалымдардың пікірінше, болашақ мамандардың кәсіби іс-әрекетке бейімделуі тек теориялық білімді игеруімен ғана шектелмейді, сонымен қатар инновациялық тәжірибелерді меңгеруімен, психологиялық-педагогикалық технологияларды тиімді қолдана алуымен де байланысты [3]. Бұл тұрғыда психотехнологиялардың мүмкіндігі ерекше назар аударуды қажет етеді.

Психотехнологиялар – тұлғаның психикалық процестері мен іс-әрекетіне ықпал етудің ғылыми негізделген әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы. Олар педагогикалық процесте студенттердің оқу мотивациясын арттыруға, кәсіби бағыттылығын дамытуға, тұлғалық әлеуетін ашуға және кәсіби қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Психотехнологияларды қолдану

болашақ педагог-психологтардың кәсіби даярлығын арттырып қана қоймай, олардың заманауи білім беру жүйесіндегі жаңа талаптарға сай бейімделуін қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар педагог-психологтар білім беру ұйымдарында тек психологиялық қызмет көрсетуші ғана емес, педагогикалық процестің белсенді қатысушысы ретінде кіріктірілген қызмет атқарады. Бұл олардың кәсіби даярлығына қосымша талаптар қояды: оқушылармен нәтижелі қарым-қатынас құру, олардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып психологиялық көмек көрсету, жаңа педагогикалық технологияларды тиімді қолдану.

Зерттеушілердің еңбектерінде кәсіби құзыреттілік мәселесі әртүрлі қырынан қарастырылған [4]. Соңғы жылдары бұл бағыт жаңа міндеттермен толықтырылып, болашақ мамандарды кәсіби даярлауда психотехнологияларды жүйелі енгізудің қажеттілігін көрсетіп отыр. Осыған байланысты, болашақ педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке даярлауда психотехнологияларды қолданудың әдістемелік негіздерін айқындау – теориялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да өзекті мәселе болып табылады.

Болашақ педагог-психологтарды кәсіби іс-әрекетке даярлау мәселесі қазіргі білім беру жүйесінің маңызды басымдықтарының бірі болып отыр. Мемлекеттік құжаттарда кәсіби даярлық сапасын арттыру, мамандардың құзыреттілігін жетілдіру және білім беру мазмұнын жаңғыртуға ерекше назар аударылған. Бұл талаптар тек педагогикалық тұрғыдан емес, сонымен қатар психологиялық-практикалық дайындық тұрғысынан да өзекті. Болашақ педагог-психолог тек теориялық біліммен ғана емес, кәсіби іскерліктерді тәжірибеде қолдана білу қабілетімен ерекшеленуі тиіс[5]

Зерттеу барысында теориялық талдау әдістері, атап айтқанда, анализ және синтез қолданылып, психотехнологияларды пайдаланудың әдістемелік негіздері айқындалды. И.А. Зимня қабілетті адамның құзыреттілігін сипаттайтын жасырын психологиялық құрылым ретінде қарастырады, оған білім, ойлау, құндылықтар мен қатынастар жүйесі кіреді. Бұл көзқарас болашақ педагог-психологтарды даярлауда тек білім беру мазмұнын игерумен шектелмей, олардың ішкі әлеуетін дамытуға да көңіл бөлу қажеттігін көрсетеді[6]

Педагог-психолог қызметінің ерекшелігі — оның үнемі қарым-қатынаста болуында. Зерттеулер көрсеткендей, ата-аналардың 32,6%-ы баласының мінез-құлқындағы проблемаларға байланысты психологқа жүгінсе, балалардың 26,1%-ы кәсіби кеңеске өз бастамасымен келеді. Бұл деректер халықтың психологиялық көмек алу мүмкіндігі туралы хабардарлығының артып келе жатқанын және педагог-психологтардың қоғамдағы рөлінің күшейгенін дәлелдейді. Мұндай жағдайда мамандардан жоғары кәсіби дағдылар мен гуманистік ұстаным талап етіледі. Педагог-психолог клиентті өзін-өзі өзгертуге, әлеуетін ашуға бағыттап, оның жеке ресурстарын тиімді пайдалануға көмектесуі тиіс. Бұл ұлттың психикалық денсаулығын сақтауға ықпал етеді[7].

Зерттеу нәтижелері педагог-психологтарды кәсіби кеңес беруге даярлаудың педагогикалық технологияларын жетілдіру қажеттігін көрсетті. Ғалымдар психологиялық кеңес беру дағдыларын үш негізгі топқа бөледі: коммуникативтік, аналитикалық және психологиялық әсер ету дағдылары. Бұл іскерліктерді дамыту кезеңдік педагогикалық технология арқылы іске асырылады: бағдарлау, операциялық-белсенділік және нәтижелі-түзету кезеңдері. Осындай құрылым болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін жүйелі қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мектеп психологының практикалық қызметі білім беру үдерісіндегі негізгі буын болып табылады. Ол оқушыларға ғана емес, мұғалімдер мен ата-аналарға да психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетеді. Мұндай қолдау жүйесі үш құрамдас бөліктен тұрады: психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік. Егер олардың біреуі назардан тыс қалса, қолдау кешенді және тиімді болмайды. Психологиялық қолдау тұлғаның дамуын, ішкі ресурстарын іске асыруды қамтамасыз етсе, педагогикалық қолдау жеке оқу траекториясын дамытуға ықпал етеді. Әлеуметтік қолдау оқушының жаңа өмірлік жағдайларға бейімделуін жеңілдетеді[8].

Қазіргі қоғамдағы өзгерістер педагогикалық тәжірибеде психологиялық сүйемелдеудің жаңа деңгейін талап етеді. Мектеп психологы енді тек баламен жұмыс істейтін маман емес, бүкіл педагогикалық ұжыммен бірлесіп әрекет ететін тұлғаға айналуда. Бұл жағдай мұғалімдердің психологиялық құзыреттілігін арттырудың да маңызын арттырды. А.А. Реан атап өткендей, мектеп психологының негізгі серіктесі – мұғалім. Сол себепті педагогикалық ұжымда психологиялық ағарту, тренингтер, семинарлар арқылы кәсіби дамуды қолдау өзекті болып отыр.

Мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін дамыту бағытында үш негізгі компонент айқындалады: арнайы кәсіби, әлеуметтік кәсіби және жеке кәсіби құзыреттілік. Арнайы кәсіби құзыреттілік – кәсіби іс-әрекетті жоғары деңгейде меңгеру болса, әлеуметтік кәсіби құзыреттілік – бірлескен

қызмет пен ынтымақтастыққа негізделеді. Жеке кәсіби құзыреттілік өзін-өзі дамытуға, жаңа білімді игеруге және оны тәжірибеде қолдануға бағытталған[9].

Қазіргі білім беру кеңістігі әртүрлі оқушылар контингентін қамтитындықтан, педагогтар ерекше қажеттіліктері бар, дарынды немесе этникалық ерекшелігі бар балалармен жұмыс жүргізуге дайын болуы қажет. Мұндай жағдайда психотехнологияларды меңгерген педагог-психолог қана оқыту мен тәрбиелеудің тиімді жолдарын ұсына алады. Мәселен, мұғалімдерге арналған «Стресске қарсы тұру ресурстары» тренингінде педагогтар стресстік жағдайларды бақылау, өзін-өзі реттеу, тұлғааралық қарым-қатынасты тиімді құру дағдыларын үйренеді. Бұл олардың кәсіби тұрақтылығын арттырады.

Жалпы, зерттеу нәтижелері болашақ педагог-психологтарды кәсіби даярлауда психотехнологияларды қолданудың маңыздылығын нақтылайды. Біріншіден, олар кәсіби дағдыларды жүйелі дамытуға мүмкіндік береді. Екіншіден, психотехнологиялар білім беру процесінде туындайтын психологиялық қиындықтарды шешуге көмектеседі. Үшіншіден, болашақ мамандардың кәсіби бейімделуін жеңілдетіп, олардың кәсіби шеберлігін арттырады.

Осылайша, негізгі бөлімнің мазмұны көрсеткендей, педагог-психологтарды кәсіби даярлау тек теориялық білім берумен шектелмей, практикалық психотехнологияларды меңгертуді көздеуі тиіс. Бұл олардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға, білім беру сапасын жақсартуға және қоғамның психологиялық мәдениетін дамытуға ықпал етеді.

Жүргізілген теориялық және эксперименттік зерттеулердің нәтижелері болашақ педагог-психологтардың кәсіби дағдыларын, соның ішінде психологиялық кеңес беру біліктіліктерін қалыптастырудың өзектілігін айқын көрсетті. Қоғамда кәсіби психологиялық көмекке деген сұраныстың артуы, білім беру жүйесінің жаңа талаптары мен жоғары оқу орындарындағы даярлық деңгейінің жеткіліксіздігі бұл мәселені шешуді күн тәртібіне шығарады.

Зерттеу барысында педагог-психологтардың кәсіби құзыреттіліктерінің қалыптасу тарихнамасы кезең-кезеңімен сараланып, қазіргі уақытта коммуникативтік, аналитикалық, ұйымдастырушылық және психологиялық әсер ету дағдыларының жетекші рөлге шыққаны анықталды. Сонымен қатар, «педагог-психологтың кәсіби дағдылары» және «психологиялық кеңес берудің кәсіби дағдылары» ұғымдары нақтыланып, олардың мазмұны мен ерекшеліктері айқындалды.

Практикалық нәтижелер болашақ педагог-психологтарда кәсіби дағдыларды қалыптастыруға бағытталған педагогикалық технологияны енгізудің тиімділігін дәлелдеді. Үш кезеңнен тұратын бұл технология (бағдарлау, операциялық-белсенділік, нәтижелі-түзету) студенттердің кәсіби деңгейін айтарлықтай арттырып, олардың кеңес беру процесінде қолданатын әдіс-тәсілдерін жетілдіруге мүмкіндік берді.

Зерттеу қорытындылары ұсынылған гипотезаның дұрыстығын растады және қойылған міндеттердің толық орындалғанын көрсетті. Дегенмен, бұл жұмыс мәселені толықтай қамтып бітірмейді. Болашақта психологиялық кеңес беру дағдыларын қалыптастырудың жаңа модельдерін әзірлеу, оны оқу процесінде жүйелі қолдану бағытында қосымша зерттеулер жүргізу қажеттілігі анықталды.

Зерттеу жұмыстарының барысын қорыта отырып мынандай ұсыныстар береміз

ЖОО-ларда дайындықты жетілдіру – болашақ педагог-психологтардың кәсіби дағдыларын, әсіресе психологиялық кеңес беру дағдыларын қалыптастыруға бағытталған арнайы курстар мен модульдерді оқу жоспарына енгізу.

1. **Педагогикалық технологияны енгізу** – бағдарлау, операциялық-белсенділік және нәтижелі-түзету кезеңдерінен тұратын ұсынылған технологияны білім беру процесінде жүйелі қолдану.
2. **Оқытуда тәжірибені күшейту** – студенттердің мектептерде, түзету мекемелерінде, психологиялық орталықтарда тәжірибеден өту мүмкіндіктерін кеңейту.
3. **Кәсіби құзыреттілікті бағалау** – болашақ педагог-психологтардың кәсіби дағдыларын бағалау үшін арнайы критерийлер мен деңгейлерді бекіту.
4. **Әдістемелік қамтамасыз ету** – психологиялық кеңес беру бойынша оқу-әдістемелік құралдар, тренинг бағдарламалары мен практикумдар әзірлеу.
5. **Білім алушыларға психологиялық қолдау көрсету жүйесін жетілдіру** – мектептерде психолог, әлеуметтік педагог және мұғалімдердің өзара кәсіби әрекеттесуін нығайту.
6. **Психологиялық мәдениетті арттыру** – ата-аналар мен қоғамда психологиялық білімді насихаттау арқылы педагог-психологқа деген сенімді күшейту.

Әдебиеттер:

1. Таубаева Ш. Педагогикалық зерттеулердің әдіснамасы мен әдістері: Оқулық .-Алматы: қазақ университеті, 2019. -388
2. Сихымбай И.Б.,Усенова А.М., Жүсіп Г.Н. Педагогикадағы ғылыми-зерттеу әдістері. Оқулық- Алматы – 2023 ж . 200 б.
3. Нұрмұхамбетова Т.Ж. Тәжірибелік психология 1,2 томдары
4. Немов Р.С. Практическая психология: учеб пособие.-М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. 320с.: ИЛЛ.
5. Балғымбаева З.М., Ахтаева Н.С. Білім берудің практикалық психологиясы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2008. -102 б.
6. Донбаева А.Б., Танабаева Г.У., Жамашева Ж.Р., Ермаханова Ш.М., Ермаханов М. Н. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ // Международный журнал экспериментального образования. – 2017. – № 6. – С. 26-29; URL: https://expeducation.ru/ru/article/view?id=11685 (дата обращения: 21.12.2021).
7. К.М, Нагымжанова & Д.Д, Насибек. (2022). Болашақ педагог-психологтарды кәсіби даярлауды қалыптастыру жолдары.
8. Жаксыбаева, А. Ж. Болашақ педагог-психологтардың кәсіби және тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру / А. Ж. Жаксыбаева. — Молодой ученый. — 2014. — № 1.2 (60.2). — С. 55-57. — URL: https://moluch.ru/archive/60/8930/
9. А.Х.Аренова1, Э.Т.Баярыстанова2 Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан) БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

МЕКТЕПТІҢ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН БАҒАЛАУДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ДАМЫТУ ИНТЕГРАЦИЯСЫ

Алпысбай Л. А.
Абай атындағы КазҰПУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: alpysbai.laila78@mail.ru

Резюме:

В статье рассматривается проблема развития профессиональных компетенций будущих педагогов-психологов в процессе оценки образовательной среды школы. Современная система образования требует создания благоприятных условий для гармоничного личностного развития учащихся, формирования психологически комфортного климата и повышения качества образовательного процесса. В связи с этим роль педагога-психолога заключается не только в сопровождении учащихся, но и в научно обоснованной диагностике и оценке образовательной среды, а также в выработке рекомендаций по ее совершенствованию.

Исследование освещает основные методы анализа образовательной среды, способы выявления факторов, влияющих на психоэмоциональное состояние обучающихся, и стратегии педагогической поддержки. Особое внимание уделяется интеграции теоретической подготовки и практических навыков, что способствует формированию у будущих специалистов готовности к профессиональной деятельности. Интегративный подход рассматривается как важнейший инструмент повышения эффективности подготовки педагогов-психологов.

Практическая значимость работы заключается в том, что развитие компетенций специалистов будущего позволит не только качественно оценивать образовательную среду, но и активно влиять на процесс ее улучшения, обеспечивая психологическое благополучие учащихся и оптимизацию педагогического взаимодействия в школе.

Abstract:

This article examines the development of professional competencies of future educational psychologists in the process of assessing the school educational environment. In today's educational context, improving the quality of education, ensuring the psychological well-being of students, and creating a supportive and safe learning atmosphere are among the key priorities. Accordingly, the training of educational psychologists should not be limited to theoretical knowledge, but must also include practical skills in scientifically evaluating, analyzing, and enhancing the school environment.

The study outlines diagnostic methods for assessing the educational environment, approaches to evaluating students' psycho-emotional states, and effective mechanisms of psychological and pedagogical support. A particular emphasis is placed on the importance of integrating theoretical learning with practical application, as this integration strengthens the professional readiness of future specialists and prepares them for effective collaboration within the school system.

The practical significance of the research lies in the fact that developing the competencies of future professionals will enable them not only to provide a thorough assessment of the educational environment, but also to contribute to its improvement, support students' mental health, and optimize the overall teaching and learning process within schools.

Кілттік сөздер: *педагог-психолог, кәсіби құзыреттілік, білім беру ортасы, мектептегі диагностика, психологиялық қолдау, интеграция, теория мен тәжірибе*

Қазіргі білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына тікелей ықпал ететін маңызды сала болып табылады. Білім сапасын арттыру, оқушының жан-жақты дамуын қамтамасыз ету және қолайлы психологиялық-педагогикалық орта қалыптастыру – заманауи мектептің басты міндеттерінің бірі. Осы тұрғыда педагог-психологтардың рөлі ерекше. Олар тек оқушыларға психологиялық көмек көрсетіп қана қоймай, сонымен бірге мектептің жалпы білім беру ортасын бағалау, оның тиімділігін арттыру және оқушылардың тұлғалық дамуына жағдай жасау міндеттерін атқарады.

Болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін дамыту қазіргі таңда білім беру саласындағы өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Себебі құзыретті маман ғана мектеп ортасының психологиялық ерекшеліктерін ғылыми тұрғыдан талдап, тиімді шешім қабылдай алады. Теориялық білім мен практикалық дағдылардың интеграциясы олардың кәсіби даярлығының сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Осы зерттеудің мақсаты – мектептің білім беру ортасын бағалау процесінде болашақ педагог-психологтардың құзыреттілігін дамыту жолдарын анықтау және кәсіби даярлықтың тиімді үлгілерін ұсыну.

Білім беру ортасын бағалау және педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін дамыту мәселесі педагогика мен психология ғылымында кеңінен қарастырылып келеді. XX ғасырдың ортасынан бастап шетелдік ғалымдар (Л. Выготский, Ж. Пиаже, К. Роджерс, А. Маслоу) білім беру үдерісіндегі тұлғаның дамуы мен психологиялық қолдау көрсету жолдарын зерттеген. Л. Выготскийдің «жақын даму аймағы» теориясы мен Ж. Пиаженің когнитивтік даму сатылары оқушылардың білім алу ерекшеліктерін анықтауда маңызды негіз болып табылады.

Кеңестік және қазақстандық ғалымдар (С. Рубинштейн, А. Леонтьев, Қ. Жарықбаев, С. Қалиев) білім беру ортасының тұлға қалыптасуына ықпалын зерттеп, педагог-психологтардың кәсіби қызметін жетілдіру бағыттарын ұсынды. Соңғы жылдары қазақстандық зерттеушілер (Н. Мухамбетжанова, А. Байменова, Г. Уразбаева) мектеп психологиялық қызметінің тиімділігін арттыру, болашақ педагог-психологтардың кәсіби даярлығын жетілдіру мәселелеріне назар аударып отыр.

Әдебиеттерге жасалған шолу көрсеткендей, болашақ педагог-психологтарды даярлау жүйесінде теориялық білім мен практикалық дағдыларды интеграциялау – кәсіби құзыреттілікті арттырудың негізгі факторы болып табылады. Сонымен қатар, білім беру ортасын кешенді бағалау әдістемелерін жетілдіру қазіргі таңда өзекті мәселе болып отыр. Қазіргі заманда білім беру жүйесінің басты мақсаты – тұлғаның жан-жақты дамуына жағдай жасау, оның білім алуына, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және әлеуметтік бейімделуіне қолайлы орта қалыптастыру. Мұндай орта ғылымда білім беру ортасы деп аталады. Ол тек қана оқу процесімен шектелмей, сонымен қатар психологиялық ахуалды, әлеуметтік қарым-қатынастарды және мәдени құндылықтарды қамтиды. Осы ортада ерекше рөл атқаратын маман – педагог-психолог. Оның негізгі міндеті – оқушының психологиялық дамуын қолдау, мектепке бейімделуін жеңілдету,

ұжымдағы қарым-қатынасты реттеу. Бұл міндетті сапалы орындау үшін маманның жоғары деңгейдегі кәсіби құзыреттілігі болуы қажет. Құзыреттілік ұғымы білім, дағды және тұлғалық қасиеттерді біріктіреді. Ал кәсіби құзыреттілік – нақты кәсіби қызметті атқаруда білім мен тәжірибені тиімді қолдану қабілеті. Педагог-психологтың жұмысындағы маңызды бағыттардың бірі – диагностика. Ол арқылы оқушылардың эмоциялық жағдайы, тұлғалық ерекшеліктері, ұжымдағы қарым-қатынасы анықталады. Бұл деректер білім беру ортасын жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар психологиялық қолдау көрсету – оқушылардың сенімділігін арттырып, эмоционалдық тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Бүгінгі таңда кәсіби даярлық үдерісінде теория мен тәжірибенің интеграциясы ерекше мәнге ие. Теориялық білім практикалық дағдылармен толықтырылғанда ғана болашақ маман толыққанды дайындалады. Осылайша, оқыту процесі тек ақпарат берумен шектелмей, кәсіби тұлға қалыптастыруға бағытталады. Сонымен, білім беру ортасының сапасы мен мектептегі психологиялық климат педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігіне тікелей байланысты. Ал бұл құзыреттілік дұрыс ұйымдастырылған кәсіби даярлық арқылы ғана қалыптасады.

Компоненттер	Жоғары деңгей	Орта деңгей	Төмен деңгей
1	2	3	4
Танымдық-мазмұндық	Мектеп ұжымы мен оқушылар арасындағы қарым-қатынасты өлшеу мен бағалау туралы теориялық білімдеріне сәйкес танымдық құзыреттіліктерді меңгеруге қызығушылығы тұрақты, машықтануға ынтасы жоғары.	Жалпы педагогикалық, кәсіби танымдық, арнайы құзыреттіліктері біршама дамыған, мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалаудың әдіс-тәсілдерін, технологияларын қолдануға, шығармашылықпен жұмыс істеуге қабілеті бар, бірақ тұрақты қолдануға машықтанбаған.	Мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалауға сәйкес құзыреттілік жайлы білімдері, қызығушылықтары бар, бірақ тұрақты емес, жалпы педагогикалық, кәсіби танымдық, арнайы құзыреттіліктері болғанымен, оны іс жүзінде қолдануы нашар, көмек қажет етеді.
Іс-әрекеттік	Практиканың барлық бағыттары барысында болашақ педагог-психологтар психологиялық тренингтерді ұйымдастыруға ынтасы бар, білімдері толық емес. SACERS шкаласы бойынша мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалау үшін кәсіби әрекеттің нақты әдістері мен процедураларына кезең-кезеңімен, практикаға сүйене отырып, үйретуді тиімді қолдана алады.	Практиканың барлық бағыттары барысында болашақ педагог-психологтар психологиялық тренингтерді ұйымдастыруға қатысады және мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалау үшін кәсіби әрекеттің нақты әдістері мен процедураларына жүйелі түрде кезең-кезеңімен, практикаға сүйене отырып, үйретуге машықтанбаған.	Психологиялық тренингтерді ұйымдастыруда белсенділік көрсетпейді және мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалау арқылы кәсіби танымдық, жалпы педагогикалық, арнайы құзыреттіліктері дамымаған.

Рефлексивтік	Мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалау туралы теориялық білімдері және практикалық дағдылары дамыған, психологиялық тренингтерді өздігінен жоғары деңгейде ұйымдастыра алады.	Мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалау туралы теориялық білімдері және практикалық дағдылары жеткілікті түрде дамымаған, психологиялық тренингтерді өздігінен ұйымдастыру машықтанбаған.	Мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалау туралы теориялық білімдері және практикалық дағдылары дамымаған, психологиялық тренингтерді өздігінен ұйымдастыруда қиналады. өзбетінше талдау жасай алмайды, жетістіктері мен кемшіліктерін анықтай алмайды және түзетуге ұмтылмайды.

Бәсекелестікке қабілетті кадрларды дайындау мақсатын жүзеге асыруда ҚР Жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасына сәйкес білім беру сапасын дамытуда өлшеу мен бағалаудың маңыздылығын негіздеумен және терминологиялық талдау негізінде «мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалау» ұғымына берілген авторлық анықтамасымен дәйектеледі.

Отандық және шетелдік ғылыми-әдіснамалық тұжырымдамаларды, ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді жан-жақты контент-талдау негізінде болашақ педагог-психологтардың өлшеу мен бағалау құзыреттіліктерін дамыту үрдісі жүйелілік, интегративтік құзыреттілік, квалиметриялық ғылыми тұғырлардың мазмұнын сипаттаумен айқындалады.

Болашақ педагог-психологтардың өлшеу және бағалау құзыреттіліктерін дамыту мақсатында жасалынған кең ауқымды конструктивті талдау негізінде мектеп пен педагогикалық университеттердің консорциум бағыттарын жүйелеумен негізделеді.

Мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалауда болашақ педагог-психологтардың құзыреттіліктерін дамытуды моделдеумен, оны іске асыратын оны іске асыратын психологиялық және педагогикалық шарттарды нақтылаумен және ЖОО-ң «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының зерттеу шеңберіндегі академиялық мүмкіндіктерін ашумен негізделеді.

«Халықаралық SACERS өлшемдер негізінде болашақ педагог-психологтардың құзыреттіліктерін дамыту» кешенді авторлық бағдарламасын әзірлеумен, оның тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік сынақта тексерілуімен дәлелденеді.

Жүргізілген зерттеу бойынша төмендегідей *ұсыныстар* жасалынды:

- ЖОО-да қоғам және білім беру саласының талаптарына сай мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалауда құзыреттіліктері жоғары мамандардың қалыптасуын қамтамасыз ететін жүйенің құрылуы;
- мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалауға мүмкіндік беретін болашақ педагог-психологтардың құзыреттіліктерін дамытудың тәжірибелік алаңын ұйымдастыру;
- «SACERS өлшемдер арқылы болашақ педагог-психологтардың құзыреттіліктерін дамыту» тәжірибесі жалпы білім беретін мектептерде кеңінен қолдану арқылы сапалы білім беру ортасын қалыптастыруға ықпал ету.

Жалпы, зерттеу мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалауда болашақ педагог-психологтардың құзыреттіліктерін дамыту мәселесін жүйелі түрде шешуге мүмкіндік береді. Алайда, бұл мәселе толығымен шешілді деп айтуға болмайды. *Болашақта* мектептің білім беру ортасын өлшеу мен бағалауды Қазақстан мектептерінің әр-түрлі типтегі мекемелерін және ашық онлайн курстарды әзірлеу мен әдістемелік қамтамасыз етудің мүмкіндіктерін зерделеу мәселелері туындап отыр.

Әдебиеттер:

1. *Қазақстан Республикасының Президенті* Қ.К. Тоқаев Астана халықаралық форумының пленарлық сессиясында сөйлеген сөзі - Астана, 2025.

2. ҚР Білім туралы Заңы: 2007 жылғы 27 шілдедегі, №319 – III // ҚР Заң актілерінің жиынтығы. – Алматы: Юрист, 2008. – 216 б.
3. ҚР «Педагог мәртебесі туралы» Заңы // Егемен Қазақстан. - 2019. - №250. 2023-2029 білім беру тұжырымдамасы.
4. Педагогтің кәсіби стандарты // «Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқарма төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы, №133 бұйрығына қосымша.
5. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы //Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.
6. «Педагог» кәсіптік стандартын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің м.а. 2022 жылғы 15 желтоқсандағы № 500 бұйрығы. ҚР Әділет министрлігінде 2022 жылғы 19 желтоқсанда № 31149.
7. Ясвин В.Я. Школьная среда как предмет измерения: экспертиза, проектирование, управление-М.:Народное образование, 2019-448 с.
8. Баранова Т., Балаубаев С., Голяховская А. и др. Вопросы конструирования национального теста // Советская психотехника. – 1993. – Т.6, №1. – С. 47-55.
9. Абдиев Қ.С. Кто и как оценивает работу школ в Казахстане // Сб»Диалектика науки, образования и экономики: новые вызовы и реалии: Материалы межд. Круглого стола, посв.75-летию Алшанова Р.А.-Алматы, «Университет «Туран»,2022 -С.143-150.
10. Балықбаев Т.О. Национальная система оценки качества образования Республики Казахстан: принципы и перспективы развития - Алматы, 2018.
11. Джакупов С.М. Кафедра общей и этнической психологии // В кн.: Казахскому национальному университету имени Аль-Фараби 75 лет. – Алматы: Қазақ университеті, 2009. – С. 71-83.

ҒТАХР 03.01.79

ONE BELT, ONE ROAD: ANALYSIS OF A GLOBAL INITIATIVE AND ITS IMPACT ON CENTRAL ASIAN TURKIC STATES

Amirbek A., Bazarbayev K., Anuarbekuly A.
Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Turkestan, Kazakhstan

Abstract:

The "One Belt, One Road" (BRI) initiative is a large-scale economic and infrastructure initiative put forward by China in the early 21st century, aiming to connect Asia, Europe and Africa via land and sea routes. This initiative is presented as a modern reflection of the historical Silk Road. The basic structure of the BRI is based on a broad network covering many countries and regions. Different land and sea corridors aim to increase trade and connectivity between regions. In addition to economic benefits, participating countries are also directly supported with infrastructure and development projects. On the economic dimension, BRI offers large-scale investments and trade opportunities. China has made generous investments in financing projects, increasing its global economic influence. However, it has been observed that these investments also bring with them concerns about debt. In the context of political and strategic relations, the BRI is seen as a tool to increase China's global influence. However, there is also local resistance and concerns in some countries. The dynamics between China's strategic objectives and the expectations of participating countries are complex. In terms of technology and infrastructure, projects under the BRI include modern technologies and sustainable practices. The Digital Silk Road is an important component that promotes digital connectivity between regions. Socio-cultural dimensions show that the BRI is not just an economic initiative. Intercultural interaction, educational exchanges and tourism are other important benefits brought by the initiative. Sustainability and environmental issues have raised concerns about the impacts of infrastructure projects. Despite this, green development and sustainability principles will shape the future of the BRI. The initiative has faced several challenges, including funding challenges, debt trap concerns, and management challenges. However, there is much speculation regarding the future of the BRI, its role in the global political economy, and its potential expansions. In conclusion, "One Belt, One Road" stands out as a complex initiative with both positive and negative aspects.The future direction of international politics and the future configuration of the Trans-Caspian International Transport Route will determine the global impact of this large-scale project.

Key words: *One Belt One Road, Central Asia, development, geopolitical strategy, economic investment, regional cooperation.*

In the early 21st century, the People's Republic of China declared the "One Belt, One Road" (BRI) initiative, a comprehensive economic and strategic initiative aimed at revitalizing the historical Silk Road routes. BRI is a comprehensive project that aims to connect Asia, Europe and Africa via both land and sea. [1]. This initiative was presented as a modern reflection of the ancient Silk Road, which united historically rich and diverse cultures. However, this modern version is not just a commercial route, but a multidimensional enterprise that affects the economic, social and political fate of many countries.

Historically, the Silk Road served as a network that supported trade, cultures, and ideas between East and West. In ancient times, cities and civilizations along this route formed a rich trade network through which goods and ideas moved freely. Silk, spices, metals and other valuable materials were transported along this route. However, the aim of the BRI is not only to revitalize this historical route, but also to promote economic development, technological progress and cultural change in a globalizing world.

BRI is part of China's "China Dream" vision. This vision includes China's goal of becoming a global power and its national development goals. As a key part of this vision, the BRI is designed as a tool to sustain China's economic growth, access new markets, promote infrastructure investment, and expand the country's geopolitical influence. Therefore, the BRI represents much more than just an economic project; It is also a foreign policy tool, a development strategy, and an initiative that reflects China's assertion of global leadership [2].

With this initiative, China signed agreements with many countries within the scope of BRI, made billions of dollars of investments and created new trade corridors. These projects cover energy, transportation, telecommunications and other sectors. However, the broad scope and impact of the BRI has led to mixed reactions in participating countries. While some have enthusiastically participated in this initiative, others have taken a more cautious approach, fearing a debt trap, loss of sovereignty or the growing influence of China.

As a result, "One Belt, One Road" has become an important initiative shaping economic development, international cooperation and global geopolitical changes in the modern world. This study aims to examine in depth the different dimensions and impacts of BRI.

General Structure of One Belt, One Road

The One Belt, One Road Initiative (BRI) is an initiative that aims to create a large-scale infrastructure network that includes both land and sea routes. This network includes not only physical connections but also economic cooperation, technological transfer and cultural interactions. The initiative is closely related to China's global leadership ambitions and the expansion of its geopolitical influence, thus aiming to establish strong ties between Asia, Europe and Africa [3].

The main corridors and projects, which are the cornerstone of the initiative, aim to connect the regions. In this context, land corridors include transportation routes created by the integration of railways and roads, while sea corridors aim to facilitate trade with a strong ports and seaway network. Infrastructure projects cover a wide range from high-speed train lines to energy infrastructure, from communication networks to logistics centers. These projects aim to eliminate economic imbalances between countries while promoting economic growth.

BRI aims to increase trade and investment. Economic initiatives such as free trade agreements, investment opportunities and customs cooperation aim to strengthen cooperation between regional economies. On the technological dimension, BRI also deals with digitalization and technological cooperation. The so-called "Digital Silk Road" dimension includes digital infrastructure projects, cybersecurity cooperation and digital commerce platforms [4].

By promoting cultural interaction, BRI aims to increase cultural exchange between participating countries. Educational exchanges and activities that enable people to better understand each other form the basis of deeper and lasting relationships. BRI projects should be designed and implemented in accordance with the principle of sustainability and environmentally friendly standards. This is a critical element in terms of preserving both the balance between regions and the interests of future generations.

The initiative involves many dynamics in how participating countries integrate with their development goals and strategic plans. These countries should contribute towards common goals and responsibilities in the realization of the initiative. The One Belt, One Road Initiative is a comprehensive initiative that affects global economic and strategic dynamics. This general structure offers a vision of

economic cooperation, technological transfer, cultural interaction and sustainable development. The success of the BRI will depend on the level of cooperation and effort of participating countries.

Economic Dimensions

BRI attracts attention with its huge investment amounts. In addition to using its own financial resources to finance these projects, China also appeals to international financial institutions and participating countries. In this context, organizations such as the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) contribute to the financing of projects. However, these investment amounts bring with them some concerns; Issues such as debt-related risks and sustainability of projects should be closely monitored [5].

One of the main goals of the BRI is to increase interregional trade and promote economic development. This initiative includes customs cooperation agreements and trade facilitation measures aimed at facilitating trade transactions between countries. These trade increases can have positive effects on the economic growth of participating countries. The BRI's far-reaching infrastructure projects can stimulate interregional trade by offering benefits such as improving logistics networks and reducing transportation costs. However, participating countries need to cooperate carefully to achieve economic balance and sustainable development.

BRI involves many dynamics, not only in its economic dimensions but also in how it integrates with participating countries' own development goals and strategic plans. These countries should contribute towards common goals and responsibilities in the realization of the initiative. The economic dimensions of the One Belt, One Road Initiative should be considered as a whole, including investment amounts, financing sources, trade opportunities and economic development impacts. While these dimensions have the potential to contribute to the economic growth of the participating countries, they also bring with them important responsibilities regarding the sustainability of the projects and the maintenance of economic balance. The success of the initiative can be achieved when combined with the cooperation of participating countries and sound economic strategies.

Beyond its economic dimensions, the One Belt, One Road Initiative (BRI) also has important geopolitical impacts and consequences. This initiative reflects China's increasing influence in the international arena and may affect the geopolitical balance. The BRI's large-scale infrastructure investments and economic integration projects could lead participating countries to establish closer ties with China. While this situation creates an opportunity for China to increase its political influence, it may also cause concerns in some countries.

While the BRI has an impact in different geographies such as Asia, Europe and Africa, it may also affect the geopolitical dynamics in these regions. Projects, especially in strategically important regions, may affect regional balances of power and increase competition. At the same time, it should be considered that the BRI may also affect existing political conflicts in some countries.

Political and Strategic Relations

BRI is a strategy that aims to support China's global leadership ambitions. This initiative aims to increase China's economic influence and strengthen its regional and global political weight. While the BRI can contribute to China being seen as a more active player on the world stage, it aims to play a leading role that actively involves China in the development and infrastructure projects of other countries.

Countries participating in the BRI approach it with different expectations and concerns. On the one hand, there are expectations such as economic development, infrastructure improvements and increased trade opportunities. These countries aim to support their own economic growth by seizing the opportunities brought by the initiative. On the other hand, some countries view the BRI more cautiously and closely monitor China's influence and strategic objectives. In particular, issues such as sustainability of projects, debt trap concerns and impacts on local economies are on the agenda of some participating countries [6].

BRI is seen not only as an economic cooperation initiative but also as a factor affecting global political balances. The initiative has triggered concerns about China's growing influence and competition among some countries. It may particularly affect relations between traditional centers of power and China. But at the same time, the BRI can enable closer political and economic ties between participating countries, leading to new dynamics in international relations. How the strategic objectives of the BRI interact with the policies and interests of other countries can shape future developments in international relations.

The One Belt, One Road Initiative is an initiative that is not only limited to its economic dimensions, but also affects political and strategic relations in a complex way. China's global leadership goals, participating countries' expectations and concerns, and global political dynamics are among the

factors that determine the success and impacts of the initiative. In this context, the future of the initiative will be shaped depending on how these complex dynamics are managed.

Infrastructure and Technology

BRI attracts attention with its large-scale infrastructure projects. These projects include major transport routes connecting land and sea corridors. Infrastructure projects such as railways, highways, ports, power plants and telecommunication networks aim to facilitate interregional transportation and accelerate trade flows. For example, projects such as the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) aim to increase the efficiency of transportation between Asia and Europe [7].

BRI also promotes technological collaborations and digitalization. This dimension, called the "Digital Silk Road", includes fiber optic cables, satellite networks, e-commerce platforms and other digital infrastructure projects. These projects aim to ensure fast and secure data communication between regions. While technological collaborations support technology transfer between countries, they also encourage innovation.

Ensuring that infrastructure projects are sustainable and designed in accordance with environmentally friendly standards constitutes another important dimension of BRI. The environmental impacts of these projects should be evaluated taking into account the interregional balance and the interests of future generations.

The infrastructure and technology dimensions of the One Belt, One Road Initiative cover a wide range from physical transportation infrastructure to digital connections. While these projects increase interregional trade, they also encourage innovation through technological collaborations and digitalization. However, it is important that projects are managed in accordance with the principles of sustainability and environmental awareness.

Socio-Cultural Dimensions

The Belt, One Road Initiative (BRI) is a comprehensive strategy to promote intercultural interaction between different countries and regions. This initiative aims to increase people's understanding of those from different cultural backgrounds. Cultural interaction between participating countries can take the form of collaboration in art, music, literature and other fields. Such interactions enable people to understand different ways of thinking, lifestyles and values. BRI emphasizes cultural diversity and supports this diversity in building bridges between people [8].

BRI also promotes educational and academic exchanges. Student exchanges between countries, university collaborations and training programs are reflections of this dimension. Such collaborations can strengthen ties between countries by increasing knowledge and experience sharing. Academic collaborations contribute to scientific progress by encouraging research projects, knowledge transfer and innovative solutions. BRI aims to contribute to the education of young generations and the knowledge economy by collaborating in education and academic fields.

Promoting tourism and human movements is also an important dimension of the BRI. The initiative aims to increase touristic activities and encourage people to travel between different countries and regions. Tourism allows people to experience different cultures, historical and natural beauties closely. These experiences help people increase tolerance and deepen cultural understanding. At the same time, tourism also contributes to economic growth and employment. BRI's infrastructure projects and transportation networks support tourism by enabling people to travel easier and faster to different regions [9].

The socio-cultural dimensions of the One Belt, One Road Initiative include intercultural interaction between different countries and regions, educational cooperation and tourism. These dimensions aim to enable people to understand and respect each other's cultures. The socio-cultural dimensions of the BRI can contribute to establishing deeper and stronger relations between countries, increasing global cooperation and promoting peaceful cultural interactions. In this way, a sustainable world can be built by increasing understanding and cooperation between people.

Environmental and Sustainability Issues

The BRI's far-reaching infrastructure projects require serious consideration of environmental impacts. The construction of large-scale projects can affect the use of natural resources and ecosystems. Therefore, environmental impacts should be evaluated, negative consequences should be minimized and sustainable solutions should be sought during the planning and implementation phase of projects.

BRI aims to embrace the principles of green development and sustainability. In this context, the use of environmentally friendly technologies is encouraged during the design and implementation of projects. The use of sustainable energy resources, energy efficiency, waste management and environmental

protection measures are reflections of this approach. BRI's sustainability-focused approach aims to both support economic growth and preserve natural resources for future generations.

Environmental impacts of BRI projects include carbon footprint and climate change impacts. Large infrastructure projects are associated with factors such as energy consumption and greenhouse gas emissions. Therefore, climate change impacts should also be taken into account when evaluating the environmental impacts of projects. Effective environmental management and sustainable energy policies play an important role in addressing these problems.

The environmental and sustainability issues of the One Belt, One Road Initiative aim to minimize the environmental impacts of infrastructure projects and implement green development principles. This approach aims to achieve balance between economic growth and environmental protection. BRI's environmental and sustainability-focused approach is aimed at supporting the long-term sustainability of interregional development.

Challenges and Criticisms

Financing BRI projects is one of the key challenges of the initiative. Some projects are large-scale and costly, which can make it difficult to secure financing. Additionally, debt trap concerns have been expressed in some countries. According to these concerns, some countries may take on large amounts of foreign debt to finance BRI projects, which could jeopardize their long-term economic independence [10].

The implementation and management of BRI projects can also present significant challenges. Legal, cultural and administrative differences between different countries can make it difficult to carry out projects effectively. Additionally, completing projects on time and on budget can also lead to management challenges.

BRI projects have been criticized for lack of accountability in some regions. This may raise concerns about how transparently the financing and management of projects are carried out. Lack of transparency can impact the long-term success of projects.

The environmental and social impacts of BRI projects have also been criticized. The impacts of major infrastructure projects on ecosystems and local communities should be seriously evaluated. Additionally, the impact of these projects on the lifestyles and cultural heritage of the communities should also be taken into account.

Future Perspective

The future of the Belt, One Road Initiative (BRI) will be shaped around factors such as expansions, changes, emphasis on sustainability, its role in the global economy and technological transformation. While the initiative initially focused on Asia, Europe and Africa, it may expand to cover more regions over time. Latin America and other continents potentially joining the initiative could lead to further strengthening of global connections. This expansion could enable the initiative's impact to spread to wider geographies. The future of the initiative may also see changes in the scope and priorities of projects. Besides traditional infrastructure projects, greater emphasis can be placed on sustainable energy, environmentally friendly technologies and digital transformation. In this way, the BRI vision can focus more on the principles of sustainable development and green growth [11].

The BRI will continue to play an important role in the global political economy. The initiative is seen as a tool to increase China's economic and geopolitical influence, while also becoming a platform to promote economic integration and cooperation of participating countries [12]. BRI projects can contribute to the global economy by increasing trade, stimulating economic development and realizing infrastructure investments. Therefore, it is anticipated that the BRI will continue to affect global economic balances in the future.

The future perspective may include a vision of BRI with greater emphasis on sustainability and green development principles. By investing in environmentally friendly technologies and promoting sustainable projects, the initiative can ensure interregional balance and protect the interests of future generations. In this context, the environmental impacts of BRI's projects should be observed more closely and the planning of the projects should be done in accordance with the principle of sustainability.

In the future, the technological and digital dimension of the BRI may become even more important. The Digital Silk Road project can strengthen economic cooperation by increasing digital connectivity between regions. Technological collaborations can grow in areas such as artificial intelligence, automation and digital commerce. In this way, BRI can create a more comprehensive impact by combining digital transformation with both traditional and modern infrastructure projects [13]. The future of BRI may evolve towards a perspective in which environmental awareness and social participation become more important. By ensuring greater social participation and environmental assessment in project

planning and implementation, it can be aimed to develop projects in line with the needs of societies. In this way, the positive impact of the initiative on local communities can be increased.

The future of the One Belt, One Road Initiative will be shaped around factors such as expansions, changes, emphasis on sustainability, its role in the global economy and technological transformation. While the initiative continues to have an important role in global cooperation and development, managing this potential and shaping the future will depend on the efforts of participating countries and the international community. Therefore, the future of BRI should be pursued as a multifaceted and dynamic process.

Transcaspian International Transport Route and China's "One Belt, One Road"

Trans-Caspian International Transport Route (Middle Corridor) is important, relevant and scientifically innovative. As it is known, our President Kassym-Jomart Tokayev took part in the summit of the BRICS organization at the level of the Heads of State held in Kazan on October 22-24, 2024. He told about the ways in which Kazakhstan will actively support this summit and strengthen its cooperation in the future. In his speech, the President said that the country attaches great importance to the issue of strengthening cooperation within the framework of the main "Trans-Caspian International Transport Route", "One Belt, One Road" and "North-South" international transport corridors . Therefore, in the future, our country intends to increase regional cooperation, security and peace, and mutual relations with the countries of the region within the framework of the "Transcaspian International Transport Route", that is, the Middle Corridor. Considering this situation, it is clear that the in-depth analysis of the topic of the project will positively contribute to the strengthening of the country's reputation and interest, security and cooperation at the global and regional level.

The advantages and disadvantages of the Middle Corridor are analyzed in comparison with the corridors between Europe and Asia and the northern and southern corridors. In the implementation of the "Trans-Caspian International Transport Route", China's geostrategic interests and influence within the framework of the "One Belt, One Road" project are of great priority. Therefore, the security, political, cultural, trade and economic impact of China's geostrategy on the countries of the Middle Corridor within the framework of the "One Belt, One Road" project and its future impact on the countries of the Middle Corridor should be comprehensively studied. As part of the study, the relations between the Turkic-speaking countries such as Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Azerbaijan, Turkmenistan and Turkey, as well as Georgia and China within the Middle Corridor are analyzed, and it is important to make predictions about the direction in which these relations will develop in the future.

Conclusion

The One Belt, One Road Initiative (BRI) represents a broad vision that includes not only physical infrastructure projects but also economic cooperation, technological transfer, cultural interaction and sustainable development. This comprehensive initiative aims to connect countries by covering different geographies such as Asia, Europe and Africa.

The cornerstone of the initiative is land and sea corridors and large-scale infrastructure projects. These projects not only support economic growth, but also enable the development of stronger and more collaborative relationships between different regions. Infrastructure investments have the potential to increase regional balance along with economic growth [14].

Technological cooperation constitutes the digital dimension of the BRI. The Digital Silk Road includes elements such as cybersecurity cooperation, digital infrastructure projects and trading platforms. This aims to strengthen economic cooperation by increasing technological integration between regions [15].

Cultural interaction encourages people to understand and appreciate different cultural values. This forms the basis for deeper and stronger relationships. Educational and academic exchanges help establish close ties between countries by facilitating the sharing of knowledge and experience.

Sustainability is the fundamental principle of BRI projects. Projects must be designed and implemented taking into account their environmental impacts and long-term sustainability. This is an important part of both supporting economic growth and maintaining environmental balance.

The One Belt, One Road Initiative is an initiative that has a profound impact on the world with its far-reaching vision. BRI, which includes dimensions such as infrastructure projects, economic cooperation, technological integration, cultural interaction and sustainable development, represents a leading platform of cooperation and development between different regions. The impacts and success of the BRI can be fully realized when combined with solid cooperation and sustainable strategies of participating countries.

Future of the BRI:

The future of the One Belt, One Road Initiative will continue to maintain its significant impact on the global political and economic scene. This initiative is not only seen as a tool to increase China's economic and geopolitical influence, but has also become a platform to promote the strengthening of cooperation and economic integration among participating countries. BRI projects have the potential to make significant contributions to the global economy by increasing international trade, supporting economic development, and realizing wide-ranging infrastructure investments.

BRI has emerged as an example of international economic cooperation and integration. This initiative has given significant impetus to increasing global trade and investment with projects and collaborations covering different regions and countries. In the future, the impact of the BRI may expand further and more countries may join the initiative. Including regions that have not yet joined, such as Latin America, could be an important step in expanding the scope of the initiative.

The positive effects of BRI projects on economic growth, trade and development may continue. Infrastructure projects can strengthen connections between countries, facilitate trade and contribute to the growth of regional economies. However, it is critical that projects are designed in accordance with sustainability principles and environmental impacts are taken into account.

The technological dimension may also play a decisive role in the future of the BRI. Projects related to digitalization and technological cooperation can contribute to the creation of a more effective cooperation platform by strengthening ties between countries. At the same time, BRI's technological projects can contribute to the digital transformation and competitiveness of participating countries.

The One Belt, One Road Initiative will continue to be an important player in shaping global political and economic dynamics. This initiative, which encourages cooperation and economic integration among participating countries, has the potential to make positive contributions to the global economy. In the future, steps taken in the areas of expansion, sustainability, technological transformation and cooperation can further strengthen the impact of the BRI and contribute to the creation of a sustainable global cooperation platform.

References:

1. Serdar YILMAZ (2021). Potential Threats Awaiting African Countries in the Context of the Belt and Road Project. Electronic Journal of Social Sciences, 20 (77), 356-368.
2. Ahmet EFE. The Rebirth Potential of the Silk Road from Geopolitical and Islamic Perspectives. Eurasian Review, 13(2), 137-162.
3. Mehmet Akif OKUR (2017). Geopolitics of the "One Belt, One Road" Initiative, Turkic World, and Uyghurs. Academic Sensitivities, 4(8), 45-55.
4. Vusal GULIYEV (2021) China-Azerbaijan Relations within the Framework of the Belt and Road Initiative. APAM China Studies-I, page 135.
5. Kaan YIGENOGLU China's 'Belt and Road' Project and the Asian Infrastructure Investment Bank, Journal of Management, Economics, Literature, Islamic and Political Sciences, 3(1): 10-28.
6. Prof. Dr. Varis ÇAKAN (2017). New Silk Road Project: Expectations, Problems, and Realities. Journal of Asian Studies International Social Sciences, 1(1), 35-52.
7. Mehmet Serdar ÇELIK, Demir Ali AKYAR, Bulut Ozan CEYLAN (2022). Main factors in the emergence of the "One belt, One road" project: the view point of the People's Republic of China (PRC). Fırat University Journal of Social Sciences, 32(3), 1125-1139.
8. RIDVAN KILIC & Güldenur ÇETIN (2021). China and Russia's innovation policies in the transformation of economic hegemony. Working Paper Series Journal, 2(4), 32-44.
9. Binali KILIC (2021) Expected possıble ımpacts of chına's belt and road ınıtıatıve on Turkey's tourısm. Journal of Academic Social Research, p. 121-134.
10. Ilkin JAFARLI (2021). Current Situation of China's Relations with Regional Countries in the Context of the "Belt and Road" Project and Possible Development Potential: Examples of Kazakhstan, Uzbekistan, and Azerbaijan (Doctoral dissertation, Marmara University (Turkey)).

ӘОЖ 314.4

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ: МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕСІ

[1]Ауелова К.Е., [2]Ережеп Н.О., [3]Кузембаева С.Р.
[1]М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Казахстан
[2]С.Д. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті, Алматы, Казахстан
[3]Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Казахстан
kauelova@mail.ru, plussm36@gmail.com, sandugashkuzembay@gmail.com

Түйін:

Бұл мақала қазіргі таңда өзекті болып отырған мәселеге арналған, себебі инклюзивті көзқарас балалардың әртүрлі білім беру қажеттіліктерін түсінуді және осы қажеттіліктерге сәйкес қызмет көрсетуді, олардың білім беру үдерісіне неғұрлым толыққанды қатысуын, қоғамды тартуды және білім берудегі кемсітушілікті жоюды көздейді. Әрбір бала негізгі сапалы білім алуға құқылы. Бұл мектептерде және жалпы білім беру жүйесінде балаларға білім алуға мүмкіндік беретін әрі соған жағдай жасайтын орта қалыптастыру қажеттілігін тудырады.

Мәтінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту кезінде инклюзивті білім беру ұғымы қарастырылған. Сондай-ақ, инклюзивті білім беруді жүзеге асырудың негізгі элементтері мен шарттарына ерекше назар аударылады

Abstract:

The article is devoted to a relevant topic, since an inclusive approach involves understanding the diverse educational needs of children and providing services in accordance with these needs, their fuller participation in the educational process, community involvement and the elimination of discrimination in education. Every child has the right to receive basic quality education. This necessitates the creation of an environment in schools and the general education system that allows and creates conditions for children's education. The text examines the concept of inclusive education in the education of children with special educational needs. Particular attention is paid to the main elements and conditions for the implementation of inclusive education

Кілттік сөздер*: инклюзия, инклюзивті білім беру, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар, мектептегі инклюзия ресурстары, мектеп, оқушы*

Қазіргі дамыған және көптеген дамушы елдердегі арнайы білім беру жүйесін реформалаудың басты бағыты – инклюзивті білім беру. Ол әрбір адамның, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі адамның, білім алуға құқығын қамтамасыз ететін жалғыз халықаралық деңгейде мойындалған құрал болып табылады. Инклюзивті тәсіл балалардың әртүрлі білім беру қажеттіліктерін түсінуді және сол қажеттіліктерге сәйкес жағдай жасауды, білім беру үдерісіне толыққанды қатысуды, қоғамның қолдауын және білім беруде кемсітушілікті жоюды қамтиды.

Инклюзия мәселелері «Баршаға арналған білім» қозғалысының маңызды бөлігі ретінде қарастырылуы тиіс. Әрбір бала сапалы негізгі білімге қол жеткізуі қажет. Бұл мектептерде де, жалпы білім беру жүйесінде де балалардың оқуына мүмкіндік беретін, оларға қолайлы жағдай жасайтын ортаны қалыптастыру қажеттігін көрсетеді. Мұндай орта инклюзивті, тиімді, балаға достық қарым-қатынаста, дені сау әрі қауіпсіз болуы тиіс. Мүгедектігі бар балалар инклюзивті білім берудің нысанасына алынғандардың тек аз бөлігі ғана, ал инклюзивті тәсіл жалпы арнайы білім беруді де, бастауыш, орта және жоғары білімді де реформалауға бағытталған.

Инклюзивті білім беру ұғымы отандық педагогика үшін мүлде жаңа емес. Ресейлік педагогикада проблемалық оқыту теориясы мен практикасы кеңінен дамыған. Бұл бағыттың концепциясы С.Я. Рубинштейннің еңбектеріне негізделсе, А.М. Матюшкин, М.И. Махмутов, М.Н. Скаткин сияқты ғалымдардың еңбектерінде проблемалық оқытудың теориясы мен практикасы жан-жақты баяндалған.

Инклюзивті сыныпта базалық білім мен дағдыларды қалыптастыру үшін балаға бағытталған тәсіл қолданылады. Мұнда ең маңыздысы – әрбір нақты баланың қажеттіліктері мен мұқтаждықтары, олармен немесе онсыз ерекшеліктеріне қарамастан, басты назарда болады. Бұл

тәсіл жеке оқу бағдарламаларын қолдануды, мұғалімдер мен оқушылардың бірлескен іс-әрекетін, ынтымақтастығын көздейді.

Инклюзивті білім беру – бұл жалпы білім беруді дамыту үдерісі, оның мәні – барлық балалар үшін қолжетімділікті қамтамасыз ету, әртүрлі қажеттіліктерге бейімделу. Бұл ерекше қажеттіліктері бар балаларға да білім алуға мүмкіндік береді[1, б. 47].

Инклюзия дегеніміз – балалардың барлығын мектеп өмірінің барлық қырларына толықтай енгізу, мұнда барлық оқушылар бірдей қызығушылықпен және қуанышпен қатысады. Ол үшін мектеп кеңістігін барлық балалардың қажеттіліктеріне бейімдеп, айырмашылықтарды бағалап, құрметтеу қажет.

Инклюзивті білім берудің негізгі қағидаттарының бірі – ерекше қажеттіліктері бар балаларды ерте жастан жаппай мектепке дейінгі ұйымдарға тарту және интеграциялау. Бұл тек баланың өзі үшін ғана емес, бүкіл қоғам үшін маңызды. Ерте даму, оқыту, денсаулықты сақтау мен нығайту, әлеуметтік қорғалуы және тең мүмкіндіктердің берілуі экономикалық өсімге ықпал етеді. Көптеген елдердің тәжірибесі көрсеткендей, ерте балалық шаққа салынған инвестициялар қоғам үшін үлкен артықшылық береді, себебі мектепке дейінгі ұйымдарға барған және бейімделген бала мектепке дайындалмаған балаға қарағанда әлдеқайда табысты болады.

Әртүрлі зерттеулердің нәтижелеріне сүйене отырып, ғалымдар балалармен жүргізілетін сабақтар мен ата-аналарға арналған тренингтердің жас ерекшеліктеріне байланысты әлеуметтік және эмоционалдық құзыреттіліктің артуына ықпал ететінін дәлелдейді.

Кеңес дәуірінде дамуында ауытқуы бар балаларға арналған арнайы білім беру және тәрбиелеу жүйесі болған, соның ішінде әртүрлі бұзылыстары бар балаларға арналған арнайы мектепке дейінгі мекемелер желісі де жұмыс істеген. Ал жалпы білім беру жүйесі бөлек дамыды. Бұл екі жүйе өзара байланыссыз болды. Мүмкіндігі шектеулі балалар (көру, есту, тірек-қимыл аппаратының немесе ақыл-ой дамуының бұзылыстары бар) басқа балалардан оқшауланып білім алды. Олар қоғамға толыққанды кіріктірілмеді, көптеген адамдар мұндай балалардың бар екенін де білмеді.

Бүгінде біз балалардың білім алуында қай жүйенің тиімдірек екенін салыстыра аламыз: барлық балаларды қамтитын инклюзивті білім беру ме, әлде баланы оқшаулап, білім беру үдерісіне толық қатысуына мүмкіндік бермейтін сегрегациялық жүйе ме. Қазіргі таңда жағдайдың оң бағытта өзгеріп келе жатқаны байқалады. Баланың білім алудан ләззат алуы, жетістікке жетуі – әр ата-ананың өз баласына қалаған басты мақсаты.

Инклюзивті білім берудің басты мақсаты – барлық балаларға олардың жеке ерекшеліктеріне, бұрынғы оқу жетістіктеріне, ана тіліне, мәдениетіне, ата-анасының әлеуметтік және экономикалық жағдайына, психикалық және физикалық мүмкіндіктеріне қарамастан, білімнің кез келген түріне тең қолжетімділікті қамтамасыз ету және табысқа жету үшін қажетті жағдайларды жасау болып табылады.

Инклюзивті білім берудің негізінде балаларды кез келген дискриминациядан қорғауға бағытталған идеология жатыр. Ол барлық адамдарға тең қарым-қатынас жасауды қамтамасыз ете отырып, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арнайы жағдайлар жасайды.

Тәжірибе көрсеткендей, кез келген қатаң білім беру жүйесінен белгілі бір бөлігі (шамамен 15%) балалар шығып қалады, өйткені жүйе олардың жеке білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыруға дайын емес. Мұндай жағдайда балалар емес, керісінше жүйенің өзі оларды оқшаулап, жалпы жүйеден шығарып тастайды. Инклюзивті тәсілдер осындай балалардың оқуда қолдау тауып, табысқа жетуіне мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде олардың өмір сапасын жақсартуға жол ашады.

Инклюзивті білім беру арнайы ұйымдастырылған оқу ортасында жүзеге асырылады. Ол мынадай құрамдастарды қамтиды:

– арнайы білімі бар, инновациялық әдістер мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгерген педагогикалық кадрлардың болуы;

– жеке оқу бағдарламаларының, жоспарлардың, әдістемелік материалдардың, әдебиеттердің кешені;

– тиісті сыртқы жағдайларды жасау (ыңғайлылық деңгейін қамтамасыз ету, қозғалысқа арналған арнайы құралдар, бейімделген оқу орындарын ұйымдастыру, қашықтықтан оқыту құралдарын қолдану және т.б.).

Мектеп инклюзивті білім беруді табысты жүзеге асыру үшін негізгі мәселелерді шешуі тиіс. Мәселенің мәні – мектептің барлық оқушыларының қажеттіліктеріне жауап бере білуінде. Жалпыға ортақ құндылықтар мен позитивті көшбасшылық туындаған мәселелерді кезең-кезеңімен

шешуді көздейді және мектеп пен сыныпты инклюзивтілікке қарай ілгерілетудің тиімді жолы болып табылады. Көптеген мәселелерді шешу – мұғалімдер үшін табиғи жағдай, себебі олар күн бойы оқушылармен және ересектермен тығыз қарым-қатынаста болады [2, б. 56].

Мектептегі инклюзияны табысты жүзеге асырылуы үшін келесі ресурстар қажет:

1. Мектеп ұжымы – барлық мектеп ұжымы инклюзияны және оның барлық оқушыларға беретін артықшылықтарын түсінуге тартылуы тиіс. Бұл тақырыптарды талқылау ашық әрі түсінікті түрде жүргізіледі.

2. Жеке оқушылардан бастау – инклюзия жұмысы бір-екі оқушыдан басталады, олардың жетістіктері мен сәтсіздіктері мұқият бақыланады, содан кейін инклюзияға қатысатын балалар саны біртіндеп артады.

3. Инклюзивті тәсілдерді енгізу қарқыны – бұл мектепке байланысты айтарлықтай өзгеріп отырады. Үрдіске қатысатын барлық тараптардың тұрақты ынтымақтастығы және өзгерістер қарқынын жүйелі бақылау табысқа жетуге көмектеседі.

4. Қосымша ресурстарды пайдалану – қосымша ресурстар пайда болған жағдайда олар міндетті түрде қолданысқа енгізілуі тиіс. Инклюзияны қолдауға арналған ресурстарды пайдалану кезінде стандартты емес тәсіл қажет. Инклюзияға адекватты қаржы бөліну оны енгізетін тұлғалардың ынтасын қамтамасыз етеді.

5. Ынтымақтастық – мектептегі инклюзия үдерісіне қатысушылардың бірлескен жұмысы барлық қатысушылардың идеяға тұрақты берілгендігін нығайтады. Өзіндік бастаманы көрсету мүмкіндігі де қатысушыларда идеяға тұрақты беріктік пен оны табысты іске асыруға қызығушылық қалыптастырады.

6. Негізгі қызметкерлердің рөлі – инклюзияны мектепте алға жылжытуда негізгі рөл атқаратын қызметкерлер барлық мектеп қоғамдастығы мүшелері арасында тең ынтымақтастықты қолдауы тиіс. Олар үшін инклюзияның табысты жүзеге асырылуын қамтамасыз ету жауапкершілігі басқа мектеп қызметкерлеріне қарағанда жоғары.

7. Ата-аналардың рөлі – мектепте ата-аналар процесс серіктесі және қатысушы ретінде қарастырылады; олардың білімі мен тәжірибесі мектеп қызметкерлері үшін өте құнды болып табылады.

8. Басшылықтың рөлі – мектеп жетекшілері ұжымның және әрбір қызметкердің инклюзияны алға жылжытудағы өзара әрекеттестігін және ынтымақтастығын жеңілдетеді, сонымен қатар іс-әрекеттерді үйлестіреді.

9. Инклюзияның интеграциялық мәні – инклюзия басқа мектеп бастамаларымен салыстырғанда интеграциялық сипатқа ие, бұл қатынастар айқын белгіленген.

Әрбір баланың өздігінше қабылдануға құқығы бар, сондай-ақ үйіне жақын мектепке немесе балабақшаға баруға құқығы бар. Бұл ойлау тәсілі әлеуметтік мүгедектік моделіне сәйкес келеді, ол қоғамдағы кедергілерді мүгедектік туындатушы негізгі себеп ретінде қарастырады. Әлеуметтік модель бұзылулар мен мүгедектік ұғымдарына мүлде басқа көзқарасқа негізделген.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар – оларға арнайы көзқарас немесе қолдау көрсету қажет емес; ең бастысы, олар өз қабілеттерін жүзеге асыра алатын, оқу процесінде жетістікке жететін жағдайларда білім алуы тиіс, және бұл арнайы мектепте емес, жалпы білім беретін мектепте жүзеге асырылуы қажет.

Мұндай балалардың денсаулық мәселелері болуы мүмкін, бірақ олар өз жасындастарының ортасында араласқанда, бұл орта олардың әлеуметтік интеграциясында шешуші факторға айналады.

Даму ерекшеліктері бар балалар инклюзивті ортада өз дені сау жасындастарымен әлеуметтік өзара әрекеттесу деңгейін арнайы мектептердегі балаларға қарағанда жоғары көрсетеді. Бұл әсіресе мектептегі ересектер балалардың әлеуметтенуін мақсатты түрде қолдаған жағдайда және ерекше қажеттіліктері бар балалардың жалпы оқушыларға қатынасы табиғи пропорцияда болған кезде айқын көрінеді.

Инклюзивті ортада мүгедектігі бар балалардың әлеуметтік құзыреттілігі мен коммуникациялық дағдылары жақсарады. Бұл олардың дені сау жасындастарымен әлеуметтік өзара әрекеттесу мүмкіндіктерінің артуымен тікелей байланысты, себебі олар жасына тән әлеуметтік және коммуникативтік құзыреттілікті көрсететін үлгі бола алады.

Инклюзивті ортада даму ерекшеліктері бар балалар оқу бағдарламаларын анағұрлым бай және жан-жақты алады. Бұл олардың дағдылары мен академиялық жетістіктерін арттыруға ықпал етеді. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың әлеуметтік қабылдауы инклюзивті сыныптарға тән шағын топтардағы оқыту арқылы жақсарады. Балалар бір-бірімен топта жұмыс

істей отырып, бір-бірінің мүмкіндіктерін түсінеді және инклюзияның шекарасын «шектен шығарады». Уақыт өте келе, дені сау балалар мүгедектігі бар балалармен көп ұқсастықтары бар екенін аңғара бастайды. Инклюзивті сыныптарда даму ерекшеліктері бар және жоқ балалар арасындағы достық қарым-қатынас қалыпты жағдайға айналады. Бұл әсіресе балалар өз мекенжайына жақын мектепке барған жағдайда және сыныптастарымен мектептен тыс кездесуге мүмкіндігі болғанда айқын көрінеді. Мұғалімдер мұндай достықты орнатуда және нығайтуда жетекші рөл атқарады.

Инклюзивті мектеп жағдайында тиімді, икемді және балаға бағытталған қолдау жүйесін құруда маңызды ресурс ретінде тьюторлық қызмет қарастырылады. Қазіргі таңда инклюзивті білім беруде тьютор ретінде физикалық қолдау көрсететін ассистент, қолдаушы педагог немесе қосымша сабақ өткізетін маман қабылданады. Қолдаушының негізгі мақсаты – баланың өз әрекеттерін тәуелсіз орындауына көмектесу, осылайша ол кейінгі уақытта әлеуметтік өмірге араласып, жасындастарымен бірге қалыпты өмір сүре алады.

Ресейде инклюзивті білімді енгізу бірқатар қиындықтарға тап болады. Әлі күнге дейін даму ерекшеліктері бар балалардың әлеуметтік интеграциясы, толеранттылық деңгейін арттыру, өздігінен сана мен көмектесуші әрекеттерін қалыптастыруға арналған бүкілресейлік бағдарлама әзірленбеген. Сонымен қатар, мүгедектігі бар балалар мен дені сау балаларға арналған оқу қарқыны мен білім көлемін үйлестіруде күрделі мәселе бар. Даму ерекшеліктері бар бала сол кезеңдегі оқуға қабілетіне сәйкес ортаға орналастырылуы қажет.

Инклюзивті кәсіби білімнің мәні – денсаулығы шектеулі тұлғалардың қоғамдағы және кәсіби қызметтегі қабілеттерін физикалық, психологиялық және әлеуметтік әлеуетіне сәйкес қалпына келтірудің кешенді, көпқырлы тәсілі. Бұл мақсатқа жету үшін қоғамдық, білім беру, техникалық, кадрлық, медициналық-сауықтыру, ғылыми және басқа да ресурстарды шоғырландыру қажет. Сонымен қатар, студенттердің бірлескен жетекші әрекеттерін ұйымдастырумен қатар, оқу, еңбек және өмірлік жағдайларда тікелей қарым-қатынас жасау үшін жағдай жасау, кәсіби дамуда білім беру мекемелерінің қызметкерлерінің күш-жігерін біріктіру қажет[3, б. 66].

Денсаулығы шектеулі жастардың нарықтағы әдеттегі азаматтармен бәсекеге қабілетті маман болу үшін арнайы жағдайлар қажет: олардың қабілеттері мен қажеттіліктеріне сәйкес мақсаттар мен оқу жоспарларын түзету, ақылға қонымды бейімдеулер арқылы кәсіби оқытудың қолайлы жағдайларын жасау, психолого-педагогикалық және әлеуметтік-қалпына келтіру қолдауын қамтамасыз ету.

Әдебиеттер:

1. Малофеев Н.Н. Специальное образование в России и за рубежом. Москва, 2003.
2. Астапов В.М., Лебединская О.И., Шапиро Б.Ю. Теоретико-методологические аспекты подготовки специалистов социально-педагогической сферы для работы с детьми, имеющими отклонения в развитии. Москва, 2005.
3. Проблемы младенчества: Нейропсихолого-педагогическая оценка развития и ранняя коррекция отклонений. Москва, 2001.

ӘОЖ 376.1

ЦИФРЛЫ ҒАСЫРДАҒЫ ЕРЕКШЕ БАЛАНЫҢ ЖОЛЫ: ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ МЕКТЕПКЕ БЕЙІМДЕЛУІНДЕГІ ЖАҢА ТӘСІЛДЕР

[1]Әлшериев Е.Т., [2]Бектасова Б.М.
[1]М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
[2]Шымкент қаласының білім басқармасының «Титов атындағы №20 мектеп-гимназиясы» КММ, Шымкент, Қазақстан
mr.alsheriev@mail.ru

Резюме:

В данной статье рассматриваются вопросы адаптации младших школьников с задержкой психического развития (с интеллектуальной недостаточностью) к общеобразовательному пространству. Успешная интеграция детей с особыми образовательными потребностями в школьную жизнь в цифровом веке-одна из главных задач системы образования. Авторы подчеркивают, что процесс адаптации к школе зависит как от биологических особенностей ученика, так и от его социальной среды и личностных качеств. В ходе исследования было детально проанализировано эмоциональное состояние ребенка в условиях специальной школы, учебная мотивация, взаимоотношения с учителем и одноклассниками, а также уровень поддержки семьи. В статье представлены инновационные методы профилактического и психологического сопровождения, направленные на облегчение адаптационного процесса. Рассматриваются пути повышения учебной активности учащихся, поддержки личностного развития и оптимизации педагогического процесса с использованием цифровых технологий. Кроме того, подчеркивается важность взаимодействия с семьей и профессиональной поддержки специалистов. Статья предлагает конкретные рекомендации и научно обоснованные подходы к совершенствованию инклюзивного образования для практикующих специалистов, учителей и родителей.

Abstract:

This article discusses the problems of adaptation of Primary School students with mental retardation (intellectual insufficiency) to the general educational space. The successful integration of children with special educational needs into school life in the digital age is one of the main tasks of the education system. The authors emphasize that the process of adaptation to school depends not only on the biological characteristics of the student, but also on the social environment and personal qualities. The study analyzed in detail the emotional state of the child in a special school environment, learning motivation, relationships with the teacher and classmates, as well as the level of support of the family. The article presents innovative methods of preventive measures and psychological support aimed at facilitating the adaptation process. Ways to increase the educational activity of students, support personal development and optimize the pedagogical process through the use of digital technologies are considered. In addition, the importance of interaction with the family and professional support of specialists is emphasized. The article provides specific recommendations and scientifically based approaches for practitioners, teachers and parents on the way to improving inclusive education.

Ключевые слова: *дети с задержкой психического развития, адаптация к школе, специальное образование, дефектология, эмоциональное состояние, психологическая поддержка.*

Кіріспе

Қазақстанда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар саны 2024–2025 жылдары ең жоғары деңгейге жетті. Деректерге сәйкес, елімізде қазір **230 000**-нан астам бала ерекше білім алуды талап етеді, оның ішінде **психикалық дамуы тежелген балалар саны шамамен 50 000** адам құрайды. Солардың ішінен **мектеп жасындағы мүгедектігі бар балалар саны 109 496–дан асып**, бұл көрсеткіштің 74 928-і (68,4 %) **7–18 жас аралығындағы жастар** арасында тіркелген.

2021 жылғы заңнамалық өзгерістер негізінде инклюзивті білім беру саясатына түбегейлі назар аударылып, **барлық жалпы білім беру ұйымдарына 90–100 % қамту міндеті** қойылды. Атап айтқанда, 2024 жылы арнайы және жалпы білім беру мекемелеріне **500 жуық ұйым**, ал мектептердің **90 %-ы** инклюзивті білім беру жағдайымен қамтылды. Сонымен қатар, **131 127** маман – психологиялық-педагогикалық қолдау көрсететін кадр ретінде қызмет атқарады, ал педагог-ассистенттерге арнайы үстемеақы қарастырылған.

Бұл цифрлық көрсеткіштер мен құқықтық негіздер зерттеу тақырыбының заманауи өзектілігін толық аңғартады. Дегенмен, **Қазақстанда мектепке бейімделудің сапалық аспектісі**, яғни балалардың психикасы мен эмоциялық жағдайының бейімделуі, дефектологиялық тұрғыдан жеткілікті зерттеуді қажет етеді.

Қазіргі таңда елімізде С.Д. Төлепбергенов пен А.С. Кударинова сияқты дефектолог-ғалымдар ПДТ балалардың психологиялық–педагогикалық мінездемесін жүйелі зерттеп келеді. Олардың айтуынша, ПДТ балалар – когнитивтік әлеуеті төмен, эмоциялық тұрақтылығы әлсіз категорияға жататын балалар, және олар үшін **дидактикалық әдістерді жекелеп бейімдеу, диагностикалық тексерулер, түзету және дамыту бағыттарындағы жеке бағдарламалар** маңызды болмақ. Сонымен қатар, ұлттық педагогика саласында профессор А.К. Кусаиновтың шәкірттері білім сапасын арттыруға бағытталған зерттеулер жүргізуде, олардың арасында ерекше педагогикалық қажеттіліктерге де назар аудару мақсаты қойылған.

Осы орайда зерттеу барысында қарастыратын тақырып – **психикалық дамуы тежелген балалардың мектепке бейімделу үрдісінің психологиялық-педагогикалық аспектісі**, ол Қазақстанның заңнамалық базасына, нақты статистикаға және кәсіби диагностикалық-практикалық тәсілдерге сүйене отырып, қолдау көрсетудің тиімді жүйесін қалыптастыруға бағытталған.

Негізгі бөлім

1. Мектепке бейімделу процесіне теориялық шолу

Психология ғылымында мектепке бейімделу ұғымы – баланың оқу-тәрбие процесіне, мектептің әлеуметтік және ұйымдастырушылық ортасына сәтті интеграциялануын сипаттайтын күрделі де көпқырлы құбылыс ретінде қарастырылады. Бұл бейімделу – оқушының жаңа әлеуметтік рөлді меңгеруі, оқу әрекетін ұйымдастыруы және мектептік талаптарға эмоционалдық, мінез-құлықтық және когнитивтік деңгейде жауап беру қабілетімен тікелей байланысты.

Ғылыми еңбектерде бейімделу ұғымы адаптация категориясы арқылы түсіндіріледі. Адаптация – бұл адамның сыртқы орта талаптарына психофизиологиялық және тұлғалық деңгейде икемделу үрдісі. Ол психоэмоционалдық, когнитивтік, әлеуметтік және мінез-құлықтық жүйелердің өзара әрекеті арқылы жүзеге асады (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Ю.А. Александровский, А.А. Налчаджян және т.б.) [1,2,3].

Мектепке бейімделу үрдісіне ықпал ететін негізгі факторлар:

- мотивация деңгейі (оқуға деген ішкі қажеттілік, қызығушылық);
- эмоционалдық тұрақтылық (жаңа ортадағы стресске төтеп беру қабілеті);
- отбасылық қолдау және құрылым (тәрбиелік стиль, ата-ана қарым-қатынасы);
- мұғаліммен өзара әрекет (сенімділік, эмоциялық қолдау);
- құрдастармен қарым-қатынас (әлеуметтік қабылдау, коммуникация дағдылары).

Отбасындағы психоэмоционалдық климат та баланың мектепке икемделуінде ерекше орын алады. Мысалы, Л.С. Выготский баланың дамуына ең алдымен әлеуметтік орта, соның ішінде отбасы мен білім беру мекемесі арасындағы өзара байланыс әсер ететінін баса айтқан. Ал, С.Л. Рубинштейн баланың тұлғалық дамуы мен оқуға икемделуі тек биологиялық мүмкіндіктерге емес, әлеуметтік тәжірибеге, оқыту мен тәрбиелеудің мазмұнына байланысты деп есептейді.

Қазақстандық зерттеушілер де бұл мәселеге ерекше назар аударып келеді. ҚР ҰҒА академигі Н.Д. Хмель, А.К. Кусаинов, С.Д. Төлепбергенов, А.С. Кударинова, Г.Е. Ермекбаева сынды ғалымдар оқушының мектепке бейімделуінде тұлғалық ерекшеліктерді, педагогикалық ықпал ету құралдарын, сондай-ақ ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жұмыс жасау әдістерін кешенді зерттеу қажеттігін атап өтеді.

Бүгінгі таңда мектепке бейімделу үдерісін тиімді басқару үшін педагогтар мен психологтар тарапынан оқушыға бағытталған диагностика, түзету және бейімделуін қолдауға арналған әдістемелік бағдарламалар қажет. Әсіресе, бұл ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар үшін аса маңызды.

2. Психикалық дамуы тежелген балалардың мектепке бейімделу ерекшеліктері

Психикалық дамуы тежелген балалар (ПДТ) — орталық жүйке жүйесінің органикалық зақымдануынан туындайтын когнитивтік, эмоциялық және әлеуметтік дамудағы ауытқулары бар оқушылар тобы. Мұндай балалардың бейімделу үдерісі күрделірек және ұзаққа созылады, өйткені олардың психикалық функциялары толық қалыптаспаған, ал оқу мен тәрбиеге қатысты сыртқы ықпалдарға жауап беру реакциясы көбінесе жеткіліксіз немесе жағымсыз сипатта болады.

Зерттеулер көрсеткендей, ПДТ балалардың бейімделуінде келесі ерекшеліктер анықталады:

- Интеллектуалдық дамудың төмен деңгейі – танымдық процестердің (зейін, есте сақтау, ойлау, қиял) баяу қалыптасуына алып келеді. Бұл бастауыш сыныптағы оқу тапсырмаларын қабылдауды, түсінуді және орындауды қиындатады.

➢ Әлеуметтік тәжірибенің шектеулігі – мектепке дейінгі кезеңде жеткілікті түрде әлеуметтік қатынас қалыптаспайды. Балалар өз қатарластарымен қарым-қатынас жасауда қиындық көреді, ойын ережелерін сақтауда немесе бірлескен әрекет ұйымдастыруда белсенділік танытпайды.

➢ Эмоционалдық тұрақсыздық пен мазасыздық – жаңа ортаға, мұғалім мен сыныптастарға бейімделу барысында балаларда эмоционалдық кернеу, үрей, жабырқаулық, жылауықтық, тіпті агрессия байқалуы мүмкін. Мұндай мінез-құлық көбіне оқу мотивациясының төмендігімен және өзін-өзі бағалаудың бұрмалануымен ұштасады.

➢ Ата-анаға шамадан тыс эмоционалдық тәуелділік – мектепке жаңадан келген ПДТ балалар көбіне ата-анасының жанында болуға бейім, олар жаңа ортада өздерін сенімсіз сезінеді. Бұл жағдайда бөліну үрдісі баланың психикасына қосымша стресс түсіреді.

➢ Мұғалімге қатысты амбивалентті сезімдер – бала педагогты бір мезетте әрі қолдаушы тұлға ретінде, әрі талап қоюшы ретінде қабылдайды. Бұл жағдай сенім мен қорқыныш, қызығушылық пен оқшаулану сияқты екіұшты сезімдердің қатар жүруіне себеп болады.

➢ Танымдық белсенділіктің төмендігі – тапсырмаларға қызығушылықтың болмауы, зейіннің тез бөлінуі мен шаршағыштық, ынтасыздық байқалады. Бұл ерекшеліктер балалардың оқу процесінде ұзақ уақыт зейін қоюына кедергі жасайды және материалды меңгеру сапасын төмендетеді [4,5,6].

Қазақстандық ғалымдар — С.Д. Төлепбергенов, Г.Е. Ермекбаева, А.С. Кударинова, Ж.И. Намазбаева — ПДТ балалардың әлеуметтік және оқу бейімделу ерекшеліктерін зерттей отырып, олар үшін ұзақ мерзімді психологиялық-педагогикалық қолдаудың, жекелендірілген оқыту мен тәрбие жоспарының маңыздылығын атап өтеді. Ғалымдар пікірінше, мектептің білім беру кеңістігі бала үшін қауіпсіз, қолдау көрсетуші және дамуға ынталандырушы болуы тиіс.

ҚР Оқу-ағарту министрлігінің деректеріне сәйкес, қазіргі уақытта елімізде жалпы білім беретін мектептерде инклюзивті білім беру жүйесіне тартылған ПДТ балалар саны жылдан-жылға артып келеді. Алайда, олардың бейімделуіндегі нақты психологиялық қиындықтар мен оларға қолдау көрсету механизмдері әлі де толық жүйеленбеген [7].

Сондықтан ПДТ балалармен жұмыс істейтін мамандар — дефектологтар, психологтар, логопедтер мен педагогтар — баланың бейімделу жолындағы қиындықтарын ерте анықтап, алдын алу және түзету шараларын бірлесіп жүзеге асыруы қажет. Бұл мектепке оң бейімделудің, әрі баланың әлеуметтенуінің негізгі шарты болып табылады.

3. Зерттеудің мақсаты, міндеттері және әдістері

Бұл зерттеудің негізгі мақсаты – психикалық дамуы тежелген балалардың (ПДТ) мектепке бейімделуінде әсер ететін психологиялық факторларды анықтау және сол бейімделу процесін оңтайландыруға бағытталған тиімді психологиялық-педагогикалық қолдау жолдарын ұсыну.

Осы мақсатқа жету үшін келесі ғылыми-практикалық міндеттер айқындалды:

➢ ПДТ бастауыш сынып оқушыларының мұғалім мен ата-анаға деген эмоционалдық қатынас ерекшеліктерін зерттеу;

➢ Мектепке бейімделу процесін қиындататын негізгі психологиялық факторларды (эмоциялық тұрақсыздық, мазасыздық, мотивациялық тапшылық, сенімсіздік, т.б.) айқындау;

➢ Бастауыш сынып жағдайында бейімделу кезеңін жеңілдетуге арналған психологиялық және педагогикалық қолдау шараларын ұсыну.

Зерттеу әдістері

Зерттеудің эмпирикалық базасы ретінде психологиялық диагностика мен сапалық-сандық талдауға негізделген кешенді әдістер жүйесі қолданылды:

❖ Рене-Жиль тесті – баланың ата-анасы мен мұғалімімен қарым-қатынасын, тұлғааралық қатынастардың эмоционалдық құрылымын анықтау үшін;

❖ "Рисунок семьи" проективті әдісі – баланың отбасы туралы ішкі бейнесін, эмоционалдық қабылдау ерекшеліктерін зерттеу үшін;

❖ Модификацияланған М. Люшердің түстер арқылы қарым-қатынас диагностикасы – баланың оқу процесіне және маңызды әлеуметтік тұлғаларға (ата-ана, мұғалім) қатынасын бағалау үшін;

❖ «Таңдаулы бет-бейне» әдісі (Р. Таммп, М. Дорки, В. Амен) – бейімделу барысында баланың әлеуметтік ортадағы эмоционалдық жай-күйін анықтау үшін;

❖ Анкеталық сауалнама – ата-аналар мен педагогтерден бейімделу барысындағы баланың мінез-құлқы мен эмоциялық күйі туралы мәлімет жинау үшін;

❖ Табиғи және құрылымдалған бақылау – сыныптағы және мектептегі күнделікті әрекет жағдайында баланың бейімделу ерекшелігін бақылау үшін;

❖ Математикалық-статистикалық өңдеу – алынған деректерді талдау және зерттеу қорытындыларын дәлелдеу үшін келесі әдістер қолданылды: Стъюденттің t-критерийі, регрессиялық талдау және корреляциялық байланыстарды есептеу.

4. Эксперимент сипаттамасы және нәтижелері

Зерттеу барысында келесі психодиагностикалық әдістер қолданылды:

❖ «Рисунок семьи» (отбасы бейнесі арқылы ішкі эмоционалдық қарым-қатынас бағасы);

❖ Рене-Жиль тесті (баланың ата-ана және мұғаліммен байланыс ерекшеліктері);

❖ Модификацияланған Люшер тесті (эмоциялық жай-күй мен алаңдаушылық деңгейін бағалау);

❖ «Таңдаулы бет-бейне» әдісі (әлеуметтік ортаға қатынасын анықтау);

❖ Анкеталық сауалнама мен бақылау (педагог және ата-аналармен).

Нәтижелерге жалпы шолу:

➢ Эмоциялық тұрақсыздық және мазасыздықтың жоғары деңгейі

Зерттеу барысында балаларда эмоционалдық тұрақсыздық пен мазасыздық айқын байқалды. Бұл балаларда жаңа ортаға сенімсіздік, жылау, өз-өзіне сенбеу, ұялшақтық, тапсырманы орындауда тартыну жағдайлары тіркелді.

➢ Ата-ана факторлары

Оқушыларда толық емес немесе әлеуметтік қолдауы төмен отбасылар болды. Бұл жағдай баланың мектепке бейімделуін қиындатқаны байқалды. Оқушыларда ата-анаға жоғары эмоционалдық тәуелділік, отбасылық тұрақтылықтың болмауына байланысты мазасыздық күшейген.

➢ Мұғаліммен қарым-қатынас

Бастапқы кезеңде барлық оқушыда мұғалімге деген екіұшты сезімдер (сенім мен қорқыныштың қатар жүруі) байқалды. Алайда 2 айдан соң оқушыда эмоционалды жақындасу, сенімді байланыс қалыптасқаны байқалды. Бұл оқушылар оқу тапсырмаларын орындауға белсенділік таныта бастады.

➢ Позитивті динамика

Оқушылардың оқу жылының ортасынан бастап қарым-қатынасқа ұмтылу, қызығушылық білдіру, белсенділік артуы сияқты жағымды өзгерістер тіркелді.

Статистикалық қорытындылар

Сапалық сараптау нәтижесінде мынадай тұжырымдар жасалды:

➢ Эмоциялық тұрақсыздық — бейімделудің негізгі тежегіші.

➢ Мұғаліммен сенімді байланыс орнаған жағдайда бейімделу қарқыны артады.

➢ Толық және психоэмоционалды тұрақты отбасылардан шыққан балаларда бейімделу жылдамырақ және жеңілірек өтеді.

Қорытынды

Психикалық дамуы тежелген балалардың (ПДТ) бастауыш мектепке бейімделуі – көпқырлы және күрделі психологиялық-педагогикалық процесс. Жүргізілген зерттеу нәтижелері ПДТ оқушыларының мектепке бейімделуінде бірқатар ішкі және сыртқы факторлардың шешуші рөл атқаратынын көрсетті.

Эксперимент барысында алынған деректерге сүйене отырып, мынадай негізгі тұжырымдар жасалды:

1. Эмоциялық тұрақсыздық – ПДТ оқушыларының басым бөлігінде жоғары деңгейде көрініс тапты. Бұл олардың мектеп жағдайында мінез-құлқы мен оқуға деген қатынасын қиындатады.

2. Ата-аналық қолдаудың жеткіліксіздігі (әсіресе толық емес немесе тұрақсыз отбасыларда) бейімделу механизмдерінің әлсіреуіне алып келеді. Эмоционалдық қауіпсіздіктің төмендігі баланың мектептегі өзіндік сезінуіне кері әсер етеді.

3. Мұғаліммен байланыс – бейімделу барысындағы маңызды факторлардың бірі болып табылады. Позитивті эмоционалдық қарым-қатынас орнатылған жағдайда оқушыларда мотивация мен өз-өзіне сенімділік артады.

4. Зерттеу барысында оқушылардың кейбірінде жоғары мазасыздық деңгейі анықталғанымен, сонымен қатар белсенділік, қызығушылық, қарым-қатынасқа бейімділік сияқты жағымды тұлғалық динамиканың қалыптасуы да байқалды.

5. Мектепке бейімделу процесі оқушының психоэмоционалдық жағдайына ғана емес, сонымен қатар мектеп ортасындағы әлеуметтік қарым-қатынастар жүйесіне де тәуелді.

Әдебиеттер:

1. Выготский Л. С. Педология школьного возраста. – М.: Педагогика, 1991. – 320 б.;
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977. – 304 б.;
3. Александровский Ю. А. Психическая адаптация: теория и практика. – СПб.: Речь, 1995. – 192 б.;
4. Налчаджян А. А. Социальная адаптация личности. – Ереван: Айастан, 1988. – 246 б.;
5. Трошихина Е. Г. Психическая адаптация детей с нарушением интеллекта. – М.: Владос, 2003. – 176 б.;
6. Коробейников И. А. Особенности школьной адаптации умственно отсталых детей. – М.: Педагогика, 1997. – 205 б.;
7. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. Инклюзивті білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы. – Астана: ҰОАО, 2020. – 37 б.;

УДК 316.6

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

[1]Васильев А.А., [2]Айтеке К.А.

[1]Алтайский государственный университет, Барнаул, Россия

[2]Южно-Казахстанский исследовательский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

anton_vasiliev@mail.ru, kamshat.aiteke@gmail.com

Түйін:

Бұл мақалада білім берудің цифрлық трансформациясы қазіргі заманғы оқу процесін жаңғыртудың негізгі факторына тоқтала келе, байланыс пен білімді бақылауға арналған онлайн-платформаларды, электрондық кітапханаларды, цифрлық сервистерді енгізу оқыту формалары мен әдістерін ғана емес, сонымен қатар білім беру ортасын да өзгертетініне тоқталды. Сондықтан жағдайда әлеуметтік бейімделу ерекше маңызға ие болады. Бұл білім алушылардың цифрлық сауаттылықты дамытуды, онлайн-коммуникацияларды игеруді, өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын қалыптастыруды, оқу қызметін жоспарлауды және тұрақты мотивацияны сақтауды қамтитын оқытудың жаңа жағдайларына белсенді бейімдеу процесін білдіреді. Цифрлық білім беру ортасында табысты бейімделу білім алушыларға оқу материалын игеріп қана қоймай, электрондық платформалар арқылы оқытушылармен және құрдастарымен тиімді өзара іс-қимыл жасауға, жобалық қызметке қатысуға және өздерінің білім беру траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік бейімделуді қолдауда білім беру ұйымдары маңызды рөл атқарады. Олар заманауи цифрлық ресурстарға қол жеткізу үшін жағдайлар жасайды, цифрлық құзыреттілікті арттыру бағдарламаларын әзірлейді, оқытудың интерактивті әдістерін енгізеді, сондай-ақ студенттерге психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді қамтамасыз етеді. Мұның бәрі оқытудың жаңа түрлеріне көшу кезінде туындайтын стрессті азайтуға көмектеседі және білім алушылардың сенімділігі мен тұрақтылығын дамытуға ықпал етеді.

Abstract:

In this article, the digital transformation of education focused on the main factor in modernizing the modern educational process, noting that the introduction of online platforms for communication and knowledge Control, electronic libraries, digital services will change not only the forms and methods of training, but also the educational environment. Therefore, social adaptation is of particular importance in this situation. This means the process of active adaptation of students to new learning conditions, which includes the development of digital literacy, mastering online communications, the formation of self-organization skills, planning educational activities and maintaining constant motivation. Successful adaptation in a digital educational environment allows students not only to master the educational material, but also to effectively interact with teachers and peers through electronic platforms, participate in project activities and form their own educational trajectory.

An important role in supporting social adaptation is played by educational organizations. They create conditions for access to modern digital resources, develop programs to increase digital competence, implement interactive teaching methods, and also provide psychological and pedagogical support to students. All this helps to reduce the stress that arises during the transition to new forms of learning and contributes to the development of students ' confidence and stability

***Ключевые слова**: цифровая трансформация, электронные платформы, цифровая грамотность, цифровое неравенство, тревожность, социальная адаптация, информационные потоки.*

Цифровая трансформация образования стала одним из ключевых факторов развития современной системы подготовки специалистов. Массовое внедрение онлайн-курсов, электронных образовательных ресурсов, дистанционных технологий и гибридных форм обучения значительно изменяет привычную образовательную среду. Эти изменения не только открывают новые возможности, но и создают специфические вызовы, в том числе связанные с социальной адаптацией обучающихся. Цифровая трансформация образования радикально изменила способы взаимодействия участников учебного процесса. Электронные платформы, онлайн-курсы, смешанные и дистанционные форматы обучения становятся нормой. Студенты оказываются в среде, где наряду с традиционными навыками (умение общаться, работать в команде, воспринимать устную информацию) требуются новые — цифровая грамотность, навигация в потоках данных, виртуальное сотрудничество. Это делает процесс социальной адаптации более сложным и многоуровневым.

Цифровая образовательная среда меняет не только форму взаимодействия, но и содержание учебного процесса. Основные особенности:

Удалённость и гибкость — студенты получают возможность учиться в удобное время и в разных местах, но снижается интенсивность личных контактов.

Новые каналы коммуникации — социальные сети, мессенджеры, виртуальные классы становятся основной площадкой для общения.

Рост информационной нагрузки — требуется развитая цифровая грамотность, умение фильтровать и систематизировать данные.

Изменение роли преподавателя — от транслятора знаний к тьютору и модератору образовательного процесса [1].

Проблемы социальной адаптации:

Снижение уровня межличностного общения - современный мир стремительно цифровизируется. Учёба, работа, досуг — всё чаще перемещаются в виртуальное пространство. С одной стороны, это открывает широкие возможности: мы можем учиться у лучших преподавателей мира, общаться без границ, находить информацию в несколько кликов. Но вместе с тем происходит явление, о котором говорят всё чаще, — снижение уровня межличностного общения.

Живое общение, как известно, включает не только слова, но и эмоции, интонации, жесты, взгляд. В онлайне эти тонкие нюансы теряются. Мы видим чаты, короткие сообщения, аватары — и порой забываем, что за ними живые люди. Особенно остро это ощущается в образовательной среде. Студенты посещают лекции через Zoom, отправляют задания через платформы, общаются с преподавателем по электронной почте. Возникает ощущение, что учёба - это поток информации, а не процесс совместного поиска, обмена идеями, споров и дискуссий.

Снижение межличностного общения влияет не только на эмоциональный фон, но и на формирование личностных и профессиональных навыков. Ведь именно в диалоге рождается уверенность в себе, развивается умение слушать и слышать другого, договариваться, находить общий язык. Без этих навыков трудно представить себе зрелого специалиста, способного работать в команде. Во-первых, важно самим студентам проявлять инициативу — общаться с однокурсниками не только по учебным вопросам, участвовать в совместных проектах, предлагать встречи офлайн. Во-вторых, преподаватели и образовательные организации могут создавать пространство для интерактивных занятий, дискуссий, виртуальных клубов по интересам, смешивать онлайн и офлайн.

Таким образом, снижение уровня межличностного общения — не неизбежный «побочный эффект» цифровизации, а вызов, на который мы можем ответить. Сохраняя живое общение, мы не только лучше усваиваем знания, но и остаёмся людьми, способными к пониманию и сотрудничеству.

Цифровое неравенство — это разрыв между теми, кто имеет доступ к современным информационным технологиям, и теми, кто по разным причинам лишён этого доступа. Оно проявляется не только в наличии или отсутствии компьютеров и интернета. Сюда относятся и уровень цифровой грамотности, и качество оборудования, и возможность оплачивать стабильную связь. Даже внутри одного города могут быть семьи, где школьник с планшетом и быстрым Wi-Fi

без труда выполняет задания, и семьи, где ребёнку приходится искать бесплатную точку доступа или делить старый телефон с родственниками [2].

Проблема цифрового неравенства особенно заметна в образовании. Когда обучение переносится в онлайн, студенты из обеспеченных семей получают преимущество: у них есть техника, отдельное рабочее место, поддержка родителей. А у других - технические сбои, нехватка знаний о том, как пользоваться платформами, и стресс. В результате разрыв в возможностях усугубляется, хотя по идее цифровизация должна была его сокращать. Но у цифрового неравенства есть и скрытая сторона — разница в умении использовать технологии. Даже имея одинаковое оборудование, люди по-разному ищут информацию, фильтруют данные, используют цифровые сервисы. И этот аспект неравенства иногда важнее, чем материальный.

Можно ли преодолеть цифровое неравенство? Да, но это требует усилий общества, государства и образовательных организаций. Нужно обеспечивать школы и университеты современными технологиями, обучать студентов и преподавателей цифровой грамотности, развивать бесплатный доступ к интернету, создавать адаптированные платформы. И важно воспитывать у людей ответственное отношение к информации, чтобы технологии не превращались в барьер, а действительно служили развитию.

Таким образом, цифровое неравенство — не просто технический разрыв, а социальный вызов. От того, насколько успешно мы сможем его преодолеть, зависит, будет ли цифровая эпоха эпохой равных возможностей или новым источником разделения.

Современный мир развивается с беспрецедентной скоростью. Новые технологии, информационные потоки, изменения в образовании и на рынке труда требуют от человека постоянной гибкости и умения быстро приспосабливаться. В этих условиях повышенная тревожность и стресс становятся почти привычными спутниками жизни, особенно у студентов, которые находятся в периоде становления личности и профессионального выбора.

Тревожность — это естественная реакция организма на неопределённость. В небольших дозах она может быть полезна: помогает мобилизовать силы, подготовиться к экзамену, сосредоточиться на задаче. Но если тревожность становится хронической, она превращается в источник эмоционального истощения, снижает мотивацию, ухудшает память и внимание. Стресс действует схожим образом: кратковременный может стимулировать, но длительный приводит к «выгоранию» [3].

В условиях цифровой трансформации образования факторы тревожности и стресса усиливаются. Студенты сталкиваются с постоянным потоком информации, необходимостью быстро осваивать новые платформы, учиться онлайн, сдавать задания в нестандартном формате. Снижается привычный контакт с преподавателями и однокурсниками, возникает чувство изоляции и неуверенности. Всё это повышает эмоциональную нагрузку и делает процесс адаптации более сложным.

Как противостоять этому? Во-первых, важно развивать навыки саморегуляции: тайм-менеджмент, планирование, осознанное распределение времени между учёбой, отдыхом и личной жизнью. Во-вторых, нужна психологическая поддержка со стороны учебных заведений — консультации, тренинги, программы по развитию стрессоустойчивости. В-третьих, сами студенты могут объединяться в группы взаимопомощи, где обсуждают трудности и поддерживают друг друга.

Таким образом, повышенная тревожность и стресс — это не просто «личная проблема», а социальный вызов, который отражает ритм современной жизни. Преодоление этого вызова возможно, если сочетать личные усилия по развитию устойчивости и системную поддержку со стороны образовательных организаций. Тогда стресс перестанет быть разрушительной силой, а тревожность — постоянным спутником, и сможет превратиться в ресурс для роста и развития.

Мы живём в эпоху, когда цифровые технологии стали неотъемлемой частью жизни. Интернет, мобильные приложения, онлайн-платформы, социальные сети — всё это изменило не только способ работы и общения, но и само понимание грамотности. Сегодня недостаточно уметь читать и писать: нужно уметь ориентироваться в цифровом пространстве. Именно поэтому тема развития цифровой грамотности приобретает особую актуальность.

Цифровая грамотность — это способность эффективно и безопасно использовать информационные технологии: искать и анализировать данные, оценивать достоверность источников, работать с цифровыми сервисами, защищать личную информацию, общаться в онлайн-среде. Она включает не только технические навыки, но и критическое мышление,

ответственное отношение к информации, понимание этических и правовых аспектов цифрового поведения.

Особое значение развитие цифровой грамотности имеет в сфере образования. Студенты сталкиваются с необходимостью использовать электронные библиотеки, онлайн-курсы, системы дистанционного обучения. Без соответствующих навыков обучение превращается в стресс, а возможности цифровой среды остаются недоступными. В результате усиливается цифровое неравенство и затрудняется социальная адаптация.

Развитие цифровой грамотности — это не одномоментный процесс. Он требует комплексного подхода:

- включения курсов по цифровым навыкам в образовательные программы;
- организации тренингов и мастер-классов по работе с новыми платформами;
- формирования культуры безопасного и этичного поведения в сети;
- поддержки и наставничества со стороны преподавателей и более опытных пользователей [4].

В XXI веке цифровая грамотность становится одним из ключевых факторов успешной социальной адаптации и профессиональной реализации личности. Переход общества к цифровым технологиям изменил не только способы коммуникации, но и формы получения информации, обучения и труда. Поэтому развитие цифровой грамотности является приоритетом как для системы образования, так и для самого человека.

Цифровая грамотность включает в себя не только умение пользоваться компьютером или мобильными устройствами, но и навыки поиска, анализа и критической оценки информации, понимание цифровой безопасности, а также способность создавать собственный контент. Такой комплекс компетенций позволяет человеку уверенно ориентироваться в быстро меняющейся информационной среде и минимизировать риски, связанные с киберугрозами, дезинформацией и нарушением конфиденциальности. Особенно актуальна проблема развития цифровой грамотности у обучающихся. Студенты и школьники часто пользуются интернетом и социальными сетями, но не всегда умеют правильно оценивать достоверность источников, безопасно хранить персональные данные или корректно взаимодействовать в онлайн-среде. Поэтому образовательные учреждения должны внедрять специальные программы, курсы и тренинги по формированию цифровых компетенций, а также развивать у обучающихся критическое мышление. Немаловажную роль играет и самостоятельная работа человека над собственными навыками. Изучение новых приложений, участие в онлайн-курсах, осознание правил цифровой этики - всё это способствует формированию полноценной цифровой культуры, которая помогает не только учиться, но и работать, общаться и творчески развиваться.

Таким образом, развитие цифровой грамотности — это не разовое действие, а постоянный процесс. Оно требует совместных усилий государства, образовательных организаций и самого человека. Только при таком подходе возможно создать условия, при которых цифровые технологии станут инструментом личностного и профессионального роста, а не источником проблем и угроз.

Современное общество динамично и постоянно меняется, что требует от человека способности быстро приспосабливаться к новым условиям. Социальная адаптация — это процесс освоения норм, ценностей, правил и моделей поведения, принятых в определённой социальной среде. Она играет ключевую роль в становлении личности, её успешной учебной, профессиональной и личной жизни.

Особенно важна социальная адаптация для молодых людей, впервые сталкивающихся с новым окружением: школой, университетом, рабочим коллективом. От того, насколько эффективно человек приспосабливается к новым условиям, зависит его психологическое благополучие, успеваемость, самооценка и качество межличностных отношений. Успешная адаптация формирует чувство уверенности, снижает стресс и помогает достигать поставленных целей. Социальная адаптация включает несколько компонентов. Во-первых, когнитивный — понимание норм, ценностей и правил поведения. Во-вторых, эмоциональный — умение контролировать свои эмоции и преодолевать стресс. В-третьих, поведенческий — формирование навыков общения, сотрудничества и совместной деятельности. Все эти элементы тесно связаны между собой и требуют развития в комплексе.

В современных условиях цифровой трансформации образования и труда процесс адаптации приобретает новые особенности. Людям приходится приспосабливаться не только к новым

социальным ролям, но и к новым технологиям, формам коммуникации, удалённой работе и обучению. Это требует развития гибкости, цифровой грамотности и способности к самообучению.

Таким образом, социальная адаптация — это непрерывный процесс, который сопровождает человека на протяжении всей жизни. Успех этого процесса зависит как от личных усилий, так и от поддержки общества: семьи, образовательных учреждений, коллег и государства. Создание благоприятной среды, программ поддержки и обучения помогает людям быстрее и успешнее адаптироваться к новым условиям, сохраняя психологическое здоровье и реализуя свой потенциал. Социальная адаптация — это процесс приспособления личности к новым условиям социальной среды, освоение норм, правил и ценностей, необходимых для успешного взаимодействия. В образовательной среде адаптация проявляется в умении выстраивать отношения с преподавателями и однокурсниками, участвовать в коллективной деятельности, использовать ресурсы учебного заведения [5].

В условиях стремительных социальных и технологических изменений социальная адаптация становится ключевым фактором успешного развития личности. Это не только процесс приспособления к новым условиям, но и активное освоение ценностей, норм и ролей, необходимых для полноценного участия в жизни общества. Для обучающихся социальная адаптация в цифровой образовательной среде предполагает развитие коммуникативных и цифровых компетенций, умение поддерживать социальные связи, управлять собственным временем и стрессом. От того, насколько эффективно этот процесс будет поддерживаться образовательными организациями, зависит качество подготовки будущих специалистов и их готовность к профессиональной и общественной деятельности.

Литературы:

1. Булатова Ф.Ф. Социалная адаптация иностранных студентов в условиях цифровизации как педагогическая проблема // Научно- методический электронный журнал «Концепт». -2025.- №3 (март). - С. 67-78.
2. Уварина Н.В., Горелова Л.И. Трансформация педагогического сопровождения в эпоху цифровизации// Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Акмеология образования. Психология развития. 2024. Т. 13, вып.2. С. 178-190
3. Солдатова Г.У. Цифровая социализация в культурно-исторической парадигме: изменяющийся ребенок в изменяющемся мире // Социальная психология и общество. – 2018. – Том 9. – № 3. – С. 71–80
4. Тоганова Ж. К., Сыздыкова М.Б. Цифровая социализация: дети и подростки в современном информационном пространстве // Казанский социальногуманитарный вестник. – 2024. – № 1 (64).
5. «Цифровая трансформация в высшем образовании: возможности и риски». Статья в «Вестнике Актюбинского регионального университета имени К.Жубанова». Том 80№2 2025

ÖĞRETİMDE FARKLILAŞTIRMA METOTLARI

Yücel Gelişli - Prof. Dr.
G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
gelisli@gazi.edu.tr

Түйін:

Бұл зерттеу инклюзивті білім беру жағдайында сараланған оқыту әдістерін зерттеуге бағытталған. Зерттеу сипаттамалық және шолу түрі болып табылады. Деректер әдебиеттерге шолу жасау арқылы алынды. Көші-қонның күшеюіне байланысты оқу орындарындағы студенттердің ерекшеліктері әртараптандырылды. Бұл айырмашылықтар когнитивтік, психологиялық, әлеуметтік және физикалық қасиеттерде көрінеді. Оқытудағы студенттердің жеке ерекшеліктеріне байланысты маңыздылық уақыт өткен сайын арта түсті. Бұл жағдай барлық оқушыларды қамтитын оқыту іс-әрекетін жоспарлау мен жүзеге асыруды міндетті етті. Бастапқыда оқытудағы дифференциация жағдайы нашар балаларға арналған жеке мекемелермен қамтамасыз ету арқылы қол жеткізілді. Әдеттегі дамып келе жатқан құрдастарымен қатар мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытудың басталуымен ол инклюзивті немесе дараланған білім беруге көшті. Кейінгі жылдары бұл тәжірибелер сараланған оқытуға айналды. Инклюзивті білім беруді табысты енгізу оқытудағы саралау стратегияларын, әдістері мен әдістерін қамтитын тәжірибелер арқылы жүзеге асырылды.

Abstract:

This study aims to examine differentiated teaching methods within the context of inclusive education. The study is descriptive and of a review type. Data were obtained through a literature review. The characteristics of students in educational institutions have diversified due to increasing migration. These differences manifest in cognitive, psychological, social, and physical traits. The importance attributed to individual differences among students in teaching has increased over time. This situation has made it mandatory to plan and implement teaching activities in a way that includes all students. Initially, differentiation in teaching was achieved by providing separate institutions for disadvantaged children. With the commencement of educating disadvantaged children alongside typically developing peers, it has transitioned into inclusive or individualized education. In subsequent years, these practices transformed into differentiated instruction. The successful implementation of inclusive education has been realized through practices encompassing differentiation strategies, methods, and techniques in teaching.

Кілттік сөздер: *Инклюзивті білім беру, саралау, саралап оқыту*
Keywords: *Inclusive education, differentiation, differentiated instruction*

Giriş

Klasik sınıf yerleşim düzeninin ve davranışçı öğrenme paradigmasının hâkim olduğu öğretim uygulamaları 1970'li yıllardan itibaren tartışılmaya başlamıştır. Beyin temelli öğrenme, çoklu zekâ kuramı, yapısalcı öğrenme, işbirliğine dayalı öğrenme kuramları öğrenmeyi bireyselleştirmeye götürmüştür. Bu görüşler hem öğretmenlik mesleğinde hem de öğrenme ortamlarında değişimleri ortaya çıkarmıştır. Eğitim kurumlarında göçler, savaşlar, etnik özellikler, bireysel farklılıklar gibi etkenler öğrencilerin özelliklerini farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar zihinsel, psikolojik, sosyal, kültürel ve bedensel anlamda ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde yapılandırmacı eğitim anlayışıyla birlikte öğrenciler bilgiyi keşfeden ve araştıran, öğretmenler ise bilgiye ulaşmada öğrencilere yol gösterici olarak konumlanmaktadır. Herakleitos'un ifadesiyle değişmeyen tek şey değişim olsa da geçen geniş bir zaman diliminin ardından günümüzde de büyük ölçüde değişmeyen durumlardan biri de öğrenme-öğretme sürecinde bireysel farklılıklardan yeterince yararlanılmaması olarak gösterilebilir (Öner, 2022).

Eğitim, hızla değişen toplumsal, teknolojik ve ekonomik dinamiklere ayak uydurmak zorunda olan bir alan olarak, toplumun 21. yüzyıldaki gereksinimlerine cevap verebilmek adına sürekli kendini yenilemektedir (Oğlakçı., & Amaç, 2024). Öğretim etkinlikleri bu bağlamda öğrencilerin bireysel özelliklerine ve kendi öğrenmelerini sağlayacak şekilde planlanmalıdır.

Gittikçe artan öğrenci çeşitliliği bizi öğretimde farklılaştırmaya götürmektedir. Öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklar çok zaman bu öğrenciler için farklı eğitim gerektirmektedir. Bu bağlamda

öğretim etkinliklerinin farklılaştırılması günümüzün önemli eğitim sorunları olarak tartışılmaya başlamıştır.

Öğretim Etkinliklerinde Farklılaştırma

Bireylerin başarılı olması için sahip olmaları gereken yeterlikler gün geçtikçe çeşitlenmektedir. Çağın gerektirdiği becerilere sahip bireyler yetiştirmek için, geleneksel yaklaşımlar yeterli olmamakta ve farklı yaklaşımların benimsenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, günümüz okullarında, çeşitli yönlerden birbirlerinden farklı öğrenciler aynı sınıfta eğitim görmektedirler. Öğrencilerin bu farklılıklarının dikkate alınmadığı bir sınıfta, tüm öğrencilerin aynı düzeyde gelişmelerini beklemek gerçeğe uygun düşmemektedir. Öğrencilerin ülke çapında yapılan sınav sonuçları, okula devam etme, üniversiteye giriş ve okulu terk etme oranları, çoğu öğrenci için mevcut öğretim yöntemlerinin bazı noktalarda yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu sorunları çözmek amacıyla, son yıllarda öğrenme konusunda yeni yaklaşımlar benimsenmektedir ve farklılaştırılmış öğretim bu yaklaşımlar arasında yer almaktadır (Özer., & Yılmaz, 2016).

Öğrencilerin bireysel özellikleri birbirinden farklıdır. Öğrenciler zekâ düzeyleri, ilgileri ve öğrenme ihtiyaçları gibi özellikleri bakımından diğerlerinden farklıdır hatta öğrenme hızları ve öğrenme düzeyleri de birbirinden ayrıdır. Onların bireysel özelliklerinin sınıf ortamında önemi büyüktür. Öğretimde toplulaştırma ilkesi gereği öğrencilerin genel gelişim özelliklerinin sınıf düzeylerinde birbirine benzemesinden hareketle öğretim programları ve sınıftaki uygulamalar bu genel ilkelere göre düzenlenmektedir. Öğretimde standart uygulamalar farklı özelliklere sahip öğrenciler için aleyhlerine durum ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle sınıf içi öğretim uygulamalarında tüm öğrenciler için farklı öğretim yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlardan birisi de öğretimi farklılaştırmadır (Doğrukök., & Kurnaz, 2023). Öğretimde öğrenciler arasındaki bireysel ayrılıklara yönelik eğitim düşüncesi bunun sistematik bir anlayış olarak öğrenme-öğretme sürecine yansıtılması farklılaştırılmış öğretim kavramını ortaya çıkarmaktadır (Öner, 2022).

Farklılaştırılmış öğretim öğrencilerin ön bilgilerini, hazırbulunuşluklarını, ilgilerini, öğrenme profillerini dikkate alarak öğretimde sunulan içeriğin türünün ve seviyesinin çeşitlendirilmesi, öğrencilerin seçim yapabileceği bir ortamın oluşturulması ve farklı öğrencilerden farklı ürünlerin ortaya çıkmasına olanak sağlayan ve olumlu bir öğrenme ortamı geliştirmeyi amaçlayan bir öğrenme yaklaşımı olarak tanımlanabilir (Kavut, 2024).

Farklılaştırılmış öğretim farklı öğrencilerin ihtiyaçlarının esas alınmasına dayanan öğretim uygulamasıdır. Öğretimi farklılaştırma anlayışı, öğretimde öğrencilerin nasıl öğrendiği, öğrenme tercihlerindeki farklılıklara ve bireysel ihtiyaçlarının dikkate alınması gereğine dayanır. Doğası gereği öğretimi farklılaştırma, okulların amacının tüm öğrencilerin yeteneklerini en üst düzeye çıkarmak olması gerektiği anlamına gelir (Algozzine., & Anderson, 2007).

Farklılaştırılmış öğretim, kapsayıcı eğitim yaklaşımının bir parçası olarak öğrencilerin farklılıklarını kabul eder ve öğretimsel düzenlemeleri buna göre yapar. Öğretmenler, öğrencilerin farklı ihtiyaçlarını karşılamak için çaba göstermeli ve her bir öğrencinin güçlü yönlerini ve benzersizliğini anlamalıdır (MEB, 2024).

Bir uygulamanın farklılaştırılmış öğretim olarak nitelendirilmesi, o uygulamanın öğrenciler için etkili olacağı anlamına gelmez. "Sınıf içinde yapılan etkinlikler, öğrenci için nasıl anlamlı hale getirilebilir?" sorusu çıkış noktası olmalıdır. Temel hedef ise, daha çok öğrencinin daha başarılı olmasını sağlamaktır. Bu hedefe ulaşmak için, öğrencilere saygı duymak, öğrenci başarısını arttırmak, sınıfta bir bütünlük oluşturmak, kaliteli eğitim programları hazırlamak, öğretimi değerlendirmek, esnek sınıf kuralları oluşturmak, öğretme-öğrenme süre cinde çeşitli stratejiler kullanmak ve öğretme-öğrenme sorumluluğunu öğrencilerle paylaşmak gerekmektedir (Özer., & Yılmaz, 2016).

Farklılaştırılmış öğretim, öğretim ve öğrenme üzerine bir düşünme biçimi olup, öğretmenlerin sınıflardaki öğrenci farklılıklarını tanıma, anlama ve bu farklılıkları giderme konusunda yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu kavram, her bir öğrenci için özel dersler hazırlamayı gerektiren bireyselleştirme ile eşanlamlı değildir. Bunun yerine, farklılaştırma, öğretmenlerin sınıftaki öğrenciler arasındaki anlamlı farkları aramalarını ve bu farklara yönelik olarak öğretimi planlamalarını ister (Tomlinson., & Imbeau, 2013).

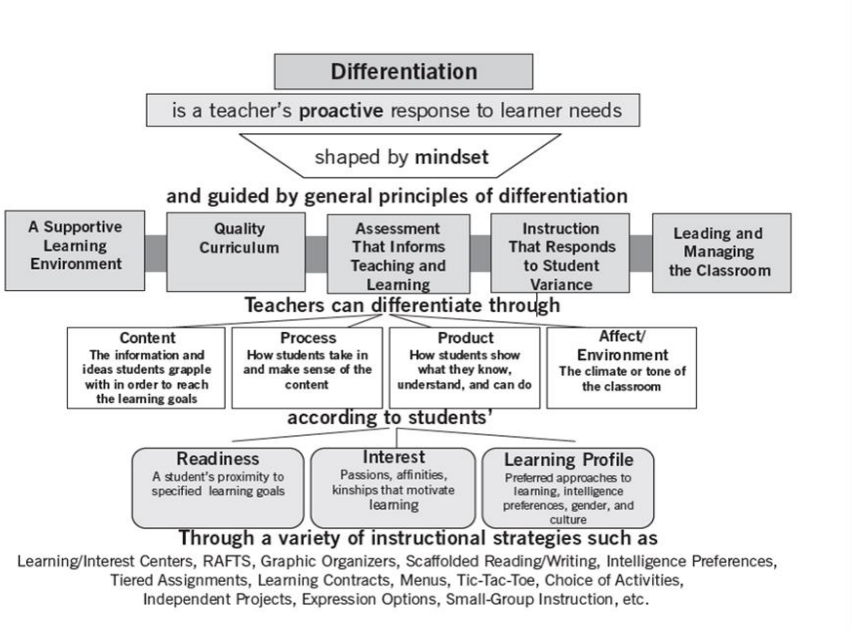
Farklılaştırılmış öğretimin amacı, her öğrencinin gelişimini ve bireysel başarısını, her öğrenciyle olduğu yerde buluşarak ve öğrenme sürecine yardımcı olarak en üst düzeye çıkarmaktır. Farklılaştırılmış öğretim, aynı sınıftaki farklı yeteneklere sahip öğrenciler için öğretim ve öğrenmeye yaklaşma sürecidir (Hall, 2002). En temel düzeyde, öğretimde farklılaştırma, öğretmenlerin sınıftaki öğrenciler arasındaki farklılıklara yanıt verme çabalarından oluşur. Bir öğretmen, mümkün olan en iyi öğrenme deneyimini

yaratmak için öğretimini çeşitlendirmek üzere bir bireye veya küçük bir gruba ulaştığında, o öğretmen öğretimi farklılaştırıyor demektir (Tomlinson, 2000).

Farklılaştırılmış öğretim ilkeleri şunlardır (MEB, 2024):

1. Esneklik
2. Bireysel farklılıklara saygı
3. Değişime açıklık
4. Bireysel ve grup beklentileri dengesi
5. Her öğrencinin kendi hızında ilerlemesi
6. Sürekli, geliştirici (biçimlendirici) ve çeşitli değerlendirme yöntemleri

Farklılıkların zenginliğe dönüştürülmesi için bir fırsat olarak görülen farklılaştırılmış öğretim yöntemi; özellikle kaynaştırma uygulamalarının yaygınlaşması ve sınıflardaki çeşitliliğin artması üzerine öğrencilerin çeşitli öğrenme gereksinimlerine yanıt verebilecek ve müfredatın esnek bir şekilde uyarlanabileceği bir yaklaşımdır (Koç., & Gürgör, 2021).

Şekil 1: Öğretimde farklılaştırma (Tomlinson., & Imbeau, 2013).

Farklılaştırılmış eğitim, yapılandırmacı öğrenme teorisi, öğrenme stilleri ve beyin gelişimi hakkında bildiklerimizi, öğrencilerin motivasyonu, katılımı ve okullardaki akademik gelişimine yönelik öğrenci hazırbulunuşluğu, ilgisi ve zeka tercihlerini etkileyen faktörler hakkındaki deneysel araştırmalarla birleştirir (Tomlinson ve Allan, 2000). Sosyal yapılandırmacılık, çoklu zekâ kuramı ve beyin temelli öğretim olmak üzere temelde üç farklı kuramın üzerinde şekillendiği ifade edilen farklılaştırılmış öğretim, farklı öğrenme stillerine, ön bilgilere ve hazır bulunuşluk seviyelerine sahip öğrencilerin, var olan potansiyellerini en üst düzeye çıkarabilecekleri, aynı içeriği farklı yöntemlerle ve farklı seviyelerde öğrenmelerini sağlayacak bir öğretim yöntemi olarak tanımlanmıştır (Koç., & Gürgör, 2021).

Farklılaştırılmış öğretimde heterojen gruplamalar yapılmaktadır. Aynı zamanda gruplar esnektir. Öğrencilerin ilgilerine ve hazırbulunuşluklarına göre gruplar değişebilmektedir. Farklılaştırılmış öğretim aynı anda birden çok yöntemin uygulanmasıyla değil farklılaştırılmış öğretim yöntemlerinden birinin tüm sınıfa uygulanması şeklinde gerçekleşmektedir. Ders öncesinde öğrencilerin ön bilgileri, ilgileri ve hazırbulunuşluklarının belirlenmesiyle birlikte derse uygun yöntemin seçilmesi ve bunlara göre ders planının öğretmen tarafından titizlikle hazırlanması gerekmektedir. Öğrencilerin seçim yapmalarına fırsat verilmeli ve görevlerini yerine getirdikten sonra sınıf ortamında her öğrencinin ya da grubun yaptıklarını paylaşması sağlanmalıdır (Kavut, 2024).

Farklılaştırılmış öğretim, her öğrencinin özgün ihtiyaçlarını karşılamak için öğretmenin benimsediği bir felsefedir. Bu yaklaşım, çeşitli seçenekler sunarak hedeflenen standartlara ulaşmayı destekler ve öğrencileri bulundukları seviyede karşılar. Ayrıca, farklı yeteneklere, ilgilere ve ihtiyaçlara sahip öğrencilerin çok seviyeli ve çok yönlü müfredat ve öğretim yaklaşımlarıyla başarılı olabileceğini savunur (Kronberg vd., 1997, Akt: MEB, 2024). Farklılaştırılmış öğretim (DI), karmaşık bir öğretim becerisi olarak kabul edilir (Van Geel vd.,2019).

Farklılaştırılmış öğretim, öğretim ve öğrenme üzerine bir düşünme biçimi olup, öğretmenlerin sınıflardaki kaçınılmaz öğrenci farklılıklarını tanıma, anlama ve bu farklılıkları giderme konusunda yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu kavram, her bir öğrenci için özel dersler hazırlamayı gerektiren bireyselleştirme ile eşanlamlı değildir. Bunun yerine, farklılaştırma, öğretmenlerin sınıftaki öğrenciler arasındaki anlamlı farkları aramalarını ve bu farklara yönelik olarak öğretimi planlamalarını ister (Tomlinson., & Imbeau, 2013).

Farklılaştırılmış öğretimde öğretmenler, öğrencinin hazırbulunuşluğuna, ilgisine veya öğrenme profiline göre en az dört sınıf öğesini farklılaştırabilir:

1. İçerik: öğrencinin öğrenmesi gereken şey veya öğrencinin bilgiye nasıl erişeceği;
2. Süreç: öğrencinin içeriği anlamlandırmak veya ustalaşmak için katıldığı etkinlikler;
3.Ürünler: öğrencinin bir ünitede öğrendiklerini tekrarlamasını, uygulamasını ve genişletmesini isteyen doruk projeleri
4. Öğrenme ortamı: sınıfın iklimi ve aidiyet duygusu (Tomlinson, 2000).

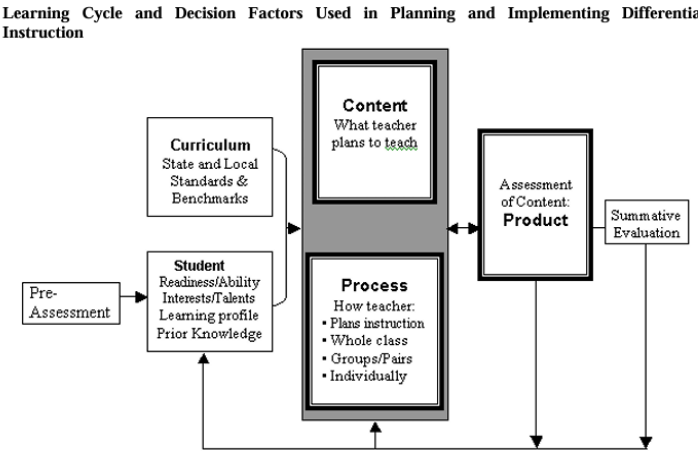
Sınıflarda ve okullarda farklılaştırma yapmak için kullanılabilecek farklı öğretim stratejileri vardır. Okullar, heterojen sınıflar veya öğrencilerin genel yeteneklerine dayanarak homojen sınıflar oluşturabilirler. Homojen sınıflar genellikle ortaöğretimde uygulanır, heterojen sınıflar ise erken çocukluk eğitimi ve ilköğretimde standarttır. Heterojen sınıflarda öğretmenler, homojen gruplama (yetenek gruplaması olarak da bilinir) veya heterojen gruplama kullanabilirler (Denk., vd., 2015).

İlkokul düzeyinde farklılaştırılmış öğrenme ortamı örnekleri şunlardır:

1. Sınıfta sessizce ve dikkat dağıtıcı unsurlar olmadan çalışılabilecek alanların yanı sıra öğrenci iş birliğini teşvik eden yerlerin olduğu tasarımlar
2. Çeşitli kültürleri ve ev ortamlarını yansıtan materyaller
3. Bireysel ihtiyaçlara uygun bağımsız çalışma için net yönergeler
4. Öğretmenlerin diğer öğrencilerle meşgul olduğu ve onlara hemen yardım edemediği zamanlarda öğrencilerin yardım alabilmelerini sağlayan rutinler
5. Öğrencilerin bazı öğrencilerin öğrenmek için hareket etmeleri gerektiğini, bazılarının ise sessizce oturarak daha iyi performans gösterdiğini anlamalarına yardımcı olan yönlendirme faaliyetleri (Tomlinson, 2000).

Öğretmenlerin kullanmayı seçtikleri öğretim stratejileri, sınıflarının tamamı için belirledikleri örtük veya açık öğrenme hedefleriyle ilişkili görünmektedir. Teorik bir bakış açısından, öğretmenler birleşme veya ıraksama için çabalayabilirler. Birleşmeyi hedefleyen öğretmenler, esas olarak tüm öğrencileriyle asgari bir performans seviyesine ulaşmaya odaklanırlar; bu da düşük başarı gösteren çocuklara, bu asgari performans seviyesine ulaşabilmeleri için ek zaman ve çaba harcamaları gerekebileceği anlamına gelir; bu, sonuç olarak daha az ilgi gören yüksek yetenekli çocukların aleyhine olsa bile. Ayrışmayı hedefleyen öğretmenler, esas olarak tüm çocukların en yüksek potansiyellerine ulaşmalarına yardımcı olmaya odaklanır ve dikkati düşük ve yüksek yetenekli öğrenciler arasında eşit olarak böler. Farklı yetenek seviyelerindeki (öğrenci grupları) için yeteneğe uygun performans hedefleri kullanmaları, düşük ve yüksek yetenekli öğrenciler arasındaki uçurumun genişlemesine yol açabilir (Denk., vd., 2015).

Uygulamada ise çoğu öğretmen, yakınsak ve ıraksak hedefleri birleştirerek düşük yetenekli öğrencilerle minimum performans seviyesine ulaşmaya çalışırken, aynı zamanda yüksek yetenekli öğrencilere sınıfta akranlarının (çok fazla) önüne geçmeden bilgilerini geliştirme fırsatı sunacaktır (Denk., vd., 2015).

Şekil 2: Farklılaştırılmış öğretim süreci (Tomlinson, 2000).

Öğretimde farklılaştırma modelinin temel varsayımı, sınıf unsurlarının (destekleyici ortam, kaliteli müfredat, değerlendirme, öğretim ve sınıf liderliği/yönetimi) öğretmenlerin öğrenci ihtiyaçlarına yanıt verdiği yollar olduğudur. Dahası, unsurlar birbirine bağımlıdır. Unsurlardan biri güçlendirildiğinde, hepsi fayda sağlar. Biri zayıf olduğunda, tüm unsurlar zarar görür. Bu nedenle, öğretmenlerin her unsuru öğrencilerin ihtiyaçlarına yanıt verecek şekilde tasarlayabileceklerini ve ayrıca unsurların birbirlerini nasıl etkilediklerini anlamak önemlidir. Öğrencilerin daha fazlasını başarmalarına ve okuldaki süreçlere daha fazla katılım hissetmelerine yardımcı olan farklılaştırmadaki en önemli faktör, öğretmenlerin farklılaştırdığı şeyin yüksek kaliteli müfredat ve eğitim olduğundan emin olmaktır. Örneğin, öğretmenler öğretim sürecinde şunlardan emin olmalıdır (Tomlinson., & Imbeau, 2013):

1. Müfredat, belirli bir disiplindeki bir uzman tarafından en çok değer verilen bilgi ve anlayışlara açıkça odaklanmıştır;
2. Dersler, etkinlikler ve ürünler, öğrencilerin anlamasını ve uygulamasını sağlayacak şekilde tasarlanmıştır;
3. Materyaller ve görevler öğrenciler için ilgi çekicidir;
4. Öğrenme öğrenci için aktif bir süreçtir; ve
5. Her öğrenci için öğrenmede sevinç ve tatmin vardır. Farklılaştırılmış bir sınıfa liderlik eden öğretmenler için bir zorluk, farklılaştırılan şeyin kalitesi üzerinde sürekli olarak düşünme ihtiyacıdır.

1996 yılında Sandra Kaplan yürütücülüğünde gerçekleştirilen Javits Müfredat Projesinde program farklılaştırmanın içerik, süreç, ürün ve öğrenme ortamı/kaynak boyutlarında yapılabilecek değişiklikler Tablo-1'de gösterilmiştir (Akt: Erdoğan, 2015).

Tablo 1. Program Farklılaştırma Boyutlarında Yapılabilecek Değişiklikler (Erdoğan, 2015).

İçerik	Süreç/ Düşünme Becerileri	Kaynaklar/Araştırma Becerileri	Ürünler
Derinlik Karmaşıklık Zorunlu İçerik	Temel Beceriler Eleştirel Düşünme Becerileri Yaratıcı Düşünme Becerileri Bloom Taksonomisi	Çok sayıda ve Çeşitli kaynaklar Daha ileri düzey kaynaklar Bilgiyi toplama, düzenleme ve raporlama için stratejiler	Öğrencilerin kendi öğrenme deneyimleri ile ilgili anlayışlarını doğrulayan titiz ve anlamlı ürünler

Farklılaştırılmış öğretim için en önemli unsurlar, öğretilen içeriğin farklılaştırılmasıyla sonuçlanan seçim, esneklik, devam eden değerlendirme ve yaratıcılıktır veya öğrencilerin kavramları ve becerileri anlama ve geliştirme biçimleri veya öğrencilerin öğrendiklerini ve bilgi düzeylerini çeşitli ürünler aracılığıyla gösterme biçimleridir (Algozzine., & Anderson, 2007).

Farklılaştırılmış öğretimde kullanılan yöntemler nelerdir?

Farklılaştırılmış öğretimde sınıf içinde öğretmenler aşağıdaki etkinlikleri yapar (MEB. 2024);

1. Zenginleştirme

Zenginleştirme, akranlarına göre daha ileri düzeyde olan öğrenciler için tasarlanmış bir stratejidir. Bu strateji; öğretim programının ötesinde, genişletilmiş ve derinlemesine öğrenme fırsatları sağlayarak öğrencilerin bilgi ve becerilerini mümkün olan en üst düzeyde geliştirmeyi amaçlar. Öğrencilerin ileri düzey kavramları ve karmaşık düşünce yapılarını keşfetmelerini teşvik eder. Öğrenmeyi zenginleştirmede kullanılan uygulama ve ortamlar; öğrencilerin dikkatini çekme, öğrenilen bilgilerin kalıcı olmasını sağlama ve birden fazla duyuya hitap etme amacıyla tasarlanır. Görsel materyaller ve çeşitli etkinliklerle desteklenir, öğrencilerin olumlu tutum geliştirmelerini teşvik eder. Bireysel olarak veya grup hâlinde çalışmayı kolaylaştıracak çeşitli yöntem ve tekniklerle donatılır. Bu ortamlarda öğrenme yaşantıları, günlük hayatla ilişkilendirilerek gerçekleştirilir.

2. Destekleme

Farklılaştırılmış öğretimin destekleme boyutu, öğrenme sürecinde daha fazla zaman ve tekrara ihtiyaç duyan öğrenciler için içerik, süreç, ürün ve öğrenme ortamındaki uyarlamaları kapsar. Bu durum, öğrencilerin öğrenme becerilerinin düşük olduğu anlamına gelmez. Bu öğrenciler derinlemesine düşünme ve problem çözme konusunda yetenekli olabilir. Bu noktada önemli olan, kendi hızlarında ilerleyebilmeleri için gereken zamanı ve desteği almalarıdır. Öğretmenlerin rolü, bu öğrencilerin güçlü yönlerini ortaya çıkarmak ve öz güvenlerini inşa etmelerine yardımcı olmaktır. Eğitimdeki temel hedefler, ortalamanın gerisinde olan öğrenciler için sadece belirli becerilerin kazanılmasına odaklanmaktan ziyade öğrenme sürecinin tamamını kapsayacak şekilde genişletilmelidir.

"Destekleme" ve "zenginleştirme" yaklaşımları, eğitim alanında bireysel farklılıkları merkeze alarak her öğrencinin özgün ihtiyaçları ve hedefleri doğrultusunda en üst düzeyde gelişmesini sağlamayı hedefler. Bu yaklaşımlar, her öğrencinin adil ve eşit şartlarda akademik ve bireysel gelişimini teşvik eder. (MEB. 2024).

Farklılaştırılmış öğretimde birçok yöntem ve teknik kullanılmaktadır. Bunlar; Katlı öğretim yöntemi, İstasyon yöntemi, Merkezler yöntemi, Ajanda yöntemi, Öğrenme sözleşmeleri, Giriş noktaları yöntemi, Okuma çemberi yöntemi, RAFT yöntemi, Öykü temelli öğrenme yöntemi, Numaralandırılmış fikir alışverişi yöntemi vb. olarak sayılabilir (Kavut, 2024).

Farklılaştırılmış Öğrenme Modelleri (K-12). Farklılaştırılmış bir sınıfta, farklı seviyelerdeki tüm öğrencilere ulaşmak için kullanılan çeşitli öğrenme modelleri vardır. Aşağıda, daha yaygın metodolojilerden birkaçı ele alınmaktadır (Loeser, 2013);

Öğrenme Sözleşmeleri: Öğrenme sözleşmesi, öğretmenler tarafından öncelikle bir ödevde seçim unsuru sağlamak için kullanılan farklılaştırılmış bir öğretim tekniğidir. Öğretmenler, belirli bir dersin temel amacı veya becerisiyle başlayarak geriye doğru çalışır ve öğrencilerin anlayışlarını göstermek için bir sözleşme üzerinde en az iki seçenek oluştururlar. Seçenekler öğrenme stiline göre farklılaştırılır. Örneğin, edebiyatta çatışma ve çözüm konularını incelerken, bir öğretmen öğrencilerin bir şarkı yazmak, kısa bir skeç oluşturmak, üç paragraflık bir deneme yazmak veya ana çatışmayı ve çözümü tasvir eden bir resim çizmek arasında seçim yapmalarına olanak tanıyan bir sözleşme geliştirebilir.

Rol / Hedef Kitle / Biçim / Konu (RAFT): RAFT, öncelikle müfredat genelinde yazmayı teşvik etmek için kullanılan farklılaştırılmış bir etkinliktir. Bir RAFT' ta, öğrenciler belirli bir rol üstlenir ve bir çalışma ünitesindeki temel bir kavram veya konuyla ilgili hedef kitle için nihai bir ürün geliştirir. Örneğin, kesirler ve ondalık sayıları çalışırken, öğrenciler bir kesrin rolünü üstlenebilir ve ikisinin birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu açıklayan bir ondalık sayıya bir mektup yazabilirler. İkna edici yazma ile ilgili kavramlar üzerinde çalışırken, öğrenciler tahıl ürünlerinin besleyici bir kahvaltı için neden en sağlıklı seçenek olduğunu gösteren bir reklam kampanyası üreten reklamcıların rolünü üstlenebilirler.

İstasyonlar: İstasyonlar, bir öğretmenin öğrencilerin müfredat hedefleriyle ilgili belirli görevler üzerinde çalışmaları için materyalleri düzenlediği, sınıftaki farklı konumları ifade eder. İstasyonlar kullanıldığında, öğrenciler genellikle bireysel veya gruplar halinde istasyondan istasyona geçiş yaptığı için birden fazla konum gerekir. İstasyonlar, öğrenci ve öğretmen tercihleri arasında güçlü bir denge sağladıkları için farklılaştırılmış bir sınıfta iyi iş görür. Dahası, istasyonlar esnek gruplandırmaya kolayca uygundur çünkü her öğrencinin her istasyonu ziyaret etmesi gerekmez, bunun yerine bir kavramı derinlemesine incelemek veya hatta küçük bir grup halinde ya da öğretmenle birebir çalışmak için daha fazla zaman harcayabilirler.

Öğrenme Merkezleri: Merkezler, prensipte çok benzer oldukları için genellikle istasyonlarla kolayca karıştırılır. Ancak Kaplan ve arkadaşları, öğrenme merkezini, sınıfta bir beceri veya kavramı öğretmek, pekiştirmek veya genişletmek için özel olarak geliştirilmiş çeşitli etkinlik veya materyaller içeren bir alan olarak tanımlar. Merkezler, öğrencilerin kendi öğrenmeleri için yüksek derecede sorumluluk almalarını gerektirir; çünkü görevler öğretmen yönlendirmesinden bağımsızdır ve öğrencilerin kendi başlarına veya bir partnerle keşfetmek ve çalışmak için kendi kendilerine motive olmaları gerekir.

Kademeli Etkinlikler: Lewis ve Batts, kademeli etkinlikleri, öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyelerine göre farklı karmaşıklık ve derinlik seviyelerinde tasarlanmış bir ödev koleksiyonu olarak tanımlar. Öğretmenler, öğrencilerin aynı kavramlara, ancak farklı karmaşıklık seviyelerinde odaklanmaları için fırsatlar yaratmayı amaçladıklarında kademeli etkinlikler kullanırlar. Bu tür bir öğretim hem zorlanan hem de ileri düzey öğrencilerin farklı ihtiyaçlarını doğrudan ele alır ve çoğu geleneksel sınıfta kullanılan "tek beden herkese uyar" modeline doğrudan bir alternatif sunar. Tipik bir kademeli etkinlik, bir öğretmenin tüm öğrencilerin bilmesini, anlamasını ve yapabilmesini beklediği kapsamlı bir beceri (yani bir üçgenin özelliklerini belirleme) tarafından yönlendirilir. Birinci kademe, öğrencilerin bir üçgenin temel özelliklerinin bir tanımını yazmalarını veya çizmelerini gerektirebilir. İkinci kademe, öğrencilerin bir üçgenin temel özelliklerini başka bir şekille karşılaştırmalarını ve zıtlıklarını ortaya koymalarını gerektirebilir. Son olarak, üçüncü kademe, öğrencilerin bir üçgenin temel özelliklerini belirlemelerini ve bu özelliklerin üçgenin toplumdaki kullanımı üzerindeki etkilerini tartışmalarını gerektirebilir.

Müfredat Sıkıştırma: Müfredat sıkıştırma, belirli bir beceri veya anlayışa hâkim olduklarını gösterebilen öğrenciler için kullanılan bir metodolojidir. Öğrenilen konuları tekrarlamak yerine, öğrencilere alternatif ve daha zorlu ödevler üzerinde çalışma fırsatı sunulur. Öğretmenler, ön değerlendirme sonuçlarını kullanarak ustalık seviyesini kolayca belirleyebilir ve öğrencileri sıkıştırılmış

bir etkinliğe uygun şekilde atayabilir, böylece ek desteğe ihtiyaç duyan öğrencilerle doğrudan görüşmek için zaman kazanabilirler. Lewis ve Batts'ın iddia ettiği gibi, müfredat sıkıştırılırken doğru kayıtlar son derece önemlidir, çünkü öğretmenlerin öğrencilere alternatif ödevler üzerinde çalışma fırsatı yaratmak için hesap verebilirlik ve gerekçeler sunmaları gerekir.

Bakış Açıları: Öğretmenlerin sıklıkla çözmekte zorlandığı iki çatışma, farklılaştırılmış öğretim ve notlandırma sistemleri ile farklılaştırılmış öğretim ve standartlar arasındaki algılanan uyumsuzluklardır. Çoğu notlandırma sisteminin içinde işlediği geleneksel kalıp, farklılaştırılmış bir sınıfta yaşananların gerçekliğiyle tam olarak örtüşmez. Farklı öğrenciler farklı zamanlarda farklı etkinlikler üzerinde çalıştıklarında, öğretmenler genellikle öğrenci performansını nasıl notlandıracakları konusunda zorlanırlar. Tomlinson, bu engelin gerçek olmaktan çok hayal ürünü olduğunu ve notlandırma sistemlerinin nihai amacının doğru, öğrenci performansını yansıtan ve gelişim ve ilerleme için faydalı olmak olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Kapsayıcı eğitim, sadece bir eğitim yaklaşımı olmanın ötesinde, aynı zamanda toplumsal bir dönüşümün yansımasıdır. Ancak, bu dönüşümün uygulamada önünde pek çok zorluk ve engel bulunmaktadır. Engellilik, sosyoekonomik durum, etnik köken, dil ve cinsiyet gibi çeşitli faktörler dezavantaj yaratarak eğitim hizmetlerine eşit erişimi ve bu hizmetlerden tam anlamıyla yararlanmayı engelleyebilmektedir (Oğlakçı., & Amaç, 2024).

Sınıf içinde farklı özellik gösteren öğrencilerin etkili bir şekilde öğrenmelerini sağlamak için öğretim etkinliklerinin farklılaştırılmış öğretim uygulamaları ile desteklenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, farklılaştırılmış öğretimin benimsendiği öğretim planlarının yapılması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır. Bu uygulamaların başarılı bir şekilde hayata geçirilebilmesi için, uygun okul ve sınıf ortamlarının oluşturulması gerekir. Hazırlanacak olan öğretim planlarının öğretim sürecinde etkin sonuçlar sağlaması, büyük ölçüde öğretmenlerin uyguladıkları farklılaştırılmış eğitim ile mümkündür.

Farklılaştırılmış öğretimin başarılı olması aynı zamanda öğretmen yeterliklerine bağlıdır. Bu nedenle, öğretmenlerin farklılaştırılmış öğretime yönelik yeterlilik kazanmaları, sınıfların özelliklerini anlamaları ve materyalleri etkili bir şekilde kullanmaları farklılaştırılmış öğretim sürecinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi açısından kritik bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Kaynakça:

1. Algozzine, B., & Anderson, K. M. (2007). Tips for teaching: Differentiating instruction to include all students. *Preventing school failure: Alternative education for children and youth*, *51*(3), 49-54.
2. Doğan, A., & Avcıoğlu, A. (2022). Kapsayıcı eğitimin yadsınamaz gerçeği: Göçmen çocukların eğitim sorunlarının incelenmesi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(3), 987-1015. https://doi.org/10.33711/yyuefd.1083492
3. Doğrukök, B., ve Kurnaz, A. (2023). Öğretmen eğitiminde bir model: Sosyal bilgiler öğretmenlerine uygulanan mentör destekli farklılaştırma öğretmen eğitim modelinin özel yetenekli öğrencilerin becerileri üzerindeki etkilerinin incelenmesi. Millî Eğitim, 52 (Özel Sayı), 577-600. DOI: 10.37669/milliegitim.1309145"
4. Erdoğan, M. N. (2015). Eğitim programında ve uygulamada farklılaştırma. Ankara: Pegem Akademi.
5. Hall, T. (2002). *Differentiated instruction*.
6. Kavut B. (2024). Farklılaştırılmış öğretim. *Journal of Turkic Civilization Studies*, 5(1), 62-79.
7. Koç, H., & Gürgür, H. (2021). Kaynaştırma sınıf öğretmenlerinin uygulamalarında farklılaştırılmış öğretime ilişkin izlerin incelenmesi. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 138-148.
8. Loeser, J. W. (2013). Differentiated instruction. *Research Starters: Education*.
9. Marieke van Geel, Trynke Keuning, Jimmy Frèrejean, Diana Dolmans, Jeroen van Merriënboer & Adrie J. Visscher (2019) Capturing the complexity of differentiated instruction, School Effectiveness and School Improvement, 30:1, 51-67, DOI: 10.1080/09243453.2018.1539013
10. MEB. (2024). Farklılaştırma. https://tymm.meb.gov.tr/farklilastirilmis-egitim
11. Oğlakçı, M. & Amaç, Z. (2024). Öğretmenlerin gözünden kapsayıcı eğitim: Öğretmen, sınıf ve materyaller. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (38), 625-647. DOI: 10.29000/rumelide.1439710.
12. Öner, G. (2022). Farklılaştırılmış Öğretim, (Ed: Yunus Doğan, Öğrenmede Bireysel Farklılıklar), İstanbul: EfeAkademi Yayınları. S. 71-84.

13. Özer, S., Yılmaz, E. (2016). Farklılaştırılmış öğretim, (Ed: Yılmaz, E., Çalışkan, M., Sulak, S.A. Eğitim bilimlerinden Yansımalar), Konya: Çizgi Kitapevi. S. 127-140.
14. Tomlinson, C., & Allan, S. D. (2000). Leadership in differentiating schools and classrooms. Alexandria, VA: Association of Supervision and Curriculum Development. (ERIC Document Reproduction Service No. ED469218)
15. Tomlinson, C. A. (2000). Differentiation of Instruction in the Elementary Grades. ERIC Digest.
16. Tomlinson, C. A., & Imbeau, M. B. (2013). Differentiating instruction, (Edi: D. Ray Reutzel, *Handbook of research-based practice in early education)*, The Guilford Press, Newyork.119-139.

STAGES OF APPLICATION OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN LEARNING ENVIRONMENTS IN THE AGE OF DIGITAL TRANSFORMATION

Çopur Kübra D.
Gazi University, Ankara, Turkey
kbcopur@gmail.com

Abstract:

This study aims to examine the stages of implementing educational technology in learning environments within the context of educational methodology in the age of digital transformation. Educational technology refers to the planned and systematic set of methods, techniques, and tools used in the application of teaching theories; it plays a central role in enhancing the effectiveness of learning-teaching processes. The research was prepared in light of a review of current literature and professional observations.

The implementation process of educational technology is structured in five stages. In the design stage, teaching objectives are clarified, content and communication strategies are determined, and students' learning needs and characteristics are analysed. In the planning and development stage, teaching content is detailed; the tools and technologies to be used are selected, and the content is made compatible with the teaching programme. Written, audiovisual, and computer-based technologies come into play at this stage. During the implementation phase, the planned content is delivered using digital and traditional tools; interactions and activities that will develop students' knowledge, skills, and attitudes are carried out. The implementation of innovations and the institutionalisation of the planned content are ensured at this stage. During the evaluation phase, the process is observed; measurement methods related to the process and product are used to identify shortcomings and areas for improvement. In the development and management phase, processes are optimised based on feedback; the sustainability of learning environments is ensured through project, resource and knowledge management.

As a result, educational technologies make learning environments more planned, interactive and tailored to individual learning characteristics; they increase student participation through the effective use of digital tools and support the development of 21st-century skills. This study emphasises the methodological and strategic importance of educational technologies in the age of digital transformation and provides an up-to-date framework for the design and management of learning environments.

Keywords: *Educational Technology, Digital Transformation, Learning Environments, Implementation Stages, Teaching Processes, Digital Learning, Technology-Supported Teaching*

Introduction

In the era of digital transformation, rapid advances in information and communication technologies have profoundly impacted education systems and necessitated the redesign of teaching and learning processes. Educational technology is not limited to the use of digital tools in the classroom; it is also directly related to pedagogical approaches, cognitive theories, and learning psychology. Therefore, the role of educational technology goes beyond providing materials that support learning; it offers a comprehensive framework for how learning environments should be designed, implemented, and evaluated (Selwyn, 2021).

The aim of this study is to explain the conceptual foundations of educational technology and to examine the stages of its application in learning environments in the age of digital transformation. Based

on a synthesis of current approaches in the literature and professional experience, the impact of educational technologies on teaching processes, the opportunities they offer, and the challenges they face will be discussed.

Educational Technologies

Educational technology generally encompasses all methods and techniques used in the application of teaching theories. It is a systematic and planned set of activities aimed at organising the learning-teaching environment in the most effective way (Alkan, 2011). In the teaching-learning process, educational technologies and instructional technologies are often used interchangeably. However, instructional technologies are the process of designing, implementing, and evaluating the learning-teaching environment, taking into account the subject area.

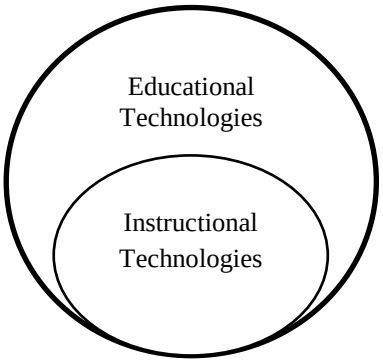

Figure 1: Educational and Instructional Technologies Diagram

Application Stages of Educational Technology in the Learning Environment

The integration of educational technology into learning environments occurs systematically within specific stages. These stages are not limited to merely supporting the teaching process with technological tools; they also encompass the design, planning, and implementation of the process integrated with pedagogical theories.

1. Design Stage

This refers to the mental processes shaped by determining the objectives of the teaching process, defining the desired goals, and selecting strategies appropriate to these goals. This stage begins with clarifying learning objectives, analysing student characteristics in detail, and selecting effective teaching strategies (Ünal and Kürüm, 2009).

Message design plays a particularly critical role in this process, as it determines how learning content will be structured, which communication channels will be preferred, and how the content will align with students' cognitive processes. Similarly, the selection of teaching strategies is also a fundamental component of the design phase. Opting for innovative methods such as problem-based learning, collaborative learning, or flipped classrooms for students with different learning styles and needs increases the effectiveness of teaching.

However, taking students' individual characteristics into account during the design phase is of critical importance. Factors such as age, cognitive development level, prior knowledge, and learning motivation directly influence both content selection and the teaching methods to be applied. In this respect, the design phase can be considered the most critical step, shaping not only the technical dimension of the teaching process but also its pedagogical foundation.

2. Planning and Development Stage

This is the process in which the designed teaching objectives are incorporated into a concrete plan framework, the content is systematically organised, and materials that will support the learning experience are developed. At this stage, it is determined what content the teaching will cover, the order in which the content will be presented, and what teaching materials will be used. In the planning process, ensuring alignment with the teaching programme, defining learning outcomes in a measurable way, and adopting a learner-centred approach are of critical importance (Kıyak et al., 2020).

The development process involves the production of teaching materials and the structuring of learning environments in line with the objectives set during the planning stage. The technologies used at this point are quite diverse:

• Written Technologies: Textbooks, guides, e-books, and modular content enable the structured transfer of information.

• Audiovisual Technologies: Video lessons, podcasts, animations, and simulations contribute to the concretisation of abstract concepts and to learning that appeals to multiple senses.

• Computer-Based Technologies: Learning Management Systems (LMS), online assessment tools, interactive software, and artificial intelligence-supported learning platforms create personalised learning experiences and make the learning process more flexible (Sharma, 2023).

Therefore, the planning and development stage is a multidimensional process that involves not only organising content but also integrating it for pedagogical purposes, aligning it with learner characteristics, and enriching it with up-to-date technological tools.

3. Implementation Stage

This is the stage where the designed and planned teaching process is concretely implemented. At this stage, it is determined 'how' the content will be taught; that is, which learning environments will be used to develop students' knowledge, skills, and attitudes, what types of interactions will be provided, and which activities will be carried out.

For example, the effective use of media and technological tools is an important component of this stage. Tools such as digital media, virtual classrooms, augmented reality (AR) and learning management systems enrich the learning experience of students (Erişti, 2011). However, the dissemination of innovation, i.e., the integration of new methods and technologies into the teaching environment and making them sustainable, is also a critical element of the implementation phase (Holmes et al., 2019).

Furthermore, the institutionalisation of implementation, i.e., the repetition of planned strategies to transform them into standard teaching practices, is important. In this process, educational policies, institutional regulations, and teachers' pedagogical adaptation skills play a decisive role (Boyraz, 2008). In summary, the implementation phase is considered a dynamic stage in which innovative pedagogies, technologies, and policies are put into practice in the learning process, not merely the transfer of content.

4. Evaluation Stage

This is the final stage that determines the effectiveness and functionality of the instructional design process. At this stage, both the extent to which students achieve their learning objectives and the overall efficiency of the teaching process are measured. Therefore, it is not sufficient to evaluate student achievement alone; the process must also be analysed (Çoklar and Kuzu, 2006).

Evaluation is generally approached in four dimensions:

• Problem analysis: Identifying and analysing deficiencies, needs, and shortcomings that arise in the instructional process.

• Criterion-based assessment: Evaluating students' performance according to pre-determined criteria.

• Process-focused assessment: Assessment conducted to monitor students' development, without the purpose of grading.

• Product-focused assessment: Measuring students' learning outcomes and gains to determine their final performance.

In recent years, learning analytics, digital portfolios, and artificial intelligence-based measurement tools have played an important role at this stage. Learning analytics, in particular, contribute to the continuous improvement of both individual development and instructional design by revealing students' learning behaviours in a data-driven manner (Karaağaçlı, 2019).

The assessment stage stands out as a critical phase that not only measures learning outcomes but also enables the continuous review, improvement, and pedagogical enhancement of the teaching process.

5. Development – Management Stage

The development–management phase involves updating instructional design based on findings from the evaluation process, effectively managing technological tools, and ensuring the sustainability of learning processes. This stage encompasses not only pedagogical adaptations but also the strategic planning and management dimensions of the technologies used in education (Anderson, 2004; Cates, 2011).

The key dimensions that stand out at this stage are as follows:

• Project Management: Project-based approaches that support active student participation encourage the development of collaboration, creativity, and problem-solving skills. In this process, instructional designers and teachers not only guide learners' projects but also control the continuity and effectiveness of the process.

• Resource Management: This encompasses the planned and efficient use of human, time, material, and digital resources. In this context, the cost-effective and sustainable management of technologies used in the learning environment is of critical importance.

• Distribution System Management: Effective coordination of digital platforms, learning management systems (LMS) and cloud-based content distribution tools ensures the continuity of the learning experience. This both increases accessibility and creates consistency in learning processes.

• Knowledge Management: The systematic organisation and accessibility of information produced, shared and reused in the teaching process contributes to the formation of an institutional knowledge culture as well as individual learning.

Therefore, the development–management phase represents an important stage not only in terms of organising teaching materials, but also in terms of the sustainable management of technologies, the strategic planning of resources, and the institutionalisation of knowledge management processes.

Conclusions and Suggestions

This study highlights the contributions of educational technologies to learning and teaching processes. The findings show that technology enables the design and development of teaching activities tailored to individuals' learning characteristics, allows for the assessment of student achievement using objective criteria, and increases student motivation by creating teaching environments suited to 21st-century learner skills. Furthermore, the use of technology increases the reach of educational services to wider audiences and enhances the efficiency of processes in terms of cost-effectiveness and time-space flexibility (Karaağaçlı, 2019).

In this context, priority should be given to the effective use of technology in education, and developments should be closely monitored to raise awareness among teachers and students. The functions of technological tools used in schools should be demonstrated to stakeholders through practical applications, and the effects of technology use in education should be measured at regular intervals, with the results shared with relevant institutions and stakeholders. This approach will maximise the potential of educational technologies and support the continuous improvement of learning processes.

References:

1. Alkan, C. (2011). Eğitim teknolojisi. Anı Yayıncılık.
2. Anderson, T. (2004). Teaching in an online learning context. Creative Commons License.
3. Boyraz, Z. (2008). Türk Eğitim Sisteminde Eğitim Teknolojisinin Eğitim - Öğretim Kalitesine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi.
4. Cates, W. (2011). Richey, Klein & Tracy: The instructional design knowledge base: theory, research, and practice. Educational Technology Research and Development, 59(5), s. 1-4.
5. Çoklar, A., & Kuzu, A. (2006). Öğretmenlerin Teknolojiyi Eğitimde Kullanmalarına Yönelik Standart Oluşturma Çabaları: NETS. 6th İnternational Educational Technology Conference, (s. 441-445). Gaziantep.
6. Erişti, S. (2011). Çoklu Ortam Uygulamalrında Görsel Tasarım. Ö. Dursun, & H. Odabaşı (Dü) içinde, Çoklu Ortam Tasarımı (s. 97-121). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
7. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education. Promise and Implications for Teaching and Learning. Center for Curriculum Redesign.
8. Karaağaçlı, M. (2019). Öğretimde Materyaller ve Teknolojiler. Ankara: Kİtapçı Basımevi Yayıncılık.
9. Karaağaçlı, M. (2020-3). Öğretimde Kuramlar ve Yaklaşımlar. Ankara: Bizim Dijital Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
10. Kıyak, Y., Budakoğlu, İ., & Coşkun, Ö. (2020). Öğretim Tasarımı, Modelleri ve Program Geliştirmeyle İlişkisi. Tıp Eğitimi Dünyası, 19(28), s. 5-23.
11. Selwyn, N. (2021). Education and Technology; Key Issues and Debates. Bloomsbury Publishing.
12. Sharma, P. (2023, May 16). Education App Development: Process, Technologies, And Strategies To Create An Educational App. eLearning Industry: https://elearningindustry.com/education-app-development-process-technologies-and-strategies-create-educational-app adresinden alındı
13. Ünal, S., & Kürüm, E. (2009). Eğitim Teknolojisine Giriş. Ankara: Pelikan Yayınları.

CLASSROOM TEACHERS' PERCEPTIONS OF INCLUSIVE EDUCATION AND CLASSROOM PRACTICES IN MULTICULTURAL LEARNING ENVIRONMENTS

Gültekin Ö.
Gazi University, Ankara, Türkiye
gultekinozgul@gmail.com

Abstract:

This study investigates the perceptions of primary school teachers regarding inclusive education and their classroom practices in multicultural learning environments. The study was carried out in a primary school in Mardin, Türkiye, with ten first-grade classroom teachers whose students came from Turkish, Kurdish, and Arab communities, encompassing both Muslim and Syriac Christian backgrounds, alongside refugee children from Syria. A phenomenological design within qualitative research was employed to gain in-depth insights into teachers' lived experiences. Data were gathered through a short demographic questionnaire and semi-structured interviews. The findings demonstrate that teachers conceptualize inclusive education primarily as ensuring equal participation, fostering a sense of belonging, and eliminating barriers to learning. While they value cultural and religious diversity as a richness, they also identify persistent challenges such as language differences, curriculum rigidity, and limited parental cooperation. Teachers report relying on strategies including peer mentoring, visual and technological aids, group activities, and opportunities for students to share their cultural and religious traditions. Some intentionally integrate cultural elements into lessons, while others emphasize the difficulty of reconciling curricular requirements with inclusive practices. A recurring theme is the tension between teachers' positive attitudes toward inclusivity and their self-perceived lack of professional preparedness. Most participants express a strong need for in-service training in multicultural classroom management, culturally responsive pedagogy, and psychological support methods. The study concludes that enhancing teacher education programs with multicultural sensitivity and inclusive pedagogical competencies is essential to promote equity, student well-being, and social cohesion in culturally and religiously diverse regions.

Keywords: *multicultural education, inclusive education, teacher perceptions, classroom practices, cultural diversity*

Introduction

Inclusive education has become a central concern of international educational discourse, emphasizing the right of all children to access quality learning opportunities regardless of their cultural, linguistic, religious, or socio-economic background. It is widely recognized not only as a pedagogical principle but also as a social responsibility aimed at ensuring equity, participation, and respect for diversity within schools (Ainscow, 2020; UNESCO, 2009). The principles of inclusive education are particularly relevant in multicultural learning environments, where students embody diverse ethnic, linguistic, and religious identities and where teachers are expected to foster a sense of belonging for all learners (Gay, 2010; Karacabey et al., 2019; Nieto, 2017; Özen, 2015).

In such environments, classroom teachers stand at the intersection of policy and practice. Their perceptions of inclusion, as well as the strategies they employ in their daily teaching, decisively shape students' experiences of acceptance, participation, and achievement (Sharma & Loreman, 2013; Sucuoğlu & Kargın, 2010). While the presence of cultural and religious diversity offers opportunities for enriched classroom interaction, it also introduces challenges such as language barriers, curricular rigidity, and limited parental involvement (Cummins, 2000; Banks, 2015; Özoğlu, 2015). Understanding how teachers interpret and respond to these dynamics is therefore essential for advancing inclusive practices.

Türkiye represents a particularly relevant context in this regard. Historically, the country has been home to multiple ethnic and religious communities, and in recent decades, it has also become a host country for large numbers of refugees (İçduygu & Şimşek, 2016). Mardin, a province located in southeastern Türkiye, exemplifies this complexity. Communities whose mother tongues include Turkish, Kurdish, and Arabic, alongside Syriac Christians—one of the oldest Christian groups in the region—live together with Muslim populations of different denominations. In recent years, the arrival of Syrian refugees has added yet another layer of cultural and linguistic diversity to local schools. The coexistence of Muslim and Christian traditions, combined with the everyday use of three major languages, renders Mardin a microcosm of multicultural and multireligious life (Kaya, 2007; Küçük, 2013; Yılmaz, 2008).

In this environment, primary school teachers are tasked with navigating linguistic diversity, cultural expectations, and religious differences while simultaneously meeting national curricular requirements. This study therefore seeks to explore how classroom teachers in Mardin perceive inclusive education and

the practices they employ in their classrooms. By focusing on their lived experiences, the research aims to identify both the opportunities and the barriers to inclusion in a setting characterized by rich cultural and religious pluralism.

Literature Review

Inclusive education has been increasingly recognized as a cornerstone of equitable schooling, emphasized in international frameworks such as the Salamanca Statement (UNESCO, 1994). Rather than simply integrating marginalized groups into existing systems, inclusion is conceptualized as a transformative process that redefines schools as communities of belonging (Florian & Black-Hawkins, 2011; Slee, 2018). Central to this perspective is the removal of barriers—whether linguistic, cultural, socio-economic, or religious—that prevent learners from full participation (Ainscow, 2020).

Within this framework, multicultural education emerges as an indispensable dimension. It calls for recognizing and integrating cultural diversity into curricula and classroom practices, enabling students from different ethnic and religious backgrounds to see their identities represented and valued (Banks, 2015). Research shows that culturally responsive pedagogy fosters academic engagement, mutual respect, and social cohesion, especially in societies marked by linguistic and religious plurality (Gay, 2010; Nieto, 2017). Teachers are therefore tasked with a dual role: mediating between diverse cultural traditions and meeting curricular expectations, a responsibility that underscores the complexity of inclusive practice (Sharma & Loreman, 2013).

Despite the theoretical promise of inclusive and multicultural education, practical implementation faces persistent obstacles. Language differences often emerge as the most pressing challenge, as children who do not speak the dominant language struggle to access the curriculum and participate effectively (Cummins, 2000). Moreover, rigid national curricula designed around standardized outcomes frequently constrain teachers' flexibility to adapt lessons to diverse learners (Balık & Özgün, 2024; Kızıltas, 2022; Schleicher, 2016). Another barrier lies in family–school cooperation, which is often limited by socio-economic hardship, cultural norms, or refugee experiences that make parental involvement difficult (Dryden-Peterson, 2016). Turkish research similarly points out that teachers in refugee-receiving schools face challenges not only in communication but also in ensuring consistent parental engagement (Yaşar & Amaç, 2018; Yılmaz, 2016).

Teacher perceptions and preparedness are central in determining the extent to which inclusion is realized in practice. While studies show that teachers generally express positive attitudes toward diversity, many also report feeling unprepared to manage the realities of multicultural classrooms (Forlin, 2010; Sharma & Loreman, 2013). Effective inclusion in such contexts requires not only sensitivity to linguistic heterogeneity and religious diversity but also reflective practice, collaboration, and systemic backing (Booth & Ainscow, 2011; Ainscow, 2020). The literature thus frames inclusion as a continuous process of identifying and addressing barriers, rather than a one-time achievement.

In Türkiye, the issue of inclusion has gained urgency with growing migration and refugee flows that have reshaped classroom demographics. Studies show that teachers often perceive cultural and religious diversity as a potential richness, yet struggle with institutional limitations, scarce resources, and rigid curricula (Aydın & Kaya, 2017; Kesik & Beycioğlu, 2024). Primary school teachers, in particular, face the challenge of educating students whose mother tongues include Kurdish, Arabic, and Turkish, alongside refugee children from Syria. These conditions complicate both instruction and assessment, while socio-economic inequalities further restrict opportunities for parental engagement (Yaşar & Amaç, 2018; Yılmaz, 2016). At the same time, research highlights teachers' demand for professional development in multicultural classroom management, culturally responsive pedagogy, and psychological support strategies (Yüner, 2022).

Taken together, the literature indicates that inclusive education is both a pedagogical and social imperative, but one that remains difficult to realize in contexts marked by linguistic plurality, cultural diversity, and refugee experiences. In regions such as Mardin—where Turkish, Kurdish, Arabic, Muslim, and Syriac Christian communities coexist alongside Syrian refugees—the successful implementation of inclusion requires teachers who are professionally prepared, curricula that are flexible, and school cultures that actively embrace diversity (Yaşar & Amaç, 2018; Küçük, 2013).

Methodology

This study was designed within the qualitative research paradigm and employed a phenomenological approach to capture the lived experiences of teachers working in multicultural classrooms. Phenomenology was considered appropriate because it enables researchers to explore participants' subjective meanings and interpretations in depth, thereby offering valuable insights into how teachers conceptualize and implement inclusive practices in their daily work (Creswell, 2013). The aim of

this design was not to produce generalizable findings but rather to develop a nuanced understanding of teachers' perspectives within their specific socio-cultural and educational context.

The research was conducted in Mardin, a province in southeastern Türkiye that is widely recognized for its cultural, linguistic, and religious diversity. The region is home to Turkish, Kurdish, and Arab communities, as well as Syriac Christian populations, and in recent years it has also received a significant number of Syrian refugees. This sociocultural environment made Mardin an especially relevant setting, since primary schools in the province often bring together students from different linguistic backgrounds and religious traditions. The participants were ten first-grade classroom teachers employed in a public primary school in Mardin. They were selected through purposive sampling to ensure that they had direct experience of teaching in multicultural environments, and they represented variation in gender, years of teaching experience, and professional background. All participants worked with students from Turkish, Kurdish, and Arab communities, including both Muslim and Syriac Christian children, as well as refugee students from Syria. To protect their identities, pseudonyms were assigned to all teachers.

Data collection relied on two complementary instruments. A short demographic questionnaire was first used to gather contextual information regarding participants' age, gender, professional experience, and prior training related to inclusive or multicultural education. Semi-structured interviews were then conducted to elicit teachers' perceptions of inclusive education, the strategies they employed in their classrooms, the challenges they encountered, and the forms of support they considered necessary. The interview questions were developed on the basis of relevant literature and expert consultation and consisted of ten open-ended items. Examples of these questions included: *"What does inclusive education mean to you?"*, *"What challenges do you face in multilingual or multicultural classrooms?"*, and *"What strategies do you use to support students from different cultural or religious backgrounds?"*. Each interview lasted between 40 and 60 minutes, was conducted in Turkish at a time and place convenient for the participant, recorded with consent, and subsequently transcribed verbatim for analysis.

The data were analyzed using thematic analysis, following the phases outlined by Braun and Clarke (2006). The process began with repeated readings of the transcripts to achieve familiarity with the content, followed by the generation of initial codes that captured meaningful features of the data. These codes were then grouped into broader categories, which were refined and reviewed to identify key themes that reflected teachers' shared and divergent perceptions. To enhance the credibility of the analysis, coding was carried out by the researcher and cross-checked by an academic colleague experienced in qualitative research, with discrepancies resolved through discussion. Representative quotations were incorporated into the findings to illustrate the themes and preserve the authenticity of participants' voices.

Ethical principles were observed throughout the research process. Participants were informed about the aims and procedures of the study, and their voluntary participation was secured through written consent. They were assured that their responses would remain confidential and anonymous and that they could withdraw at any stage without consequence. The interview questions were designed in a culturally sensitive manner, ensuring that the wording respected the linguistic, religious, and social diversity of the participants and aligned with their professional contexts.

Results and Discussion

1. Conceptualizations of Inclusive Education and Belonging

Teachers consistently emphasized that inclusive education begins with creating a classroom environment in which all students feel valued and included. They described belonging as the cornerstone of learning, noting that children are more engaged when they are confident that their cultural, linguistic, and religious identities are respected. In a setting such as Mardin, where Turkish, Kurdish, Arab, Syriac Christian, and refugee students learn together, this sense of belonging was perceived as essential for both academic and social development.

- "In my classroom, my main priority is to make every child feel that they belong here. Whether they are Muslim, Syriac Christian, or recently arrived from Syria, I want them to feel they are a part of this community" (T1).
- "I see cultural diversity as a gift, not a problem. When my Kurdish and Arab students share stories about their traditions, the whole class listens with interest" (T3).
- "Belonging is the heart of education. If a child feels excluded, he or she will not be motivated to learn" (T7).
- "Sometimes I remind my students that our classroom is like a family with many colors and voices. This helps them to understand that differences are natural and should be respected" (T9).

These findings demonstrate that teachers conceptualize inclusive education as more than equal access; they link it directly to emotional security and recognition of identity. This reflects international perspectives that frame inclusion as the creation of communities of belonging rather than simply physical integration (Florian & Black-Hawkins, 2011; Slee, 2018). Research on multicultural education also shows that the recognition of cultural identities strengthens engagement and social cohesion (Banks, 2015; Gay, 2010).

2. Challenges in Multicultural Classrooms

Although teachers valued diversity, they identified several persistent challenges. Language differences were seen as the most significant barrier, with students who spoke Kurdish, Arabic, or Syrian Arabic often struggling to follow lessons delivered in Turkish. In addition, teachers reported difficulties adapting the rigid national curriculum to the needs of diverse learners and highlighted limited parental involvement, especially among refugee families facing economic hardship.

- "When I explain a new topic in Turkish, my Kurdish-speaking students sometimes look lost. I have to repeat things with gestures or draw pictures" (T2).
- "Refugee children from Syria are very eager to learn, but they remain silent because they are not confident with the language" (T5).
- "Even after months, some of my Arab students struggle with Turkish vocabulary. I try to use visuals and role-play, but the gap is still big" (T8).
- "Parental involvement is very uneven. Some parents are very supportive, but others hardly communicate with us at all" (T10).

These challenges resonate with Cummins' (2000) assertion that linguistic diversity is a central barrier to inclusion. Turkish research similarly documents teachers' struggles in multilingual classrooms and their limited ability to adapt instruction under rigid curriculum policies (Yaşar & Amaç, 2018; Yılmaz, 2016). Limited parental cooperation also mirrors findings in refugee education studies that highlight socio-economic and cultural barriers to school engagement (Yaşar & Amaç, 2018).

3. Instructional Strategies for Inclusion

Despite these obstacles, teachers described a range of strategies designed to support inclusion. They emphasized peer mentoring, group work, and the use of visual and technological aids. Several participants also reported integrating cultural and religious traditions into their lessons, providing opportunities for students to share stories, songs, or holiday practices. These approaches were perceived as both engaging for learners and affirming of their identities.

- "I often arrange mixed groups so that children can help one another. Stronger students support those who struggle" (T3).
- "Technology is very helpful. I use short videos and visual presentations to make lessons accessible" (T7).
- "I invite students to share something from their culture, like a song or a holiday story. This makes them feel proud" (T4).
- "Peer mentoring works well. I pair Syrian refugee children with Turkish-speaking students, and they learn not only the language but also cooperation" (T6).

These practices align with the literature on culturally responsive pedagogy, which stresses that inclusive strategies should be both student-centered and culturally affirming (Nieto, 2017; Gay, 2010). However, the variation in teachers' approaches suggests that such strategies are often based on individual initiative rather than institutionalized frameworks, echoing Booth and Ainscow's (2011) call for systemic support and whole-school approaches to inclusion.

4. Tensions Between Policy and Practice

Another recurring theme was the tension teachers experienced between curricular requirements and inclusive practices. Several participants reported frustration at the rigidity of the national curriculum, which pressured them to complete units on time regardless of their students' needs. While they wished to incorporate cultural content and adjust the pace of lessons, they felt constrained by standardized expectations.

- "The curriculum is too rigid. We are expected to finish each unit on schedule, even if some students are clearly struggling" (T1).
- "I would love to integrate children's cultural stories, but the curriculum leaves no room for this" (T4).
- "Sometimes I feel torn between following the curriculum strictly and meeting the real needs of my class" (T6).

This dilemma reflects Schleicher's (2016) critique that standardized curricula limit teachers' flexibility and undermine efforts toward inclusion. Similar findings in Türkiye indicate that rigid curricular frameworks exacerbate the challenges of teaching in linguistically and culturally diverse classrooms (Yaşar & Amaç, 2018; Yılmaz, 2016). These results highlight the need for systemic flexibility to reconcile policy goals with the realities of multicultural education.

5. Professional Preparedness and Training Needs

Finally, teachers consistently expressed that they felt underprepared to manage the challenges of multicultural classrooms. They reported that their pre-service training had not addressed multiculturalism or inclusive education in sufficient depth and emphasized the urgent need for in-service training in culturally responsive pedagogy, classroom management, and psychological support for children who had experienced trauma.

- "At university we did not receive any training about multicultural classrooms. We were not prepared for the reality of teaching children from so many different languages and religions" (T1).
- "I really want to support refugee children better, but I do not know the right methods. We need workshops or training programs that are practical" (T3).
- "We need psychological support training as well, because some children have trauma. As teachers we do not always know how to respond" (T7).
- "Without in-service training, it is impossible to keep up with the challenges of multicultural classrooms" (T9).

These concerns echo international literature, which consistently reports that teachers often feel underprepared to implement inclusive practices despite holding positive attitudes (Forlin, 2010; Sharma & Loreman, 2013). Turkish studies also emphasize that while teachers value diversity, they lack systematic professional preparation and ongoing support (Yaşar & Amaç, 2018; Yüner, 2022). The findings therefore suggest that teacher education and professional development are essential components for sustainable inclusive education.

Conclusion and Implications

This study examined the perceptions and practices of primary school teachers in Mardin, a culturally and linguistically diverse region of Türkiye where Turkish, Kurdish, Arab, Syriac Christian, and refugee students learn together. The findings revealed that teachers primarily conceptualize inclusive education as fostering equal participation and belonging, emphasizing the need to recognize and respect students' cultural and religious identities. While they viewed diversity as a potential source of enrichment, they also highlighted persistent barriers such as language differences, rigid curricular structures, and limited parental cooperation. Teachers employed creative strategies—such as peer mentoring, group work, and integrating cultural traditions into classroom activities—but these efforts were largely dependent on individual initiative rather than institutionalized frameworks. A recurring theme was teachers' self-perceived lack of professional preparedness, pointing to the urgent need for sustained professional development.

These findings carry several important implications. First, teacher education programs, both pre-service and in-service, should place stronger emphasis on multicultural classroom management, culturally responsive pedagogy, and strategies for supporting children who have experienced trauma. Second, national curriculum frameworks should allow greater flexibility, enabling teachers to adapt instruction to the needs of diverse learners while integrating cultural content that affirms students' identities. Third, schools and policymakers must develop mechanisms to strengthen family–school cooperation, particularly for refugee and socio-economically disadvantaged families who face barriers to engagement. Finally, systemic reforms are needed to ensure that inclusive education is embedded not only in policy rhetoric but also in school culture and everyday classroom practice.

Taken together, the study underscores that sustainable inclusive education in regions such as Mardin requires both structural change and professional empowerment. By aligning policy, curriculum, and teacher training with the realities of multicultural classrooms, education systems can move closer to ensuring equity, fostering social cohesion, and building a culture of respect for diversity.

References:

1. Ainscow, M. (2020). Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy, 6*(1), 7–16. https://doi.org/10.1080/20020317.2020.1729587

2. Aydın, H., & Kaya, Y. (2017). The educational needs of and barriers faced by Syrian refugee students in Turkey: A qualitative case study. *Intercultural Education, 28*(5), 456–473. https://doi.org/10.1080/14675986.2017.1336373
3. Banks, J. A. (2015). *Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching* (6th ed.). Routledge.
4. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). *The index for inclusion: Developing learning and participation in schools* (3rd ed.). Centre for Studies on Inclusive Education.
5. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa
6. Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). SAGE.
7. Cummins, J. (2000). *Language, power, and pedagogy: Bilingual children in the crossfire*. Multilingual Matters.
8. Dryden-Peterson, S. (2016). Refugee education: The crossroads of globalization. *Educational Researcher, 45*(9), 473–482. https://doi.org/10.3102/0013189X16683398
9. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal, 37*(5), 813–828. https://doi.org/10.1080/01411926.2010.501096
10. Forlin, C. (2010). Reframing teacher education for inclusion. In C. Forlin (Ed.), *Teacher education for inclusion: Changing paradigms and innovative approaches* (pp. 3–10). Routledge.
11. Gay, G. (2010). *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice* (2nd ed.). Teachers College Press.
12. İçduygu, A., & Şimşek, D. (2016). Syrian refugees in Turkey: Towards integration policies. *Turkish Policy Quarterly, 15*(3), 59–69. https://turkishpolicy.com/article/826/syrian-refugees-in-turkey-towards-integration-policies
13. Karacabey, M. F., Ozdere, M., & Bozkus, K. (2019). The attitudes of teachers towards multicultural education. *European Journal of Educational Research, 8*(1), 383–393. https://doi.org/10.12973/eu-jer.8.1.383
14. Kaya, N. (2007). *Forgotten or assimilated? Minorities in the education system of Turkey*. Minority Rights Group International.
15. Kesik, F., & Beycioglu, K. (2024). Turkish education policies and practices: Inclusive or exclusionary? *International Journal of Inclusive Education, 28*(10), 2104–2121. https://doi.org/10.1080/13603116.2021.2011449
16. Kızıltas, E. (2022). Teachers' views on the challenges of inclusive education in Turkey. *Journal of Education and Learning, 11*(3), 12–25. https://doi.org/10.5539/jel.v11n3p12
17. Küçük, M. (2013). Aidiyetin mekânı: Mardin'de kimlik ve mekânın değişimi. *İdealkent, 4*(9), 114–137.
18. Nieto, S. (2017). Re-imagining multicultural education: New visions, new possibilities. *Multicultural Education Review, 9*(1), 1–10. https://doi.org/10.1080/2005615X.2016.1276671
19. Özen, F. (2015). Evaluation of the attitudes of teacher candidates towards democracy and multicultural education. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 1*(2), 182–220.
20. Özoğlu, M. (2015). Perceptions of teacher identity: A study of Turkish novice teachers. *Teachers and Teaching, 21*(7), 739–759. https://doi.org/10.1080/13540602.2015.1044320
21. Schleicher, A. (2016). *Teaching excellence through professional learning and policy reform: Lessons from around the world*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264252059-en
22. Sharma, U., & Loreman, T. (2013). Teacher educator perspectives on systemic barriers to inclusive education: An international conversation. In *Bringing insider perspectives into inclusive teacher learning* (pp. 168–177). Routledge.
23. Slee, R. (2018). *Defining the scope of inclusive education*. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265355
24. Sucuoğlu, B., & Kargın, T. (2010). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları: Öğretmen el kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
25. UNESCO. (1994). *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. UNESCO.
26. UNESCO. (2009). *Policy guidelines on inclusion in education*. UNESCO.
27. Yasar, M. R., & Amac, Z. (2018). Teaching Syrian students in Turkish schools: Experiences of teachers. *Sustainable Multilingualism, 13*(1), 225–238. https://doi.org/10.2478/sm-2018-0013
28. Yılmaz, F. (2016). Multiculturalism and multicultural education: A case study of teacher candidates' perceptions. *Cogent Education, 3*(1). https://doi.org/10.1080/2331186X.2016.1172394
29. Yılmaz, H. (2008). *Mardin'de dinî ve etnik yapı*. Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
30. Yüner, B. (2022). Teachers' professional development needs and barriers: Turkey case. *Kastamonu Education Journal, 30*(1), 1–10. https://doi.org/10.24106/kefdergi.739576

ӘОЖ: 37.036:004.738

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЭТНОМӘДЕНИЕТІ МЕН HARD SKILLS ҰШТАСУЫ

Дауренбек Нуртуган
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Email:Nurtugan90@gmail.com

Түйін:

Мақалада цифрлық білім беру ортасында болашақ педагогтердің этномәдениеті мен hard skills-тің ұштасуы мәселелері қарастырылған. Зерттеу барысында hard skills және этномәдени құндылықтарды интеграциялау, педагогтердің мәдениетаралық құзыреттілігін дамыту, сондай-ақ цифрлық ресурстар мен платформаларды жетілдіру жолдары талданды. Әдеби шолу қазақ, орыс және батыс зерттеушілерінің еңбектері негізінде жүргізіліп, заманауи білім беру жүйесінде педагогикалық кадрларды жан-жақты дамытудағы негізгі тенденциялар көрсетілді. Мақалада көрсетілген тәсілдер болашақ педагогтердің кәсіби және тұлғалық дамуын қамтамасыз етіп, ұлттық құндылықтарды цифрлық білім беру процесіне тиімді енгізуге мүмкіндік береді.

Abstract:

The article discusses the issues of combining the ethno-culture of future teachers and hard skills in a digital educational environment. The study analyzed ways to integrate hard skills and ethno-cultural values, develop intercultural competence of teachers, as well as improve digital resources and platforms. The literary review was conducted on the basis of the works of Kazakh, Russian and Western researchers and showed the main trends in the comprehensive development of teaching staff in the modern education system. The approaches outlined in the article will ensure the professional and personal development of future teachers and allow us to effectively introduce national values into the process of digital education.

Кілттік сөздер: *Цифрлық білім беру, болашақ педагогтер, этномәдениет, hard skills, кәсіби құзыреттілік, интегративтік оқыту, инновациялық шешімдер.*

Цифрлық білім беру ортасы қазіргі педагогикалық процесстің негізгі элементтерінің біріне айналып отыр. Бұл орта болашақ педагогтердің білім алуын жеделдетіп қана қоймай, олардың цифрлық дағдыларын (hard skills) дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, этномәдени құндылықтарды интеграциялау арқылы студенттердің рухани және мәдени дамуы қамтамасыз етіледі. Осылайша, цифрлық білім беру тек кәсіби дайындыққа ғана емес, тұлғаның жан-жақты дамуына да ықпал етеді.

Болашақ педагогтерді даярлауда этномәдениет пен цифрлық дағдылардың ұштасуы – заманауи білім беру жүйесінің өзекті мәселелерінің бірі. Жаһандану мен технологияның қарқынды дамуы ұлттық мәдени кодтың сақталуын қиындатса да, цифрлық құралдар арқылы студенттерге этномәдени құндылықтарды меңгерту жаңа мүмкіндіктер ашады. Осы себепті, педагогикалық процессте инновациялық шешімдерді қолдану студенттердің кәсіби және тұлғалық дамуын тиімді үйлестіруге мүмкіндік береді.

Цифрлық білім беру ортасында болашақ педагогтердің этномәдениеті мен hard skills ұштасуы қазіргі білім беру жүйесінде аса өзекті мәселе болып отыр. Жаһандану және технологиялық прогрестің қарқынды дамуы ұлттық мәдениет пен рухани құндылықтарды сақтап қалуды қиындатса да, заманауи цифрлық құралдар арқылы студенттерге этномәдени білім мен кәсіби дағдыларды тиімді үйретуге мүмкіндік туады. Осылайша, болашақ педагогтердің тұлғалық және кәсіби дамуы, олардың ұлттық құндылықтарды білім беру процесіне интеграциялау қабілеті қазіргі заманғы білім беру талаптарына сай жүзеге асады.

Hard skills, яғни нақты кәсіби және техникалық дағдылар, болашақ педагогтердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Цифрлық білім беру құралдары арқылы студенттер бағдарламалау, деректерді өңдеу, онлайн платформаларды пайдалану сияқты дағдыларды меңгереді, бұл олардың кәсіби іс-әрекеттерін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді (Smith, 2020; Johnson, 2021)[3]. Осындай дағдыларды меңгерген педагог өз оқушыларын заманауи білім беру процесіне бейімдеп, сабақтарды инновациялық форматта жүргізе алады.

Дегенмен, тек техникалық дағдыларға сүйену педагогтің кәсіби және тұлғалық дамуын толық қамтамасыз етпейді. Болашақ педагогтердің этномәдени дайындығы олардың сабақтағы әрекетіне, мәдени кодтарды түсінуіне және оқушылардың ұлттық құндылықтарды меңгеруіне тікелей ықпал етеді (Khalid, 2020). Бұл жағдайда этномәдениет мен hard skills бір-бірін толықтыратын компонент ретінде қарастырылады: біріншісі рухани және мәдени дамуға ықпал етсе, екіншісі кәсіби тиімділікті арттырады.

Цифрлық білім беру ортасы бұл екі бағытты біріктіруге мүмкіндік береді. Виртуалды симуляциялар, онлайн лабораториялар, интерактивті мультимедиа ресурстары арқылы студенттер тек техникалық дағдыларын ғана емес, ұлттық мәдениетке қатысты білімдерін де жетілдіре алады (Brown & Green, 2022) [1]. Мысалы, этномәдени сабақтарды цифрлық платформаларда көрсету арқылы студенттер әртүрлі мәдени контексттерді салыстырып, өз тәжірибесін кеңейте алады.

Осылайша, болашақ педагогтердің этномәдениеті мен hard skills интеграциясы олардың кәсіби және тұлғалық дамуының өзекті бағытына айналады. Мұндай үйлестік студенттердің сыни ойлау, мәдениетаралық коммуникация, шығармашылық және әлеуметтік жауапкершілік қабілеттерін қалыптастырады (Anderson, 2021)[1]. Нәтижесінде, цифрлық білім беру ортасында этномәдени құндылықтарды және нақты кәсіби дағдыларды меңгерген педагог білім беру сапасын арттыра отырып, заманауи қоғамның талаптарына сай тұлға ретінде қалыптасады.

Hard skills, немесе нақты кәсіби дағдылар, студенттердің кәсіби қабілеттерін қалыптастырудың негізгі компоненті болып саналады. Қазақ зерттеушісі А.Құдайбергенов (2020) өз еңбектерінде жоғары оқу орындарында инженерлік және педагогикалық мамандық студенттеріне нақты кәсіби дағдыларды меңгерту әдістемелерін талдайды[5]. Ол hard skills дамытудың жүйелі тәсілдерін енгізу студенттердің кәсіби компетенттілігін арттыруға және практикалық тапсырмаларды тиімді орындауға мүмкіндік беретінін көрсетеді.

Орыс ғалымдары М.И.Левина мен С.В.Романов (2021) hard skills пен білім беру процесінде цифрлық технологияларды қолдану арасындағы байланысты зерттеді[6]. Олардың айтуынша, заманауи білім беру платформалары студенттердің бағдарламалау, деректерді өңдеу, интерактивті тапсырмаларды орындау сияқты нақты дағдыларын тиімді дамытады. Бұл дағдылар тек кәсіби қабілеттілікті емес, сонымен қатар аналитикалық ойлау және проблемаларды шешу қабілетін де жетілдіреді.

Батыс зерттеушілері де hard skills дамытудың стратегиялық маңыздылығын атап көрсетеді. Мысалы, Smith (2020) мен Johnson (2021) білім беру бағдарламаларына нақты практикалық дағдылар модульдерін енгізу студенттердің кәсіби дайындық деңгейін едәуір арттыратынын дәлелдеді [7]. Brown & Green (2022) онлайн курстар мен виртуалды симуляциялар арқылы hard skills меңгерудің тиімділігін зерттеп, цифрлық құралдардың оқытудың инновациялық әдістерімен үйлесімін көрсетті[8].

Қазақ және халықаралық тәжірибелерді салыстыра қарастырғанда, hard skills дамытудың тиімді әдістері интегративтік тәсілді талап етеді. Яғни, техникалық дағдыларды меңгеру кәсіби және тұлғалық дамуды қолдайтын этикалық және мәдени құндылықтармен үйлестірілуі керек (Anderson, 2021; М.И.Левина, 2021). Бұл тәсіл болашақ мамандардың заманауи еңбек нарығының талаптарына сай кәсіби және әлеуметтік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Алдыңғы әдеби шолу көрсеткендей, hard skills – студенттердің кәсіби қабілеттерін дамытудағы негізгі компонент болып, цифрлық білім беру құралдары арқылы тиімді меңгеріледі (Smith, 2020; Johnson, 2021). Дегенмен, тек техникалық дағдыларға баса мән беру этномәдени құндылықтарды меңгерудің тиімсіздігіне әкелуі мүмкін. Цифрлық платформалар көбіне практикалық тапсырмалар мен симуляциялар арқылы студенттердің hard skills-ін жетілдіруге бағытталған, ал этномәдени компоненттер жеткілікті деңгейде қамтылмайды (К.Құдайбергенов, 2020). Осыдан болашақ педагогтердің кәсіби және тұлғалық дамуының толық болмай қалу қаупі туындайды.

Сонымен қатар, педагогтердің өздерінің этномәдени құзыреттілігінің жеткіліксіздігі де негізгі кедергі болып табылады. М.И.Левина (2021) мен Khalid (2020) атап өткендей, мәдениетаралық біліктілігі төмен педагогтер цифрлық сабақтарда этномәдени материалдарды тиімді жеткізе алмайды. Нәтижесінде, студенттер тек техникалық дағдыларын меңгеріп қана қойып, ұлттық құндылықтар мен мәдениетке қатысты түсініктерді толық қабылдай алмайды. Бұл мәселе әсіресе онлайн платформалар мен виртуалды сабақтарда айқын көрінеді, себебі мұнда студенттердің қызығушылығын сақтау үшін мәдени контекст пен практикалық дағдыларды үйлестіру қажет.

Цифрлық ресурстардың сапасы мен мазмұны да hard skills пен этномәдениетті үйлестіруде проблемалық фактор болып табылады. Brown & Green (2022) зерттеулері көрсеткендей, цифрлық платформалар негізінен техникалық дағдыларға арналған тапсырмалар ұсынса да, этномәдени контенттің жеткіліксіздігі студенттердің ұлттық мәдениетке қызығушылығын төмендетеді. Бұл болашақ педагогтердің цифрлық білім беру ортасында жан-жақты дамуына кедергі жасап, сабақтың жалпы тиімділігін азайтады.

Соңғы мәселе – оқу бағдарламаларының үйлесімділігі. Anderson (2021) атап өткендей, қазіргі көптеген бағдарламалар hard skills-ті дамытумен шектеліп, этномәдени құндылықтарды қосымша ретінде қарастырады. Осыдан болашақ педагогтердің кәсіби дағдылары мен мәдени білімінің үйлесімді дамуы толық қамтамасыз етілмейді. Сондықтан цифрлық білім беру ортасында педагогикалық стратегияларды қайта қарастыру, hard skills пен этномәдениетті интеграциялау мақсатында арнайы әдістемелік шешімдерді енгізу өзекті болып табылады.

Оқу бағдарламаларын интегративтік тұрғыда қайта құру hard skills пен этномәдени құндылықтарды бір сабақта үйлестіру арқылы студенттердің кәсіби және мәдени дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Тиісті педагогикалық стратегияларды қолдану барысында техникалық дағдыларды меңгертуге этномәдени контентті қосу студенттердің сыни ойлау қабілеті мен кәсіби құзыреттілігін арттырады (А.Құдайбергенов, 2020; Smith, 2020). Мұндай үйлесім заманауи еңбек нарығы талаптарына сай, жан-жақты дамыған педагогикалық кадрларды даярлауда маңызды рөл атқарады.

Педагогтердің этномәдени құзыреттілігін арттыру да шешімнің маңызды бөлігі болып табылады. Кәсіби даярлық курстары, тренингтер, семинарлар және цифрлық платформалардағы практикалық сабақтар мәдениетаралық біліктілікті жетілдіруге бағытталады. М.И.Левина мен Khalid (2020) зерттеулері көрсеткендей, этномәдени құзыреттілігі жоғары педагог этномәдени контентті тиімді жеткізіп, студенттердің ұлттық құндылықтарға қызығушылығын арттыра алады. Цифрлық құралдарды қолдану арқылы педагогтер этномәдени материалдарды интерактивті түрде ұсына отырып, сабақтың тиімділігін едәуір жоғарылатады.

Цифрлық ресурстар мен платформаларды жетілдіру этномәдени компоненттерді hard skills сабақтарына интеграциялауға мүмкіндік береді. Виртуалды экскурсиялар, этномәдени симуляциялар және мультимедиялық материалдар студенттердің техникалық дағдыларын ғана емес, мәдени білімін де терең меңгеруіне жағдай жасайды (Brown & Green, 2022). Мұндай тәсіл болашақ педагогтердің кәсіби және тұлғалық дамуын үйлестіріп, цифрлық білім беру ортасында жан-жақты құзыретті мамандар даярлауға ықпал етеді.

Қорытынды

Цифрлық білім беру ортасы болашақ педагогтердің кәсіби және тұлғалық дамуына жаңа мүмкіндіктер ашады, алайда hard skills пен этномәдени құндылықтарды үйлестіру бірқатар мәселелермен сипатталады. Алдыңғы зерттеулер көрсеткендей, техникалық дағдыларды меңгеруге бағытталған цифрлық платформалар этномәдени компоненттердің жеткіліксіздігіне байланысты студенттердің жан-жақты дамуына толық ықпал ете алмайды (Smith, 2020; К.Құдайбергенов, 2020). Сонымен қатар, педагогтердің этномәдени құзыреттілігінің шектеулі болуы сабақтың тиімділігін төмендетіп, студенттердің ұлттық мәдениетке қызығушылығын азайтады (М.И.Левина, 2021; Khalid, 2020).

Зерттеулер бойынша, оқу бағдарламаларын интегративтік тұрғыда қайта құру, педагогтердің этномәдени құзыреттілігін арттыру және цифрлық ресурстарды жетілдіру болашақ педагогтердің hard skills пен этномәдениетті үйлестіру мәселелерін шешудің тиімді жолдары болып табылады (Brown & Green, 2022; Anderson, 2021). Интерактивті тапсырмалар, мультимедиялық материалдар және виртуалды симуляциялар студенттердің кәсіби дағдыларын меңгерумен қатар, ұлттық мәдени құндылықтарды игеруіне де мүмкіндік береді.

Нәтижесінде, болашақ педагогтердің этномәдениеті мен hard skills-тің ұштасуы олардың кәсіби құзыреттілігін, сыни ойлау қабілетін, мәдениетаралық коммуникациясын және шығармашылық потенциалын дамытуға ықпал етеді. Интегративтік тәсіл заманауи білім беру жүйесінің талаптарына сәйкес педагогикалық кадрларды жан-жақты дайындауға жағдай жасап, цифрлық білім беру ортасында сапалы білім беру тәжірибесін қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер:

1. Anderson P. Integrating technical skills and cultural competencies in teacher education // Journal of Teacher Education. — 2021. — Vol. 72, №4. — P. 322–336.

2. Brown A., Green T. Digital learning environments for professional skills development // Educational Technology Research and Development. — 2022. — Vol. 70, №2. — P. 1135–1150.
3. Johnson L. Developing hard skills in higher education: A practical guide // Higher Education Research & Development. — 2021. — Vol. 40, №5. — P. 1021–1035.
4. Khalid R. Intercultural competence in teacher training: Challenges and opportunities // Journal of Education and Culture. — 2020. — Vol. 15, №2. — P. 45–58.
5. Құдайбергенов К. Жоғары оқу орындарында инженерлік және педагогикалық мамандық студенттерін кәсіби дағдыларға оқыту әдістемесі. — Алматы: Ғылым, 2020. — 184 б.
6. Левина М.И., Романов С.В. Развитие профессиональных компетенций студентов с использованием цифровых технологий // Педагогическое образование. — 2021. — №12(3). — С. 33–47.
7. Smith J. Hard skills acquisition in the digital age // International Journal of Educational Technology. — 2020. — Vol. 17, №1. — P. 12–28.
8. Williams R. Cultural literacy and teacher education // Journal of Curriculum Studies. — 2019. — Vol. 51, №6. — P. 745–760.
9. Brown A., Green T. Integrating cultural values into digital skill training // Computers & Education. — 2021. — Vol. 165. — P. 104138.
10. Johnson L., Smith J. Effective methods for hard skills development in teacher preparation // Teaching and Teacher Education. — 2020. — Vol. 91. — P. 103044.

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПОНЕНТОВ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Джумаев Ж.М., Санакулов Х.Р.
Ташкентский университет прикладных наук, Ташкент, Узбекистан

Резюме:

Одной из характерных черт современного этапа развития образования является то, что в практику обучения, в том числе и начального, все активнее внедряются идеи развивающего обучения. Особенности, характерные для нулевого уровня: выделяются случайные признаки анализируемых ситуаций, репродуцируются прошлые знания, не опровергающие решение проблемы, и т.д.

Формирование приемов мыслительной деятельности алгоритмического типа, ориентированной на формально логический анализ задач, закономерно приводящей к выбору соответствующего конкретного способа решения, является необходимым, но недостаточным условием развития мышления. Необходимо интеллекта, дана характеристика каждой стадии в зависимости от ведущего вида мыслительной деятельности.

Abstract:

One of the typical devil of the modern stage of the development of the formation is that in practical person of the education, including initial, all активнее are introduced ideas developping education. The Particularities typical of zero level: stand out the casual signs analysed situation, the past of the knowledge, not refusing decision of the problem, and etc.

Shaping acceptance to activity of the algorithmic type, oriented on formally logical analysis of the problems, normally bring about choice corresponding to concrete way of the decision, is necessary, but insufficient condition of the development of the thinking. The Necessary intellect, is given feature to each stage depending on leading type to activity.

***Ключевые слова**: образования, логический анализ, развития мышления, задача, решения, обучения.*

Одной из характерных черт современного этапа развития образования является то, что в практику обучения, в том числе и начального, все активнее внедряются идеи развивающего обучения. Особенности, характерные для нулевого уровня: выделяются случайные признаки анализируемых ситуаций, репродуцируются прошлые знания, не опровергающие решение проблемы, и т.д. Мыслительная деятельность отличается своей неустойчивостью, легкостью

перехода от одних действий к другим без достаточных оснований (подчас меняются случайно найденные объективно правильные действия на ошибочные и т.д.).

На втором уровне развития продуктивного мышления школьников происходит сближение между интуитивно-практическим и словесно-логическими компонентами мышления. Повышается степень существенности отражаемых в слове признаков, уровень их обобщенности, становится выше осознанность мыслительной деятельности.

Сначала возникает возможность осознания лишь одного из существенных признаков, на основе которого фактически решается проблема, но односторонняя ориентация на него приводит к ошибкам. Далее выделяются и другие признаки, однако, одновременная ориентация на них оказывается недоступной учащимся, что свидетельствует о все еще сохраняющейся неустойчивости мыслительной деятельности, трудности удержания в уме совокупности выделяемых признаков.

Постепенно мышление становится устойчивее, благодаря чему появляется возможность ориентации при решении задач не на один, а на все выделенные признаки, однако сами эти признаки оказываются как бы изолированными друг от друга без полного сознания реально существующей взаимосвязи между ними. Если на начальном этапе развития продуктивного мышления установка на сознание процесса решения тормозила само решение, логика как бы подавляла, мешала интуиции, то на втором уровне логика выступает на передний план, процесс решения становится более развернутым, обоснованным.

Последняя не имеет характера целевых аналитико-синтетических действий, направленных на получение информации, помогающей решению. Это скорее реакция эмоциональная («Угадал! Не угадал!»), вызывающая далее такие же случайные пробы. Быстрая смена и самих проб, и признаков, выделяемых в качестве существенных, указывает на неустойчивость деятельности, ее быструю изменчивость под влиянием случайных воздействий.

Такое мышление непродуктивно, так как не приводит к выделению сколь-нибудь значимых для решения проблемы признаков и отношений между ними ни в словесно-логическом, ни в интуитивно-практическом плане. Развитие собственно продуктивного мышления начинается с его интуитивно-практического компонента. На первом уровне учащимся оказывается доступным абстрагирование и обобщение существенных признаков воспринимаемых ситуаций без адекватного отражения этих процессов в слове, что обеспечивает возможность практического решения задач.

Сначала это решение осуществляется на основе чувствительной интуиции, непосредственного видения в наглядной ситуации требуемого для решения задачи отношения между данными. Позднее, по мере накопления опыта, в решения включается интуиция, предполагающая осуществление ряда более сложных мыслительных операций без прямой опоры на наглядность и практические действия. Тем самым обеспечивается более высокая продуктивность решения задач, что говорит о повышении глубины, гибкости, устойчивости интуитивно-практического мышления. На этом уровне выражается лишь конечный результат - ответ на конкретный вопрос задачи, а сам процесс решения осуществляется подсознательно, остается без своего правильного отражения. Более того установка на осознание этого процесса оказывает тормозящее влияние на интуитивно-практический компонент мышления, снижая его продуктивность. В словесно-логическом плане сохраняются

Несомненно, продуктивное мышление предполагает выход за пределы уже имеющихся знаний. Однако, чтобы открывать новые, отвергать уже известное, необходимо владеть этим известным, иметь достаточно широкий объем знаний , достаточных для движения вперед и находящихся в состоянии готовности к актуализации в соответствии с поставленной перед человеком целью.

В соответствии с этим одним из принципов развивающего обучения заслуживает внимания специальная организация анемической деятельности, обеспечивающей осознанность и прочность усваиваемых знаний. Формирование прочных знаний, готовых к использованию в различных ситуациях, при решении новых проблем, способствуют как прямая установка на запоминание знаний и специальное обучение, составляющих основу учебного предмета, так и специальное обучение рациональным приемам анемической деятельности.

Таковы основные принципы обучения, направленные на развитие продуктивного мышления. Существуют некоторые возрастные особенности развития продуктивного мышления школьников. Поэтому развитие продуктивного мышления можно разделить на основные уровни, этапы. Нулевой уровень характеризуется непродуктивностью.

Будучи поставлены перед необходимостью самостоятельного добывания знаний, решения новой для себя проблемы, учащиеся, находящиеся на этом уровне, механически воспроизводят отдельные конкретные ситуации, на основе которых должна быть решена проблема, или формирую хорошо знакомые им положения, ассоциативно связанные с этими ситуациями. Они проявляют даже некоторую мыслительную активность, осуществляя отдельные пробы решения проблем. Однако это случайные, механические пробы-манипуляции, которые отличаются не столько своим начальным звеном - действием, такие приемы, во-первых, потому, что содействуют совершенствованию репродуктивного мышления как важного компонента творческой деятельности. Во-вторых, эти приемы - тот фонд знаний, из которого решающий может черпать «строительный материал» для создания способов решения новых для него задач.

Недостаточность же таких приемов заключается в том, что, не соответствуя специфики продуктивного мышления, они не стимулируют интенсивное развитие именно этой стороны мыслительной деятельности. Данные приемы соответствуют самой природе, специфике творческого мышления. В психологических работах, непосредственно связанных с проблемами продуктивного творческого мышления, немало внимания уделяется описанию отрицательной роли прошлого опыта, который может препятствовать, тормозить движение в принципиально новом направлении, подчеркивается необходимость преодоления «барьера прошлого опыта».

В существовавшей ранее практике обучения закрепление знаний главным образом связывалось с тренировкой, с числом повторений, от которого, как полагали, прежде всего зависит прочность знаний. Современные исследования показали, что нет прямой связи между количеством повторений и прочностью знании, что закрепление знаний представляет собой весьма сложную анемическую деятельность, в которой память и мышление выступают в неразрывной связи.

В соответствии с этим в обучении должен реализоваться принцип гармонического (оптимального для индивида, стимулирующего его способности) развития различных компонентов мышления. Под влиянием современных психологических исследований в последнее десятилетие в качестве одного из путей повышения развивающего эффекта обучения был сформулирован принцип специального формирования приемов умственной деятельности.

Прежде всего было обращено внимание на обучение школьников правильным приемам логического мышления (в соответствии с законами формальной логики), а позднее - на вооружение их алгоритмами решения различного типа задач. Специфика творческих задач предполагает использование вспомогательных приемов анализа - «эвристических». К таким приемам относится прием конкретизации, когда решающий придает абстрактным данным более конкретную форму. Наиболее распространен прием варьирования, облегчающий выявлению функциональных связей между данными.

Этот прием заключается в том, что решающий произвольно отбрасывает или изменяет величину одного из данных (а иногда и нескольких) и на основе логического рассуждения выясняет, какие следствия вытекают из такого преобразования, как отразилось изменение одного из данных на остальных. Противоположным приему графического анализа является прием абстрагирования, когда решающий отбрасывает конкретные детали, «оголяя» данные и соотношение между ними. Широко используется при решении проблем приемы аналогии, постановки аналогичных вопросов.

Формирование приемов мыслительной деятельности алгоритмического типа, ориентированной на формально логический анализ задач, закономерно приводящей к выбору соответствующего конкретного способа решения, является необходимым, но недостаточным условием развития мышления. Необходимо интеллекта, дана характеристика каждой стадии в зависимости от ведущего вида мыслительной деятельности.

На первой стадии ведущим является наглядно-действенное, практическое мышление, которое осуществляется в конкретной ситуации в процессе практических действий с реальными предметами. У маленьких детей это « мышление руками». Ребенок познает особенности предметов по мере того, как руками разбирает их на части, соединяет друг с другом, т.е. действует с предметами. На второй стадии преобладает наглядно-образное мышление; оно позволяет решать задачи на основе оперирования уже не реальными предметами, а образами восприятия и представлений, содержащимися в детском опыте.

Связь мышления с практическими действиями хоть и сохраняется, но не является такой прямой, непосредственной, как раньше. Чтобы решать задачи, ребенок должен отчетливо воспринимать, наглядно представлять рисуемую в них ситуацию. На третьей, высшей стадии

развития ведущие роль в мыслительной деятельности приобретает отвлеченное, абстрактно-теоретическое мышление.

Мышление выступает здесь в форме отвлеченных понятий и рассуждений, отражающих существенные стороны познаваемой действительности, закономерные связи между ними. Овладение в ходе усвоения основ наук понятиями, законами, теориями, оказывает значительное влияние на умственное развитие школьников. Оно раскрывает богатые возможности самостоятельного творческого приобретения знаний, их широкого применения на практике.

Гармоничное развитие личности предполагает активизацию всех видов мышления, их совершенствование.

Необходимость развивать различные виды мыслительной деятельности вытекает и из специфики продуктивного, творческого мышления. В продуктивной мыслительной деятельности в тесном взаимодействии выступают ее различные компоненты (и практические, и образовательные, и них необходимым для решения знаниям и возможностям в приобретении новых знаний. Основным принципом комплектования учащихся в школе является учет их возрастных особенностей.

Однако многочисленные психологические исследования показали, что различия в психическом развитии между учащимися одного и того же возраста оказываются нередко гораздо большими, чем между школьниками близких возрастов (с интервалом 1-3 года). Эти различия ясно выступают при сравнении учащихся одного и того же возраста по каждому компоненту, входящему в структуру умственного развития, - по уровню овладения знаниями, освоения обобщенных приемов и способов оперирования ими и, наконец, по уровню обучаемости как общей способности к приобретению новых знаний. Поэтому очень важным принципом развивающего обучения является принцип его индивидуализации и дифференциации.

Реализация принципа проблемно-индивидуализированного обучения оказывает положительное влияние на продвижение в развитии всех основных групп школьников: с высоким, средним и низким уровнем. Более развитые школьники имеют возможность работать над материалом повышенной трудности, самостоятельно решать адекватные их возможностям проблемы. Менее развитые получают более подробные объяснения от учителя, решают задачи постепенно повышающейся трудности с некоторой помощью со стороны, усваивают новый материал, продвигаются в своем развитии, нередко переходя в группы с более высоким уровнем. Проблемность и другие принципы развивающего обучения не могут быть реализованы без учета возрастных и индивидуальных особенностей мышления детей. Возрастным особенностям интеллектуального развития посвящено немало исследований. В них выявлена стадиальность развития Такое обучение оказывает значительное воздействие на умственное развитие школьников, так как соответствует самой природе мышления как процесса, направленного на открытие новых для человека закономерностей, путей решения познавательных и практических проблем.

Проблемными являются только те задачи, решение которых предполагает хотя и управляемый учителем, но самостоятельный поиск ещё неизвестных школьнику закономерностей, способов действий, правил. Такие задачи возбуждают активную мыслительную деятельность, поддерживаемую интересом, а сделанное учащимися «открытие» приносит им эмоциональное удовлетворение и гораздо прочнее закрепляются в памяти, чем знания, преподнесенные в «готовом» виде.

В процессе решения проблемы учащиеся преодолевают трудности, разрешают возникшие противоречия между уже имеющимися знаниями и требованиями задачи, выявляют новые элементы знаний, новые способы оперирования ими, овладевают способами познания, что расширяет их возможности в решении новых, еще более сложных проблем. Эта активная самостоятельная мыслительная деятельность приводит к формированию новых связей, новых свойств личности, положительных качеств ума и тем самым - к сдвигу в умственном развитии. Выбор задач для проблемного обучения прежде всего зависит от специфики их содержания, наличия у учащихся исходного минимума знаний, уровня самостоятельности при постановке и решении проблем.

Наиболее эффективным средством для создания у учащихся проблемных ситуаций является использование противоречий, конфликта между уже имеющимися знаниями, знакомыми способами решения определенного класса задач и теми требованиями, которые предъявляет новая задача. Развивающий эффект обеспечивают лишь такие задачи-проблемы, которые соответствуют уровню умственного развития учащихся, имеющимся у с возрастом продуктивность

мыслительной деятельности повышается, что связано с началом формирования у школьников таких положительных качеств их мыслительной деятельности, как ее самостоятельность, глубина (выражается в легкости абстрагирования и высоком уровне обобщения признаков, существенных для решения проблемы), осознанность, устойчивость; повышается и гибкость мышления.

В соответствии с требованиями, предъявляемыми современной школе, обучение в ней ориентировано на развитие продуктивного, творческого мышления, обеспечивающего возможность самостоятельно приобретать новые знания, применять их в многообразных условиях окружающей действительности. В результате продуктивного мышления возникают новообразования, формируются новые системы связей, новые свойства, качества ума (гибкость, глубина, осознанность и т.д.), знаменующие собой сдвиг в умственном развитии. Вот почему воздействие обучения направлено на эту сторону психики. Чтобы повысить его развивающий эффект, необходимо учитывать специфику продуктивного мышления, соотношение возрастных и индивидуально психических его особенностей \ школьников.

Можно выделить ряд психолого-педагогических принципов, являющихся важными компонентами системы развивающего обучения, обучения, оказывающего значительное воздействие на интеллектуальное развитие учащихся.

Проблемным называется такое обучение, при котором усвоение знаний и начальный этап формирования интеллектуальных навыков происходят в процессе относительно самостоятельного решения системы задач-проблем, протекающего под общим руководством учителя.

Об умственных способностях человека судят не потому, что он может сделать на основе подражания, усвоить в результате подобного, развернутого объяснения. Ум человека проявляется в относительно самостоятельном приобретении, «открытии» новых для себя знаний, в широте переноса этих знаний в новые ситуации при решении нестандартных для него задач. В этой стороне психики находит свое выражение продуктивное мышление, его особенности проявляются в формирующихся у человека качествах ума, определяя уровень и специфику обучаемости личности.

Продуктивное мышление предполагает не только широкое использование усвоенных знаний, но и преодоление барьера прошлого опыта, отходя от привычного хода мыслей, разрешение противоречий между актуализированными знаниями и требованиями проблемной ситуации, оригинальность решений, их своеобразие. Для продуктивного решения проблем важно не только выделить требуемые ситуацией существенные признаки, но и удерживаемые в соответствии с ними, не поддаваясь на провоцирующее влияние внешних, случайных признаков, анализируемые ситуации.

Устойчивость проявления младших школьников тех или иных особенностей продуктивного мышления (его глубины, гибкости и т.д.), при условии знаний по различным предметам свидетельствует о том, что эти особенности стали свойствами личности, качествами ума этих школьников. На этом уровне они определяют специфику общих способностей школьников к учению, т.е. общую обучаемость. Особенности продуктивного мышления школьников формируются и развиваются в деятельности, прежде всего учебной. Совершенствуя содержание и методы обучения, можно существенно повысить их влияние на развитие продуктивного мышления школьников, на их способности к самостоятельному овладению новыми знаниями.

Литература:

1. Актуальные проблемы методики обучения математике в начальных классах./ Под ред. Моро М.И., Пышкало А.М., -М., 1977.- 247с.
2. Аргинская А.И. Обучаем по системе Л.В. Занкова. -М., Просвещение, 1992.
3. Выготский Л.С Развитие высших психических функций.-М., 1960. -500с.
4. Жумаев М. Моделирование математических задач как средство развития творческого мышления учащихся. //Актуальные проблемы прикладной математики и информационных технологий –Ал Хоразми. ISAAC. -Т.,18-21 сентября. 2009 г. - С.273-276**.**
5. Dzhumaev M.I. Some psychological and pedagogical principles of mathematical education. International journal. Professional education in the modern world. Novosibirsk GAU. No. 4. December. 2021. St.4310-432
6. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich, Use of Computer Software in Education of Students in Primary School and Preschool. www.biogenericpublishers.com.28.08.2021
7. Djumaev M. Mathematical regularity and development of creative thinking of students.. Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft / German International Journal of

Modern Science. German International Journal of Modern Science. Edition: № 28/2022 (February) – 28th Passed in press in February 2022№28 2022. 26-28 .
8. Dzhumaev M.I. Realization of professional competence of teachers as a means of methodological and mathematical training in colleges. Vocational education of the Arctic regions No. 4/2022.7-9 art. www.arctic-prof.ru
9. Локтионова Т.Е.,Сергеева М.Г. Комфортная образовательная среда в образовательной организации: современный подход к проектированию. Профессиональное образование и общество . — 2018. — №3(27). — 43-106 с.
10. Давыдов В.В. Психологическая теория учебной деятельности и методов начального обучения, основанных на содержательном обобщении. -Томск, 1992. -112с.

РАЗВИТИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ В НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЕ

Джумаев М.И.
Национальный педагогический университет Узбекистана м.Низами, Ташкент, Узбекистан
mamanazaruz@bk.ru +998909991474

Резюме:

Уровень профессиональной компетентности педагогов по математической подготовки многом определяется их способностью развивать свой творческий потенциал и продуктивно заниматься самосовершенствованием.

Abstract:

The level of professional competence of teachers in mathematical training is largely determined by their ability to develop their creative potential and productively engage in self-improvement.

Ключевая слова. *Профориентация, школа, колледж, образования, обучения, подготовка, план, программа.*

Во исполнение Указа Президента Республики Узбекистан от 25 января 2018 года № УП-5313 «О мерах по коренному совершенствованию системы общего среднего, среднего специального и профессионального образования»:

Создать Центр профессионального образования Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан (далее — Центр) на базе Центра среднего специального, профессионального образования Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан[3].

Определить основными задачами и направлениями деятельности Центра:

реализацию единой государственной политики в сфере профессионального образования совместно с министерствами, ведомствами, хозяйственными объединениями, коммерческими банками и крупными предприятиями, имеющими в своем ведении профессиональные колледжи, претворение в жизнь средне- и долгосрочных программ по развитию профессионального образования, обеспечение организационного и методического руководства учебно-воспитательным процессом в профессиональных колледжах[4];

организацию разработки учебных планов и программ подготовки в профессиональных колледжах востребованных на рынке труда специалистов среднего звена, исходя из потребностей и предложений работодателей и передового зарубежного опыта, а также с учетом структурных изменений в реальных секторах экономики;

обеспечение на системной основе работы по подбору и укомплектованию профессиональных колледжей высокопрофессиональными руководящими и педагогическими кадрами, регулярному повышению их квалификации и профессионального уровня, а также по стимулированию их труда;

внедрение новых форм и методов повышения квалификации и переподготовки руководящих и педагогических кадров системы;

координацию учебно-методической работы всех профессиональных колледжей республики независимо от их ведомственной принадлежности;

разработку и реализацию мер, направленных на повышение качества образования в профессиональных колледжах, постоянное совершенствование образовательного процесса;

координацию и методическое обеспечение процесса профессионального образования в специализированных учебно-производственных комплексах по формированию профессиональных навыков учащихся 10-11-х классов общеобразовательных школ;

Педагоги-математики отмечают следующие негативные тенденции в развитии математического образования: в связи с переходом на двухуровневую систему образования сокращается количество часов, выделяемых на математику, при этом у большинства студентов отсутствуют навыки самостоятельной работы; углубляется разрыв между уровнем математических знаний выпускников школы и требованиями вузов; увеличивается разрыв между уровнем математических знаний выпускников вузов и объективными потребностями современной науки и технологии; надлежащего методического сопровождения для проведения аудиторных занятий, контрольных мероприятий и самостоятельной работы студентов недостаточно[5].

Анализ состояния обучения математике, сложившегося в настоящий момент в системе высшего профессионального образования, проведенный на основе изучения публикаций, бесед с преподавателями и студентами, тестирования студентов, показал, что, несмотря на то, что к сегодняшнему дню практика подготовки студентов в вузах накопила немалый потенциал методов, форм и средств обучения математике, основной остается традиционная система обучения, в которой преподаватель выступает преимущественно в качестве информатора и контролера студентов[6].

Были выявлены следующие педагогические проблемы, возникающие при традиционной организации обучения: пассивность студентов на занятии; низкая мотивация к учебе; нерегулярность аудиторной самостоятельной работы; выборочная контролируемость результатов деятельности обучаемых; отсутствие возможности адаптироваться к их индивидуальным особенностям.

В настоящее время наблюдается повышенный интерес к профессионализму педагогической деятельности. Это объясняется существенными переменами, происходящими в нашем обществе и в системе высшего профессионального образования. При этом высокий уровень требований, предъявляемых к будущему педагогу, диктует необходимость поиска путей решения качественной подготовки студентов к педагогической деятельности, в частности, создания новых подходов к организации различных видов практик: учебной (включающей учебно-лагерный сбор), производственной (этапами которой являются педагогическая (включая летнюю практику) и преддипломная практики) [10].

Перед учеными и практическими работниками образовательной сферы ставится задача разработки новых способов повышения эффективности учебного процесса, которые позволили бы его модернизировать, улучшить качество получаемых знаний и формируемых умений и навыков будущих педагогов. Изучение профессионального мастерства педагогов направлено на формулирование требований к их деятельности, уточнение целей подготовки в вузе; без этого невозможно обновление содержания обучения студентов педагогической специальности.

Весь процесс обучения должен решать проблему целостности профессиональной деятельности. Для этого необходимо направить его в русло становления «профессионализма деятельности» [12].

Для достижения поставленной цели были сформулированы следующие задачи :

1. Изучить сущность понятий «компетенция», «компетентность» и существующие подходы к формированию математических компетенций у бакалавров технического вуза;

2. Выявить особенности адаптивной системы обучения и обосновать возможность ее применения в техническом вузе с целью формирования математических компетенций у бакалавров;

3. Определить принципы формирования математических компетенций на основе адаптивной системы обучения;

4. На основе принципов формирования математических компетенций сформулировать цели и отобрать содержание математической подготовки бакалавров в техническом вузе;

5. Разработать методы, средства и формы обучения, направленного на формирование математических компетенций;

6. Выявить критерии для оценки уровней сформированности математических компетенций бакалавров технического вуза, на их основе подтвердить эффективность экспериментального обучения математике

Для решения поставленных задач использовались следующие методы исследования: изучение и анализ психолого-педагогической, учебно-методической и математической литературы по теме исследования; изучение и обобщение опыта работы учителей средней школы, преподавателей вузов и собственного опыта преподавания математики в техническом вузе; выдвижение и проверка рабочей гипотезы о возможности обращения к АСО при обучении математике студентов вузов с целью формирования математических компетенций; педагогический эксперимент; статистические методы обработки педагогического эксперимента.

В ходе констатирующего этапа исследования было выявлено, что традиционная система обучения не обладает достаточными возможностями для обеспечения выполнений требований к математической подготовке бакалавров-инженеров, отраженных в стандартах и учебных программах нового поколения. Таким образом, была определена необходимость создания методики формирования математических компетенций. Это потребовало изучения сущности понятий «компетенция» и «компетентность», списка математических компетенций бакалавров, существующих подходов к формированию математических компетенций.

Изучение этих вопросов позволило не только сформулировать основные положения разрабатываемой методики, но и задало дальнейшее направление исследования - анализ опыта, накопленного отечественной педагогической наукой и поиск методической системы, компоненты которой могут послужить инструментом для формирования математических компетенций.

На поисковом этапе исследования были разработаны принципы формирования математических компетенций. Опирающаяся на них методика включает цели обучения, направленного на формирование математических компетенций у бакалавров технического вуза, соответствующие содержание математического образования и методическое обеспечение учебного процесса, компонентами которого являются методы, средства и формы обучения[9].

В ходе формирующего этапа исследования был проведен педагогический эксперимент, целью которого было внедрение и апробация методики формирования математических компетенций у бакалавров технического вуза, основанной на адаптивной системе обучения. Полученные экспериментальные данные позволили сделать вывод о существовании устойчивой тенденции к повышению уровня сформированности математических компетенций студентов, обусловленной использованием в процессе обучения математике разработанной методики. Следовательно, предположение о том, что обращение к адаптивной системе обучения положительно влияет на формирование математических компетенций у бакалавров технического вуза, подтвердилось. [8].

При определении уровней профессионализма деятельности нам представляется актуальным подход, предлагаемый Джумаев М.И [3].Так, на основании результативности своей деятельности педагог может быть отнесен к следующему уровню:

- первый (минимальный) - репродуктивный: педагог передает другим, то? что знает сам; характеризуется непродуктивностью;
- второй (низкий) - адаптивный: педагог умеет приспособить свои знания и умения к особенностям аудитории; малопродуктивный;
- третий (средний) - локально-моделирующий: педагог владеет разнообразными методиками обучения учеников отдельным разделам программы, т.е. он способен формулировать педагогическую цель, прогнозировать результаты обучения, активизировать деятельность учащихся; средне продуктивный;
- четвертый (высокий) - системно-моделирующий: педагог владеет технологией обучения предмету в целом; продуктивный;
- пятый (высший) - системно-моделирующий творчество: педагог владеет стратегиями превращения своего предмета в средство формирования личности учащегося, потребности в самообразовании, самовоспитании, саморазвитии; высокопродуктивный,

В становлении профессионализма в преподавательской деятельности существенную роль играют новые подходы, прежде всего, введение непрерывного образования, многоуровневой подготовки специалистов.

Приоритеты развития математического образования

Исходя из приведенного выше анализа, математика в системе государственного образования. Основные направления развития преподавания естественных наук, иметь:

Требования государственного образовательного стандарта по математике - это, прежде всего, будущее.

исходя из потребностей современного государства и общества в XXI веке международное качество образования и обучения в соответствии с их навыками обеспечение соблюдения;

среднее специальное и профессиональное, высшее образование рядом с учреждениями и научно-методическими исследовательскими структурами интегрированная система, обеспечивающая сотрудничество, преемственность и преемственность формирование;

новых педагогических технологий, системы оценки качества работы обучающих и обучаемых в процессе подготовки на всех этапах.

Требования государственного образовательного стандарта по математике - это, прежде всего, будущее.

Исходя из потребностей современного государства и общества в XXI веке международное качество образования и обучения в соответствии с их навыками обеспечение соблюдения;

В средних специальных, профессиональных учебных заведениях повышение качества математического образования в регионах организация и развитие системы специализированных школ;

кадры математики, особенно в сельской местности система подготовки и переподготовки школьных кадров разработка;

учебники и пособия по математике улучшение;

выявление талантливых молодых людей и их математических навыков успешное участие в местных и международных научных олимпиадах и получение призов;

качественное обновление содержания математической науки, а также

совершенствование методики обучения, учебного процесса постепенная реализация принципов индивидуализации;

совершенствование, оптимизация и содержание математической науки усиление интеграции с другими общеобразовательными дисциплинами;

знания и навыки, приобретенные студентами в реальных жизненных ситуациях приложение, математическая грамотность, критический, творческий и творческий формирование компетенций;

эффективность и результативность учебного процесса по математике современные цифровые технологии и инновации в предоставлении внедрение подходов;

лучшая международная практика в оценке достижений учащихся и это новая система оценки, основанная на результатах международных исследований в данной области создать и оценить уровень знаний по математике на его основе

внедрение национальной системы сертификации для поднять качество преподавания математики на новый уровень,

включая современные информационные и коммуникационные технологии, использовали электронный учебник и современное лабораторное оборудование

новые научные направления организации учебного процесса и реализация принципов;

совмещать обучение и воспитание, чтобы учащиеся получали не только образование, но и сформироваться как духовно зрелая личность;

создание здоровой творческой среды на уроках математики, обучения и воспитания за счет внедрения передовых инновационных современных технологий в процесс поднимая качество обучения на новый уровень, меняя мировоззрение студентов, развитие мышления, навыков логического самостоятельного мышления;

внеклассное и внешкольное обучение математике радикальное обновление содержания кружков, факультативов и факультативов;

развитие научно-методического обеспечения обучения математике;

молодые люди, выигравшие международные научные олимпиады, и их тренеры совершенствование системы мотивации учителей[7].

Таким образом, внедрение цифровых технологий и современных методик в учебный процесс формирование инновационной инфраструктуры через знания и навыки, приобретенные студентами в области математики и уроки, чтобы показать, что их навыки актуальны для повседневной жизни и проведение исследований во внеклассной деятельности, дизайнерское творчество, инновации развивать интерес к творчеству.

Уровень профессиональной компетентности педагогов по математической подготовки многом определяется их способностью развивать свой творческий потенциал и продуктивно заниматься самосовершенствованием. Связь между способностью человека к саморазвитию и характеристиками его профессиональной активности, конкретными результатами его деятельности позволяет рассматривать профессиональное самосовершенствование в качестве

важного направления подготовки специалистов, обязательного элемента профессиональной деятельности[14].

Под профессиональным самосовершенствованием понимается вид деятельности, предполагающий сознательное формирование, развитие и совершенствование профессиональных знаний, умений, навыков и психологических свойств личности, т.е. собственно профессиональной компетентности.

Литература:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son. https://lex.uz/docs/5013007
2. O‘zbekicton Recpublikaci Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi “Ilm fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyacini tacdiqlash to‘g‘ricida”gi PF-6097-con Farmoni. www.lex.uz.
3. Постановление президента республики Узбекистан о совершенствовании деятельности центра среднего специального, профессионального образования министерства высшего и среднего специального образования республики Узбекистан. г. Ташкент,3 февраля 2018 г.,№ ПП-3504
4. Постановление президента республики Узбекистан о мерах по повышению качества образования и развитию научных исследований в области математики. г. Ташкент,7 мая 2020 г., № ПП-4708
5. Об утверждении национальной программы по развитию народного образования в 2022 — 2026 годах. Указ Президента Республики Узбекистан, от 11.05.2022 г. № УП-134. https://lex.uz/ru/docs/6008668
6. Djumaev Mamanazar Irgashevich Boshlang‘ich sinfdlarda qo‘shish va ayirishni mustahkamlashda inglizcha so‘zlashuv imkoniyatlari. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari. 2025 yil 3-son. 152-162
7. https://maktabgacha-va-maktab-talimi-jurnal.uz/index.php/jurnal/index
8. Djumaev Mamanazar Irgashevich Raqamli ta’lim muhitida xalqaro standartlashtirish mohiyati. Fizika, matematika va informatika.Ilmiy uslubiy jurnal.Toshket, №1 2025yil. 194-201 бет. http://uzpfiti.uz/519-2/
9. Djumaev Mamanazar Irgashevich Ta’limda Yangicha Kompetensiyaviy yondashuv. Published in GOLDEN BRAIN, 3(3), 146-153, ISSN: 2181-4120, 2025. March 3, 2025 146-153 https://zenodo.org/records/14964423
10. Djumaev Mamanazar Irgashevich Milliy o‘quv dasturini amalitga joriy etish istiqbollari haqida mulohazalar. “Aqlli texnologiyalar va tadqiqotlarda innovatsion yondashuv: raqamli kelajakni yaratish” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi 22.02.2025. 646-652. https://zenodo.org/records/14923207
11. Djumayev M.I. The development of mathematical abilities in younger students. Science And Innovation International Scientific Journal Volume 2 Issue 1 January 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz/ 424-434 https://scientists.uz/uploads/journal/202301C.pdf
12. Djumayev M.I Formation of mathematical competence in future primary school teachers in the. Educational process science and innovation international scientific journal volume 2 issue 3 march 2023 uif-2022: 8.2 | issn: 2181-3337 | scientists.uz 165-173 https://scientists.uz/uploads/journal/202303A.pdf
13. Djumayev M.I The transformation of те english language’s variants in contemporary great Britain. Educational process science and innovation international scientific journal volume 2 Issue 4 April 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz 19-27 *https://doi.org/10.5281/zenodo.7818607*
14. Djumaev M.I. (2023) Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School. Journal of Mathematical & Computer Applications. SRC/JMCA-123. *J Mathe & Comp Appli, 2023 Volume 2(2): 1-5* ISSN: 2754-6705
15. https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/43777
14. Джумаев М.И. Перспективы совершенствования преподавания математики в школе, колледже и вузе Республики Узбекистан. Ямало.Нанецк Россия «Профессиональное образование арктических регионов» № 1, МАРТ, 2023. № 6(147) 3-6 ст https://arctic-journal.ru/index.php/prof

ANALYSIS OF THE PROBLEMS ENCOUNTERED BY IMMIGRANT PARENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS WITHIN THE ETHNO-CULTURAL CONTEXT

Dursun B.
Gazi University, Ankara, Türkiye
busra_dursun92@hotmail.com

Abstract:

This study was conducted to examine the problems faced by immigrant parents in the educational process in Gaziantep. The research was designed according to the qualitative research model. The study group consisted of 10 immigrant parents living in Şahinbey district of Gaziantep, each of whom had children between the ages of 14 and 17 actively enrolled in the education system. As the data collection tool, a semi-structured interview form developed by the researcher was employed.

The findings revealed the problems encountered by immigrant parents in the educational process, the reasons behind these problems, their effects on parents, and parents' suggestions for addressing these issues. The collected data were analyzed through content analysis. The results indicated that, in the ethno-cultural context, immigrant parents face challenges such as lack of knowledge about the education system, communication and language barriers, problems of adaptation, the absence of cultural representation in the process, and difficulties arising from cultural differences.

The reasons for these challenges were identified as insufficient guidance services provided to parents upon their inclusion in the educational process, lack of support from experts, and socio-economic hardships. The problems experienced by immigrant parents were reported to cause negative effects such as lack of motivation toward the educational process, feelings of exclusion, worthlessness, and helplessness. As possible solutions, immigrant parents suggested the appointment of interpreters in their native languages, the provision of orientation programs at the beginning of the school year to inform parents about the education system, the organization of adaptation programs, and the establishment of cultural bridges within the educational process.

Keywords: *ethno-culture, cultural elements, cultural differences, immigrant, immigrant parents, education, adaptation, qualitative research*

Introduction

Globalization, conflicts, economic crises, and climate change have significantly increased both voluntary and forced migration movements worldwide. Due to its geographical location, Türkiye has become one of the countries receiving intense migration flows in recent years, particularly hosting millions of migrants and refugees following the Syrian civil war. This situation has brought about substantial structural and practical challenges within the education system (Öztürk et al., 2021).

Migrant parents face various difficulties in the educational process. Factors such as language barriers, cultural differences, social exclusion, psychological adjustment problems, and a lack of sense of belonging hinder their integration into the education system and process. These challenges not only affect migrant parents but also have a direct impact on their children, making it more difficult to implement the principles of equality and inclusivity in education (Özdoğru, 2021). Migrant parents experience difficulties in adapting to the host country's education system not only due to linguistic barriers but also because of ethno-cultural differences.

The values, beliefs, and social practices of families often do not align with the school culture, leading to feelings of exclusion and devaluation among parents (Aydın Kılıç & Tezel Şahin, 2021). When educational environments fail to develop approaches sensitive to this ethno-cultural diversity, parents' willingness to collaborate with schools diminishes, which negatively affects the children's adaptation process (Mera-Lemp et al., 2025). Although there is a growing body of literature on migrant parents, the availability and quality of language support, cultural adaptation programs, and guidance services are of critical importance in ensuring their effective participation in educational environments within an ethno-cultural framework.

This study aims to examine the main challenges migrant parents face in the educational process within an ethno-cultural context, exploring the causes of these challenges, their impacts on parents, and proposing solutions to address them.

Methodology

This study was designed using a qualitative research model to examine the challenges faced by migrant

parents in the educational process within an ethno-cultural context. Qualitative research is employed to gain in-depth perspectives and to understand complex phenomena (Lim, 2025).

Study Group

The study group consisted of migrant parents residing in the Şahinbey district of Gaziantep during the 2025–2026 academic year, whose children were between the ages of 14 and 17. Demographic information of the participating parents is presented in Table 1.

Table 1. Demographic Characteristics of Participating Parents

Demographic Information	**Subcategories**	**f**
Gender	Female	7
	Male	3
Age	26-30	1
	31-35	3
	36-40	2
	41-46	4
Educational background	High school	6
	University	4
Number of children	0-1	2
	2-4	3
	5 or more	5
School type attended by children	Primary school	3
	Middle school	2
	High school	5
Origin country	Syria	10
Length of stay in Türkiye	1-5 years	2
	6-10 years	1
	11-15 years	7

Given in Table 1, it is observed that the study group consists of 7 female and 3 male migrant parents. The age distribution shows that 1 parent is in the 26–30 age range, 3 in the 31–35 range, 2 in the 36–40 range, and 4 in the 41–46 age range. In terms of educational background, the majority of the migrant parents are high school graduates (f = 6). Regarding the number of children, it is observed that the highest number of participants (f = 5) have five or more children. When analyzing the type of school their children attend, it is seen that most children are enrolled in high school (f = 5), followed by primary school (f = 3) and middle school (f = 2). All participants (f = 10) in the study are identified as being originally from Syria. Regarding the length of residence in Türkiye, the majority of the participants (f = 7) have been living in the country for 11–15 years. This is followed by 2 participants who have lived in Türkiye for 1–5 years, and 1 participant who has been in the country for 6–10 years.

Data Collection Tool

In this study, a semi-structured interview form developed by the researcher was used as the data collection tool. Interviews, one of the most commonly used data collection techniques in qualitative research, aim to uncover individuals' experiences and how they make sense of those experiences (Dursun, 2023). Merriam (1998) states that the main purpose of the interview technique is to obtain a particular type of information. In this research, the primary focus was to explore the problems faced by migrant parents in the educational process. Prior to the preparation of the form, a literature review was conducted, and relevant studies were examined to develop the questions. The semi-structured interview form consists of two parts: the first part includes demographic information, and the second part comprises the interview questions.

Data Collection

During the data collection process, the migrant parents participating in the study were informed in advance about the purpose and scope of the research. The questions in the interview form were asked to the participants in the specified order. When necessary, additional explanations were provided to support the participants' understanding.

Data Analysis

The collected data were analyzed using content analysis. During the analysis of the interview data, themes were developed, and appropriate coding was carried out in alignment with these themes. Ethical principles and confidentiality were strictly observed throughout the data analysis process. In order to increase the credibility of the study, direct quotations that reflect the participants' views were included.

Findings

This section presents the findings obtained regarding the problems faced by migrant parents in the educational process within an ethno-cultural context. The first sub-question of the research, *"As a migrant parent, what problems do you encounter in the educational process?"*, was addressed through participants' responses. The findings derived from the views of migrant parents regarding the challenges they experience in the education system are presented in **Table 2.**

Table 2. Migrant Parents' Views on the Problems Encountered in the Educational Process

Theme	Code	
Problems encountered in the educational process	Language barrier	
	Lack of knowledge about the education system	
	Adaptation difficulties	
	Cultural differences	
	Economic problems	

Given in **Table 2,** the problems faced by migrant parents in the educational process are identified. A total of five codes were derived under this theme: *language barrier (f = 3), lack of knowledge about the education system (f = 2), adaptation difficulties (f = 2), cultural differences (f = 2),* and *economic problems (f = 1).* Below are selected statements from migrant parents regarding these issues:

"I am a housewife and since we arrived in this country, I rarely leave the house. Because of this, I haven't fully learned the language. Messages and notifications come from the school, but I struggle to understand them" *(P3).*

"When I lived in my own country, I was familiar with the education system. But here, everything is different from school entry and exit times to homework, course names, and content..." *(P6).*

"I experience many problems in terms of culture. The education system is often misaligned with our cultural value" *(P1).*

"Sometimes I feel excluded within the education system. At a parent-teacher meeting I attended, there was no translator, and I couldn't communicate with the teacher" *(P4).*

The second sub-question of the study, *"What are the causes of these problems?"*, was addressed by analyzing participants' views regarding the underlying reasons for the challenges they face. The findings are presented in Table 3.

Table 3. Migrant Parents' Views on the Causes of the Problems Encountered in the Educational Process

Theme	Code	
Causes of problems encountered in the educational process	Anxiety about the future Lack of family support Presence of prejudice Cultural conflict Inadequate guidance and counseling services	

Given in **Table 3**, the causes of the problems encountered by migrant parents in the educational process are identified. These causes include *anxiety about the future* (f = 3), *lack of family support* (f = 3), *presence of prejudice* (f = 2), *cultural conflict* (f = 1), and *inadequate school guidance and counseling services* (f = 1). Below are selected statements from migrant parents regarding these causes:

"I am very worried about the future. Today we are here trying to adapt to this education system, but we don't even know where we will be tomorrow..." *(P2).*

"Actually, the main reason for the problems I face is prejudice. Both teachers and parents in the education system have prejudiced attitudes. They think we are disrupting the educational order" *(P5).*

"We have many problems, and education is not the most fundamental one in our lives. Therefore, as a family, I think we cannot provide enough support to our children who are attending school" *(P7).*

"Our language, lifestyle, everything is very different, and inevitably these differences reflect on the education process and cause problems" *(P1).*

The third sub-question of the study, *"What are the effects of these problems on you?"*, was addressed by exploring migrant parents' views on the impacts of the problems they encounter during the educational process. The findings are presented in Table 4**.**

Table 4. Migrant Parents' Views on the Effects of the Problems Encountered in the Educational Process on Themselves

Theme	Code	f
Effects of problems encountered in the educational process on themselves	Lack of motivation	3
	Lack of sense of belonging	3
	Feeling of worthlessness	2
	Feeling of exclusion	1
	Feeling of helplessness	1

Given in **Table 4,** the effects of the problems encountered by migrant parents in the educational process on themselves are presented. Migrant parents expressed that the challenges they face in the education system have various impacts on them, including *lack of motivation* (f = 3), *lack of a sense of belonging* (f = 3), *feelings of worthlessness* (f = 2), *feelings of exclusion* (f = 1), and *feelings of helplessness* (f = 1). Below are selected statements from migrant parents regarding these effects:

"I feel worthless in the educational process, as if I will never be a part of this system..." *(P8).*

"I try to improve myself — whether it's adapting to the culture, learning about the education system from my children and neighbors, or acquiring new knowledge. However, my motivation is still not as high as it was in my own country" *(P10).*

"I feel like a stranger to the education system and believe that I do not belong. I cannot see myself as a part of this system" *(P9).*

The fourth sub-question of the study, *"What are your suggestions for solving these problems?"*, was addressed by collecting migrant parents' recommendations for overcoming the challenges they face in the educational process. The findings are presented in **Table 5.**

Table 5**.** Migrant Parents' Suggestions for Solving the Problems Encountered in the Educational Process

Theme	Code	
Suggestions for solving problems encountered in the educational process	Provision of language support	
	Guidance and counseling about the system	
	Adaptation activities	
	Cultural adaptation support	

Table 5 presents the suggestions of migrant parents for solving the problems they face in the educational process. Migrant parents proposed the provision of language support (f = 5), guidance counseling about the system (f = 2), adaptation activities (f = 2), and cultural adaptation support (f = 2) as solutions. Below are some statements from migrant parents on this topic:

"There should be interpreters in schools who speak a common language and provide support in communication; that would be very helpful" (P3).

"When the school year starts, adaptation activities could be organized among parents. Maybe this way all prejudices could be broken down" (P6).

"Messages about the education system could be sent in our language, or information about the process could be provided through interpreters" (P2).

Conclusion, Discussion and Recommendations

This study explored the views of migrant parents regarding the problems they encounter in the educational process within an ethno-cultural context. According to the findings, migrant parents face various challenges such as language barriers, lack of knowledge about the education system, adaptation

difficulties, cultural differences, and economic problems. This situation reflects the communication styles, language, and adaptation issues experienced by migrant parents, which also manifest within the education system (Aydın Kılıç & Tezel Şahin, 2021). Yılmaz and Günay (2022) found in their study on migrants and migrant families that these groups experience adaptation problems along with cultural and identity issues. Supporting this, Orhan et al. (2024) highlighted socio-cultural problems and adaptation difficulties faced by migrants living in Türkiye.

Regarding the causes of these problems, the study identified future anxiety, lack of family support, presence of prejudice, cultural conflict, and inadequacy of guidance services. Telsaç and Telsaç (2022) investigated problems caused by migration in education and similarly emphasized the lack of guidance and counseling education and insufficient family support as root causes, supporting the findings of the current study. Alpysbekova et al. (2025) also stressed that encountered problems stem from identity issues, unmet expectations, and uncertainty and anxiety about the future.

The effects of the educational challenges on migrant parents include decreased motivation, lack of a sense of belonging, feelings of worthlessness, exclusion, and helplessness. Shah et al. (2021) stated that family cohesion and school belonging reduce the negative impacts in the educational process for migrant parents. Topsakal et al. (2013), in their study on immigrant families' challenges in education, noted that adaptation problems could lead to decreased motivation in the teaching-learning process.

For addressing these challenges, migrant parents suggested language support, guidance counseling about the system, adaptation activities, and cultural adjustment support. Nayir and Sarıdaş (2021) emphasized the effectiveness of language support and cultural adaptation efforts in resolving migrants' problems. MacLeod et al. (2020), in their study with refugees, highlighted the necessity of developing language mechanisms and increasing the harmony between the language spoken at school and at home.

Based on the findings, it is recommended to organize cultural adaptation activities, provide mandatory language support, and offer individual guidance and counseling services to migrant parents in schools. In schools with a high population of migrant families, their specific needs should be addressed with particular attention.

References:

1. Alpysbekova, A., Lee, S. W., Scaramutti, C., Bochkina, E., Kyoung Lee, T., Cobb, C. L., Montero-Zamora, P., Vo, D. H., Sahbaz, S., Ertanir, B., Watkins, L., Gualdron, E. O., Benish-Weisman, M., Ohana, H., Elizarov, E., & Schwartz, S. J. (2025). Navigating Cultural Stress and Mental Health: A Longitudinal Study of Parent-Adolescent Dynamics Among Former Soviet Union Families. Journal of adolescence, 97(6), 1610–1621. https://doi.org/10.1002/jad.12522
2. Aydın Kılıç, Z. N., & Tezel Şahin, F. (2021). Türkiye'deki Göçmen Ailelerin Çocuklarıyla İlişkileri ve Uyum Süreçlerinin İncelenmesi. Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 11(3), 1190-1209.
3. Dursun, B. (2023). A Qualıtatıve Research Technıque: Interview. Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7(14), 100-113. https://doi.org/10.57135/jier.1245193
4. Lim, W. M. (2025). What Is Qualitative Research? An Overview and Guidelines. Australasian Marketing Journal, 33(2), 199-229. https://doi.org/10.1177/14413582241264619
5. MacLeod AAN, Meziane RS, Pesco D. (2020). Language abilities of children with refugee backgrounds: Insights from case studies. Applied Psycholinguistics, 41(6).1329-1349. doi:10.1017/S0142716420000405
6. Mera-Lemp MJ, Pizarro JJ and Guglielmetti-Serrano F (2025) Bridging cultures: the role of school's cultural diversity climate and cultural sensitivity in immigrant parents' school involvement. doi: 10.3389/fpsyg.2025.1561863
7. Nayir, F., & Sarıdaş, G. (2021). The adaptation of newly arrived immigrant students to education: Evidence from Türkiye. Psycho-Educational Research Reviews, 10(2), 213-229. https://doi.org/10.52963/PERR_Biruni_V10.N2.15
8. Orhan, Ü. G., Albayrakoğlu, Ö., & Adıgüzel, A. (2024). Göçmenlerin Sosyokültürel Uyumu ve Yerel Halkın Göçmenlere Yönelik Tutumu. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1), 20-37. https://doi.org/10.55179/dusbed.1357525
9. Özdoğru, M. (2021). İlkokullarda öğretmen-veli ilişkisinde yaşanan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. Uluslararası Temel Eğitim Çalışmaları Dergisi, 2(1), 68-76.
10. Öztürk, Y., Reisenauer & E., Castiglioni, L. (2021). Parenting by mothers in immigrant families from Poland, Russia and Türkiye in Germany: Migration-related similarities or origin-related differences? https://doi.org/10.1186/s40878-023-00356-x

11. Shah, S., Choi, M., Miller, M., Halgunseth, L. C., van Schaik, S. D. M., & Brenick, A. (2021). Family cohesion and school belongingness: Protective factors for immigrant youth against bias-based bullying. New directions for child and adolescent development, 2021(177), 199–217. https://doi.org/10.1002/cad.20410
12. Telsaç, Ö. Y., & Telsaç, C. (2022). Göç Nedeniyle Oluşan Temel Eğitim Sorunları. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 5(3).
13. Topsakal, C., Merey, Z., & Keçe, M. (2013). Göçle Gelen Ailelerin Çocuklarının Eğitim-Öğrenim Hakkı ve Sorunları Üzerine Nitel Bir Çalışma. Journal of International Social Research, 6(27).
14. Yılmaz, E., & Günay, G. (2022). Göçmenler ve Göçmen Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bir Değerlendirme. Journal of Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences, 2(1), 1-19.

УДК 378.147:37.034=43(021)

ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В ГРУППАХ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Елчиева С.Н., Морозова В.Ю., Емкулова З.А.
Южно-Казахстанский университет им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
ricco-shym@mail.ru

Түйін:

Тілдік емес университетте дүниетанымды қалыптастыру мәселесін шешуге деген көзқарас осы бағыттағы әр пәннің функцияларын кеңейтуді талап етеді. Бұл көбінесе шет тіліне қатысты, оның ақпараттық мазмұны студенттерді өз елінің және одан тыс жерлердегі саяси өмірдің қазіргі заманғы өзекті мәселелеріне енгізуге мүмкіндік береді. Сондықтан, біздің ойымызша, оның әсерін, алдағы іс-шараларға дайындықпен органикалық байланыста дүниетанымды қалыптастырудағы функцияларын күшейту қажет. Бұл студенттерді алдағы іс-шараларға дайындау жүйесінде университетте шет тілін оқытудың жетекші функцияларының бірін кеңейту, тереңдету. Осыған байланысты шет тілін үйрену кәсіби қызметтің мүмкіндігінше жақсы орындалуын және біліктілігін арттыруды қамтамасыз ету үшін қажет. Бұл функция бойынша зерттеушілердің көпшілігі жаңа кәсіби ақпарат алу үшін тілдің мүмкіндіктерін түсінеді. Олардың пікірінше, тіл таңдалған мамандықты жақсы игеруге, шетелдік ақпарат көздерін тікелей пайдалану арқылы кеңейтуге, студенттің көкжиегін кеңейтуге, білімін тереңдетуге ықпал етуі керек. Сондықтан университеттегі шет тілі болашақ маманның жалпы мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқаруға арналған. Оқу мәтіндерінің материалында студенттерді оқытылатын тіл елімен, жастардың өмірімен, мәдениетімен, тарихымен және әдебиетімен тереңірек таныстыру жүзеге асырылады.

Abstract:

The approach to solving the problem of forming a worldview in a non-linguistic university requires expanding the functions of each of the academic subjects in this direction. To a large extent, this applies to a foreign language, the information content of which allows students to enter the circle of acute modern problems of the political life of their country and abroad. Therefore, in our opinion, it is necessary to strengthen its influence, its functions in the formation of a worldview in organic connection with the preparation for the upcoming activities. This is the expansion and deepening of one of the leading functions of teaching a foreign language at a university in the system of preparing students for the upcoming activities. In this regard, the study of a foreign language is necessary to ensure the best possible performance of professional activities and professional development. By this function, most researchers understand the possibilities of the language for obtaining new professional information. The language, in their opinion, should contribute to a better mastery of the chosen specialty, expand through direct use of foreign sources of information, the horizons of the student, and deepen his knowledge. Therefore, a foreign language at the university should play an important role in the formation of the general culture of the future specialist. The material of the educational texts provides students with a deeper understanding of the country of the target language, the life of young people in various aspects, culture, history, and literature.

***Ключевые слова**: нравственность, культура, воспитание, созидание, патриотизм, развитие, мораль*

Преобразования, происходящие в современном обществе, определяют перспективы развития науки, которая в последнее время акцентирует свое внимание на изучении человека, раскрытии его целостной сущности. В исследовании этих проблем усиливается тенденция к углубленному поиску общечеловеческого содержания в современном культурологическом процессе, что вызывается необходимостью переосмыслить деятельность, отношения, имеющиеся образцы и нормы поведения, реализуемые в социальной практике, приходящие в противоречие с социальными условиями.

Поэтому сегодня особое значение приобретает сфера профессиональной деятельности, где трансформируются требования как общества и государства, так и личности к себе и другим. Эффективность решения данной проблемы связана с преобразованиями учебно-воспитательного процесса, который является наиболее динамичным фактором воздействия на личность обучающегося и призван обеспечивать выработку у молодежи нравственных ценностей, идеалов, формирование нравственной культуры.

Исследуя проблемы формирования нравственной культуры будущих специалистов в процессе обучения в вузе, на наш взгляд, целесообразно выявить соотношения понятий «нравственность», «мораль», «культура», «нравственная культура», используемые в современной философской, психологической и педагогической литературе.

В философской литературе духовное начало человека, как правило, связывают с общественным и творчески-созидательным характером его жизнедеятельности, с включенностью человека, в мир культуры.[1]

При рассмотрении отношений «культура-общество» выявляется взаимодействие образующих общество экономических и политико-правовых отношений с активностью культуры, которая формирует для этих отношений конкретные организационные структуры. В этом общество и культура объединяются, образуя культурные способы опредмечивания общественных отношений. Организации, учреждения, общественные институты- это опредмеченная форма человеческих отношений, форма объективизации деятельности людей.

Отметим, что важной особенностью социально-организационной культуры является ее способность охватывать все сферы жизни общества и вытекающая из этого ее разнородность (культура политическая, правовая, нравственная, художественная и пр.). Поскольку вопросы функционирования и развития общества, его институтов и организаций, взаимодействия социальных групп и индивидов, восприятия и понимания ими окружающей действительности являются предметом изучения социологов.

По мнению социологов «культура»- это уклад жизни народа, проживающего на определенной территории, она включает историю народа и данной территории, а так же видение народом этой жизни. Культура общества охватывает такие формы его организации, как практикуемые данным сообществом основные способы производства и взаимодействия с природой, различные социальные институты, религиозные верования, нравы, обычаи и традиции, стереотипы межличностного поведения и особенности самовыражения, язык, а так же передачи жизненного опыта через поколения.[2]

Нравственная культура общества- это совокупность норм, принципов и закономерностей, регулирующих жизнедеятельность людей с позиции добра и блага, равенства и справедливости, чести и достоинства, других ценностей морали.

Нравственная культура выступает мерой развития нравственности, хранительницей положительного нравственного опыта предшествующих поколений в форме ценностей и норм человеческого поведения.

Изучив и проанализировав сущность и содержание понятия «нравственная культура личности», мы пришли к выводу о том, что в условиях возрождения национальной системы образования данная проблема может решиться успешно, если придать образовательному процессу высшей школы этнокультурную направленность и обеспечить приобщение студенческой молодежи к нормам и ценностям народной педагогики, традиционного этикета казахского народа, вооружить преподавателей вуза (в том числе и преподавателей иностранного языка) знанием теории и технологии формирования нравственной культуры студентов на основе использования идей народной педагогики.

Исследуя воспитательные возможности иностранного языка, многие педагоги и методисты считают, что одной из главных функций иностранного языка является формирование всесторонне развитой личности обучающегося, его гражданственности, воспитание интернационализма,

патриотизма, развитие интереса к событиям международной жизни, умение оценивать события, происходящие в мире с гражданских позиций.

Следует отметить, что при описании мировоззренческой функции в научно-методической литературе исследователи специально не связывают влияние процесса обучения иностранному языку на мировоззрение с нравственно-ориентированной деятельностью человека. Мировоззрение в качестве объекта воздействия, выступает в данном случае в его общем виде как достояние личности в целом. В связи с чем возникает проблема формирования мировоззрения, регулирующего как поведение, поступки человека в повседневной жизни, так и его профессиональную деятельность, выполнение им своих функций в качестве работника, созидателя материальных и духовных ценностей нашего общества, творческой личности, выполняющей обязанности с высоким сознанием долга, умеющего на своем участке жизнедеятельности защищать свою родину.

Такой подход к решению задачи формирования мировоззрения в неязыковом вузе требует расширения функций каждого из учебных предметов в этом направлении. В значительной степени это относится к иностранному языку, информационное содержание которого позволяет вводить студентов в круг острых современных проблем политической жизни своей страны и за ее пределами. Поэтому, на наш взгляд, необходимо усилить его влияние, его функции в формировании мировоззрения в органической связи с подготовкой к предстоящей деятельности. В этом состоит расширение, углубление одной из ведущих функций обучения иностранному языку в вузе в системе подготовки студентов к предстоящей деятельности.

В этой связи изучение иностранного языка необходимо для обеспечения возможно лучшего выполнения профессиональной деятельности, и повышения квалификации. Под этой функцией большинство исследователей понимают возможности языка для получения новой профессиональной информации. Язык, по их мнению, должен способствовать лучшему овладению избранной специальностью, расширению через прямое использование зарубежных источников информации, кругозора студента, углублению его знаний. Следовательно, иностранный язык в вузе призван играть важную роль в формировании общей культуры будущего специалиста.

Однако реализация этой функции нуждается в дальнейшем развитии. В нашем представлении одной из важнейших проблем всей системы подготовки специалиста является формирование нравственной культуры студента, отвечающей требованиям общества, которая включает в себя, убежденность в высоком статусе профессии, глубокое понимание ее роли, места в обществе, творческий подход к решению профессиональных задач, стремление и умение ориентироваться в научной и специальной литературе, связанной с профессией

Если в формировании научных основ профессиональной деятельности, умений ее осуществления, возможности иностранного языка очень ограничены, то по отношению к названным компонентам профессиональной активности студентов они значительны. В целях наиболее полного использования их в обучении иностранному языку, необходима корректировка существующей системы обучения, способной оказывать более глубокое влияние на формирование нравственной культуры, т.е. необходимо расширение, углубление его функций в этом направлении подготовки будущего специалиста к предстоящей деятельности.

В качестве одной из важнейших функций обучения иностранному языку выделяют культурно -образовательную. Она предполагает влияние обучения иностранному языку на кругозор студентов, повышение их культурного уровня, формирование умений оценивать факты и события культурной жизни в нашей стране и за рубежом, знакомство с историей и современной культурой страны изучаемого языка.[3]

В научном описании культурно-образовательной функции наблюдается также ограниченность влияния языка на культурный кругозор человека безотносительно к его уровню нравственной культуры и деятельности. Поскольку нравственно- ориентированная деятельность предполагает также определенный культурный уровень, связанный с результатом труда, процессом труда и с отношением людей к профессиональной деятельности.

В системе обучения иностранному языку мировоззренческая функция считается одной из главных. Реализация воспитательных задач, в частности задачи формирования мировоззрения в процессе изучения иностранного, осуществляется зачастую содержание учебных текстов.

Вместе с тем, на материале учебных текстов осуществляется более глубокое знакомство студентов со страной изучаемого языка, жизнью молодежи в самых разных аспектах, культурой, историей и литературой. Умело подобранный материал позволяет обсудить со студентами важнейшие политические события, происходящие в мире, существующие проблемы, актуальные

задачи современности, помогает научить студентов подходить к анализу явлений общественной жизни с передовых позиций. Для более эффективного осуществления воспитания в процессе работы над учебными текстами материалы должны отвечать следующим требованиям:

1)тематика и содержание текстов должны иметь определенную направленность;

2)содержание текстов должно содействовать пробуждению интереса к изучению иностранного языка, расширению общеобразовательного кругозора;

3)учебники должны содержать тексты, показывающие жизнь демократического общества.

Нравственность как одна из форм общественного сознания выражает внутренний мир, раскрывая истину. Чтобы нравственные знания были не просто суммой сведений, а стали глубоко личным достоянием, внутренним убеждением, необходимо добиваться того, чтобы, во-первых, они легли на подготовленную почву (готовность к усвоению) и, во-вторых, были прочувствованы и пережиты, стали идеей, отношением, которые регулируются различными социальными нормами (правилами поведения, обычаями).Одни из этих норм поддерживаются общественным мнением и общественным принуждением, а другие - сложившимися привычками. Но нравственные нормы регулируют лишь сознательное, волевое поведение, которое определяется его направленностью, а не результатом.

Литература:

1. Каган М.С.Философия культуры.- Санкт-Петербург: Петрополис,1996.-416 с.
2. Пашаев С.Ш. Наука и нравственное воспитание.- М.: Высшая школа,1984.-152 с.
3. Узакбаева с.А., Айтбаева С. Казахские народные традиции. Алматы, 2000, С.91-102.

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУ МӘСЕЛЕСІНЕ ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Жандабаева И.С., Исманова Н.Е.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

indira-8484@bk.ru

Резюме:

В статье рассматривается процесс профессионального самоопределения старшеклассников в условиях современных глобальных вызовов и социально-экономических преобразований. Отмечается, что выбор профессии — это не только определение профессионального направления, но и важный этап жизненного пути личности, связанный с самоактуализацией, социальной адаптацией и построением карьерной траектории.

Авторы акцентируют внимание на многоуровневой природе профессионального самоопределения, выделяя психологический, педагогический и социальный уровни. Анализируются внутренние (интересы, способности, ценности) и внешние (потребности общества, рынок труда, поддержка семьи и школы) факторы, влияющие на этот процесс.

С опорой на труды отечественных и зарубежных исследователей (Ф. Парсонс, Дж. Холланд, Е.А. Климов, Э.Ф. Зеер и др.) раскрываются этапы профессионального самоопределения, его сущность и условия успешной реализации. Отдельное внимание уделяется роли системы профориентации, психологического сопровождения, а также сотрудничеству школы и семьи.

Профессиональное самоопределение рассматривается как ключевой фактор формирования конкурентоспособного человеческого капитала и успешной адаптации личности в условиях динамично меняющегося общества.

Abstract:

The article examines the process of professional self-determination of high school students in the context of modern global challenges and socio-economic transformations. It is noted that the choice of profession is not only the determination of a professional direction, but also an important stage in the life of an individual associated with self-actualization, social adaptation and building a career trajectory.

The authors focus on the multi-level nature of professional self-determination, highlighting the psychological, pedagogical and social levels. Internal (interests, abilities, values) and external (the needs of society, the labor market, family and school support) factors influencing this process are analyzed.

Based on the works of domestic and foreign researchers (F. Parsons, J. Holland, E.A. Klimov, E.F. Zeer, etc.), the stages of professional self-determination, its essence and conditions for successful

implementation are revealed. Special attention is paid to the role of the career guidance system, psychological support, as well as cooperation between school and family. Professional self-determination is considered a key factor in the formation of competitive human capital and successful adaptation of the individual in a dynamically changing society.

Ключевые слова: *профессиональное самоопределение, выбор профессии, профориентация, личностное развитие, мотивация, педагогическая поддержка, психологическое сопровождение, карьера, социальная адаптация, жизненный путь, самореализация, интересы и способности.*

Заманның жаңа жаһандық сын қатерлі және түбегейлі өзгерістер кезеңінде білім беру саясатының басты міндеті – жеке тұлғаның, қоғам мен мемлекеттің талаптарына сай білім беру сапасын қамтамасыз етуді анықтау.

Өз мүмкіндіктерін іске асыруға қабілетті, өмірдің өзгермелі жағдайларында өз стартегиясын жасауға бейімді, кәсіби әрекетте және өмірдің басқа да салаларында табыс биігіне жетуді мақсат ететін тұлғаны дамыту, бәсекеге қабілетті сапалы адам капиталын құруды қамтамасыз ету – Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесі алдындағы аса жауапты міндет. Сол себепті Республикамыздың білім беру жүйесінде болашақ мамандардың Қазақстан нарық жағдайындағы адам капиталын қажет ететін қоғамның жаңа сапасына енгендігі, еңбектің ел дәулетін арттыратын бірден-бір жол екендігі Елбасы Н.Назарбаевтың жарияланған «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға ортақ Еңбек қоғамына қарай 20 қадам» атты Тұжырымдамасында ерекше атап өтілді [1]. Президент Қ.Тоқаевтың алғашқы Жолдауында: «Біздің елімізде еңбек ресурстарының балансын есепке алудың тиімді әдістемесі әлі күнге дейін әзірленген жоқ. Шын мәнінде, мамандар даярлаудың отандық жүйесі нақты еңбек нарығынан тыс қалған... Біз оқушылардың қабілетін айқындап, кәсіби бағыт-бағдар беру саясатына көшуіміз қажет» - деп, оның негізгі себептері қала мен ауыл мектептері арасындағы орта білім сапасы көрсеткіштерінің алшақтығы, ауылдық жердегі білікті кадрлардың жетіспеушілігін және оны шешудің тиімді жолдарын ашып көрсетті [2].

«Кәсіби өзін-өзі анықтау» ұғымын талдай отырып, «кәсіп» деген сөздің бірнеше мағына беретінін анықтауға болады. Ең қарапайымы – қоғам тарапынан марапатталатын іс. Екінші кең тараған мағынасы – қажетті біліктілік пен құзыреттілікті, кәсіби дағдыларды талап ететін іс-әрекет ретіндегі мамандық. Үшінші мағынасы – кәсіп – бұл өмірдегі өз ісің (profiteor – өз ісім деп жариялаймын). Кәсіби өзін-өзі анықтау – бұл іс-әрекеттік өзін-өзі анықтау; бұл жердегі іс-әрекет – мақсат, құрал және өзін-өзі анықтау кеңістігі бола алады. Іс-әрекет сапасы өзін-өзі анықтаудың ерекшелігін тудырады. Кәсіби өзін-өзі анықтауды толық іске асырылмағаннан біраз оқушыларда таңдалынған мамандықтары туралы кең түсінік болмайды және өз қабілеттерін толық аша алмайды. Кәсіби өзін-өзі анықталудың аяқталмауы оны басқарудың қажеттілігін көрсетеді. Оны басқару бірнеше деңгейде жүзеге асыруға болады:

- әлеуметтік - оқушылардың өндірістік еңбектерін ұйымдастырумен кәсіби бағдар беру жұмысын дамытуға бағытталған мемлекеттік ұйымдастыру жүйелері;
- педагогикалық - оқушылардың мамандықты саналы таңдауға дайындау мақсатында оқушының жеке басына және ортасына педагогикалық әсер ету жүйесі;
- психологиялық - ерте жасөспірім кезеңінде оқушыны іс-әрекетті өзіндік саналы басқару субъектісі мен басқару және өзін-өзі басқару механизмдері ретінде зерттеу.

Кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесі - тұлғаның даму психологиясындағы негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Кәсіби өзін-өзі анықтау, бір жағынан, тұлға дамуының ең маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады, ал екінші жағынан, ал екінші жағынан, мамандық таңдау жастық міндет ретінде қарастырылатын жасөспірімдік кезеңде жеке тұлға үшін ең маңызды нәрсенің критерийі ретінде қарастырылады.

Мамандық таңдау – жасөспірімнің өмірдегі басты таңдауының бірі. Мамандық таңдау арқылы өмір салтын таңдайды. Жасөспірімдік және жастық шақ – болашақ туралы ойлау кезеңі, адам жоспар жасайды, өмірінің болашағын анықтайды. Түлектер өздерінің болашағын қызықты және беделді кәсіптермен байланыстырады, олар жеке өсуді қамтамасыз ететін, материалдық әл-ауқатқа жетуге көмектесетін және оларды экономикалық тәуелсіз ете алатын жұмысты күтеді;. Дегенмен, орта мектепте мамандықтардың алуан түрлілігіне бағытталу өте қиын - олардың 20 мыңнан астамы бар. Өз болашағын таңдайтын студент кәсіби мүмкіндіктердің алуан түрлілігін түсінуі, кәсіби саланың қызметкерге қоятын талаптарын анықтауы, оларды оның мүмкіндіктері мен қабілеттерімен салыстыру, таңдаған қызмет түрін оның мүдделерімен үйлестіру керек.

Осылайша, мамандық таңдауды көптеген факторларды есепке алуды талап ететін, көптеген белгісіздігі бар күрделі шығармашылық және сонымен бірге өте жауапты тапсырманы шешумен салыстыруға болады.

Мамандық мектепті бітіргеннен кейін таңдалады деген кең тараған стереотипке қарамастан, тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауы өмір бойы болатын күрделі және ұзақ процесс. Бұл процестің қаншалықты тиімді болуы адамның жеке мүмкіндіктерінің оның мазмұнына тікелей байланысты кәсіби қызмет талаптарымен үйлестіру дәрежесіне бойланысты. Екінші маңызды аспект – тұлғаның өзінің мансабын құру барысында динамикалық әлеуметтік ортаға және үнемі өзгеріп отыратын экономикалық жағдайларға бейімделу қабілетін қалыптастыру.

Кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесі қазіргі заманғы шетелдік және отандық әдебиеттерде белсенді түрде талқылануда және бүгінгі күні екі тенденция пайда болды. Бір жағынан, ұзақ уақыт ішінде кәсіптік бағдар беру кәсіби көшбасшылық тұжырымдамасы аясында дамыды. Тағы бір тенденция – жеке тұлғаның өзіндік санасын белсендіруге және кәсіби рефлексия мен өзіндік сана, тұлғаның субъективті белсендіруі сияқты компоненттердің дамуына байланысты кәсіби өзін-өзі анықтауға көзқарас.

Қазақстандық педагог-психолог ғалымдар жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауын жасөспірімнің тұлғалық дамуындағы маңызды кезең деп есептейді. Бұл үдеріс оқушының болашақ мамандығын саналы түрде таңдауға дайындығын ғана емес, сонымен бірге оның ішкі мотивациясы мен әлеуетін жүзеге асыруға бағытталған белсенді іс-әрекетін де қамтиды.

Кәсіби өзін-өзі анықтау – бұл адамның өз қабілеттері мен қызығушылықтарын, жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып, болашақ мамандығын саналы түрде таңдап, оған бағыт алу процесі. Бұл үдеріс тұлғаның өзін-өзі тануы мен ішкі мотивациясын дамытумен тығыз байланысты және оның әлеуметтік ортаның ықпалына бейімделуін қамтамасыз етеді. Мамандықты таңдау тек кәсіби бағытты белгілеу емес, сонымен бірге адамның өмірлік даму жолын анықтайтын маңызды кезең болып табылады [3].

С.Қалиев (2010) атап өткендей, кәсіби бағдар беру үдерісінде оқушының тұлғалық потенциалын толық ашу, оның кәсіби қызығушылығын қалыптастыру және дамыту негізгі міндеттер болып табылады. Бұл бағытта мектеп пен отбасының тығыз байланысы мен жүйелі қолдауы маңызды рөл атқарады.

Ж. Жұмабаев кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісін жасөспірімнің рухани-адамгершілік қасиеттерімен, өмірлік құндылықтарымен және әлеуметтік белсенділігімен тығыз байланыстырады. Ол кәсіби бағдар жұмыстарының жүйелі жүргізілуін оқушылардың ішкі мотивациясын оятудың және кәсіби мақсат қою қабілетін дамытудың негізі деп санайды [4].

Кәсіби өзін-өзі анықтау — бұл адамның өзінің қабілеттері, кәсіби мүдделері, құндылықтары мен мақсаттарын ескере отырып, болашақ мамандығын таңдау және сол бағытта даму процесі. Бұл үдеріс жеке тұлғаның «Мен» түсінігінің қалыптасуы, өзін-өзі тануы және қоршаған ортаның ықпалына байланысты дамиды. Кәсіби таңдау тек мамандықты таңдаумен шектелмей, тұлғаның өмірлік траекториясын айқындайтын маңызды шешім ретінде қарастырылады [5].

Сонымен қатар, А. Құдиярова, Қ. Құнанбаева, Қ. Жарықбаев сияқты ғалымдар жасөспірімдердің кәсіби өзін-өзі анықтауы көбінесе мектеп пен отбасының бірлескен әрекетіне байланысты екенін көрсетеді. Олар кәсіби бағыт берудің психологиялық-педагогикалық аспектілерін кешенді түрде зерттеп, кәсіби өзін-өзі анықтауды тұлғаның жеке дамуы мен кәсіби жетілуінің негізі деп қарастырады.

Жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауын басшылыққа алуға негізделген біз талқылайтын тұжырымдамалардың біріншісі, Парсонс тұжырымдаған мамандық таңдаудың үш негізгі қағидасына негізделген [6]. Мамандықты дұрыс таңдау үшін адам еңбек шарттары мен талаптарын нақты білуі, өз мүмкіндіктері мен қабілеттерінің деңгейін білуі, сонымен қатар факторлардың осы екі тобын дұрыс корреляциялай білуі керек.

Кәсіби өзін-өзі анықтау туралы классикалық идеялар Д.Супер [6] еңбектерінде қарастырылады. Ол зерттелетін ұғымды адам бір жағынан мүдделер мен бейімділік пен еңбекті қоғамдық бөлу жүйесінде қалыптасқан қажеттіліктер арасында тепе-теңдікті қалыптастыратын қадамдық шешім қабылдау процесі ретінде қарастырады. Тұлға дамуының әрбір кезеңінде кейбір мәселелерді шешу қажет. Бұл дамып жатқан тұлғаның қалыптасуының әрбір кезеңінде қоғамның алдына қоятын міндеттер. Сайып келгенде, кәсіби даму жеке өмір салтын қалыптастыру процесі болып табылады және кәсіби қызмет оның бір бөлігі ретінде қарастырылады.

Орыс психологиясында кәсіби өзін-өзі анықтау туралы идеялар біз айқындаған екінші көзқарасқа жатады. Л.С.Рубинштейн [7] және Б.Г.Ананьев [8] еңбектерінде дамыған тұлғаның

өмірлік өзін-өзі анықтау мәселесін талдау кәсіби өзін-өзі анықтауды зерттеуге әсер етті. Бұл тәсілдің артықшылығы – біз зерттеп отырған құбылыс пен әлеуметтік детерминация деңгейлерін талдау арасындағы байланыс. Тұлғаны белсендіру кәсіби дамудың әрбір кезеңінде тұлғаның психологиялық ерекшеліктерін есепке алу негізінде біртұтас және бейімделген кәсіби өзін-өзі анықтаудың ең маңызды алғышарты болып табылады. Л.И. Божович кәсіби даму туралы идеяларына тұлғаның жас ерекшеліктерін қалыптастыру заңдылықтарын зерттеу қажеттілігін түсінуді енгізді [9]. Ақырында, отандық көзқараста тұлғаны қызмет субъектісі ретінде түсіну негізінде кәсіби өзін-өзі анықтауды қалыптастыру мәселесін шешу әдеттегідей. Бұл тәсіл Е.А.Климов, М.Р. Гинзбург еңбектерінде дамыған [10, 11].

Отандық зерттеушілердің дәстүрі туралы Е.А.Климов пен О.Н.Носкова былай деп жазады: «Алынған фактілерді психологиялық ғылымды құру мен дамытуда, оның ішінде кәсіби өзін-өзі анықтау проблемасын әзірлеуде тәжірибенің маңызды рөлінің дәлелі ретінде қарастыруға болады. қызметкер» [12]. Тұрмыстық көзқараста кәсіби өзін-өзі анықтаудың мәдени-тарихи және әлеуметтік-экономикалық кондициясы болжанады.

Тиісінше, адамның қоғамда өзін-өзі бекітуінің негізі оның өмірінде кәсіби сала туралы шешім қабылдау болып табылады. Бұл шешім ішкі ресурстарды талдау нәтижесінде және оларды кәсіптің талаптарымен объективті салыстыру арқылы қабылданса, конструктивті болады.

Кәсіби өзін-өзі анықтау кәсіби дамудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, дегенмен, екінші жағынан, өзін-өзі анықтау фактісі тұлға дамуының белгілі бір кезеңдерін сәтті өтудің психологиялық критерийі болып табылады. Әлеуметтік-экономикалық және мәдени-саяси өзгерістер жағдайында болып жатқан кәсіби даму өзін-өзі тануды, өзін-өзі бағалауды, ойлау түрін және құндылықтар жүйесін қайта құруды болжайды. Бұл өзгерістер жеке тұлғаның жетілуімен байланысты, сондықтан жас кәсіби өзін-өзі анықтаудың маңызды факторы ретінде қарастырылады. Көптеген басылымдарда кәсіби өзін-өзі анықтау кезеңдері мәселесі қарастырылады.

Кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісінің кезеңдік сипатына сәйкес, бұл үдерісті психологиялық сүйемелдеу тұлғаның ішкі психологиялық ресурстарын жандандыруға бағытталуы тиіс. Тек осы жағдайда ғана кәсіби қызметке қосылу тұлғаның өзін толығымен жүзеге асыруына ықпал етеді.

Өзін-өзі анықтау үдерісі уақыт пен нақты тарихи кезеңнің талаптарына сай келетін кәсіби маңызды қасиеттерді алдыңғы қатарға шығаруы қажет. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда бастамашылдық, оқуға қабілеттілік, кәсіби икемділік, тәуекелге баруға дайындық және дербес шешім қабылдай білу қабілеттері аса маңызды болып отыр.

Тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісінің әртүрлі кезеңдерінде негізгі құраушы факторларды қарастырайық.

И.С. Конның [13] пікірі бойынша, тұлғаның кәсіби саладағы өзін-өзі анықтауы балалық шақтан басталады. Бұл кезеңде балалар ойын арқылы кәсіби қызметтің шынайы элементтерін символикалық түрде алмастырып, түрлі кәсіби рөлдерді өздеріне қабылдайды. Алайда, жоғары сынып оқушысы мамандық таңдау туралы шешім қабылдауы қажет болған сәтте, кәсіби өзін-өзі анықтау аяқталмайды. Керісінше, ол тұлғалық дамудың жаңа міндеттерін шешуді жалғастырып, кәсіби ниеттердің қалыптасуынан бастап еңбек жолын аяқтағанға дейін жалғасады.

Осылайша, мамандық таңдау - бір сәттік әрекет емес, оны қамтамасыз ететін бірқатар міндетті алғышарттарды қамтитын кешенді үдеріс. Бұл үдеріске тұлғаның ішкі ерекшеліктері (жеке қасиеттері) мен сыртқы орта (саяси және экономикалық жағдайлар) қатар әсер етеді.

Э.Ф.Зеер жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауының бірнеше кезеңдерін ашады [14]. Мектепке дейінгі кезеңде еңбек құндылықтары қалыптасады. Кіші мектеп жасында мамандықтар әлемі туралы түсініктер қалыптасады, өзін-өзі бағалау дамиды, кәсіптік салада бастапқы бағдар қалыптасады, өзінің ішкі жағдайлары - қызығушылықтары мен қабілеттері туралы түсінік қалыптасады. Орта мектеп жасында неғұрлым объективті өзін-өзі бағалау пайда болады, кәсіби қызығушылықтар дамиды, әртүрлі мамандықтарға неғұрлым нақты бағыт-бағдар пайда болады.

Кәсіби өзін-өзі анықтау кәсіби дамудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, алайда, екінші жағынан, адамның өз дамуының белгілі бір кезеңдерін сәтті өтуінің психологиялық критерийі болып табылады; Әлеуметтік-экономикалық және мәдени-саяси өзгерістер жағдайында болып жатқан кәсіби даму өзін-өзі тануды, өзін-өзі бағалауды, ойлау түрін және құндылықтар жүйесін қайта құрылымдауды көздейді. Бұл өзгерістер жеке тұлғаның жетілуімен байланысты, сондықтан жас кәсіби өзін-өзі анықтаудың маңызды факторы ретінде қарастырылады. Көптеген басылымдарда кәсіби өзін-өзі анықтау кезеңдері мәселесі қарастырылады.

Тұлға дамуының әртүрлі кезеңдерінде кәсіби өзін-өзі анықтау процесінің негізгі құрамдас бөліктері болып табылатын факторларды қарастырайық.

И.С.Конн [13] пікірінше, кәсіби саладағы тұлғаның өзін-өзі анықтауы балалық шақтан басталады, ойында балалар кәсіби рөлдерді қабылдай отырып, кәсіби әрекеттің нақты элементтерін символдық алмастыруды жүзеге асырады. Алайда, жоғары сынып оқушысының алдында мамандық таңдау туралы шешім қабылдау міндеті тұрған кезде, кәсіби өзін-өзі анықтау аяқталмайды, бірақ басқа жеке мәселелерді шешуді жалғастырады және осылайша даму жалғасады - кәсіби ниеттердің пайда болуынан жұмыстан шығу.

Сонымен, мамандық таңдау бір реттік акт емес, бұл процесті қамтамасыз ететін бірқатар міндетті шарттарды қамтиды, оған ішкі жағдайлар да (жеке тұлғаның жеке ерекшеліктері) де, сыртқы жағдайлар – саяси және экономикалық жағдайлар да әсер етеді.

Э.Ф.Зеер жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауының бірнеше кезеңдерін ашады [14]. Мектепке дейінгі кезеңде еңбек құндылықтары қалыптасады. Кіші мектеп жасында мамандықтар әлемі туралы түсініктер қалыптасады, өзін-өзі бағалау дамиды, кәсіптік салада бастапқы бағдар қалыптасады, өзінің ішкі жағдайлары - қызығушылықтары мен қабілеттері туралы түсінік қалыптасады. Орта мектеп жасында неғұрлым объективті өзін-өзі бағалау пайда болады, кәсіби қызығушылықтар дамиды, әртүрлі мамандықтарға неғұрлым нақты бағыт-бағдар пайда болады.

Н.С. Пряжниковтың айтуынша, өзін-өзі анықтаудың мәні — адамның өз өмірлік жолын, мақсаттарын, моральдық нормаларын, болашақ мамандығын және өмір сүру шарттарын өз бетінше таңдауында жатыр [15]. Дегенмен, жасөспірімдік кезеңде кәсіби дамудың перспективаларын жоспарлау кезінде нақты шешімдер мен шығармашылық туралы айту әрдайым мүмкін емес. Барлық оқушылар мамандық таңдауына дайын емес және өмірдегі осындай күрделі шешім үшін жауапкершілікті өз мойнына алуға дайын болмай жатады. Мектеп жасында адам өмір бойы таңдалатын мамандық пен қызмет түрінен гөрі кәсіби білім деңгейін, өмір салтын және болашақтағы тұрмыс стилін таңдайды.

Әлеуметтік өзін-өзі анықтаудан басқа екі негізгі категорияға бөлінген кәсіби және жеке алғышарттар бар.

Бірінші топ элементтері кәсіби өзін-өзі анықтау үдерісінің динамикасын және индивидтің әртүрлі нысандарға селективті реакциясын айқындайды. Бұл топқа тұлғаның бағытталу құрамдастары кіреді: оқу және кәсіби қызығушылықтар, өзін-өзі анықтауға деген тікелей қажеттілік, нақты қызмет түрлеріне бейімділік, сондай-ақ адамның дүниетаным жүйесінің элементтері - құндылықтар, өмірлік мағыналар туралы түсініктер, сенімдер мен ұстанымдар, идеалдар.

Екінші топ - бұл тұлғаның қасиеттері, олар таңдау мазмұнын тікелей анықтамайды, бірақ табысты өзін-өзі анықтауға мүмкіндік береді. Олардың қызметі - белсендіру, динамикалық күйге келтіру, қолдау және қамтамасыз ету. Бұл топқа тұлғаның ерік-жігер сапалары, мінез-құлық ерекшеліктері, ұйымдастырушылық қабілеттері, еңбекқорлығы, іс-әрекетті меңгерудегі табандылығы, еңбек тәжірибесі, өмірлік жағдайы және тұлғалық жетілуі жатады.

Кәсіби өзін-өзі анықтау барысында тұлға тек қана көрініс табып қана қоймай, сонымен бірге қалыптасады, себебі ол қызмет субъектісінің көрінісі болып табылады. Е.А. Климов бұл құбылысқа екі аспект ұсынады - гностикалық және практикалық. Бірінші аспект - бұл өзін-өзі танудың және жалпы сананың қайта құрылуы, оның ішінде өзін-өзі тану. Екінші аспект — әлеуметтік мәртебенің өзгеруі және тұлғаның тұлғааралық қатынастар жүйесінде жаңа рөлдерді алуын білдіреді [10].

Өмірлік және жеке өзін-өзі анықтау нақты оқиға көріністерінде орын алады, ал критерий - адамның қаншалықты өз өмірінің қожайыны бола алатындығы. Тұлға әлеуметтік және кәсіби рөлдерді алады, бұл жеке өзін-өзі анықтауды өмірлік өзін-өзі анықтаудан ажыратады. Меңгеруден басқа, олардың белсенді түрде жасалуы, адамның өмірлік шығармашылығы бар. Әлеуметтік рөлдер және басқа адамдардың күтулеріне бағыну фонға түсіп, жеке адам кәсіптен жоғары көтеріліп, субъектіге айналады [16].

Тұлғаның өзін-өзі анықтауын қамтамасыз ету үшін жоғары сынып оқушыларының жеке психологиялық ерекшеліктерін зерттеуге жағдай жасау қажет. Тұлғалық өзін-өзі анықтау үдерісі адамның жайлы жағдайында да, қолайсыз өмірлік ахуалдарда да жүзеге асуы мүмкін. Бұл үдерістің негізгі шарты - тұлғаның шынайылыққа деген шығармашылық қатынасы, тіпті өз мүмкіндіктерін іске асыру шектеулі болса да.

Тұлғалық өзін-өзі анықтаумен салыстырғанда, кәсіби өзін-өзі анықтау нақты бір іс-әрекет түрінде жүзеге асуды талап етеді. Мамандық - бұл нақты әрі шектеулі еңбек қызметі, оның өзіне

тән еңбек нысаны, арнайы еңбек құралдары, белгілі бір еңбек жағдайлары мен тұлғааралық қатынастардың ерекшеліктері болады. Сонымен қатар, мамандық белгілі бір жауапкершілікті де қамтиды - адам әріптестері немесе жалпы қоғам алдындағы міндеттерін орындайды. Тұлғалық өзін-өзі анықтау анағұрлым кең ұғым болып табылады, бірақ кәсіби өзін-өзі анықтау оған толықтай кірігіп кетпейді.

Жалпы алғанда, кәсіби өзін-өзі анықтау - бұл ұзаққа созылатын және динамикалық үдеріс, оның барысында тұлғаның еңбек құндылықтары мен кәсіби ортаға қатынасы қалыптасады, өзін-өзі жүзеге асыруға қажетті физикалық және рухани-адамгершілік қабілеттер дамиды, «мен кәсіби ортада» бейнесі құрылып, соған сәйкес кәсіби ниеттері мен өмірлік жоспарлары нақтыланады. Бұл үдеріс жоғары сынып оқушылары үшін әлі толық игеріле қоймаған, сондықтан арнайы қолдауды қажет етеді. Мұндай қолдауды кәсіби бағдар беру мен кәсіби кеңес беру жүйесі қамтамасыз ете алады.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н. Ә. (2012) «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» атты Тұжырымдамасы. Астана.
2. Тоқаев Қ. К. (2019) «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» //«Егемен Қазақстан», №169 (29648) 3 қыркүйек. 1-6 бб.
3. Қалиев, С. Кәсіби бағдар беру мәселелері: психологиялық-педагогикалық аспектілер. - Алматы, 2010. - 152 б.
4. Жұмабаев, Ж. Кәсіби бағдар беру психологиясы. - Алматы, 2012. - 180 б.
5. Сәлімбаев, Н. Кәсіби өзін-өзі анықтау психологиясы. - Нұр-Сұлтан, 2015.- 200 б.
6. Психология труда [Текст] / Под ред. Карпова А. В. - М.: Владос Пресс, 2005. – 351 с.
7. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии [Текст] / С.Л. Рубинштейн. – СПб. – М. – Харьков – Минск, 2000. – с. 522 – 534. 64
8. Ананьев, Б. Г. О проблемах современного человекознания [Текст] / Б.Г.Ананьев. - М.: Академия, 2001. – 428 с.
9. Божович, Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте: психологическое исследование [Текст] / Л.И. Божович. - М.: Педагогика, 2001. – 384с.
10. Климов, Е. А. Психология профессионального самоопределения [Текст] / Е.А. Климов. - Ростов-на-Дону: Феникс. 2001. - 512 с.
11. Гинзбург, М. Р. Психологическое содержание жизненного поля личности старшего подростка [Текст] / М.Р. Гинзбург // Мир психологии и психология в мире. - 2001. - №3. - С. 21-27.
12. Климов, Е. А. История психологии труда в России [Текст] / Е.А. Климов, О.Г. Носкова. - М.: «МГУ»,1992.
13. Кон, И. С. Психология старшеклассника [Текст] / И.С.Кон. – М.: Просвещение, 2005. – 246с.
14. Захаров, Н. Н. Профессиональная ориентация школьников [Текст] / Н.Н. Захаров. – М.: Просвещение, 2004. – 365с.
15. Пряжников, Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение [Текст] / Н.С. Пряжников - М.: Изд-во: Институт практической психологии, Воронеж: НПО "МОДЭК", 1996. - 246 с.
16. Бондаревский, В. Формирование нравственного сознания старшеклассников [Текст] / В. Бондаревский. - М.: Просвещение, 1991. – 352 с.

ЖАСӨСПІРІМ БАЛАЛАРДЫҢ АГРЕССИВТІЛІГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

Жандабаева И.С., Арапбаева Г.О.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан
indira-8484@bk.ru

Резюме:

Агрессия и агрессивное поведение издавна сопровождают человечество на всех этапах его развития. Хотя в древние времена агрессия часто рассматривалась как необходимый элемент выживания и борьбы за ресурсы, современные исследования показывают, что агрессия — это далеко не единственный и не обязательный способ взаимодействия между людьми. Существуют культуры и общества, где агрессия минимизирована или вообще отсутствует благодаря социальным механизмам сдерживания, ритуалам или культурным традициям.

В статье рассматриваются различные подходы к определению и классификации агрессии. Агрессия может быть как физической, так и вербальной, прямой и косвенной, реактивной или инструментальной. Кроме того, выделяются такие формы, как враждебная агрессия (вызванная гневом и направленная на причинение вреда) и инструментальная (используемая как средство достижения цели).

Агрессия — это неотъемлемая часть человеческой природы, однако её проявления зависят от множества биологических, психологических, социальных и культурных факторов. Понимание природы агрессии, её форм и причин позволяет разрабатывать более эффективные стратегии профилактики и регулирования агрессивного поведения как в индивидуальном, так и в общественном масштабе.

Abstract:

Aggression and aggressive behavior have long accompanied humanity at all stages of its development. Although in ancient times aggression was often considered a necessary element of survival and the struggle for resources, modern research shows that aggression is far from the only and not obligatory way of interaction between people. There are cultures and societies where aggression is minimized or completely absent due to social mechanisms of restraint, rituals or cultural traditions.

The article considers various approaches to the definition and classification of aggression. Aggression can be both physical and verbal, direct and indirect, reactive or instrumental. In addition, such forms as hostile aggression (caused by anger and aimed at causing harm) and instrumental (used as a means to achieve a goal) are distinguished.

Aggression is an integral part of human nature, but its manifestations depend on many biological, psychological, social and cultural factors. Understanding the nature of aggression, its forms and causes allows us to develop more effective strategies for the prevention and regulation of aggressive behavior both on an individual and societal scale.

Ключевые слова: *агрессия, агрессивное поведение, агрессивность, вербальная агрессия, физическая агрессия, фрустрация, психоанализ, бихевиоризм, когнитивная психология, катарсис, реактивная агрессия, инстинкты.*

Адам дамуының барлық кезеңінде агрессивтілік өмір сүруде маңызды рөл атқарды. Өркениеттер пайда болғаннан бері бүкіл тарих рулар, тайпалар немесе ұлттар арасындағы қарулы қақтығыстармен белгіленді, бұл қақтығыстар мен жеке адамдардың тікелей өмір сүруі арасындағы байланыс табылмады. Бірақ агрессивтілікті тежеу жолдарын құра білген мәдениеттер бар, олар арнайы сигналдар жүйесін, қауіпті мінез-құлықты немесе жауынгерлік рәсімдерді дамыта алады; тіпті агрессивтілік белгісіз болып көрінетін қоғамдар да табылды.

Агрессия – «шабуыл» деген мағынаны білдіреді және қазіргі кезде «агрессия» сөзі аса кең мағынада қолданылады. Агрессия түсінігі бойынша жалпы қабылданған анықтама жоқ, бірақ әртүрлі мінез-құлық типін агрессивті деп атайды. Мысалы, қатігездік бұл агрессивтіліктің формасы,ол агрессордың өзіне де, қоршаған ортаға зиян келтіреді. Сонымен қатар, айтқанынан қайтпау – агрессия түрі, бірақ онсыз бір нәрсенә жасауға да, мақсатқа жетуге де қиын. Олай болса, агрессивті мінез-құлықты сипаттай келе, әртүрлі адамдар түрлі нәрселерді айтады [1].

Әлеуметтік психологтер агрессиялық әрекетке «физикалық және психологиялық тұрғыдан қинау мақсатында қасақана жасалған іс-әрекет» деген анықтама береді. Оны табандылықпен

шатастыруға болмайды, себебі кейбір адамдар өз құқығын қорғағысы келетін адамдарды, редакторға болып жатқан немесе ойдан шығарылған әділетсіздік жайлы шағым хат жазатындарды, артығымен жұмыс істейтіндерді, білікқұмарларды немесе, шынында да, жолы болғыштарды агрессиялы деп есептейді. Сонымен қатар сексистік қоғамда, егер әйел адам өз ойын ашық айтса немесе кешкі асқа ер адамды шақырып, алғашқы қадам жасаса, баз біреулер оны да агрессиялы деп айтуы мүмкін. Олай болса, агрессияға «біреуге қасақана зиян келтіріп, қинауға бағытталған әрекет» деген анықтама берер едім. Осы әрекет физикалық немесе вербалды болуы мүмкін. Өз мақсатына жетсе де, жетпесе де ол агрессия болады. Яғни сіздің ашулы танысыңыздың лақтырған бөтелкесі басыңызға тимесе де, ол агрессиялы әрекет болып саналады. Бастысы – ниет. Тура осы сияқты көшеден өтіп бара жатқаныңызда мас жүргізуші абайсызда сізді қағып кетті делік. Бұл басыңызға тимей кеткен сыра бөтелкесінен күрделі жағдай болса да, ол агрессиялы әрекет болып есептелмейді [2].

Сондай-ақ дұшпандық агрессия мен инструменталды (құралдық) агрессияны ажырата білу керек. Дұшпандық агрессия дегеніміз – ашулану сезімінен туындайтын және қинауға немесе жарақаттауға бағытталған агрессия түрі.

Құралдық агрессияның басты мақсаты өзге адамның жанын жаралау болғанымен, ол қинаудан басқа әрекеттің негізгі тәсілі ретінде қолданылады. Мысалы, кәсіби футбол ойынында қорғаушы әдетте қарсыласына кедергі жасап, допты алу үшін бар күшін салып бағады. Өз командасының жеңіске жету мүмкіндігін көбейту мақсатында қарсылас команда футболшысын ойыннан шығармақ болып, қасақана соққы беруі мүмкін. Бұл – құралдық агрессия. Екінші жағынан, егер ол қарсыласы дұрыс ойнамады деп есептесе, ашуланып, қарсыласына зақым келтіретіндей соққы беруі мүмкін. Бұл – дұшпандық агрессия. [3]

Вербальды агрессия– адамның жағымсыз эмоцияларына жауап беруді сәйкес интонациялар мен сөйлеудің басқа вербалды емес компоненттері арқылы да, мәлімдемелердің қорқыту мазмұны арқылы да қолданатын агрессивті мінез-құлық түрі.

Құралдық агрессия– агрессивті әрекеттер эмоционалдық күйлердің көрінісі болып табылмайтын агрессивті мінез-құлық: агрессияны көрсететін субъектінің әрекеттерінің мақсаты бейтарап, ал агрессия осы мақсатқа жету құралы ретінде ғана қолданылады.

Жанама агрессия– Агрессия субъектісінің белгілі бір адамға немесе объектіге бағытталған агрессивті мінез-құлқы жасырын немесе жүзеге аспайды.

Тікелей агрессия– мақсаты жасырын емес қасақана сипаттағы агрессивті мінез-құлық.

Реактивті агрессия— субъектінің фрустрацияға реакциясы ретінде туындайды және эмоционалды ашу, дұшпандық, жек көрушілік және т.б.

Физикалық агрессия– басқа субъектіге немесе объектіге бағытталған физикалық күш қолданатын агрессивті мінез-құлық.

Агрессияны зерттеудегі негізгі теориялық бағыттарды былайша бөліп қарастыруға болады:

- психоаналитикалық
- этологиялық
- бихевиористік
- когнитивті.

Психоаналитикалық бағыт. Бұл бағыттағы агрессияның зерттелуі былайша қарастырылады, яғни «агрессия – ол шынайы мінез – құлықта немесе қиялдаудың әсерінен көрінетін тенденция немесе соған бейімділік, ал мұндағы мақсат –басқа бір адамға залалын тигізу, оны жою, қандай да бір әрекеттің есебінен оны еркінен айыру, намысына тию т.б». Агрессия ол тек бұзақылық немесе зорлық зомбылық жасау әрекеті болуы мүмкін емес.

Агрессивтілік – ол тенденция немесе тенденцияға бейімділік, мұнда мақсат – басқа адамға зиян келтіру, ал агрессия- осы тенденциялардың (ой, ниет, мақсат) сырттай көрінісі және ол жағымсыз сол сияқты жағымды, символикалық сыртқы көрініс формасына ие болуы да мүмкін. Мұнымен қоса, агрессивтілік ол психоаналитикалық бағыт бойынша адам бойындағы қасиеттерінің фундаменті ретінде қарастырылады.

Бұл тұрғыда З. Фрейд агрессия мен агрессивтілікті ғылыми психологиялық талдаудың обьектісіне айналдырды, ал бұл агрессияның фрустрациялық концепциясының құрылуына әкелді.

З. Фрейд өзінің алдыңғы жұмыстарында былайша тұжырымдады, яғни адамның барлық мінез-құлқы – эростан (либидо) яғни өмірдің инстиктарынан туындайды. Кейіннен Фрейд танатостың мәнін ашты – ол дегеніміз өлімге бел байлау (өмірдің тоқтауы және жоғалуы).Ол былай деп санада – яғни осылардың арасында әрқашанда күйзеліс, тартыс, дағдарыс, дау-жанжал, қарама-қарсылық болады, ал басқа да механизмдер танатостың энергиясын сыртқа

қарай бағыттайды, соған байланысты агрессия сыртқа қррай шығып, басқа адамдарға бағытталады.

З.Фрейдтің ойынша агрессия сөзсіз болатын, яғни егер танатостың энергиясы сыртқа қарай шықпаса, ол адамда түрлі бұзылыстардың, аурулардың болуына әкелуі мүмкін. Осындай жағдайдан шығудың жолы -энергиясының бұзылуына әкелетін - катарсис табылады [3].

А. Адлер (1927) бойынша агрессивтілік – ол адамның іс- әрекетін ұйымдастыратын, сананың ажыратылмайтын сапасы болып табылады. Агрессия алдыңғы айтылып кеткендер сияқты бір – біріне қарама –қайшы бастаулардың: өмір мен өлім, бейбітшілік пен соғыс, субьект пен обьект т. б сияқтылардың дағдарысы болып табылады. Психоаналитектердің ойынша агрессивті әрекет ол катарсиске (жамандықтан жанын тазарту) әкеледі деуде.

Ф. Зимбардтың айтуынша мұндай қарама-қайшылықты шешуге болады, егерде біз эмоциялық көрініс пен агрессиялық әрекет арасындағы айырмашылықты ажырата білсек. Мәселен, іштегі сезім сөйлеу, жылау немесе күлу арқылы шығарылды, ондай болса мазасыздық бәсеңдеп, жағдай жақсара түседі. Бірақ өзінің жауына немесе қарсыласына деген агрессиялық әрекет сөзбен немесе іспен, жанама немесе тікелей жасалса, онда агрессиялық әрекеттің жасалуына мүмкіндік туғызған ішкі мотив (себеп) алдыңғыға қарағанда әлсіз емес, одан әрі күшейе түседі[3].

Этологиялық бағыт.

Этологтар оларда психоаналитектер сияқты ең басты ролді инстинктегі деген көзқараспен аяқтайды, ал адамның агрессиялық мінез-құлқы туа пайда болатын спонтанды реакция деп қарастырады. К. Лоренцтің (1960) пайымдауынша агрессия ол спонтанды үздіксіз дамиды және уақыт өткен сайын соғырлым күшейе түседі.

Сонымен бірге агрессия өз бастауын біріншіден тіршілік етуге бағытталған туа пайда болған инстинктен алады, ал бұл барлық адамдарға және басқа да тірі жандарға тән. Оның айтуынша, бұл инстинк ұзақ жылғы эволюция барысында дами түсті және осының негізінде 3 маңызды функция бар: Біріншіден – *күрес* ол түрлердің өкілін бүкіл географиялық кеңістікке таратады, екіншіден – *агрессия* генетикалық қордың жаңаруына көмектеседі, яғни артында өзінің ұрпағын тек күшті және энергиясы мол, қайратты, жігерлі адамдарда қалдыра алады, үшіншіден – *күшті, мықты жануарлар* өзін - өздері жақсы қорғай алады және өзінің балаларын, төлдерін қорғай алады.

Оның ойынша, агрессиялық энергия (өзінің қайнар көзі ретінде – күрес инстинкті деп санайды.) организмде спонтанды дамиды және үздіксіз күннен күнге толысып отырады. Сондықтан, дәл осы агрессиялық әрекеттердің өрістеуі бірлескен функциялар болып табылады.

- жиналған агрессиялық энергияның көлемі
- агрессиялық стимулдарының бар болуы және осыларды жеңілдетіп бәсеңдететін маңызды, ерекше күштердің тікелей ортада болуы.

Басқаша айтқанда, осы сәтте неғұрлым агрессиялық энергия көп болса соғұрлым аз дәрежеде күш стимулы болу керек, ол агрессияның сыртта тарқауына қажет. Лоренцтің түсіндіруі бойынша адамдарға күш көрсетуге, қысымшылық көрсетуге деген қабілет, тумыстан шыдамдылыққа басымдылық көрсетуден болады және агрессиялық әрекет үстемдік етеді. Оның ойынша, ешқандай жамандық жасайтын әрекеттермен байланыспаған, одан тыс әртүрлі әрекеттерге қатынасу, агрессиялық энергияның толуының нәтижесінде қауіпті деңгейге дейін жеткізу мүмкін, сондықтан осы арқылы күш көрсетудің ықтималдығын төмендетеді.

Лоренцтің тұжырымдауынша махаббат және достық қатынастар ашық агрессиялық көрініспен байланыспай, оның пайда болуын жасыруы мүмкін және де адамдар қай уақыттарда да өзінің агрессиялық мінез-құлқына бақылау жасай алмайды деді [4].

Сонымен бірге Д.Доллардтың өңдеген жұмыстарына сүйенсек, ол *фрустрациялы* (нақты немесе ойдан шығарылған кедергі) – *агрессиялық* болжамды былайша айтты, яғни агрессия әрқашан фрустациядан кейін жүреді. Фрустация жайлы негізгі түсінік – қазіргі уақытта болып жатқан мақсатқа сай реакцияларды тоқтату деп қарастырады.

Доллардтың айтуынша, фрустрацияның нәтижесінде, агрессиялық мінез-құлық пайда болмайды, кейбір жағдайларда, ең алдымен қауіп төндіру, жазалау олар агрессиялық әрекеттердің жүзеге асуын тоқтатады.

Фрустрацияға ұшыраған адам, яғни жазалау қорқынышы ұстап қалады да, өзінің шабуылын басқа обьектілерге бағыттайды – агрессияның орнының ауысуы. Фрустрация кезінде агрессияның пайда болуы әртүрлі факторларға тәуелді:

- Фрустрация деңгейінен, потенциялды агрессор ретінде сезінуінен.
- Тасымалдаудың агресссияға дейін болуынан.

• Фрустрация кезінде агрессордың эмоционалдық және когнитивтік процестерінен.

Доллард және онымен бірлескен авторлар, агрессиялық мінез-құлыққа деген шешуші ниет-ойдың маңызы 3 фактордан тұрады деп көрсетті

• Субьектінің болашақта мақсатқа жетуін қанағаттандыру дәрежесінің күткендей болуы.

• Мақсатқа жету жолындағы кедергілердің күші.

• Жүйелі фрукстрациялық жағдайдың саны.

Яғни, субьект неғұрлым жоғары дәрежедегі қажеттілігіне күні бұрын дәмеленсе, кедергілерге деген жауап реакцияларының саны тоқтатылса, онда соғұрлым агрессиялық мінез-құлыққа деген түрткі күшті болады.

Сонымен, Доллард және онымен бірлескен авторлар мынадай қорытындыға келеді, мұндай мінез-құлық соның ішінде жазалау қауіпінің салдарынан сол сәтте пайда болмайды.

Миллердің ұсынуы бойынша, ауыспалы агрессия – ол фрустрация кезіндегі адамның жағдайына қатысты емес, мүлдем басқа адамдарға қатысты жағдайда көрінеді.Автордың айтуынша бұл жағдайларда агрессордың құрбанын таңдауы белгілі деңгейде 3 фактормен байланысқан:

• Агрессияға деген күшті ниет.

• Айтылған мінез-құлықты тежейтін факторлар күші.

• Әрбір потенциялды құрбанының фрустрациялық факторымен стимулдық ұқсастық.

Берковиц тұжырымы бойынша фрукстрация – агрессиялық реакцияларды арандатып көптеген әртүрлі аверсивті стимулдардың бірі, бірақ ол тікелей агрессиялық мінез-құлыққа әкелмейді, керісінше агрессияллық әрекеттерге дайындайды. Берковиц пен келіссек, стимулдар шартты рефлекстердің жасалуымен ұқсас, жүйелі процесстер мен агрессияны арандату (яғни агрессияны потенциялды түрде туғызу) қасиетін иемденеді. Стимул агрессиялық мәнге ие болады, егерде жағымды қуатты агрессиямен немесе бұрын бастап кешкен жағымсыз жағдаймен және ауыр күнмен байланысқан болса. Сонымен, фрустрациялық жағдайда адамдар әрқашан вербальды немесе физикалық түрде басқа адамдарға шабуыл жасамайды. Олар әсіресе барлық спектр реакциясын фрустрация түрінде көрсетеді: яғни, өзінің жолындағы кедергілерді жеңуде көнгіштік және уайымнан бастап белсенді әрекетке дейін барады. Көптеген эмперикалық зерттеулердің нәтижесінде, олар — *фрустрация* кейде агрессияның пайда болуына әкеледі десе, бұл соншалықты жиі болмайды [5].

Осыған қарағанда, фрустрация ол көбіне агрессивті мінез-құлықтағы аверсивті стимулдарға немесе фрустрацияға үйреншікті әдетпен қарап, әдеттенген адамдарда көрінуіне әкеледі. Ал, екінші жағынан, сол реакцияларға үйреншікті болып кеткен адамдар, өздерін агрессивті көрсетпеуге тырысады.

Бихевиористік бағыт. Бихевиористер-агрессиялық әрекеттер адамның агрессиялық жағдайын күшейтетеді немесе обьектіге деген агрессиялық деңгейіне әсерін тигізбейді (кек, қастық) деді. Бихевиористік және бихевиористік емес теорияларда агрессивтілік – жағымсыз тәжірибенің жиналуы ретінде қарастырылады.

А. Бандура (1983) агрессияны ерекше әлеуметтік мінез-құлық ретінде қарастырады. Яғни басқа әлеуметтік мінез-құлық формалары сияқты оларда дәл солай меңгеріледі. Биологиялық және мотивациялық факторларды қарастыра келе, ғалым біріншіден әлеуметтік үйренудің әсерін ұсынады[6].

Бұл көзқарас бойынша әлеуметтік үйренуде агрессиялық мінез-құлық келесі көрініс бойынша ұсынылады:

• Агрессия-биологиялық факторлар мен үйренудің салдарынан игеріледі, иемденеді.

• Агрессия-шаблондардың әсерінен, қолайсыз қатынас жасаудан, қозғаушы, түрткі мотивтердің, құрылымдардың және эксперименттік сенім, пікірдің әсер етуінен болады.

• Агрессия-сырттай мадақтау мен жазалаудың, қуаттану, механизмдердің өзін-өзі реттелуі негізінде реттеледі.

Сонымен бірге, Бандура агрессиялық мінез-құлықты талдау кезінде мына 3 нәрсеге міндетті түрде көңіл бөлу керек деді. Олар:

• Осы сияқты әрекеттерді меңгеру қабілеті;

• Оларға итермелейтін факторлар;

• Тоқтату, орнықтыру шарттары.

Кейбір психологтар былайша санайды: «… жазалау тек мынадай шарттарды ескерген де ғана тиімді болады, яғни жазалаушы жазаланушыға жағымды қатынас және жазалаушы жазалау нормаларын дұрыс қолданса, жазалау тиімділігі агрессиялық мінез-құлықты жою қабілеті ретінде,

сонымен бірге, мінез-құлық реакцияларындағы иерархиялық агрессияның орнына, жазалау қарқыны мен уақытына байланысты».

Сондықтан бір қатар психологтар *жазалауды*-ересектер тарапынан балаға жеткізілетін агрессиялық мінез-құлықтың моделі деп санайды.

Когнитивті бағыт.

Бұл бағыт фрустрация және агрессияның өзара байланысының негізінде таным процестерінқарастырады.

Бұл бағыттың бір өкілі М.Раттер агрессияны-мінез-құлық бұзылыстарын айқындайтын факторлардың бірі ретінде қарастырды.

Онымен байланысты басқа да факторларды көрсетті, олар:

1.отбасындағы тәрбиелеу стилі

2. мектептегі білімді меңгеруді артта қалушылық.

3. мектептегі жағымсыз атмосфера.

Агрессияның пайда болуына себепті фактор ретінде ол көптеген стресстік әсерлерді көрсетеді (отбасындағы дау-жанжал, мектептегі үлгермеушілік, қоршағандармен нашар қарым-қатынас), яғни олар алдымен толысып, одан соң агрессиялық әрекеттер ретінде шығарылады.

А. Басстың бойынша агрессиялық әрекетті үш шкала бойынша айтуға болады:[7]

1. физикалық – вербальдық, 2. активті – пассивті, 3. тікелей – жанама.

Р. Бэрн, Д. Ричардсон агрессияға келесі анықтаманы береді:

«Агрессия – жағымсыз қатынасты қаламайтын, басқа да тірі жандарға тіл тигізу немесе зиян келтіру сияқты, мінез-құлықтың кез-келген түрі».

Олардың ойынша агрессияны эмоция ретінде емес, мінез-құлық моделі ретінде қастыру керек деді. Адамдардаң көбісі өзін-өзі басқара алмай қалады да- бір заттарды сындырады, немесе жансыз нәрселерді ұрады, ал бұл агрессия деп қарастырылмайды, яғни басқа тірі жанға зиян келтірілгенде ғана оны агрессия деп атауға болады дейді.

Дегенменде бұл әрекеттер агрессияға өте ұқсас , бірақ олар табиғатынан эмоционалды немесе эксперсивті деп қарастырылады және олар агрессияның мысалы болып табылмайды.

Міне, психологияда көптеген теориялық бағыттар . Олардың барлығында агрессияның табиғатына арналған және олардың өзіне тән мәселелері айтылады. Көптеген авторлар осы агрессияның терминдік анықтамасы үшін әлі де бір жерге ортақтасып, бір қорытындыға келген жоқ.

Әрине бұл түсініктердің (агрессия , агрессивтілік, агрессиялық мінез-құлық) анықтамасына толық мәнді сипаттама бермес бұрын, агрессия – бұл ішкі жағдаймен және сыртқы талаппен сәйкес келмейтін мінез-құлық формасы.

Агрессивтілік – бұл адамның бойындағы бір қасиет(тұрақты және тұрақсыз)және ол интелекті мен аффектіде сәйкесінше әртүрлі деңгейде көрінуі мүмкін.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы.
2. Аронсон, Э. Көпке ұмтылған жалғыз. Әлеуметтік психологияға кіріспе / Э. Аронсон ; ред. алқасының төрағасы М.М. Тәжин. - 11-ші бас. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 с. - (Рухани жаңғыру) https://openu.kz/kz/books/3,lib.ukgu.kz
3. Майерс, Д.Г. Әлеуметтік психология : оқулық / Д. Г. Майерс, Ж. М. Туенж ; ред. алқаның төрағасы М.М. Тәжин. - 12-ші бас. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 648 с. - (Рухани жанғыру) https://openu.kz/kz/books/13, lib.ukgu.kz
4. Лоренц К. Агрессия / К. Лоренц. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 2014. – 272 с.
5. Берковиц Л. Агрессия: Причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб.: «ПРАЙМ-Еврознак», «Нева»; М.: «Олма-Пресс», 2015. – 512 с.
6. А.Бандура. Подростковая агрессия. Изучения влияния воспитания и семейных отношений. – Эксмо-Пресс,Апрель-Пресс, 2018
7. Агрессивность детей и подростков: распознавание, лечение, профилактика/Ю.Б. Можгинский. – Изд. 2-е, стер. – Москва: Когито – Центр, 2018. – 179 с.

ӘОЖ 374.007

ЭТНОМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ОРНЫ МЕН РӨЛІ

Жолдасбеков А.А., Жолдасбекова Б.А., Жуматай А.Е.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкен, Қазақстан
abeke56@mail.ru

Резюме:

В этой статье анализируется суть этнокультурного образования и его значимость в современном мире. На фоне глобализации и цифровизации одной из приоритетных целей образовательной системы является сохранение национальной культуры и трансляция этнических ценностей молодым поколениям. Ключевую роль в этом играет эффективное применение искусственного интеллекта (ИИ) в области этнокультурного образования, что способствует модернизации образовательного процесса с учетом актуальных требований, при сохранении приверженности национальной идентичности. Этнокультурное образование – это система воспитания и обучения, формирующая патриотизм, основанная на уважении этнических и культурных особенностей личности, с акцентом на приобщение к национальным ценностям. Оно включает в себя изучение языка, традиций, истории, обычаев и культурного наследия. В статье рассматривается потенциал ИИ в учебном процессе, цифровизации культурного наследия и обработке культурного контента. Обсуждаются также сложности и ограничения, связанные с использованием ИИ: дефицит языковых данных, искажение культурного контекста и этические вопросы. Автор предлагает пути эффективного поддержания национального самосознания и культуры посредством интеграции ИИ с этнокультурным содержанием. В заключение представлены конкретные предложения и решения для дальнейшего развития этой области.

Abstract:

This article analyzes the essence of ethno-cultural education and its importance in the modern world. Against the background of globalization and digitalization, one of the priority goals of the educational system is the preservation of national culture and the transmission of ethnic values to younger generations. The key role in this is played by the effective use of artificial intelligence (AI) in the field of ethno-cultural education, which contributes to the modernization of the educational process, taking into account current requirements, while maintaining commitment to national identity. Ethno–cultural education is a system of education and training that forms patriotism, based on respect for ethnic and cultural characteristics of the individual, with an emphasis on familiarization with national values. It includes the study of language, traditions, history, customs and cultural heritage. The article examines the potential of AI in the educational process, the digitalization of cultural heritage and the processing of cultural content. The difficulties and limitations associated with the use of AI are also discussed: lack of linguistic data, distortion of the cultural context, and ethical issues. The author suggests ways to effectively maintain national identity and culture through the integration of AI with ethno-cultural content. In conclusion, specific proposals and solutions for the further development of this area are presented.

Ключевые слова: *этнокультурное образование, образование, искусственный интеллект, культурное наследие, цифровизация, цифровой процесс, национальные ценности.*

Keywords: *ethno-cultural education, education, artificial intelligence, cultural heritage, digitalization, digital processes, national values.*

Қарқынды жаһандану және цифрлық құралдардың қарқынды дамуы қазіргі әлемді түбегейлі өзгертіп, білім беру жүйесіне де әсер етеді. Мұндай жағдайда ұлттық бірегейлік пен мәдени мұраны сақтау, оларды жастардың дүниетанымына енгізу міндеті бұрынғыдан да өткір тұр. Этномәдени білім-бұл әр адамда ұлттық бірегейлікті қалыптастыруға арналған мәдениет пен тілге негізделген тәсіл.

Қазіргі жағдайда білім беру процесі жаһандану процестері мен цифрландырудың әсерінен өзгерістерге ұшырайды. Бұл трендтер мәдени әртүрліліктің маңыздылығын, сондай-ақ білім беру бағдарламаларында ұлттық ерекшеліктерді сақтаудың өзектілігін арттырады. Этномәдени білім - бұл сынаққа жауап беретін шешімдердің бірі [1].

Сонымен қатар, соңғы жылдары жасанды интеллект (AI) технологиялары білім беру саласында кеңінен қолданыла бастады. Жасанды интеллект жүйелері біздің алдымызда бірқатар перспективаларды ашады: жеке білім беру маршруттарын қалыптастыру, оқу процесін оңтайландыру, тілдерді үйренуді жеңілдету. Осыған байланысты этномәдени білім мен жасанды интеллекттің органикалық үйлесімі болашақтың білім беру парадигмасын дамытудың негізгі векторы болып көрінеді.

Сонымен қатар, ЖИ технологиялары білім сапасын жақсартудың жаңа құралдарын ұсынды. ЖИ жүйелерінің көмегімен білім беру процесін жекелендіруге, оқушылардың үлгерімін талдауға, тілдерді оқыту әдістерін жетілдіруге мүмкіндік туды[2,3].

Этномәдени білім белгілі бір этностың тілін, дінін, әдет-ғұрпын, тарихи мұрасы мен мәдени құндылықтарын пайдаланатын, сондай-ақ басқа этникалық топтарды құрметтеуге тәрбиелейтін тәрбие процесі ретінде көрінеді. Білім берудің бұл түрі бірқатар міндеттерге қол жеткізуге бағытталған:

- Білім алушының ұлттық бірегейлігін қалыптастыру;
- Өз халқының тілі мен мәдени дәстүрлерін сақтау;
- Тарихи жадыны беру және ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз ету;
- Көпұлтты қазақстандық қоғамда толеранттылыққа тәрбиелеу.

Этномәдени білім ұлттық болмыстың рухани негізі ретінде қарастырылады. Бұл тек білім беру құралы ғана емес, сонымен бірге моральдық құндылықтарды қалыптастыратын құрал.

Этномәдени білімнің рөлі мен мақсаттарын қарастыра отырып, ол ұлттық сана мен рухани жағдайды қалыптастырудың негізгі факторы ретінде танылатынын атап өткен жөн. Бұған мектеп оқушыларының өз халқының тарихын, тілін, дәстүрлері мен мәдени мұрасын зерттеу арқылы қол жеткізілед [4].

Жасанды интеллект: білім беру саласындағы теориялық негіздер және қолдану. Білім беру үдерісіндегі жасанды интеллект құралдары күнделікті операцияларды автоматтандыру, қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру және оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқытуды жекелендіру сияқты салаларда қолданылады. Айталық, кейбір білім беру платформалары оқушылардың білімді игеру ерекшеліктерін талдайды және белгілі бір оқу стиліне бейімделген оқу материалдарын ұсынады [5].

Жасанды интеллект: теориялық базаны және білім беруде қолдануды қарастыра отырып, AI адам интеллектіне еліктеуге қабілетті технологиялар кешені болып табылады. Ол машиналық оқыту, нейрондық желілер, табиғи тілді өңдеу (NLP) және компьютерлік көру сияқты бағыттарға негізделген. Білім беруде ЖИ практикалық қолдануды табады:

- Бейімделген оқыту жүйелері (атап айтқанда, жекелендірілген платформалар);
- Білімді автоматтандырылған бағалау және кері байланыс беру;
- Шет тілдерін оқытудың интерактивті жүйелері;
- Оқу мазмұнын автоматты түрде құру;
- Оқушылардың үлгерімін болжау және оқу деректерін талдау.

Білім беру ортасында ЖИ қолдану оқыту сапасын жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар мұғалімдердің жұмысын оңтайландыруға ықпал етеді.

Этномәдени білім беруде ЖИ технологияларын қолдану бағыттары:

1. Ұлттық мазмұнды цифрландыру және сақтау

Этномәдени мұра көбінесе физикалық ортада болады: құжаттар, қолжазбалар, бейне және аудио жазбалар. ЖИ көмегімен, мысалы, тарихи құжаттар үшін OCR (мәтінді тану) көмегімен осы материалдарды цифрландыруға болады. Келесі қадамдар алынған мазмұнды автоматты түрде жіктеуді, талдауды және мұрағаттауды қамтиды. Бұл қызмет археография, этнография, тарих ғылымы және әдебиеттану үшін өте маңызды. Қолдану мысалдары: ежелгі түркі жазуларын тану, Тарихи Забур мен шежіре мәтініне автоматты түрде түрлендіру, фольклорлық мұрағаттарды жүйелеу.

2. Қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда ЖИ қолдану

ЖИ өзін қазақ тілін үйренуге арналған интерактивті платформаларды әзірлеудің тиімді құралы ретінде көрсетті. Бұл құралдар мүмкіндік береді:

* Грамматикалық қателерді анықтаңыз;
* Айтылымды талдау;
* Мәтінді автоматты түрде аударуды жүзеге асыру;
* Сөздік қорын арттыру үшін жаттығуларды бейімдеу.

Мысалдар: Balbot.kz және Sozdik.kz -қазақ тілі үшін арнайы әзірленген ЖИ негізіндегі шешімдер.

3. Мәдени мазмұнды жіктеу және зерттеу

ЖИ технологиялары мәтіндік және визуалды ақпаратты өңдеуге күшті мүмкіндіктер береді. Олар қазақтардың ауызша халық әдебиетін: эпостарды, аңыздарды, ертегілерді, мақал - мәтелдерді, мақал-мәтелдерді, өлеңдерді, айтыстарды-лексика, тақырып және стиль тұрғысынан

автоматты түрде талдау үшін пайдаланылуы мүмкін. Мысал: Мәшһүр Жүсіп Көпеұлының ЖИ қолдану арқылы шығармаларын талдау, оның ішінде мәтіндерді кезеңдер бойынша топтастыру.

4. Виртуалды мұғалімдер мен көмекшілер

Жасанды интеллект негізінде ұлттық мәдениетті оқытатын виртуалды көмекшілер құруға болады. Бұл ассистенттер қазақ мәдениеті, салт-дәстүрлері, ұлттық тағамдары мен киімдері туралы интерактивті әңгімелейтін болады. Мысал: "дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар энциклопедиясы" қосымшасы.

Этномәдени білім беру саласында жасанды интеллектті қолданумен байланысты қиындықтар мен ықтимал қауіптерге қатысты.

Негізгі мәселе-жасанды интеллекттің мәдени контекстке толық қол жеткізе алмауы. Бұл ұлттық ақпараттың бұрмалануының нақты қаупін білдіреді. Қосымша кедергі-қазақ тіліндегі ақпаратты қамтитын толыққанды және көлемді дерекқорлардың тапшылығы, бұл алгоритмдерді оқыту процесін айтарлықтай қиындатады [6].

Жасанды интеллект ашатын перспективалық мүмкіндіктер аясында бірқатар маңызды шектеулер мен олармен байланысты тәуекелдер туралы ұмытпау керек:

1. Мәдени мазмұнның бұрмалануы

Жасанды интеллект алгоритмдері ұлттық ерекшеліктерді жеткіліксіз түсінуден туындаған семантикалық қателіктер жіберуі мүмкін.

2. Деректер көздеріне қатысты мәселе

Қазақ тілінде сапалы деректер базасының болмауы ЖИ жүйелерін оқыту процесін қиындатады.

3. Тілдік және семантикалық қиындықтар

Диалектілерді, архаикалық тілдік формаларды, сондай-ақ көркемдік стильдерді ескеру қажеттілігі күрделі міндет болып табылады.

4. Этика және мәдени бірегейлікті сақтау

Мәдени маңызы бар ақпаратты өңдеу кезінде сәйкестіктің негізі болып табылатын этикалық нормалардың бұзылуына жол бермеу өте маңызды.

Этномәдени білімге жасанды интеллектті сәтті енгізуге бағытталған мынадай ұсыныстар айтуға болады:

1. Қазақ тілін қолданатын ЖИ жүйелері үшін тілдік деректер базасын қалыптастыру;
2. Ұлттық білім беру платформаларына жасанды интеллект технологияларын біріктіру;
3. Этномәдени деректерді цифрландыру және сақтау жөніндегі мемлекеттік бағдарламаны бекіту;
4. Оқытушыларды ЖИ құралдарын қолдануға оқыту (цифрлық біліктілікті арттыру курстары);
5. Мәдени мазмұнға бағытталған отандық ЖИ шешімдерін әзірлеу және қаржыландыру.

Қорытынды. ЖИ этномәдени білім беруде айтарлықтай көмек көрсете алады. Бірақ бұл тек техникалық жаңалық емес, мәдени және этикалық нормаларды ескере отырып, саналы көзқарасты қажет ететін құрал екенін есте ұстаған жөн. Қазақ тілінде "ойлайтын" және ұлттық ерекшелікті көрсететін материалдармен жұмыс істей алатын ЖИ жүйелерін әзірлеу ерекше өзекті. Жасанды интеллект этномәдени мұра туралы ақпаратты ұсынуға, сақтауға және таратуға жаңа мүмкіндіктер береді. Мұндай технологиялар қазақ халқының мәдени құндылықтарын болашақ ұрпаққа беруге елеулі үлес қоса алады. Дегенмен, жасанды интеллектті енгізу кезінде ұлттық ерекшеліктерді ескеру және мәдени бірегейлікке ұқыпты қарау қажет. Этномәдени білім мен жасанды интеллекттің үйлесімді үйлесімі жаһандану жағдайында ұлттық бірегейлікті сақтаудың тиімді әдісі бола алады.

Әдебиеттер:

1. Абдыгалиева З.Х. Этнокультурное воспитание в системе образования Казахстана: теория и практика. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 214 с.
2. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2021. [Online]. Available: https://unesdoc.unesco.org/
3. Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Currilum Redesign, 2019. – 128 p.
4. Гребенюк О.С. Этнокультурный компонент в содержании современного образования // Образование и наука. – 2020. – №9 (90). – С. 65–72.
5. Xu, B., & Warschauer, M. The Role of Artificial Intelligence in Promoting Culturally Responsive Education // Computers & Education. – 2023. – Vol. 195. – Article 104682.
6. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2023.104682

ӘОЖ 378.147.88

САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жолдасбекова С.А., Тунгишбаева Ж.Б.
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент.Қазақстан

Түйін:

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың маңызы ерекше. Ақпараттық технологиялар мен интернет-ресурстардың дамуы оқу саласында елеулі өзгерістер туғызды. Бұл өзгерістер оқыту үдерісінің тиімділігін арттыруға, студенттердің кәсіби дағдыларын қалыптастыруға, сондай-ақ білім мазмұнын жетілдіруге және жаңартуға ықпал етеді. Әсіресе жоғары оқу орындарында цифрлық технологиялар арқылы болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін дамытуда шешуші рөл атқарады.

Осы мақалада сандық технологияларды пайдалану арқылы студенттердің кәсіби құзыреттілігін жетілдіру әдістемесі қарастырылады. Зерттеу барысында студенттердің кәсіби қабілеттерін дамытуға бағытталған түрлі технологиялық құралдар мен әдістердің тиімділігі талданады.

Abstract:

Currently, digital technologies play a special role in the education system. The development of new information technologies and Internet resources has led to significant changes in the field of education. These changes will improve the efficiency of the learning process, form students' professional competencies, and update and improve the content of education. Digital technologies play an important role in the development of students' professional competencies at all levels of education, especially in higher education institutions.

The article discusses the methodology for developing students' professional competence through the use of digital technologies. Various methods and technological tools are proposed to study the effectiveness of digital technologies and methods aimed at forming students' professional competence.

***Кілттік сөздер**: Сандық технологиялар, кәсіби құзыреттілік, студенттер, жасанды интелекті, әдіс- тәсілдер, көркемдік талдау, бейнелеу өнері, жаңашылдық*

Қазіргі таңда сандық технологиялар білім беру жүйесіне жан-жақты өзгерістер әкелуде. Электрондық оқыту, онлайн курстар, білім беру платформалары мен интерактивті ресурстар студенттердің білім алу үдерісін жетілдіруге ықпал етеді. Бүгінгі күні білім саласында Blended Learning (аралас оқыту), Flipped Classroom (төңкерілген сынып) және MOOCs (Massive Open Online Courses – жаппай ашық онлайн курстар) сияқты заманауи оқыту үлгілері кеңінен қолданылып жүр. Мұндай тәсілдер студенттерге өзіндік білім алуды жүзеге асыруға, сондай-ақ тәжірибелік дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді [1].

Цифрландыру процесі білім беру, оқыту жүйесіне, құзыреттілікті қалыптастыруға әсер етеді, өйткені адамның оқыту мен білімге деген уәждеу жүйесі өзгереді, еңбекті ұйымдастыру өзгереді. Қазіргі заманғы білім беру жүйесіне қоғамның қажеттілігін талап еткендей жаңа технологияларды енгізу, бүгін ертең не қажет болатынын үйрету қажет

Кәсіби құзыреттілік — студенттің өз саласындағы білімін, дағдыларын және мінез-құлық ерекшеліктерін тиімді пайдалана білу қабілеті. Бұл тек теорияны меңгерумен шектелмей, тәжірибелік машықтарды да талап етеді. Сандық технологиялар осы процестің маңызды құрамдас бөлігі ретінде студенттердің кәсіби дамуына айтарлықтай ықпал етеді [2].

Цифрлық білім беру саласындағы сандық яғни, көркемдік-графикалық құзыреттілік өнеркәсіптің (дизайн, жобалау), өнердің (арт, скетч, эмблема) және білім берудің (оқу құралдарын ресімдеу, бағдарламаларды визуализациялау, электрондық оқулықтарды иллюстрациялау, 3D-модельдеу) әртүрлі салаларында виртуалды көркем туындыларды жасауда көрініс табады. Бұл мақала студенттердің сандық құзыреттілігін этнодизайн бұйымдарын компьютерлік жобалау арқылы дамыту мәселесін қарастырады.

Сандық технологиялардың тиімділігі:

Қолжетімділік: Онлайн платформалар мен интернет-ресурстар студенттерге кез келген уақытта және кез келген жерде білім алуға жағдай жасайды.

Жеке оқу траекториясы: Цифрлық технологиялар әрбір студенттің дайындық деңгейіне сәйкес оқу мазмұнын бейімдеп, олардың білімін терең меңгеруіне ықпал етеді.

Интерактивті орта: Құжаттар, тестілер, бейнемазмұн сияқты заманауи құралдардың қолданылуы студенттердің белсенділігін арттырып, оқуға деген ынтасын күшейтеді.

Құзыреттілікке бағытталу: Сандық технологиялар кәсіби дағдыларды қалыптастыруға негізделген бағдарламаларды жүзеге асыруға мүмкіндік беріп, болашақ мамандыққа даярлықты жақсартады.

Бағалау және тестілеу жүйелері: Цифрлық құралдар студенттердің жетістіктерін нақты әрі әділ бағалауға мүмкіндік беріп, олардың кәсіби құзыреттілігінің дамуына әсер етеді [3].

Кәсіби құзыреттілікті жетілдірудегі цифрлық технологиялардың маңызы:

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар: Студенттерге заманауи IT құралдарын қолдану біліктілігін дарытып, оларды болашақ еңбек нарығына бейімдеуге жағдай жасайды.

Жобалық тәсіл: Әртүрлі сандық платформалар мен құралдарды пайдалану арқылы студенттер нақты жобалар орындап, шығармашылық ойлауын, ұйымдастырушылық қабілетін және қарым-қатынас дағдыларын дамытады.

Жағдаяттық тапсырмалар педагогикалық іс-әрекетке шығармашылық қатынасты ынталандырады. Әрбір тапсырма белгілі бір дағдыларды қалыптастыруға және дамытуға бағытталған. Жағдаяттық тапсырмаларды жіктеп көрсетуге болады:

1. Мотивациялық жағдаяттық тапсырмалар студенттердің кәсіби құзыреттілікке жету мотивтерін қалыптастыруға, педагогикалық іс-әрекетке тұрақты қызығушылықты дамытуға, мәселелерді шешу процесінде мотивациялық жағдай жасауға бағытталған.

2. Дискурсивті-педагогикалық тапсырмалар қарым-қатынас мәдениетін, диалогтік қарым-қатынас дағдыларын дамытуға, жеке іс-әрекет стилін қалыптастыруға, білімді меңгеру мен бекітуге ықпал етеді.

3. Шығармашылық рефлексивті-пиктографиялық тапсырмалар кәсіби құзыреттілік және оның құрамдас бөліктерінің ерекшеліктерін түсінуге, кәсіби құзыреттілік позициясынан белгілі бір жағдайдағы өз іс-әрекетін талдауға, оларды кейіннен түзетуге, теориялық білімді байытуға және бекітуге бағытталған.

4. Гностикалық-эвристикалық тапсырмалар сыни ойлауды дамытады, логика мен интуиция негізінде күрделі рефлексивті жағдайлардан шыға білуді дамытады [4].

Тапсырмада қамтылған жағдайды талдау студенттерге өздерін мұғалім рөлінде көруге, рефлексивті құзыреттілік позициясынан педагогикалық қолайлы шешімдерді табуда белгілі бір тәжірибе жинақтауға мүмкіндік береді, бұл одан әрі осындай нақты жағдайларда тез және негізді бағдарлауға көмектеседі. Ситуациялық тапсырмалар теория мен практиканы байланыстырушы буын болып табылады [5].

Виртуалды тәжірибе: Симуляциялар, виртуалды зертханалар, 3D модельдеу сынды технологиялар студенттердің тәжірибелік білімін арттыруға және кәсіби машықтарын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Бағалау мен тестілеу жүйелері: Цифрлық бағалау құралдары білім нәтижелерін әділ әрі дәл анықтап, студенттердің кәсіби құзыреттілігін нығайтады.[6]

Сандық технологияларды пайдалану тәсілдері

Студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда цифрлық технологияларды қолданудың түрлі әдістері бар. Олардың барлығы білім алушылардың өзін-өзі дамытуына, кәсіби шеберлігін жетілдіруге және теориялық білімін тәжірибемен ұштастыруға бағытталған.

Аралас оқыту (Blended Learning).

Бұл тәсіл дәстүрлі оқыту мен сандық платформаларды біріктіреді. Теориялық білімді студенттер онлайн түрде игерсе, практикалық машықтарды аудиторияда меңгереді. Мұндай әдіс білім алушылардың дербес оқу қабілетін дамытып, кәсіби құзыреттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Төңкерілген сынып (Flipped Classroom).

Бұл модель бойынша студенттер оқу материалына алдын ала онлайн түрде танысып келеді. Сабақ барысында оқытушымен талқылау, тапсырма орындау және практикалық әрекеттерге көбірек уақыт бөлінеді. Сандық ресурстар бұл әдісті барынша тиімді етіп, білімді терең меңгеруге жағдай жасайды.

Виртуалды тәжірибелер мен симуляциялар.

Виртуалды зертханалар, 3D модельдеу және симуляциялар студенттерге нақты кәсіби жағдайларды тәжірибе жүзінде меңгеруге мүмкіндік береді. Әсіресе медицина, инженерия,

экономика сияқты салаларда мұндай әдістер тиімді. Бұл тәсіл болашақ мамандарға шынайы жұмыс тәжірибесін модельдеп, дағдыларын нығайтуға жағдай жасайды.

Жобалық оқыту.

Сандық құралдардың көмегімен студенттер әртүрлі жобаларға қатысып, шығармашылық ойлауын, ұйымдастырушылық қабілетін және командалық жұмыс дағдыларын дамытады.

Құзыреттілікке бағытталған білім беру.

Цифрлық технологиялар кәсіби құзыреттілікті дамытуға бағытталған оқу бағдарламаларын жүзеге асыруға жағдай жасап, студенттердің болашақ еңбек қызметіне дайындығын күшейтеді.

Кәсіби құзыреттілікті жетілдіру.

Сандық технологияларды пайдаланудың артықшылықтары мен шектеулері

Артықшылықтары: Оқытудың сапасын жақсарту. Цифрлық технологиялар оқу үдерісін қызықты әрі интерактивті етіп, студенттердің мотивациясын арттырады.

Жеке білім траекториясы. Әрбір студенттің қабілеті мен қажеттілігіне сәйкес оқу мазмұнын бейімдеуге мүмкіндік береді.

Қолжетімділік. Интернеттің көмегімен студенттер оқу материалдарын кез келген уақытта алып, өз оқу кестесін ыңғайлы түрде құра алады.

Қиындықтары: Инфрақұрылымның жеткіліксіздігі. Кейбір білім беру мекемелерінде қажетті техникалық жабдықтар мен тұрақты интернет байланысы болмауы мүмкін. Педагогтардың дайындық деңгейі. Сандық технологияларды тиімді қолдану үшін оқытушыларға арнайы білім мен дағдылар қажет.

Студенттердің қызығушылығы. Жаңа технологияларды меңгеруде кейбір студенттерде қызығушылықтың төмендігі немесе қиындықтардың болуы ықтимал [7]

Сандық технологиялар білім беру саласына елеулі өзгерістер енгізіп, әсіресе студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарып отыр. Аралас оқыту, төңкерілген сынып, виртуалды тәжірибелер мен жобалық оқыту сияқты әдістер студенттердің кәсіби дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Цифрлық құралдардың көмегімен білім алушылар өз білімін тереңдетіп қана қоймай, тәжірибелік машықтарын да жетілдіреді. Осы тұрғыдан алғанда, сандық технологиялар білім беру жүйесінде тиімді әрі қажетті құрал ретінде ерекшеленеді. Сонымен бірге, олар оқу процесін дараландыруға және студенттердің өзіндік жұмыс істеу қабілетін арттыруға жағдай жасайды. Мұның нәтижесінде студенттер тек теориялық біліммен шектелмей, өз саласында кездесетін нақты мәселелерді шешуге қажетті практикалық дағдыларды меңгереді. Бұл олардың кәсіби қызметке толыққанды дайындалуына ықпал етеді [8, 9].

Алайда сандық технологияларды қолдануда белгілі бір қиындықтар да бар: техникалық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, оқытушылардың жаңа құралдарды пайдалануға дайындық деңгейінің төмендігі, сондай-ақ студенттердің технологияларға бейімделуінде кездесетін кедергілер. Осындай мәселелерді еңсеру үшін оқу орындары тиісті инфрақұрылымды дамытуға, педагогтарды оқыту мен кәсіби біліктілігін арттыруға, сондай-ақ студенттерді заманауи технологияларды игеруіне қолдау көрсетуге бағытталған шараларды жүзеге асыруы қажет.

Қорытындылай келе, сандық технологияларды тиімді пайдалану студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамытуда шешуші фактор болып табылады. Бұл тек білім сапасын арттырып қана қоймай, болашақ мамандарды кәсіби қызметке даярлауға ықпал етіп, жалпы білім беру жүйесінің жаңаруына зор үлес қосады.

Әдебиеттер:

1. Сагалиева Ж.К. және т.б. С 13 Білім беру кеңістігіндегі цифрлық педагогика / Цифровая педагогика в образовательном пространстве: Оқу құралы / Авторлық ұжым – Ж.К. Сағалиева (1, 3, 4, 5, 6, 7, 8-бөлімдер), М.Д. Есекешова (2, 6, 9, 10, 11-бөлімдер), Ғ.С. Ғұмаров (1, 2, 3, 12-бөлімдер), А.А. Жүсіпова (10-бөлім), Э.Ш. Кочкорбаева (4, 5, 7, 8, 13-бөлімдер), К.Ж. Нұрмұханова (12, 13-бөлімдер), Ш. Жақанқызы (11-бөлім). – Алматы: «Бастау», 2020. – 388 бет.
2. Мұратбаев, С.Р. (2018). Жаңа дәуір педагогикасы: сандық білім беру технологиялары. Алматы: ЖШС «Жаңа білім».
3. Алдамбергенова, Ж.Қ. (2019). Жоғары оқу орындарында сандық технологияларды қолдану арқылы білім беру сапасын арттыру. Алматы: «Ғылым» баспасы.
4. Бессонова И.Г. Формирование профессионально-педагогической рефлексии у студентов педвуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук / И.Г. Бессонова. — Сургут: ИГПИ, 2007. — 25 с.

5. Әбілова З.Т., Ұзақбаева С.А., Жансугурова К.Т. Жоба технологиясы студенттердің рефлексивті құзыреттілігін қалыптастыру құралы. Қарағанды университетінің Хабаршысы. Серия «Педагогика». № 4(112)/2023. – Б. 7-12
6. Кенжебекова, Г.М., & Мұқамбетова, А.Б. (2020). Цифрлық технологиялар және олардың білім беру жүйесіндегі орны. Астана: ҚазМЗУ баспасы.
7. Смайылова, Н.Ә. (2017). Қазіргі білім беру жүйесіндегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың рөлі. Атырау: Атырау университетінің баспасы.
8. Әбдіраманова, С.Қ. (2021). Студенттердің кәсіби құзіреттілігін қалыптастыруда сандық ресурстарды пайдалану әдістері. Қазақстандық педагогика журналы, 32(4), 34-41.
9. КазГерТех (2022). Ақпараттық технологияларды қолдану арқылы кәсіби білім беру. Алматы: КазГерТех баспасы.
10. Нұрғалиева, М.Қ. (2019). Ақпараттық және сандық технологиялар арқылы кәсіби білім беру үдерісінің тиімділігі. Қазіргі білім беру мәселелері, 4, 45-52.
11. Сағымбаева, А.С. (2018). Ақпараттық және сандық технологиялар негізінде кәсіби құзіреттілікті қалыптастырудың жолдары. Қаржы және білім ғылымдары, 3(5), 21-29.

ЖАСЫЛ ХИМИЯ ПРИНЦИПТЕРІ НЕГІЗІНДЕГІ САПАЛЫ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Жылысбаева Аққоңыр Нұрділдақызы
х.ғ.к., доцент, Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан
Қадыр Айғаным Нұралықызы
магистрант, Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан
e-mail: aiganymkadyr2001@gmail.com

Аннотация

Заманауи білім беру цифрландырудың әсерінен трансформацияны бастан кешуде, бұл оның сапасы мен тұрақтылығын қамтамасыз етудің жаңа жолдарын іздеуді талап етеді. Келешегі зор бағыттардың бірі-цифрлық білім беруді дамытуға жасыл химия принциптерін ықпалдастыру. Жасыл химия қоршаған ортаға теріс әсерді азайтуға, ресурстарды ұтымды пайдалануға және экологиялық жауапты ойлауды қалыптастыруға бағытталған. Цифрлық білім беру контекстінде бұл принциптерді оқушыларға шикізаттың ластану қаупінсіз немесе шамадан тыс шығындарсыз күрделі процестерді меңгеруге мүмкіндік беретін экологиялық бағытталған электрондық курстарды, виртуалды зертханаларды және тренажерлерді әзірлеу арқылы жүзеге асыруға болады. Сондай-ақ энергияны үнемдейтін технологияларды, бұлттық шешімдерді және тұрақты қашықтықтан оқыту платформаларын пайдалану маңызды. Осылайша, жасыл химия қағидаттары негізінде сапалы цифрлық білім беруді дамыту оқытудың тиімділігін арттыруға ғана емес, сонымен қатар тұрақты даму және экологиялық қауіпсіздік міндеттерін шеше алатын мамандардың жаңа буынын қалыптастыруға ықпал етеді.

Түйін сөздер: цифрлық білім, жасыл химия, тұрақты даму, оқытуды экологияландыру, виртуалды зертханалар.

Кіріспе

Қазіргі заманның жаһандық сын — қатерлері — экологиялық дағдарыс, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы және тұрақты дамуға көшу қажеттілігі жағдайында мектептегі білім беру жүйесі шешуші мәнге ие болады. Мектеп өскелең ұрпақтың ғылыми дүниетанымын, экологиялық мәдениетін және қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау дағдыларын қалыптастырудың бірінші кезеңі болып табылады. Бұл тұрғыда оқыту мазмұны мен әдістерін модернизациялаудың жаңа жолдарын ашатын білім беру процесіне жасыл химия принциптерін біріктіруге ерекше назар аударылады.

Цифрлық технологиялар виртуалды зертханалар, интерактивті модельдеу және онлайн курстар сияқты құралдарды ұсына отырып, мектептегі білім беру мүмкіндіктерін кеңейтуге мүмкіндік береді, бұл оқытуды қол жетімді, қауіпсіз және экологиялық таза етеді. Бұл әсіресе

химияны зерттеуде өте маңызды: цифрлық шешімдерді қолдану химиялық процестерді студенттердің денсаулығына қауіп төндіретін және химиялық реагенттерді пайдалануды азайтатын көптеген дәстүрлі эксперименттерді қажет етпей модельдеуге мүмкіндік береді.

Зерттеу әдістері

Жұмыста теориялық және тәжірибеге бағытталған әдістерді қамтитын кешенді тәсіл қолданылды.

Ғылыми және әдістемелік әдебиеттерді талдау-цифрлық білім берудің қазіргі жағдайын, жасыл химия принциптерін және оларды мектептің білім беру процесіне біріктіру мүмкіндіктерін зерттеу.

Салыстырмалы-аналитикалық әдіс-химияны оқытудың дәстүрлі және цифрлық формаларын салыстыру, олардың артықшылықтары мен шектеулерін экологиялық қауіпсіздік пен білімді игеру тиімділігі тұрғысынан анықтау үшін қолданылды.

Оқу процесін модельдеу виртуалды зертханаларды, интерактивті платформаларды және бұлттық қызметтерді пайдалана отырып, Цифрлық мектеп біліміне жасыл химия принциптерін енгізудің тұжырымдамалық моделін әзірлеуден тұрды.

Педагогикалық эксперимент (пилоттық енгізу) — жасыл химия принциптеріне назар аудара отырып, цифрлық құралдарды пайдалану тиімділігін тексеру үшін шектеулі оқу топтарында жүргізілді.

Оқушылар мен мұғалімдердің сауалнамасы мен сауалнамасы — цифрлық білім беру технологияларын қабылдауды анықтау және олардың оқушылардың экологиялық ойлауын қалыптастыруға әсерін бағалау үшін пайдаланылды.

Статистикалық деректерді өңдеу әдістері-тенденцияларды анықтау және қорытындыларды негіздеу мақсатында эксперимент пен сауалнама нәтижелерін талдау үшін пайдаланылды.

Осылайша, ұсынылған әдістемелік құралдар жасыл химияны цифрлық білімге интеграциялау қажеттілігін теориялық тұрғыдан негіздеп қана қоймай, оның мектеп жағдайында тиімділігін эмпирикалық түрде тексеруге мүмкіндік берді.

Нәтижелер және талқылау

Зерттеу нәтижелері жасыл химия принциптерін цифрлық мектеп біліміне біріктіру оқу сапасын жақсартуға, экологиялық дүниетанымды қалыптастыруға және қауіпсіз білім беру ортасын құруға ықпал ететінін растады.

Біріншіден, виртуалды зертханаларды пайдалану көптеген реагенттерді қолданбай химиялық процестерді қайталауға мүмкіндік берді. Бұл мектеп зертханаларына жүктемені азайтты, шығын материалдарының шығындарын азайтты және қауіпті заттармен жұмыс істеу қаупін жойды. Оқушылар цифрлық ортадағы реакцияларды модельдеу оқу процесін көрнекі және қолжетімді еткенін және материалды жақсырақ түсіну үшін эксперименттерді бірнеше рет қайталауға мүмкіндік беретінін атап өтті.

Екіншіден, интерактивті тренажерлер мен білім беру платформаларын пайдалану оқушылардың мотивациясына айтарлықтай әсер етті. Сауалнама нәтижелері бойынша эксперименттік топ оқушыларының көпшілігі химияға деген қызығушылықтың артқанын және алған білімдерін экологиялық мәселелерді шешу үшін қолдануға деген ұмтылысты атап өтті. Бұл цифрлық білім беру жасыл химия принциптерімен бірге тек пәндік құзыреттіліктерді ғана емес, сонымен қатар тұрақты дамуға байланысты құндылық бағдарларын қалыптастыратынын көрсетеді.

Жасыл химия принциптерін енгізу үшін мектеп тәжірибесінде тиімді пайдалануға болатын нақты цифрлық құралдарды талдау ерекше назар аударуға тұрарлық. Зерттеу барысында көптеген реактивтер мен жабдықтарды қажет етпестен химиялық процестерді модельдеуге мүмкіндік беретін білім беру платформалары мен тренажерлер қарастырылды.

Осылайша, *Phet interactive Simulations (University of Colorado Boulder)* ерігіштік, қышқыл-негіз балансы және энергияны түрлендіру процестерін визуализациялауға кең мүмкіндіктер береді. Бұл құралдарды пайдалану мектеп оқушыларына цифрлық ортада "эксперименттер" жүргізуге мүмкіндік береді, зертханаға жүктемені азайтады және экологиялық қауіптерді болдырмайды.

Labster платформасы оқушылардың практикалық талдау және сыни ойлау дағдыларын қалыптастыра отырып, органикалық және бейорганикалық химия бойынша толыққанды виртуалды эксперименттер жүргізуді қамтамасыз етеді. Мұндай цифрлық зертханалар тұрақты даму принциптерімен біріктірілген, өйткені олар химиялық материалдарды тұтынуды қажет етпейді.

Виртуалды және кеңейтілген шындық технологияларына негізделген *MEL Chemistry VR* ерекше қызығушылық тудырады. Бұл оқушылардың белсенділігін арттырып қана қоймайды, сонымен қатар оларға қауіпсіз эксперимент дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, эксперимент жасыл химия принциптерін цифрлық оқытуға біріктірумен тікелей байланысты оқушылардың экологиялық хабардарлық деңгейінде оң динамиканы анықтады. Егер бақылау тобында жасыл химия туралы Білім жеке терминдермен және экологиялық мәселелерді Үстірт түсінумен шектелсе, онда эксперименттік топ мүшелері қалдықтардың пайда болуын болдырмау, қауіпсіз реагенттерді пайдалану, энергия мен жаңартылатын ресурстарды үнемдеу сияқты негізгі принциптерді тұжырымдап қана қоймай, сонымен қатар оларды күнделікті өмірде пайдалану үшін өз идеяларын ұсына алады. Мысалы, оқушылар тұрмыстық химияны экологиялық таза құралдармен алмастыру, пластикалық қалдықтарды ұтымды қайта өңдеу және қайта пайдалануға болатын материалдарды пайдалану мүмкіндігін атап өтті. Бұл жасыл химияға бағытталған цифрлық білім оқушылардың білім қорын ғана емес, сонымен қатар тұрақты экологиялық ойлауды және алған білімдерін практикалық іс-әрекетте қолдануға дайын екендігін көрсетеді.

Нәтижелер 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1. Бақылау және эксперименттік топтардың салыстырмалы нәтижелері

Көрсеткіш	Бақылау тобы (%)	Эксперименттік топ (%)
Оқу материалын меңгеру деңгейі	68	85
"Химия"пәніне қызығушылық	54	82
Жасыл химия принциптерін түсіну	39	77
Оқу процесінің қауіпсіздігін бағалау	62	91
Білімді іс жүзінде қолдануға дайын болу	45	73

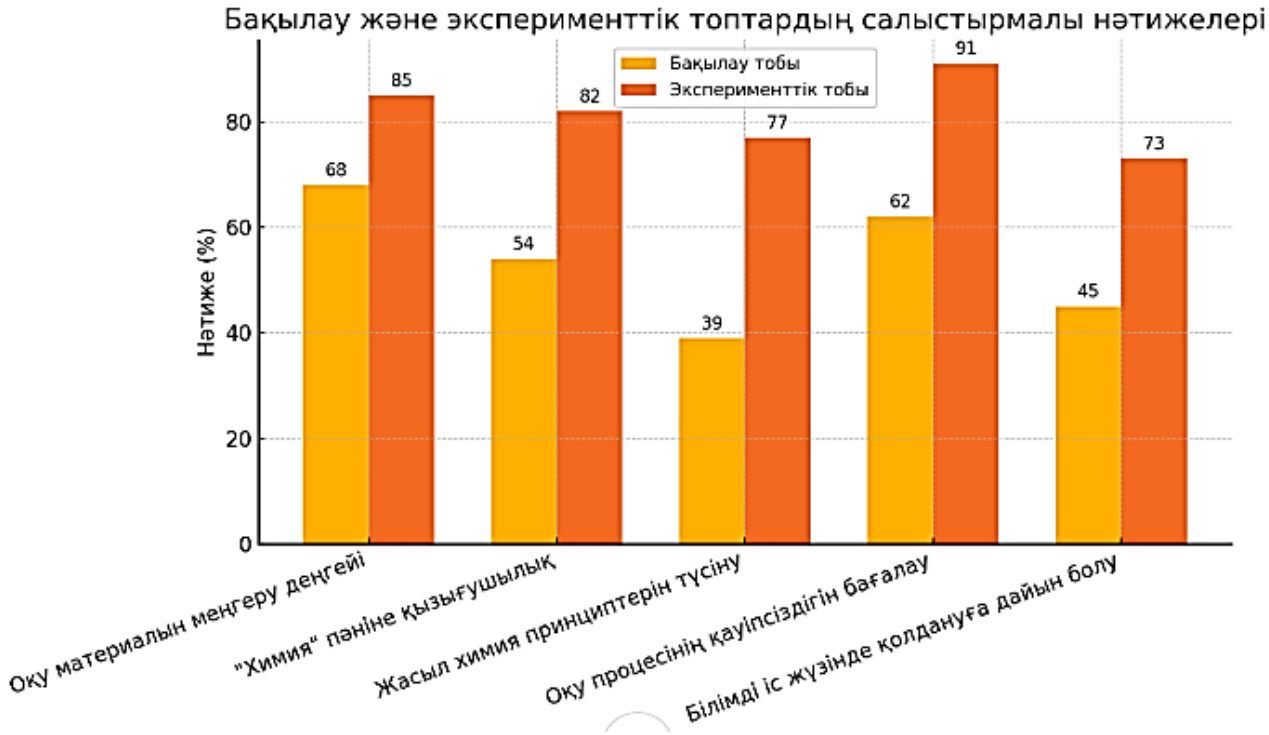

Диаграмма бақылау және эксперименттік топтардың салыстырмалы оқу нәтижелерін көрсетеді. Көріп отырғаныңыздай, барлық көрсеткіштер бойынша эксперименттік топтың нәтижелері бақылау тобына қарағанда едәуір жоғары.

Оқу материалын игеру деңгейі эксперименттік топта 85% құрады және бақылау тобындағы 68% - бен салыстырғанда айтарлықтай жоғары болды. Бұл цифрлық құралдарды пайдалану білімді тиімді игеруге ықпал еткенін көрсетеді.

"Химия" пәніне деген қызығушылық та айқын өсті: бақылау тобында-54%, ал эксперименттік топта-82%. Бұл виртуалды зертханалар мен тренажерлар оқушыларды көбірек ынталандыратынын дәлелдейді.

Жасыл химия принциптерін түсінуде де үлкен айырмашылық бар: бақылау тобында – 39%, эксперименттік топта-77%. Бұл қоршаған ортаға бағытталған цифрлық мазмұнның оқушылардың экологиялық ойлауын дамытуға әсерін көрсетеді.

Оқу процесінің қауіпсіздігін бағалау эксперименттік топта 91% - ға жетті және бақылау тобына қарағанда әлдеқайда жоғары болды (62%). Себебі-қауіпті реактивтерді қолданбай эксперименттер жүргізу мүмкіндігі.

Эксперименттік топта білімді практикалық қолдануға дайындық көрсеткіші 73% құрайды -. бақылау тобында ол 45% құрады және асып түсті. Бұл оқушылардың алған білімдерін өмірде қолдануға дайындығы артқанын білдіреді.

Жалпы, диаграмма эксперименттік топта жасыл химия принциптеріне негізделген цифрлық білім беру әдістерін қолдану білім сапасын, пәнге қызығушылықты және оқушылардың экологиялық ойлауын айтарлықтай арттыратынын көрсетеді.

Осылайша, бірнеше негізгі тұжырымдарды бөліп көрсетуге болады:

Жасыл химия принциптеріне негізделген цифрлық технологиялар көрнекілік, интерактивтілік және эксперименттердің қолжетімділігі арқылы мектептегі оқытудың тиімділігін арттырады.

Виртуалды зертханалар оқушылардың химиялық процестермен қауіпсіз жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді және реагенттерді тұтынуды азайтады.

Оқу материалдарының экологиялық мазмұны оқушылардың қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарауын қалыптастырады, экологиялық ойлаудың дамуын ынталандырады.

Нәтижелер жасыл химияны цифрлық білімге одан әрі біріктіру және мектептерде экологиялық таза цифрлық платформаларды пайдалану тәжірибесін кеңейту қажеттілігін растайды.

Қорытынды

Зерттеу жасыл химия принциптерін цифрлық мектеп біліміне біріктіру оқу сапасын жақсарту және оқушылардың экологиялық бағдарланған дүниетанымын қалыптастыру үшін жаңа перспективалар ашатынын растады. Виртуалды зертханаларды, интерактивті тренажерлерді және білім беру платформаларын пайдалану дидактикалық мүмкіндіктерді едәуір кеңейтуге, химияны оқу процесін көрнекі, қауіпсіз және қол жетімді етуге мүмкіндік береді.

Педагогикалық эксперименттің нәтижелері жасыл химия принциптеріне негізделген цифрлық технологияларды пайдалана отырып оқитын оқушылардың материалды жоғары меңгеру деңгейін, пәнге қызығушылығын және алған білімдерін нақты өмірде қолдануға дайындығын көрсетті. Олардың экологиялық ойлауын қалыптастыру ерекше маңызға ие, бұл адамның қоршаған ортаға теріс әсерін азайту үшін саналы шешімдер қабылдау қабілетінде көрінді.

Осылайша, цифрлық білім беруді жасыл химия принциптерімен бірге мектептегі оқуды модернизациялаудың тиімді құралы ретінде қарастыруға болады. Бұл бірден екі мәселені шешуге ықпал етеді: білім беру процесінің сапасын арттыру және тұрақты даму мақсаттарына сәйкес келетін табиғатқа жауапкершілікпен қарауды қалыптастыру.

Әдебиеттер

1. Ананьев, А. А. Цифровизация образования: проблемы и перспективы / А. А. Ананьев // Педагогика. – 2021. – № 3. – С. 45–52.
2. Варламова, Е. В. Интерактивные технологии в преподавании химии в школе / Е. В. Варламова // Химия в школе. – 2020. – № 7. – С. 12–18.
3. Кузнецова, Н. В. Принципы зеленой химии как основа экологизации школьного курса / Н. В. Кузнецова // Экологическое образование. – 2019. – № 5. – С. 34–39.
4. Литвинова, Т. Н. Виртуальные лаборатории как инструмент цифрового образования / Т. Н. Литвинова // Вестник педагогических наук. – 2021. – Т. 63, № 2. – С. 78–85.

5. Анастас, П.Т. Жасыл Химия: Теория және Практика / П. Т. Анастас, Дж. К. Уорнер. - Оксфорд: Оксфорд Университетінің Баспасы, 1998 Ж. – 135 б.
6. Кларк, Дж. Х. Жасыл Химия Және Технологиялар Бойынша Анықтамалық / Дж.Х. Кларк, Д. Дж. Маккуарри. - Оксфорд: Блэквелл Ғылымы, 2002. – 570 б.
7. OECD. Цифрлық Білім Берудің 2021 Жылға Арналған Перспективалары: Жасанды Интеллект, Блокчейн және Роботтар Арқылы Шекараларды Ілгерілету. – Париж: ЭЫДҰ Баспасы, 2021 жыл. – 280 б.

РОЛЬ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ОБ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ ЛОГИЧЕСКИХ ОПЕРАЦИЯХ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Жураев О.Т.
Ферганский государственный университет, Узбекистан

Резюме:

Представлены результаты опытно-экспериментальной работы, подтверждающие эффективность игровых методов в развитии логических операций и повышении уровня учебной мотивации. Делается вывод о необходимости систематического и целенаправленного использования игровых технологий как средства интеллектуального развития младших школьников, при этом подчёркивается важность профессиональной подготовки учителя к организации такой деятельности. Работа может быть полезна для педагогов начальной школы, методистов, а также исследователей в области педагогики и когнитивного развития детей.

Abstract:

The article presents the results of experimental work confirming the effectiveness of gaming methods in developing logical operations and increasing the level of educational motivation. It concludes that it is necessary to systematically and purposefully use gaming technologies as a means of intellectual development of primary school students, while emphasizing the importance of professional training of teachers to organize such activities. The work can be useful for primary school teachers, methodologists, as well as researchers in the field of pedagogy and cognitive development of children.

Ключевые слова. *Логические операции, младшие школьники, игровые технологии, логическое мышление, начальное образование*

Математика определена одним из приоритетных направлений развития науки в нашей стране в 2020 году. За прошедший период проведен ряд системных работ, направленных на поднятие математической науки на качественно новый уровень:

во-первых, созданы необходимые условия для приглашения наших соотечественников — ученых-математиков, работающих в передовых научных центрах, и проведения международных научных исследований;

во-вторых, внедрена система стимулирования труда молодежи, победившей на международных предметных олимпиадах, а также ее учителей и наставников;

в-третьих, в целях обеспечения взаимной интеграции высшего образования и научных исследований в Студенческом городке построено новое современное здание Института математики имени В.И. Романовского Академии наук (далее — Институт). В полтора раза увеличен объем финансирования фундаментальных исследований в области математики, за счет бюджетных средств закуплены суперкомпьютеры, современная техника и оборудование;

в-четвертых, в качестве начального этапа подготовки кадров научного уровня внедрен институт стажеров-соискателей;

в-пятых, в целях оперативного решения приоритетных вопросов в области науки, определения на уровне Правительства вопросов усиления интеграции науки, образования и производства под председательством Премьер-министра Республики Узбекистан образован Республиканский совет по науке и технологиям[1].

Вместе с тем ряд нерешенных вопросов в области математики указывает на необходимость реализации мер, направленных на повышение качества образования и эффективности научных исследований в данной области. В частности:

во-первых, не полностью обеспечена преемственность между уровнями образования по математике;

во-вторых, учебники по математике в общеобразовательных школах состоят из сложных задач, затрудняющих овладение предметом, не учитывают возраст учащихся и не согласованы с темами по другим предметам;

в-третьих, несмотря на то, что большинство талантливых молодых людей, проявляющих интерес к математике, победителей международных олимпиад являются представителями регионов, в сфере высшего образования и науки не созданы необходимые условия для их будущего развития;

в-четвертых, остается слабой связь научных исследований, практики и производства в области математики;

в-пятых, связи ученых-математиков с зарубежными научными и образовательными учреждениями недостаточны для поднятия отечественной математики на международный уровень, повышения ее авторитета в международном сообществе[2].

В условиях стремительного развития науки, цифровизации образования и формирования нового мышления у молодого поколения особое внимание уделяется интеллектуальному развитию учащихся, особенно на этапе начального обучения. Современная начальная школа выполняет не только обучающую, но и развивающую функцию, закладывая основы логического и критического мышления, которые в дальнейшем становятся опорой для успешного освоения более сложных учебных дисциплин, в том числе математики, информатики, естественных и гуманитарных наук. Одним из важнейших направлений в этом процессе является формирование у младших школьников представлений об элементарных логических операциях, таких как анализ, синтез, сравнение, классификация, обобщение, логические следствия, установление причинно-следственных связей и т.д.

Игровые технологии в педагогике — это не просто развлекательные элементы или формы снятия напряжения, а полноценный методический инструмент, обладающий чёткой структурой, целями, дидактическими функциями и измеримыми результатами. Их использование позволяет активизировать мыслительную деятельность учащихся, развивать внимание, память, воображение, и в первую очередь — логическое мышление. При этом важно не только наличие самих игр, но и грамотное их построение, целенаправленный подбор содержания и задач, направленных на освоение конкретных логических операций.

Следует отметить, что в современной образовательной практике наблюдаются как позитивные тенденции, так и определённые сложности в использовании игровых технологий. С одной стороны, в учебниках, рабочих тетрадях, цифровых платформах всё чаще появляются игровые элементы, головоломки, логические задачи и интерактивные тренажёры. С другой стороны, не всегда прослеживается методическая системность в их применении. Часто игры используются как эпизодический приём, не связанный с общими целями формирования логического мышления. Кроме того, педагогам может не хватать специальных знаний и методической подготовки для создания или адаптации игровых заданий под конкретные логические операции и особенности младшего школьного возраста.

Современные исследователи подчёркивают необходимость перехода от фрагментарного применения игровых элементов к системной организации игровых технологий в учебно-воспитательном процессе. Так, А.Г. Асмолов и его коллеги указывают, что развитие мышления младшего школьника должно опираться на создание развивающей образовательной среды, в которой игра выступает как средство смыслового поиска, осмысления и моделирования реальности. Разработка такой среды требует методического осмысления и научного анализа роли игровых технологий именно в контексте формирования логических операций, что определяет актуальность настоящего исследования.

Формирование логического мышления и его базовых операций (сравнение, анализ, синтез, классификация, обобщение, причинно-следственные связи и др.) у младших школьников является одной из ключевых задач начального образования. Это подтверждается многочисленными исследованиями в области психологии, педагогики и методики преподавания. В последние десятилетия всё большую популярность приобретает идея использования *игровых технологий* как эффективного средства развития логических способностей у детей младшего школьного возраста. В данном обзоре литературы рассматриваются ведущие теоретические и практические подходы к изучаемой теме, включая труды классиков психологии, современных педагогов и методистов.

Теоретико-психологические основания формирования логического мышления.

Фундаментальные идеи о развитии логического мышления в детском возрасте изложены в работах Л.С.Выготского, А.Н.Леонтьева, Ж.Пиаже, Д.Б.Эльконина и других. Л.С.Выготский подчеркивал роль социальной среды и деятельности в развитии высших психических функций. Он отмечал, что интеллектуальное развитие ребёнка происходит в процессе совместной деятельности, особенно в игровых формах, в зоне ближайшего развития (Выготский Л.С., 1984).

Ж.Пиаже (1950) считал, что логическое мышление формируется поэтапно, проходя стадии сенсомоторного, дооперационного и конкретно-операционального мышления. Он отмечал, что именно в возрасте 6–10 лет дети осваивают базовые логические операции, такие как сохранение, сериация, классификация, что делает этот возраст особенно важным для целенаправленного педагогического воздействия.

А.Н.Леонтьев и Д.Б.Эльконин, продолжая идеи Выготского, рассматривали игру как ведущую деятельность дошкольного и младшего школьного возраста, в которой формируются предпосылки к логическому мышлению — способность к обобщению, принятию правил, планированию и прогнозированию (Эльконин Д.Б., 1971).

Классификация и педагогические особенности игровых технологий

Существует множество подходов к классификации игр, применяемых в обучении. В педагогической практике выделяют:

- ✓ *дидактические игры (в том числе настольные и карточные),*
- ✓ *сюжетно-ролевые игры,*
- ✓ *интеллектуальные викторины,*
- ✓ *игры с логическими задачами и головоломками,*
- ✓ *интерактивные компьютерные игры и тренажёры.*

По мнению В.В.Давыдова, именно те игры, которые включают элементы проблемности, логического анализа и планирования, наиболее эффективно формируют элементы понятийного мышления. При этом важную роль играет позиция ребёнка как активного участника, а не пассивного исполнителя заданий.

Современное начальное образование направлено не только на освоение учащимися базовых знаний, но и на развитие у них универсальных учебных действий, в том числе логического мышления. В условиях стремительного развития информационного общества способность мыслить логически, анализировать ситуации, делать выводы и аргументировать своё мнение становится важнейшей составляющей личностного и интеллектуального развития школьника. В этой связи особую актуальность приобретает поиск эффективных методов и технологий, способствующих формированию элементарных логических представлений у детей младшего школьного возраста.

В ходе проведённого теоретического анализа и практического исследования было установлено, что игровые технологии обладают высоким развивающим потенциалом в контексте формирования логических операций у учащихся начальной школы. Благодаря своей доступности, привлекательности и природосообразности, игра как форма учебной деятельности позволяет активизировать познавательные процессы, сделать усвоение логических понятий осмысленным, деятельностным и эмоционально окрашенным. Игра снимает страх перед абстрактными понятиями, создаёт условия для проб и ошибок без страха быть наказанным, что особенно важно на ранних этапах освоения логических операций.

При этом следует подчеркнуть, что эффективность игрового метода зависит от соблюдения ряда условий: наличие у педагога чётко сформулированных дидактических целей, соответствие игры возрастным и психическим особенностям детей, методическая грамотность в проведении и анализе игровых ситуаций, а также систематичность использования игровой деятельности как средства формирования логического мышления. Важно, чтобы игра не носила эпизодический, развлекательный характер, а выступала как полноценный элемент образовательного процесса.

Также в заключении необходимо отметить, что формирование логического мышления — это не одномоментный акт, а длительный процесс, требующий последовательного подхода, от простых заданий с предметным содержанием к абстрактным логическим моделям. В этом процессе игра может служить переходным мостом между интуитивным и осознанным пониманием логических операций, формируя у ребёнка устойчивый интерес к познанию и умение мыслить.

Литература:

1. О мерах по повышению качества образования и развитию научных исследований в области математики. https://president.uz/ru/lists/view/3557

2. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 07.05.2020 г. № ПП-4708. https://lex.uz/docs/4807554
3. Об утверждении национальной программы по развитию народного образования в 2022 — 2026 годах. Указ Президента Республики Узбекистан, от 11.05.2022 г. № УП-134. https://lex.uz/ru/docs/6008668
4. Dzhumaev M.I. Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan Science and innovation. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. *https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172*
5. Djumayev M.I Ta'lim Sifati - Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish vositasida Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal. buxpxti.uz 1(5)2024 163-168 http://buxpxti.uz
6. Dzhumaev M.I**.** Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan Science and innovation. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. *https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172*
7. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich va boshqalar. Improving Integral Education – An Opportunity to Prepare Future Primary Teachers for Computer Education. SKOPUS.*Journal of Management World* 2025, 2: st.587-599 https://managementworld.online/index.php/mw/article/view/10022.
8. Djumaev Mamanazar Irgashevich Ta'limda Yangicha Kompetensiyaviy yondashuv. Published in GOLDEN BRAIN, 3(3), 146-153, ISSN: 2181-4120, 2025. March 3, 2025 146-153 https://zenodo.org/records/14964423
9. Dzhumaev Mamanazar, Ergashev Jakhongir Mamanazarovich . Reasoning And Implementation of the National Curriculum for the Development of Mathematical Education in a Medical University https://www.mkscienceset.com/ https://mededu.jmir.org J of Med Ima & Med Edu Res 2025 Page No: 04 . J of Med Ima & Med Edu Res 2(3), 01-04
10. O. Jurayev, M. Yunusaliyeva. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga axborot texnologiyalarini o‘rgatishning psixologik va didaktik tahlili. Ilmiy axborotnoma. – Namangan, 2021. – №8. – B. 35-39.
11. O. Juraev, G. Suyarova. In the teaching of elementary mathematical concepts Geogebra.org use of services. Modern problems of applied mathematics and information technologies. – Al-Khwarizmi, 15-17 November 2021. – P. 219.
12. O. Zhuraev. Development of ICT competence of primary school teachers in the process of continuing education. Science and Innovation. – Vol. 2, No. 4, March 2023. – Pp. 48-53.
13. O. Juraev, G. Suyarova. AKTdan foydalanish – innovatsion o‘qitish vositasi sifatida (texnologiya darslari misolida). Tadqiq va tatbiq. – Tom 01, Son 03, 2023. – B. 15-19.
14. O. Jurayev, E. Akbarova. Texnologiya darsida AKTdan foydalanish – innovatsion o‘qitish usuli sifatida. Fizika, matematika va mexanikaning dolzarb muammolari mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. – Buxoro, 24-25 may 2023-yil. – B. 174-177.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЖЫЛДАМ ОҚУҒА ҮЙРЕТУДЕ ЗАМАНАУИ ГАДЖЕТТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Жұмаділдә С. Ғ., Альмухамбетов Б.А.
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

Резюме:

В статье рассматривается использование возможностей современных гаджетов при обучении младших школьников скорочтению. Анализируется, что цифровые инструменты способствуют формированию навыков чтения, быстрому восприятию текста и увеличению скорости обработки информации. Кроме того, будут описаны способы повышения интереса учащихся, развития учебной мотивации и персонализации учебного процесса за счет эффективного использования гаджетов. Результаты исследования показывают важность современных технологий в улучшении грамотности чтения.

Abstract:

The article discusses the use of the capabilities of modern gadgets in the process of teaching elementary school students to read fast. It is analyzed that digital tools contribute to the formation of reading skills, faster perception of text and an increase in the speed of information processing. In addition, through the effective use of gadgets, ways are described to increase students ' interest, develop learning motivation, and personalize the learning process. The results of the study show the importance of modern technologies in improving reading literacy.

Кілттік сөздер*: заманауи гаджеттер, жылдам оқу, бастауыш сынып, оқу мотивациясы, оқу сауаттылығы.*

Қазіргі қоғамдағы ақпарат көлемінің қарқынды өсуі білім беру жүйесіне де айтарлықтай ықпал етіп отыр. Әрбір оқушы түрлі дереккөздерден келіп түсетін мәліметтерді іріктеп, оны тиімді қолдана білуге бейімделуі қажет. Осы тұрғыда мәтінді жылдам әрі саналы түрде қабылдау қабілеті ерекше маңызға ие. Жылдам оқу тек мәтінді тез көз жүгіртіп оқумен шектелмейді, ол оқушының когнитивтік қабілеттерін дамытудың кешенді жолы болып саналады. Мұндай дағды оқу техникасын жетілдіріп қана қоймай, ойлау шапшаңдығын арттырады, ақпаратты есте сақтау процесін жеңілдетеді және мәтін мазмұнын терең талдау қабілетін қалыптастырады. Демек, жылдам оқу оқушының оқу сауаттылығын дамытудың негізгі тетіктерінің бірі ретінде қарастырылады [1].

Бастауыш сынып кезеңінде жылдам оқу дағдыларын қалыптастырудың маңызы ерекше. Өйткені дәл осы кезеңде балада оқу мәдениеті мен танымдық қызығушылықтың негіздері қаланады. Егер осы жас аралығында оқушының оқу жылдамдығы, мәтінді түсіну деңгейі, есте сақтау қабілеті дамытылса, ол жоғары сыныптарда да өз білімін тиімді толықтырып, түрлі пәндік салаларда жетістікке жете алады. Жылдам оқу оқушының оқу мотивациясын арттырып, оқу процесін қызықты әрі жеңіл қабылдауына мүмкіндік береді.

Заманауи ақпараттық технологиялардың, соның ішінде әртүрлі гаджеттердің, оқу үдерісіне енуі бұл бағыттағы мүмкіндіктерді кеңейтті. Планшеттер, смартфондар, электронды кітаптар және арнайы қосымшалар балалардың оқу дағдыларын дамытуда тиімді құрал ретінде қолданылады. Мұндай гаджеттер оқу процесін дәстүрлі әдістермен салыстырғанда интерактивті, көрнекі және тартымды ете алады. Мәселен, жылдам оқуға арналған мобильді қосымшалар мәтінді белгілі бір жылдамдықпен көрсетіп, оқушының назарын шоғырландыруына және көз бұлшықеттерін жаттықтыруына жағдай жасайды [2]. Анимациялар, ойын элементтері және дыбыстық сүйемелдеу сияқты функциялар оқушылардың қызығушылығын арттырады.

Бұдан бөлек, гаджеттерді қолдану арқылы әрбір оқушының жеке оқу қарқынын ескеруге болады. Жас ерекшеліктеріне қарай тапсырмалардың күрделілік деңгейін өзгерту, әртүрлі мәтін түрлерімен жұмыс жүргізу, тіпті оқушының оқу нәтижелерін жүйелі түрде қадағалау мүмкіндігі бар. Мұндай тәсілдер оқушылардың тек оқу жылдамдығын емес, сонымен қатар мәтінді түсіну мен талдау қабілеттерін де жетілдіреді.

Бастауыш сынып оқушыларын жылдам оқуға үйрету қазіргі заман талабы болып отыр. Бұл үдерісте заманауи гаджеттерді тиімді пайдалану балалардың оқу сауаттылығын дамытуға,

ақпараттық қоғамда еркін бағдар таба білуіне және білімді өмірлік қажеттілікке айналдыруына жол ашады [3]. Осылайша, жылдам оқу мен жаңа технологияларды үйлестіре қолдану оқушылардың интеллектуалдық әлеуетін арттырып, болашақта білімді әрі бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Заманауи гаджеттерді білім беру процесіне енгізу оқыту сапасын жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда мектеп тәжірибесінде планшеттер, смартфондар, ноутбуктер және интерактивті тақталар кеңінен қолданылады. Олар оқушыларға дәстүрлі оқулықтармен қатар электронды ресурстарды, мультимедиялық материалдарды, түрлі оқу қосымшаларын пайдалануға жол ашады. Бұл технологиялардың басты ерекшелігі – оқу процесін оқушы үшін барынша қолжетімді, қызықты әрі интерактивті етуінде.

Жылдам оқуға үйретуде заманауи гаджеттер ерекше рөл атқарады. Арнайы қосымшалар арқылы мәтінді дыбыстап оқу, оқу жылдамдығын біртіндеп реттеу, мәтінді бөліктерге бөлу немесе жеке сөйлемдерді оқшаулап көрсету мүмкіндіктері ұсынылады [3]. Мұндай функциялар баланың оқу дағдысын кезең-кезеңмен жетілдіруге жағдай жасайды. Мысалы, мәтінді секундпен жылжытатын бағдарламалар көздің қозғалысын жаттықтырып, ақпаратты қабылдау жылдамдығын арттырады. Ал ойын түрінде құрылған жаттығулар оқушылардың назарын тұрақтандырып, мәтін мазмұнын тез түсінуге үйретеді.

Жылдам оқуға үйретуде гаджеттердің негізгі артықшылықтарын бірнеше қырынан қарастыруға болады. Біріншіден, оқу процесін жекелендіру жүзеге асады. Әрбір оқушы өз оқу қарқынына сәйкес жұмыс істей алады, бұл оның психологиялық жайлылығын қамтамасыз етеді. Екіншіден, мотивацияны арттыруға ықпал етеді, себебі оқу тапсырмалары ойын элементтерімен, бейнежазбалармен немесе анимациялармен сүйемелденіп, оқушылардың қызығушылығын оятады. Үшіншіден, есте сақтау мен зейінді дамытуға жағдай жасайды: көзбен мәтінді тез шолу, сөздерді бөліп тану [4], сөйлем құрылымын жылдам аңғару қабілеттерін жетілдіреді. Төртіншіден, оқу сауаттылығын арттырады, яғни оқушы қысқа уақыт ішінде мәтіннің негізгі мазмұнын түсінуді, ондағы басты ойды бөліп алуды үйренеді.

Гаджеттерді тиімді пайдалану мұғалімнің әдістемелік шеберлігіне де тікелей байланысты. Егер технологиялар дұрыс бағытта қолданылса, олар оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытып, ақпаратты талдау және синтездеу қабілеттерін қалыптастырады. Мұғалім арнайы қосымшалар мен онлайн платформаларды сабақтың әр кезеңінде кірістіріп отырса, оқушылардың оқу іс-әрекеті бірсарынды болмай, керісінше қызықты әрі нәтижелі өтеді.

Гаджеттерді тиімді пайдалану тек техникалық құралды қолданумен шектелмейді, ол ең алдымен мұғалімнің әдістемелік шеберлігін, педагогикалық тәжірибесін және шығармашылық ізденісін талап етеді. Егер технологиялар орынды әрі жүйелі түрде сабаққа енгізілсе, олар оқушылардың жеке қабілеттерін ашуға, сыни тұрғыдан ойлауын дамытуға, ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Заманауи білім беру процесінде планшеттер, смартфондар және түрлі интерактивті құрылғылар оқушылардың тек дайын ақпаратты қабылдауын ғана емес, сонымен қатар оны талдау, салыстыру, синтездеу және жаңа идеялар ұсыну қабілеттерін қалыптастырады.

Мұғалім оқу материалына сәйкес келетін қосымшаларды, мультимедиялық бағдарламаларды немесе онлайн платформаларды сабақтың әрбір кезеңінде тиімді пайдалана алса, оқу процесі бірсарынды сипаттан арылып, оқушылардың белсенділігін арттырады. Мысалы, жаңа тақырыпты түсіндіру кезінде визуалды және аудиоматериалдар қолданылса, білім алушылардың қабылдау деңгейі жоғарылайды. Ал білімді бекіту кезеңінде онлайн викториналар немесе интерактивті тапсырмалар берілсе, оқушылардың қызығушылығы артып, бәсекелестік рухы дамиды.

Сонымен бірге гаджеттердің көмегімен оқушылар өзіндік ізденіс жұмыстарын орындауға мүмкіндік алады. Интернеттегі ашық білім беру ресурстарын қолдану арқылы оқушылар ғылыми мақалалармен, бейнематериалдармен, тәжірибелік тапсырмалармен танысып, өз ойларын дәлелдеуді үйренеді. Бұл олардың ақпараттық сауаттылығын дамытып қана қоймай, өздігінен білім алуға бейімдейді. Мұғалім осы үдерісте бағыт-бағдар беруші, кеңесші рөлін атқара отырып, оқушыны тек дайын білімді алушы емес, оны құрастырушы тұлғаға айналдырады.

Гаджеттерді дұрыс пайдалану нәтижесінде білім беру процесінде оқушы мен мұғалім арасындағы кері байланыс та жандanады. Онлайн платформалар арқылы тапсырмаларды орындау, нәтижелерді жылдам тексеру және талдау білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл оқушының әрбір жетістігін уақтылы бағалауға, әлсіз тұстарын анықтап, оларды түзетуге жағдай жасайды.

Гаджеттердің мүмкіндіктерімен қатар, оларды пайдалану барысында белгілі бір қиындықтар да туындауы мүмкін. Ұзақ уақыт экран алдында отыру балалардың көру қабілетіне кері әсерін тигізіп, шаршағыштықты тудыруы ықтимал [5]. Гаджеттердің ойын-сауықтық функциялары басым болғандықтан, кейбір оқушылардың назарын оқудан басқа бағыттарға аударып жіберуі мүмкін. Бұл жағдайда оқу процесінің тиімділігі төмендеуі ықтимал. Сол себепті мұғалімдер мен ата-аналардың басты міндеті – гаджеттерді пайдалану уақытын қадағалау, оқу мен ойын арасындағы тепе-теңдікті сақтап, технологияны нақты мақсатқа сай қолдану [6].

Заманауи гаджеттер бастауыш сынып оқушыларын жылдам оқуға үйретуде орасан зор мүмкіндіктерге ие. Олар оқу процесін жекелендіріп, мотивацияны арттырып қана қоймай, баланың ойлау шапшаңдығын, зейінін, есте сақтау қабілетін дамытуға көмектеседі. Бірақ бұл құралдардың тиімділігі тек олардың бар болуымен емес, мұғалімнің шебер ұйымдастыра білуімен айқындалады. Дұрыс қолданылған жағдайда гаджеттер оқу сауаттылығын қалыптастыруға, ақпаратты тез қабылдау мен өңдеу дағдыларын дамытуға және оқушыны жаңа ақпараттық қоғам талаптарына сай бейімдеуге ықпал етеді.

Қорытындылай келе, заманауи гаджеттерді бастауыш сынып оқушыларын жылдам оқуға үйрету процесінде тиімді қолдану оқыту сапасын арттырудың маңызды құралы болып табылады. Гаджеттер арқылы оқу процесін жекелендіру мүмкіндігі жасалып, әрбір оқушы өз қарқынымен жұмыс істей алады, бұл олардың танымдық қызығушылығын оятып, оқу мотивациясын арттырады. Арнайы оқу қосымшалары баланың мәтінді тез қабылдауын, есте сақтауын, зейінін дамытуға ықпал етіп, оқу сауаттылығының негізін қалыптастыруға жағдай жасайды. Гаджеттерді шектен тыс пайдалану белгілі бір қиындықтарға әкелуі мүмкін болғандықтан, мұғалімдер мен ата-аналар тарапынан дұрыс бағыттау мен бақылау қажет. Демек, жаңа технологиялар мен дәстүрлі әдістерді үйлестіре қолдану ғана оқушыларды ақпараттық қоғамға бейімдеудің, олардың оқу дағдыларын жетілдірудің және бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастырудың тиімді жолы болмақ.

Әдебиеттер:

1. Әбдіғаппарова, Ұ. Ж. Бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдыларын дамыту әдістері : оқу құралы. – Алматы : Қазақ университеті, 2018. – 152 б.
2. Қараев, Ж. А., Жанпейісова, М. М. Білім беруді ақпараттандыру жағдайында оқыту технологиялары. – Алматы : Білім, 2019. – 224 б.
3. Назарбаева, Д. Ш. Заманауи білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану ерекшеліктері // Қазақстан мектебі. – 2020. – №4. – Б. 15–20.
4. Prensky, M. Digital Natives, Digital Immigrants // On the Horizon. – 2001. –Vol. 9,No. 5. – P. 1–6.
5. Anderson, J. ICT Transforming Education : A Regional Guide.– Bangkok:UNESCO, 2010. –122 p.
6. Chen, S., Zhang, H. The Role of Mobile Applications in Improving Reading Skills in Primary School Students // International Journal of Education and Development using ICT. – 2021. – Vol. 17, No. 2. – P. 45–59.

ӘОЖ 378:37.018.1:37.035

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ ЛИДЕРЛІКТІҢ ЭТНОМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДАҒЫ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Жұмалиева Г.С.
Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, Ақтөбе, Қазақстан
@E.mail: gulmirasaiynkyzy@gmail.com

Резюме:

В статье рассматриваются основные аспекты внедрения инклюзивного лидерства в систему высшего образования Казахстана и его связь с этнокультурной образовательной средой. Инклюзивное лидерство, основанное на принципах равенства, справедливости и уважения к разнообразию, способствует формированию безбарьерной и толерантной академической среды. Отмечаются ключевые трудности реализации инклюзивных практик: недостаточная подготовка кадров, ограниченность ресурсов и влияние культурных стереотипов.

Abstract:

The article examines the key aspects of implementing inclusive leadership in the higher education system of Kazakhstan and its relationship with the ethnocultural educational environment. It is noted that inclusive leadership, based on the principles of equality, justice, and respect for diversity, contributes to the formation of a barrier-free and tolerant academic environment. Particular attention is paid to the challenges of implementing inclusive practices: insufficient teacher training, limited resources, and the persistence of cultural stereotypes.

Кілттік сөздер. *инклюзивті лидерлік, жоғары білім беру, этномәдени білім беру ортасы, әлеуметтік бірлік, тең мүмкіндіктер, білім беру саясаты, инновациялық технологиялар, мемлекеттік қолдау, халықаралық ынтымақтастық, академиялық толеранттылық*

Көпұлтты Қазақстан жағдайында этномәдени контексті ескеру инклюзивті лидерліктің тиімділігін арттырып, әлеуметтік бірлікті нығайтатыны көрсетіледі. Перспективалық бағыттар ретінде мемлекеттік қолдауды дамыту, халықаралық ынтымақтастық және білім беру қолжетімділігін арттыруға бағытталған инновациялық технологияларды енгізу ұсынылады.

Көпэтносты және көпконфессиялы Қазақстан қоғамы жағдайында жоғары оқу орындарындағы инклюзивті лидерлік этномәдени білім беру ортасын дамытуымен тығыз байланысты. Этномәдени орта студенттердің мәдени дәстүрлерін, тілдік ерекшеліктерін және ұлттық бірегейлігін құрметтеуді көздейді, сенім мен толеранттылық атмосферасын қалыптастырады.

Тоғысатын тұстар:

1. **Әртүрлілік пен тең мүмкіндіктер.**

Инклюзивті лидерлік білім алушылардың алуан түрлілігін ескеруге бағытталған. Этномәдени ортада бұл түрлі этнос өкілдерін мойындау және қолдау арқылы әлеуметтік бірлікті нығайтуда көрінеді.

2. **Кадрларды даярлау.**

Инклюзивтілік қағидаттарын жүзеге асыру үшін білім алушылардың мәдениетаралық құзыреттілігі болуы маңызды — әртүрлі этникалық топтардан шыққан студенттермен жұмыс істей білу қабілеті.

3. **Әлеуметтік әділеттілік.**

Екі тұжырымдама да дискриминациялық тәжірибелерді жоюға және этникалық тиістілігіне қарамастан, сапалы білім алуға тең жағдай жасауға бағытталған.

4. **Инновациялар мен бейімделгіштік.**

Цифрлық шешімдерді және бейімделген оқыту әдістерін енгізу мәдени және тілдік айырмашылықтарды ескеруге мүмкіндік береді, бұл оқу процесін неғұрлым икемді және инклюзивті етеді.

Қазіргі Қазақстандағы жоғары білім беру қолжетімділікті және сапаны арттыруға бағытталған елеулі трансформацияларды бастан өткеруде. Жаһандану мен тұрақты дамуға ұмтылу жағдайында инклюзивті лидерлік жоғары оқу орындарын (ЖОО) басқарудың маңызды құралына айналуда. Ол барлық студенттер үшін, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғаларға, әртүрлі әлеуметтік және этникалық топтардың өкілдеріне тең мүмкіндіктер қалыптастыруға ықпал етеді.

Инклюзивті лидерлік — бұл теңдік қағидаттарына, әртүрлілікті құрметтеуге және білім беру процесінің барлық қатысушыларының белсенді қатысуына негізделген басқару тәсілі. Инклюзивті лидерліктің негізгі қағидаттарына мыналар жатады:

- **Ашықтық пен қолжетімділік** — әрбір студент өзін жайлы әрі сенімді сезінетін орта құру.
- **Әділеттілік** — барлық санаттағы білім алушылар үшін ресурстар мен мүмкіндіктерді тең бөлу.
- **Ынтымақтастық** — оқытушыларды, студенттерді және әкімшілікті бірлескен шешім қабылдауға тарту.
- **Адаптивтілік** — студенттердің әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқыту мен басқаруда икемділік таныту.

Қазақстандағы жоғары оқу орындары инклюзивті лидерлікті енгізу үшін белсенді қадамдар жасауда. Негізгі бастамалардың ішінде мыналарды атап өтуге болады:

1. **Нормативтік-құқықтық базаны дамыту.** Инклюзивті білім беруді қолдауға бағытталған заңдар мен бағдарламаларды қабылдау.
2. **Кедергісіз орта құру.** Оқу ғимараттарына қолжетімділікті қамтамасыз ету, оқу материалдары мен цифрлық ресурстарды бейімдеу.
3. **Оқытушылардың біліктілігін арттыру.** Әр түрлі студенттік топтармен жұмыс істей алатын мамандарды даярлау.
4. **Менторлық пен тәлімгерлік бағдарламалары.** Студенттерге аға әріптестер мен оқытушылар тарапынан қолдау көрсету.

Айтарлықтай жетістіктерге қарамастан, қазақстандық жоғары оқу орындарында инклюзивті лидерлікті толық енгізуге кедергі болатын бірқатар мәселелер бар:

- **Кадрлардың жеткіліксіз хабардарлығы мен даярлығы.** Барлық оқытушылар инклюзивті ортада жұмыс істеу үшін қажетті білім мен дағдыларға ие емес.
- **Қаржылық ресурстардың шектеулілігі.** Инклюзия бағдарламаларын жеткілікті қаржыландырмау олардың жүзеге асуын баяулатуы мүмкін.
- **Мәдени және әлеуметтік стереотиптер.** Қоғамда инклюзивті білім беруді қабылдау әлі де өзгерістерді қажет етеді.

Қазақстанның жоғары білім беру жүйесінде инклюзивті лидерлікті одан әрі дамыту үшін кешенді көзқарас қажет, ол мыналарды қамтиды:

- Инклюзивті білім беру бағдарламаларын мемлекеттік қолдауды және қаржыландыруды дамыту.
- Шетелдік жоғары оқу орындарымен халықаралық ынтымақтастықты нығайту және тәжірибе алмасу.
- Білім беру қолжетімділігін арттыруға бағытталған инновациялық технологиялар мен цифрлық шешімдерді енгізу.

Осылайша, жоғары оқу орындарындағы инклюзивті лидерлікті дамыту этномәдени контексті ескермей мүмкін емес. Көпұлтты мемлекет ретінде Қазақстан өзара құрметке, мәдениеттер диалогына және әлеуметтік келісімге негізделген білім беру ортасын қалыптастыру үшін осы тәсілдерді біріктіруді қажет етеді. Бұл тек кәсіби білімге ғана емес, сонымен қатар жоғары этномәдени және азаматтық жауапкершілікке ие мамандарды даярлауға ықпал етеді.

Инклюзивті лидерлік жоғары білім беру жүйесін жаңғыртуда шешуші рөл атқарады. Ол тең мүмкіндіктер мен әділеттілікке негізделген білім беру ортасын құруға ықпал етеді. Оны сәтті жүзеге асыру үшін мемлекет, білім беру ұйымдары, оқытушылар мен студенттердің бірлескен жұмысы қажет. Тек осылай ғана жоғары білім берудің тұрақты дамуына және оның халықаралық стандарттарға сәйкестігіне қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер тізімі.

1. Ainscow, M. (2020). *Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences.* Nordic Journal of Studies in Educational Policy, 6(1), 7–16.
2. Burns, J. M. (1978). *Leadership.* Harper & Row: New York.

3. Fullan, M. (2014). *The Principal: Three Keys to Maximizing Impact.* San Francisco: Jossey-Bass.
4. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ.* New York: Bantam Books.
5. Holliday, A. (2011). *Intercultural communication and ideology.* Sage Publications.
6. Ryan, J. (2006). Inclusive leadership and social justice for schools. *Leadership and Policy in Schools,* 5(1), 3–17.
7. Slee, R. (2018). *Defining the scope of inclusive education: The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities.* In L. Florian (Ed.), *The SAGE Handbook of Special Education* (pp. 11–24). London: SAGE.
8. UNESCO. (2017). *A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education.* Paris: UNESCO.
9. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007 (өзгерістер мен толықтыруларымен).
10. ҚР Президентінің Жарлығы. *Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.* – Астана, 2019.
11. Zhumaliyeva, G. S. (2024). Inclusive governance in higher education: Comparative analysis of Kazakhstan and the United States. *Conference Proceedings of GWU Academic Exchange Program.* Washington, D.C.

УЧЕТ ВОЗРАСТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ПОЭТАПНОМ НАРАЩИВАНИИ ПРЕДМЕТНЫХ ЗНАНИЙ И НАВЫКОВ

Ибраева Б.К.
Павлодарский Педагогический Университет им Ә. Марғұлан
г. Павлодар, Республика Казахстан
bahyt-alzhanova@mail.ru

Түйін:

Мақалада пәндік білім мен дағдыларды кезең-кезеңімен қалыптастыру процесінде бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескеру қарастырылады. Бастауыш сынып оқушыларының оқу материалын игеруге әсер ететін психофизиологиялық және танымдық ерекшеліктері талданады. Танымдық белсенділікті қалыптастыруға, есте сақтауды, зейін мен ойлауды дамытуға, сондай-ақ сараланған тәсіл мен ойын әдістерін қолдану қажеттілігіне ерекше назар аударылады. Білімнің жүйелілігі мен сабақтастығын қамтамасыз ететін оқу материалын біртіндеп күрделендірудің тиімді стратегиялары ұсынылған. Бастауыш сынып оқушыларының пәндік құзыреттіліктерін сәтті қалыптастыруға ықпал ететін негізгі педагогикалық принциптер анықталды. Сонымен қатар, оқушылардың оқу үдерісіне деген ішкі мотивациясын арттыру жолдары да қарастырылған. Мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық қарым-қатынасты нығайту, кері байланысты тиімді ұйымдастыру, оқу тапсырмаларын өмірмен байланыстыру арқылы қызығушылықты ояту жолдары сипатталған. Мақалада заманауи білім беру технологияларын, соның ішінде цифрлық ресурстарды орынды пайдалану арқылы оқыту сапасын арттыру мүмкіндіктері де атап өтілген. Автор оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың формативті және суммативті түрлерін тең дәрежеде қолданудың маңыздылығына тоқталады. Қорытындылай келе, бастауыш сынып оқушыларының жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін білім беру ортасын құру үшін мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі мен шығармашылық ізденісі басты шарт екендігі баса айтылады.

Abstract:

The article discusses the consideration of the age-related characteristics of primary school students in the process of gradual accumulation of subject knowledge and skills. It analyzes the psychophysiological and cognitive features of younger students that influence the assimilation of educational material. Special attention is paid to the formation of cognitive activity, the development of memory, attention, and thinking, as well as the need for a differentiated approach and the use of game techniques. The article presents effective strategies for gradually complicating the educational material, ensuring the consistency and continuity of knowledge. It highlights the main pedagogical principles that contribute to the successful development of subject competencies in younger students. In addition, the article emphasizes the importance of creating a supportive and engaging learning environment tailored to the needs of primary school children. It outlines the role of formative assessment in monitoring progress and guiding instruction, enabling teachers to adapt their methods according to individual learning trajectories. The integration of modern educational technologies is also explored as a means to enhance student motivation and engagement. Collaborative learning, project-based activities, and the incorporation of real-life contexts are proposed as effective methods for developing communication and problem-solving skills. The article concludes by underscoring the necessity of continuous professional development for educators to effectively implement these

approaches and foster holistic development in students. Overall, the study provides practical insights into optimizing the educational process in primary school by aligning pedagogical practices with the developmental characteristics of young learners.

***Ключевые слова**: творческое мышление, нестандартные задачи, стиль мышления, познавательная деятельность, младший школьник.*

В современном образовательном процессе важно учитывать возрастные особенности младших школьников для эффективного формирования предметных знаний и навыков. В этом возрасте происходит активное развитие познавательных процессов, таких как внимание, память, мышление и воображение, что требует применения поэтапного подхода к обучению. Оптимизация методик преподавания с учетом возрастных особенностей позволяет повысить успеваемость, мотивацию к обучению и уровень освоения учебного материала.

Проблемы поэтапного наращивания предметных знаний и навыков с учетом возрастных особенностей учащихся начальных классов изучались в трудах отечественных педагогов (К.Б. Жарыкбаев, Х.Т. Шерязданова, А. Ерментаева, М.К. Бапаева, А. Абульханова, Р. Коянбаев, Т.С. Сабиров, К.Ж. Бузаубакова, М.З. Джанбубекова, К.М. Нагымжанова, С.А. Нуржанова,), однако вопросы методических условий их развития в начальной школе остаются недостаточно освещенными.

Цель исследования определить эффективные педагогические стратегии и методики, учитывающие возрастные особенности учащихся начальных классов, для поэтапного наращивания предметных знаний и навыков.

Научная новизна. Разработаны и обоснованы подходы к организации учебного процесса, способствующие постепенному усложнению материала с учетом когнитивных и психофизиологических особенностей младших школьников.

Объект исследования - процесс обучения учащихся начальных классов с учетом их возрастных особенностей при поэтапном наращивании предметных знаний и навыков.

Материалы и методы

В исследовании использованы теоретические и эмпирические методы, направленные на анализ возрастных особенностей учащихся начальных классов и их влияния на усвоение учебного материала. Рассматриваются психолого-педагогические подходы к обучению младших школьников, а также изучается роль дифференцированного и игрового подходов в формировании предметных знаний. Анализируются методики постепенного усложнения учебного материала, обеспечивающие преемственность в обучении. В ходе исследования проводится сравнительный анализ педагогических стратегий, направленных на поэтапное наращивание знаний, и их эффективность оценивается на основе наблюдений за учебной деятельностью младших школьников.

Материалом исследования стали образовательные программы, учебные пособия и практический опыт работы с учащимися начальной школы. Методология базировалась на деятельностном и компетентностном подходах, обеспечивая целостность исследования и его практическую значимость.

Результат

Начало школьного обучения знаменует собой важный этап в развитии ребенка, поскольку именно в этот период закладываются основы его дальнейшего познавательного и личностного роста. Как отмечал В. В. Давыдов, младший школьный возраст представляет собой особую стадию формирования личности, характеризующуюся активным развитием когнитивных и социальных навыков. Данный возрастной период охватывает детей от 6–7 до 10–11 лет, что соответствует 1–4 классам начальной школы [].

Особенности этого этапа детского развития подробно исследовались в трудах известных отечественных ученых-психологов и педагогов, среди которых Л. И. Божович, В. В. Давыдов, А. К. Дусавицкий, А. К. Занков, Е. Е. Кравцова, А. К. Маркова, Ю. А. Полуянов, В. В. Репкин, И. С. Славина, Г. А. Цукерман, Д. Б. Эльконин и другие. Их исследования внесли значительный вклад в понимание возрастных особенностей детей этого периода, включая их познавательные процессы, мотивацию к обучению, формирование учебной деятельности и влияние школьной среды на личностное становление младших школьников.

Анализ психолого-педагогической литературы показывает, что процесс формирования предметных знаний и навыков у младших школьников является многогранным и зависит от

возрастных, когнитивных и психофизиологических особенностей детей. В начальной школе дети осваивают не только базовые дисциплины, но и учатся воспринимать, перерабатывать и применять полученную информацию в различных учебных ситуациях.

Ключевым аспектом формирования предметных знаний является система поэтапного усложнения материала. Этот процесс строится на принципе преемственности, где каждый новый уровень знаний опирается на уже усвоенные ранее темы. Такой подход позволяет формировать прочные связи между различными разделами учебного материала, что способствует более глубокому пониманию предмета и развитию аналитических способностей у детей [2].

Процесс поэтапного наращивания предметных знаний и навыков младших школьников исследовался многими отечественными и зарубежными учеными в области педагогики и психологии.

Л.С. Выготский разработал концепцию зоны ближайшего развития, согласно которой обучение должно строиться с опорой на уже сформированные знания и постепенно усложняться, ориентируясь на потенциал ребенка [3].

Д.Б. Эльконин и В.В. Давыдов изучали развитие учебной деятельности младших школьников, подчеркивая важность перехода от наглядно-образного к теоретическому мышлению и поэтапного освоения знаний [4].

В свою очередь, А.К. Занков предложил систему развивающего обучения, в которой процесс усвоения знаний строится на принципах высокой трудности, опережающего развития и активного включения ребенка в учебную деятельность [5].

Дж. Брунер предложил концепцию спирального обучения, согласно которой знания должны представляться ребенку на разных уровнях сложности по мере его развития.

Б. Блум создал таксономию образовательных целей, в которой подчеркивается необходимость постепенного перехода от простого запоминания информации к ее анализу, синтезу и практическому применению.

В Казахстане процесс поэтапного наращивания предметных знаний и навыков младших школьников рассматривается в контексте государственных образовательных стандартов и концепций развития образования. В частности, в Государственном общеобязательном стандарте дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования подчеркивается необходимость постепенного усложнения учебного материала с учетом возрастных возможностей обучающихся, что обеспечивает глубину и сложность содержания учебных предметов [6].

Кроме того, в Концепции развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023–2029 годы акцентируется внимание на преемственности между уровнями образования и поэтапном наращивании знаний и навыков обучающихся. Это предполагает создание условий для физической, психологической, эмоциональной и социальной готовности ребенка к обучению в школе, а также обеспечение непрерывности и единства форм и методов обучения [7].

Также в исследованиях казахстанских ученых рассматривается повышение профессиональной компетентности педагогов в области формирования управленческих умений у младших школьников. Например, в диссертационной работе Кнысаровой Ж. А. изучается повышение психолого-педагогической готовности учителей начальных классов к формированию управленческих умений у младших школьников [8].

Исследователи установили, что процесс обучения строится через последовательные стадии: от непосредственного знакомства с материалом до его закрепления в виде осмысленных действий. В этом контексте выделяется теория поэтапного формирования умственных действий, которая доказывает, что эффективное обучение возможно только при четко организованном переходе от внешних действий с материалом к их внутреннему осмыслению и автоматизации.

Важную роль играет и принцип спирального обучения, согласно которому знания должны многократно повторяться, но на более сложном уровне. Это позволяет избежать механического заучивания и способствует глубокому пониманию предмета. Такой подход делает учебный процесс более логичным и способствует устойчивому закреплению навыков.

Таким образом, исследования в области поэтапного наращивания предметных знаний и навыков младших школьников подтверждают необходимость системного подхода к обучению. Создание условий для постепенного освоения материала, опора на возрастные особенности детей и использование различных методов закрепления знаний обеспечивают их эффективное усвоение и дальнейшее развитие познавательных способностей.

Предметные знания и умения, приобретённые при изучении математики в начальной школе, первоначальное овладение математическим языком являются опорой для изучения смежных дисциплин, фундаментом обучения в старших классах общеобразовательных учреждений. В начальной школе этот предмет является основой развития у обучающихся познавательных действий, в первую очередь логических, включая и знаково-символические, а также таких, как планирование (цепочки действий по задачам), систематизация и структурирование знаний, преобразование информации, моделирование, дифференциация существенных и несущественных условий, формирование элементов системного мышления, выработка вычислительных навыков. Таким образом, математика является эффективным средством развития личности школьника [9].

Поэтапное наращивание предметных знаний и навыков у учащихся начальных классов на уроках математики является необходимым условием для успешного освоения учебного материала и формирования устойчивых математических представлений. Этот процесс обусловлен возрастными особенностями младших школьников, их когнитивными возможностями и психологическими закономерностями обучения.

Методы поэтапного наращивания знаний на уроках математики:

– использование игровых методов и наглядности (различные предметные модели, математические ребусы, цифровые игры);

– применение технологии «шаг за шагом», когда новый материал вводится постепенно, с обязательным повторением пройденного;

– создание проблемных ситуаций, которые стимулируют поиск решений и развитие логического мышления;

– систематическое повторение и закрепление знаний, позволяющее избежать забывания материала;

– дифференцированный подход, учитывающий индивидуальные особенности учеников, их темп усвоения знаний.

Поэтапное наращивание предметных знаний и навыков в процессе изучения математики в начальной школе является важным принципом эффективного обучения. Оно обеспечивает прочное усвоение базовых математических понятий, способствует развитию логического мышления, математической речи и навыков решения задач. Этот подход позволяет учитывать индивидуальные особенности каждого ребенка и создавать условия для постепенного формирования у него уверенности в своих знаниях и способностях.

Таблица 1 - Программа поэтапного наращивания предметных знаний и навыков на уроках математики для 2 класса

Этап	Цель	Методы и приемы	Ожидаемый результат
1. Повторение и закрепление базовых навыков (сентябрь-октябрь)	Закрепить навыки устного счета в пределах 20, повторить сложение и вычитание, познакомить с десятками и единицами	Игры «Соседние числа», работа с числовым рядом, решение задач на сравнение, работа с предметами (палочки, кубики)	Устный счет в пределах 20, понимание состава чисел, умение решать простые арифметические задачи
2. Освоение сложения и вычитания в пределах 100 (ноябрь-декабрь)	Развитие навыков сложения и вычитания с переходом через десяток, применение алгоритмов вычислений	Приемы «разложение числа», решение задач в картинках, игры с математическими палочками, самостоятельная работа с таблицами сложения	Умение выполнять сложение и вычитание в пределах 100, понимание перехода через десяток
3. Введение умножения и деления (январь-февраль)	Ознакомить с понятием умножения и деления, показать их связь с сложением и вычитанием	Группировка предметов, работа с таблицей умножения, задачи на кратное сложение	Осознание принципов умножения и деления, знание таблицы умножения (первые ряды)

4. Закрепление таблицы умножения, работа с задачами (март-апрель)	Развитие автоматизированного счета, применение знаний в практических задачах	Устный счет, карточки с примерами, игровые задачи	Быстрое выполнение действий, умение решать текстовые задачи
5. Работа с геометрическим материалом (май)	Развитие пространственного мышления, знакомство с геометрическими фигурами	Построение фигур, измерение длины, работа с линейкой	Понимание свойств фигур, умение измерять отрезки, знание единиц измерения

Программа учитывает возрастные особенности учащихся, обеспечивает постепенное введение новых тем и способствует развитию вычислительных, логических и познавательных навыков.

Таблица 2 - Примеры занятий и упражнений поэтапного наращивания предметных знаний и навыков на уроках математики (2 класс)

Этап	Цель	Пример занятия / упражнения
1. Ознакомление с новым материалом	Формирование первичного представления о новой теме через наблюдение и анализ	Тема: Сложение и вычитание в пределах 100
Задание: Учитель показывает карточки с примерами (45 + 30, 80 - 25) и предлагает детям определить закономерности. Обсуждение способов вычисления.		
Игровой элемент: «Математический детектив» — найти числа, которые пропали в примерах.		
2. Первичное закрепление	Осознание и пробное применение нового знания	Тема: Табличное умножение и деление
Задание: Работа в парах — один ученик называет пример (4 × 3), второй объясняет, как его решить, и приводит аналогичный.		
Игровой элемент: «Лестница чисел» — дети по цепочке называют числа, полученные в результате умножения (например, 2 × 3 = 6, следующий ученик умножает 6 × 2 и т. д.).		
3. Развитие навыков (автоматизация действий)	Отработка навыков выполнения вычислений и решения задач	Тема: Сложение и вычитание двузначных чисел с переходом через десяток
Задание: Ученики решают примеры в тетрадях, проверяют друг у друга и объясняют решение.		
Практическое задание: Использование предметов (монеты, палочки) для визуализации сложения и вычитания.		
Игровой элемент: «Счет в магазине» — детям предлагается представить себя покупателями и продавцами, подсчитывать сумму покупок.		
4. Применение знаний в нестандартных ситуациях	Развитие логического мышления, способности к	Тема: Решение текстовых задач

	анализу	
Задание: Работа в группах: каждая команда получает задачу, решает ее и объясняет классу.		
Игровой элемент: «Математический квест» — выполнение цепочки заданий, в конце — разгадывание ключевого слова.		
5. Итоговое закрепление и контроль	Оценка усвоенного материала, умение применять знания в новой ситуации	Тема: Повторение и обобщение знаний
Задание: Класс делится на две команды, каждая составляет 5 примеров для соперников.		
Игровой элемент: «Математическая викторина» — вопросы и задачи разного уровня сложности, баллы за правильные ответы.		

Такая система занятий позволяет детям постепенно осваивать и закреплять знания, переходя от простого к сложному. Использование игровых методов, работы в парах и группах, а также практических заданий повышает мотивацию и делает обучение более эффективным.

Поэтапное наращивание знаний и навыков позволяет второклассникам постепенно осваивать сложные математические темы, не перегружая их память и внимание. Использование игровых и практических методов делает процесс обучения более увлекательным, а систематическое повторение способствует прочному усвоению материала. Такой подход помогает сформировать уверенность в математических способностях и подготовить ребенка к дальнейшему изучению предмета.

Процесс обучения младших школьников требует учета их возрастных особенностей. Восприятие детей этого возраста носит наглядно-образный характер, поэтому материал должен подаваться через конкретные примеры, иллюстрации и предметные модели. Внимание учащихся остается неустойчивым, что требует смены видов деятельности и включения игровых элементов. Важную роль играет мотивация, которая формируется через похвалу, соревнования и практическую значимость получаемых знаний.

Поэтапное наращивание предметных знаний и навыков должно основываться на принципах постепенности, доступности и системности. Важно двигаться от простого к сложному, обеспечивать повторение и применение изученного материала в различных ситуациях. Эффективность обучения возрастает при использовании разнообразных методик, включая игровые и практико-ориентированные подходы.

Ознакомление с новым материалом лучше начинать с демонстрации примеров и постановки проблемных вопросов. Это помогает заинтересовать ребенка и вовлечь его в процесс познания. Первичное закрепление осуществляется через выполнение простых заданий, обсуждение в парах и творческую работу. Практическое применение знаний требует включения задач, отражающих реальные жизненные ситуации, что делает учебу осмысленной и полезной. На этапе закрепления и контроля важно давать учащимся возможность самостоятельно анализировать ошибки и применять знания в нестандартных условиях [10].

Обучение становится эффективным при использовании игровых технологий, проектной деятельности и интерактивных методов. Решение познавательных задач, работа в группах и самостоятельный поиск информации способствуют не только усвоению знаний, но и развитию логического мышления. Организация повторения должна быть продуманной: материал следует возвращать в новой интерпретации, связывать с ранее изученными темами и применять в практической деятельности.

Грамотно выстроенный процесс поэтапного наращивания знаний позволяет детям легче воспринимать учебную информацию, постепенно развивать интеллектуальные способности и уверенность в своих силах. Такой подход формирует прочные знания и закладывает основу для успешного обучения в последующих классах.

В заключение можно сказать, что современные методические разработки, направленные на формирование навыков научно-исследовательской деятельности у учащихся начальной школы, показывают высокую эффективность в условиях комплексного подхода, включающего проектное обучение, исследовательские задачи, междисциплинарные связи и использование современных технологий. Однако для того чтобы эти методики были еще более эффективными, необходимо совершенствование образовательных программ, а также дополнительная подготовка педагогов для работы с новыми методами и инструментами.

Таким образом, проанализировав психолого-педагогическую литературу, мы пришли к выводу, что элементы исследовательской деятельности в учебно-воспитательном процессе присутствовали достаточно давно, но на данный этап времени актуальность формирования исследовательских умений у младших школьников, как в урочной, так и во внеурочной деятельности значительно возросла.

Заключение

В ходе исследования была рассмотрена необходимость поэтапного наращивания предметных знаний и навыков у учащихся начальных классов с учетом их возрастных особенностей. Анализ психолого-педагогической литературы и практических методик подтвердил, что успешное освоение учебного материала зависит от грамотной организации учебного процесса, который должен учитывать когнитивные и эмоциональные характеристики младших школьников.

Выявлено, что эффективное обучение в начальных классах возможно при соблюдении принципов постепенности, доступности и системности. Использование игровых и наглядных методов, а также активное вовлечение детей в учебную деятельность способствуют не только прочному усвоению знаний, но и развитию познавательной активности и самостоятельности.

Таким образом, применение современных методик и адаптация образовательных программ под возрастные особенности младших школьников создают условия для успешного освоения предметных знаний и формирования у детей устойчивой мотивации к обучению.

Литература:

1. Давыдов, В.В. Младший школьный возраст как особый период в жизни ребенка : содержание и структура учебной деятельности / В.В. Давыдов. – Москва // Возрастная и педагогическая психология : хрестоматия : учебное пособие / сост. И.В. Дубровина, Анна Михайловна Прихожан, В.В. Зацепин. – Москва : Академия, 1999. – С. 56-59.
2. Кривобок, Е. В. Исследовательская деятельность младших школьников: программа, занятия, работы учащихся [Текст] / Е. В. Кривобок / 2-е издание. Волгоград. : Учитель, 2018. 138 с. 16.
3. ***Выготский, Л.С.*** Вопросы детской психологии. [Текст]/ Л.С Выготский - М.:Педагогика, 1983. - 358с.
4. Марцинковская, Т.Д. Психология и педагогика: Учебник / Т.Д. Марцинковская, Л.А. Григорович. - М.: Проспект, 2018. - 464 с.
5. Самыгин, С.И. Психология и педагогика: Учебное пособие / С.И. Самыгин, Л.Д. Столяренко. - М.: КноРус, 2020. - 480 с.
6. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования
7. Концепция развития дошкольного, среднего, технического и профессионального образования Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы. Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 249
8. Книсарина М.М. Формирование управленческих умений у младших школьников. Диссертация // https://kaznpu.kz/docs/dissertasionnie_raboti/dissertation_Knisarova.pdf?utm_source
9. Деменева, Н.Н. Коррекционно-развивающая направленность обучения младших школьников устным и письменным вычислениям на уроках математики: Курс лекций. Н.Новгород: НГПУ, – 2016. – 128 с.
10. Акишева, А. К. Развитие исследовательских навыков у младших школьников / А. К. Акишева, А. А. Солтанбекова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2022. — № 5 (400). — С. 359-361. — URL: https://moluch.ru/archive/400/88555/

ТВОРЧЕСКИЙ ПОДХОД В РЕШЕНИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ ЗАДАЧ ПО МАТЕМАТИКЕ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Иманбаева Т.Е.
Павлодарский Педагогический университет им Ә. Марғұлан, Павлодар, Казахстан
tolganay_91@mail.ru

Түйін:

Мақала бастауыш сынып оқушыларының математикадан зерттеу мәселелерін шешуге шығармашылық көзқарасын зерттеуге арналған. Тақырыптың өзектілігі бастауыш сынып оқушыларының бойында тек күшті математикалық білімді ғана емес, сонымен қатар логикалық, стандартты емес ойлау, зерттеушілік қабілеттерін дамыту қажеттілігімен түсіндіріледі. Жұмыста бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекетінің ерекшеліктері қарастырылып, математиканы оқыту үдерісіндегі шығармашылық компоненттің маңыздылығына мән берілген. Шығармашылық көзқарасты дамытуға ықпал ететін ойын технологиялары, проблемалық оқыту, шешімдерді өз бетінше іздеу және жобалармен жұмыс жасау сияқты әдістер мен тәсілдер сипатталған. Танымдық белсенділікті белсендіруге және пәнге тұрақты қызығушылықты қалыптастыруға көмектесетін зерттеу тапсырмаларының мысалдары келтірілген. Автор әрбір оқушының шығармашылық әлеуетін ашуға жағдай жасауға қабілетті, зерттеу үдерісін ұйымдастырушы және шабыттандырушы ретінде мұғалімнің рөлін атап көрсетеді. Мақала бастауыш сынып мұғалімдеріне, әдіскерлерге және педагогикалық жоғары оқу орындарының математиканы оқытудың заманауи тәсілдеріне қызығушылық танытатын студенттеріне және бастауыш сынып оқушыларының зерттеу дағдыларын дамытуға пайдалы болуы мүмкін.

Abstract:

The article is devoted to the study of the creative approach to solving research problems in mathematics among primary school students. The relevance of the topic is due to the need to form not only strong mathematical knowledge in primary school students, but also to develop logical, non-standard thinking and research skills. The paper considers the features of research activities of primary school students, emphasizing the importance of the creative component in the process of teaching mathematics. The methods and techniques that contribute to the development of a creative approach are described, such as game technologies, problem-based learning, independent search for solutions and work on projects. Examples of research tasks that contribute to the activation of cognitive activity and the formation of a sustainable interest in the subject are given. The author emphasizes the role of the teacher as an organizer and inspirer of the research process, capable of creating conditions for the disclosure of the creative potential of each student. The article may be useful for primary school teachers, methodologists and students of pedagogical universities interested in modern approaches to teaching mathematics and developing research skills in primary school children.

***Ключевые слова**: творческое мышление, нестандартные задачи, стиль мышления, познавательная деятельность, младший школьник.*

Актуальность исследования творческого подхода у младших школьников при решении исследовательских задач по математике обусловлена современными требованиями к качеству образования, в которых приоритет отдаётся не только усвоению знаний, но и развитию умений мыслить нестандартно, принимать самостоятельные решения и осуществлять познавательную деятельность.

Именно в начальной школе у детей формируются основы познавательных интересов, мотивации к обучению, а также навыки анализа, сравнения и обобщения. Творческий подход к заданиям побуждает к поиску новых знаний, новых умений, новых способов работы; он делает ученика более деятельным, энергичным и стойким в этих исканиях. Творчество помогает расширить и углубить знания по математике, повысить качество работы, оно способствует правильному подходу младшего школьника к деятельности на уроках математики [1].

Однако традиционные формы преподавания часто не учитывают необходимость поддержки творческого начала у младших школьников. В связи с этим поиск и внедрение эффективных педагогических средств и методов, направленных на развитие творческого подхода при решении исследовательских задач, становится актуальной задачей современной методики преподавания математики в начальной школе.

Исследованию творческого подхода и технологии ТРИЗ посвящены труды следующих зарубежных и казахстанских ученых: Ман Д. Д., Савранского С. И., Кэмерона Б. Г., Танг К. Х., Альтшуллера Г. С., Злотина Б. М., Зусмана И. Б., Хоменко Н. Ф., Литвак Б. Г., Абдрахмановой Г. С., Жуматаевой Р. Т., Баймагамбетова К. А., Жаксыгуловой А. Е. Сагындыковой А. М.,

Есенгельдиевой А. А. и др.

Цель исследования – выявить и обосновать эффективность влияния творческого подхода на развитие исследовательских умений младших школьников в процессе обучения математике.

Предмет исследования — методические условия применения творческого подхода при решении исследовательских задач по математике у младших школьников.

Гипотеза исследования — если в образовательный процесс по математике в начальной школе систематически внедрять исследовательские задачи с акцентом на творческий подход, то это будет способствовать повышению уровня исследовательской активности, интереса к предмету и развитию творческих способностей младших школьников.

Полученные данные подтверждают необходимость внедрения элементов исследовательской деятельности и творческих заданий в образовательный процесс уже на начальном этапе обучения.

Для решения поставленных задач и проверки исходных предположений был использован комплекс взаимосвязанных и взаимодополняющих методов. Из организационных методов мы использовали сравнительный метод с использованием поперечных сечений. Из эмпирических методов исследования, охватывающих все методы получения научных фактов, нами были проанализированы наблюдения, беседы и опросы, продукты деятельности учителя и ученика.

В исследовании использован педагогический эксперимент, его цель состояла в выявлении влияния творческого подхода на решение исследовательских задач младшими школьниками в процессе обучения математике.

В педагогическом эксперименте приняли участие 30 учащихся (15 девочек и 15 мальчиков) 2 класса. Учащиеся были разделены на две группы – экспериментальную (15 чел.) и контрольную (15 чел.).

Анализ современной научно-педагогической литературы [2, 3] показывает, что нет единой точки зрения относительно толкования понятия «исследовательская задача».

Сравнивая имеющиеся определения, можно сделать вывод о том, что характерным для исследовательской задачи является: отсутствие не только алгоритма, но и различного рода алгоритмического предписания; скрытость метода решения; возможность составления новых задач, вытекающих из решения данной; многовариантность гипотез, способов решения, ответов; применение догадок, эвристик.

Исследовательские задачи, по мнению А. Ф. Эсаулова [4], строятся на выдвижении гипотез, прогнозировании последствий, достраивании условий.

Творческий подход занимает особое место в процессе решения исследовательских задач на уроках математики в начальной школе, так как он способствует формированию у младших школьников гибкости мышления, способности к самостоятельному поиску и выработке нестандартных решений. Роль творческого подхода заключается также в том, что он помогает каждому ученику раскрыть индивидуальные особенности мышления, увидеть разнообразие путей решения задач и почувствовать уверенность в собственных интеллектуальных силах. Это особенно важно в начальной школе, когда закладываются основы отношения к учёбе в целом и к математике в частности [5].

Кроме того, творческая деятельность помогает ребенку устанавливать связи между различными областями знаний, развивая межпредметные связи. Например, математические понятия можно осваивать через сюжетные игры, театрализованные постановки, моделирование ситуаций из реальной жизни, что делает знания более осмысленными и применимыми на практике. Такой подход формирует у детей способность к аналитическому мышлению, учит рассматривать проблему с разных точек зрения и находить оригинальные пути решения [6].

Для выявления исходного уровня сформированности умений решать исследовательские задания и творческой познавательной активности у детей младшего школьного возраста была проведена диагностика, включающая комплекс заданий и наблюдений, направленных на выявление способности учащихся к анализу, обобщению, установлению причинно-следственных связей, а также к нестандартному и творческому мышлению при решении учебных задач по математике.

Анализируя представленные данные, можно отметить, что у 50,0% младших школьников уровень сформированности исследовательских умений и творческой познавательной активности находится на среднем уровне. Это свидетельствует о наличии у детей определённой готовности к самостоятельному поиску и умению выполнять логические действия при частичной педагогической поддержке.

Наиболее эффективным инструментом в этом направлении становится внедрение нестандартных исследовательских заданий, выполняемых с опорой на методы творческого подхода. Разработка таких заданий основывается на принципах доступности, вариативности, проблемности и постепенного усложнения. Они должны побуждать ребёнка к активному поиску, экспериментированию, выдвижению гипотез и проверке различных вариантов решения. Важно, чтобы задания носили практико-ориентированный или игрово-ситуационный характер, были близки к опыту и интересам детей.

В таблице 1 приведены примеры нестандартных исследовательских заданий по математике для младших школьников (2 класс), включающие элементы творческого подхода.

Таблица 1 - Примеры нестандартных исследовательских заданий с творческим подходом [7]

№	Название задания	Суть задания	Цель/умения	Метод творческого подхода
1	«Числовой лабиринт»	Найти все возможные пути от старта до финиша, проходя только по клеткам, сумма чисел в которых равна 10.	Развитие логического мышления, комбинаторики	Эвристический поиск, вариативность решения
2	«Придумай задачу наоборот»	Ученику даётся ответ и часть условия. Задание — придумать условие так, чтобы оно подходило к данному ответу.	Умение формулировать математическую задачу, развивать воображение	Обратное мышление, творчество
3	«Числовая цепочка»	Ученик должен продолжить последовательность чисел по заданному (но не озвученному) правилу.	Анализ числовых закономерностей, абстрактное мышление	Исследование, выявление закономерностей
4	«Лишнее число»	Из 5 предложенных чисел выбрать «лишнее» и объяснить, почему. Допустимы несколько вариантов ответа с обоснованием.	Анализ, аргументация, критическое мышление	Поиск нестандартных решений
5	«Кто быстрее?»	Разные способы устного счёта одного выражения. Найти самый быстрый и объяснить почему.	Оптимизация, оценка вариантов	Оценка стратегий, сравнение способов
6	«Математическая история»	Напиши и проиллюстрируй короткую историю, где герои решают математическую проблему.	Творческое мышление, понимание применения математики	Синтез знаний, сочинение на основе математической идеи

Каждое задание направлено на развитие логики, умения анализировать и находить нестандартные решения.

Рассмотрим технологию (алгоритм) решения нестандартного исследовательского задания с применением творческого подхода на примере задания: «Придумай задачу наоборот» (таблица 2).

Таблица 2 – Алгоритм решения с использованием творческого подхода

Этапы	Действия
Осмысление конечного результата	Ученик начинает с анализа числа 12 как результата. Он предполагает, какими действиями это число могло быть получено (сложение, вычитание, умножение, деление).
Поиск возможных сюжетов	Школьник фантазирует, в каких жизненных ситуациях может встречаться число 12. Например: 12 конфет, 12 игрушек, 12 яблок и т.д. Это стимулирует воображение и расширяет границы мышления.
Построение причинно-следственной связи	Ученик подбирает логичную историю, ведущую к ответу. Например: «У Маши было 20 конфет. Она угостила подругу. Осталось 12 конфет. Сколько конфет она отдала подруге?»
Формулировка полного условия задачи	Исходя из придуманной истории, ученик формулирует полноценное текстовое задание: «У Маши было 20 конфет. Она угостила подругу. После этого у неё осталось 12 конфет. Сколько конфет она отдала подруге?»
Проверка логики и решения	Ученик решает свою же задачу, проверяя, приводит ли она действительно к ответу 12. Если нет — меняет условия, адаптируя сюжет под нужный результат.

Анализ и рефлексия	Завершающим этапом является обсуждение с учителем или одноклассниками, как была построена задача, что было интересного и какие ещё могли бы быть варианты.

Такой подход помогает ученику не просто решать задачу, а становиться её автором, включая воображение, логику, навыки моделирования и анализа. Это стимулирует исследовательскую активность и формирует важные компетенции мышления с опорой на творчество.

Процесс внедрения нестандартных заданий начинается с подготовки, где определяют готовность учеников через диагностику и мотивацию с использованием игр. Затем, на этапе постановки проблемы, учитель представляет задачи, стимулируя вопросы и размышления учеников. На этапе исследовательской деятельности дети работают с заданиями индивидуально, применяя творческие методы, такие как моделирование и анализ ошибок. Далее следует обсуждение решений, где учащиеся представляют результаты и оценивают успехи. Завершается процесс фиксацией результатов и анализ прогресса учеников.

Методика внедрения нестандартных исследовательских заданий по математике с использованием творческого подхода была применена в экспериментальной группе, в то время как в контрольной группе занятия проходили в привычной для учеников традиционной форме.

В экспериментальной группе акцент делался на развитие исследовательских навыков и творческого подхода, а в контрольной группе продолжалась работа по традиционным методикам, ориентированным на стандартное решение задач.

На заключительном этапе педагогического эксперимента проведена повторная диагностика динамики изменений в уровне исследовательских умений и креативности учащихся после применения творческого подхода в обучении, а также выявить степень развития умений решать нестандартные и исследовательские задачи. Диагностика позволила оценить эффективность внедрения экспериментальной методики и ее влияние на развитие исследовательской активности и творческого подхода в решении математических задач.

Педагогический эксперимент, проведённый с целью внедрения творческого подхода в решение исследовательских задач по математике, показал значимость инновационных методов в обучении младших школьников. Ключевыми моментами стали активное вовлечение учащихся в процесс поиска нестандартных решений и развитие их исследовательских навыков. Экспериментальная группа продемонстрировала значительный прогресс в творческом подходе к математическим задачам, в то время как контрольная группа, обучавшаяся традиционным методом, показала меньший рост. Использование творческих методов способствует лучшему развитию аналитического и логического мышления у детей, что является важным шагом в их образовательном процессе.

В таблице 3 представлены результаты повторной диагностики уровня исследовательских умений и креативности учащихся после применения творческого подхода.

Таблица 3 – Результаты повторной диагностики

Группа	Уровень	До эксперимента (%)	После эксперимента (%)	Изменение, %
Экспериментальная	Начальный	30%	10%	–20 %
	Средний	50%	50%	-
	Высокий	20%	40%	+20 %
Контрольная	Начальный	40%	30%	–10 %
	Средний	50%	50%	-
	Высокий	10%	20%	+10 %

В экспериментальной группе наблюдается положительная динамика: количество учащихся с высоким уровнем исследовательских умений и творческой активности увеличилось на 20 %, а доля начального уровня снизилась на ту же величину. Это подтверждает эффективность внедрения творческого подхода в обучении. В контрольной группе изменения также присутствуют, но выражены слабо — улучшение лишь на 10 % по высокому уровню, при этом средний уровень остался без изменений, что указывает на ограниченность традиционных методов в формировании исследовательских умений.

Наглядно динамика результатов повторной диагностики уровня исследовательских умений и креативности учащихся представлена на рисунке 1.

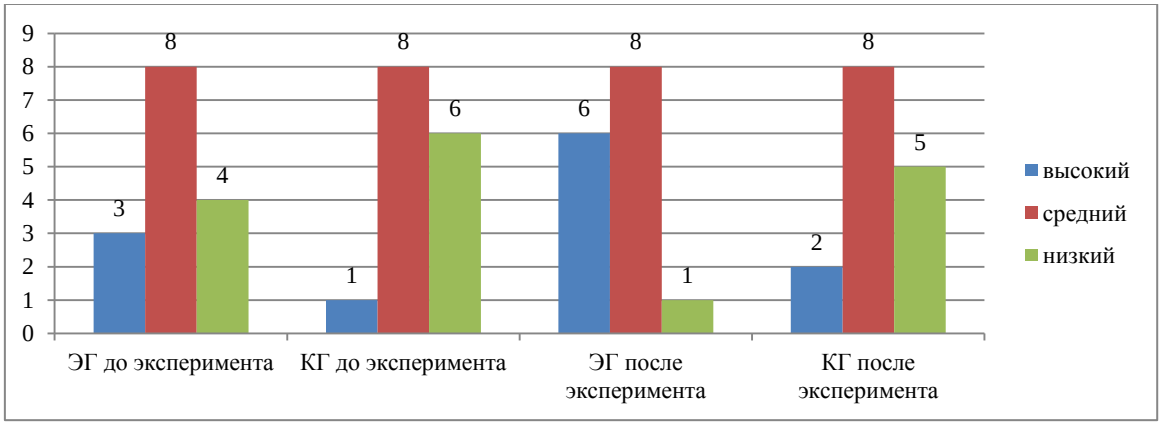

Рисунок 1. Динамика результатов повторной диагностики уровня исследовательских умений и креативности учащихся, чел.

Таким образом, внедрение творческого подхода в экспериментальной группе привело к более значительным изменениям и улучшению уровня исследовательских умений, чем в контрольной группе, где занятия проводились традиционным способом.

Проведённое исследование подтвердило эффективность использования творческого подхода в обучении младших школьников решению исследовательских задач по математике. Внедрение нестандартных заданий стимулировало познавательную активность, развивало логическое и критическое мышление, а также способствовало формированию устойчивых исследовательских умений. Учащиеся экспериментальной группы проявили больший интерес к учебной деятельности, охотнее искали нестандартные решения и демонстрировали уверенность в самостоятельных рассуждениях. Полученные результаты показали, что творческое осмысление задач повышает глубину понимания учебного материала, усиливает мотивацию и развивает способность к анализу и обобщению.

Таким образом, интеграция творческого подхода в процесс обучения математике на начальном этапе образования является действенным инструментом повышения качества образования и формирования основ исследовательской культуры у младших школьников.

Литература:

1. Нурмаматов, М. О различных подходах формирования творческих способностей учащихся на уроках математики / М. Нурмаматов, А. И. Инатов, К. Останов. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 24 (158). — С. 374-376. — URL: https://moluch.ru/archive/158/43997/
2. Балл, Г.А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект. / Г. А. Балл. - М. : 1990. - 184 с. // http://georgyball.com/Teoriya zadach.htm
3. Митенева, С.Ф. Нестандартные задачи по математике как средство развития творческих способностей учащихся: дисс. ... канд. пед. наук. / С. Ф. Митенева. - Вологда, 2005. - 204 с.
4. Эсаулов, А.Ф. Психология решения задач: методическое пособие / А. Ф. Эсаулов. - М. : Высшая школа, 1972. - 216 с. // https://www.livelib.ru/book/1001174259-psihologiya-resheniya-zadach-anatolij-esaulov
5. Ишмухаметова А.Ф., Солощенко М.Ю. Формирование творческих способностей учащихся на уроках математики // Южно-Уральские научные чтения. – Уфа: Ника, 2016. – № 1 (2). – С. 22-24.
6. Колмыкова И.С. Формирование межпредметных понятий на уроках математики в начальной школе // https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-mezhpredmetnyh-ponyatiy-na-urokah-matematiki-v-nachalnoy-shkole
7. Лавриненко Т. А. Задания творческого характера по математике. –Саратов, 2022. – 234 с.

UDC 159.9

FORMATION OF TOLERANCE OF STUDENTS IN THE MODERN ETHNOCULTURAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Issabaeva A.S.
M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
e-mail:isabaeva_ayman@mail.ru

Abstract:

Tolerance is a value and a social norm of civil society, manifested in the right of all individuals of civil society to be different, ensuring sustainable harmony between different confessions, political, ethnic and other social groups, respect for the diversity of different world cultures, civilizations and peoples, readiness to understand and cooperate with people who differ in appearance, language, convictions, customs and beliefs. Tolerance is a human virtue: the art of living in a world of different people and ideas, the ability to have rights and freedoms, without violating the rights and freedoms of others. At the same time, tolerance is not a concession, indulgence or indulgence, but an active life position based on the recognition of the other. Early attention to the problem of the culture of tolerance is one of the most important prerequisites for reducing tension in society. The ability to accept a different point of view becomes one of the criteria of a person with stable social and moral convictions, capable of assimilating and processing new information, capable of social adaptation and social creativity. Based on this, the formation of tolerance acts both as a condition for the successful development of modern society and as a social order for the education system. The solution to the problem of forming tolerance in the younger generation is acquiring significant significance, since in recent years, along with high intelligence, deep knowledge, broad outlook, active moral position, spiritual demands, students sometimes develop a sense of their own exclusivity, excessive self-confidence, and a desire to assert their independence. This leads them to irritability, intolerance, aggression, interpersonal conflicts, and rejection of the surrounding reality

Key words: *integration, globalization, tolerance, multicultural communities, respect, acceptance, understanding, beliefs, customs, beliefs, cultural diversity*

The processes of integration and globalization taking place in the modern world lead to an increase in the intensity of contact between different points of view and cultures. Many countries are multicultural communities, the development of which is possible only on the principles of equality and a tolerant attitude towards various manifestations of human identity. But at the same time, there are opposing views on human society in the world: ideas of nationalism, chauvinism and cultural exclusivity arise; various theories based on the idea of social intolerance are created. Tolerance, recorded in the "Declaration of Principles of Tolerance" in November 1995 by 185 UNESCO member states, including Kazakhstan, acts as a necessary condition for communication between people of different cultures, ethnic and interfaith groups.

The document states that "tolerance means respect, acceptance and correct understanding of the diversity of cultures, forms of self-expression and manifestations of human individuality." The development of a humane society is impossible without the development and improvement of the level of culture of interethnic communication, tolerant behavior, tolerant relations of modern man and public consciousness as a whole.

Tolerance is a value and social norm of civil society, manifested in the right of all individuals of civil society to be different, ensuring sustainable harmony between different faiths, political, ethnic and other social groups, respect for the diversity of different world cultures, civilizations and peoples, readiness to understand and cooperate with people who differ in appearance, language, convictions, customs and beliefs.

Tolerance is tolerance towards dissent, other people's views, beliefs, behavior, criticism of one's ideas, positions and actions by others, etc.

Tolerance is what makes it possible to achieve peace and leads from a culture of war to a culture of peace.

Tolerance is a human virtue: the art of living in a world of different people and ideas, the ability to have rights and freedoms without violating the rights and freedoms of others. At the same time, tolerance

is not a concession, indulgence or connivance, but an active life position based on the recognition of the other.

Issues related to tolerance are the object of study of many sciences:

- philosophy (M. M. Bakhtin, V. S. Bibler, A. P. Bodrilin, R. R. Valitova, L. V. Golovataya, etc.) [1,2,3,4,5];
- sociology (M. M. Akulich, S. N. Ikonnikova, A. I. Panchenko, V. N. Yarskaya, etc.) [6,7,8,9];
- psychology (B. G. Ananyev, A. G. Asmolov, A. A. Bodalev, A. N. Leontyev, etc.). [10,11,12,13].

Historically, representatives of more than 130 nationalities (Kazakhs, Russians, Ukrainians, Uzbeks, Uighurs, Tatars, Kurds, Germans, etc.) live on the territory of the Republic of Kazakhstan. Traditional mixed living of many ethnic groups has created a problem associated with the formation of a multicultural environment as a factor and phenomenon that require careful study and determination of the main areas of activity of an educational institution in matters of interaction with it, the use of its diverse educational potential for the purpose of forming a modern personality.

Early attention to the problem of the culture of tolerance formation is one of the most important prerequisites for reducing tension in society. The ability to accept a different point of view becomes one of the criteria of a person with stable social and moral convictions, capable of assimilating and processing new information, capable of social adaptation and social creativity. Based on this, the formation of tolerance acts both as a condition for the successful development of modern society and as a social order for the education system.

The solution to the problem of developing tolerance in the younger generation is becoming increasingly important, since in recent years, along with high intelligence, deep knowledge, broad outlook, active moral position, and spiritual needs, students sometimes develop a sense of their own exclusivity, excessive self-confidence, and a desire to assert their independence. This leads them to irritability, intolerance, aggression, interpersonal conflicts, and rejection of the surrounding reality.

Student age is a special period for solving the problem of developing tolerant characteristics in a person, which is a sensitive period of moral maturation, during which the further development of self-awareness and worldview of the student, self-esteem, and self-image occurs, and maximum focus on the surrounding world is noted.

This period of life is most favorable for learning and professional training. During this period, an individual style of activity is actively formed.

Abstract thinking begins to acquire a predominant role in cognitive activity, a generalized picture of the world is formed, and deep relationships between different areas of the studied reality are established.

The time of study at a university coincides with the second period of adolescence or the first period of maturity, which is distinguished by the complexity of the formation of personal traits.

A characteristic feature of moral development at this age is the strengthening of conscious motives of behavior. Those qualities that were not fully sufficient in high school are noticeably strengthened - purposefulness, decisiveness, perseverance, independence, initiative, self-control. Interest in moral problems (goals, lifestyle, duty, love, loyalty, etc.) increases.

The student age period has its own psychological and pedagogical features, "characterized by emotional immaturity, openness, suggestibility, little life experience, self-identification not on the basis of universal human values, but under the influence of collisions in the sphere of cultural, national, social and other relations. A sense of cultural identity of a person begins to form, and accordingly, interest in issues of cultural affiliation increases. The search for acceptable social roles, interest in communication outside the immediate society, the need for mutual recognition and understanding with the outside world forces young people to encounter other cultures, faiths, social groups. The foundations of further social behavior of the individual are laid, including the ability to empathize or conflict, social isolation, a positive or deliberately negative attitude towards a representative of another nation, religion, social environment.

The teacher faces a responsible psychological and pedagogical task of developing a student as a subject of educational activity, which implies, first of all, the need to teach him the ability to plan, organize his activities, the ability to fully study and communicate. The attitude to the student as a socially mature person, a bearer of a scientific worldview, implies taking into account the fact that a worldview is a system of a person's views not only on the world, but also on his place in the world.

Formation of a student's worldview means the development of his reflection, his awareness of himself as a subject of activity, a bearer of certain social values, a socially useful person. In turn, this

"obliges the teacher to think about strengthening the dialogic nature of learning, special organization of pedagogical communication, creating conditions for students to defend their views, goals, life positions in the process of educational work in an educational institution." All this, as a whole, naturally determines the need for a thoughtful, attentive, tactful and informal approach to each student, taking into account the psychology of his personality when preparing him for communication and interaction with representatives of other cultures. It is precisely at student age that serious attention must be paid to the formation of tolerance.

Today the world faces a dilemma: either a clash of different civilizations (for example, Russia and the West, Christianity and Islam, East and West, etc.), or the establishment of a dialogue between them, attempts at mutual understanding, mutual criticism, self-criticism.

The complexity of the current situation is that, on the one hand, intolerance in the modern world is not decreasing, but growing, on the other hand, it is absolutely clear that without consent, peaceful coexistence of states, peoples, religious confessions, the mutual destruction of different civilizations, cultures, social and ethnic groups is more than likely. Tolerance today, to a greater extent than ever before in history, is not just an abstract philosophical ideal, but a practical condition for survival.

Unfortunately, the modern world is full of contradictions and conflicts, not the struggle of opposites, but their unity should be and will be the leading trend - this is an objective pattern. People are increasingly coming to the understanding that uncompromising and irreconcilable attitudes in the struggle for ideals must give way to higher values — the ability to find mutually acceptable solutions, prevent emerging conflicts and overcome existing ones.

Without a generally recognized norm of tolerance, public life is impossible. Tolerance is necessary in relation to the peculiarities of different peoples, nations and religions. It is a sign of self-confidence and awareness of the reliability of one's own positions, a sign of an ideological movement open to all, which is not afraid of comparison with other points of view and does not avoid spiritual competition.

In this context, young people are the social group that requires close attention from researchers.

This is due to the marginality of young people, which is caused, firstly, by status uncertainty and the search for social roles, as well as the difficulties of mastering them.

Secondly, age-related psychological characteristics create additional conditions for the internalization of radical ideas by young people and their implementation in extremist activities. And that is why the study of social behavior of young people, as well as the formation of tolerance, is necessary in terms of overcoming existing or possible forms of intolerance among young people.

The Declaration of Principles on Tolerance, approved by the Resolution of the General Conference of UNESCO in 1995, has carried out a thorough analysis of the category of "tolerance". In this document, the essence of tolerance is formulated on the basis of recognition of the unity and diversity of humanity, the interdependence of all on each and each on all, respect for the rights of others (including the right to be different), and refraining from causing harm, since harm caused to another means harm to all and to oneself. It should be noted that intolerance has always been present in the history of mankind, giving rise to wars, religious persecution and ideological confrontations. In everyday life, it has been and is expressed in fanaticism, stereotypes, insults, and on a state scale - in racial discrimination, persecution on national and religious grounds, in the violation of the most important democratic freedoms. Tolerance, pluralism, social freedom and human rights as the main principles of regulation of social relations were formed gradually.

The problem of tolerance in modern civilization is a common problem. The basis of conceptual developments of tolerance is the idea, briefly stated as follows:

1) tolerance is one of the main universal values of modern society;

2) this universality is connected with the two-way process, taking place in modern society: strengthening of globalization tendencies on the one hand and desire to preserve national identity on the other;

3) the problem of tolerance today has ceased to be a problem only in one sphere of social life (in religion, issues of national relations, etc.), but has acquired the status of a global socio-cultural problem, manifested in all spheres of society;

4) At the psychological level, tolerance is expressed in the form of an internal attitude and relationship of the individual and the collective. Moreover, as an attitude, tolerance should have the character of a voluntary choice of the individual. It is not imposed, but acquired through education, information, life experience.

In this regard, tolerance has two vectors:

1) the strongest, spiritual (a person controls his consciousness, rising to unconditional love;

tolerance becomes an essential feature of the personality);

2) external from society, culture, forcing, controlling (development of rules of behavior, negotiations to achieve agreement).

The complexity and contradictory nature of the problem of tolerance is explained depending on the shade that is given to it, on our understanding. For example, V. A. Lektorsky distinguishes four understandings of tolerance:

- as indifference;
- as the impossibility of mutual understanding;
- as condescension to the weaknesses of others, combined with a certain amount of contempt for them;
- as an expansion of one's own experience and critical dialogue.

Moreover, the scientist considers the fourth understanding to be “the only fruitful one in modern conditions”, since it demonstrates that there is not only a competition between different cultures and value systems, philosophical views, during which they try to show their advantages, and if they cannot do this, they leave the “stage”.

In fact, each culture, or value, cognitive system, not only enters into a struggle with another system, but also tries to take into account the experience of another system, thereby expanding its own experience. V. A. Lektorsky notes that "respect for the history of culture, knowledge, critical dialogue with the past are included in the process of generating new knowledge. Tolerance in this case acts as respect for someone else's position in combination with an attitude towards a mutual change in positions (and even in some cases a change in individual and cultural identity) and as a result of critical dialogue.

A number of functions of tolerance are distinguished:

The function of stability consists in the formation of an adequate attitude in the student to reality, to specific situations, his behavior and others.

The motivating function helps to ensure the formation of self-awareness, ideas about himself, the emergence of the need for self-education.

The adaptive function allows a developing personality to develop a positive, emotional, stable attitude to the activity itself, the object and the subject of joint relations in the process of collective (group) activity.

The evaluative and prognostic function allows to expand contacts, dialogues, activities, and constructively interact with others.

The integrating function is the leading one and is aimed at counteracting external and internal clashes that threaten the safety of the group, and ensures the stability of the group.

Tolerance is not only a certain concept, but also a system of humane principles that should determine interactions, relations between ethnic groups, religions, and groups of people.

Teachers are sure that, starting from childhood, it is necessary to cultivate respect and friendliness towards other peoples in a child, despite the color of their skin, the shape of their eyes, and incomprehensible speech. Then there will be a healthy understanding that the evil emanating from a person is not a consequence of the color of their skin, the shape of their eyes, or the shape of their nose. The idea of the natural inequality of peoples and races will disappear. The idea of developing a tolerant attitude towards life and people can be realized through the system of educational institutions (schools, lyceums, colleges, universities), i.e. at the stages of obtaining general and professional education. At the same time, tolerance as a position, as a personality trait means that a person consciously refuses to try to look for an enemy in the people around him. As a vector of individual and social consciousness in a multi-ethnic and multicultural situation, tolerance becomes a condition for the harmonization of social relations. Thus, tolerance as a personality trait is a complex integrated phenomenon, representing a set of subordinate elements:

- cognitive (the concept of tolerance, traits of a tolerant personality, the need for each personality to demonstrate it),
- emotional (empathy, respect for other people's opinions, culture, language, the ability to accept the Other),
- behavioral (entering into dialogue relationships, establishing cooperation and mutual assistance)
- personal (stable personal position, manifestation of the qualities of a tolerant personality: goodwill, flexibility, responsibility, self-confidence, openness, etc.).

The formation of students' tolerance involves the following aspects:

- understanding by each person of the uniqueness of other peoples, the diversity of their cultures and historical features;

- purposeful and systematic, systematic training in the rejection of violence, the use of peaceful means to resolve disagreements and conflicts;

- instilling respect for others, solidarity and belonging, which are based on the awareness and acceptance of one's own identity, the ability to recognize the plurality of human existence in various cultural and social contexts.

Defining tolerance as an integrative characteristic of personality, G.U. Soldatova, L.A. Shaigerova, O.D. Sharova identify as components of tolerance psychological stability, a system of positive attitudes, a complex of individual qualities (empathy, altruism, peacefulness, religious tolerance, cooperation, collaboration, desire for dialogue), a system of personal and group values.

Analysis of existing points of view on determining the formation of tolerance allowed us to note that among domestic authors, as well as in defining the concept of tolerance, there is no consensus on the issue of its main components.

A generalizing point is the recognition of tolerance as a personal quality, the formation of which should be given serious attention in any educational institution.

We propose to consider students' tolerance as a personality trait, a complex integrated phenomenon representing a set of subordinate elements: cognitive, emotional, behavioral and personal.

The image of a tolerant personality combines the most important characteristics reflecting the psychological and ethical lines of human relations: humanity, reflexivity, responsibility, freedom, security, flexibility, self-confidence, self-control, variability, perception, empathy, sense of humor, etc.

The formation of tolerance is a common cause of many state and public institutions, but the main burden and responsibility for work in this direction falls precisely on educational institutions and the socio-cultural environment. Thus, the formation of tolerance is not a passive submission to the opinions, views and actions of others, not submissive patience, but an active moral position and psychological readiness for tolerance in the name of mutual understanding between people, in the name of positive interaction with people of a different culture, national, religious or social environment.

Literature:

1. Бахтин М. М. К философии поступка/ М. М. Бахтин // Философия и социология науки и техники: Ежегодник. — М.: Наука, 2011.-С. 75-132
2. Библер В. С. Целостная концепция школы диалога культур. Теоретические основы программы/ В. С. Библер // Психологическая наука и образование. - 2016. - № 4. - С. 66-73
3. Бодрилин А. П. Проблема толерантности в свете учения о ценностях/ А. П. Бодрилин // Вестник РУДН. Сер. Философия.- 2010 - №1
4. Валитова Р.Р. Толерантность как этическая проблема/Р.Р. Валитова: М., 2011.- 20 с.
5. Головатая Л. В. Толерантность как проблема философии образования/ Л. В. Головатая— Ставрополь, 2012. - 24 с.
6. Акулич М. М. Функционально-целевое согласие: становление и развитие / М. М. Акулич // СОЦИС. - 2012 - № 1. - С. 7-17
7. Иконникова С. Н. Социология о молодежи (проблема воспитания духовного облика) / С. Н. Иконникова. - СПб.: СПб. орг. общ-ва «Знание» РСФСР, 2015. - 32 с.
8. Панченко А. И. Толерантность как культурная универсалия (обзор материалов конференции) / А. И. Панченко // Социология. - 2011. - №4.-С. 116-129
9. Ярская В. Н. Современный мир и проблема толерантности / В. Н. Ярская // Вестник психолого-социальной и коррекционно-реабилитационной работы. - 2013. - № 1.-С. 65
10. Ананьев Б. Г. К психофизиологии студенческого возраста/ Б. Г. Ананьев // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. - СПб.: Изд-во СПб, 2010. - Вып. 2. - С. 3-15
11. Асмолов А. Г. Толерантность как культура XXI века / А. Г. Асмолов // Толерантность: объединяем усилия. - М.: Летний сад, 2012. - С. 150-181.
12. Бодалёв А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалёв. -М.: Изд-во МГУ, 2012. - 199 с.
13. Леонтьев Д. А. Совместная деятельность, общение, взаимодействие (к обоснованию «педагогики сотрудничества»)/ Д. А. Леонтьев // Вестник высшей школы. - 2013. - № 11. - С. 39-47

УДК 316.647.5.

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ В ПОЛИЭТНИЧНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Кабылбекова З.Б.
Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
KZber@mail.ru

Түйін:

Мақалада қазіргі заманымыздың өте маңызды міндеттерінің бірі - қазіргі полиэтникалық әлемдегі ұлттық мәдениеттің ерекшелігі мен мәдени айырмашылықтардың тұтастығын сақтап қалудың жолдары мен әдістері қарастырылып отыр. Зерттеліп отырған мәселені шешу жолында авторлардың ұстанымдары - жастарды рухани адамгершілік пен ұлттық-мәдени салт-дәстүрлер негізінде тәрбиелеу, өз ұлтының және түркі әлемінің жалпыадамзаттық құндылықтарына негізделе отырып, олардың руханияттылығын, толеранттылық қасиеттерін қалыптастыру. Бұл үрдістің оңтайлы шешілуі түрлі этностар өкілдерінің еліміздің мәдени-әлеуметтік қоғамына интеграциялану процесіне ықпалын тигізуі мүмкін.Этникалық толеранттылықты қалыптастыру мәселесі білім беру үрдісіне жаңа көзқарасты талап етеді, атап айтқанда, тұлғаның тәрбиесі мен дамуы тек білім, біліктілік, дағдыларды игерумен шектелмей, сонымен қатар, заманауи полиэтникалық ортаға бейімделуге қабілетті, гуманистік идеялар мен дәстүрлерді меңгеруге бағытталуы қажет.

Abstract:

The article discusses the ways and methods of solution of a fundamentally important task - to preserve the integrity of political education in the national distinctiveness of cultures and cultural differences in modern multiethnic world. The solution to this problem, the author is seen from the perspective of the education of youth in the spiritual - moral and national cultural traditions as their ethnic group, and the universal culture of the Turkic world, the formation of his spirituality and tolerance. The favorable development of this process can serve as a successful integration of the different ethnic groups in a common Kazakh socio-cultural community. Solving this problem requires new approaches to the organization of the educational process, its focus on solving the problems of education and human development, not only has complex knowledge and skills, but also the ability to adapt to a multi-ethnic environment, to partake of humanistic ideas and traditions.

Ключевые слова: *этническая толерантность, межэтническое согласие, культура тюркского мира, полиэтничное общество, этнотолерантное сознание.*

Введение

Современное полиэтничное общество требует от демократического государства решения принципиальной задачи – целостности политического образования при росте культурных различий. Для казахстанского общества данная проблема имеет важное прикладное значение в плане поиска путей поддержания социальной стабильности и межэтнического согласия. Поэтому приоритетами казахстанской государственной политики сегодня являются:

- осознание необходимость превращения полиэтничности общества в устойчивый консолидирующий фактор;
- формирование и распространение идей духовного единства, укрепление и сохранение дружбы народов и межнационального согласия;
- становление новой культурно-цивилизационной целостности на основе синтеза культур, основанной на диалоге национально-культурных систем;
- признание межэтнической толерантности и общественного согласия как духовной ценности и основы стабильности межэтнических отношений.

В Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахастана выражается уверенность, что сбалансированная, конструктивная внешняя политика соответствует стратегическим национальным интересам нашего государства: «Ради прочного мира и всеобщего прогресса нужно искать компромиссы, «худой мир лучше доброй ссоры».

Совершенно очевидно: казахстанское государство стремится проводить сбалансированную национальную политику, направленную на обеспечение толерантности, межкультурного и межэтнического согласия. Для реализации данной цели был учрежден соответствующий институт - Ассамблея народа Казахстана, разработана и претворяется в жизнь программа «Культурное наследие», обеспечивается государственная поддержка национальных культурных центров. Такая направленность внутренней политики государства имеет важное значение для воспитания молодежи, овладевшей культурой, духовными традициями как своего этноса, так и элементами общечеловеческой культуры, духовности и толерантности. Благоприятное развитие этого процесса может послужить и более успешной интеграции представителей различных этносов в общеказахстанское социокультурное сообщество.

Мы убеждены, воспитание наших граждан в духе толерантности, прежде всего, решает задачу раскрытия смысла бытия человека в мире через понимание характера и способов его взаимодействия с этим миром. Воспитание личности, обладающей толерантностью, является одной из важнейших социально – педагогических проблем.

Решение этой проблемы требует новых подходов к организации образовательного процесса, его направленности на решение проблем воспитания и развития человека, не только обладающего комплексом знаний, умений и навыков, но и способного адаптироваться к полиэтнической среде, приобщаться к гуманистическим идеям и традициям. Это чрезвычайно важно для воспитания личности, способной проявить готовность к пониманию и сотрудничеству, терпимость к инакомыслию, основанных на моральных ценностях, что в значительной степени активизирует процесс социализации личности, способствует продуктивному социальному взаимодействию.

Подчеркнём, поскольку в современных условиях возрастает значимость осознания и оценки толерантности, как необходимого аспекта воспитанности человека, то основным вектором такого решения является педагогическая деятельность, направленная на развитие гармоничных отношений среди детей, принадлежащих к различным этническим общностям и специфическим социальным группам.

В этой связи исследование обусловлено необходимостью разрешения следующих основных противоречий между:

- потребностью социума в формировании этнической толерантности личности и необходимостью разработки теоретической и методологической базы данного феномена в системе воспитания школьников;
- необходимостью включения духовных ценностей культуры различных этносов, проживающих в нашей республике, в национально-региональный компонент государственного стандарта образования и консервативными взглядами на педагогический потенциал этнической культуры;
- необходимостью развития этнической толерантности учащихся в учебно-воспитательном процессе школы и неподготовленностью учителей к целенаправленной педагогической деятельности по формированию этнотолерантных качеств личности.

Методология

Базовыми для нашего исследования являются исследования З.Т. Абетовой, А.Г.Асмолова, О.С.Анисимова, Н.М.Борытко, С.Н.Глазачева, Ж..Ж.Картбаевой, Н.М.Кудиновой, Ш.М.Мухтаровой, Н.Н.Подобед, Т.И.Шульги, а также работы Г. Н. Волкова и др.

Отдельные аспекты проблемы формирования толерантности были рассмотрены в этнопедагогических и этнокультурных исследованиях ученых в следующем контексте: их генезиса (К.Б. Жарыкбаев, С.К.Калиев, С.А.Узакбаева, К.К Шалгынбаева и др.), теории и методологии (М.Х.Балтабаев, С.Габбасова, Ш.И.Джанзакова, М.Е.Ержанов, Е.О.Жуматаева, К.Ж.Кожахметова, Ж.Ж.Наурызбай, К.А.Оразбекова, Р.К.Толеубекова), концептуальных подходов, образовательных и воспитательных возможностей этнокультуры (Б.Е.Каирова, С.С Кулмаганбетова, Р.Б.Маженова, Г.К.Тлеужанова, Т.М.Шакирова и др.), проблемы формирования поликультурной личности, межнационального общения, национального самосознания, межэтнической социализации личности(Л.А.Байсерке, Е.З.Батталханов, Ж.Х.Кендирбекова, Л.В.Колесникова, Ш.М.Мухтарова, Ж.Н.Шайгозова и др.), сравнительно-сопоставительные аспекты этнического воспитания и образования в разных странах (Б.А.Жетписбаева, О.Я.Сулейманова), формирование этнопедагогической компетентности учителя (К.Ф.Аубакирова).

Определяя этническую толерантность как категорию, необходимо обратить внимание на понятие «межэтнические отношения», которые в широком смысле слова понимаются, как взаимодействие народов в разных сферах политике, культуре и т. д., в узком смысле - как

межличностные отношения людей разных национальностей, которые происходят в разных сферах общения, трудовой, семейно - бытовой, дружеской, соседской и т.д.

С этих позиций, мы можем рассматривать этническую толерантность и как уважительное отношение к людям разных этносов и культур, и как активное взаимодействие в различных сферах общества с учетом психологических особенностей их культур и религиозной принадлежности.

В процессе исследования в соответствии с его целями и задачами применялись теоретические, эмпирические и социологические методы исследования:

- изучение и теоретический анализ историко-педагогической, философской, психолого-педагогической, этнокультурологической, методической, зарубежной и отечественной литературы по выявлению уровня разработанности проблемы; анализ учебно-методической документации (учебных планов, программ, учебных пособий и др.); метод теоретического моделирования процесса формирования этнической толерантности учащихся школ в процессе изучения культуры этносов в национально - региональном компоненте общего среднего образования; метод конструирования информационно-педагогических технологий на основе целевого отбора содержания, форм, средств и активных методов организации обучения и воспитания школьников;

- наблюдение и анализ процесса формирования этнической толерантности у учащихся общеобразовательных школ, анкетирование и интервьюирование школьников, учителей, родителей;

- по окончании эксперимента использовались методы обработки экспериментальных данных, анализ и обобщение полученных результатов.

Дискуссия

Основные противоречия в проблеме сохранения целостности образования в национальном своеобразии культур и культурных различий в современном полиэтничном мире

Следует отметить, что в современных условиях возрастает значимость осознания и оценки толерантности, как необходимого аспекта воспитанности человека. Основным вектором такого решения является педагогическая деятельность, направленная на развитие гармоничных отношений среди детей, принадлежащих к различным этническим общностям и специфическим социальным группам.

В этой связи исследование обусловлено необходимостью разрешения следующих основных противоречий между:

- потребностью социума в формировании этнической толерантности личности и необходимостью разработки теоретической и методологической базы данного феномена в системе воспитания школьников;

- необходимостью включения духовных ценностей культуры различных этносов, проживающих в нашей республике, в национально-региональный компонент государственного стандарта образования и консервативными взглядами на педагогический потенциал этнической культуры;

- необходимостью развития этнической толерантности учащихся в учебно-воспитательном процессе школы и неподготовленностью учителей к целенаправленной педагогической деятельности по формированию этното-лерантных качеств личности.

Учёт факторов развития этнотолерантного сознания школьника

Этнотолерантное сознание ребенка в процессе воспитания определяется целым комплексом взаимодействий и целенаправленных воздействий, внешними и внутренними факторами, влияющими на его развитие. Положение о взаимоотношении внешних влияний и внутренних условий является принципиальным теоретическим основанием всякой системы развития. Под внешним воздействием следует понимать всю совокупность общественных и природных явлений, с которыми личность вступает во взаимодействие. Под внутренними условиями - природную естественную основу и взаимоотношение с ней с момента рождения ребенка, социальные новообразования на каждом возрастном этапе его развития.

На основе сравнительно-сопоставительного анализа исследований, посвященных вопросам формирования сознания личности в процессе обучения и воспитания, можно представить совокупность факторов, влияющих на развитие этнотолерантного сознания школьника следующим образом (табл.1).

Таблица 1 - Факторы развития этнотолерантного сознания школьника

Внешние факторы	Внутренние факторы
Познавательная сфера личности школьника	
Макросреда государственная политическая система; этнический менталитет; средства массовой информации;	-межкультурное взаимодействие; владение большим объемом информации о культурном наследии народов многонационального общества; - богатый словарный запас; -установление причинно-следственных связей в явлениях этнокультуры; - обнаружение скрытых зависимостей и связей между культурными явлениями этносов; -умение делать логические выводы; интеллектуальное участие в решении сложных пробле; - умение анализировать ситуации; - умение оценивать как сам процесс, так и результат деятельности; -умение предвидеть последствия определенных действий
Эмоциональная сфера личности школьника	
Микросреда Семья; референтная группа; сверстники;	- реалистическая «Я-концепция»; - уважение к другим; -эмпатическое отношение к людям, терпимость к особенностям других людей; - терпимое отношение к критике; -внутренняя мотивация личности; - эмпатия и сострадание
Мезосреда общественные организации; департамент образования и культуры; образовательные учреждения; учреждения культурно-досугового типа;	-развитие творческих способностей; дивергентное мышление; -восприятие неоднозначных вещей; -развитие логического мышления; -умение замечать тонкие различия в объектах и явлениях культуры родного края; -чувствительность к противоречиям

Если проследить формирующее влияние среды и воспитания на развитие этнотолерантного сознания школьников то оказывается, что среда воздействует в известной мере стихийно и пассивно. Воспитание играет определяющую роль в развитии этнотолерантного сознания школьника при условии взаимодействия с внутренними механизмами (потребностями, мотивами, интересами, убеждениями). Это сложное явление получило название персонификации воспитания и понимается как «сложный и противоречивый процесс взаимодействия информационного содержания социализирующих и регулирующих поведение личности факторов с различными типами сознательно-психических и идеологических процессов, свойств и отношений, образующих целостный личностный модус человека (потребности, интересы, убеждения, оценочные, критерии, стремления). Персонификация не противоречит социализации как ее антипод, а является внутренним механизмом ее осуществления». Сравнительная динамика сформированности этнической толерантности школьников представлена в нижеследующей таблице.

Таблица 2 - Сравнительная динамика сформированности этнической толерантности школьников в контрольных и экспериментальных группах

компоненты	Уровни,характеризующие степень сформир ов. ЭТ	Экспериментальные группы						Контрольные группы					
		Конс. этап		Форм. этап		Контр. этап		Конс. этап		Форм. этап		Контр. этап	
		Ст. подростки	Мл. подростки	Ст. подростки	Мл. подростки	Ст. подростки	Мл. подростки	Ст. подростки	Мл. подростки	Ст. подростки	Мл. подростки	Ст. подростки	Мл. подростки
Мотивационный	Высок.	7,3	6,2	23,2	20,5	36,6	29,9	7,3	6,2	10,1	9,8	11,2	10,5
	Средн.	35,1	34,7	37,8	45,2	45,2	50,1	35,1	34,7	47,4	40,2	46,3	40,2
	Низк.	57,6	59,1	39	34,3	18,2	20	27,6	59,1	42,5	50	42,5	49,3
Содержательный	Высок.	8,2	7,2	19,9	16,7	28,9	25,4	8,2	7,2	12,4	11,6	13,2	12,4
	Средн.	33,2	24,3	33,5	29,1	51,5	47,5	33,2	24,3	39,8	29,9	40	30,6
	Низк.	58,6	68,5	46,6	54,2	19,6	27,1	58,6	68,5	47,8	58,5	46,8	57
Процессуальный	Высок.	6,7	5,8	22,7	18,6	30,5	29,1	6,7	5,8	9,5	7,6	11	8,9
	Средн	31,2	37,3	40,4	32,7	48,7	42,9	31,2	37,3	37,8	40,5	37,8	41,5
	Низк.	62,1	56,9	36,9	48,7	20,8	28	62,1	56,9	52,7	51,9	51,2	49,6

Заключение

Положительные изменения поведенческой сферы составляют основу для формирования адекватной эмоционально-поведенческой реакции на экспериментально-педагогические и конкретные жизненные ситуации, требующие проявления от подростков проявления толерантности.

Результаты исследования показали актуальность изучаемой проблемы для подрастающего поколения современного казахстанского общества, заинтересованность подростков в вопросах реализации форм, методов и средств формирования этнотолерантных качеств личности, позволил выявить позитивную позицию учащихся общеобразовательных школ и других респондентов по отношению к культуре своего и других народов, готовность к усвоению общечеловеческих ценностей как основы для формирования толерантности. Также был выявлен социокультурный контекст, в котором находится система образования.

Литература:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию». https://news.mail.ru/politics/67793082/.

2. Кадыржанов Р.К. Этнокультурная политика в Республике Казахстан // Казахстанская модель этнополитики: научное издание. - Алматы: КИССИ при Президенте РК, 2002. — С. 69-82.
3. Калмырзаев А.С. Национальный менталитет и национальный дух // Казахстанский патриотизм: размышления политолога о свободе, демократии и национальных ценностях в условиях независимости. — Алматы: НИЦ Ғылым, 2003. - С. 31-46.
4. Шведова Ю.А. Этническая толерантность как важный феномен современного общества // Закономерности и тенденции развития современной науки (сборник статей международной научно-практической конференции). 2015. С.207-210.
5. Темирова Ф.А. психологические особенности формирования этнической толерантности подростков в образовательном процессе школы / Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. 2017. № 43-2. С.12-15.
6. З.Б.Кабылбекова.Теория и практика формирования у школьников этнической толерантности. Монография.- Астана: изд.-во Алем, 2016.- 316с.
7. Формирование этнической толерантности у студентов : учеб.- метод. комплекс [Электронный ресурс] / авт.-сост. С. И. Баляев. – Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 2018. – 67,3 Мб.

ӘОЖ 378. 02

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ОҚУ-ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДА ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ БІЛІКТІЛІГІ

Какарова Т.Е.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме:

В статье рассматривается роль учителя в организации учебно-воспитательной работы в условиях инклюзивного образования. Обсуждается важность инклюзии как процесса интеграции всех учащихся, включая тех, кто имеет особые образовательные потребности, в общую систему образования. Подчеркивается значимость адаптации учебных программ под нужды каждого ученика, а также необходимость тесного сотрудничества между учителями, родителями и школьным коллективом. Рассматриваются требования к профессиональной подготовке учителей, включающие владение специальными методиками, коммуникативными навыками и психологическими знаниями. В заключение подчеркивается, что повышение квалификации учителей и внедрение инновационных технологий являются ключевыми факторами успешного развития инклюзивного образования.

Abstract:

The article examines the role of a teacher in organizing educational and upbringing work within an inclusive education setting. It discusses the importance of inclusion as a process of integrating all students, including those with special educational needs, into the general education system. Emphasis is placed on adapting curricula to meet each student's requirements, as well as the necessity for close collaboration among teachers, parents, and the school community. The professional training requirements for teachers, which include proficiency in specialized methodologies, communication skills, and psychological knowledge, are also addressed. In conclusion, it is emphasized that enhancing teachers' qualifications and implementing innovative technologies are critical factors in successfully developing inclusive education.

Кілттік сөздер: *инклюзивті білім беру, педагог-психолог, оқу-тәрбие үдерісі, психологиялық-педагогикалық диагностика, коммуникативтік дағдылар, психологиялық қолдау, инновациялық технологиялар, мамандармен әрекеттестік, жеке-дара ерекшеліктер, түзету-педагогикалық жұмыстар, ашық және рефлексивті құзырлық, инклюзивті орта, психологиялық-педагогикалық консилиум, оқушылардың әлеуметтік бейімделуі, инклюзивті білім берудің дамуы.*

Қазіргі таңда қазақстандық білім беру кеңістігі жаһандық бәсекелестіктің артуы жағдайында үнемі өзгеріп отыратын әлемдік трендтерді есепке ала отырып, жаңаша әрі сапалы өзгерістерді қажет етіп отыр, бұл ретте инклюзивті білім берудің орны ерекше маңызға ие болуда. Ерекше қажеттіліктері бар балалардың қоғамға тең дәрежеде интеграциялануын қамтамасыз ететін инклюзивті білім беру жүйесі еліміздегі басым мақсаттардың бірі саналады. Осыған орай, педагогика ғылымының қазіргі кездегі ең өткір мәселесі — инклюзивті білім беру ортасында оқу-

тәрбие жұмысын ұйымдастыру барысында педагог-психологтің рөлі мен кәсіби құзыретінің маңызы артып келеді. Осы тұрғыдан қарастырғанда, жоғары оқу орындарының алдында тұрған міндет — болашақ мамандарды педагогикалық-психологиялық құзырлыққа үйрету, оларға инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге қажетті кәсіби деңгейді қалыптастырып, оқушының жеке-дара ерекшеліктерін ескере отырып, сапалы білім беруге мүмкіндік беретін психологиялық қолдау көрсетуге дайын болуға даярлау болып табылады. Сондықтан бүгінгі күні инклюзивті білім беру жүйесінің тиімділігін қамтамасыз ететін, оның ішінде әсіресе педагог-психолог мамандардың кәсіби құзырлықтарының жоғары деңгейде болуын қамтамасыз ететін инновациялық тәсілдерді зерделеу ғылымның басты міндеттерінің біріне айналып отыр.

Педагог-психологтың инклюзивті білім беру жағдайында оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастырудағы құзырлығы аса өзекті мәселе болып табылады. Қазіргі уақытта білім беру жүйесіндегі инклюзияның қарқынды дамуы, барлық балаларды тең құқылы оқыту қажеттігі, педагогикалық-психологиялық көмекті күшейтуді талап етеді. Танымал педагог П.Шуманның пікірінше, баланың психикалық даму деңгейі неғұрлым төмен болса, мұғалімнің біліктілік деңгейі соғұрлым жоғары болуы керек. Инклюзивті білім беру жағдайында бұл өте орынды айтылған пікір. Өйткені, ерекше білім қажеттігі бар балаларды оқыту барысында, біріншіден, мұғалім автономдығы жоғалады. Ол арнайы педагогпен, психологпен, логопедпен, әлеуметтік педагогпен, ата-анамен және әлеуметтік серіктестермен ынтымақтаса әрекет ететін болады. Өзара кәсіби қарым-қатынастың бұл түрі педагогтан барынша әмбебаптық пен икемділікті талап етеді. Туындаған мәселені сала мамандарының кеңесіне жүгіне отырып, кешенді түрде шешім қабылдау үшін ұстаз салиқалы, сындарлы ойлай білуі шарт. Екіншіден, ерекше білім қажеттігі бар балалар категорияларының алуан түрлілігі, әрі даму деңгейінің немесе сырқат дәрежесінің әркелкілігі педагогтан терең білім, кәсіби шеберлік және асқан ыждаһаттылықты қажет қылады. Үшіншіден, ерекше дарынды оқушы, науқас бала немесе психикалық-депривация салдарымен келген баламен жұмыс сынды, қалыптан тыс құбылыспен бетпе-бет келу мұғалімге аса шыдамды, жұмсақ мінезді, мейірбан болумен қатар, зор жауапкершілік пен кең кісілік болмыс жүктейді. М.Жұмабаевтың «Білімдінің сөзі – ем, мейірімі көп, өзі – кең» деген тұжырымын инклюзивті білім беруді жүзе-ге асыратын педагогқа қойылар талап деп түсіну керек.

Педагог инклюзивті білім беру жағдайында ерекше маңызды орынға ие. Ол тек білім беріп қана қоймай, сондай-ақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың оқу-тәрбие үдерісінде толыққанды қатысуына көмектесетін орталық тұлға ретінде көрінеді. Білім беру ұйымында инклюзивті оқу-тәрбие үрдісі төмендегі педагогикалық қызмет формалары арқылы ұйымдастырылады.

1. Білім беру ұйымындағы психологиялық-педагогикалық-медициналық консилиум. Ол – балаға кешенді динамикалық бақылау жасау арқылы қамтамасыз етіледі. Консилиум құрамына директордың бұйрығымен дефекто-лог, логопед, әлеуметтік педагог, психолог, медбике, сынып жетекшісі енгізіледі.

2. Түзету-дамыту жұмыстары. Бұл – бала дамуына оң әсер ететін психологиялық-педагогикалық іс-шаралар кешенін қамтиды. Жетекші іс-әрекет түрін қалыпқа келтіру және жетілдіру, жеке-даралық кемшіліктерін түзету, яғни ерекше білім қажеттігі бар баламен жеке дамыту, түзету жұмыстарын жүргізу.

3. Білім беру іс-әрекеті. Балаларға оқу әрекетін меңгер-ту, олардың әрбір жас кезеңіне тән танымдық белсенділігін дамыту, сондай-ақ жеке басының мүмкіндіктері мен ерек-шеліктерін дамытуды қарастырады.

4. Әлеуметтік тәрбие жұмысы. Баланың денсаулық, тұрмыстық-әлеуметтік, психоэмоциялық немесе т.б. жағдайларға байланысты әлеуметтену үрдісінде кездесетін кедергілерді жоюға бағытталады.

Педагогтердің кәсіби даярлығы

Инклюзивті білім беру жағдайында педагог-психологтардың кәсіби даярлығының деңгейі жоғары болуы тиіс. Олардың міндеті – ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың білім алуы мен тәрбиесін ұйымдастыру. Осыған орай, келесі дағдылар мен біліктер қажет:

- Арнайы педагогикалық әдістер. Педагог ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс істеуді үйретететін арнайы әдістерді меңгеруі керек.

- Коммуникативтік дағдылар. Педагогтың ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен, олардың ата-аналарымен, әріптестерімен тиімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндігі болуы керек.

- Психологиялық дайындық. Педагог балаларға психологиялық қолдау көрсете білуі керек, олардың эмоционалдық жағдайын бағалай білуі тиіс.

- Инновациялық технологиялар. Инклюзивті білім беру жағдайында инновациялық технологияларды пайдалану өте маңызды. Педагогтар осындай технологияларды қолдануды үйренуі керек.

Ресей зерттеушісі Дружилов С.А. педагогтың кәсіби біліктіліктің келесі компоненттерін бөледі: мотивациялық-еріктік, қызметтік, коммуникативті және рефлексивті.

Мотивациялық-еріктік компонент құрамына түрткілер, мақсаттар, қажеттіліктер, құндылық ұстанымдарыкіреді, тұлғаның мамандықтағы шығармашылық көріністерін ынталандырады, кәсіби әрекетке қызығушылықты қарастырады.

Қызметтік (лат. тілінен *functio* – орындау) компонент жалпы алғанда белгілі бір педагогикалық технологияны жобалау және жүзеге асыру үшін мұғалімге қажетті педагогикалық әрекет тәсілдері туралы білім ретінде көрінеді.

Коммуникативті (лат. тілінен *communico* – байланысамын, сөйлесемін) құзыреттілік компонентіне өз ойын анық, дәл жеткізу, сендіру, дәлелдеу, талдау, пайымдаулар жасау, рационалды және эмоционалды ақпарат беру, тұлға аралық байланыстар орнату, өз әрекеттерін әріптестердің әрекеттерімен келісіп жасау, әр түрлі ұйымдастыру және қолдау іскерліктері жатады.

Рефлексивті іскерлік жағдайларда сөйлесудің тиімді мәнерін таңдау, диалогты (кейінгі лат. тілінен *reflexio* – қайта айналу) компонентке өз әрекетінің нәтижелері мен өзінің даму деңгейін, жеке жетістіктерін саналы түрде бақылау іскерлігі; креативтілік, бастамашылдық, ынтымақтастыққа, шығармашылыққа бағыттылық, өзін өзі талдауға бейімділік сияқты қасиеттері мен қабілеттерінің қалыптасқандығы жатады. Рефлексивті компонент тұлғалық жетістіктердің реттеушісі, адамдармен қарым-қатынаста, өзін өзі басқаруда жеке тұлғалық маңызын іздеу, сондай-ақ өзін өзі тануға, кәсіби өсуге, шеберлікті жетілдіруге, шығармашылық маңызды әрекетке және жұмыстың жеке стилін қалыптастыруға түрткі болып табылады.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы педагог-психологке қойылатын тағы бір маңызды талап – медициналық, психологиялық және дефектологиялық саладағы мамандармен бірге әрекет етуге дайындығы мен қабілеті. Бұндай әрекеттестіктің басты мақсаты - даму мүмкіндігі шектеулі балаларды дамыту, оқыту, тәрбиелеу және әлеуметтендіру екендігін түсіну қажет. Сонымен қатар, қазіргі таңда педагогтардың барлығы өздерінің белгілі бір салада «білмейтіндіктерін» мойындап, әріптесінің көмегін қабылдай алмайды. Инклюзивті білім берудің «алтын ережесі» - топта жұмыс жасау, осыған педагогтарды даярлауда ерекше мән беру керек. Арнайы педагогика саласында өзінің кемшіліктерін мойындау, әріптестері мен мамандардың көмегін қабылдау, мамандармен тұрақты байланысуға дайын болу қабілеті – топтағы жұмыстың негізі болып табылады.

Ерекше білім қажеттігі бар балалармен педагогикалық қызметте оның әлеуметтік-психологиялық жайлылығын қамтитын технологияларды қолдану арқылы эмоци-оналдық күйін, үйде, мектепте, сыныпта, үлкендер және құрдастарымен қарым-қатынасында өз-өзін психологиялық тұрғыдан жақсы сезінуін қамтамасыз ету – инклюзивті білім беру үрдісіндегі педагог кәсібилігінің шыңы болып табылады.

Инклюзивті білім беру жағдайында оқу-тәрбие жұмысының сапалы ұйымдастыруында педагог-психологтың білігі аса маңызды рөл атқарады. Ол мына бағыттарда көрініс табады:

1. Диагностикалық қызметтер: Әр оқушының ерекше қажеттілігін анықтау үшін психологиялық-педагогикалық диагностика жүргізеді. Оқушылардың психологиялық ерекшеліктері мен оқу үлгерімін талдау жасайды. Оқу үдерісіне қатысуға кедергі келтіретін факторларды анықтайды.

2. Көрсетілген шаралар ұсынуы: Ойлау, сөйлеу, танымдық процестерінің дамуы төмен оқушыларға бейімделген оқыту әдістері ұсынады. Инклюзивті сыныптағы оқушылардың топтық ынтымақтастығы мен өзара түсіністікті қалыптастырудың жолдары көрсетіледі. Ата-аналарға бала дамуының ерекшеліктерін түсіндіру арқылы олардың көмегін арттырады.

3. Әлеуметтік-психологиялық қолдау: Балалар мен жасөспірімдердің өзіндік санасын, өзін-өзі бағалауын, әлеуметтенуін нығайту бойынша ұсыныстар береді. Мұғалімдермен бірге оқушыларға қажетті психологиялық қолдау жүйесін құрады. Қоғамдық ортаның қолдауына сүйене отырып, отбасымен тығыз қарым-қатынас орнатады.

4. Ақпараттық-құралдық қамтамасыздандыру: Педагогтерге психологиялық кеңес беруді, оқушылардың мінез-құлқын түзету жолдарын үйретеді. Қызметтік біліктіліктерін арттыруға, өзінің кәсіби деңгейін жетілдіруге бағытталған кәсіби қауымдастықтармен, семинар-

тренингтермен жұмыс істейді. Психологиялық әдістерді іріктеп, оларды нақты жағдайларға сай қолдануға үйретеді.

Педагог-психологтың аталған құзыреттерінің болуы ғана инклюзивті ортада әрбір оқушының мүмкіндігін барынша ашып, толыққанды білім алуына мүмкіндік береді. Осылайша, педагог-психолог инклюзивті білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Инклюзивті білім беру – қазіргі заманның талабы. Бұл жүйе барлық балалардың білім алуға тең құқылығын қамтамасыз етеді. Педагог-психолог инклюзивті білім беру жүйесінде орталық тұлға болып табылады. Оның рөлі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім алуы мен тәрбиесіне тікелей әсер етеді. Сондықтан педагог-психологтардың кәсіби даярлығын жақсарту, олардың біліктіліктерін арттыру және инновацияларды енгізу – инклюзивті білім беруді одан әрі дамытудың негізгі шарттары болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Бақашева С.С. «Инклюзивті білім беру: теория және тәжірибе». Алматы, 2018.
2. Дружилов С.А. Профессиональная компетентность и профессионализм педагога: психологический подход. – Сибирь. Философия. Образование. – 2005. - №8. – С.26-44
3. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
4. Нұрғалиев С.Н. «Инклюзивті білім беру: педагогикалық аспектілері». Астана, 2019.
5. Абдрахманова Г.Т. «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу ерекшеліктері». Алматы, 2017.
6. Ахметова Л.К. «Инклюзивті білім беру: педагогтердің кәсіби даярлығы». Ақтөбе, 2016.
7. Біргебаев М.Қ. «Психологиялық-педагогикалық қолдау: ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға көмек». Шымкент, 2018.
8. Биримжанова А.Б. «Инклюзивті білім беру: әдістемелік нұсқаулық». Қарағанды, 2019.
9. Кучер Т.В. Инклюзивное образование: психолого-педагогическое сопровождение. — М.: Академия, 2020.
10. Семенова Л.Ю. Цифровые технологии в психолого-педагогической диагностике. // Вестник практической психологии образования. — 2021. №3.

ӘОЖ 37.013.28

БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ЖЕКЕ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ДАМЫТУ

Каракпаева С.К., **Якубова Н.Б.**
М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Түйін:

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында жетекші рөл атқарады. Қазіргі таңда қоғамда болып жатқан өзгерістерге байланысты қоғам шығармашылық әрекет пен шығармашыл тұлғаға мұқтаж екенін күнделікті өмірдің өзі дәлелдеуде. Осыған орай бүгінгі күні орта білім беретін мектептерге үлкен талап қойылуда.Бұрын орта мектептің негізгі міндеті білім беру мен дағды біліктіліктерін қалыптастыру болып келсе, қазіргі міндеті: ойы ұшқыр, шығармашылық қабілеті жоғары, өмірге икемді, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеу. Жеке тұлғаны қалыптастыру тек қана әлеуметтік жағдайда ғана жүзеге асады, яғни адамның табиғи қабілеттеріне қоршаған орта әсер еткенде ғана толық ашылады.Жас ұрпақты жан-жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейін жоғары етіп қалыптастырудың бірден-бір жолы- оқушыға білімді терең игертудің әдіс-тәсілдерін іздестіру, шығармашылыққа және зерттеушілік іс-әрекетке жетелеу. Жеке тұлға қабілеттерін дамытуға бағытталған оқыту процесі әр педагогтың өзіне, өз ісіне және өзгеге деген жауапкершілікті арттырып, оқушымен қарым-қатынасы берік сенімге негізделгенде ғана игі нәтижесін байқатуы мүмкін.

Abstract:

The education system plays a leading role in the socio-economic development of society. Everyday life proves that due to the changes taking place in society today, society needs creative activity and a creative person. In this regard, today there is a great demand for secondary schools.

In the past, the main task of high school was to form education and skills, but now the task is to bring up a quick-witted, highly creative, resilient, well-developed individual.

The formation of personality is carried out only in social conditions, that is, the full disclosure of human natural abilities under the influence of the environment. , leading to creativity and research. The learning process, aimed at the development of personal abilities, can show good results only when each teacher increases the responsibility for himself, his work and others, and the relationship with the student is based on strong trust.

Кілттік сөздер: *Ұлттық құндылық, адамгершілік, руханилық, азаматтық, жеке тұлғаны қалыптастыру ізгіліктік.*

Қазақстан Республикасының білімді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында «....басты нәрсе білім, білік дағдыларды механикалық түрде беру емес, ақпараттық- интеллектуалдық ресурстарды өз бетімен ала алатын, талдай білетін, идея бере алатын, ылғи даму үстінде болатын және жылдам өзгерістегі әлем жағдайында іске асыра алатын тұлға қалыптастыру болып саналады» - деп көрсетілген.

Сондықтан білім беруді дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарламаны іске асыру кәсіби-құзырлы тұлғаны қалыптастыруды, кәсіби мәселелерді өз бетімен шешуге қабілетті маманды қамтамасыз ететін білім беру жүйесін тиімді құруды, кәсіби қызметтің қоғамдық және жеке тұлғалық мәнін, оның нәтижесінде жауапкершілікпен қарап, сезінуді болжайды.

Сонымен қатар қай мемлекетті айтар болсақ негізгі тірегі - білімді, білікті, іскер, белсенді адамдар екені өтірік емес. Сондықтан, қоғам талабына сай ол қоғамды көркейтетін, дамытатын жастар тәрбиелеу ең маңызды мәселе екені даусыз.

Білім берудің маңызды шарты - оқу үрдісін жаңарта отырып, оқушылардың қызығушылығын, арттыру, шығармашылық қабілеттерін дамыту, зерттеушілік іс-әрекетін жоспарлау олардың өздігінен білім алуға құштарлығын жетілдіру, қол жеткен табыстарды сын көзбен бағалай отырып саралауда мұғалім іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыру.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллетуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын дамыту» сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі. Біздің қазіргі мектептің маңызды мәселелерінің бірі: оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыру, олардың білімді өз бетінше алуы және оны қолдана білуі.

Ғаламдық даму көшіне ілесу үшін қай елдің де бәсекеге қабілетті болуы шарт. Бұл бірінші кезекте қоғамдық дамудың қозғаушы күші – ғылымның алға басуы мен мамандардың біліктілігіне байланысты. Яғни еліміздің бәсекеге қабілеттілігін көтеруде жоғары мектепке жүктелер міндет үлкен, жауапкершілік салмақты. Қазақстанның әлемдік көшбасшылар қатарынан көрінуі мен еліміз экономикасының бәсекеге қабілеттілік деңгейінің артуы, өнеркәсіптің инновациялық даму тиімділігімен анықталады. Бұл өз кезегінде озық білім мен жаңа технологияларды өмірге әкелетін, ғылыммен және өндіріспен жүйелі байланыстағы, жоғары техникалық білім саласын жаңғыртуға байланысты. Бүгінгі күні, жоғары оқу орындарының әлеуеті білім беру қызметінің сапасымен ғана емес, жеке тұлға қалыптастыруға бағытталған «Білім – ғылым – инновация» интеграциясының дамуымен анықталады. Қазақстан Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №248 қаулысымен «Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы қабылданды. Бұл тұжырымдама саланы дамытудың 3 тұжырымдамасын біріктірген. Тұжырымдама үш негізгі тараудан тұрады: жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім, өмір бойы білім алу және ғылым. 2029 жылға қарай саланы дамыту бойынша: - жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіне қанағаттану деңгейін 78%-ға дейін ұлғайту; - шетелдік жоғары оқу орындары филиалдары санының 12 бірлікке дейін және оқытушылық қызметке тартылған шетелдік сарапшылар санының 1400 адамға өсуі; - ғылымға жұмсалатын шығыстар үлесінің ішкі жалпы өнімнен 1%-ға дейін өсуі күтіледі. Жалпы, тұжырымдаманы іске асыру жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің қолжетімділігіне, жоғары білімнің инфрақұрылымы мен цифрлық архитектурасын озық кадрлармен қамтамасыз етуге, және дамытуға, қазақстандық ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, және

оның елдің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси дамуына қосқан үлесін арттыруға, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға жеке сектордың инвестицияларының өсуіне, ұлттық және өңірлік деңгейлердің қолданбалы проблемаларын шешуге ықпал ететін болады. 2029 жылға дейін жоғары білімді дамыту саясатын іске асыру заңнамалық базаны, ЖОО автономиясын, дарындыларды университеттер мен ғылыми-зерттеу институттарына тарту, білім мен құзыреттілік деңгейін арттыру, жаһандық құзыреттіліктерді ескере отырып, дамушы технологиялар мен болашақтың экономикасына негізделген білім беру бағдарламалары жоғары білім беру жүйесіндегі талаптарды ескере отырып, цифрлық технологиялар элементтерімен оқу үдерісін жаңа педагогикалық жобалау» делінген тұжырымдамада. Сондай-ақ, білімді қажет ететін экономиканы кадрлармен қамтамасыз ету, және коммерцияландыруды дамыту факторы ретінде оқу және ғылыми зертханаларды құру арқылы университеттердің академиялық шеберлігін дамытуға баса назар аударылатын болады. Қазақстандық ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін және оның ұлттық деңгейдегі қолданбалы проблемаларды шешуге қосқан үлесін арттыру үшін, ғылыми-зерттеу, ғылыми-техникалық және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды қаржыландыру деңгейін ЖІӨ-нің 1% -на дейін қол жеткізу. Тұжырымдамада сонымен қатар жаңа модельге көшу арқылы ғылымды басқару жүйесін жетілдіруді қарастырады. Сондай-ақ, әзірленген "Ғылым және технологиялық саясат туралы" заң ғылымның бизнеспен және өндіріспен тығыз байланысын нормативті түрде бекітетін болады. Қазіргідей ұшқыр уақытта, қай салада болсын, ғылым мен техниканың дамуы өте биік деңгейде деуге болады. Ол, әсіресе, жоғары технологиялы жұмыстарды, интернет жүйесінде, цифрландыру саласында анық, айқын байқалады. Қазіргі күні цифрлық технология қоғам өміріне әсерін молынан тигізуде. Соның нәтижесінде денсаулық сақтау мен білім беру, қала тіршілігі, жалпы адамның күнделікті өмірі айтарлықтай өзгеріп, жаңа сипатқа ие болды. Олар қазірдің өзінде, біз тамсанып айта беретін ақпараттық технологиялардың өзін жолда қалдыра бастады. Расымен де, адамзат қауымы жыл санап емес, ай санап, тіпті апта мен күн санап цифрландыру заманының сиқырлы әлеміне еніп барады. «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру аясында халықтың цифрлық сауаттылығы артты. Үйден немесе кеңседен шықпай-ақ түрлі операцияларды жасай алады. Бұрындары кезекте тұрып, уақытты сарп етіп, арнайы мекемеге бару керек болса, қазір Қазақстан халқы төлемді де, оның ішінде салық, коммуналды қызметтерді төлеу секілді, тағы да басқа түрлі операцияны орындай алады. XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры. Қазіргі таңда білім және ғылым жүйесінің алдында жаңа мақсаттар мен міндеттер бар. Қазіргі білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі дамыған цифрлық инфрақұрылым болып табылады. Сондықтан білім беру ұйымдарында ІТинфрақұрылымды, цифрлық білім беру ресурстарын, ашық онлайн-курстардың желілерімен платформаларын дамыту, мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді автоматтандыру қажет. Цифрландырудағы негізгі мақсат – бәсекеге қабілеттілікті арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, оқу-тәрбие процесін жеделдету және жеңілдету, білім алушыларға, ұстаздарға, ата-аналарға жүктемені азайту. Тұтастай алғанда, біздің басты мақсатымыз – қазақстандықтардың өмір сүру сапасын арттыру, әрі ұлттық экономиканы цифрландыру, ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттырып, халықтың әл-ауқатын көтеру болып табылады. Сонымен қатар ең бастысы – білім беру сапасын арттыру. Біздің білім алушыларымыз халықаралық деңгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде жасанды интеллект және ауқымды деректер жасау саласында бәсекеге қабілетті болуға тиіс. Білім беруді цифрландыру – салыстырмалы түрде жаңа термин, яғни жаңа цифрлық технологияларды қолдануға көшуді, сонымен қатар жаңаша тенденцияларды қамтитын білім беру процесінің өзін қайта қарауды талап етеді. Бұл тенденцияның бір көрінісі – оқу ортасының өзгеруі. Университеттер мультимедиялық кабинеттерді ғана емес, сонымен бірге бірлескен шығармашылыққа арналған кеңістіктер ашып, студенттерге қазіргі әлемнің өзекті мәселелерін шешу үшін қолайлы ортада ынтымақтастық жасауға мүмкіндік береді. Оқыту нәтижелерін бағалауға деген көзқарас та өзгеруде. Бақылау қызметін жүзеге асыруға арналған ақпараттық жүйелердің жаңа элементтері пайда болады. Студенттер стандартты тестілерді тапсыра отырып, әртүрлі виртуалды зертханалардың, компьютерлердің көмегімен жаттығу кезінде қалыптасқан дағдыларды меңгереді. Ақпараттандыру технологиясының дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді, әрі білікті кәсіби мамандарды даярлау оқу орнының басты міндеті болып табылады. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және азаматтық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық

желіге шығу делінген». Қоғамның қарқынды дамуы, көбіне оның білімімен және мәдетиетімен анықталады. Сондықтан, біздің ойымызша, білім жүйесін құру, қоғамды мына күнде өзгеріп отырған әлемге дайындау - бүгінгі күннің ең негізгі және өзекті мәселесі. Сондықтан Біріккен Ұлттар Ұйымының шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталды.Жас ұрпақты жан-жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейін жоғары етіп қалыптастырудың бірден-бір жолы- оқушыға білімді терең игертудің әдіс-тәсілдерін іздестіру, шығармашылыққа және зерттеушілік іс-әрекетке жетелеу. Жеке тұлға қабілеттерін дамытуға бағытталған оқыту процесі әр педагогтың өзіне, өз ісіне және өзгеге деген жауапкершілікті арттырып, оқушымен қарым-қатынасы берік сенімге негізделгенде ғана игі нәтижесін байқатуы мүмкін.

Олай болса, қазіргі заманның оқыту саласыны мұғалімі қандай болуы керек:

- Оқыту мен тәрбиелеу процесін жаңаша ұйымдастыра алатын, педагогикалық технологияның, оқытудың интенсивті және интерактивті әдіс-тәсілдерін, барлық деңгейлік тәсілдерін меңгере алатын;
- Оқушылардың өмірлік дағдыларын қалыптастыратын;
- Білім сапасы бағалаудың жаңа формаларын мониторинг арқылы бағалау тестерін, ақпараттық коммуникативтік технологияны игере алатын;
- Білім мен тәрбиені үндестіре, тәрбие мазмұнында әлемдік және ұлттық құндылықтарды бере алатын болу керек.

Осы мақсатты жүзеге асыру үшін мыналар қажет:

- Жеке тұлғаның сұраныстары мен мүмкіндіктеріне және нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін қалыптастыру. Білім мен тәрбие беру стандарттарының, бағдарламаларының, оқулықтары мен оқу-әдістемелік кешендерінің көп нұсқалы, жаңа сапалы мазмұнын жасау және қолданысқа енгізу;
- Оқу әдістемелік кешендер, оқушы ізденісіне қажетті хрестоматиялар, сөздіктер, зертханалар, интернет т.б. оқушының өзіндік жұмысы мен ізденістерінің жетекші құралына айналуына жағдай жасау.

Оқыту үрдісін жобалағанда шәкірттің мүмкіндіктері мен мүдделеріін бірлікте қарастыру шарт. Өйткені, әрбір тұлғаға өзінше ойлағысы келетінін, ізденіске бейім болатындығын педагогтар мен психологтар ежелден бері-ақ дәлелдеген. Олай болса, әрбір тұлғаның бойында бар шығармашылық қабілетін оятып, оларды өзіндік тұрғыда ойланып, әрекеттене білуге баулу оқудағы белсенділікті көтеруге ықпал етеді.

Ал, оқушының ізденіс барысындағы табысы оларды қуанышқа бөлеп, ілгері ұмтыла түсуіне, кездескен кедергілерді жеңіп, күрделі қиындықтардан құтылудың тиімді жолын табуға үйретеді. Ой еңбегі саласындағы белсенділік табысқа жетудің кілті екендігін мойындап, уақыт талабы тұрғысынан әрекеттену және оған машықтану дағдысы қалыптасады.

Баланың жеке тұлға ретінде дамуы, өзіндік көзқарасының қалыптасуы, ой-өрісін кеңейту үшін арнайы сабақтар, тәрбие жұмыстары жүргізілуі қажет. Ал, ол үшін, ең алдымен, біздің мұғалімдердің даярлығы соған сәйкес болуы керек.

Оқу процесін жеке тұлғаға бағдарлап ұйымдастырудың негізгі шарты, химия сабақтарында оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін жоспарлаудың басты міндеттері:

- химияның жаратылыстану ғылымдарының ішінде алатын орны мен пәнаралық байланысты көрсету арқылы дүниенің біртұтастығына оқушылардың көзін жеткізу;
- экологиялық сауаттылықты қалыптастырып, дамыту;
- химия елдің экономикалық дамуының негізгі өндірістік қозғаушы күші екендігін көрсету;
- күнделікті іс-әрекетте қажетті білім негізін беру;
- елжандылыққа тәрбиелеу (Қазақстанның ғалымдары, табиғи байлықтары, оны үнемді, қалдықсыз пайдалану, сақтау мәселелері);
- адамгершілік пен ізгілікке тәрбиелеу;
- іскерлік дағдыларды қалыптастыру;
- эксперименттік біліктіліктерді қалыптастыруға жағдай жасау;
- танымдық деңгейлерін кеңейту;
- өз бетімен жұмыс жасауға дағдыландыру;
- түрлі сандық есептерді шығара білуге үйрету;
- мерзімді баспасөз материалдарын пайдалануда өз пікірлерін білдіру жүйесін

қалыптастыру;

- шығармашылық тапсырмалардың деңгейлеріне қарай хабарламалар, рефераттар, бюаяндамалар жаза білуге баулу;
- ойлау қабілеттерін арттыру;
- адамдардың арасындағы қатынас өмірдің басты қажеттілігі екендігін мойындату;
- барлық оқушыға тең мүмкіндіктер жасау;
- әлеуметтік – психологиялық кезеңдерде тиімді әдіске топтың даяр болуы, топпен жұмыс істей білуі, шешім қабылдай алуы;
- ғылыми шығармашылық тапсырмаларды орындай білуге баулу;
- әр түрлі деңгейдегі олимпиадалық есептерді шығара білуге үйрету.

Жеке тұлғаның зерттеушілік іс-әрекетін дамыту үшін қазіргі кезде білім беруді автоматтандыру процесінің жүргізілуіне байланысты осы процесті жүзеге асырудағы өзекті мәселелердің бірі - электронды оқулықтарды дайындау болып отыр. Ал, оларды оқыту процесіне қолдану сапалы білім берудің бірден-бір құралы болып табылады. Сондай-ақ, қазіргі кезде тек мұғалімнің айтқандарын немесе оқулықты пайдалану заман талабын қанағаттандырмайды.

Электронды оқыту құралдарын лекция сабақтарында, лабораториялық жұмыстарда да, өз бетімен оқуда немесе нәтижелік бақылау жүргізгенде т.б. пайдалана беруге болады. Негізінен оқушының білім деңгейін бақылауға және тестілеуге арналған программалық оқыту құралдары, сондай – ақ өзінде сондай құралдары бар электронды оқыту басылымдары (ЭОБ) кең тараған. Олар мұғалімнің көп вариантты практикалық тапсырмалар жасаудан, бақылаудан және орындауын тексеруден босатады. Осындай жағдайдағы білімді жиі тексеру оқуға ынталануды көтереді. Электронды оқыту басылымдарын пайдаланудың артықшылығы:

1. Оқытудың жоғары нәтижелігі;
2. Жүйенің жеңіл өзгертілуі мен толықтырылуы т.б.;

Оқушының белсенділігін, қызығушылығын арттыруда сыныптан тыс жұмыстардың сабақтан бос кезінде жүргізілетін, тәрбие мен білім беру сипатында ұйымдастыра білсе маңызы зор.

Сыныптан тыс жұмыстардың өзіндік ерекшеліктері бар:

- оқыту сабақтарына қарағанда сыныптан тыс жұмыс ерікті негізінде өткізіледі. Оқушылар ынта мен бейімділіктеріне байланысты өз беттерімен әр түрлі үйірмелерге жазылады, сабақтан тыс уақытта өз қалаулары бойынша көп болып және жеке атқаратын жұмыстарға қатысады.
- оның міндетті бағдарламалар көмегімен байланысты болмайтындығында. Оның мазмұны мен формасы негізінен алғанда оқушылардың ынталары мен талап- тілектеріне, жергілікті жағдайларға байланысты болады.

Сондықтан оқушылардың ықылас қалауын ескере отырып жұмыс жоспары жасалып, оның мазмұны анағұрлым қызықты, оқушы бейіміне ыңғайлы, қосымша мәліметтері көп, заман талабына сай келетін сабақтар түрінде өтуге болады.

- жас шамасы әр түрлі оқушыларды қамтитындығында. Мектеп химия пәнінен жас шамалары әр түрлі сыныптан тыс жұмысты ұйымдастыруға және өткізуге негіз бола алмайды. Керісінше, әр түрлі сынып оқушыларын біріктіре отырып, сыныптан тыс жұмыстар бүкіл бүкіл мектеп ұжымының оқушылары топтаса түсуіне себепші болады. Әр түрлі сыныптардың оқушыларын біріктіретін үйірмелерде ересектеу балалар өздерінен кішілерге қамқорлық жасауларына, өзара жолдастық көмекті өрістетуге жақсы жағдай туғызылады.

Оқушылардың өзіндік жұмысы- танымдық іс-әрекеттері формаларының бірі болып табылады. Сондықтан, бұл жұмыстардың тиімділігі мұғалімнің осы іс-әрекетті инновациялық технологиялар арқылы дұрыс жоспарлау біліктілігіне байланысты болады. Қазіргі кезде оқытуға қойылатын негізі талап- оқушылардың белсенді іс- әрекеттік сезімін оята отырып, жаңа инновациялық технологиялар арқылы өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру және оларды басқара білу. Ол біріншіден, оқушыларды өз бетінше іздендіретін, одан жаңа ақпарат алатындай оқу материалын берудің құрылымын қайта құруды талап етеді. Екіншіден, оқушылардың өзіндік іс-әрекетіне деген мұғалімнің көзқарасын өзгертуді талап етеді. Яғни, мұғалім қазіргі кезде белсенді емес, оқушылардың өздері белсенді жасампаз күш болатын, оқытудың ұйымдастырушысы және басқарушысы болуы қажет.

Қазіргі уақытта әлемде орын алып жатқан төртінші өнеркәсіптік революция – қарқынды ақпарат ағыны мен жоғары технологиялық инновациялар өмірімізге сан қырлы жолмен ықпал етіп, осы өзгерістерге бейімделуді және жаңа шарттар жағдайында дами білуді талап етіп отыр. Осыдан ширек ғасыр бұрын атауы мен мазмұны көпшілікке бейтаныс болған цифрлық технологиялар бүгінде барлық салаға терең еніп, азаматтардың дағдыларын түрлендірді. Мемлекеттегі

цифрландыру деңгейі мен оның азаматтарының мұндай технологиялар туралы сауаттылық көрсеткіші елдің әлемдік аренадағы бәсекелік қабілетін, халықтың әл-ауқатын айқындайтын факторлардың қатарына енді. Осыған байланысты, цифрлық жүйе мен сауаттылықты дамыту барлық қоғамдар үшін өзекті мәселелердің бірі

Сонымен ұстаздар әр бала қабілетін жоғары төмендігіне қарамастан өзінше тұлға, табиғаттың таңғажайып құбылысы және әр баланың күнделікті өмір тіршілігі өзінше бір тағдыр екенін ескеруі қажет. Тағдырға жауапкершілікпен қараған дұрыс. Заманымыздың талабына сай білім сапасы жоғары оқушылардың құзырлығын дамыту арқылы үлкен нәтижеге жетіп, жемісін көреміз деп сенемін.

Әдебиеттер:

1. Тәрбие жұмыстарындағы модульдік технологияның ерекшеліктері //Білім- Образование. Алматы, 2007. №5. 21-24 бет.
2. Жеткіншектердің рухани адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудың педагогикалық диагностикасы //Білім-Образование. Алматы, 2007. №6.
3. Сынып ұжымындағы үйлесімді іс-әрекеттер //Қ.А.Ясауи Хабаршысы. Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ-Түркістан, 2007. - №3 (Б.Оразымбетовамен авторлық бірлестікте).176-179 бет.
4. Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі / Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. // Алматы: АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2013.
5. Горева О.М., Осипова Л.Б. Дистанционное обучение в вузе: модели и технологии // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 5; URL: http://www.science-education.ru/119-14612 (дата обращения: 24.09.2014

УДК 37.013.2:39(574)

ЭТНОКУЛЬТУРНОЕ ВОСПИТАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ В КАЗАХСТАНЕ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Кариев А.Д.
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
adlet.kariyev@gmail.com

Түйін:

Мақалада Қазақстандағы этномәдени тәрбиенің өзектілігін талдауға және полиэтникалық ортада кәсіби қызметке педагогтерді даярлау моделінің тұжырымдамалық негіздерін әзірлеуге арналған. Бастауыш сынып оқушыларының жеке тұлғасын қалыптастырудағы этномәдениеттің рөлі және этномәдени тәрбиені жүзеге асыру үшін мұғалімдерді даярлаудың маңыздылығы қарастырылады. Жүйелік және жеке-тұлғалық-іс-әрекеттік тәсілдер негізінде мақсатты, мотивациялық-құндылықты, мазмұндық, практикалық-іс-әрекеттік және бақылау-бағалау компоненттерін қамтитын даярлау моделі ұсынылған. Білім беру процесіне этномәдени элементтерді біріктіруге ерекше назар аударылады, бұл ұлттық бірегейлікті және мәдениетаралық диалогты дамытуға ықпал етеді. Зерттеулердің перспективалары педагогтерді даярлауды жетілдіру және Қазақстанның полиэтникалық қоғамындағы этноәлеуметтік кедергілерді еңсеруге байланысты.

Abstract:

The article focuses on analyzing the relevance of ethnocultural education in Kazakhstan and developing conceptual foundations for a model of preparing teachers for professional activities in a multicultural environment. It examines the role of ethnoculture in shaping the personality of primary school students and the importance of teacher training for implementing ethnocultural education. Based on systemic and personality-activity approaches, a preparation model is proposed, comprising goal-oriented, motivational-value, content, practical-activity, and evaluative components. Special attention is given to integrating ethnocultural elements into the educational process, which fosters the development of national identity and intercultural dialogue. Future research prospects are linked to improving teacher training and overcoming ethnosocial barriers in Kazakhstan's multiethnic society.

Ключевые слова: *этнокультурное воспитание, подготовка педагогов, поликультурное образование, национальная идентичность, этнопедагогика.*

В документах ООН и ЮНЕСКО, касающихся проблем воспитания подрастающих поколений в XXI веке, подчеркивается, что подготовка молодежи к жизни в поликультурном пространстве является одной из приоритетных задач современной системы образования [1]. В докладе Международной комиссии по образованию для XXI века определена основная функция образовательного учреждения – научить людей жить под одной общей крышей, преобразовав взаимозависимость государств и этносов в осознанную солидарность.

Социокультурный подход рассматривает воспитание как объективный механизм передачи и усвоения жизненно необходимого опыта, традиций и ценностных установок. Формирование духовного потенциала воспитанника возможно через погружение в культуру собственного этноса и лучшие образцы мировой культуры [2]. Эффективность формирования личности ребенка зависит от того, насколько педагог передает накопленные достижения человеческой культуры. Проблема подготовки специалистов к этнокультурному воспитанию детей и молодежи имеет значение как для теории, так и для практики, особенно в полиэтническом Казахстане, где сосуществование этносов – ключ к социальной стабильности.

В последние годы в Казахстане активно изучается воспитание подрастающих поколений на основе этнокультурных традиций и подготовка педагогов в этом направлении. Основные аспекты включают:

1. Усвоение детьми и молодежью элементов этнокультуры. Исследования подчеркивают важность интеграции этнокультурных элементов в образование для формирования идентичности [3].

2. Традиции казахской этнопедагогики. Работы показывают роль этнопедагогики в укреплении национального самосознания и межкультурного диалога [4].

3. Этнопедагогика в начальной школе. Начальная школа играет ключевую роль в формировании этнокультурной компетентности [5].

4. Культурологическая подготовка педагогов. Подготовка учителей к работе в поликультурной среде требует включения этнокультурных аспектов в образование [6].

5. Региональные особенности этнокультуры. Учет локального контекста важен для воспитательного процесса [7].

Исследователи сосредотачиваются на этнокультуре как объективной реальности (обычаи, обряды, традиции), а не как субъективном отношении к ней, что критично для этнокультурной идентификации. Недостаточно изучены глубинные основы этнокультуры как способа бытия этноса и их роль в воспитании личности. Понятие «этнокультурное воспитание» не имеет глубокого объяснения в литературе. Мало внимания уделяется целенаправленной подготовке педагогов к этнокультурному воспитанию на государственном уровне, особенно в начальной школе, что актуально для полиэтнического Казахстана.

Цель статьи является анализ актуальности этнокультурного воспитания и определение концептуальных основ модели подготовки будущего учителя к профессиональной деятельности в этнокультурном (поликультурном) воспитательном пространстве в Казахстане.

В 1996 году комиссия ЮНЕСКО выделила семь противоречий, влияющих на воспитание: глобальное и локальное; общечеловеческое и индивидуальное; традиционное и современное; духовное и материальное; вечное и мгновенное; конкуренция и равенство возможностей; объем информации и способность ее усваивать [1]. ЮНЕСКО определила четыре принципа стратегии образования:

- Научиться жить вместе: формирование умения вести диалог с представителями иной культуры на основе уважения и признания разнообразия.
- Научиться познавать: усвоение методов познания для восприятия информации и изучения наук.
- Научиться действовать: приобретение компетенций для удовлетворения потребностей и улучшения качества жизни.
- Научиться быть: развитие интеллектуальных, духовных и физических возможностей личности, включая осознание себя как представителя этнокультуры [1].

А. Маслоу считает, что «хорошее» образование приближает индивида к ценностям бытия, обеспечивая самоактуализацию и свободу выбора [2, с. 108–111]. Ценности усваиваются через творческую деятельность и освоение знаковых систем [2, с. 121]. Этнокультурное воспитание – это

процесс формирования чувства корневой природы этнокультуры, понимания собственного «Я», стимулирования саморазвития и подготовки к межкультурному диалогу.

В Казахстане особую актуальность имеет подготовка учителей к этнокультурному воспитанию младших школьников, чей возраст совпадает с сенситивным периодом формирования этнокультурной воспитанности. Готовность к деятельности в поликультурной среде — важная часть педагогического образования, требующая целенаправленной подготовки студентов к поддержке носителей этнокультуры и развитию их взаимодействия в педагогическом пространстве [3].

Необходима модель подготовки учителей к этнокультурному воспитанию. Исследования казахстанских ученых (К.Б. Жарикбаев, Н.М. Какпанбаева) уточняют сущность моделирования, его структуру и этапы [4, 5]. Модель должна отражать взаимосвязи элементов системы, обеспечивать мониторинг качества и использовать системный и личностно-деятельностный подходы.

Системный подход выявляет механизмы подготовки, определяет элементы модели, анализирует связи и условия целостности процесса. Личностно-деятельностный подход ориентирует на дидактическое и методическое обеспечение, способствующее профессионально-личностному становлению учителя [6]. Исследования Н.М. Какпанбаевой и С.А. Калиева подчеркивают личность как субъект саморазвития и самореализации [5, 7].

Концептуальные основы модели подготовки учителя:

- Соответствие требованиям международных и казахстанских нормативных актов.
- Целостность содержания подготовки через единство компонентов модели.
- Развитие креативного мышления и профессиональной мобильности учителя.
- Формирование исследовательской культуры для решения педагогических проблем.
- Взаимообусловленность этнокультурного опыта школьников и качества подготовки учителя.

Стратегические ориентиры включают личностно-ориентированную парадигму, субъект-субъектное взаимодействие и сочетание традиций с инновациями [3, с. 26]. Первоочередная задача – проектирование нормативно-правового и методического обеспечения, включая учебно-методический комплекс и проверку на практике.

Качественная подготовка требует:

- Четких целей и содержания курсов (гуманитарных, социальных, профессиональных).
- Обоснования структуры подготовки и методики формирования компетентности.
- Прогнозирования результатов.
- Внедрения курса «Этнокультурная компетентность в образовании».
- Накопления методических материалов для практик.

Поэтапная методика включает знания, умения и осознание значимости этнокультурного воспитания как процесса социализации, становления носителя этнокультуры, способного к толерантному диалогу.

Модель подготовки включает компоненты:

1. Целевой: определение методологических ориентиров и формирование этнокультурной компетентности.

2. Мотивационно-ценностный: осознание ценности воспитания, развитие потребностей в самосовершенствовании и толерантного взаимодействия.

3. Содержательный: дисциплины («Философия», «Этнопедагогика», «Культурология»), курс «Этнокультурная компетентность в образовании», научные проекты, практики, индивидуальные и групповые формы работы.

4. Практически-деятельностный: этапы внедрения технологии подготовки (аналитический, содержательный, систематизационный, исследовательский, самореализации).

5. Контрольно-оценочный: мониторинг компетентности (высокий, достаточный, средний, низкий) с коррекцией.

Эффективность модели определяется условиями: этнокультурная направленность, межпредметные связи, мотивация и принципы системности, этнизации, культуросообразности [4]. Готовность педагога к деятельности в этнокультурной среде – интегративное образование, включающее ценностное отношение и профессиональные навыки.

Методы изучения готовности: картограмма, беседы, наблюдение, ранжирование, контент-анализ, методика включения элементов «профессиограммы» педагога [6]. Новые подходы требуют пересмотра содержания дисциплин, стандартов и мониторинга. Недостаток внимания к стилю деятельности

педагога связан с проблемой «диалога культур» [3]. Этнокультурное объединяет дисциплины, акцентируя моральные аспекты и становление самостоятельной личности [4, с. 88–94].

Таким образом, предложенный подход к подготовке педагогов рассматривает знания как продукт культуры, педагогический процесс – как пространство культуротворчества, а взаимодействие – как диалог этносов. Ключевые вопросы включают управление коммуникацией, адаптацию педагогов к новым условиям, влияние этнокультуры на личностные качества и технологии преодоления негативных этносоциальных факторов. Решение этих задач требует изменения приоритетов подготовки педагогов на государственном уровне, признания этнокультурной составляющей основой духовности и экономического роста Казахстана. Эти проблемы станут основой для дальнейших исследований.

Литература:

1. Программный документ ЮНЕСКО «Реформа и развитие высшего образования»: Пособие по образованию в области прав человека с участием молодежи. Париж: ЮНЕСКО, 1995. 425 с.
2. Маслоу А. Мотивация и личность / Пер. с англ. СПб.: Питер, 2008. 352 с.
3. Педагогика. Педагогические теории, системы, технологии / Под ред. С.А. Смирнова. М.: Академия, 2000. 512 с.
4. Жарикбаев К.Б. и др. Казахская этнопсихология: учебное пособие / К.Б. Жарикбаев, А.К. Олжаева, М.К. Ахметова. -Алматы: Қазақ университеті 2019.-304 с. URL: https://library.atu.edu.kz/files/125650.pdf (дата обращения: 05.09.2025).
5. Какпанбаева Н.М. Этно-педагогические основы и особенности развития традиций казахского народа // Новый взгляд. Международный научный вестник. 2015. №10. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/etno-pedagogicheskie-osnovy-i-osobennosti-razvitiya-traditsiy-kazahskogo-naroda (дата обращения: 07.09.2025).
6. Салимов Н.К. Развитие этнокультурной компетентности у учащихся на уроках истории Казахстана // Развитие современных инновационных технологий и методик в образовательных учреждениях: сборник научных статей/отв. ред. ГМ Федоси. – 2021. – С. 76.
7. Қалиев, С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. / С. Қалиев. - Жаңа басылым. - Алматы: Рауан, 1998. - 128 с.

ӘОЖ37.013.77

ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕР НЕГІЗІНДЕ БАЛАЛАРДАҒЫ МОБИЛЬДІК ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ АЛДЫН АЛУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Койшыманова А.М.
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
aliyakoishimanova@mail.com

Түйін:

Қоғамның қарқынды дамуы мен цифрлық технологияның кеңінен етек алуы жастарды мобильдік сауаттылыққа тез бейімдеп, тіпті тәуелділікке алып келуде. Осы тұста халықтың табиғаты мен қоғамдағы әлемдік жаһандану үдерісі арасындағы сәйкессіздіктер тәрбиеде біршама қиындықтар туғызып келеді. Сондықтан, бұл мақаланың басты мақсаты қазақ халқының этнопедагогикалық дәстүрлі құндылықтары мен бүгінгі жастар арасындағы мәселелі жағдайлардың үйлесімді шешімін табуды көздейді.

Мақалада отандық ғалымдардың этнопедагогикалық саладағы зерттеулері мен шетел ғалымдары зерттеулері салыстырмалы түрде сипатталып, тиімді үйлесімділігі айтылады. Қазақ этнопедагогикалық дәстүрлердің ұрпақ тәрбиесіндегі озық нәтижеге жеткізер мәні талданып, сипатталады. Бүгінгі қоғамдағы балалар тәрбиесіндегі өзекті болып отырған мәселе мобильді тәуелділіктің алдын алуда пайдалану мүмкіндіктері қарастырылып, нақтылы ұсыныстар беріледі.

Abstract:

The rapid development of society and the widespread adoption of digital technologies have accelerated the mobile literacy of young people, in some cases even leading to addiction. At this point, the inconsistencies between the nature of the people and the global processes of modernization in society create certain challenges in education. Therefore, the main purpose of this article is to find a harmonious

solution to the problematic situations among today's youth through the traditional ethnopedagogical values of the Kazakh people.

The article presents a comparative description of the research conducted by domestic scholars in the field of ethnopedagogy and the studies of foreign researchers, emphasizing their effective correlation. The significance of Kazakh ethnopedagogical traditions in achieving advanced results in the upbringing of the younger generation is analyzed and described. Furthermore, the possibilities of applying these traditions to prevent mobile addiction, which is becoming an urgent issue in children's education in modern society, are examined, and specific recommendations are proposed.

Кілттік сөздер: *этнопедагогика, дәстүр, мобильдік тәуелділік, балалар, болашақ педагог-психолог.*

Кіріспе

Қазіргі заманда ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы адам өмірінің барлық саласына еніп отыр. Смартфон, планшет, интернет және әлеуметтік желілер жастардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Бір жағынан бұл құралдар білім алуды жеңілдетіп, коммуникация мүмкіндіктерін кеңейткенімен, екінші жағынан шамадан тыс қолдану мобильдік тәуелділікке әкелуде. Әсіресе оқушылар арасында гаджеттерге тәуелділік оқу үлгеріміне, балалардың денсаулығына, сонымен қатар олардың тұлғааралық әлеуметтік қарым-қатынасына кері әсерін тигізіп отыр. Бұл мәселенің шешімін тек тыйым салу немесе шектеу арқылы табу мүмкін емес. Керісінше, жастардың ішкі рухани иммунитетін қалыптастыру, өзін-өзі басқару дағдыларын дамыту қажет. Осы тұрғыдан алғанда этнопедагогикалық дәстүрлеріміз бен ұлттық құндылықтарымыз балалардың мобильдік тәуелділігінің алдын алуына мүмкіндік бермек.

Қазақ қоғамындағы бала тәрбиесінің озық дәстүрлерін бүгінгі күні тиімді пайдалану, оны заманға қарай бейімбеп сұранысын арттыра түсу мәселенің шешіміне көп көмегін тигері анық. Бүгінгі балалардың мобильдік тәуелділігінің басты себебі оларды өзге әрекеттерге қызықтыра алмаудан деп білеміз. Бір сарынды мобильдік құрылғыларға телміру балалардың ой өрісін тарылтып, қарым-қатынастан алшақтатып барады. «Адам-адам» жүйесінен кетіп біртіндеп «адам-техника» жүйесінде байланыстың күшеюі табиғатымызды өзгертіп, оқушы өзьмиссиясына жауапкершіліктен алшақтап келеді.

Атам қазақ «Баланды аясаң, аяма» демекші, бүгінгі таңда балалар тәрбиесіндегі ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың, өзара түсіністік пен мейірімнің жетіспеуінен балалар барлық жылу мен түсіністікті, қолдау мен қуанышты сол мобильді құрылғыдан тауып отырғандай. Әйтсе де, халқымызда керемет дәстүрлер мен тәрбие тәсілдері баршылық және оны зерттеулер негізінде тәрбие жүйесіне енгізу мүмкіндіктері де ұсынылған.

Ғылыми шолу. Отандық ғалымдар қатарында қазақтың этнопедагогикалық мұраларын кеңінен зерттеп, көпшілікке ұсынған С.Қалиев, Қ.Жарықбаев, С.А.Ұзақбаева, К.Ж.Қожахметова, Шалғынбаева Қ.Қ., Абильдина С.Қ. және т.б. ғалымдар еңбектерін атап өтуге лайық.

Этнопедагогика – белгілі бір халықтың тарихи қалыптасқан тәрбие тәжірибесін, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын зерттейтін ғылым саласы. Қазақ этнопедагогикасында тәрбиенің негізгі бағыттары балаларды адамгершілікке, еңбексүйгіштікке, отансүйгіштікке, үлкенді құрметтеуге, уақытты бағалауға баулуды көздейді.

Қазақ этнопедагогикасындағы эстетикалық тәрбиенің негіздерін айқындап зерттеген С.Ұзақбаеваның көзқарастарындағы балалар мінезі мен әрекетіндегі сұлулықты қалыптастыру құралдары мен еңбек тәрбиесін заман ағымына сай ескеру маңызды. Ғалым Қ.Қ.Шалғынбаеваның зерттеуіндегі қазақ этнопедагогикасындағы еңбек тәрбиесінің ерекшеліктерін бүгінгі күні де ауылдық жерлердегі балалар тәрбиесінде, соның ішінде балаларды еңбекке балу арқылы мобильдік тәуелділіктің алдын алуда пайдалану әбден мүмкін.

Бүгінде ата-аналар балаларымен сұхбаттасудан, аналардың әлди әнін айтуынан, әжелер мен аталардың немерелеріне ертегі айтуынан алыстап бара жатқанымыздың салдары бүгінгі балалардың өзге тәрбие құралдарын пайдалануы. Бүгінгі балалар кітап оқығаннан көрі смартфон қарап, тікелей оқиғаның ішінде болуды жөн санайды. Әйтсе де, бүгінгі күні әртүрлі ертегілер мен ұлттық құрастырушы ойындарды, ұлттық ойындар мен өнерлерімізді пайдалануға көңіл бөлінсе мобильдік тәуелділіктен бірте бірте ажыраған болар еді.

Балалардың мобильдік тәуелділігі бүгінде әлемдік мәселеге айналғаны белгілі. Осы бағытта бірқатар шетел ғалымдары да өз ұсыныстарын көпшілікке арнаған. Атап айтар болсақ, K.Young **(**1998) интернет тәуелділігін алғаш ғылыми тұрғыда сипаттап, оның негізгі белгілерін анықтаған.

M. Griffiths (2005) «тәуелділіктің құрамдас моделі» арқылы гаджетке тәуелділіктің биопсихоәлеуметтік қырларын талдап, оның бала дамуына қандай зиянды жақтары болатынын түсіндіреді. Сонымен қатар, зерттеушілер D. Kuss және M. Griffiths (2017) әлеуметтік желі тәуелділігінің жастар психологиясына әсерін қарастыра отырып, мобильдік құрылғыларға шамадан тыс тәуелділіктің адамға қауіпті екендігін айтады.

Жоғарыдағы ғалымдардың зерттеулеріне салыстырмалы сипаттама жасай отырып, Отандық ғалымдар этнопедагогикалық зерттеулерінде оқушылардың рухани-адамгершілік дамуына басымдық берсе, шетелдік зерттеулер мобильдік тәуелділіктің психологиялық және әлеуметтік зардаптарын ашады.

Бүгінде этнопедагогикалық құралдарды тәрбиеде пайдалану назардан тыс қалып келеді. Көбінесе олардың орнын әлемдік тәрбие құралдары, цифрлық технологиялар алмастыруда. Шындығына келгенде халқымыздың мақал-мәтелдері, жұмбақтар, ұлттық ойындар, ән-жырлар жастардың дүниетанымын қалыптастырып қана қоймай, олардың өзін-өзі реттеу қабілеттерін де дамытады. Ұлттық ойындар шапшаңдық пен ұйымшылдықты, мақал-мәтелдер ойлау қабілетін, ән-жырлар эмоциялық тепе-теңдікті сақтауды үйретеді. Осы қасиеттер мобильдік тәуелділіктің алдын алуда ерекше маңызды. Өйткені тәуелділіктің басты себебі – өзін-өзі бақылай алмау, уақытты дұрыс ұйымдастырмаудан.

Қазақ халқының дәстүрлі құндылықтары – ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан өмір салты мен дүниетанымдық бағдарлар. Оларға *сыйластық, адалдық, еңбекқорлық, қонақжайлық, үлкенге құрмет, кішіге ізет* жатады.

Бұл құндылықтар оқушылардың әлеуметтік бейімделуіне, жауапкершілігін арттыруға ықпал етеді. Мәселен, отбасылық дәстүрлер жастарды әлеуметтік қолдау жүйесіне тартып, эмоционалды тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Дәстүрлі құндылықтарды бойына сіңірген оқушылар гаджеттерге тәуелді болмай, уақытын отбасына, достарына, білім алуға арнауға бейімделеді.

Мобильдік тәуелділік – DSM-5 жіктемесінде ресми ауру ретінде танылмағанымен, психологиялық және әлеуметтік зерттеулерде кеңінен қарастырылатын құбылыс. Оның психологиялық қырларына: Ұйқының бұзылуы, назардың тұрақсыздығын, мазасыздық, күйзеліс, агрессияның артуын, шынайы өмірге қызығушылықтың төмендеуінжатқызуға болады. Ал, оның әлеуметтік қырларына баланың оқшаулануын, шынайы қарым-қатынастың әлсіреуін, отбасылық құндылықтарға немқұрайлы қарауды, виртуалды әлемге шектен тыс енуді жатқызамыз. Сонымен қатар, оның педагогикалық қырлары мынадай: оқу үлгерімінің төмендеуі, уақытты дұрыс ұйымдастыра алмау, оқуға деген мотивацияның азаюы. Мұндай салдарлар оқушылардың тұлғалық дамуына кедергі келтіреді.

Этнопедагогика рухани құндылықтарды сақтауға бағытталса, заманауи білім ақпараттық сауаттылықты дамытуға мән береді. Бұл екі бағытты ұштастыру оқушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, этнопедагогикалық тәрбие арқылы оқушылар өзінің уақыты мен эмоциясын бақылауды үйренсе, заманауи білім оған смартфонды тиімді пайдалану жолдарын үйретеді. Сабақтастықтың тиімді үлгісі ретінде ЖОО-да «Этнопедагогика және цифрлық мәдениет» атты интегративті курс енгізу қажеттілік туғызады. Мұнда балалар ұлттық ойындарды, салт-дәстүрлерді заманауи технологиялар арқылы меңгереді.

Ойымызды тұжырымдай келе, мынадай ұсыныстар беруді жөн санаймыз:

- Жоғары оқу орындарында этнопедагогика негізінде мобильдік тәуелділіктің алдын алу бағдарламасын жасау.

- студенттік клубтарда дәстүрлі құндылықтарға негізделген шараларды (ұлттық ойындар, ән-жыр кештері) жүйелі түрде өткізу, мектептерде оқушылардың үйірмелерге тұрақты баруын ата-аналар қадағаласа.

- ұлттық ойындар мен дәстүрлерді заманауи әдістермен (онлайн платформа, мобильді қосымша) сабақтастыру.

- болашақ педагог-психологтарды даярлау бағдарламасына «этнопедагогика + цифрлық мәдениет» модулін енгізу.

Әдебиеттер:

1. Ұзақбаева С.А. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: Рауан, 1995.
2. Ұзақбаева С.А. Тәрбие теориясы және этнопедагогика. – Алматы: Білім, 2001.
3. Айтмағамбетова Б.Қ. Қазақ этнопедагогикасы және тәрбие теориясы. – Алматы: Қазақ университеті, 1999.
4. Айтмағамбетова Б.Қ. Этнопедагогика: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2003.

5. Айтмағамбетова Б.Қ. Халықтық салт-дәстүрлер арқылы тұлғаны тәрбиелеу. – Алматы: Қазақ университеті, 2006.
6. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері. – Алматы: Рауан, 2004.
7. Қожахметова К.Ж. Этнопедагогика: теория және практика. – Алматы: Қазақ университеті, 2010.
8. Young K.S. Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder // CyberPsychology & Behavior. – 1998. – Vol. 1(3). – P. 237–244.
9. Griffiths M.D. A ‘components’ model of addiction within a biopsychosocial framework // Journal of Substance Use. – 2005. – Vol. 10(4). – P. 191–197.
10. Kuss D.J., Griffiths M.D. Social networking sites and addiction: Ten lessons learned // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2017. – Vol. 14(3). – P. 311.

УДК 37: 59.923

НАРОДНЫЕ ТРАДИЦИИ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ КАК ПОТЕНЦИАЛ СОХРАНЕНИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Корнилко И.А.
Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
@e.mail: irina-k775@mail.ru

Резюме:

Жаһандық цифрлық трансформация бүкіл әлемдегі қазіргі қоғам өмірінің барлық салаларына әсер етеді. Ақпараттық технологиялар дәуірі адамды, оның әлем бейнесін және құндылықтар жүйесін айтарлықтай өзгертеді. Отбасылық тәрбиенің халықтық дәстүрлерінде объективті мәдени-тарихи құндылықтар цифрландырудың жойылуына қарсы тұра ала ма?Мақалада қоғамды цифрландырудың жастардың құндылығы мен мінез-құлқына әсер ету ерекшеліктері анықталды. Мақала қоғамды цифрландыру жағдайында рухани-адамгершілік құндылықтарды сақтаудың маңызды ресурсы ретінде отбасылық тәрбиенің халықтық дәстүрлерін зерттеуге арналған. Автор ақсақалдарды құрметтеу, еңбексүйгіштік, ұжымшылдық, табиғат пен ана тіліне ұқыпты қарау сияқты құндылықтарға назар аудара отырып, дәстүрлі тәрбие формаларының ерекшеліктерін қарастырады. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы және отбасының әлеуметтенудің бастапқы ортасы ретіндегі рөлінің төмендеуі жағдайында уақытпен тексерілген білім беру практикасына жүгіну қажеттілігі арта түсетіні атап өтілді. Цифрлық трансформацияға байланысты тәуекелдер талданады-ұрпақтар арасындағы иеліктен шығару, эмоционалды жақындық деңгейінің төмендеуі және мәдени бірегейліктің жоғалуы. Автор жеке тұлғаның рухани-адамгершілік даму құралы ретінде цифрлық ортаны қоса алғанда, заманауи білім беру және тәрбие тәжірибелеріне халықтық дәстүрлерді біріктірудің маңыздылығы туралы қорытынды жасайды.

Abstract:

Global digital transformation affects all spheres of life of modern society all over the world. The era of information technology is significantly changing a person, his worldview and value system. Can cultural and historical values objectified in the folk traditions of family education counteract the destructions of digitalization?The article identifies the features of the impact of the digitalization of society on the value and behavioral attitudes of young people. The article is devoted to the study of folk traditions of family education as an important resource for preserving spiritual and moral values in the context of digitalization of society. The author examines the features of traditional forms of education, focusing on such values as respect for elders, hard work, teamwork, respect for nature and native language. It is emphasized that in the context of the rapid development of digital technologies and the declining role of the family as the primary environment of socialization, the need to turn to time-tested educational practices is increasing. The risks associated with digital transformation are analyzed — alienation between generations, a decrease in the level of emotional intimacy and loss of cultural identity. The author concludes that it is important to integrate folk traditions into modern educational and educational practices, including the digital environment, as a means of spiritual and moral development of a person.

Кілттік сөздер: *цифрландыру, цифрлық ұрпақ, отбасылық тәрбиенің халықтық дәстүрлері*

Современное общество, в том числе в Казахстане все более ощущает влияние цифровизации. За три десятилетия Независимости Казахстан прочно вошел в международное

экономическое пространство, стал активным участником социально-политических процессов в международном масштабе. Духовная сфера жизни казахстанского общества, в том числе образовательная система страны все больше интегрируется в международное пространство. Мы все больше ощущаем влияние глобальных факторов не только через вхождения огромного потока новых технологий производства, товаров и услуг, информационного потока, но и изменения в сознании и поведении людей, которые так или иначе становятся «человеками планеты».

Цифровизация стала очевидным социокультурным фактом, означая одновременно появление как новых сфер деятельности, так и способов взаимодействия человека с миром. Возникает вопрос: как регулировать, осмыслить и понимать принципы и нормы взаимоотношений между людьми, а также между людьми и другими объектами в этом новом цифровом пространстве? Давая определение цифровому обществе, хочется остановиться на 2 аспектах: 1) цифровое общество - это общество, инфраструктура которого базируется и функционирует благодаря цифровым технологиям; 2) цифровое общество - это общество, в котором базовой формой социального взаимодействия и социальной организации являются сетевые структуры, платформы и другие новые формы социально-коммуникативного взаимодействия.

К актуальным вопросам, которые сейчас возникают в образовательной практике, относятся: возможно ли эффективное воспитание в цифровую эпоху: можно ли негативные воздействия информационной среды на ребенка контролировать? Какое оно - «время и место» для воспитания ребенка в работе учителя? Каковы эффективные пути и инструменты воспитания ребенка в эпоху цифровизации?

Сегодня педагогическая общественность сталкивается с таким явлением как «цифровое поколение», которое уже проходит стадию взросления в условиях цифрового общества, и несет в себе определенные характеристики, которые не учитывать современные педагоги не могут. Многие педагоги и психологи отмечают следующие стороны «цифрового поколения»:

-эгоцентризм. Сегодняшний мир уже крутится вокруг ребенка, предоставляя ему все блага - и только для него!

-социализация через соцсети.

-склонность к аутизации и интровертность. Вовлеченные в интернет-пространство. современные дети погружаются в себя, живя в виртуальном мире и мире собственных фантазий.

-жажда постоянных развлечений / потребительство. Огромное количество предложений маркетинговых кампаний привело к невозможности сконцентрироваться на чем-то одном. Детям постоянно скучно.

-поверхностные знания. Если сказать современным языком, глубокие знания сегодня не в тренде. Ребенок старается сразу «прокачать» все сферы своей личности.

-отсутствие критичности. Зачем думать самостоятельно, если можно свой вопрос вбить в поисковую строку?

-клиповость мышления. Как следствие - неусидчивость детей, рассеянность, неспособность сосредоточится на одном виде работы

-гиперактивность. Нетерпеливость, повышенная возбудимость, впечатлительность

-размывание жизненных принципов, ценностей, ориентиров. Современное поколение оказалось, погруженным в мир противречивых ценностей, т. к. в самом главном их жизненном пространстве - Интернете - отсутствует какая-либо цензура

-способность к многозадачности. Быстрое переключение с одной деятельности на другую, практически одновременное их выполнение - ни одно предыдущее поколение не может похвастаться таким качеством.

В связи с чем, педагогическая общественность обеспокоена поиском путей ослабления негативного влияния глобальной цифровизации на детей и обеспечения их безопасного развития.

У каждого народа есть веками выработанные педагогические традиции. Именно они выполняют главным образом функции сохранения этнического своеобразия, национальных ценностей – родного языка, обычаев и традиций, национального искусства и др. По традиции семейная этнопедагогика была и остается главным механизмом сохранения этнокультурных ценностей, заслоном «растворения» культуры народа среди культур большинства, каким фактором сейчас выступают глобальные тенденции. Задача передачи национальных ценностей

подрастающему поколению выполняет общеобразовательная школа, содержание образования в которой включает национально-культурный компонент.

Информатизация образования, широкий размах инновационных процессов в школе (чуть ли каждый в школу внедряются новшества), внедрение компетентностного подхода, полиязычие и др. – это результаты влияния глобальных тенденций в образования. Способна ли народная педагогика конкурировать с этими нововведениями глобального происхождения?

Между тем, в семейную педагогику тоже наступают достижения мировой педагогики. Идеалом воспитания в семье стали не идеалы народной педагогики, а ценности педагогики выживания. Большая часть родителей стараются увидеть своих детей в будущем как деловых, преуспевающих, конкурентоспособных, гибких, способных легко адаптироваться к изменениям. Лучшие качества, описанные в народных идеалах воспитания, давно забыты многими родителями. Сегодня целесообразно воспитывать не настоящего человека, а конкурентоспособной личности.

У народной семейной педагогики есть одна очень важная особенность – живучесть. Через века народные традиции семейного воспитания сохранились до нас, живут с нами и будут жить с нашими потомками. Даже самые большие политические перемены и социальные потрясения, реформы в образовании не могли «исключить» народную семейную педагогику с арены воспитания подрастающего поколения. Очень многие популярные педагогические новшества имеют короткую жизнь, или предаются к забвению после очередного, привлекающего внимания педагогической общественности инновации.

В чем причина живучести т**радиций семейного воспитания**, которая после каждого, более высокого уровня развития педагогического опыта и систем образования должна терять свои позиции в воспитании подрастающего поколения?

- носителем народных семейных традиций является одно из первооснов существования народа – национальный язык. Народ существует столько, сколько существует его язык, под этому принципу сохраняются народные традиции обучения;

- народные семейные традиции имеют более глубокие и прочные корни среди других существующих форм организации жизни и быта людей. У нашего народа испокон веков остались неизменными такие специфические черты народного воспитания, как «основные требования казахов к воспитанию детей, особенности воспитания девочек и мальчиков, казахский национальный этикет, родословная, нормы родственных отношений, система обычаев и традиций, значение понятия «Қара шаңырақ», «Отау», «Тұнғыш ұл», «Кенже ұл», «Жалғыз ұл», особенности роли «Ата», «Әже», их многозначность и многофункциональность (ақсақал, қария, кейуана, ана), законы послушания и запреты» [1];

- каждая новая тенденция в социальной жизни людей, проникновение малоизвестного, чуждого народу идей, опыта усиливает стремление к сохранению национальной самобытности, оттачиванию механизмов сохранения и передачи накопленными веками национальных ценностей. Таким механизмом являются народные семейные традиции воспитания, которая служит своеобразным «фильтром» для всего нового в духовной сфере жизни народа.

Таким образом, глобальные факторы оказывают существенные влияние на образовательные системы, приводя их к коренной модернизации. И при такой ситуации народные семейные традиции выполняют функции сохранения и передачи этнокультурных ценностей, являясь действенным средством воспитания подрастающего поколения на лучших народных семейных традициях воспитания. Народные традиции семейного воспитания являются действенным фактором формирования духовно-нравственных ценностей подрастающего поколения. В них нашел отражение идеал человека, в достижении которого рассматривался смысл жизни, основное назначение человека. В народных семейных традициях получили конкретное выражение такие категории морали, как добро, долг, честь, достоинство, совесть, они способны воздействовать на духовность и нравственность человека, формировать поведение нравственно направленной воли, нравственных понятий, суждений, чувств и убеждений, навыков и привычек поведения, соответствующих нормам и правилам этикета казахского этноса.

Духовные ценности, заложенные народных семейных традициях, способствуют развитию чувства долга и чести, формированию потребности отвечать за свои поступки не только перед людьми, перед обществом, но и перед самим собой, своей совестью.

Поэтому народные традиции семейного воспитания, выражающие общечеловеческие идеи гуманизма, любви к ближнему, патриотизм, порядочность и дисциплинированность, можно рассматривать не только как духовное богатство, но и как действенный фактор формирования

духовно-нравственных ценностей у подрастающего поколения.

Литература:

1. Калыбекова А.А. Народная мудрость казахов о воспитании. –Алматы: Баур, 2011. -225с.

УДК: 37.013 (043.3)

НАРОДНЫЕ ТРАДИЦИИ ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ КАК РЕСУРС ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖИ

Кошербаева А.Н.

Докторант кафедры «Педагогики и образовательного менеджмента» Казахский национальный университет им. Аль-фараби; Алматинская академия МВД им. М. Есбулатова г. Алматы, Казахстан

e-mail: kosherbayeva72@list.ru

Түйін:

Мақала қазіргі студенттердің рухани-адамгершілік тәрбиесінің құнды көзі ретінде қазақ халқының халық педагогикасын зерттеуге арналған. Этнопедагогиканың ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы, патриотизмді нығайтудағы және тұлғаның адамгершілік қасиеттерін дамытудағы рөліне ерекше назар аударылады. Қазақ ағартушылары мен этнографтарының (Ш.Уәлиханов, и. Алтынсарин, а. а. Диваев) еңбектері қарастырылуда, онда тәрбиенің бай дәстүрлері, отбасылық-тұрмыстық әдет-ғұрыптар, мінез-құлық нормалары мен моральдық бағдарлар көрініс тапты. Автор ауызша халық шығармашылығы, салттық мәдениет, мақал-мәтелдер ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды үйлесімді байланыстыруға мүмкіндік беретін маңызды тәрбиелік әлеуетке ие екенін атап көрсетеді.

Мақалада этнопедагогикалық элементтерді білім беру процесіне интеграциялау формалары көрсетілген: оларды гуманитарлық пәндердің мазмұнына қосу, этномәдени клубтарды ұйымдастыру, дәстүрлі мерекелер мен тәрбие іс-шараларын өткізу, мақал-мәтелдер мен халықтық афоризмдерді моральдық нұсқаулық ретінде пайдалану. Зерттеудің практикалық маңыздылығы мынада: халық даналығына жүгіну тұлғаның рухани дамуына, ұрпақтар арасындағы байланысты нығайтуға, мәдени мұраны сақтауға және біртұтас білім беру үшін жағдай жасауға ықпал етеді.

Abstract:

The article is devoted to the study of folk pedagogy of the Kazakh people as a valuable source of spiritual and moral education of modern students. Special attention is paid to the role of ethnopedagogy in the formation of national identity, strengthening patriotism and the development of moral qualities of the individual. The article examines the works of Kazakh educators and ethnographers (Sh. Ualikhanov, I. Altynsarin, A. A. Divaev), which reflect the richest traditions of upbringing, family and household customs, norms of behavior and moral guidelines. The author emphasizes that oral folk art, ritual culture, proverbs and sayings contain significant educational potential, allowing for a harmonious combination of national and universal values.

The article highlights the forms of integration of ethnopedagogic elements into the educational process: their inclusion in the content of humanitarian disciplines, the organization of ethnocultural clubs, traditional holidays and educational events, the use of proverbs and folk aphorisms as moral guidelines. The practical significance of the research lies in the fact that the appeal to folk wisdom contributes to the spiritual development of the individual, the strengthening of intergenerational ties, the preservation of cultural heritage and the creation of conditions for holistic education.

***Ключевые слова**: народная педагогика, этнопедагогика, духовно-нравственное воспитание, национальное самосознание, культурные ценности, преемственность традиций, интеграция образования, этнокультура, воспитательный процесс.*

Введение

В современном обществе, находящемся под влиянием глобализационных процессов, все более актуальной становится проблема сохранения духовно-нравственных ценностей. В условиях стремительного развития технологий и трансформации культурных норм именно традиции народа выступают надежным ориентиром, способным сохранить национальную идентичность и воспитать гармоничную личность. Народная педагогика казахов, накопившая в себе богатый воспитательный опыт, может и должна рассматриваться как значимый ресурс духовно-нравственного развития студентов. Ее актуальность заключается в том, что молодежь, являясь

носителем будущего, нуждается в прочных ценностных ориентирах, основанных на гуманизме, честности, уважении и трудолюбии.

Цель исследования – раскрыть воспитательный потенциал народных традиций казахов в формировании духовно-нравственных качеств современной молодежи.

Задачи исследования:

1. Рассмотреть теоретико-методологические основы народной педагогики.
2. Проанализировать основные ценности казахских традиций воспитания.
3. Определить возможности интеграции народной мудрости в воспитательный процесс вуза.

Введение.

Духовное наследие казахского народа уходит своими корнями в глубь веков и представляет собой богатую сокровищницу культуры, языка и традиций. Несмотря на разрушительные нашествия, казахи сумели сохранить свою самобытность, устное творчество и фольклор, которые стали источником народной педагогики и психологии кочевников.

Мудрые изречения мыслителей, таких как Абу Наср аль-Фараби и Асан Қайғы, передававшиеся устно из поколения в поколение, свидетельствуют о преемственности духовных ценностей. Народная педагогика выступала важнейшим средством воспитания и подготовки молодежи к жизни, используя жанры устного творчества и религиозные наставления.

Она является духовным феноменом, отражающим опыт народа, источником ценностей и практик воспитательной деятельности. Существует взаимосвязь народной и научной педагогики: первая служит основой, а вторая развивает и систематизирует накопленный народом воспитательный опыт.

Понятие «народная педагогика» отражает систему знаний, норм и обычаев, выработанных народом в процессе исторического развития, и направленных на воспитание личности. Она тесно связана с этнопедагогикой, которая изучает закономерности и механизмы формирования личности на основе национальной культуры.

Казахская народная педагогика имеет прочные корни, уходящие в философские традиции Востока. Аль-Фараби утверждал, что высшее предназначение человека – достижение добродетели через знание и воспитание. Абай подчеркивал необходимость духовного совершенствования личности, развитие ума, сердца и воли как неотъемлемых составляющих нравственности. Шакарим продолжил эти идеи, акцентируя внимание на совести и честности как основе воспитательного процесса.

Современные ученые отмечают, что народная мудрость, заключенная в пословицах, поговорках, обрядах и обычаях, является действенным средством нравственного воспитания, так как она выражает базовые ценности народа, проверенные временем.

Материалы и методы

Важный вклад в исследование народной педагогики внес Г. Н. Волков, автор фундаментальных трудов «Чувашская народная педагогика» и «Этнопедагогика». Его работы вышли за рамки локального опыта чувашского народа и стали значимыми для формирования общей теории народной педагогики, особенно в определении методов и средств воспитания. Волков отмечал, что сила народной педагогики заключается не в стройной системе, а в практических результатах воспитания: она отражает эмпирическое накопление опыта, фиксирующее повторяющиеся явления, но не объясняющее их причинно-следственные связи. В отличие от этого, научная педагогика представляет собой целостную систему знаний. [1]

Учёный подчеркивал, что путь к общечеловеческой культуре возможен не через отказ от национальной идентичности, а через признание и использование её созидательных элементов. При этом важно учитывать риски передачи из поколения в поколение устаревших стереотипов, суеверий и ограничений, препятствующих развитию.

Актуальными остаются идеи Волкова о том, что наиболее подлинное выражение национального характера проявляется в детях. Если он теряется в раннем возрасте, это свидетельствует об ослаблении нации. Гармоничное сочетание национального и интернационального в воспитании, напротив, ведёт к духовному и культурному обогащению народа.

Мудрость Г. Н. Волкова заключается в том, что он подчёркивал: путь к общечеловеческой культуре лежит не через отказ от национальной идентичности, а через её признание и активное использование созидательных элементов. При этом в воспитании важно создавать такие педагогические условия, которые препятствовали бы передаче из поколения в поколение устаревших стереотипов, суеверий и национальной замкнутости.

Несмотря на то, что эти идеи были сформулированы почти три десятилетия назад, они сохраняют актуальность и сегодня. В качестве методологического ориентира для педагогов, исследователей и родителей Волков отмечал: наиболее подлинное выражение национального характера проявляется в детях. Если он теряется уже в детстве, это свидетельствует об ослаблении нации. Напротив, гармония между национальным и интернациональным в воспитании способствует укреплению духовного богатства, культурного уровня и силы народа. [2]

«Преемственность поколений обеспечивается воспитанием, которое проявляется как фактор социального развития личности и духовного прогресса народа. Преемственность в воспитании, являясь одной из главных сторон преемственности поколений, предполагает единообразие работы воспитателей с детьми среди самих воспитателей, гармонию воспитания дома и в обществе, педагогический оптимизм... Преемственность происходит во времени и пространстве. Поэтому сегодня наиболее актуальной проблемой является теоретическое и практическое изучение этнопедагогических особенностей воспитательной культуры и вооружение ею широкой общественности...». [3]

Исходя из этого, Г. Н. Волков ставил задачу глобального исследования: необходимо целенаправленно изучать наиболее характерные формы жизнедеятельности различных народов, этнических групп и сообществ. Национальное воспитание, по его мнению, следует рассматривать как часть общего комплекса сфер жизнедеятельности этнической общины. Поэтому при изучении этнопедагогических особенностей важно учитывать широкий спектр социокультурных и этнокультурных ценностей, чтобы избежать односторонних или ошибочных выводов. Как отмечал учёный, культура — это не только форма жизни и отношений людей прошлого, настоящего и будущего, но и пространство диалога, взаимодействия и взаимного обогащения культур.

Если рассмотреть с научной точки зрения, традиции и обычаи, с ними можно ознакомиться в произведениях Ш. Уалиханова[4], И. Алтынсарина[5], А. Диваева[6].

В своих трудах Ш. Уалиханов отмечал, что природа всегда служила человеку неиссякаемым источником и гарантом жизни. У казахов долгое время преобладали шаманские верования, существовавшие на синкретической основе. В их основе лежали культ природы и культ животных, а также вера в духов и призраков, что особенно проявлялось в почитании духов предков.

И. Алтынсарин в своих этнографических трудах, таких как *«Очерк традиции обручения и венчания казахов Оренбургского ведомства»*, *«Погребение умершего казаха Оренбургского ведомства»* и *«Очерк традиции сервировки кухни»*, описал нравственные и этические нормы поведения, отражённые в обычаях. Особое внимание он уделял важным этапам жизни: рождению ребёнка, созданию новой семьи. В казахской культуре этот процесс обозначается понятием *«Отау көтеру»* — женитьба и начало самостоятельной семейной жизни. [5].

В научном наследии А. А. Диваева всесторонне представлены основные аспекты культуры и быта казахского народа. Им подробно исследованы хозяйственные формы деятельности (скотоводство и земледелие), элементы материальной культуры (жилище, пища, одежда), семейно-бытовые традиции (социальное положение женщины, детские игры, свадебные обряды), а также общественная жизнь, образование и система народных верований. При этом особое внимание исследователь уделял духовной сфере, рассматривая её как важнейший компонент этнокультурного наследия казахов.

В этнографическом труде «Қазақ-қырғыздары Туркестана» А. А. Диваев отмечал: «я убедился, что этот бесценный этнографический материал, который никогда не видел печатного лица, может полностью исчезнуть с лица науки. Ведь у кочевников нет ничего записанного на бумаге, всё до сих пор передавалось устно из поколения в поколение». Осознавая это, исследователь посвятил себя кропотливому сбору этнографических свидетельств: он подолгу бывал в аулах и уездах Туркестанского края, беседовал с жителями, участвовал в ритуальных мероприятиях.

Собранные и опубликованные материалы А.А. Диваев систематизировал, уделяя особое внимание воспитательным аспектам устного народного творчества. Он классифицировал поэтическое наследие казахов, разделил сказки на отдельные виды. В этих материалах содержится обширная информация о воспитательных ценностях: отношении в семье, роли родителей и детей, дружбе и любви, правде и товариществе.

Значительная часть этнографического наследия А. А. Диваева посвящена изучению семейных отношений и обычаев казахов. В его трудах подробно рассматриваются такие аспекты, как обрядность и воспитательные практики, что находит отражение в статьях *«Казахско-киргизские песни Туркестана»*, *«Колыбельные киргизов»*, *«О проблеме именования у киргизов»*,

«Как киргизы играют со своими детей», «Древние игры киргизской молодежи», «О свадебных обычаях киргизов Сырдарьинской области», «Погребальные обряды древних киргизов» и др. Эти материалы позволяют реконструировать систему традиционных норм, ценностей и воспитательных механизмов в семейно-бытовой культуре.

Вся казахская культура изобилует воспитательными практиками, которые формировали личность на протяжении веков. Среди них еще можно выделить:

- уважение к старшим (*үлкенді сыйлау*) – как основа нравственного поведения;
- трудолюбие и стремление к знаниям – *«Оқу – инемен құдық қазғандай»;*
- взаимопомощь и коллективизм – *«Жұмыла көтерген жүк жеңіл»;*
- честность и справедливость – *«Өтіріктің арты – бір тұтам»;*
- гостеприимство и открытость – как показатель духовного богатства народа.

Особое значение имели обряды и обычаи:

- *бесікке салу* – первый обряд, связанный с заботой о будущем ребенка;
- *тұсау кесу* – символическое наставление на правильный жизненный путь;
- *бата* – благословение старших как нравственный ориентир;
- *айтыс* – школа речевой культуры, критического мышления и нравственного суждения.

Эти традиции несут не только этнографическую ценность, но и обладают глубоким воспитательным содержанием, формируя у молодежи чувство патриотизма, уважения и ответственности.

Народные традиции воспитания казахов обладают колоссальным потенциалом для духовно-нравственного развития студентов. Они воплощают в себе гармонию национального и общечеловеческого, обеспечивают преемственность поколений и формируют личность, способную к культурному диалогу и социальной ответственности. Идеи Г. Н. Волкова о значимости этнопедагогики как науки в полной мере подтверждаются на материале казахской культуры. Включение народной педагогики в систему современного образования может стать одним из ключевых факторов укрепления духовных основ общества и формирования культурно богатой молодежи.

Формы интеграции в образовательный процесс:

Современная высшая школа располагает широкими возможностями для включения элементов народной педагогики в воспитательную и образовательную деятельность. Это позволяет не только

сохранить этнокультурное наследие, но и сделать его действенным инструментом формирования личности студента.

В рамках курсов истории, культурологии, философии, педагогики и психологии возможно использование материала о традициях и обычаях казахского народа. Например, при изучении тем, связанных с этикой, можно анализировать казахские пословицы, отражающие нравственные нормы. На занятиях по педагогике – рассматривать опыт народных воспитательных практик, а в культурологии – изучать обрядовую и духовную культуру.

Такие объединения могут стать площадкой для изучения национальных традиций, проведения встреч со знатоками фольклора, мастер-классов по народным ремёслам, музыкальным и поэтическим жанрам. В клубах студенты знакомятся с богатым наследием казахского народа через практическое участие, что способствует не только знанию, но и личному приобщению к культуре.

В университетской среде важно проводить студенческие айтысы, театрализованные постановки по мотивам народных сказаний, праздники «Наурыз», этнокультурные вечера, посвящённые традициям и быту казахов. Эти формы деятельности позволяют студентам не только стать зрителями, но и активными участниками культурных практик, что значительно усиливает их воспитательный эффект.

Пословицы и поговорки являются концентрированным выражением нравственной мудрости народа. Их можно применять как эпиграфы к лекциям, как материал для дискуссий или как средство нравственного воспитания при решении проблемных ситуаций на занятиях.

Формирование духовно-нравственных качеств личности.

Народная педагогика способствует развитию у студентов таких ценностей, как честность, справедливость, совесть, ответственность за свои поступки. Это обеспечивает внутреннюю устойчивость и нравственную зрелость будущих специалистов.

Приобщение к традициям и истории своего народа формирует чувство принадлежности к национальной культуре, воспитывает уважение к родине и укрепляет гражданскую идентичность.

Народная педагогика выполняет функцию связующего звена между прошлым и настоящим, помогая молодёжи осознать значимость опыта предков и продолжить его в современных условиях.

Обращение к этнокультурному наследию не противопоставляется универсальным принципам гуманизма, а, напротив, помогает студентам соединять национальные традиции с глобальными ценностями, быть открытыми для межкультурного диалога и сотрудничества.

Заключение

Таким образом, народная педагогика казахов представляет собой богатый духовно-нравственный ресурс, который имеет не только историческую и этнографическую ценность, но и значительный воспитательный потенциал для современной молодежи. В её основе лежат фундаментальные принципы уважения к старшим, трудолюбия, честности, коллективизма, патриотизма и духовного богатства, которые формировались веками и передавались из поколения в поколение через обычаи, обряды, устное творчество и повседневную практику.

Опыт и идеи, отраженные в трудах Г. Н. Волкова, Ш. Уалиханова, И. Алтынсарина и А. А. Диваева, подтверждают необходимость научного осмысления народных традиций воспитания и их адаптации к современным образовательным реалиям. Интеграция этнопедагогики в учебно-воспитательный процесс вузов позволяет формировать у студентов систему духовно-нравственных ориентиров, укреплять национальное самосознание, обеспечивать преемственность поколений и одновременно развивать открытость к общечеловеческим ценностям.

В условиях глобализации именно обращение к духовному наследию народа способствует гармоничному развитию личности, формированию устойчивой гражданской позиции и воспитанию культурно богатой, нравственно зрелой молодежи, способной соединять национальное и интернациональное в едином культурном пространстве.

Литературы:

1. Волков Г.Н. Этнопедагогика. /Под редакцией члена-корреспондента АПН СССР, профессора И.Т.Огородникова. – Чебоксары, 1974.
2. Волков Г.Н. Этнопедагогика. /Под редакцией члена-корреспондента АПН СССР, профессора И.Т.Огородникова. – Чебоксары, 1974.
3. Валиханов Ч.Ч. Дневник поездки на Иссык-Куль //Собр. соч. Алма-Ата, 1961. – Т.1 – С.259.
4. АлтынсаринИ. Очерк обычаев при похоронах и поминках у киргизов Оренбургского ведомства. Записки Оренбургского отделения Императорского Русского Географического Общества. – Казань, 1870. – Вып.1. – С.277-456.
5. Диваев А.А. Казак-киргизы Туркестана: (Этнографический очерк) //Туркестанский настольный календарь на 1919г. – Ташкент, 1918. -С.1-2.
6. Валиханов Ч.Ч. Следы шаманства у киргизов //Собр. соч. в 5-ти т. – Алма-Ата, 1961. – Т.1. – С.469-493.
7. Алтынсарин И. Очерк обычаев при сватовстве и свадьбе у киргизов Оренбургского ведомства //Собр. соч. Т.2. -С.14.
8. Диваев А.А. Казак-киргизы Туркестана: (Этнографический очерк) //Туркестанский настольный календарь на 1919г. – Ташкент, 1918. -С.1-2.
9. Диваев А.А. К первой лекции киргизской этнографии //Народный университет. -1918. -No12. – С.2-4.
10. Тимошинов В.И. Культурология: Казахстан-Евразия – Восток – Запад. Учебное пособие. – Алматы: Ниса, 1997. – 336с.
11. Жарықбаев К.Б. Қазақтың тәлім-тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық негіздері. – Алматы: Рауан, 1996. – Б.22.

ӘОЖ 37.013.43

ЭТНОМАДЕНИ ТӘРБИЕ НЕГІЗІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ВОЛОНТЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІҢ РӨЛІ

[1]Куанышбаева А.Н., [2]Торыбаева Ж.З.
[1]Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,Түркістан, Қазақстан
[2]Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті Шымкент, Қазақстан

Резюме:

В статье рассматривается роль волонтерской деятельности в формировании профессиональной компетентности будущих педагогов и психологов на основе этнокультурного воспитания. Теоретико-методологические основы этнокультурного воспитания включают системный, личностно-деятельностный, компетентностный и межкультурный подходы, что позволяет рассматривать процесс подготовки специалистов в широком контексте. Зарубежные эмпирические исследования (Yashima, 2010; Lough, 2010; Pong & Lam, 2023) доказывают значимость волонтерства в развитии межкультурной компетентности, толерантности, эмоционального интеллекта и социальной ответственности студентов. Особое внимание уделено казахстанскому опыту: программа «Жасыл ел», движение «Birgemiz» и университетские волонтерские клубы способствуют воспитанию молодежи в духе гражданской активности, взаимопомощи и уважения к культурному многообразию. Автор подчеркивает, что интеграция волонтерской практики в образовательный процесс позволяет соединить теоретическую базу этнокультурного воспитания с практическими навыками, необходимыми для успешной профессиональной деятельности.

Abstract:

This article explores the role of volunteering in the development of professional competence of future teachers and psychologists within the framework of ethnocultural education. The study highlights the theoretical and methodological foundations of ethnocultural upbringing, including systemic, personality-activity, competence-based, and intercultural approaches, which are essential for the training of modern specialists. Findings from international empirical studies (Yashima, 2010; Lough, 2010; Pong & Lam, 2023) confirm that volunteering significantly contributes to enhancing students' intercultural competence, tolerance, emotional intelligence, and civic responsibility. Furthermore, the Kazakhstani context provides valuable examples: the "Zhasyl El" program, the "Birgemiz" movement, and university-based volunteer clubs all play a crucial role in fostering social engagement, moral values, and adaptability to multicultural environments among students. The article argues that volunteering, when integrated with ethnocultural education, creates an effective synergy between theory and practice, enabling the comprehensive formation of professional competence. Such integration is vital for preparing future teachers and psychologists to work successfully in culturally diverse societies.

Ключевые слова: *этнокультурное воспитание, волонтерская деятельность, профессиональная компетентность, будущие педагоги и психологи, межкультурная компетентность.*

Қазіргі заманда мәдени әралуандылық пен этносаралық өзара әрекеттестік әлеуметтік өмірдің маңызды қырына айналды. Осыған байланысты болашақ мамандардың, әсіресе педагогтар мен психологтардың этномәдени құзыреттілігін қалыптастыру мәселесіне ерекше назар аударылуда. Этномәдени тәрбие мәдени айырмашылықтарды құрметтеуге, өзара түсінуге негізделген құндылықтар жүйесі ретінде көпұлтты ортада табысты жұмыс істей алатын мамандарды даярлауда шешуші рөл атқарады [1]. Бұл идеялар қазақтың ұлы ойшылдары мен ағартушы-педагогтарының еңбектерінде де кеңінен көрініс тапқан. Әл-Фараби «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастарында» ізгілік пен тәрбиені қоғам дамуының негізі деп қарастырса, Жүсіп Баласағұн «Құтты білік» дастанында адамгершілік пен әділет құндылықтарын ұрпақ тәрбиесінің өзегі ретінде атап өтеді. Ыбырай Алтынсарин жастарды еңбекқорлыққа, адалдыққа, ағартушылыққа үндесе, Абай шығармаларында адамгершілік, мейірім, парасаттылық идеялары көрініс тапқан. Осы ойшылдардың мұралары еріктілік қызметтің мәнімен үйлеседі, себебі волонтерлік те ізгілікке, өзара көмекке, әлеуметтік жауапкершілікке негізделген. Осы тұрғыда волонтерлік қызмет теориялық білімді практикамен ұштастыруға және әлеуметтік-мәдени дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік беретін тиімді құрал болып саналады.

Бұл тұрғыда волонтерлік қызмет теориялық білімді практикамен ұштастыруға және әлеуметтік-мәдени дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік беретін тиімді құрал болып саналады.

Волонтерлік қызметтің ерекшелігі – оның әлеуметтік тәжірибені байытуы және қатысушыларды түрлі мәдени контекстерге енгізуі. Әртүрлі этностар мен мәдениеттердің өкілдерімен өзара әрекеттесу волонтерлерге эмпатияны, толеранттылықты, мәдениетаралық коммуникацияны дамытуға жағдай жасайды [2]. Мұндай тәжірибе болашақ педагогтар мен психологтар үшін аса құнды, өйткені олар кәсіби іс-әрекетінде әртүрлі ортадан шыққан балалармен және ата-аналармен жұмыс істейді. Демек, волонтерлік қызмет білім беру процесінің ажырамас бөлігіне айналып, кәсіби құзыреттілік қалыптастырудың маңызды жолдарының бірі болып табылады. Сонымен қатар, волонтерлік қызмет студенттердің тұлғалық сапаларын дамытады: ынтымақтастыққа бейімділік, жаңашылдыққа ашықтық, әлеуметтік жауапкершілік пен азаматтық белсенділік сияқты қасиеттер қалыптасады [3].

Әсіресе этникалық ашшылықтарға қолдау көрсету немесе мигранттарды қоғамға бейімдеуге бағытталған жобалар болашақ мамандардың кәсіби бейімделуіне, мәдениетаралық қақтығыстарды шешу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл көпұлтты қоғам жағдайында кәсіби дайындықтың өзекті қыры болып табылады. Қорытындылай келе, этномәдени тәрбие мен волонтерлік қызмет болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігін дамытуда өзара толықтыратын элементтер ретінде қарастырылуы тиіс. Этномәдени тәрбие теориялық негіздерді қамтамасыз етсе, волонтерлік қызмет оларды практикада қолданудың алаңына айналады [4]. Осы екі бағытты ұштастыру болашақ мамандарды мәдени әралуандық жағдайында табысты жұмыс істеуге дайындауға мүмкіндік береді. Этномәдени тәрбие – студенттердің мәдени әралуандыққа құрметпен қарауын, өзінің этникалық тамырларын тануын және мәдени айырмашылықтарды түсінуін қалыптастыруға бағытталған үдеріс. Зерттеушілер пікірінше, этномәдени тәрбие толеранттылық пен әлеуметтік жауапкершілікті дамытуға ықпал ететіні айтылған. Бұл көпұлтты ортада жұмыс істейтін болашақ педагогтар мен психологтар үшін аса қажет. Маңыздысы – этномәдени тәрбие тек теориялық негізбен шектелмей, еріктілік қызмет арқылы жүзеге асырылатын практикалық элементтерді де қамтиды[5].

Еріктілік қызмет студенттер үшін маңызды құралға айналуда, өйткені ол оларға алған білімдерін тәжірибеде қолдануға ғана емес, сонымен бірге табысты кәсіби қызмет үшін қажетті дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Зерттеулер көрсеткендей, волонтерлік жобаларға қатысу көшбасшылық қабілеттерді, коммуникативтік дағдыларды және топта жұмыс істеу дағдысын дамытуға ықпал етеді.Бұл қасиеттер әртүрлі әлеуметтік топтармен тиімді жұмыс істей алуы тиіс педагогтар мен психологтар үшін айрықша маңызды. Сонымен қатар, еріктілік қызмет студенттерге түрлі мәдениет өкілдерімен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Бұл олардың дүниетанымын кеңейтіп, мәдени ерекшеліктерді түсінуге көмектеседі. Ғалымдар атап өткендей, мұндай жобаларға қатысу студенттердің болашақ кәсіби қызметінде мәдени сезімталдық пен бейімделгіштіктің маңыздылығын түсінуіне жағдай жасайды[6].

Еріктілік қызметін білім беру процесіне енгізу әртүрлі формада жүзеге асырылуы мүмкін: волонтерлік клубтарды ұйымдастырудан бастап, әлеуметтік жобаларға қатысуға дейін болады. Pong, H.-K., & Lam, P пікірінше, еріктілікті оқу жоспарына кіріктіру кәсіби құзыреттілікті дамытуға ғана емес, сонымен қатар студенттердің азаматтық жауапкершілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Оқу орындарындағы еріктілік бастамаларының табысты үлгілеріне аз қамтылған отбасылардан шыққан балаларға немесе мүмкіндігі шектеулі адамдарға көмек көрсетуге бағытталған жобаларды атауға болады. Мұндай жобалар студенттерге өз білімдерін қолдануға ғана емес, сонымен бірге эмоционалды интеллектіні дамытуға мүмкіндік береді[7]. Бұл – педагог-психолог жұмысының маңызды қыры.

Мәдениетаралық құзыреттілік – әртүрлі мәдениет өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті. Зерттеулер еріктілік қызметтің бұл құзыреттілікті дамытуға елеулі әсер ететінін көрсетеді. Lough, B. J волонтерлік жобаларға қатысу студенттерге басқа мәдениеттерді тануға ғана емес, сонымен қатар өздерінің алдын ала қалыптасқан көзқарастары мен стереотиптерін түсінуге мүмкіндік беретіні көрсетілген. Бұл кәсіби өсудің маңызды қадамы болып саналады. Сонымен қатар, еріктілік қызмет студенттердің көпұлтты топтарда жұмыс істеуіне жол ашады. Бұл мәдениетаралық коммуникация мен түсіністі дамытуға ықпал етеді. Зерттеулер көрсеткендей, волонтерлік жобаларға қатысқан студенттерде мәдениетаралық құзыреттілік деңгейі мұндай тәжірибесі жоқ студенттерге қарағанда жоғары болады[8]. Жоғарыда қарастырылған теориялық және әдіснамалық негіздер этномәдени тәрбие мен волонтерлік қызметтің болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін дамытудағы рөлін айқындайды. Бұл тұжырымдарды нақтылай түсу үшін шетелдік эмпирикалық зерттеулер нәтижелерін қарастыру орынды. Эмпирикалық зерттеулер де бұл тұжырымды қуаттайды. Мәселен, Yashima Жапония жастарының халықаралық волонтерлік тәжірибесі олардың мәдениетаралық құзыреттілігін едәуір арттыратынын дәлелдеген. Lough халықаралық волонтерлікке қатысқан жастар өздерінің алдын ала қалыптасқан стереотиптерін қайта қарауға бейім болатынын көрсетсе, Pong және Lam қызметтік оқытуды оқу жоспарына енгізу студенттердің эмоционалды интеллектісі мен азаматтық

жауапкершілігін дамытуға ықпал ететінін айқындаған. Қазақстанда да студенттік еріктілер қозғалысы кеңінен дамып келеді. Елде жастардың әлеуметтік белсенділігін арттыру мақсатында бірқатар бағдарламалар жүзеге асырылуда.Соның ішінде:

- ***«Жасыл ел»*** бағдарламасы (2005 жылдан бастап) – жастарды экологиялық мәдениетке тәрбиелеуге, табиғатты қорғауға және көгалдандыру жұмыстарына тартуға бағытталған. Бұл жоба студенттердің еңбекқорлығын, әлеуметтік жауапкершілігін және командалық жұмыс дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

- **«*Birgemiz*» еріктілер қозғалысы** (2020 жылдан бері) – Қазақстан Республикасының Президенті бастамасымен құрылған ұлттық волонтерлік бағдарлама. Оның аясында «Bilim», «Saulyq», «Qamqor», «Taza Alem», «Asyl Mura» сияқты бағыттар бойынша жастар білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік көмек, экология және мәдени мұраны сақтау салаларында еріктілікпен айналысады. Бұл студенттердің азаматтық жауапкершілігі мен этномәдени құндылықтарға құрметін қалыптастырады.

- ***Университеттік волонтерлік клубтар*** – еліміздің жоғары оқу орындарында жастардың бастамасымен құрылған. Олар түрлі әлеуметтік жобаларды жүзеге асырып, көпұлтты ортада қарым-қатынас орнатуға, этникалық азшылықтарға көмек көрсетуге, инклюзивті білім беру идеяларын қолдауға атсалысады. Бұл жобалар студенттерге тек кәсіби тәжірибе жинақтауға ғана емес, сонымен қатар ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделген этномәдени тәрбие алуға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, еріктілік қызмет этномәдени тәрбие контексінде болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Волонтерлік жобаларға қатысу кәсіби дағдыларды ғана емес, сонымен бірге мәдениетаралық құзыреттілікті дамытуға ықпал етеді. Бұл қазіргі көпұлтты қоғамда табысты жұмыс істеу үшін қажетті шарт болып табылады. Сондықтан білім беру процесіне еріктілік тәжірибесін енгізу жолдарын зерттеу мен дамыту жалғаса беруі тиіс.

Әдебиеттер:

1. Қожахметова, К. Ж. Этнопедагогика: оқулық. – Стер. бас. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 257 б. ISBN 978-601-04-0622-3.
2. Әзімбек А. ЖОО ВОЛОНТЕРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІНІҢ РӨЛІ //Pedagogy and Psychology. – 2022. – Т. 53. – №. 4. – С. 208-217.
3. КАЖИМОВА К. Р., ТАСМУХАНОВА Б. Т., ТУРАЛБАЕВА А. Т. ВЕСТНИК ЗКГУ //ВЕСТНИК ЗКГУ Учредители: Западно-Казахстанский государственный университет им. М. Утемисова. – №. 2. – С. 74-80.
4. Dwyer, M. M. International volunteering and service: The relationship between international service and intercultural competence [Электронды ресурс]. – Washington University, 2010. – URL: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1213&context=etd
5. Yashima, T. The effects of international volunteer work experiences on intercultural competence of Japanese youth // International Journal of Intercultural Relations. – 2010. – Vol. 34, no. 3. – P. 268–282.
6. Shantz, A. *How Volunteerism Enhances Workplace Skills* // MIT Sloan Management Review. – 2021. – URL: https://sloanreview.mit.edu/article/how-volunteerism-enhances-workplace-skills
7. Pong, H.-K., & Lam, P. *The Effect of Service Learning on the Development of Trait Emotional Intelligence and Adversity Quotient in Youths: An Experimental Study* // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2023. – Vol. 20, №6. – 4677. DOI:10.3390/ijerph20064677
8. Lough, B. J. International volunteers' perceptions of intercultural competence // *International Journal of Intercultural Relations*. – 2010. – Vol. 34, № 4. – P. 452–464. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2010.06.002.

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің ИРН AP19679648 «Жаңа Казақстан жастарын салауатты өмір салтына бейімдейтін қауіпсіз білім беру ортасын қамтамасыз етуге волонтерлік іс-әрекетті ұйымдастыру» атты гранттық қаржыландыру жобасы аясында жазылған.

ӘОЖ 004.8:37

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЫҚПАЛЫ

Кулжабаева Г.А., Асылбекова М.П.
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
sezim_92-06@mail.ru

Түйін:

Қазіргі таңда қоғамның әлеуметтік-мәдени дамуы мен жастардың рухани-адамгершілік қалыптасуында этномәдени тәрбие ерекше маңызға ие. Әсіресе болашақ педагог-психологтарды даярлау барысында ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиені жүйелі түрде енгізу – олардың кәсіби және тұлғалық дамуының кепілі болып табылады. Бұл тұрғыда цифрлық білім беру мүмкіндіктерін пайдалану этномәдени тәрбиенің тиімділігін арттырады. Цифрлық білім беру технологиялары арқылы студенттер қазақ халқының тарихы, мәдениеті, салт-дәстүрі, ұлттық психологиясы туралы кең әрі жан-жақты ақпаратқа қол жеткізе алады. Виртуалды кітапханалар, мультимедиялық ресурстар, интерактивті платформалар этномәдени құндылықтарды жаңа әдістемелік тұрғыда меңгеруге жағдай жасайды. Сонымен қатар, онлайн курстар мен мобильді қосымшалар студенттердің өзіндік білім алу дағдыларын жетілдіріп, кәсіби құзыреттілігін нығайтады. Болашақ педагог-психологтардың этномәдени тәрбиесін қалыптастыруда цифрлық білім беру студенттердің ұлттық сана-сезімін көтеріп қана қоймай, олардың мәдениетаралық қарым-қатынас жасау қабілетін де дамытады. Осылайша, цифрлық орта этномәдени тәрбиені жаңаша қырынан ұйымдастыруға, болашақ мамандардың кәсіби әлеуетін арттыруға ықпал етеді.

Abstract:

At present, ethnocultural education plays a crucial role in the socio-cultural development of society and in the spiritual and moral formation of young people. In particular, during the training of future teacher-psychologists, the systematic integration of education based on national values serves as a guarantee of their professional and personal development. In this regard, the use of digital education opportunities enhances the effectiveness of ethnocultural education. Through digital educational technologies, students gain broad and comprehensive access to information about the history, culture, traditions, and national psychology of the Kazakh people. Virtual libraries, multimedia resources, and interactive platforms create conditions for mastering ethnocultural values from a new methodological perspective. In addition, online courses and mobile applications improve students' self-learning skills and strengthen their professional competencies. In shaping the ethnocultural education of future teacher-psychologists, digital education not only raises students' national consciousness but also develops their ability to engage in intercultural communication. Thus, the digital environment contributes to organizing ethnocultural education in a new format and enhances the professional potential of future specialists.

Кілттік сөздер*: цифрлық білім беру, этномәдени тәрбие, болашақ педагог-психологтар, инновациялық технологиялар, құндылықтарға бағдарлау,ұлттық мәдениет, кәсіби құзыреттілік.*

Қазіргі қоғамда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы білім беру саласына түбегейлі өзгерістер енгізді. Білім беруді цифрландыру педагогикалық кадрларды даярлауда жаңа мүмкіндіктер ашып, оқыту сапасын арттыруға, студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етуде. Әсіресе болашақ педагог-психологтарды этномәдени тәрбие тұрғысынан даярлау – уақыт талабы. Өйткені XXI ғасыр жағдайында көпмәдениетті қоғамда жұмыс істей алатын, толеранттылыққа, мәдени әртүрлілікті құрметтеуге қабілетті мамандарға сұраныс артып отыр.

Этномәдени тәрбие – студенттердің ұлттық болмысты терең түсінуі мен өзге мәдениеттерге ашық болуын қалыптастыруға бағытталған педагогикалық процесс. Ал цифрлық білім беру құралдары осы үдерісті тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Цифрлық білім берудің болашақ педагог-психологтардың этномәдени тәрбиесін қалыптастырудағы рөлі - негізгі мүмкіндіктер мен қиындықтарды талқылау. Халықтық педагогиканың негізі халықтық тәлім-тәрбие, өнеге, адамгершілік сезім, достық, ынтымақтастық, төзімділік, мұрасы тұрғысынан құрылады. Халықтық педагогиканың негізгі мақсаты- ұлттық рухани деңгейі биік , іскер, қабілетті, иманды, әдепті адам

тәрбиелеу. Ғалымдардың зерттеулеріне сүйенер болсақ, халықтық тәрбиенің негіздемесі күрделі процесс, оның басты амалдарын ғасырлар бойы жинақталған халықтық қағидалар мен тәжірибелерінен туындайтын дәстүр дағдылар анағұрлым тиімді екекнін айтып, жазып жүрген ғалымдар бар. Халықтық тәрбие ата-бабаларымыздың табиғатты тануы, жіті пайымдауы негізінде қалыптасқан өмір тәжірибесі көрсетіп отыр. Табиғат – адам мәдениетін жетілдірудің қайнар бұлағы. Этнопедагогика – студенттерді халықтық тәлім-тәрбиенің қаншалықты деңгейде терең ұғымы бар екенін көрсететін құрал деп білсек, цифрлық технология қазіргі заманның қайнар көзі деп айтуға болады.

Қазіргі заманда технологиялар қарқынды дамып, білім беру үдерісінің ажырамас бөлігіне айналып отырғандықтан, цифрлық білім берудің маңыздылығын төмендетіп қарастыруға болмайды. Білім беруді цифрландыру оқу мен болашақ мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Атап айтқанда, болашақ педагог-психологтардың этномәдени білімін қалыптастыруға цифрлық білім берудің ықпалы өзекті әрі жан-жақты зерттеуді қажет ететін тақырып болып табылады. Осы жұмыста біз цифрлық технологиялардың педагогикалық және психологиялық факультеттерде білім алушы студенттердің этномәдени құзыреттілігін дамытуға қалай ықпал ете алатынын қарастырып, сондай-ақ цифрлық ресурстарды білім беру тәжірибесіне енгізу барысында туындайтын мүмкіндіктер мен сын-қатерлерді талқылаймыз.

Этномәдени білім беру – жалпы білім беру үдерісінің құрамдас бөлігі ретінде студенттерде мәдени әр алуандылыққа құрметпен қарауды, түрлі этностық және мәдени дәстүрлерді түсініп, қабылдай білуді қалыптастыруға бағытталған. Жаһандану мен халықтың көші-қоны жағдайында мәдени шекаралар жойылып бара жатқан кезде болашақ педагог-психологтарды көпұлтты әрі көпмәдени ортада жұмыс істеуге дайындау ерекше мәнге ие. Өз кезегінде цифрлық білім беру студенттердің әртүрлі мәдениеттермен өзара әрекеттесуіне, олар туралы білім алуына және мәдениетаралық коммуникация дағдыларын дамытуына мүмкіндік беретін жаңа құралдар мен платформаларды ұсынады. Білім беру ұйымдарының алдында тұрған басты міндеттердің бірі – цифрлық технологияларды оқу үдерісіне тек білімді меңгеруге ғана емес, сонымен қатар көпұлтты ортада жұмыс істеу үшін қажетті құндылықтар мен бағдарларды қалыптастыруға ықпал ететіндей етіп енгізу. Осы тұрғыда онлайн-курстар, виртуалды алмасулар, әлеуметтік желілер және басқа да цифрлық ресурстар сияқты құралдардың студенттердің этномәдени құзыреттілігін арттыруда қалай қолданылуы мүмкін екенін қарастыру маңызды.

Цифрлық технологиялардың білім беру үдерісіне оң ықпалын дәлелдейтін көптеген зерттеулер бар. Мысалы, интерактивті платформалар мен мультимедиалық ресурстарды қолдану студенттердің оқылатын материалға тереңірек бойлауына мүмкіндік береді, бұл әсіресе мәдени аспектілерді меңгеруде өзекті. Бұдан бөлек, цифрлық технологиялар студенттердің пікір және тәжірибе алмасуына жағдай жасап, сыни ойлау мен талдау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Алайда айқын артықшылықтарына қарамастан, педагог-психологтарды даярлау үдерісіне цифрлық білім беруді енгізу бірқатар қиындықтарға тап болады. Олардың қатарына білім беру мекемелерінің техникалық жабдықталуының жеткіліксіздігі, цифрлық технологияларды тиімді пайдалана алатын білікті кадрлардың жетіспеуі, сондай-ақ кейбір студенттер үшін интернет пен цифрлық ресурстарға қолжетімділік мәселелері жатады. Бұл факторлар цифрлық технологияларды этномәдени білімді қалыптастыруда қолдану мүмкіндіктерін айтарлықтай шектей алады.

Ескеруді қажет ететін маңызды жайттардың бірі – цифрлық технологиялар контексінде этномәдени білім берудің ерекшеліктерін ескеретін жаңа оқу бағдарламаларын әзірлеу және енгізу қажеттілігі. Бұл оқытушылардан өз саласындағы терең біліммен қатар, оқыту әдістерін жаңа жағдайларға бейімдеу қабілетін де талап етеді. Сондықтан болашақ педагог-психологтарды даярлау дәстүрлі оқыту формаларымен ғана шектелмей, цифрлық ресурстарды белсенді пайдалануды қамтуы тиіс. Бұл өз кезегінде олардың еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді:

1. Этномәдени тәрбиенің теориялық негіздері:

Этномәдени тәрбие – тұлғаның этникалық және жалпы адамзаттық құндылықтарды игеруіне, мәдениетаралық өзара түсіністікке тәрбиелеуге бағытталған кешенді үдеріс. Бұл ұғым қазақ ойшылдарының еңбектерінде де терең көрініс тапқан. Мысалы, Абай Құнанбайұлының «Адамзаттың бәрін сүй, бауырым деп» қағидасы этномәдени тәрбиенің өзегін айқындайды.

Болашақ педагог-психолог үшін этномәдени тәрбие бірнеше қырынан маңызды болып саналады:

• студенттің кәсіби қызметінде түрлі этнос өкілдерімен жұмыс істеуге дайындық қалыптастыру;

• мәдениетаралық коммуникация дағдыларын дамыту;

• толеранттылық пен эмпатияны тәрбиелеу;

• ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, жаһандық мәдени кеңістікке бейімделу.

2. Цифрлық білім берудің этномәдени тәрбиеге ықпалы:

Білім берудің цифрлық форматы этномәдени тәрбие процесін жаңаша деңгейге көтереді. Оның негізгі артықшылықтарына мыналар жатады:

1. Әртүрлі мәдени ресурстарға қолжетімділік. Онлайн-кітапханалар, мультимедиалық материалдар, виртуалды музейлер студенттерге әлем халықтарының мәдени мұрасын зерттеуге мүмкіндік береді.

2. Интерактивті оқыту әдістері. Виртуалды тренингтер, онлайн-семинарлар мен симуляциялар студенттердің тәжірибелік дағдыларын дамытады.

3. Халықаралық ынтымақтастық. Шетелдік студенттермен онлайн алмасулар мәдениетаралық диалог орнатуға ықпал етеді.

4. Көптілді білім беру. Цифрлық платформаларда бірнеше тілде білім алу мүмкіндігі студенттердің тілдік құзыретін арттырады.

Мәселен, «Coursera», «EdX» сияқты халықаралық платформаларда этнопсихология, мәдениетаралық коммуникация бойынша курстар ұсынылады. Қазақстандық ЖОО-ларда Moodle, Platonus, Canvas секілді жүйелер арқылы этномәдени мазмұндағы курстарды енгізу кеңінен таралып келеді.

3. Қиындықтар мен шектеулер:

Цифрлық білім беруді этномәдени тәрбие процесіне енгізуде бірқатар мәселелер байқалады:

• Техникалық база жеткіліксіздігі. Ауылдық жерлердегі интернеттің әлсіздігі білім алушылардың тең қолжетімділігін шектейді.

• Оқытушылардың цифрлық құзыреттілігінің төмендігі. Барлық педагог жаңа технологияларды тиімді қолдана бермейді.

• Әлеуметтік теңсіздік. Кейбір студенттердің жеке компьютер немесе гаджетке қол жеткізе алмауы этномәдени бағыттағы онлайн ресурстарды қолдануға кедергі келтіреді.

• Мазмұндық қиындықтар. Кейбір онлайн курстарда этномәдени компонент жеткілікті деңгейде қамтылмайды.

Бұл мәселелерді шешу үшін білім беру мекемелері материалдық-техникалық базаны нығайтып, оқытушылардың біліктілігін арттыру курстарын жүйелі түрде ұйымдастыруы қажет.

4. Тәжірибелік маңызы:

Цифрлық білім беру құралдарын этномәдени тәрбие процесінде тиімді қолдану болашақ педагог-психологтарға келесі мүмкіндіктерді береді:

• мәдениетаралық қарым-қатынаста кәсіби икемділікке қол жеткізу;

• этномәдени құндылықтарды зерттеу арқылы жеке тұлғалық дамуға ықпал ету;

• білім алушылардың ой-өрісін кеңейтіп, толерантты көзқарас қалыптастыру;

• кәсіби іс-әрекетте инновациялық әдістерді қолдану.

Осылайша, цифрлық білім беру студенттердің этномәдени тәрбие үдерісін жаңғыртып, болашақ мамандарды көпмәдени ортада тиімді жұмыс істеуге дайындайды.

Қорытындылай келе, цифрлық білім берудің болашақ педагог-психологтардың этномәдени білімін қалыптастыруға ықпалы көпқырлы әрі кешенді көзқарасты қажет етеді деп айтуға болады. Цифрлық технологияларды тек білім берудің құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар төзімділікті, мәдени әр алуандылыққа, құрметті дамытуға ықпал ететін жаңа құндылықтар мен бағдарларды қалыптастырудың құралы ретінде қарастыру маңызды. Болашақ педагог-психологтардың этномәдени тәрбиесін қалыптастыруға цифрлық білім берудің ықпалы маңызды екені анық. Цифрлық технологиялар мәдениет аралық диалогты дамытуға, этномәдени құндылықтарды меңгеруге, студенттердің кәсіби құзыреттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, цифрлық білім беру этномәдени тәрбиені жүзеге асырудың тиімді құралы болып табылады және болашақ педагог-психологтарды даярлауда басты басымдықтардың біріне айналуы тиіс деп ойлаймын. Алдағы зерттеулерде біз педагог-психологтарды даярлау үдерісіне цифрлық технологияларды табысты енгізудің нақты мысалдарын қарастырамыз деп жоспарлап отырмыз.

Әдебиеттер:
1. Абдуллин Э. Білім беруді цифрландыру: теориялық негіздері мен тәжірибелік аспектілері. – Алматы, 2021.
2. Құдайбергенова К.Э. Этномәдени тәрбие және тұлғаның дамуы. – Астана, 2020.
3. Nesterova T. Digital Education and Intercultural Competence Development // International Journal of Education. – 2021.
4. Жұмабаева С. Болашақ педагогтардың кәсіби даярлығында этномәдени компоненттің рөлі. – Алматы, 2019.
5. UNESCO. Education in a Digital Age: Global Report. – Paris, 2022.

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ЭТНОМӘДЕНИ ОРТА ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ МОДЕЛІ

Куркбасова Г.С., Бекешова Г.У.
М.Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, Ақтөбе, Қазақстан
samatovna94@bk.ru

Түйін:

Бұл мақалада этномәдени орта қалыптастыруда психологиялық қызметтің маңыздылығы қарастырылады. Қазақстан қоғамындағы этникалық әралуандық жағдайында білім беру ұйымдарында білім алушылардың ұлттық сәйкестігін сақтау және өзге мәдениеттерге деген құрметті қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі болып отыр. Мақалада осы бағытта жасалған психологиялық қызмет моделі сипатталып, оның тиімділігі тәжірибелік-эксперименттік жолмен зерттелген. Алынған нәтижелер көрсеткендей, жүйелі түрде ұйымдастырылған психологиялық жұмыс этномәдени толеранттылықты арттыруға және білім алушылардың мәдениетаралық қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Кілттік сөздер: *этномәдени орта, психологиялық қызмет, мәдениетаралық қарым-қатынас, білім беру ұйымы, бейімделу, толеранттылық*

Қазақстан Республикасындағы көпэтносты қоғам жағдайында этномәдени келісім мен ұлтаралық үйлесімділік басты әлеуметтік құндылықтардың біріне айналды. Бұл құндылықтар білім беру жүйесі арқылы жас ұрпақтың бойына сіңіріледі. Білім беру ұйымдарының алдында тұрған міндеттердің бірі — білім алушыларға өз этникалық сәйкестігін сақтау мен басқа этностарға құрметпен қарау дағдыларын қалыптастыру. Осы міндетті жүзеге асыруда психологиялық қызметтің рөлі ерекше.

Этномәдени бейімделу – бұл жеке тұлғаның жаңа этносаралық ортаға психологиялық, әлеуметтік және мәдени тұрғыда икемделуін білдіретін күрделі үдеріс. Ғылыми әдебиеттерде бұл құбылыс «мәдениетаралық бейімделу», «аккультурациялық стресс», «мәдени шокты жеңу» сияқты ұғымдармен тығыз байланысты қарастырылады.

Ж. Бэрри (Berry,1997) аккультурациялық стратегиялардың төрт түрін ұсынады: интеграция, ассимиляция, сепарация және маргинализация. Интеграция барысында адам өзінің бастапқы мәдениетін сақтай отырып, жаңа қоғамның құндылықтарын қабылдайды және белсенді түрде қатысады. Бұл стратегия халықаралық студенттердің бейімделуіне ең қолайлы модель ретінде қарастырылады. Ал сепарация және маргинализация стратегиялары студенттің жаңа ортаға толыққанды кірігуіне кедергі келтіреді және оқшаулану, эмоционалдық күйзеліс сияқты жағымсыз салдарларға алып келеді.

Мәдениетаралық қарым-қатынастың тиімділігі М.Беннеттің (Bennett, 1993) мәдениетаралық сезімталдық моделінде сипатталған. Оның пікірінше, тұлға даму барысында мәдениетаралық айырмашылықтарды түсінбейтін деңгейден оларды қабылдап, бағалайтын деңгейге дейін көтеріледі. Бұл модельдің сатылары – терістеу, қорғану, минимализация, қабылдау, бейімделу және интеграция – студенттердің мәдениетаралық жетілу дәрежесін түсінуге мүмкіндік береді.

Қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде (Мұқамбетова Ш. Т., Жаманкулова А.Ш., Қалиев С.Ж.) этномәдени білім беру кеңістігінде тәрбиенің, ұлттық құндылықтардың және тұлғаның толеранттылық қасиеттерін дамытудың рөлі баса айтылады. Этнопедагогика ғылымының

ұстанымдарына сүйене отырып, білім беру ұйымдары әртүрлі ұлт өкілдері үшін қолайлы, мәдени инклюзивті орта қалыптастыруы тиіс.

Психологиялық тұрғыда этномәдени бейімделу – тұлғаның өзіндік "Мен" концепциясын сақтау мен жаңа ортаға икемделу арасындағы тепе-теңдікті табуы. Бұл процесс эмоционалдық тұрақтылықты, өз-өзіне сенімділікті, бейімделгіштік қабілеттерді қажет етеді. Студенттер жаңа ортада мәдени шокқа, жалғыздыққа, тілдік кедергілерге, түсініспеушілікке тап болуы мүмкін. Мұндай қиындықтарды жеңуде психологиялық қолдаудың маңызы зор.

Гуманистік психология (К. Роджерс, А. Маслоу) қағидаларына сәйкес, әрбір адамның даму мүмкіндігі бар және ол өзін қауіпсіз әрі түсінетін ортада толық жүзеге аса алады. Осы ұстаным негізінде құрылған психологиялық қызмет моделі студенттердің өзін қабылдауын, өзге мәдениетті түсінуін, тұлғалық өсуін қамтамасыз етеді.

Сондай-ақ, эмоционалдық интеллект, мәдениетаралық сенім, көпмәдениетті сәйкестік (multicultural identity) сияқты заманауи психологиялық концепциялар шетелдік студенттердің бейімделу механизмдерін терең түсінуге көмектеседі.

Жалпы алғанда, халықаралық студенттердің жаңа этномәдени ортада бейімделуін қолдау – тек психологиялық емес, әлеуметтік және педагогикалық міндеттерді де қамтитын кешенді жұмыс. Бұл процеске оқытушылар, әкімшілік, кураторлар, тьюторлар мен студенттік ұйымдар бірлесе қатысуы тиіс.

Психологиялық қызмет тек тұлғалық даму мен эмоционалдық қолдауға бағытталмай, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени бейімделу процесіне ықпал етуі тиіс.

Этномәдени бейімделуді қамтамасыз ету үшін психологиялық қызмет келесі міндеттерді атқарады:

1. Диагностика: студенттің эмоционалдық жай-күйін, бейімделу деңгейін, тұлғалық ерекшеліктерін анықтау;
2. Ақпараттық-ағартушылық жұмыс: мәдениетаралық қатынас нормалары, Қазақстан мәдениеті туралы ақпарат беру;
3. Дамытушы жұмыстар: тренингтер, топтық жаттығулар, ойындар арқылы толеранттылық пен сенімді қарым-қатынасты дамыту;
4. Кеңес беру: тұлғалық, оқу мотивациясы, мәдени шок, жалғыздық мәселелері бойынша жеке және топтық кеңестер ұйымдастыру;
5. Жүйелі бақылау және кері байланыс: бейімделу үдерісін бақылап, үздіксіз қолдау көрсету.

Психологиялық бейімделу кезінде шетелдік студенттер келесі қиындықтарға жиі тап болады: мәдени шок (мәдениет айырмашылығына байланысты күйзеліс), стереотиптер мен кемсітушілік (әлеуметтік қабылдамау), оқшаулану және жалғыздық, оқу мотивациясының төмендеуі.

Қазақстанда да медициналық жоғары оқу орындарының халықаралық факультеттерінде оқитын шетелдік студенттердің саны жылдан-жылға артып келеді. Бұл студенттер әртүрлі этнос, мәдениет және дін өкілдері болғандықтан, олардың жаңа әлеуметтік-мәдени ортаға бейімделуі күрделі психологиялық үдеріс болып табылады. Медициналық бағыттағы білім берудің жоғары қарқындылығы, тілдік тосқауыл, мәдени айырмашылықтар, климаттық, тұрмыстық және әлеуметтік ортаға бейімделу шетелдік студенттер үшін қосымша психологиялық жүктеме болып табылады. Халықаралық студенттердің бейімделу үдерісін қолдау мақсатында жоғары оқу орындарында психологиялық қызмет жұмыс жасайды. Алайда бұл қызмет көп жағдайда жалпы сипатта ғана ұйымдастырылып, студенттердің этномәдени ерекшеліктерін ескеруді сирек қамтиды. Сондықтан этномәдени ортаны қолдауға бағытталған арнайы психологиялық модель құру және оны жүзеге асыру — уақыт талабы.

Зерттеудің негізгі мақсаты — халықаралық медициналық факультет студенттеріне этномәдени орта қалыптастыру барысында психологиялық қолдаудың тиімді моделін ұсыну және оның практикалық тиімділігін зерттеу болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер алға қойылды:

1. Халықаралық студенттердің этномәдени бейімделу деңгейін, толеранттылық көрсеткіштерін және мәдениетаралық қатынас дағдыларын анықтау;
2. Этномәдени бейімделуге бағытталған психологиялық қолдау моделін әзірлеу;
3. Аталған модельді тәжірибе жүзінде енгізу және оның тиімділігін бағалау;
4. Зерттеу нәтижелерін талдау негізінде ұсынымдар жасау.

Зерттеу М.Оспанов атындағы Ақтөбе медицина университетінің халықаралық медицина факультеттің бірінші және екінші курс студенттері қатысты. Жалпы қатысушылар саны 60 студентті құрады. Олардың ішінде 30 студент — эксперименттік топқа, ал 30 студент — бақылау тобына бөлінді. Эксперименттік топпен арнайы ұйымдастырылған психологиялық тренингтер мен кеңес беру жұмыстары жүргізілді, ал бақылау тобы оқу процесіне өзгеріссіз қатысты.

Зерттеудің бастапқы кезеңінде студенттердің этномәдени бейімделу деңгейі, эмоционалдық жай-күйі, мәдениетаралық қарым-қатынас стилі анықталды. Диагностикалық құрал ретінде бейімделу шкаласы, толеранттылық деңгейін өлшеу сауалнамасы және мәдениетаралық сезімталдық тесті қолданылды.

Қалыптастыру кезеңінде психологиялық қызмет моделінің келесі элементтері жүзеге асырылды: мәдениетаралық коммуникация тренингтері, мәдени шокты жеңуге арналған жаттығулар, эмоционалдық тұрақтылықты дамыту әдістері, сондай-ақ этномәдени құндылықтарды тануға арналған ақпараттық сессиялар.

Қорытынды кезеңде бастапқы диагностика қайта жүргізіліп, алынған нәтижелер салыстырмалы түрде талданды. Мәліметтер сапалық және сандық жағынан өңделіп, модельдің тиімділігі анықталды.

Зерттеу нәтижелері психологиялық қызмет моделінің тиімділігін нақты көрсетті. Эксперименттік топтағы студенттердің этномәдени бейімделу деңгейі айтарлықтай артқаны байқалды. Зерттеу басында қатысушылардың шамамен 65%-ы өзін жаңа ортада бейімделмеген, оқшауланған, мәдени тосқауыл сезетінін білдірген. Қалыптастыру кезеңінен кейін бұл көрсеткіш 20%-ға дейін төмендеді. Сонымен қатар, студенттердің мәдениетаралық коммуникация дағдылары нығайып, топішілік қарым-қатынаста белсенділік артты.

Психологиялық тренингтер барысында студенттер өз мәдениеттері мен Қазақстан қоғамының мәдени нормалары арасындағы ұқсастық пен айырмашылықты түсінуге мүмкіндік алды. Олар өзара түсіністік пен құрметті қалыптастырудың маңыздылығын ұғынды. Толеранттылық деңгейі бойынша көрсеткіштердің орташа мәні жоғарылағаны байқалды. Эксперименттік топтағы студенттердің көпшілігі бейімделу барысындағы стресстік факторларды оңай жеңіп, академиялық жетістіктеріне де оң әсер байқалды.

Бақылау тобында айтарлықтай өзгерістер тіркелмеді, бұл модельдің нақты әсерін дәлелдеді. Сонымен қатар, психологиялық қызмет тек студенттермен емес, оқытушылар құрамымен және кураторлармен де жұмыс жүргізу арқылы толық жүйелі қолдау тетігін құрды.

Ұсынылған психологиялық қолдау моделі бес негізгі блоктан тұрады: диагностикалық, ақпараттық-ағартушылық, дамытушы-тренингтік, кеңес беру және бақылау-бекіту кезеңдері. Диагностикалық блок бастапқы психологиялық жағдай мен бейімделу деңгейін анықтауға бағытталған. Ақпараттық блокта студенттерге Қазақстан мәдениеті, дәстүрлері мен ережелері жөнінде ақпарат беріліп, мәдени түсіністік артады. Тренингтік кезеңде мәдениетаралық қарым-қатынас, сенімділік, өзін-өзі реттеу дағдылары дамытылады. Кеңес беру кезеңінде студенттерге жеке және топтық кеңес беру ұйымдастырылып, нақты қиындықтармен жұмыс жүргізіледі. Соңғы кезеңде өзгерістер бағаланып, тұрақты психологиялық қолдау механизмі іске қосылады.

Бұл модель икемді, қолдануға ыңғайлы және әртүрлі мәдени топтармен жұмыс жүргізуге бейімделген. Оның негізінде гуманистік бағыт, мәдени сезімталдық және тұлғалық өсу қағидалары жатыр. Модельді жүзеге асыру үшін университеттегі психологиялық қызмет мамандары, кураторлар, тьюторлар және жатақхана әкімшілігімен өзара әрекеттесу жолға қойылады.

Зерттеу нәтижелері халықаралық медициналық факультет студенттерінің этномәдени ортаға бейімделуінде психологиялық қолдау көрсетудің ерекше маңызға ие екенін көрсетті. Арнайы ұйымдастырылған психологиялық қызмет моделі студенттердің бейімделу дағдыларын дамытып, эмоционалдық тұрақтылықты нығайтуға және мәдениетаралық қатынасты жетілдіруге ықпал етті. Бұл модель білім беру үдерісінде шетелдік студенттердің академиялық табысын, әлеуметтік белсенділігін және психологиялық денсаулығын жақсартуға бағытталған тиімді құрал ретінде ұсынылады.

Әдебиеттер:

1. Мұқамбетова Ш. Т. (2021). *Білім беру психологиясы*. Алматы: Қазақ университеті.
2. Қалиев С. Ж., Ұзақбаева С. А. (2020). *Этнопедагогика*. Алматы: Рауан.
3. Banks, J. A. (2015). *Cultural Diversity and Education*. Routledge.
4. Berry, J. W. (1997). *Immigration, acculturation, and adaptation*. *Applied Psychology*.
5. ҚР БҒМ (2023). *Білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызмет туралы ереже*.

ГЛОБАЛЬНЫЕ ПАРАДИГМЫ МАТЕТИКО В ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Кушназарова Ю.К.
Образовательный университет Ренессанс, г.Ташент, Узбекистан

Резюме:

Глобальные парадигмы «охватывают все виды человеческой деятельности и лежат в основе смены от детерминистской к стохастической и к третьей синергетической парадигме». Парадигму можно описывать при помощи трех ключевых слов: самоорганизация, открытые системы, нелинейность. В этой работе использованы метод табуляции данных и графическое представление полученных результатов.

Философия постмодернизма – это моторная речь между человеком и его реальностью. Ценность образования в том, чтобы не запоминать факты, а побуждать мозг думать. Другими словами, постмодернизм – это «новая модель мышления, которая отказывается принять традиционализм без размышлений и переоценки». В постмодернизме сосуществуют все похожие, разные и нетрадиционные данные и знания.

***Abstract*:**

Global paradigms "cover all types of activity and underlie the shift from the deterministic stochastic and to the third synergetic paradigm." The paradigm can be described using three keywords: self-organization, open systems, non-linearity. This work uses the data tabulation method and the graphical presentation of the results.

The philosophy of postmodernism is a motor speech between a person and his reality. The value of education is not to memorize facts, to encourage the brain to think.

Ключевые слова: *педагогика, маметика, прадигма, философия, образования, модернизим, модернизация, анализ, обучения.*

Цель стратегии, новый Узбекистан рассчитанной на 2025 - 2030 годы, — коренное повышение эффективности проводимых реформ, создание условий для обеспечения всестороннего и ускоренного развития государства и общества, реализация приоритетных направлений по модернизации страны и либерализация всех сфер жизни.

Как отмечается в документе, всесторонний анализ пройденного Узбекистаном этапа независимого развития, а также изменяющаяся конъюнктура мировой экономики в условиях глобализации требуют выработки и реализации «кардинально новых идей и принципов дальнейшего устойчивого и опережающего развития страны».

Стратегия действий будет реализована в пять этапов, каждый из которых предусматривает утверждение отдельной ежегодной Государственной программы по ее реализации в соответствии с объявляемым наименованием года. Развитие социальной сферы, направленное на последовательное повышение занятости и реализацию целевых программ по развитие сферы образования, культуры, науки, литературы, искусства и спорта, совершенствование государственной молодежной политики.

Парадигма – это ментальная конструкция, которая создает основу для решения теоретических проблем или практических задач, или «признанное всеми научное достижение, которое в течение определенного времени дает научному сообществу модель постановки проблем и их решений».

Модернизм – это «реакция» человечества на быстро менявшиеся события, которые произошли за последние два столетия, начиная от новых философических теорий и заканчивая кровопролитными войнами. Сначала это было применимо лишь к искусству через сюрреализм, импрессионизм, кубизм, футуризм и дадаизм. Вскоре, примерно в 1920–1940-х годах, искусство модернизма перешло в массовую культуру и образование через так называемое глобальное осознание нового мира. Постмодернизм является символом уклонения от знания смысла терминов и знания истины.

В науке, как пишет Кунц, постмодернизм приходит с новыми инструментами, такими как «демократизация науки», «ответственные исследования и инновации» или «мягкий деспотизм». Giroux доказывает, что нынешние студенты не должны читать, а также участвовать в дискуссиях, в рамках которых они выходят за пределы физических и культурных границ. Студенты

«переходят» в новые границы, где используются карты знаний, социальные медиа и другие ценности, которые их организуют, дестабилизируют и заставляют перестраиваться. Обучение неразрывно связано с изменяющимися параметрами места, идентичности, истории и власти.

Постмодернизм – это радикальная форма критики, в которой обсуждаются, переводятся и переформатируются география общества, политика и культура модернизма. Появление постмодернизма показывает, что статус знания изменился окончательно, а принципы приобретения знаний устарели. Проблема в том, какую модель выберет человечество.

Переход от модернизма к постмодернизму можно охарактеризовать как шаг от биполярности к многополярности мира. Согласно исследованию Хэллидея, в постмодернизме получение объективных знаний возможно только через индуктивный метод, но в этом случае школа должна предлагать своим ученикам реальные задачи, а не задачи из отдаленного прошлого, научить учеников критически мыслить и в то же время не критиковать ненужную информацию. Школа никогда не станет привлекательной, если ученик учится немного в прошлом и немного в будущем. Его потребность – находиться одновременно в реальном и в виртуальном пространствах. Этот парадокс слабее в университетском образовании, особенно когда у студентов есть выбор учебной программы, курсов, модулей, учебников.

Согласно исследованиями Сукермани, термин «постмодернизм» имеет много значений, далеких от глубокого философского смысла. Философия постмодернизма говорит о текучести знаний и событий, о не фиксированности ссылок и точек, и поэтому человек может быть потерян, если у него нет четко определенной стратегии и тактики действия. Однако стратегия и тактика напрямую зависят от индивидуальных задатков и возможностей, практических навыков, его способности самообучения, контроля персонализации реальности, в том числе через общение.

В последнее время все больше философов считают, что постмодернизм входит в новую фазу, в которой преобладают эмоции и духовность. По словам Блейка и соавт. (1998), постмодернизм парализует интеллект. Выдвигается гипотеза о том, что образование связано с обучением студентов в гражданском духе и для государственной службы размывается. Школы превратились в учреждения, которые производят профессиональных, технически и авторитетно подготовленных работников, для которых гражданство означает не что иное, как подчинение перипетиям рынка и коммерциализации публичной сферы[1]. Однако идеи Блейка и соавт. о том, что «нет образования после постмодернизма», подверглись резкой критике. Леверинг отмечает, что эти идеи являются жесткими и провокационными.

После 2000 г. во многих работах отражаются философские ценности постмодернизма, там определены концептуальные связи между ценностями, знаниями, идентичностью и цивилизацией, чтобы представить их как совокупный прогресс эволюции общества. Такой неординарный подход расширяет границы релятивизма. Используются новые понятия, например «эксцентричность», «метафизика», «высокая культура» и «когнитивные контексты».

Постмодернистские последователи отвергают гипотезы, методы и выводы Гегеля и Декарта и возвращаются к философии Аристотеля. Таким образом, постмодернизм основывается на двух гипотезах: *нет общего знаменателя, который бы гарантировал уникальность мира или возможность объективного и нейтрального мышления*, и *системы человека саморефлексивные*. Поэтому ценности постмодернизма трансцендентны.

Хубер (2014) отмечает, что парадигма постмодернизма должна быть связана с конструктивизмом, поскольку она основывается на фрагментаризме знаний. Постмодернизм стал своего рода «туманным облаком» для конструктивистского дискурса. Как это ни парадоксально, сложно придерживаться идеи, что постмодернизм должен быть заменен чем-то более инновационным. Любые претензии должны соблюдать два условия:

• преодоление идеи институционализации постмодернизма в теории обучения;

• решение противоречий, связанных с критикой уже устаревших структур и форм.

Постмодернизм – это находка для решения современных задач образования и обучения. Однако, отвечая на вопрос *«Что приходит после постмодернизма?»*, Розе указывает на различия между живописью до и после постмодернизма: постмодернизм лишил живопись своей оригинальности, а воспитание – своих традиционных ценностей.

Однако на современном этапе необходимость абстракции мысли столкнулась с желанием некоторых художников сохранить полноту художественного опыта. Другими словами, некоторые художники пытаются адаптироваться к постмодернизму, но сохраняют законченность, цвет и полноту воспринимаемого образа. Другие же ищут новые пути, оцифровывая реальность. То же самое происходит и в образовании (табл).

Особенности	Модернизм	Постмодернизм
Выбор пути обучения	Учитель выбирает содержание	Студент выбирает дисциплины
Качество образования	Качество учебного процесса	Результат обучения
Менеджмент образования	Административный (тоталитарный, авторитарный)	Стратегический менеджмент
Модель учебного плана	Единый	Персонализированный
Учебник	Напечатанный	Цифровой

Таблица. Разница между нормами модернизма и постмодернизма

Постмодернистское образование предлагает возможность свободного выбора для всех заинтересованных сторон. Автономия студента и разнообразие открытых образовательных ресурсов определяют возможности самостоятельного выбора учебной программы, дидактического материала, учебников, а также обучение в новой социальной среде. Учителя получают больше свободы в выборе учебной программы и стратегий преподавания и оценивания студенческих работ. Чтобы определить аксиологию педагогической теории в условиях постмодернизма, важно изучить влияние *глобализации на образование* (исходя из предположения, что глобальное образование – это явление глобального масштаба).

Материализм – это философское мировоззрение, в соответствии с которым *материя* как объективная реальность является онтологически первичным началом (причиной, условием, ограничением) в сфере бытия, а идеальное (понятия, воля, сознание и т.п.) – вторичным (результатом, следствием). Материализм указывает на то, что мир состоит из материи, а сознание (обучение, поведение) является производным от материи.

Если рассмотреть материализм с точки зрения научной мысли, то получиться следующая картина. Материя является бесконечной, инертной и пассивной, а идея способна к совершенствованию. Это идея Демокрита, которая приложила путь так называемой линии Демокрита. Начиная с Платона и до XX в. линия Демокрита раздваивалась.

Левин считает, что материализм прошел от *наивного материализма* древних греков и римлян (Эмпедокл, Анаксимандр, Демокрит, Эпикур) через *метафизический и механистический материализм* (Ф. Бэкон, Гоббс, Дидро, Гольбах, Гельвеций и др.) к *диалектическому материализму* К. Маркса и Ф. Энгельса. Диалектический материализм – это философское учение, исходящее из гносеологической первичности материи. На основе диалектического материализма можно утверждать, что существует три основных закона движения и развития материи:

- закон единства и борьбы противоположностей;
- закон перехода количественных изменений в качественные;
- закон отрицания отрицания.

Однако с обоснованием единиц измерения действия (постоянная Планка) все чаще появляются новые философские идеи, которые описывают ситуации, не вписывающиеся в законы диалектического материализма. То, что сегодня считается «новым материализм», можно отнести к привилегиям, отданным человеку в следующих парах: «человек

(не человек», «человеческий ум) искусственный ум», «человек (робот», «реальный мир человека) расширенная реальность человека». Онтологическая интерпретация этих двойников с выделением человека разрушает различия между реальным и искусственным миром.

В целом философия *нового материализма* – это своего рода теория, описанная Роси Брайдотти и Мануэлем де Ландой в 1960 г., в которой утверждается, что мир является как материальным, так и нематериальным, а также что все взаимозависимо. Однако эпистемологическая основа нового материализма пронизана идеями Делеза, Спинозы и Лейбница, которые относятся к потоку материи, разума, тела и души.

Монада – ядро философии Лейбница – находит в философии нового материализма свое заслуженное место. Чартиз, Смардон и Нельсон отмечают, что последователи нового материализма признают важность действий и силу человека, но ставят под сомнение рассуждения:

что означает быть человеком?. Согласно исследованиями Гросса, новый материализм основан на философии стоицизма, которая способствовала в свое время возникновению

совершенно иной, более практичной модели мышления. Философия нового материализма позволяет понять жизнь в гармонии с природой, в которой Земля и все, что находится на Земле и за пределами Земли (космическое и божественное), включает в себя гармонию как динамическое равновесие между порядком и беспорядком.

Так, например, для организации самостоятельной работы студентов и формирования у них навыков самоорганизации мы используем инструкции, подробно расписывающие пошаговую последовательность выполнения конкретных видов работы и форму конечного результата, будь то подготовка доклада или презентации, написание эссе, реферата или планирование внеурочного познавательного мероприятия.

В поисках путей преодоления этих противоречий мы в последние годы много наблюдаем и организуем самостоятельную работу и самообразование студентов младших курсов – будущих учителей, акцентируем внимание на формировании конкретных навыков самопланирования, самоорганизации и

Литература:

1. Мирзиёев Ш.М. “Мы все вместе построим свободное, демократическое и протсветающее государство Узбекистан.Ташкент, “Узбекистан”, 2016г, 56стр.
2. Мирзиёев Ш.М. Обеспечение верховенства закона и интересов человека – гарантия развития страны и благополучия народа.Ташкент, “Узбекистан”, 2017 г, 48стр.
3. Мирзиёев Ш.М. Критический анализ, жесткая дистсиплина и персональная ответственность должны стать повседневной нормой в деятельности каждого руководителя.Ташкент, “Узбекистан”, 2017 г, 104 стр.
4. Стратегия действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах. к Указу Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года № УП-4947
5. Барбер М., Муршед М. Как добиться стабильно высокого качества обучения в школах // Вопросы образования. 2008. № 3. С. 7–57.
6. Барбер М., Муршед М. Создавая будущее: как хорошие образовательные системы могут стать еще более эффективными в следующем десятилетии // Вопросы образования. 2010. № 3. С. 6–31.
7. Деятельность Центра педагогического мастерства: настоящее и будущее // Педагогический диалог. 2012. № 1. С. 31–32.
8. Шамшидинова К.Н. Изменение парадигмы образования // Педагогический диалог. 2013. № 4. С. 7–9.

ӘОЖ 37.015.3(075.8)

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗДЕРІ

[1]Қойшыбаева Н.И., [2]Жунисбекова Ж.А.
[1]Тәшенев университеті, [2]М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
zhakena@yandex.ru

Резюме:

Любая педагогическая возможность, в том числе и образовательно-познавательная, результативна лишь в полноценном образовательно-воспитательном процессе. Без чего возможность либо не превращается в действительность, либо проявляется в заблаговременно непредвиденных, мало эффективных формах. В процессе освоения соответствующих знаний, как правило, это находит своё проявление в стихийном и малоэффективном воздействии на память, мышление учащихся. Современный учебно-воспитательный процесс предъявляет требования ориентироваться на необходимость организации и направленность освоения прилагаемых сведений, с целью достаточно основательного и разностороннего осваивания, правильной оценки и эффективного использования в практической деятельности. Авторы данной статьи акцентируют внимание на применении элементов казахских национальных игр в формировании мотивационной активности младших школьников к обучению.

Abstract:

Any pedagogical opportunity, including educational and cognitive ones, is effective only in a full-fledged educational process. Without something, the opportunity either does not turn into reality, or manifests itself in unforeseen, ineffective forms in advance. In the process of mastering relevant knowledge, as a rule, this finds its manifestation in a spontaneous and ineffective effect on the memory and thinking of students. The modern educational process imposes requirements to focus on the need for organization and orientation of mastering the attached information, with the aim of sufficiently thorough and versatile mastering, correct assessment and effective use in practical activities. The authors of this article focus on the application of elements of Kazakh national games in the formation of motivational activity of primary school students for learning.

Кілттік сөздер: *оқушы, мектеп, педагогикалық идея, оқу-тәрбие үрдісі, тәрбие, дәстүр, ұлттық ойындар.*

Keywords: *student, school, pedagogical idea, educational process, upbringing, tradition, national games.*

Қазіргі мемлекетіміздің болып жатқан әлеуметтік қатынастардың өзгерістер мен экономикалық даму нәтижесі және т.б. өзгерістер ұлттық құндылықтарымызды болашақ ұрпақтың бойына сіңіру халыққа білім беру жүйесінің барлық буындарында білім мен тәрбие беру ісін жаңа сатыға көтеруді талап етіп отыр. Бұл өз кезегінде, қазақ мектебінің бастауыш буынында пәндердің оқытудың қазіргі қалыптасқан, дәстүрлі әдістемелік жүйесін біршама өзгертіп, жетілдіре түсуді қажет етеді. Осыған орай өткен кезеңдердегі озық педагогикалық және әдістемелік идеяларды қайтадан ой елегінен өткізіп, бүгінгі заманның талабына сай, біршама өзгерген және жаңа жағдайларда қолдану ерекше маңызға ие болып отыр. Сондықтан бастауыш қазақ мектебінде пәндік оқытудың дәстүрлі әдістемелік жүйесі мен өткен кезеңдердегі озық психологиялық-педагогикалық ой-пікір, идеяларды тиімді үйлестіріп, ұштастыру мәселесінің тәжірибеде шешілуіне ерекше көңіл аударуға тиіс.

Соңғы жылдары қазақ тарихын, Қазақстандағы мәдени және қоғамдық ой-пікірлердің даму тарихын зерттеуде үлкен жұмыстар атқарылуда. Сонымен қатар қазақ халқының психологиялық-педагогикалық мәдениетіне, Қазақстандағы психологиялық-педагогикалық ой-пікірдің қалыптасуы мен дамуы мәселелеріне байланысты көптеген ғылыми еңбектер мен зерттеулер жарық көрді. Олар халық мәдениетіне деген ынта-ықыласы мен қажеттері, сондай-ақ Қазқстандағы психологиялық ой-пікірдің даму үрдісінің үздіксіздігін жаңа ұлттық көзқарас тұрғысынан сипаттайтын іргелі зерттеулердің жарық көруі қазақ халқының сауаттылығының қазіргі күнге дейінгі сабақтастығын жаңа айқындамалар тұрғысынан ашып көрсетуді талап етуде. Жеткіншек жасындағы балаларды оқытуда ұлттық ойындарда қолданудағы психологиялық ерекшеліктер және соған негіз болған рухани тамырлар мен бұлақ бастау көздерді анықтау мен зерттеудің бүгінгі күн үшін ғана емес, болашақ үшін де зор маңызы бар.

Баланы оқуға тартудағы мүмкіндігін, оқуды табысты әрі қолайлы етуге мән берген белгілі педагогтар: И.Гербард, Я.А.Коменский, К.Д.Ушинский және т,б. дәлелдеп тұжырымдаған.

Ұлттық ойындардың өзіндік психологиялық ерекшеліктері мен шарттары жөнінде Төтентаев Б., Сағындықов Е,. Алдабергенов Ә., Табылдиев Э., Толбаев Қ., Қазыбеков М., т.б. еңбектерінде жан-жақты талдау жасаған.

Көптеген зерттеушілердің: Ысмайлова Ш., Әбділманов Р., Горошенко В.П., т.б. ойынша оқушылардың ойлау қабілетін дамытудың неғұрлым тиімді жолы ол халық ойындарын пән сабақтарында қолданылуына көңіл бөлген.

Пән сабақтарында жүргізілетін оқу тәрбие жұмысы және сыныптан тыс жұмыстар өзара тығыз байланыста болады, себебі бұлар бірін-бірі толықтырады. Ұлттық ойындардың пән сабақтарында тиімді пайдаланудың ұжымшылдық рухты қалыптастыру қажеттілігіне: Жепенова А., Кәрімова Б., Бидосов Ә., Сағындықов Е., Баженов И.И., Қосанов Б.М., Қаражанұлы К., Төтентаев Б. және т.б. айтарлықтай көңіл бөлген.

Оқушылардың логикалық ой-өрісін ойын арқылы арттыруда және оларды дінге қызықтыру мәселесін А.Е.Әбілқасымова, А.М.Мыршабаева, А.Құралұлы, И.А.Лусеев, Н.Дакимова, Р.Нуртазина және т.б. айналысқан. Мұнда оқушылардың оқу үрдісіндегі бастамасын, шығармашылық іскерлігін арттыру қажет, оның әдістемелік әдіс тәсілдерін қарастырады.

Пәннен кластан тыс жұмыстарды өткізудің белгілі әдіскер маманы Қ.Қаңлыбаев оқушылардың оқуға, білімге деген ынтасы мен мүмкіндігін толық пайдалану, оларды оқу үрдісінде үздіксіз дамытып отыру және сабақ барысында алған білімдерін іс-тәжірибеде қолдану дағдыларын қалыптастыру үшін ойын түрлерін қолданудың да көздейтінін көрсетеді.

М.Н.Перова, Ә.Табылдиев, Б.Абраева, Б.Төтентаев т.б пәннен сабақ өткізу кезінде өз бетінше жұмыс ұйымдастырушы және өткізуде тұлғаның белсенділігінің қалыптасуы қарастырылады.

Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті–ұлттық және жалпы адамзаттық қасиеттері, ғылым мен практиканың жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыру және дамыту үшін қажетті жағдайлар жасау», - делінген. Осы заңның 2-бабында былай жазылған: «Жеке адамның рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін ашу, адамгершілік, тән салауаттылығы, өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, әрбір адамды дамыту үшін жағдайлар жасау жолымен оның интеллектін байыту және жеке адамның шығармашылық қабілеттерін дамыту» - мектептердегі және оқу орындарындағы білім беру жүйесіндегі негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Қызығушылық ұғымы XVII ғасырдан бастап шет елдерде философия, психология, педагогика ғылымдары саласына еніп, оқыту мен тәрбиелеу тәжірибесінде маңызды орын ала бастады. Әрбір ғылымның, әр елдің ғалымдарының қызығушылық ұғымына берген түсінігі әр түрлі. Оны сол кездегі еңбектерінен, энциклопедиялар мен сөздіктерден байқау қиын емес.

Философиялық энциклопедияда қызығушылық - адамның білім алуда, жаңа фактілермен танысуда және болмысты бейнелеудегі бағыттары - делінген.

Психологиялық сөздікте: «Адам объектіге түрлі мақсат қойып қызығады. Осы тұрғыдан қызығушылық тікелей және жанама болып екіге бөлінеді. Тікелей қызығушылық айналадағы заттардың тартымдылығынан туады. Жанама қызығу - бұл әрекеттің түп нәтижесін көксеу», - делінген.

Педагогикалық энциклопедияда: «Қызығушылық – адамның белсенді танымдық бағыттылығы, объектінің таяуда жағымды эмоция білдіру»,-делінген.

Қызығушылық туралы ғылыми тұжырымдар өте ертеден бастап айқындала түскен. Шығыс ойшылдары Әбунасыр Әл-Фараби (870-950ж.), Әбуғали Ибн-Сина (980-1037ж) және т.б. айналаны танып білуде қызығушылық рөліне мән берген. Жеткіншек жасындағы сынып балаларды тәрбиелеу барысында, олардың білімге қалыптастырудың әдіс-жолдарын қарастырған. Мәселен, Ибн-Сина «...егер ұғымды бала тәрбиеленсе, онда ол жалықпайды, сабаққа ынтасымен қызығушылығы пайда болып, басқалардан қалып қоймауға талпынады», - дейді.

Ғылыми-теориялық әдебиеттерде «қызығушылық» деген ұғым интеллектуалдық бағыттылықты (танымдылық, таңдаушылық), эмоциялық қарым-қатынасты (эмоция, қобалжу т.б.), ерік-жігер күшін (мақсаткерлік, өзіндік сезімталдық, бірбеткейлік), қажеттілікті, сол секілді тағыда басқа (интеллектілік, эмоциялық, жігерлік) психикалық үрдістердің өзара үйлесімділігін нақтылай түседі.

С.Л.Рубинштейн «Қызығушылық дегеніміз-жеке адамның бір нәрсемен жақынырақ танысып, оны уысынан шығармай тұрып, сырына тереңірек бойлау мақсатында жинақталған ой-ниеті», - дейді.

С.Л.Рубинштейннің қызығушылыққа үнемі бағыт бар, онсыз қажеттілік те, қызығушылықта болмайды деген пікірді толық қуаттауға болады. Шындығында қызығушылық өз бетінше пайда болмайды.

В.В.Давыдов, А.Запорожец және т.б. психологтар, тіпті қызығушылықты интеллектуалдық, эмоциялық, күш-жігер үрдістерінің жиынтығы деп қарайды.

М.Жұмабаев: Бір сабақтан бала күшті әсер алу үшін, баланың сол сабаққа құмар болуы шарт. Баланы құмар қылу үшін мұғалім өзі құмар болуы керек»,-дейді. Сондай-ақ, бала бір затпен танысқанда сыртқы сезімдердің көбі қатынасса, ол зат ұмытылмайды. Мысалы, бір заттың түрінде көрсет, дыбысын да естірт, ұстатып та көр, иіскет, дәмін татқыз, сипат, суретін салғыз, қызықтыр, баланың жаратылысының өзі осыны тілейді. Бала өзінің естіген нәрсесін көргісі келеді, көрген нәрсесін ұстағысы келеді. Ұстаған нәрсесінің дәмін татқысы келеді. Осы жолды ұстағанда баланың білімі керек болады деген пікірді айтады.

Қазақ халқының ауыз әдебиетіндегі ертегі, аңыз әңгімелер, ойын өлеңдері (санамақ, жаңылтпаш, жұмбақ), мақал-мәтелдер, нақыл сөздер, тереңірек үңілсек, ерте заманнан-ақ бастауыш мектептегі баланың ақыл-ойын дамытуда қарапайым ғылымдарды қалыптастыруда оның ерекше орын алатындығын айқын көруге болады. Бабаларымыздың даналық ойлары, мақал-мәтелдер ,нақыл сөздері терең философиялық пайымдауларда балаларды тәрбиелеудің, сондай-ақ, білімнің қажеттілігін насихаттауда да кең орын алған. «Ескісіз жаңа болмайды, есенсіз дана болмайды»,-деген мәтел осының дәлелі сияқты.

Халықтың психологиясының-педагогикасының бір тармағы, ұлттық мәдени тіліміздің бір бөлігі, рухани байлығымыздың қайнар көзі - ұлттық ойындар. Ойын баланың негізгі әрекеті және ол ойын арқылы үнемі дамуда болады.

С.Торайғыровтың: «Балалықтың қанына ойын азық»,- деуінің өзі көп жайды түсіндіреді. Ойын бала үшін негізгі қажнеттілік болғандықтан, оны бастауыш сынып оқушыларын жетілдіру, тәрбиелеу мақсатында ең тиімді әдіс ретінде қолдануға мүмкіндік туады. Сондықтан зерттеуіміздің барысында ойын әдісіне аса көңіл бөлініп, оны қолдану арқылы оқушылардың пәнге қызығушылығын қалыптастыру көзделді.

Жеткіншек жасындағы оқушылардың пәндерге қызығушылығын қалыптастыруда ойын санамақтар, айтыс, жұмбақтың маңызы зор.

Ең алдымен, ұйқасты өлеңдер оқушылардың поэзияға құмарлығын арттырады; сөйлеуге дағдыландырады, санамақтарды, жаңылтпаштарды жаттауға деген құлшыныс олардың есте сақтау қабілеттерін, танымдық ой өрісін дамытады. Халық негізінен,баланы үйрету мақсатымен шығарған ойын балаларды сергектікке, байқампаздыққа, тапқырлыққа баулыйды. Ойын баланың қисынды ойлауы мен психалогиялық қабілетін дамытады. Ойындар оқушылардың жас ерекшелігіне қарай таңдап алады. Мәселен, қазақ отбасында жас баланың тілі шығып, былдырлап сөйлей басталысымен ата-ана оның алақанын қытықтап, саусақтарын бүгіп - жазып, саусақ ойындарын («қуырмаш»,санамақ ойыны) ойнатады.

Ойын арқылы («он саусақ») бала оң-солын танып, кеңістікті бағдарлай білуге дағдыланады.

Жұмбақ - қазақ халқының қол өнері, тұрмыс тіршілігімен таныстырып,балалардың танымдық қызығушылығын қалыптастырады.

Жеткіншек жасындағы балалардың және сынып оқушыларының қызығушылығын қалыптастыруда қазақ халқының ауыз әдебиетінің маңызы зор. Халық ауыз әдебиетінің мазмұны қазақ халқынан әр дәуірдегі әлеуметтік тұрмыстық жағдайларымен, мал-шаруашылығымен, аң аулау, кәсіпшілік істерімен байланысты болып келеді.

Ұрпақтан – ұрпаққа жалғасып, осы күнге дейін жетіп отырған халықтың ұлттық ойындары оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастырудағы, пәндік білім берудің өзгеше бір әдістемелік құралы ретінде маңызы зор. Ойын ережесін оның орындау шешуін іздеу барысында оқушы ойланады, жауабын іздейді шешеді. Бұл оның логикалық ой өрісін дамытып,білім түсінігін молайта түседі.

Балалардың пәндерге қызығушылығын қалыптастыруда әдебиеттің елеулі көрінісінің бірі – жұмбақ. Жұмбақтар сөз түрінде де, өлең түрінде де, айтыс түрінде де кездеседі. Жұмбақ қай адамның болмасын (үлкен,кіші) родуктивтік ой өрісін, білім қорын кеңейтуге,дүние танымдық, эстетикалық көзқарасын, талғамын қалыптастыруға көмектеседі. Өз бетімен ізденушілікке, тапқырлыққа баулыйды.

Аристотель жұмбақтарды «жан-жақты ұжымдасқан метафора» - дейді. Яғни затты бейнелеп, баламалап сипаттау арқылы ұқсас заттардың қасиеттерімен түріне, аумағына, көлеміне зер салып

жұмбақты шешуші, жұмбақты шешеді, әр заттарды салыстыра көз алдына абстрактілі түрде елестетіп, дүние танымдық қабілетін дамытады.

Қазақтың жұмбақтарының көпшілігі мысалы, сандар мен байланысты болып келеді, оларда қандай да бір затты немесе құбылысты оның сандық сипаттамасын тұспалдай отырып, жұмбақтау жиі кездеседі. Жұмбақ көбіне онға дейінгі сандар кейде аса үлкен сандармен шексіздік ұғымын қамтып келеді.

Сонымен қатар ұлт ойындарын тек ойын деп қарамай, халқтың ғасырлар бойы жалғасқан асыл қазынасы, бір жүйеге келтірген тамаша тәрбие құралы деп қараған жөн. Өйткені ойын баланың дүниені танып білуге қадам жасар алғашқы басқышы. Егер баланың алғашқы өмірі тікелей айнала қоршаған ортамен байланысын, адамдармен, жолдастармен, қарым-қатынасын елеп ескермей өмір тәжірибелерінен қол үзгізу бірден өзіне бейтаныс дүниеге көшуіне мәжбүр етсек, олардың психологиясының дамуына кері әсер етуі әбден мүмкін. Оның үстіне бұл тәрбие жақыннан алысқа, жай нәрседен күрделіге, жеңілден ауырға, белгіліден белгісізге деген қағидаға да қайшы келмейді.

Қазақ хақының ұлт ойындары жеке адамдарды ғана тәрбиелеудің құралы емес, ол бүкіл қоғамдық ортаны өз соңынан ертетін ұлттың азаматын тәрбиелеп, үлгі берерліктей әлеуметік орта модельін жасаушы ретінде күрделі қызмет атқарған. Ұлттық ойындар арқылы жеке тұлғаның қалыптасып, шыңдалып халыққа танылған, сол арқылы өмірге жолдама алып, ел ішінде танымал адамдарға айналған.

Сондықтан ұлт ойындарын бүгінгі мектептегі және мектептен тыс оқу тәрбие жұмыстарына, әсіресе оқушылардың туристік іс-әрекетін ұйымдастыруға әлеуметтік-педагогикалық негіздері белгілі бір ғылыми педагогикалық алғашқы шарттарға бағындырылуы тиіс.

Әдебиеттер:

1. Қойшыбаева Н.И., Жунисбекова Ж.А., Абитиярова А.А. Педагогикалық психология. / Оқу құралы. - Алматы: Нұрлы Әлем, 2017. – 370 б.
2. Аманжолов А.С. Қазақ жұмбақтар. – Алматы: Ана тілі, 1993.
3. Әбдіразақов Е. Халық педагогикасы тәрбие өзегі (Мұғалімдермен тәрбиешілерге көмек құрал). – Алматы: Шапағат, 2003.
4. Әлімбай Т.Р. Математикадан сыныптан тыс жұмыстар мен халық есептері. - А., 1997.
5. Ғабдуллин Л. Халық ауыз әдебиеті. - Алматы, 1990.
6. Елубаев С., Елубаева С. Дидактикалық ұлттық ойындар мен логикалық есептер. – Алматы, 1995.

ӘОЖ 37.035

ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМ ЖАҒДАЙЫНДА ҰЛ БАЛАЛАРҒА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Кулабекова Г.К.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
@e.mail gulshat.gulshat.11@mail.ru

Резюме:

Данная статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме воспитания мальчиков в цифровом обществе. Проблема воспитания мальчиков в условиях современного казахстанского общества приобрела особое значение. Нравственное формирование личности - сложный и многогранный процесс, осуществляемый под воздействием различных факторов и условий. Все, с чем соприкасаются дети – накладывает отпечаток на их поведение, на их моральный облик.

Обращение к традициям казахской этнопедагогики является одним из более эффективных путей воспитания гармонически развитой личности в цифровом обществе. Передача подрастающему поколению социально-нравственных ценностей предшествующих поколений, прогрессивных традиций народа осуществляется созидательную деятельность, и приобщение детей к своей истории и произведениям народного творчества. Народные традиции и обычаи, пословицы и поговорки, в которых воплощена народная мудрость, особенно богаты морально-этическими назиданиями, наставлениями, во многом отражают бесценный педагогический опыт, направленный на приобщение к богатствам национальной, а через них – и мировой культуры, приобщение к общенациональным ценностям, следование нравственным законам жизни.

Нравственное воспитание может осуществляться на основе народных методов, которые способствуют формированию таких нравственных качеств, как сочувствие, сопереживание, отзывчивость, доброжелательные взаимоотношения.

На основе проведенного анализа литературных источников и научных работ дано понимание нравственного воспитания с соответствующими выводами.

Abstract:

This article focuses on the current issue of raising boys in a digital society. The problem of boys' upbringing in the conditions of modern Kazakhstan society has acquired a special significance. Moral formation of personality - a complex and multifaceted process, carried out under the influence of various factors and conditions. Everything that children come into contact with - leaves an imprint on their behavior, on their moral appearance.

Drawing on the traditions of Kazakh ethno-pedagogy is one of the most effective ways to foster a harmoniously developed individual in a digital society. The transfer to the younger generation of the social and moral values of previous generations, the progressive traditions of the nation, carries out creative activity, and the involvement of children in their history and works of folk art. National traditions and customs, proverbs and sayings in which people's wisdom is embodied, are especially rich in moral and ethical edification and admonitions, largely reflect the invaluable pedagogical experience aimed at bringing to national wealth, and by means of which - world culture, national values inclusion, following the moral laws of life.

Moral upbringing can be carried out on the basis of folk methods that contribute to the formation of such moral qualities as compassion, empathy, responsiveness, and benevolent relationships.

On the basis of the literary sources analysis and scientific works, an understanding of moral upbringing with the corresponding conclusions is given.

Кілттік сөздер: *цифрлық қоғам, адамгершілік тәрбиесі, этнопедагогика негіздері, отбасылық тәрбие, ұл бала тәрбиесі, салт-дәстүр, жігіт сыны, нағыз азаматты тәрбиелеу.*

Адамзат дамудың жаңа кезеңі – цифрлы қоғамға қадам басты. Цифрлық трансформация әлемдік экономиканың барлық саласы мен өнеркәсіпті оңтайландыруға, инфрақұрылым мен мемлекетаралық қарым-қатынастарды ілгерілетуге үлкен өзгерістер әкелуде. Жаһандық өркениеттің өрістеуіне тың серпін берген digital дәуір қазақ қоғамының дамуына да жан-жақты әсер етуде.

Цифрлық дәуірдегі білім берудің рөлі мен орнын нақтылау үшін өзгермелі цифрлық ландшафттың білімге тигізетін әсерін, сондай-ақ цифрлық әлемдегі перспективті білім беру стратегиялары мен тәжірибелерін әзірлеу міндетін шешу кезінде заманауи білім беру ұйымдары тұлғаның рухани қалыптасуы мен даму жағдайын назардан тыс қалдырмауы қажет.

«Біздің көз алдымызда 3.0 және 4.0 өнеркәсіп жетістіктерінің арқасында сандық технологиялар енген жаңа әлеуметтік шындық пайда болды (жасанды интеллект, виртуалды шындық, блокчейн, робототехника, заттар Интернеті, «цифрлық егіздер» және т.б.» [1,24].

Дегенмен, цифрлық дәуірдің экономика мен бизнеске әсері анағұрлым айқын және ашық болғанымен, білім мен тәрбиедегі өзгерістер соншалықты айқын болмаса да, жеке адамдар мен қоғам үшін маңызды болып есептеледі.

Қазіргі әлемде балалар күнделікті сандық технологиялардың үлкен ауқымымен тығыз байланыста. Смартфондар, планшеттер, компьютерлер және басқа да гаджеттер балалық шақтың ажырамас бөлігіне айналып, «балалық шақты ұрлаушыларға» айналып отыр. Цифрлық дәуір бала тәрбиелеудің өзіндік қиындықтарын әкелді және оларды реттеу ерекше тәсілдерді талап ететіндігі түсінікті. Бұл дәуірде балаларды тәрбиелеу тепе-теңдік пен зейінді қажет етеді. Цифрлық технологиялар оқуға, дамуға және көңіл көтеруге көптеген мүмкіндіктер ұсынады, бірақ олардың ықтимал жағымсыз әсерлері бар екендігін есте ұстаған жөн.

Қазіргі мектеп оқушылары «цифрлық аборигендер» деп аталатын Z буынына жатады. Алдыңғы Y ұрпағының балалық шағы сандық құрылғыларсыз немесе технологиялық инновацияларсыз өтсе, Z буынының балалары үшін соңғы кездегі заманауи виртуалды шындық құрылғылары олардың күнделікті өмірінің бір бөлігі болып табылады.

Шет елдік балалар психологтары қазіргі балалар «әңгімелесуден гөрі мәтіндік хабарламаларды артық көреді... Z буынының ерекшелігі – «адамдар арасындағы қарым-қатынастардың аз, керісінше техногенді қарым-қатынастың басым» екендігін атап отыр.

Цифрлық дәуірдегі балаларды тәрбиелеудің маңызды аспектілерінің бірі – баланың экран алдында өткізетін уақытына «*сау, нақты»* шектеулер қою. Виртуалды әлемде өткізілетін уақыттың көптігі баланың физикалық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуына теріс әсер етуі мүмкін. Ата-аналар мен педагогтар баланың экран алдында өткізетін «ақылға қонымды уақытын» анықтап, әртүрлі цифрлық емес әрекеттерді қамтитын қызметтің кестесін құруы, цифрлық технологияларды қолдану дағдыларын игеруге көмектесуі керек.

Цифрлық әлемдегі әлеуметтену қалай болмақ? Ол «мыналармен байланысты – әлеуметтік институттардың рөлі мен орнының өзгеруі, адам өмірі және оның қауіпсіздігі. Негізгі мәселе – адамгершілікке қарсы қасиет туралы ақпараттың әлеуметтік желілердегі қолжетімділігі, қарым-қатынас мәдениеті деңгейінің төмендігі, сонымен қатар девиантты мінез-құлықтың дамуы, ұрпақтар арасындағы қақтығыстардың шиеленісуі, дамуды дараландырудағы қиындықтар» [2,363].

Соңғы уақыттарда жүргізіліп жатқан зерттеулер мен статистика ұл балалардың компьютерлік ойындарға басым қызығушылық танытатынын және қыздарға қарағанда көбірек уақыт бөлетінін растайды.

Күнделікті өмірде өзін-өзі тұлға ретінде жүзеге асыра алмаған ұл балалар компьютерлік ойындарда компьютерлік кейіпкердің рөлін алады, онымен өзін сәйкестендіреді және жаңа рөл арқылы нақты өмірде қанағаттандырылмаған қажеттіліктерге қол жеткізуге мүмкіндік алады. Осыдан кейін, бала неғұрлым көп ойнай бастаса, ол үшін нақты өмір мен виртуалды әлем арасындағы айырмашылықтар соғұрлым айқын және маңызды болады. Бірте-бірте ойын оның өмірлік проблемаларын өтеу құралына айналады: шытырман оқиғаларға деген «шөлді қанағаттандыру», отбасындағы немесе құрдастарымен қарым-қатынастың бұзылуынан туындаған эмоционалды-психологиялық шиеленісті төмендетуге деген ұмтылыс, физикалық немесе эмоционалды зорлық-зомбылықтан аулақ болу қажеттілігі, мектептегі сәтсіздікке байланысты проблемалардан аулақ болу, демалуға деген ұмтылыс және т. б.

Ұл бала тәрбиесінің қазақ қоғамындағы маңызы өте жоғары. Гаджетке тәуелділік ұл бала бойындағы қасиеттердің өзгеруіне, әлеуметтік ролінің толыққанды орындалмауына әкеліп соқтыратыны белгілі. Бұл мәселелерді оңды шешудің бірден-бір тиімді жолы – қазақтың ұл бала тәрбиелеу дәстүріне қайта оралу деп санаймыз.

Мақсатымыз айқын – ғасырлар бойындағы даму үрдісінде қалыптасқан білім мен ғылым, таным мен тәрбие жетістіктерін ұл баланың санасына жүйелі түрде сіңірту болып табылады. Адамның мінез-құлқының қалыптасуына оның өмір сүру ортасы мен күн көру үрдісі ықпал етеді. Ұлттық қадір-қасиет, әдет-ғұрып пен дәстүр ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, біздің заманымызға жетіп отыр.

«Ұлттық мінез-құлықты халықтың бай тәжірибесі арқылы тарихи тұрғыда қалыптасқан әдетінің, жалпы және ерекше қасиеттерінің бірлігі деп ұғамыз. Қазақ халқының адамгершілік іс-әрекетіне келетін болсақ ол көшпенділік өмір салтына үнемі өз жерін шапқыншылардан қорғау барысында, көршілес халықтармен қарым-қатынаста қалыптасады. Біздің халық момындықты, бой ұсынушылықты, бейбітшілікті құрметтейді. Қазақтардың адам рухының мәңгілігіне сену саналы тәртібі мен мінез-құлқының қалыптасуының адамгершілікті негізі болып табылады.» [3, 115.]

Ұлттық тәрбие өз бастауын қазақ отбасынан алып, салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар негізінде іс-әрекеттер мен қарым-қатынастар арқылы үздіксіз, жүйелі түрде жүргізіліп келеді. Халықтың салты мен дәстүрінің, ауыз әдебиеті мұраларының, ұлттық ойындар мен мерекелердің тәрбиелік әлеуеті өте зор. Аталған құндылықтар адамдардың сенім-нанымдарын бейнелеп қана қоймай, олардың рухани әлемінің байлығын, өзара қарым-қатынастағы ізгілік пен мейірбандықты, бауырмалдылық пен адамгершілікті, болашаққа сенімді бейнелейді.

Халқымыз ұл баланы ерекше ұлықтап, «ұл туғанға күн туған» деп зор бақыт санаған. Отбасының иесі, ұлт қорғаны, білімді де парасатты деп «ер жігіттің сынын» белгілеген. Жігіттің сыны ең алдымен оның адамгершілік қасиеттерімен ерекшеленеді.

Адамгершілік – қоғамдық өмірдің тарихи-әлеуметтік заңдылықтарына сәйкес, адамдар арасындағы адамдық қарым-қатынастар жүйесін реттеп отыруға негіз болып табылатын, қауымдық, әулеттік, халықтық игі іс-әрекеттер, мінез-құлықтағы имандылық пен инабаттылықты, әдептілік қалыптарын көрсететін терең мәнді ұғым. Адамгершілік барлық адамдарға тән қасиет ретінде, өмірдегі кесір-қырсық, жанға жат мінездер мен кереғар іс-әрекеттерге қарсы күресу барсында қалыптасады. Қазақ халқының ұлттық әдеп-салтында адамгершілік жоғары бағаланады. Адамдық қалыпты, әдепті сақтай алмаған адам «адамгершіліктен шыққан» болып есептеледі. [4, 54-55бб.]

Ұлттық тәрбиедегі қасиеттер: парасаттылық, ақылдылық, кісілік, ізеттілік, имандылық, адамгершілік тәрбиесінің зор мәні туралы «Орхон-Енисей» жазуларының, ғұлама ғалымдар Ибн Сина, Әбу Насыр әл-Фарабидің, түркі тілдес халықтардың ортақ жауһарлары Жүсіп Баласағұн, Махмұд Қашқари, Ахмет Яссауи, Ахмет Жүгінеки, Қадырғали Жалайри, Мұхаммед Хайдар Дулатидің тасқа қашап жазылған шығармаларының ұл бала тәрбиесінде алатын орны ерекше.

Қазақтың ер жігітіне тән адами қасиеттерді тәрбиелеу туралы Асан қайғы, Шалкиіз, Ақтамберді, Бұқар, Шал, Үмбетей, Дулат Бабатайұлы, Махамбет Өтемісұлы және т.б. ақын-жыраулар құнды ақыл-кеңестері мен даналық өсиеттерін терме-жырлары арқылы толғап, көзқарастарын өздерінің әдеби-көркем шығармаларына арқау етті.

Отандық ғылымда қазақтың ұлттық дәстүрлерін жинақтап зерттеу, саралап игеру, оларды ұл бала тәрбиесіне кеңінен ендіру жұмыстары жүйелі түрде жүргізілуде және цифрлық қоғамда белсенді жалғасын табуы шарт деп есептейміз.

Қазақ шаңырағында ұл баланы дүниеге келген сәтінен бастап ер азамат атанғанға дейін өмір сүруге және тұрмыс әрекетінің түрлі жолдарына үйреткен. Тұрмыс-салт әрекетін жетік меңгерген ұл баланы ел қорғауға даяр, ақыл-парасаты толысқан саналы азамат деп санаған. Ұл баланы үлкенді сыйлауға, жеке адамның адамгершілік іс-әрекеті мен мінез-құлқының жақсылық көрінісі – кісілікке, әлеуметтік тәртіптің, борыш пен міндеттің айғағы – әдеп сақтауға, жақсы мінез бен батылдықтың көрінісі – намыс, абырой, шыншылдыққа, ата дәстүрін ардақтау және т.б. сынды қасиеттерге баулыған. Қазақ тәліміндегі «жігіттің сыны» деген ұғымды осындай қасиеттер құрайды.

Ұл балаларды тәрбиелеудегі ерекшеліктердің бірі – отбасындағы ер азаматтарды, яғни ата, әке, ағаны үлгі тұту, оларға құрметпен қарап, олардың игі істерін қайталау болып табылады. Бұған «Әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер», «Әкелі бала – жау жүрек», «Әкесі бар баланың жебесі тастан өтеді», «Аға әдепті болса, іні әдепті», «Аға алдында арсыз іні сөйлейді», «Елдің баласы бола алмаған ағасы да бола алмайды» және т.б. мақалдар дәлел бола алады.

Қазіргі цифрлық қоғам, жасанды интеллект жағдайында ұл балалар үшін өз халқының өткен тарихын, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпы мен мәдениетін мақтан тұту өте маңызды. Бүгінгі қазақ қоғамында халықтың өмір тәжірибесінде қалыптасқан тәртіп пен мінез-құлыққа байланысты игі дәстүрлердің сақталмауы, оларды меңгермеу және жауапкершілікпен қарамау сынды олқылықтар кездесуде. Ұл бала-ер жігіт-азаматты тәрбиелеу қазақ қоғамындағы ең жауапты іс. Бүгінгі азамат ру, тайпа намысын қорғаушы емес, ол енді мемлекеттік мүддеге қызмет ететін, білімді, саналы, ұлт тәрбиесінен нәр алған, адамгершілік нормаларды бойына сіңірген, цифрлық қоғамның жаңалықтарын ұтымды пайдаланатын азамат.

Қорытындылай келе, бүгінгі таңда жаһандану өзгерістеріне бейім тұрғандардың ең белсенді бөлігі жастардың өзге мәдениет пен дәстүрлерге қызығушылық танытуы көкейкесті мәселелердің қатарында деп тұжырымдаймыз. Сондықтан жас ұрпақты, ұл балаларды қоғамда және елімізде болып жатқан жат әрекеттерден сақтап, рухани құндылықтарға бағдарлау өте маңызды. Цифрлық қоғам жағдайында болашаққа бағдар келешек ұрпақтың тәрбиесіне оңды ықпал ететін деңгейде жасалуы қажет. Біз тәрбие ісінде өзге елдердің мәдениетіне еліктеуден алшақ болып, өз ұлтымыздың салт-дәстүрі мен тәрбие жүйесін негізге алуымыз керек.

Халық ұғымындағы текті, әдепті, ержүрек, табанды, қырағы, бекзат, яғни «сегіз қырлы бір сырлы» ер жігітті тәрбиелеу қазақ қоғамының ұл бала, ер жігіт тәрбиесінде қол жеткізгісі келетін басты мақсаты.

Әдебиеттер:

1. Вихман В. В., Ромм М. В. «Цифровые двойники» в образовании: перспективы и реальность // Высшее образование в России. 2021. Т. 30, № 2. С. 22–32. DOI: 10.31992/0869-3617-2021-30-2-22-32
2. Ромм Т. А., В, Ромм М. В. Воспитание в цифровую эпоху. Изв. Сарат. ун-та. Нов. сер. Сер.: Акмеология образования. Психология развития. 2021. Т. 10, вып. 4 (40).
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. Университеттер студенттеріне арналған оқу құралы. Астана. Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия университеті. 1998ж. -378б.
4. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы (Оқу құралы). – Алматы: «Санат», 2001. – 320бет.

УДК 1/14 (574)

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ И ГРАЖДАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ПОЛИЯЗЫЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Лекерова Г.Ж.
Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
gulsimlekerova @mail.ru

Түйін:

Мақала көп тілді ортада балалардың тұлғалық өзін-өзі айқындауының психологиялық проблемаларын зерделеуге, олардың мәдени құндылықтары мен азаматтық бірегейлігін қалыптастыруға ықпал ететін құндылықтар бағдарларын таңдауға арналған. Жас ұрпақта осы феноменді анықтау Қазақстанның көп мәдени кеңістігін дамытудың серпінді үрдістері мен перспективалары тұрғысынан маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Қазіргі қоғамда жаһанануға, технологиялардың дамуына, қоғамдық және экономикалық жағдайлардың өзгеруіне байланысты құндылықтар елеулі өзгерістерге ұшырауда. «Отбасы» құндылығы қазақстандықтардың санасында. Отбасы адамның тұлғалық құндылықтары мен дүниетанымын қалыптастыру үшін негіз болып табылады. Психологиялық ғылымда тілдік сана-сезім оның мәдени және қоғамдық құндылықтарын қоса алғанда, қоршаған ортаның көзқарасын көрсетеді деген ереже жатыр. Осы мәселені зерттеуде пәнаралық тәсілді ескеру керек, ол лингвистикалық, педагогикалық, мәдениеттану, психологиялық және социологиялық аспектілерді біріктіруден тұрады. Құндылықтар қоғамдық өмірдің маңызды элементі болып табылады және қоғам басшылыққа алатын негізгі нормалар мен қағидаттарды көрсетеді. Эксперимент барысында айтылған басқа да маңызды құндылықтар білім, денсаулық және дәстүр болып табылады. Зерттеу нәтижесінде бөлінген құндылықтар мынадай санаттар бойынша жіктелуі мүмкін: рухани, қоғамдық, материалдық және мәдени құндылықтар. Рухани құндылықтарға мейірімділік, адамгершілік, адалдық, бақыт, махаббат, құрмет, сенім, мораль және бостандық ұғымдары кіреді. Қоғамдық құндылықтар бейбітшілік, әділеттілік, прогресс, қауіпсіздік және тұрақтылық сияқты ұғымдарды қамтиды. Материалдық құндылықтар денсаулық, білім және ақшаны қамтиды. Мәдени құндылықтарға өнер мен дәстүр кіреді.

Abstract:

The article is devoted to the study of the psychological problem of personal self-determination of children in a multilingual environment, the choice of value guidelines that contribute to the formation of their cultural values and civic identity. The identification of this phenomenon among the younger generation is one of the most important tasks in the light of dynamic trends and prospects for the development of the multicultural space of Kazakhstan. In modern society, due to globalization, the development of technology, changes in social and economic conditions, values are undergoing significant changes. The value of "family" in the minds of Kazakhstanis. The family is the basis for the formation of personal values and the worldview of a person. In psychological science, there is a provision that linguistic consciousness reflects a vision of the world around it, including its cultural and social values. In the study of this issue, an interdisciplinary approach should be taken into account, which consists in combining linguistic, pedagogical, cultural, psychological and sociological aspects. Values are an important element of public life and reflect the basic norms and principles that guide society. Other important values that were mentioned during the experiment are education, health, and traditions. The values highlighted by the study can be classified into the following categories: spiritual, social, material and cultural values. Spiritual values include notions of kindness, humanity, honesty, happiness, love, respect, faith, morality, and freedom. Societal values include concepts such as peace, justice, progress, security and stability. Material assets include health, education and money. Cultural values include art and tradition.

Ключевые слова: *культурные ценности, гражданская идентичность, семья, сознание, образование, здоровье, традиции, полиязычное пространство, эпоха, глобализация.*

Казахстанское общество столкнулось с необходимостью формирования новой гражданской идентичности в эпоху глобализации и модернизации. Необходимо изучать вопросы, затрагивающие языковые и культурные аспекты, формирующие будущее поколение в условиях глобализации и интенсивных культурных контактов. На формирование мировосприятия детей колоссальное воздействие оказывает расширение доступа к цифровым и медиа ресурсам. Новаторским в контексте стратегии социального развития многонационального современного Казахстана является исследование влияния детской литературы на формирование культурных ценностей и гражданской идентичности. В психологической науке лежит положение о том, что языковое сознание отражает видение окружающего мира, включая его культурные и общественные

ценности. В исследовании данного вопроса следует учитывать междисциплинарный подход, который заключается в объединении лингвистического, педагогического, культурологического, психологического и социологического аспектов. С точки зрения психолингвистики следует провести анализ роли языка в формировании культурных ценностей и гражданской идентичности в поликультурном пространстве. В этой связи важно изучить влияние культурного и социальных контекстов на личностное развитие и самоопределение личности. Педагогический аспект подразумевает поиск эффективных стратегий формирования культурных ценностей и гражданской идентичности подрастающего поколения Казахстана посредством детской литературы. С учетом данных различных направлений исследования, возможно расширение теоретических знаний о влиянии поликультурной среды на формирование идентичности, предоставить практические рекомендации и шаги для решения вопросов развития культурных ценностей и гражданской идентичности подрастающего поколения.

Ценность «семья» в сознании казахстанцев.

Концепт «ценность» является одним из фундаментальных феноменов в лингвистике и философии. Данный концепт отражает представления человека о том, что в жизни имеет весомое значение, что является значимым и желанным. В современном обществе в связи с глобализацией, развитием технологий, изменением общественных и экономических условий ценности претерпевают значительные изменения.

Ценности являются важным элементом общественной жизни и отражают основные нормы и принципы, которыми руководствуется общество. Ценности могут быть различными для разных групп людей и разных этапов исторического развития. В современном обществе молодежь может ценить свободу, независимость и самовыражение, тогда как старшее поколение может больше ценить традиции, семейные ценности и уважение к авторитетам [1].

Важно отметить, что ценности могут изменяться со временем и в зависимости от изменения общественных условий. Так, с развитием технологий и науки, ценности, связанные с экологией и охраной окружающей среды, могут стать более актуальными и важными.

Когнитивные аспекты концепта наиболее объективно могут быть получены посредством анкетирования как инструмента, позволяющего выявить индивидуальные и коллективные представления о ценностях. Вид анкетирования, ассоциативный эксперимент, является одним из эффективных методов исследования концептов, используемых в когнитивной лингвистике для исследования концептов. Он позволяет выявить ассоциативные связи, существующие между концептом и другими концептами в сознании носителей языка. В случае с концептом «ценность» ассоциативный эксперимент как один из эффективных методов может дать представление о том, какие ценности являются значимыми для носителей языка, какие ассоциации возникают у респондентов при упоминании этого концепта. Данный метод позволяет получить более подробную информацию о том, как носители языка понимают рассматриваемый концепт, какие характеристики ему приписывают. Таким образом, анкетирование является универсальным инструментом, позволяющим выявить когнитивные аспекты концепта «ценность» в их индивидуальном и коллективном измерении.

На основании анализа полученных результатов ассоциативного эксперимента на слово-стимул "ценность" можно подвести следующие выводы:

В первую очередь, в сознании казахстанцев, в частности молодежи, ценность ассоциируется, прежде всего, с семьей. Это наиболее часто встречающаяся реакция, которая была получена от 25% испытуемых. Семья рассматривается как источник любви, поддержки, безопасности и благополучия. Она является основой для формирования личностных ценностей и мировоззрения человека.

Семья – это наиболее часто упоминаемая ценность, которая ассоциируется с любовью, поддержкой, безопасностью и благополучием. Семья является основой для формирования личностных ценностей и мировоззрения человека. Казахский народ издревле славился крепкими семейными традициями. Семья для казаха всегда была на первом месте, она являлась основой его жизни и благополучия. Отношения в казахской семье строились на принципах любви, уважения и взаимопомощи.

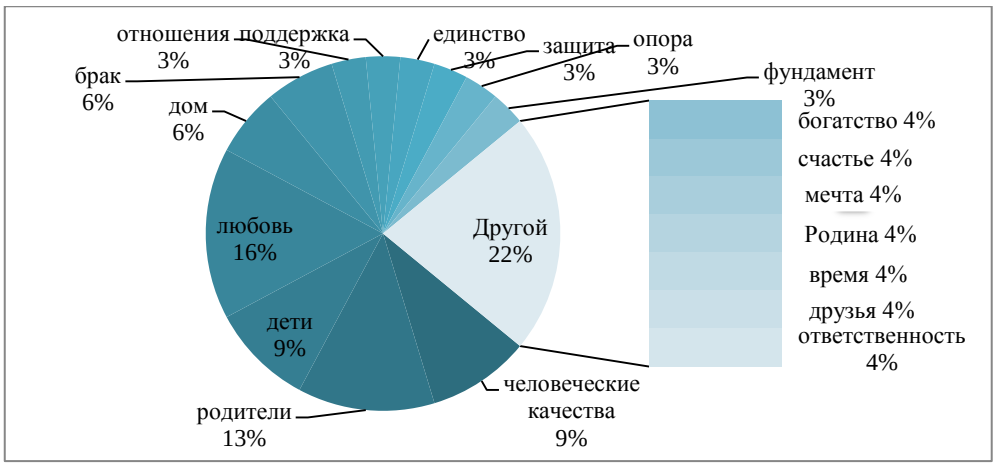

Рисунок 2. Список ассоциации, связанные с понятием «семья»

Рисунок 2 отображает диаграмму ассоциаций «семьи», который представляет собой круговую диаграмму, разделенную на сектора, обозначающие различные ассоциации связанные с понятием "семья". На диаграмме видно, что наиболее часто встречающимися ассоциациями со словом "семья" являются:

- Любовь - 16%
- Родители - 13%
- Дети - 9%
- Дом - 6%
- Поддержка - 3%

Эти ассоциации свидетельствуют о том, что семья в сознании людей ассоциируется, прежде всего, с любовью, родительской заботой, детьми и домашним уютом. Одним из важных аспектов казахского менталитета является уважение к родителям и старшим. Это уважение проявляется во всех сферах жизни, в том числе и в семье. Старшие члены семьи пользуются особым авторитетом и уважением. Они считаются носителями мудрости и опыта, и их мнение всегда учитывается.

В казахской культуре существует множество пословиц и поговорок, которые отражают важность уважения к старшим. Вот некоторые из них:

- "Ата-бабадан қалған қазына - тіл" (Наследие предков - это язык).
- "Атаның сөзін тыңдасаң, ақылды боласың" (Если будешь слушать слова отца, станешь мудрым).
- "Ана - алтын бесік, әке - алтын дің" (Мать - это золотая колыбель, отец - это золотой ствол).

В современном Казахстане уважение к старшим также остается важной ценностью. Это проявляется в том, что в общественных местах, транспорте и других местах люди всегда уступают место старшим. Молодые люди обращаются к старшим по имени и отчеству, а также стараются быть с ними вежливыми и обходительными.

Другие ассоциации, которые встречаются в диаграмме, также отражают важные аспекты семейной жизни. Так, ассоциации "отношения", "единство", "защита", "опора" указывают на важность семейных отношений, их объединяющую и поддерживающую функцию. Ассоциации "брак", "богатство", "счастье", "мечта", "родина" отражают различные аспекты семейного благополучия и счастья. Казахская семья является важной частью казахской культуры. Она является основой общества и играет важную роль в жизни каждого казаха.

Стоит отметить, что в казахском языке существует множество пословиц и поговорок, которые отражают важность семьи и семейных ценностей. Вот некоторые из них:

- "Отбасы - бақыттың кілті" (Семья - ключ к счастью).
- "Бала - ата-ананың бақыты" (Ребенок - это счастье родителей).
- "Ата-анаға құрмет - ұрпаққа міндет" (Уважение к родителям - это долг потомков).

В целом, диаграмма ассоциаций на *Рис.2* семьи дает представление о том, как это понятие воспринимается в современном казахстанском обществе. Она показывает, что семья является важным социальным институтом, который оказывает значительное влияние на жизнь людей. Она включает в себя слова и фразы, которые отражают различные аспекты понятия "семья", такие как: состав семьи, отношения в семье, значение семьи для человека и общества.

Образование, здоровье, и традиции.

Другими важными ценностями, которые были упомянуты в ходе эксперимента, являются *образование, здоровье, и традиции*. Образование позволяет человеку развиваться, приобретать новые знания и навыки, что повышает его ценность в глазах общества. Здоровье также является важной ценностью, упоминаемой в 12 реакциях. Оно рассматривается как основа счастливой и полноценной жизни. Здоровье рассматривается как необходимое условие для полноценной жизни и реализации своих возможностей. За исключением, в качестве ценностей были упомянуты такие понятия, как мораль, доброта, честность, справедливость, дружба, любовь, свобода, счастье. Эти ценности отражают нравственные ориентиры человека и определяют его отношение к себе и окружающим.

В исследовании было проанализировано 14 упоминаний лексемы «образование». Образование – это возможность для человека развиваться, приобретать новые знания и навыки. Образованный человек более ценен в глазах общества и имеет больше возможностей для самореализации. Результаты исследования не остались без учета наиболее часто встречающихся реакции с понятием "образование", первым выступает лексема - "мораль" (40%). Это говорит о том, что образование в общественном сознании ассоциируется прежде всего с формированием нравственных ценностей и установок. Другими значимыми реакциями являются "знание" (20%) и "воспитание" (10%). "Знание" указывает на то, что образование рассматривается как процесс передачи и усвоения знаний. "Воспитание" подчеркивает значение образования для формирования личности человека. Реакции "навык" и "история" встречаются реже и относятся к более узким аспектам образования. "Навык" указывает на практическую направленность образования, а "история" - на его связь с прошлым. Реакция "любознательность" встречается всего один раз и, вероятно, отражает индивидуальное восприятие образования одним из участников эксперимент

По итогам эксперимента следующей основополагающей реакцией, с частотностью 13 упоминаний, среди всех полученных данных, зафиксировано «здоровье». Здоровье – это необходимое условие для полноценной жизни и реализации своих возможностей. Здоровый человек может заниматься любимым делом, достигать поставленных целей и вносить свой вклад в развитие общества. Казахская культура богата пословицами и поговорками, в которых отражены жизненные ценности народа. В пословицах и поговорках о здоровье прослеживается мысль, о том, что оно является основой всего. Вот некоторые примеры:

- "Ауылдың қазынасы - су, адамның қазынасы - денсаулық" (Драгоценность аула - вода, драгоценность человека - здоровье).
- "Денсаулық – зор байлық" (Здоровье дороже богатства).
- "Денсаулық - барда сезбейді, кетсе іздейді" (Здоровье, когда есть, не чувствуешь, когда уходит, ищешь) [2].

Рисунок 3. Актуальные ценности казахской культуры по данным ассоциативного эксперимента

Эти пословицы и поговорки свидетельствуют о том, что казахи издавна считали здоровье важнейшим жизненным благом. Оно сравнивается с богатством, которое невозможно купить за деньги. Здоровье ценится не только когда есть, но и особенно когда его нет.

Принимая во внимание ответы респондентов, ценности можно классифицировать по современным взглядам Исследование концепта «ценность» показало, что данный концепт включает в себя широкий спектр понятий, которые можно разделить на четыре основные категории: духовные, общественные, материальные и культурные ценности. Среди реакций, относящихся к духовным ценностям, наиболее часто встречаются следующие:

- доброта (4 реакции);
- человечность (3 реакции);
- честность (2 реакции);
- порядочность (2 реакции);
- счастье (2 реакции);
- любовь (2 реакции);
- уважение (2 реакции);
- вера (3 реакции);
- мораль (2 реакции);
- свобода (2 реакции);

Среди реакций, относящихся к общественным, наиболее часто встречаются:

- мир (3 реакции);
- справедливость (2 реакции);
- прогресс (2 реакции);
- безопасность (1 реакция);
- стабильность (1 реакция);

Среди реакций, относящихся к материальным ценностям, наиболее часто встречаются:

- деньги (4 реакции);
- здоровье (3 реакции);
- образование (2 реакции);
- недвижимость (1 реакция);
- Среди реакций, относящихся к культуре, наиболее часто встречаются:
- искусство (5 реакции);
- традиции (12 реакции);

На Рисунке 3 продемонстрирована информация проведенного ассоциативного эксперимента, применением инструмента WORDCLOUDS для создания ассоциативных карт [3]. Данный Wordclouds в виде казахстанской территориальной карты позволяет наглядно продемонстрировать актуальные ценности казахской культуры, выделяя их по цвету и большими буквами. В конечном итоге проведенного исследования, ассоциативного эксперимента, на концепт "ценность" были получены следующие выводы:

В исследовании приняли участие 102 респондента, большинство из которых составляют молодые люди в возрасте от 17 до 22 лет (85,25%).

В ходе анализа результатов эксперимента было выявлено, что ценности, которые являются важными для казахстанцев, имеют преимущественно духовный характер. Семья была самой часто упоминаемой ценностью, связанной с любовью, поддержкой, безопасностью и благополучием. Образование также занимает важное место, как возможность для развития и самореализации. Здоровье рассматривается как необходимое условие для полноценной жизни и достижения целей.

Другими значимыми ценностями, упомянутыми в ходе эксперимента, были традиции, доброта, честность, справедливость, дружба, любовь, свобода, счастье. Эти ценности отражают нравственные ориентиры людей и определяют их отношение к себе и окружающим.

Ценности, выделенные в результате исследования, могут быть классифицированы по следующим категориям: духовные, общественные, материальные и культурные ценности. Духовные ценности включают в себя понятия доброты, человечности, честности, счастья, любви, уважения, веры, морали и свободы. Общественные ценности включают такие понятия, как мир, справедливость, прогресс, безопасность и стабильность. Материальные ценности включают здоровье, образование и деньги. Культурные ценности включают искусство и традиции.

В результате изучения был получен материл, анализ которого позволил заключить, что ценности, которые являются важными для респондентов, принадлежащих к разным культурам и проживающим на территории Казахстана, носят преимущественно духовный характер. Они связаны с такими понятиями, как семья, образование, здоровье, жизнь, мораль, доброта, честность, справедливость, дружба, любовь, свобода, счастье.

Проведенный ассоциативный эксперимент позволяет более глубоко понять структуру ассоциативных сетей слова-стимула «ценность», а также выявить общие тенденции и различия в

их формировании в зависимости от контекста и/или личных особенностей испытуемых. Таким образом, ассоциативный эксперимент является важным методом в филологии (психолингвистике), который дополняет и обогащает результаты, полученные через анкетирование, и позволяет углубить понимание ассоциативных процессов. Ассоциативный эксперимент показал, что люди ценят различные аспекты жизни, как материальные, так и нематериальные. Анализ данных показывает, что в сознании казахстанцев ценности, связанные с семьей, человеком и обществом, являются наиболее значимыми. Наиболее распространенными ассоциациями с концептом "ценность" являются такие понятия, как "семья", "здоровье", "образование", "счастье", "жизнь", "духовность". Эти ассоциации отражают то, что люди ценят такие важные аспекты жизни, как близкие отношения с другими людьми, здоровье, любовь, счастье, возможность жить полной жизнью. В целом, результаты эксперимента показывают, что казахстанцы придерживаются традиционных ценностей, связанных с семьей, человеком и обществом.

Данное исследование позволило понять, какие ценности наиболее значимы для казахстанцев, особенно для молодежи. Эти результаты могут быть полезны при разработке программ и стратегий, направленных на поддержку и развитие этих ценностей в обществе. Можно отметить возможный второй этап ассоциативного эксперимента для выявления восприятия концепта "ценность" может быть направлен на оценку значимости реакций, полученных на первом этапе. Для этого имеется возможность использование шкалы Лайкарта, используемая для измерения отношения человека к какому-либо объекту или явлению [4]. Она состоит из ряда утверждений, каждое из которых оценивает объект или явление по определенной шкале.

Литература:

1. Фалежинский, Д.А. Ценности казахской и немецкой культур в сравнительном аспекте // Материалы VI Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум», 2014
2. Қазақ халқының мақалдары мен мәтелдері / ; жалпы ред. басқ. С. Садырбайұлы... – Алматы : Қазақ университеті, 2012. - 227
3. Alifia Ghantiwala Using WordClouds and N-grams to visualize text data, 2022
4. Jebb AT, Ng V. and Tay L. A. Review of Key Likert Scale Development Advances: 1995–2019. Front. Psychol. 12:637547. 2021 doi: 10.3389/fpsyg.2021.637547

ӘОЖ: 159.922.7/.8

ТОЛЫҚ ЕМЕС ОТБАСЫНДАҒЫ ЖЕТКІНШЕКТЕР АГРЕССИЯСЫ

Малгайдрова Г.Т.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

gulsara85_20@mail.ru

Резюме:

В статье рассматривается, как развод родителей в семье снижает устойчивость эмоциональной сферы подростков и уровень их адаптации к жизни, искажает их представления о семье, а также негативно влияет на самовосприятие ребенка. Развод в семье — это не только эмоциональное потрясение для супругов, но и негативное влияние на их детей, особенно подростков. По мнению экспертов, наибольший эмоциональный стресс при разводе испытывают женщины и подростки. Развод — третье по тяжести горе для женщин после смерти ребёнка и супруга. Стресс, вызванный разводом, может стать для них источником определённого стресса. Существуют также типы неполных семей. Разведённые семьи также подвержены психологическим проблемам, возникающим не только у детей-подростков, но и у родителей. Кроме того, основным вопросом являются причины агрессивного поведения подростков из неполных семей и пути их профилактики.

Abstract:

The article examines how divorce of parents in a family reduces the stability of the emotional sphere of teenagers and the level of their adaptation to life, distorts their ideas about the family, and also negatively affects the child's self-perception. Divorce in a family is not only an emotional shock for spouses, but also a negative impact on their children, especially teenagers. According to experts, women and teenagers experience the greatest emotional stress during divorce. Divorce is the third most serious grief for women after the death of a child and a spouse. The stress caused by divorce can be a source of certain stress for them. There are also types of single-parent families. Divorced families are also prone to psychological problems that arise not only in teenage children

but also in parents. In addition, the main issue is the causes of aggressive behavior of teenagers from single-parent families and ways to prevent it.

Ключевые слова: *семья, развод, подростки, адаптация к жизни, образ Я, эмоциональное поле.*

Қазіргі заманда отбасының құрылымы өзгеріп, оның мүшелер саны азайып, бала саны да кеми түсті. Қоғамдағы әлеуметтік, мәдени экономикалық жаңғырулар, әр түрлі сипаттағы әлемдік деңгейдегі ақпарат алмасу, отбасы мүшелерінің арасындағы қарым-қатынас сипатына да өз әсерін тигізіп отыр. Қазіргі аналардың көпшілігі жұмыс жасайтын болғандықтан бала уақытының көбін пассивті тәрбиешілермен өткізеді. Бала тәрбиесі қалалық отбасына тән болып отырған келесі ерекшеліктерімен шартталған: балалардың көбісі күннен күнге ұлғайып отырған айырылысулардың нәтижесінде әкесіз немесе анасыз өседі; теледидар, жеке бөлме т.с.с. өркениеттің жетістіктері балалар мен олардың ата-аналарының арасындағы қарым-қатынас процесін қиындатады.

Қазақстан Республикасының Конститутциясында «балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың табиғи құқығы әрі парызы» деп, отбасының міндеті нақты көрсетілген.

«Қазақстан-2030» бағдарламасында балаларымызды алыс болашақта қандай сапада көруіміз керектігі айтылған. Сонымен бірге, отбасы туралы заң жоғары және орта білім тұжырымдамасында әрбір отбасына өзінің ұрпағын тәрбиелеп, қатарға қосу міндеті жүктелген.

Біз «отбасы» дегенде, қиялымызда тамаша сурет елестейді: атасы, әжесі, әкесі, анасы, балалары, немерелері. Олар бақуатты, барлығының көңіл-күйі жақсы әрі бақытты. Бірақ шынайы өмірдің қуанышы мен қиындығы да аз емес. Қоғамда толық отбасылармен қатар, толық емес отбасылары да бар екені жанымызды ауыртады. Сондықтан да, біз мақалада толық емес отбасы мәселелеріне тоқталмақпыз. Толық емес отбасылар түрлі себептер салдарынан пайда болады: некеден тыс баланың туылуы, ата-анасының біреуінің қайтыс болуы, некені бұзу немесе ата-аналардың бөлек тұруы; сәйкесінше толық емес отбасылардың негізгі түрлері көрініс табады: некесіз, жетім қалған, ажырасқан, тарап кеткен.

Сондай-ақ, әкелік және аналық отбасыларын да бөліп қарап жатады. Соңғылары толық емес отбасылардың басым бөлігін құрайды. Аналық отбасылардың көп болғандығына қарамастан, қазірде жалғыз басты әкелердің саны да артып келеді. Мысалыға, Петропавл қаласында жалғыз басты әкелер клубы жұмыс жасайды. Сонымен қатар, қамқоршылардың біреуінің балаларды асырап алу үрдісі байқалады.

Толық емес отбасылардың өзгешелігі неде? Біріншіден, бұл жалғыз басты ата-ананың қолы бос болмауы салдарынан, өз балаларын құнды тәрбиемен және материалдық жағдаймен толық мөлшерде қамтамасыз ете алмауынан туындайтын материалдық қиындықтар. Тіпті қамтамасыз етілген жалғыз ата-анаға педагогикалық мәселелермен айналысу да оңай емес, себебі ата-анасының біреуінің жоқтығынан бала өз жынысының мінез-құлық стереотипін толық қалыптастыру мүмкіндігінен айырылады. Психиатрияда «әкесі/анасы болмаған жағдайда» деген термин де бар. Осылайша, әкесі жоқ ер бала еркекке тән мінез-құлық, жүріс-тұрыс ерекшеліктерінен үлгі алу мүмкіндігінен шектеледі, соған байланысты еріксіз әйел сипатынан үлгі алады. Мұндай жағдайда, қыз бала үшін де, анасы өзінің аналық және әкелік рөлін қатар алып жүруге мәжбүр.

Толық емес отбасының психологиялық ахуалы көбінесе ата-анасының біреуін жоғалту салдарынан туындайтын күйзелістермен анықталады. Толық емес отбасылардың көбісі әкенің кетуі себебінен пайда болады. Анасы көбінесе күйеуіне деген ашуын жасыра алмайды; оның ашуы мен наразылығы көбіне олардың ортақ баласына еріксіз проекцияланады. Сонымен қатар, анасы жесірлігімді білдірмеймін деп, ата-ананың қамқорлығын асыра орындауға тырысып, балаға шексіз махаббат пен қамқорлық жасауға ұмтылады. Осындай жағдайлардың барлығында отбасының тәрбиелік атмосферасы бұзылып, баланың тұлға болып қалыптасуына теріс әсерін тигізеді.

Осылайша, балаларда ғана емес, ажырасқан отбасылардың ата-аналарында да психологиялық проблемалар пайда болады.

Біріншіден, бұл ата-анасы ажырасқаннан кейін балада пайда болатын қысымшылық пен өзін өзгеден кем сезінуінің нәтижесінде пайда болатын ашу-ыза. Олар осының бәріне өздерін кінәлі деп сезінеді.

Екіншіден, көбінесе әйел адамдарда аса қамқорлықтан туындайтын, балалардың алдында өздерін кінәлі сезінуі (өйткені, көбіне толық емес отбасыларда балаларды жалғыз тәрбиелейтін

аналар). Жағдайы жақсы отбасылардың балаларымен салыстырғанда өз балаларының өмірлік стандарттарының төмендеуіне жол бермеуге тырысып, анасы өзіне үлкен жүк артады, алайда уақыттың тым тапшылығына орай, оларға жеткілікті уақыт пен көңіл бөле алмайды. Жанұяның бұзылуына кінәлі бұрынғы жұбайына деген ашуы тарқамай, әйел адам өз балаларына мейірімсіздік көрсететін жағдайлар да аз емес. Қалай болғанда да, отбасында психологиялық жағымды ахуал қалыптаспайды.

Жағдайдың ең қиыны – балалардың болашақтағы жыныстық рөлдерінің дұрыс дамуы, өмірге деген көзқарасының бұрмаланбауы. Бала өзінің мінез-құлқын ең алдымен ата-аналарына қарап, яғни үлкендерге қарап қалыптастырады. Әкесі балаларын жалғыз тәрбиелейтін отбасылар, аналар балаларын жалғыз тәрбиелейтін отбасылардан тым аз болса да, жыныстық-рөлдік көзқарас проблемалары оларға да тән. Бұдан басқа, балалы әкенің, балалы анамен салыстырғанда жаңа жанұя құру мүмкіндігі көбірек. Осылайша, осындай жанұялардағы проблемалардың бірі – бала (балалар) мен әкесінің жаңа жұбайының (мүмкін оның балаларымен) арасындағы қарым-қатынасты қалыптастыру.

Отбасы – баланың әлеуметтенуінің алғашқы факторы. Толық емес отбасында, бұл процесс отбасының қалыпты құрылымының жоқтығынан өзгереді. Толық емес отбасының проблемасы – бұл баланың әлеуметтенуінің бұзылуы проблемасы. Осы орайда, ата-ананың біреуінің болмауы, баланы тәрбиелеу процесіне қандай да бір ерекшеліктер енгізетінін қарау маңызды.

Толық емес отбасылардың тағы бір мәселесі балалар денсаулығының төмен болуы. Ғалымдар толық емес отбасының балалары толық отбасы балаларына қарағанда көбіне өткір формада өтетін созылмалы ауруларға анағұрлым көп шалдыққыш деген қорытындыға келді. Балалардың денсаулығының нашар болу көрсеткіштері бірінші кезекте ананың (әкенің) төмен медициналық белсенділігімен байланысты. Толық емес отбасыларындағы денсаулыққа қатерін тигізетін негізгі факторлар: зиянды әдеттердің болуы, әлеуметтік-тұрмыстық және баспаналық жағдайсыздық, өмірдің гигиеналық нормаларының сақталмауы, балалар ауырған жағдайда дәрігерге жүгінбеу, өз бетінше емделу және т.б. болып табылады.

Көпбалалы отбасылардан басқа, мүмкіндігі шектеулі (мүгедектігі бар) отбасылар, мүгедек балалар тәрбиелеп отырған отбасылар, қиын өмірлік жағдайға душар болған отбасылар (босқындар), толық емес отбасылар әлеуметтік сүйемелдеуді қажет ететін отбасылар санатына жатады.

Расында, толық емес анасы ғана бар отбасыларда пайда болатын мәселелер тізіміне көз жүгіртсек, мұнда әлеуметтік көмек өте қажет екендігіне көз жеткізуге болады.

Жоғарыда айтылғанды қорытындылай келе, қазақстандық қоғамдағы толық емес отбасылардағы ең өткір мәселелер қатарын атап өтуге болады:

- материалдық-тұрмыстық: жалғыз ата-ана өзінің жағдайына байланысты өзі үшін де, бала (немесе балалар) үшін де жұмыс жасауы қажет;
- жұмысқа орналастыру мәселесі: бұл мәселенің шешімі, жалғыз басты ата-анаға жақсы жалақы төленетін жұмыстың қажеттігі, үйге жақын болуы, еркін кестеге ие болу мүмкіндігі және т.б. байланысты қиындатылуда;
- баспаналық: барлық толық емес анасы ғана бар отбасыларда туындауы мүмкін, әсіресе баспанасының бөліске түсуі кезінде;
- психологиялық: «ата-аналар мәселесі» – рөлдерді қиыстыру мәселесі, әртүрлі жағдайлар салдарынан жалғыз ата-ана екінші ата-ананың функциясын орындау қажет болған жағдай. Толық емес анасы ғана бар отбасылардың балалары әдетте тез жәбірленгіш, ұялшақ болып келеді.
- отбасылық өмір тәжірибесінің жоқтығы;
- балаларды тәрбиелеу, дамыту және әлеуметтендіру мәселесі: толық емес анасы ғана бар отбасы тұтас үйлесімді қарым-қатынастар жүйесіне ие болмайды, отбасы мүшелерінің екі тобы – материалдық және рухани қолдауды қажет ететіндер, және соны қамтамасыз ететіндер арасында теңгерімсіздік пайда болады.
- заңдық тұрғыдағы мәселелер: белгілі бір жеңілдіктер, жәрдемақылар берілу, көмек үшін қандай органдарға жүгіну мәселесі бойынша жалғыз ата-аналардың құқықтық білімсіздігі.
- жаңа отбасы құру мәселесі: өткен өмірлік тәжірибе жаңа отбасы құруға кедергі келтіреді;
- балалар мәселесі: ата-ананың біреуінің жоқтығы, сондай-ақ ерлі-зайыптық қатынас қалыптасып келе жатқан құндылықтар жүйесіне айтарлықтай әсер етеді.

Баланың дамуына ата-ананың тұлғалық қалыптасуына ықпалы негізгі рөл атқарады. Махаббат пен түсінушілік атмосферасында өмір сүретін бала денсаулығына байланысты, мектепте

оқу, қатарластарымен араласу мәселесінде қиындықтары аз болмақ, және керісінше, ата-ана-бала қатынасының бұзылуы түрлі психологиялық қиындықтар мен өзіне деген сенімсіздікке әкеліп соқтырады және де бұл өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Отбасындағы ажырасу мәселесі қазіргі таңда өте өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Бұл жағдай тек ерлі-зайыптылардың ғана эмоционалды күйзеліске ұшырауын қамтып қоймай,сонымен қатар, олардың балаларына, әсіресе, жеткіншектік шақтағы балаларына өзінше кері әсерін тигізеді. Қазіргі кездгі ажырасу санының көбеюіне байланысты (әлеуметтанушылардың есебі бойынша, әрбір некелескендердің екіншісі ажырасады, осыдан он жыл бұрын әрбір үшінші жұп ажырасатын болған) ажырасқан адамдардың проблемаларын құрылымдық түрде шешу жолдарын іздеу, дағдарыстық жағдайларды жеңуге психологиялық көмек көрсету тек қана психология ғылымы үшін ғана емес, сонымен қатар, жалпы қоғамның алдында тұрған ең үлкен міндет болып табылады. Отбасы мүшелері үшін, әсіресе, балалар үшін ажырасу үлкен психологиялық жарақат болып есептеледі. Ажырасу қандай себептерден пайда болмасын, оның өзінің адамдардың көбі елемейтін терең психологиялық негізі бар. Ол ажырасушы жұптар мен олардың балаларына және өмірлік іс-әректтерінің барлық жағына өз әсрін тигізе отырып, олардың физиологиялық және психологиялық денсаулығына да белгілі бір деңгейде кері әсері етеді. Отбасындағы ажырасу мәселесін кең ауқымда қарастырған авторлардың бірі С.С. Седельников бойынша, ажырасу жағдайында адам ішкі психологиялық әлеміндегі тұрақсыздығымен қатар, әлеуметтік тұрғыдан да, мысалы, қарым-қатынас формасында, белсенді іс-әрекет барысында да тұрақсыздық көрсететіндігін атап көрсеткен болатын. Мамандардың айтуы бойынша, ажырасу кезінде үлкен эмоционалды күйзелісті әйелдер мен жеткіншектер көп сезінеді. Әйелдер үшін қайғырулардың ауыртпалығы жөнінен ажырасу бала мен күйеуінің өлімінен кейінгі үшінші орында тұр. Ажырасудың әсерінен болған күйзелістер оларды белгілі дәрежде стреске шалдығуларына әкеледі.

Тұлғаның дамуы мен тәрбиесінің психологиялық жағдайларымен байланысты мәселені түсінуде қазақ ғалымдарының қосқан үлесі мол. Балалардың отбасындағы ата-ана мен баланың өзара қарым-қатынасы мәселесін зерттеу ауқымында С.М. Жақыповтың бірлескен іс-әрекетте мақсат құру және мағына құру концепциясыталданды [2]. Бұл концепция қарым-қатынастықұрап тұрған негізгімеханизмді анықтауға мүмкіндік береді. С.М. Жақыпов мұндай механизм мағыналық құрылымдардың жалпы қорын қалыптастыру процесі болып табылады деп есептейді. Мақсат құру процесін зерттей отырып ол бұл процесс серіктестердің іс-әрекеттің аралық мақсатын өзара қайта құру негізінде жүзеге асады деп жазады. Б.А. Әмірованың пікірінше, отбасындағы туыстық қарым-қатынаста балалардың, әсіресе ересек адамдардың ерекше орын алады. Оқушы жасындағы балалар мен ересек адамдардың туыстық қарым-қатынастағы жаңсақ нанымдарын зерттеп, туыстық қарым-қатынастың құрылу механизмдерін анықтау арқылы отбасындағы осы өзара әрекетінің негізінде әлеуметтену процесінің тиімді жақтары анықталады [3]. М.П. Кабакова өз еңбектерінде отбасындағы қарым-қатынасты ерлі-зайыптылардың ғана емес, сондай-ақ олардың балалармен, басқа да туыстарымен күрделі қатынастар жүйесі деп қарастырады. Ол осындай жүйені психологиялық жүйе деп, оны үш құрылымдық бөліктерге жіктейді: «ерлі-зайыптылар», «ата-ана-бала», «сиблингтер» (бала-бала). Оның пікірінше, «отбасы» жүйесінде жүйе құрушы фактор ретінде отбасындағы мүшелердің өзара қарымқатынасы алынады, ол отбасының өмір тіршілігінің сәттілігін анықтайды[4]. Сонымен қатар автор, ажырасу қатынастардың құлдырауы, ол әртүрлі сезімдерді, әсіресе, ауыр сезім әкеледі. Отбасындағы ерлі – зайыптылардың қатынастарының құлдырауына ерекше көңіл бөле қарастырды [5]. Отбасылық өмірге дайындаудың нәтижесі түрлі компоненттерден тұратын отбасын құруға дайындық ізгіліктілік шаруашылық – тұрмыстық, азаматтық әлеуметтік физиологиялық сияқты компаненттерден тұрады. Ендеше, ата-атаның ажырасуы балаларға үлкен әсетін тигізетіні анық. Жеткіншектің ажырасу жағдайына деген реакциясының психологиялық бейнесін құру үшін оның мінез-құлқын немесе симптомдарын ескеру қажет. Мінез-құлық ерекшеліктері қайғыру реакциясы ішінде аффект түрінде болуы мүмкін, бірақ олар сонымен қатар ерекше қорғану механизмдері және бейсаналы құмарлық арасындағы конфликтілерден тұратын күрделі невротикалық жағдайларды бейнелеуі мүмкін. Бірақ маңызды деп есептелетін жағдай, ол ерекше аффектілер немесе психикалық конфликтілер ешбір жағдайда сырттан көрініс таппауы керек, өйткені оларды үлкен адамдар «қалыпсыздық симптомдары» ретінде қабылдайды. Өзі өте қатты жақсы көретін адам егер бізді аяқ астынан ешқандай ескертусіз тастап кетсе, не болатынын елестету өте қиын. Бірақ көптеген ата – аналар бала үшін бұл жағдайдың қаншалықты маңызды екендігін түсіне бермейді. Үйден кеткен әкесі тек үй ошағын, әйелін, балаларын ғана тастап қоймайды, балалары да тек ата – аналарының ажырасуын қайғырып қана қоймай, оған қоса, өзінің әкесінен мен (немесе анасынан)

айырылғанын да ойлайды. Ата-ана бір ымыраға келмей баланы әрқайсысы өз жақтарына тартқылайтын болса, бала ненің дұрыс, ненің бұрыс екенін ажырата алмай есі шығады. Онымен қоймай ата-ана арасындағы ымыра бұзылып, ұрсысып жатса, оның үстіне бұның бәрі соның кесірінен болып жатқан күнде естіп жүретін болса, ондай бала өз өзіне деген сенімділікті жоғалтып алады. Бұндай жағдайда ол өзін қауіпсізмін сезінбейді. Бұдан келіп балалық үрей туады. Бала қорқақ болып, тіпті жүйке ауруна шалдығуы мүмкін. Бала үшін отбасы мүшелерінің ара-қатынасы өте маңызды. Әсіресе ересектердің оған деген қарым-қатынасы қандай екенін сезіну ерекше маңызды. Отбасы бала үшін алғашқы әлеуметтік орта болғандықтан, оның қалыпты дамуы, әлеуметтік бейімделуі мен тұлға ретінде қалыптасуында өскен ортаның психологиялық ахуалының маңызы өте зор. Жанұядағы кез-келген өзгеріс, қиындық бала психикасына өз қолтаңбасын қалдырары сөзсіз. Жанұялық қиындықтар мен өзгерістердің салдары әсіресе, жеткіншек шақтағы даму кезінде өте күрделі сипатқа ие болады. Себебі, бұл кезеңде жеткіншек психикасының дамуында биологиялық фактордан гөрі әлеуметтік-психологиялық факторлар бірінші кезекті маңыздылыққа ие болады. Жеткіншектің дамуына тән табиғи өзгерістер мен осы жас кезеңіндегі маңызды психологиялық құрылымдарының қалыптасуының өзі де жеткіншек психикасын бірқатар ауытқуларға әкелуі мүмкін. Сондықтан да жеткіншек өз қоршаған ортасындағы, сондай-ақ, жанұядағы кез-келген сәтсіздіктер мен қиындықтарға аса сезімтал болып келеді. Өз жанұясындағы психологиялық ахуалдың шиеленісу, ата-аналарының арасындағы келіспеушілік, ажырасу п Отбасы баланың ең жақын әлеуметтендіру ортасы. Осы ортада баланың өмірдің мақсаты, оның құндылықтары, не біліп, өзін қалай ұстау керектігі туралы алғашқы мағлұматтар меңгеріледі және онда басқалармен қарым-қатынас орнатуға дағдыланады. Сөйтіп, өзінің «кім» және «қандай» екенін, басқалардың «кім» және «қандай» екенін тәжірбиеде сынап байқап көреді. Балар отбасында әртүрлі жағдаяттар мен төтенше ахуалдарда өзін ұстаудың нормаларын, мінез-құлқын реттеудің өлшемдерін меңгереді. Отбасы психологиясын зерттеушілер А.Г.Харчев, А.Н.Антонов, З.И.Файнбург, Д.Горборинко оның функцияларын ата-ананың үгіт-насихаты, түсіндіруі, олардың үлгі-өнегесі, үйдегі ахуал, отбасының психологиялық тынысы арқылы балалардың әдеті, мінез-құлқы, жақсы-жаманды бағалау уәзіндері (критерий) қалыптасуымен бірге қандай қылықтары үшін сөгіс алып, не үшін жазаланатынын, әділдік пен адалдық үғымдарын меңгереді деген тұжырымдар жасады.

Қарым-қатынастың адамзат өмірінде аса маңызды роль атқарады. Қарым-қатынас нәтижесінде тұлғааралық байланыс орнығып, өзара мәміле қалыптасып дамитындығы әр жеке тұлғаның қалыптасуында жетекші факторлардың бірі болады. Қарым-қатынас барысында өзара пікір алмасу, сезім әлеміне бірлесіп ләззат алу, қайғы, қуанышта ортақтас болу арқылы адамдар арасында сенімді кең ауқымды эмоциялар арқылы екі немесе бірнеше психологиялық жүйе не бірнеше рухани әлем және ой-пікір, сана-сезім, мінез-құлық, қылық-жорықтар арасында келісім, өзара түсіністік, не болмаса қақтығыс, талас-тартыс, қарама-қайшылық тұрғысындағы мәміле үрдісі іске асады (А.В. Мудрик, А.В. Запорожец, Қ. Жарықбаев, Ж.Ы.Намазбаева, С.М. Жақыпов, М. Мұқанов).

Отбасы ұғымына анықтама беру, оның атқаратын қызметтерін нақтылау, отбасындағы қарым-қатынас мәселерін талдау көптеген зерттеулерде орын алған. Отбасы қызметінің ортақ топтамасы немесе жіктемесі де жетік түрде толық жасалмаған. Г.М.Свердлов және В.Л.Ресенцев (1958) отбасының маңызды қызметтерін ұрпақ жалғастыру, тәрбиелеу, шаруашылық және өзара көмек көрсету түрлерін датқызған. Ата-ананың отбасылық ықпалы туралы өз еңбектерінде А.Ю.Гавит, Э.А.Тийт қарастырды, сонымен қоса некедегі сәйкестікке қатысты мәселелер де талданған.

Д.Горборино отбасын «адамзаттың тәжірибенің негізгі бірлігі» ретінде сипаттады. А.Н.Антоновтың айтуынша, отбасы ата-ана бала қатынасын орнатады, ал неке болса ер азамат пен әйел адамның арасындағы қарым-қатынасты растайтын мойындау болып табылады. Ол отбасылық кеңістік аймағы үй, пәтер көңіл аударады, және де отбасының меншігі иен экономикалық негізі ата-аналар мен балалардың жалпы отбасылық іс-әрекетін болжайды.

Отбасылық қатынастар бойынша құрылған отбасы анықтамаларының ішінде А.Г.Харчевтің ұсынған анықтамасы бойынша – «отбасы - бұл жұбайлар арасындағы ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастардың жүйесі, оның мүшелері бір-бірімен некелік және туыстық қатынаспен байланысады, ортақ тұрмыс пен өзара адамгершіліктің жауапкершілікпен, қоғамның қажеттіліктеріне шартталынған әлеуметтік тәуелділікпен сипатталады». «Отбасы денелік өмір мен әлеуметтік ағза өмірінің арасында байланыстырушы звено» - деп берген А.Б.Харчевтың отбасы ұғымына анықтамасы жалпылама түрде болып табылады.

Бүгінгі таңда агрессия соның ішінде жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлық мәселесіне психологиялық зерттеулерге үлкен орын беріліп, белсенді ғылыми-практикалық тұрғыдан ізденістер талап етілуде.

Жеткіншектер әлемінде жиі жағдайда қарым-қатынастағы шиеленістер, мазасыздану, тұлғалық даму мен мінез-құлықтағы ауытқулар, агрессия міндетті түрде кездесетіні баршамызға мәлім.

Қазіргі кездегі бала агрессиясы біздің өмір жағдайымыздың бүгінгі өзекті мәселесі, ол нақты психологиялық ерекшеліктерді қозғайды, ол баланы қоршаған адамдарға ғана тиесілі болмай (ата-аналары, тәрбиешілер, мұғалімдер, құрбылары), баланың өзіне және қоршаған ортамен қарым-қатынасында елеулі қиыншылықтар тудырады. Агрессия бала дамуында сәтсіздіктерге әкеліп соқтырады.

Соңғы уақытта қоғам балалардың ауытқушылық мінез-құлқы ретіндегі қатігездік, агрессиялық жағымсыз асоциалды мінез-құлықтарын интенсивті түрде зерттеуді талап етіп отыр. Осындай ауытқушы мінез-құлықтың дамуына ықпал ететін факторларды зерттеу – психология ғылымының негізгі мәселері.

Жалпы білім беретін мектептерде оқитын оқушылардың әрқайсысының өзіне тән жеке даралық ерекшеліктері бар. Сондықтан мектеп психологі алдында тұрған проблемаларының бірі – тиімді көмек көрсету.

Агрессивтілік мінез-құлық адам өмірінде маңызды рөл атқарады. Ол барлық адамдарға тән: балаларға және олардың ата-аналарына, өмірді жаңа бастаған жасөспірім қыздар мен ұлдарға, ересек, орта жіне кәрі жастағы адамдарға, әртүрлі мамандық иелері мен әртүрлі жағдайдағы мінез-құлыққа байланысты агрессия туындап отырады.

Психологиялық- педагогикалық міндеттердің бірі жеткіншектердің психикалық дамуындағы өзгерістердің себептерін тауып қана қоймай, оны түзету мен алдын алу жұмыстарын жүргізу де өте маңызды. Сондықтан да бұл жеткіншектерді анықтау мақсатында тек агрессивтіліктің деңгейін анықтап қана қоймай, сонымен бірге агрессивті мінез-құлықтың алдын алу және түзету жұмыстарын жүйелі түрде жүргізген жөн. Бала агрессивтілігінің алдын алу - бұл балалар мінез - құлығындағы агрессияны туындататын негізгі себептер мен жағдайларды жоюға бағытталған мемлекеттік, қоғамдық,әлеуметтік-дәрігерлік және ұйымдастырушылық - тәрбиелік іс-шаралардың әсер ету үдерісі.

Қазіргі кезде отбасы проблемаларының арасында ата-ана мен бала арасындағы қатынаста түсінбеушілік жиі орын алып, бір-біріне кешіріммен қарау процесі кешеуілдеп, психологиялық қызмет көрсету жағынан мәселе туындауда. Сондықтан отбасында орын алған қиындықтарды шешуге көмек көрсету жолдарын жан-жақты зерттеу қажет болып отыр. Зерттеуде толық емес отбасындағы жеткіншектердің мінез бітістері және агрессияның шығу себептерін негізге алып қарастырамыз.

Қазіргі таңда толық емес отбасы құбылысы қоғамда жиі кездесетін әлеуметтік мәселе болып отыр. Бұл жағдай ең алдымен жеткіншектердің мінез-құлқына, эмоциялық әлеміне әсер етеді. Отбасындағы тәрбиелік ықпалдың жеткіліксіздігі олардың бойында қақтығыстыққа бейімділік пен агрессивті мінез-құлықты қалыптастырады. Сондықтан толық емес отбасындағы қиындықтарды зерттеу тек теориялық тұрғыдан ғана емес, тәжірибелік тұрғыдан да аса маңызды.

Толық отбасыда бұл процесс біршама тұрақты өтсе, толық емес отбасыда қиындықтар туындайды. Себебі ата-ананың біреуінің болмауы эмоциялық тапшылыққа әкеледі. Мұндай жағдайда бала өзін қоғамда дәлелдеудің жолын іздейді, ал кейде бұл жол агрессивті мінез арқылы көрінеді. Жеткіншектер бойында түрлі қиындықтар туындайды, ал бұл қиындықтардың негізгі себебі – ата-аналық қолдаудың толық болмауы. Бұл жағдай баланың өзін-өзі бағалауына кері әсер етеді, жалғыздық сезімін күшейтеді. Эмоциялық тұрақсыздық, құрдастардың ықпалына тәуелділік пен әлеуметтік бақылаудың аздығы да агрессияны туындататын факторлар қатарында.

Толық емес отбасындағы қиындықтар мен агрессияның шығу себептері

1. Эмоциялық қиындықтар және агрессия

Толық емес отбасында бала ата-ананың біреуінен эмоциялық жылу мен сүйіспеншілікке зәру болады. Жеткіншектік шақта бұл сезімнің жетіспеуі – жалғыздық пен реніште күшейтеді. Мұндай ішкі күйзелістер сыртқа ашу-ыза, дөрекі сөз, жанжалға бейімділік түрінде шығып, агрессияның негізгі себебіне айналады.

2. Психологиялық қиындықтар және агрессия

Өзін-өзі бағалаудың төмен болуы мен тұйықтық жеткіншекті өзін қорғау үшін агрессияға жүгінуге итермелейді. Керісінше, шамадан тыс қырсықтық та эмоцияны басқарудың әлсіздігін

көрсетеді. Яғни, психологиялық тұрақсыздық агрессияның қорғаныштық реакцияға айналуына жағдай жасайды.

3. Әлеуметтік қиындықтар және агрессия

Құрдастар арасында өзін дәлелдеуге ұмтылған бала кейде беделін күшпен қорғауға тырысады. Қоғамда өз орнын табудағы қиындық, әлеуметтік бақылаудың аздығы – агрессияны «күш көрсету арқылы өзін мойындату» құралы ретінде пайдалануға итермелейді.

4. Тәрбиелік қиындықтар және агрессия

Әке тәрбиесінің жоқтығы ұл балаларды қаталдыққа, ал ана мейірімінің жетіспеуі қыз балаларды эмоциялық тұрақсыздыққа әкеледі. Мұндай жағдайда бала жан дүниесіндегі тепе-теңдікті сақтай алмай, шамадан тыс ашуланшақтық танытады. Бұл да агрессияның тәрбиелік негізін көрсетеді.

5. Материалдық қиындықтар және агрессия

Қаржылық тапшылық – баланың қатарластары арасында өзін төмен сезінуіне себеп болады. Өз кемшілігін жасыру үшін ол кейде агрессивті мінез арқылы өзін «күшті» етіп көрсеткісі келеді. Демек, материалдық жетіспеушілік те агрессияның жанама себебі болып табылады.

Қиындықтарды шешу жолдары.

Отбасындағы қиындықтарды шешу үшін ең алдымен балаға психологиялық қолдау қажет. Мұндай қолдау бірнеше бағытта жүзеге асады:

• Эмоциялық қолдау: балаға махаббат пен сенім сезімін жеткізу, оның жетістігін бағалау.

• Әлеуметтік қолдау: мектеп пен қоғам тарапынан тәрбие жұмысын күшейту, спорттық және шығармашылық үйірмелерге тарту.

• Тәрбиелік қолдау: ата-ананың біреуінің жоқтығын екінші жақтың толықтыруға ұмтылуы, туыстық ортаның көмегі.

• Психологиялық қолдау: агрессияны жеңілдетуге арналған тренингтер, эмоцияны дұрыс басқару дағдыларын қалыптастыру.

Толық емес отбасы жағдайында туындайтын эмоциялық, психологиялық, әлеуметтік, тәрбиелік және материалдық қиындықтар – жеткіншектердің агрессияға бейім болуына ықпал ететін негізгі факторлар. Сондықтан бұл қиындықтарды шешу жолдарын қарастыру – агрессивті мінез-құлықтың алдын алудың басты шарты болып табылады.

Толық емес отбасының жеткіншектерге тигізетін әсерін тек агрессияның шығу себептерімен шектемей, оны шешу жолдарымен байланыстыра қарастыру қажет. Отбасындағы қиындықтарды жеңілдету – баланың мінез бітістерін тұрақтандырып, агрессияның алдын алуға көмектеседі. Бұл бағытта ата-ана, мектеп және қоғамның бірлесе әрекет етуі аса маңызды. Демек, толық емес отбасындағы жеткіншектерді зерттеу – тек ғылыми ізденіс қана емес, нақты әлеуметтік-психологиялық көмектің де негізі болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Аккерман Н. Роль семьи в появлении расстройств у детей // Семейная психотерапия. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 356 с.
2. Джакупов С.М. Психология познавательной деятельности. Алма-Ата: изд. КазГУ, 1992. 35 б.
3. Амирова Б.А. Тұлғаның әлеуметтену процесіндегі этностық жаңсақ нанымдар. – Қ., 2007, 19-26 б.
4. Кабакова М.П. Некоторые аспекты проблемы стабилизации супружеских отношений //Ұлт тағылымы 2004, № 2, 137-141б.
5. Кабакова М.П. Стабильная семья как основа гармоничного развития личности // Поиск. 2004. №2(2) С. 177-180

ӘОЖ 37.035

ЭТНОМӘДЕНИ ТӘРБИЕ – ТҰЛҒАНЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ

Мауленбердиева Г.Б., Манабаева С.Е., Ешенкулова Д.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент, Қазақстан
mguljan_77@mail.ru

Резюме:

Статья посвящена теоретическому обоснованию роли этнокультурного воспитания как одного из ключевых факторов формирования духовно-нравственных ценностей личности в условиях современного социокультурного пространства. Актуальность темы обусловлена необходимостью сохранения и передачи национальных культурных кодов, духовного наследия и нравственных ориентиров в условиях глобализационных вызовов и усиливающегося влияния универсалистской массовой культуры. Этнокультурное воспитание рассматривается как многоаспектный педагогический процесс, направленный на формирование у подрастающего поколения устойчивых морально-этических установок, национального самосознания, культурной идентичности, а также уважительного отношения к другим этносам и культурам.

Автором статьи проанализированы основные теоретико-методологические подходы к определению сущности этнокультурного воспитания, его структурных компонентов и функций в системе общего воспитания. Особое внимание уделено взаимосвязи этнокультурного воспитания с развитием духовности, нравственности, толерантности, патриотизма и социокультурной компетентности личности. Этнопедагогика в данном контексте выступает как научная основа, обеспечивающая содержательную и методическую базу для эффективной реализации этнокультурного подхода в образовательно-воспитательной практике.

В работе рассматриваются возможности интеграции этнокультурного содержания в образовательный процесс, подчёркивается значение национальных традиций, языка, фольклора, обрядов и ценностных установок как факторов формирования духовно-нравственного мира личности. Делается вывод о том, что этнокультурное воспитание не только способствует сохранению культурного многообразия и межэтнической гармонии, но и является действенным механизмом формирования морально зрелой, культурно укоренённой и социально ответственной личности в условиях полиэтничного общества.

Abstract:

The article is devoted to the theoretical substantiation of the role of ethnocultural education as one of the key factors in the formation of the spiritual and moral values of the individual in the context of the modern sociocultural environment. The relevance of the topic is determined by the necessity to preserve and transmit national cultural codes, spiritual heritage, and moral guidelines amidst globalization challenges and the growing influence of universalist mass culture. Ethnocultural education is considered a multifaceted pedagogical process aimed at fostering stable moral and ethical attitudes, national identity, cultural self-awareness, as well as respectful attitudes towards other ethnic groups and cultures among the younger generation.

The author analyzes the main theoretical and methodological approaches to defining the essence of ethnocultural education, its structural components, and functions within the general education system. Special attention is paid to the interconnection between ethnocultural education and the development of spirituality, morality, tolerance, patriotism, and sociocultural competence of the individual. In this context, ethnopedagogy serves as the scientific foundation that provides the content and methodological basis for the effective implementation of the ethnocultural approach in educational and upbringing practices.

The study explores the possibilities of integrating ethnocultural content into the educational process, emphasizing the significance of national traditions, language, folklore, rituals, and value systems as factors in shaping the spiritual and moral world of the individual. It is concluded that ethnocultural education not only contributes to the preservation of cultural diversity and interethnic harmony but also serves as an effective mechanism for forming a morally mature, culturally rooted, and socially responsible personality in a multiethnic society.

Кілттік сөздер*: этномәдени тәрбие, рухани құндылықтар, адамгершілік, ұлттық сана, мәдени мұра, этнопедагогика, тұлға тәрбиесі, ұлттық бірегейлік.*

Қазіргі жаһандану үдерістері ұлттық болмыс пен мәдени құндылықтардың сақталуына, ұлттың рухани жаңғыруына жаңа талаптар қойып отыр. Әлемдік кеңістіктегі мәдени әртүрлілік жағдайында әрбір ұлт өзінің болмысын, рухани байлығын, тарихи жадысын, тілін, ділін,

дүниетанымын сақтау арқылы ғана өзіндік ерекшелігін жоғалтпай, өркениеттік дамуға беттей алады. Осы тұрғыдан алғанда, этномәдени тәрбие – жеке тұлғаның ұлттық санасы мен рухани-адамгершілік құндылықтарының қалыптасуына ықпал ететін маңызды әлеуметтік-педагогикалық құбылыс ретінде ерекше мәнге ие.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары мен "Мәңгілік Ел" идеясы, "Рухани жаңғыру" бағдарламалық мақаласы білім беру жүйесінде ұлттық тәрбие мен рухани құндылықтарды басты орынға қоюды міндеттейді. Бұл – білім берудің мақсаты тек кәсіби білікті маман даярлау ғана емес, сонымен бірге ұлттық рухы биік, мәдени және адамгершілік тұрғыда кемелденген тұлғаны қалыптастыру екенін көрсетеді. Осы орайда этномәдени тәрбие мазмұнын қайта қарап, оны заманауи педагогикалық үдерістерге енгізудің маңызы артып келеді.

Этномәдени тәрбие дегеніміз – ұлттың тарихы, мәдениеті, салт-дәстүрі, тілдік және діни ерекшеліктері арқылы жеке тұлғаның дүниетанымын, адамгершілік қасиеттерін, ұлттық бірегейлігін қалыптастыруға бағытталған мақсатты тәрбие процесі [1]. Бұл тәрбиенің негізгі мазмұны – адамның ішкі жан дүниесін, моральдық қағидаларын, рухани әлеуетін дамытумен қатар, өз ұлтына, тіліне, мәдениетіне деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу. Осыған байланысты, этномәдени тәрбие тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудың негізгі тетігі ретінде қарастырылады.

Қазіргі таңда рухани-адамгершілік құндылықтардың әлсіреуі, ұлттық болмыстан алыстау, жастар арасында мәдени нигилизм мен тұтынушылық психологияның белең алуы қоғамдағы көптеген әлеуметтік мәселелерге себеп болуда. Бұл жағдайлар жастардың өзіндік ұлттық сәйкестілігін сезінуіне, өз болмысына терең үңілуіне кедергі келтіріп отыр. Сондықтан бүгінгі білім беру жүйесі мен тәрбие процесінің басты міндеті – ұлттық мәдениетті меңгерген, рухани бай, адамгершілік қағидалары берік тұлға қалыптастыру. Бұл міндетті жүзеге асыруда этномәдени тәрбиенің рөлі ерекше.

Этномәдени тәрбие, ең алдымен, ұлттың тарихи тәжірибесіне, ғасырлар бойы қалыптасқан әдет-ғұрып, салт-дәстүрлеріне сүйенеді. Сол арқылы тұлғаның бойында адамгершілік қасиеттер, патриоттық сезім, ұлттық сана мен ұлттық мақтаныш, толеранттылық пен этносаралық келісім сияқты құндылықтар жүйелі түрде қалыптасады [2]. Сонымен қатар, этномәдени тәрбие тұлғаның ішкі мәдени ортасын, рухани әлемін байыта отырып, оны жалпыадамзаттық құндылықтармен үйлестіреді. Бұл үрдіс, әсіресе, көпэтносты Қазақстан жағдайында ерекше маңызға ие, себебі этникалық әртүрлілік жағдайында әрбір этнос өкіліне өзінің ұлттық болмысын сақтай отырып, жалпыұлттық бірлікке ұмтылу қажеттілігі туындайды.

Білім беру мен тәрбиелеу жүйесіндегі жаңартылған мазмұн, цифрлық трансформация, медиа ресурстардың көбеюі тұлғаның рухани дүниесіне ықпал ететін жаңа арналар мен қауіптерді қатар туындатуда. Әсіресе, интернет кеңістігінде жаһандық мәдениет пен құндылықтар жүйесінің үстемдігі дәстүрлі тәрбиенің әлсіреуіне әсерін тигізуде [3]. Осы жағдайда этномәдени тәрбие – жастардың ұлттық негізде тұлғалық иммунитетін қалыптастырудың, өзара құрмет пен толеранттылықты дамытудың бірегей жолы ретінде қарастырылады.

Зерттеушілердің (Ильясова, Қалиева, Нағымжанова, т.б.) еңбектерінде этномәдени тәрбиенің мазмұны, құрылымы, педагогикалық шарттары жан-жақты қарастырылғанымен, бұл құбылыстың тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудағы тікелей механизмдері әлі де толық зерделене қойған жоқ. Атап айтқанда, қазіргі жастардың құндылықтық бағдарларындағы өзгерістер, олардың ұлттық мәдениетке, дәстүрлі дүниетанымға қатынасы, сондай-ақ этномәдени тәрбие мен рухани дамудың өзара байланысын нақты педагогикалық тұрғыда зерттеу қажеттілігі туындап отыр.

Сонымен қатар, білім беру жүйесінде этномәдени тәрбие компоненттерін интеграциялау жолдары, оқу-тәрбие үдерісіне ұлттық-мәдени мазмұнды енгізудің тиімді әдістері мен тәсілдері, мұғалімдердің этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері де қазіргі таңда өзекті болып табылады. Осы мәселелерді шешу үшін ғылыми негізделген, теориялық және практикалық тұрғыда сарапталған тұжырымдар қажет.

Қазақстанның көпэтносты құрылымы, полиэтникалық қоғамда өмір сүріп жатқан жас ұрпақтың ұлттық болмысын сақтау мен оны дамыту міндеттері этномәдени тәрбие арқылы жүзеге асырылады. Бұл ретте қазақ халқының ұлттық тәрбиесінің мазмұны мен формаларын, басқа этностардың мәдени ерекшеліктерімен үйлестіре отырып, жалпыұлттық рухани кеңістік қалыптастыру – еліміздегі әлеуметтік тұрақтылық пен қоғамдық келісімнің негізі болмақ. Осы

бағытта жүргізілетін зерттеулер – еліміздің білім беру саясатының басым бағыттарына да сәйкес келеді [4].

Жалпы, этномәдени тәрбие – тек ұлттық мәдениетті сіңіру ғана емес, сонымен бірге тұлғаның бойында адамгершілік пен руханилықты, жауапкершілік пен инабаттылықты, мәдениетаралық диалог пен өзге этностарға деген құрметті қалыптастырудың пәрменді құралы. Осы тұрғыдан қарағанда, этномәдени тәрбие – Қазақстан халқы Ассамблеясы, "Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы" деген ұлағатты сөзді ұстанған Абай философиясы, "Ұлт тәрбиесі – ұлт болашағы" қағидасын ұстанған Ахмет Байтұрсынұлы идеяларымен де үндеседі.

Осылайша, тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда этномәдени тәрбиенің теориялық және практикалық негіздерін зерттеу – қазіргі заман педагогикасының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Бұл зерттеу қоғамның рухани жаңғыруына, ұлттық идеологияның қалыптасуына, жастардың дүниетанымын ұлттық құндылықтар негізінде бағыттауға, жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды үйлестіруге мүмкіндік береді.

Этномәдени тәрбие – жеке тұлғаның ұлттық мәдениет негізінде қалыптасып, рухани-адамгершілік тұрғыдан дамуын қамтамасыз ететін мақсатты, жүйелі және үздіксіз педагогикалық процесс. Бұл ұғым ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың өзара ықпалдасуына негізделеді және адамның болмысын, дүниетанымын, мінез-құлқын, қоғамға және өзге мәдениет өкілдеріне деген қарым-қатынасын айқындайтын ішкі тетіктердің бірі ретінде қарастырылады [5].

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде «этномәдени тәрбие» ұғымы әртүрлі қырынан түсіндіріледі. Мәселен, Б. Айдарова этномәдени тәрбиені – «ұлттық мәдениет пен салт-дәстүрге негізделген тұлғаны тәрбиелеу процесі» деп анықтаса, Г. Ж. Нұрғалиева оны «этностың тарихи тәжірибесі мен құндылықтар жүйесіне сүйене отырып, жас ұрпақ бойында ұлттық сана мен руханилықты қалыптастырудың негізгі тетігі» ретінде сипаттайды.

Этномәдени тәрбиенің негізгі мәні – әрбір ұлттың тарихи-мәдени болмысына тән құндылықтар арқылы жеке тұлғаның адамгершілік ұстанымдарын, рухани көзқарасын, мінез-құлқын, дүниетанымын қалыптастыруда жатыр. Мұнда ұлттың тілі, әдебиеті, фольклоры, дәстүрлері, діни сенімі, ұлттық психологиясы тәрбие мазмұнының басты компоненттері ретінде көрініс табады.

Тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтары – оның ішкі дүниесін, адами болмысын сипаттайтын, өмірлік ұстанымдары мен мінез-құлқын айқындайтын терең мәнді категориялар. Бұл құндылықтар жүйесіне ар-ұят, адалдық, мейірімділік, қайырымдылық, әділдік, үлкенге құрмет, кішіге ізет, отансүйгіштік, имандылық, жауапкершілік сияқты адамның қоғамдық өмірде өз орнын табуына көмектесетін негізгі рухани-әлеуметтік қасиеттер жатады [6].

Зерттеуші А. Құсайыновтың пайымдауынша, адамгершілік құндылықтар – тұлғаның әлеуметтік-мәдени ортада өмір сүруінің негізін құрайтын ішкі моральдық қағидалар жиынтығы. Ал руханилық – адамның дүниеге деген көзқарасын, ішкі сенімін, моральдық-этикалық өлшемдерін айқындайтын рухани категория. Осы екі ұғымның үйлесімі тұлғаның тұтас рухани-адамгершілік болмысын құрайды.

Этномәдени тәрбие осы рухани-адамгершілік құндылықтарды ұлттың тарихи-мәдени мұрасымен тығыз байланыста қалыптастыра отырып, жеке тұлғаның ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға бейімделуіне мүмкіндік береді. Бұл процесс арқылы жастар бойында моральдық тұрақтылық, азаматтық жауапкершілік, толеранттылық, өз мәдениетін құрметтеу және өзге ұлт өкілдерінің құндылықтарын түсіне білу қабілеттері дамиды.

Этномәдени тәрбиенің ғылыми-теориялық негіздері отандық және шетелдік педагогика ғылымында кеңінен қарастырылған. Атап айтқанда, Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбайұлы, А. Байтұрсынұлы, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов сынды ағартушы-педагогтардың еңбектерінде халықтық тәрбие, ұлттық мінез, салт-дәстүр арқылы адам тәрбиелеудің маңыздылығы ерекше атап өтілген. Бұл ғалымдар этнопедагогика ғылымының іргетасын қалап, халықтың ауыз әдебиеті, әдет-ғұрып, салт-сана негізінде тәрбие берудің тиімділігін дәлелдеген.

Этнопедагогика – этностың тәрбие жүйесін, оның мазмұны мен формаларын, әдіс-тәсілдерін зерттейтін педагогика ғылымының саласы. Ол этномәдени тәрбиенің теориялық және әдіснамалық негізі ретінде ұлттық болмыс пен педагогикалық процесті біртұтас жүйеде қарастырады. Этнопедагогика аясында ұлттық тәрбиенің мазмұны мен құралдары жүйеленіп, оны білім беру процесіне тиімді енгізу жолдары айқындалады [7].

Этнопедагогикалық көзқарас бойынша, тәрбие тек білім беру мекемелерінде ғана емес, отбасында, тұрмыста, қоғамдық ортада жүзеге асырылатын көпқырлы үдеріс болып табылады. Бұл

көзқарас қазіргі педагогикалық жүйеде тұлғаны жан-жақты дамытудың және оның рухани әлеуетін арттырудың негізгі бағыттарының бірі болып отыр.

Педагогика ғылымында тұлға дамуының ішкі және сыртқы факторларының бірі ретінде мәдениет пен тәрбие кеңінен зерттеледі. Этномәдени тәрбие тұлғаның рухани-адамгершілік дамуына әсер ететін маңызды мәдени-әлеуметтік фактор бола отырып, оның ішкі дүниесінің, әлеуметтік белсенділігінің және дүниетанымының қалыптасуына ықпал етеді.

Жасөспірімдер мен жастардың жеке тұлға ретінде қалыптасуында ұлттық мәдениет пен рухани мұраларға сүйену – олардың ұлттық бірегейлігін сезіну, өзін-өзі тану, әлеуметтену, патриоттық сана мен азаматтық жауапкершілікті бойына сіңіру үшін аса маңызды. Бұл байланыс З. Фрейдтің, К. Юнгтің, Л. Выготскийдің, А. Маслоудың, В. Франклдің тұлғалық даму теорияларымен де тығыз үндеседі, себебі рухани қажеттіліктер адамның өзін-өзі тануына және өзін-өзі іске асыруына ықпал ететін негізгі фактор ретінде танылады.

Этномәдени тәрбие, сондай-ақ, тұлғаның аксиологиялық (құндылықтық) көзқарастарын қалыптастырады. Құндылықтық бағдар – адам мінез-құлқының, таңдау мен шешім қабылдаудың ішкі реттеушісі. Осы тұрғыдан алғанда, этномәдени тәрбие – адам санасында ұлттық құндылықтарды орнықтыру арқылы оның өмірлік мақсат-міндеттерін айқындайтын ішкі бағдар ретінде қызмет етеді.

Этномәдени тәрбие тек белгілі бір этностың мәдени шеңберінде ғана шектеліп қалмай, жалпыадамзаттық құндылықтармен үндесіп, адамзат өркениетінің ортақ игіліктерін бойына сіңіретін рухани тұтастықты қалыптастырады. Бұл тәрбие үлгісі тұлғаны тек өз ұлтының емес, жалпы қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қалыптастырады. Сондықтан этномәдени тәрбие – этноцентризм мен космополитизмнің арасындағы тепе-теңдікті сақтай отырып, тұлғаның рухани кемелденуіне жол ашады.

Мәселен, қазақ халқының дәстүрлі тәрбиесінде орын алған “үлкенді сыйлау”, “қонақжайлық”, “мейірімділік”, “еңбек сүйгіштік”, “қайырымдылық”, “имандылық” сияқты қасиеттер – тек ұлттық ерекшелік емес, сонымен қатар жалпы адамзаттық мораль нормаларының көрінісі болып табылады. Бұл қасиеттер бүгінгі жаһандық құндылықтар жүйесінде де маңызын жоғалтқан жоқ.

Қорытындылай келе, теориялық талдау нәтижесінде этномәдени тәрбиенің тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда шешуші рөл атқаратыны анықталды. Ол тұлғаның ұлттық болмысын, құндылықтық бағдарын, рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың бірден-бір тиімді педагогикалық құралы бола отырып, оның әлеуметтік бейімделуіне және мәдениетаралық қатынаста толерантты болуына ықпал етеді. Осы теориялық негіздер этномәдени тәрбиені қазіргі білім беру мен тәрбие жүйесінде басым бағыттардың біріне айналдыру қажеттігін дәлелдейді.

Қазіргі жаһандану жағдайында әрбір ұлт өзінің тарихи-мәдени болмысын, рухани мұрасын, дәстүрлі дүниетанымын сақтап қалуға ұмтылуда. Бұл үдеріс әсіресе білім беру мен тәрбие жүйесінде айқын көрініс табады. Осы орайда, этномәдени тәрбие тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда шешуші рөл атқаратыны ғылыми тұрғыда дәлелденіп отыр.

Жүргізілген теориялық-әдіснамалық талдау негізінде этномәдени тәрбиенің мазмұны мен мәні, құрылымдық компоненттері, оның тұлға дамуы мен рухани-адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына ықпалы кеңінен сипатталды. Этномәдени тәрбие – ұлттық мәдениет пен салт-дәстүрлерге сүйене отырып, жеке тұлғаның ішкі рухани әлеуетін, адами болмысын дамытуға бағытталған кешенді педагогикалық процесс. Оның басты мақсаты – ұлттық болмыс пен мәдени кодты сақтай отырып, тұлғаның моральдық-психологиялық, этикалық, эстетикалық қасиеттерін қалыптастыру.

Ғылыми әдебиеттерді талдау, тарихи-педагогикалық тәжірибе, этнопедагогика мен этнопсихология саласындағы зерттеулер этномәдени тәрбиенің ғылыми негізделген, құрылымы айқын, мазмұны терең тәрбие жүйесі екенін дәлелдейді. Атап айтқанда, Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев сынды қазақ зиялыларының еңбектерінде ұлттық тәрбиенің мазмұны, әдіс-тәсілдері, моральдық қағидалары жүйеленген. Бұл идеялар қазіргі заманғы этномәдени тәрбие тұжырымдамасының негізін құрайды.

Этномәдени тәрбие – бұл педагогикалық үрдіс қана емес, сонымен қатар қоғамдық-әлеуметтік құбылыс. Ол отбасы, білім беру мекемесі, бұқаралық ақпарат құралдары, қоғамдық ұйымдар, ұлттық мәдени орталықтар, діни институттар сияқты әлеуметтік институттардың бірлескен қызметі негізінде жүзеге асырылады. Бұл тұрғыдан алғанда, этномәдени тәрбие – тұтас ұлттық идеологияның құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады.

Қазіргі уақытта Қазақстан қоғамы үшін этномәдени тәрбиенің маңызы артып отыр. Себебі еліміздің көпэтносты, көпконфессиялы құрылымы жағдайында азаматтық бірегейлікті қалыптастыру мен этносаралық үйлесімділікті сақтау басты басымдықтардың біріне айналды. Бұл міндетті жүзеге асыруда этномәдени тәрбие жүйесі тұлғаның бойында ұлттық құндылықтар мен көпмәдениеттілікке негізделген дүниетанымдық көзқарасты қалыптастырып, оның қоғамдық тұрақтылықты сақтауға үлес қосуына мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, этномәдени тәрбие – тұлғаның құндылықтық бағдарын айқындайтын, оның адамгершілік және рухани әлемін қалыптастыратын басты тетік болып табылады. Жаһандану жағдайында әртүрлі мәдени ақпараттың көптігі, жастардың шетелдік мәдени ықпалдарға бейімделуі – ұлттық тәрбиенің әлсіреуіне, рухани жұтаңдыққа, құндылықтар жүйесіндегі дағдарысқа әкелуі мүмкін. Мұндай жағдайларда этномәдени тәрбие – жастарды төл мәдениетке қайта бағыттаудың, ұлттық сана мен руханиятты жаңғыртудың пәрменді құралы ретінде өзектілігін жоғалтпайды.

Қорытындылай келе, этномәдени тәрбиенің тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудағы рөлі келесі тұжырымдармен негізделеді:

– Этномәдени тәрбие – ұлттық мәдени кодты сақтай отырып, тұлғаны адамгершілік, рухани және әлеуметтік жағынан жетілдіруді мақсат ететін кешенді жүйе;

– Бұл тәрбие түрі – тұлғаның ұлттық болмысын, құндылықтық бағдарын, дүниетанымын қалыптастыру арқылы оның рухани жетілуіне ықпал етеді;

– Этномәдени тәрбие тұлғаның әлеуметтік бейімделуін, мәдениетаралық қатынастарда толерантты болуын, этносаралық келісімді нығайтуды қамтамасыз ететін тәрбие формасы ретінде маңызға ие;

– Этномәдени тәрбиені тиімді ұйымдастыру үшін білім беру жүйесінде этнопедагогикалық компоненттерді интеграциялау, педагогтердің этномәдени құзыреттілігін арттыру, отбасылық және қоғамдық тәрбие институттарымен тығыз байланыста жұмыс жүргізу қажет;

– Этномәдени тәрбие – жалпыұлттық идеяларды жүзеге асыруға, ел бірлігі мен қоғам тұрақтылығын нығайтуға бағытталған стратегиялық құралдардың бірі болып табылады.

Осы айтылғандарды негізге ала отырып, болашақта этномәдени тәрбиені білім беру жүйесінің барлық деңгейлеріне енгізу, оның ғылыми-әдістемелік негіздерін кеңейту және тәжірибелік тұрғыда іске асыру жолдарын жетілдіру қажеттілігі туындайды. Тек осындай жүйелі жұмыстардың негізінде ғана ұлттық рухы биік, мәдени деңгейі жоғары, рухани-адамгершілік қасиеттермен толыққан кемел тұлға қалыптастыруға болады.

Әдебиеттер:

1. Құнанбаев А. Ізгілік ілімі: Қара сөздер / Абай Құнанбаев. – Алматы: Жазушы, 2010. – 320 б.
2. Алтынсарин Ы. Оқу құралы / Ыбырай Алтынсарин. – Алматы: Мектеп, 1989. – 280 б.
3. Уәлиханов Ш. Қазақстанның этнографиясы / Шоқан Уәлиханов. – Алматы: Ғылым, 2001. – 250 б.
4. Бектұров М. Этнопедагогика негіздері: оқу құралы / М. Бектұров. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2015. – 172 б.
5. Нұрпейісова Ж. Рухани-адамгершілік тәрбие теориясы мен әдістемесі / Ж. Нұрпейісова. – Алматы: Білім, 2018. – 198 б.
6. Сәтбаев Қ. Ұлттық мәдениет пен этнопедагогика мәселелері // Қазақ тілі мен әдебиеті журналы. – 2020. – №4. – Б. 45–53.
7. Айтжанова Г. Этномәдени тәрбие және оның педагогикалық маңызы // Педагогикалық зерттеулер журналы. – 2019. – №3. – Б. 102–110.

ӘОЖ 159.96

БУЛЛИНГ ЖАҒДАЙЫНДА ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ ҚҰЛҚЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҮЗЕТУ

Молдабекова П.
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
m.pico88@mail.ru

Резюме:

В статье рассматриваются вопросы управления агрессивным поведением подростков в ситуациях травли посредством психолого-педагогической коррекции.

В таких случаях дети начинают проявлять агрессивное, гневное поведение. Цель работы — выявить причины агрессивного поведения и показать, как его корректировать. Предлагаются специальные методики и упражнения для психологов и педагогов.

Эти подходы помогают детям контролировать свои эмоции и лучше общаться друг с другом. Результаты исследования направлены на создание комфортной среды в школах.

Abstract:

The article examines the issues of managing aggressive behavior of adolescents in bullying situations through psychological and pedagogical correction. In such cases, children begin to exhibit aggressive, angry behavior. The goal of the work is to identify the causes of aggressive behavior and show how to correct it. Special methods and exercises for psychologists and teachers are offered. These approaches help children control their emotions and communicate better with each other. The results of the study are aimed at creating a comfortable environment in schools.

Ключевые слова: *буллинг, подросток, агрессия, поведение, психологическая коррекция, педагогические методы, эмоциональный интеллект, социальные навыки*

Қоғамдағы өткір мәселенің бірі – балалар арасындағы буллинг. Мазақ ету, шеттету немесе күш көрсету бір сәттік ойын болып көрінгенімен, бала психикасына кері әсер етеді. Сондықтан бүгінгінің бүлігіне қарсы тұру – тек мектептің емес, баршаның міндеті.

Әр бала өзін қауіпсіз ортада сезінуге құқылы. Психологтардың айтуынша, өз ортасында буллингке ұшыраған балаларда қорқыныш, өзін төмен бағалау, жалғыздық сезімі пайда болады екен.«Бұл олардың тек оқу үлгеріміне ғана емес, алдағы уақытта тұлғалық дамуына да теріс әсерін береді. Сөз – адамға қанат бітіруі де, жүрегін жаралауы да мүмкін. Әсіресе, жасөспірім кезеңіндегі бала үшін айтылған әрбір ауыр сөз – санасына із қалдырады. Сол себепті мұғалімдер мен ата-¬аналар балаларға дұрыс қарым-қатынастың, құрмет пен мейірімділіктің маңызын үйретуі қажет». Буллинг деген ұғым соңғы жылдары жиі айтылып жүр. Балалар арасында кездесетін ұрып-соғу, итеру, затын тартып алу – физикалық буллинг, жаман сөздер айтып, мазақтау – вербалды буллинг, әдейі шеттету – әлеуметтік буллинг, ал әлеуметтік желілерде тіл тигізу, жала жабу – кибербуллинг деп аталады екен. Мұның ішінде балалар үшін кибербуллинг қауіпті болып отыр. Ақпарат тасқыны заманында кез келген фото, видео көпшілікке тез таралып кетеді. Ал бұл жәбірленуші үшін ауыр соққы.Зерттеушілер буллингтің түпкі себебі көбіне әлеуметтік ортаға байланысты екенін айтады. Мәселен, отбасындағы жанжал балаға әсер етпей қоймайды. Кейде буллингке баратын балалардың өздері де үйінде немесе басқа ортада зорлық-зомбылық көрген болып шығады.«Буллинге ұшыраған баланың сабақ үлгерімі төмендеп, өз-өзіне сенімсіздігі оянады. Ұзақ мерзімде депрессияға түсу, айналып келгенде, әлеуметтік оқшаулануға алып келеді. Сонымен қатар, буллинг тек бір балаға емес, бүкіл сыныптың ішіне әсер етеді. Жасөспірімдер арасында сенімсіздік пайда болып, дос¬тық қарым-қатынас әлсірейді» Жалпы, елімізде буллингке қарсы нақты шаралар қолға алынуда. Мәселен, 2023 жылдан бастап балаларға қатысты буллинг пен кибербуллинг әкімшілік құқықбұзушылық ретінде қаралып, заңға өзгеріс¬тер енгізілді. Енді мұндай әрекет жасаған оқушыға немесе оның ата-анасына ескерту жасалып, қайталанса, айыппұл салынады. ездесу барысында мобильді топтардың биылғы оқу жылына арналған бірқатар міндеті айқындалды. Қыркүйектен бастап жоғары сынып оқушылары үшін профилактикалық дәрістер, сондай-ақ тәуекел тобындағы балалардың отбасыларымен кездесулер өтетін болады. Оқушыларға құқыққа қайшы әрекеттердің, буллинг пен кибербуллингтің салдары туралы бейнероликтер көрсетіледі. Бір сөзбен айтқанда, мобильді топтардың жұмысы жүйелі түрде жүргізілмек. Олардың

құрамына құзырлы органдардың өкілдері, елордалық аудан әкімдерінің орынбасарлары, қалалық Білім басқармасының қызметкерлері, психологиялық қолдау орталығының мамандары және спорт қайраткерлері тартылған.Буллинг – баланың жай ғана «ойыны» емес. Баланың болашағына әсер ететін күрделі мәселе. Әрбір ата-ана баласының не нәрсемен айналысатынын, кіммен араласатынын және бос уақытын қалай өткізетінін бақылап отыру керек. Мұғалім де, қоғам да бүгінгінің бүлігіне қарсы бірлесе әрекет еткенде ғана, бала өзін қауіпсіз сезінеді.

Қазіргі таңда мектептерде, колледждерде және басқа да білім беру мекемелерінде жиі кездесетін өзекті мәселелердің бірі буллинг (немесе зорлық-зомбылық) болып табылады. Бұл жағдай жеткіншектер арасында психологиялық және физикалық зорлық-зомбылықтың орын алуы, сондай-ақ оқушылардың бір-біріне қарым-қатынасының жағымсыз аспектілері болып табылады. Буллингтің теріс салдары жеткіншектің психикалық және эмоционалдық жағдайына, оның әлеуметтік қарым-қатынастарына әсер етіп, агрессивті мінез-құлықтың қалыптасуына алып келеді. Буллингтің себептері әртүрлі болады. Олар жеке тұлғалық факторлардан бастап, әлеуметтік және мәдени жағдайларға дейін өзгеріп отырады. Мысалы: Отбасылық тәрбиелерді алсақ, отбасындағы зорлық-зомбылық немесе эмоционалды жылулықтың болмауы балалардың агрессивті мінез-құлыққа бейім болуына себеп болады. Жеке тұлғалық ерекшеліктеріне байланысты қарым-қатынасқа бейім болмау, төмен өзіндік бағалау немесе ішкі күйзеліс, қорқыныш, агрессияның сыртқа шығуына әсер етеді. Мектептік жағдайларға байланысты жеткіншек қоршаған ортадан өз орнын таба алмау, мұғалімдердің немқұрайлы қарауы, басқа оқушылардың қысым көрсетуі буллингтің орын алуына себеп болуы мүмкін. Әлеуметтік желілер мен интернеттің қазіргі кезде балалардың көп бөлігі виртуалды әлемде уақыт өткізетіндіктен, интернетте де буллингтің орын алу жағдайлары жиі кездеседі.Буллингтің агрессивті мінез-құлыққа әкелуі бірнеше теріс салдарларға себеп болады: Психологиялық зардаптардың буллингке ұшыраған жеткіншек психологиялық қысым мен стресс сезімін бастан кешіреді. Бұл оның депрессияға түсуіне, өзін-өзі бағалауының төмендеуіне, сондай-ақ, болашақта әлеуметтену мәселелеріне әкелуі мүмкін. Әлеуметтік оқшаулану барысында агрессивті мінез-құлыққа ие балалар жиі оқшауланып, басқа балалармен қарым-қатынас жасау қабілетін жоғалтады. Физикалық денсаулық мәселелері де агрессия мен зорлық-зомбылық физикалық жарақаттар мен аурулардың себепшісі болуы мүмкін.

Қазақстандағы мектептер мен оқу орындарындағы буллингке қарсы бірнеше шаралар бар:

• Мектеп ережелері мен кодекстері - мектептердің ішкі нормативтік актілері мен тәртіп ережелері, онда оқу орнындағы буллингке қатысты анықтамалар, алдын алу шаралары мен жазалар қарастырылады. Мысалы, Қазақстандағы мектептерде оқушыларға қатысты зорлық-зомбылықты болдырмау мақсатында арнайы ішкі ережелер енгізілуі мүмкін.

• Психологиялық қызметтер мен түзету бағдарламалары - мектептерде буллингті анықтау және оған қарсы күресу үшін психологиялық қызметтер ұйымдастырылады. Бұл қызметтерге арналған нормативтік құжаттар, тәртіптік нормалар мен бағдарламалар мектептің ішкі саясатында көрсетілген болуы мүмкін.

Қазақстандағы зерттеу және әдістемелік құжаттар:

• Балаларға арналған психологиялық қызмет көрсету стандарттары - мектептегі психологиялық қызметтің жұмысын реттейтін құжаттар, оның ішінде буллингтің алдын алу бойынша арнайы психологиялық әдістемелер мен бағдарламалар.

• Педагогикалық және психологиялық түзету бағдарламалары - бұл құжаттар мектептер мен жастар ұйымдарына арналған, оларда буллингтің алдын алу, агрессиямен жұмыс істеу, сондай-ақ әлеуметтік дағдыларды дамытуға бағытталған әдістемелер мен стратегиялар қарастырылған.

Бұл құжаттар буллингті жою, балалар мен жеткіншектердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету және олардың құқықтарын қорғау мәселелерін шешуде маңызды рөл атқарады. Буллинг жағдайында жеткіншектің агрессивті мінез-құлқын педагогикалық-психологиялық түзету барысында келесі өзекті (актуалды) проблемаларды анықтауға болады:

1. Ішкі тұлғалық мәселелер

• Төмен өзін-өзі бағалау – жеткіншек өз құндылығын түсінбейді немесе өзін қоғамда керексіз сезінеді.

• Эмоционалды тұрақсыздық – агрессияның жиі көзі ретінде эмоцияны бақылау қабілетінің төмендігі.

• Қорқыныш пен сенімсіздік – буллинг нәтижесінде пайда болған ішкі қорғаныс реакциясы.

2. Қарым-қатынас дағдыларының бұзылуы

• Достарымен, мұғалімдермен, ата-аналарымен қарым-қатынас орнату қиындықтары.

• Конфликт жағдайларын шешу жолдарын білмеу, агрессияны негізгі тәсіл ретінде қолдану.

3. Отбасылық жағдайлар

• Қатал тәрбие немесе ата-ана бақылауының болмауы.

• Үйде де агрессия немесе зорлық-зомбылықтың болуы, бұл баланың агрессивті мінезін қалыптастыруы мүмкін.

4. Мектептегі бейімделу проблемалары

• Мектеп ортасына бейімделмеу, өзге оқушылармен жиі келіспеушіліктер.

• Мұғалімдермен өзара түсіністіктің болмауы.

5. Мотивациялық және когнитивтік проблемалар

• Оқу мотивациясының төмендігі, жетістікке ұмтылыстың болмауы.

• Сабаққа қызығушылықтың аздығы, бұл да агрессия арқылы өз назарын аудартуға тырысуға себеп болуы мүмкін.

Осы проблемаларды анықтау үшін келесі әдістер қолданылады:

• Психодиагностикалық әдістер (тесттер, сауалнамалар, бақылау).

• Жеткіншекпен және ата-анасымен сұхбат.

• Мұғалімдердің пікірі мен бақылаулары.

Мектеп педагог психологы буллинг барысында бірнеше зерттеу әдістерін қолдана алады.

Зерттеу әдістері

• Сауалнама және психодиагностика: Баскет агрессия тесті, Розенцвейг фрустрация тесті.

• Бақылау және сұхбат: Оқушылармен жеке және топтық әңгімелесу.

• Психокоррекциялық жұмыстар: Арт-терапия, рөлдік ойындар, релаксациялық жаттығулар.

• Педагогикалық тәсілдер: Эмоциялық интеллект дамытуға арналған сабақтар, ынтымақтастыққа бағытталған әдістер.

Зерттеу нәтижелері

Зерттеу нәтижесінде буллингке ұшыраған жеткіншектердің көпшілігінде ашушаңдық, агрессия және қарым-қатынастан қашу сияқты белгілер байқалды. Психокоррекциялық жұмыстар нәтижесінде:

• Балалар өз эмоцияларын тану мен басқаруды үйренді;

• Қарым-қатынас дағдылары жақсарды;

• Агрессия деңгейі төмендеді.

Бұл нәтижелер педагог-психологтың жүйелі жұмыс атқаруы мен мектепте қолайлы орта қалыптастырудың маңыздылығын көрсетті. Менің тәжірибемде *Буллингті анықтау мақсатында* 13-17 жас аралығындағы 10-сыныптан 25 оқушыдан анонимді сауалнама алынды. Нәтижесі кесте бойынша көрсетіліп отыр. Мен осы сауалнаманы мектеп психологтарының өз жұмыстарына қолдануына ұсыныс ретінде көрсетіп отырмын.

Жынысы:	Ұл	11
	Қыз	14
Жасы:	15жас	13
	16жас	12
1.«Буллинг» туралы білесіңбе?		
А)иә	23	92%
Б) жоқ	2	8%
2. Сіз біреудің басқа біреуге әлімжеттік көрсетуінің куәсі болдыңызба немесе сізге әлімжеттік көрсеттіма?		
А)иә	2	8%
Б) жоқ	23	92%
3. Егер ия болса әлімжеттіктің қандай түрі орын алды?		
А) Психикалық іс –әрекет жасау		
Б) Ар-намысына тиетін сөз айту	1	4%
В)Физикалық іс-әрекеттер(ұрып- соғу,күш көрсету)	2	8%

Г) Қорқытып қорлап телефонға түсіру	3	12%
Д) Кибербуллинг құрбаны болу (интернет желісінде қорқыту, мазақтау, қорлау)		
Е)Өз жауабыңыз	Қысым жасау, қорқыту және қорлау	
	Бұрынғы мектепте жала жабылған	
4. Сіз өзіңіз қорқытудың, қорлаудың қатысушысы болдыңызба?		
А) Бастамашы ретінде		
Б) Куәгер ретінде	3	12%
В) Жәбірленуші ретінде	1	4%
Г)Өз жауабыңыз		
5. Оқушылар арасындағы буллингтегі қақтығыс көбінесе қайда кездеседі?		
А)Мектепте	9	36%
Б)Аулада,көшеде	3	12%
В)Әлеуметтік желіде,интернетте	5	20%
Г)Өз жауабыңыз		
6. Мұғалімдер немесе үлкендер тарапынан оқушыларды қорлау жағдайында сіз куә болдыңызба?		
А)Иә	5	20%
Б)Жоқ	20	80%
7. Буллингке ұшыраған оқушыға үлкендер қажетті көмек көрсетеді деп санайсызба?		
А)иә	23	92%
Б) жоқ	7	28%
8.Сіз қалай ойлайсыз, буллингке ұшыраудан алдын-алуға болама?		
А)Иә, егер үлкендер дер кезінде байқаса	9	36%
Б)Иә, егер жәбірленуші көмек сұраса	5	20%
В)Иә, егер буллинг жасаушыны жазаласа	12	48%
Г)Жоқ,ол мүмкін емес	1	4%
9.Сіздің ойыңызша білім беру ұйымындағы буллингті тоқтата алатындар кімдерден ойлайсыз?		
А)Мектеп әкімшілігі	7	28%
Б)Педагогтар	3	12%
В)Мектеп инспекторы	10	40%
Г)Ата-аналар	3	12%
Д)Оқушылар	3	12%

Алынған сауалнама нәтижесін талдай отырып, болжамды түрде сыныпта Буллингке ұшыраған бір оқушы жәбірленуші ретінде анықталды, аталған азаматқа дер кезінде ата-ана тарапынан көмек көрсетілу барысында жаңа мектепке ауысқан. Екінші азамат куәгер ретінде қатысушы болған. Жалпы мектеп әкімшілігі және мектеп инспекторы тарапынан профилактикалық жұмыстар жүргізілген. Мектеп әкімшілігіне ұсыныс жасай отырып түзету жұмыстары ұйымдастырылады:

Сыныппен профилактикалық жұмыс, буллингке ұшыраған және куәгер болған жеке оқушымен коррекциялық түзету жұмысын жүйелі жүргізу. Мектеп әкімшілігі ата-аналарға профилактикалық іш шара жүргізу.

Педагогикалық және психологиялық түзету жолдары барысында агрессивті мінез-құлықтың алдын алу және түзету мақсатында мұғалімдер мен психологтар бірнеше әдістерді қолдана алады.

1. Психологиялық түзету. Эмоционалды интеллектіні дамыту арқылы педагог психологтар балалармен эмоционалды интеллектіні дамытуға бағытталған жаттығулар жүргізе алады. Бұл балаларға өз эмоцияларын дұрыс түсінуге және оларды басқаруға көмектеседі. Қарым-қатынас дағдыларын үйрету арқылы агрессияны басқаруға арналған тренингтер мен семинарлар, сондай-ақ оңтайлы қарым-қатынас тәсілдерін үйрету маңызды деп ойлаймын.

2. Психологиялық қолдау. Буллингке ұшыраған балаларға психологиялық кеңес беру, оларды қолдау және олардың өзін-өзі бағалауын көтеру үшін арнайы тренингтер ұйымдастыру керек. Мектеп әкімшілігі және сынып жетекшілер оқушыларды құндылықтар мен тәртіпке үйретуді қалыптастыру шарт. Мұғалімдер балаларға құндылықтар мен әдептілік негіздерін түсіндіру арқылы олардың мінез-құлқына оң әсер етуі мүмкін.

3.Жеке тұлғалық бағдарлы тәсілдерді қолдану. Әр балаға жеке көзқарас пен әрқайсысының ерекшеліктерін ескере отырып, тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру қажет. Оқушыларды топтық жұмыстарға қатыстыру олардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға және бірігуіне көмектеседі. Әлеуметтік және мектептік қолдауда әлеуметтік жұмысшылар мен мұғалімдер балаларға өз құқықтарын түсінуге және заңды қорғауға көмектеседі.

4.Қауіпсіз мектеп ортасын ұйымдастыру. Мектептегі барлық педагогтар мен оқушылардың бірлесіп әрекет етуі буллингті болдырмауға және агрессивті мінез-құлықты алдын алуға көмектеседі.

Ведомствоның хабарлауынша, мектептер мен колледждерде "ДосболLIKE" антибуллингтік бағдарламасы енгізілуде.

Апталық жеке қауіпсіздік сабақтары қайта жанданып жатыр. Енді олар елдегі барлық балабақшаларда, мектептерде және колледждерде өтеді: әр апта сайын сынып сағатында 10 минуттан, жылына үш рет қайталанып отырады. Сабақтарда интернеттегі қауіпсіздік ережелері, алаяқтардан қорғану жолдары, төтенше жағдай кезіндегі іс-қимылдар және зорлық-зомбылықтың алдын алу тақырыптары қамтылады.

Оған қоса балаларға психологиялық қолдау көрсететін 20 орталық өз жұмысын жалғастыруда. Бұл орталықтар буллинг, зорлық-зомбылық және дағдарыс жағдайларына байланысты балаларға, ата-аналарға және педагогтерге көмек көрсетеді. Кеңес беру және шұғыл көмек тәулік бойы қолжетімді.

Министрліктің ақпаратына сәйкес, "111" байланыс орталығының QR-кодтары барлық мектептерге орналастырылды. Балалар өз құқықтарының бұзылуы туралы анонимді әрі жедел хабарлай алады. QR-кодтар дәліздерде, баспалдақтарда және санитарлық бөлмелерде көзге көрінетін жерлерге ілінген. Барлық өтініштер тәулік бойы қабылданады.

Буллинг үшін әкімшілік жауапкершілік белгіленді: айыппұл – 10 АЕК, ал қайталанған жағдайда – 30 АЕК көлемінде төленеді.

Қорытынды.

Жеткіншектер арасындағы агрессивті мінез-құлықты түзету үшін педагогикалық және психологиялық әдістердің үйлесімді қолданылуы өте маңызды. Буллингке ұшыраған оқушы депрессияға ұшырайды, психикалық бұзылулардың дамуына бейім және өз-өзіне қол жұмсауға тырысуы да жиі кездеседі.Агрессор балалар мектеп үлгерімінде қиындықтарға тап болады, қылмыстық бейімділікке ие болады және педагогикалық ұжымды сабақ жүргізудің орнына тәртіпті сақтауға мәжбүр етеді. Буллингтің куәгерлері көбінесе жәбірленушінің орнында болудан қорқады және буллерлерге қосылып кетуі мүмкін. Немесе олардың мәселелеріне араласпағаны үшін өздерін кінәлі сезінеді және бақылаушы позициясынан жарақат алады.

Осылайша, мектептегі қорқыту бүкіл білім беру жүйесін бұзады, жалпы шиеленісті, иеліктен шығаруды және қатыгездікті тудырады.

Буллингтің алдын алу тек мектептің емес, барлық қоғамның міндеті болып табылады. Құқық қорғаушылар, әлеуметтік қызметкерлер мен психологтар бірлесе отырып, балалардың психологиялық жағдайын сауықтыруға, олардың өзін-өзі бағалауын көтеруге және агрессивті мінез-құлықтың алдын алуға үлес қоса алады. Тек осылайша ғана біз балалардың психологиялық денсаулығын қамтамасыз етіп, болашақта зорлық-зомбылықтың алдын ала аламыз.

Әдебиеттер:

1. Аккерман Н. Роль семьи в появлении расстройств у детей //Семейная психотерапия. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 356 с.
2. Джакупов С.М. Психология познавательной деятельности. Алма-Ата: изд. КазГУ, 1992. 35 б.
3. 3 .Амирова Б.А. Тұлғаның әлеуметтену процесіндегі этностық жаңсақ нанымдар. – Қ., 2007, 19-26 б.
4. Кабакова М.П. Некоторые аспекты проблемы стабилизации супружеских отношений //Ұлт тағылымы 2004, № 2, 137-141б.
5. Кабакова М.П. Стабильная семья как основа гармоничного развития личности //Поиск. 2004. №2(2) С.177-180

ӘОЖ 373.3.09.12

БІЛІМ БЕРУДІҢ ЦИФРЛЫҚ КЕҢІСТІГІНДЕ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ДӘСТҮРЛЕРІ НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРГЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Мусаханова Г.М.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме:

В статье рассматриваются пути совершенствования патриотического воспитания обучающихся посредством использования этнокультурных традиций казахского народа в цифровом пространстве образования. Проанализирован воспитательный потенциал национальных ценностей и выявлены эффективные направления их реализации посредством современных цифровых инструментов. Кроме того, описывается роль интерактивных платформ, мультимедийных ресурсов и социальных сетей в формировании патриотического сознания обучающихся.

Abstract:

The article examines ways to improve patriotic education of students through the use of ethnocultural traditions of the Kazakh people in the digital educational space. The educational potential of national values is analyzed and effective areas for their implementation through modern digital tools are identified. In addition, the role of interactive platforms, multimedia resources and social networks in the formation of patriotic consciousness of students is described.

Кілттік сөздер: *этномәдени дәстүрлер, цифрлық кеңістік, патриоттық тәрбие, студент, ұлттық құндылықтар, патриоттық сезім, «қазақстандық патриотизм».*

Жаһандану дәуірінде жастарға патриоттық тәрбие беру – Қазақстан қоғамының тұрақты дамуының негізгі шарттарының бірі. Цифрлық технологиялардың кеңінен қолданылуы білім беру жүйесіне жаңа мүмкіндіктер әкеліп отыр. Осы тұрғыда қазақ халқының этномәдени дәстүрлерін білім берудің цифрлық кеңістігінде қолдану – студенттердің ұлттық бірегейлігін нығайтып, елжандылық қасиеттерін қалыптастырудың маңызды жолы.

Қазіргі кезде жоғары оқу орындарында тәрбие беру мәселесіне жаңаша көқарас тұрғысынан қарауды және студенттердің патриоттық сана-сезімін, сапаларын, мінез-құлқын қалыптастыруды көздейтін тәрбиенің формалары мен әдістерін жетілдіруді талап етеді. Бұл бүгінде байсалдылық, табандылық, батылдылық, батырлық, қайсарлық туралы білім ғана емес, өнегелік, тәрбиелік көрсету қажет болып отырған уақытта аса маңызды. Отанға деген сүйіспеншілік, патриотизм қашанда ұлттық сипатқа ие, өйткені, патриоттық сезім мен көзқарастар қашанда белгілі бір ұлтқа, ұлысқа жатады. Қазақ халқы ежелден басқа халықтардай Отанын, ұлтын сүйген. Батырларымыз бастаған қазақ халқы Отанын, жерін, ұлтын жаудан қорғаған. Оны Қазыбек би өз сөзінде былай келтіреді: «Біз қазақ деген мал баққан елміз, бірақ ешкімге соқтықпай, жай жатқан елміз.Елімізден құт береке қашпасын деп, жеріміздің шетін жау баспасын деп, найзаға үкі таққан елміз;ешбір дұшпан басынбаған елміз, басымыздан сөзді асырмаған елміз. Досымызды сақтай білген елміз, дәмі-тұзын ақтай білген елміз; асқақтаған хан болса, хан ордасын таптай білген елміз.Атадан ұл туса, құл боламын деп тумайды, анадан қыз туса, күң боламын деп тумайды» дей отырып, қазақ халқының өз елін, жерін қорғаудағы қажырлығын, жанын аямайтын патриоттығын, такаппарлығын көрсетеді. Олай болса, біз жастарға осындай ұлағатты сөздерді санасына сіңіру арқылы, оның өз ата-тегін, ұлтын, халқын силауға, Отанын сүюге, өз еліне деген мақтаныш сезімін оятуға бағыт береміз [1].

Елбасымыз, Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасында ең басты қағидалардың бірі «Ұлттық бірегейлікті сақтау» деп анықталған: «Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – ұлттық кодыңды сақтай білу». Ұлттық сана-сезім, ұлтқа жанашырлық – патриоттық тәрбие берудің, саналы, парасаты мол азаматты тәрбиелеудің негізгі діңгегі, өзегі. Қазақстан жағдайындағы патриоттық тәрбие беру мәселесінің ерекшелігін де күн тәртібінен тыс қарастыруға болмайды. Себебі көпұлтты мемлекетіміздің халқы этносаралық қарым-қатынас орнатуда патриоттық қағидалардан тыс кемелдене алмайды. Ұлтаралық, этносаралық татулық – қазақстандық патриотизмнің бөлінбес құндылығы деп қарастырамыз. Осы құндылық арқылы бағдарламада негізгі бағыттардың бірі «Сананың ашықтығы» жүзеге асырылады. Бұл бағыт пен «қазақстандық патриотизм» мәні тығыз байланыста екенін елін, жерін

көркейту ісінде қазақ жерін Отаным деп таныған ұлттар мен этностардың, әлемнің озық тәжірибесін есепке алу үрдісі айқындап береді. «Татулық», «бірлік» ұғымдары «қазақстандық патриотизмнің» құндылықтары ретінде әр қазақстандықтың бойына туғаннан сіңірелітіні белгілі [2].

Өскелең ұрпақ тәрбиесінде «қазақстандық патриотизм» білімге құштарлық пен әлемнің жаңашылдыққа бағытталған сандық технологияларын (цифровизация) игерусіз түпкі мақсатына жетпейтіні анық. Сондықтан оқу-тәрбие үрдісінде өзегі өзгермейтін мәселенің бірегейі – «Білімнің салтанат құруы» бағыты. Бұл орайда өскелең ұрпақтың бойына саналы түрде ес білгеннен бастап «білім» категориясының адам өміріндегі басты құндылық екенін сіңірту, дәріптеу ісі дұрыс жолға қойылуы керек. Білімі таяз адам саналы түрде патриот болуы екіталай. Сондықтан «Саналы азамат» тәрбиелеуде білім алудың, алған білімі арқылы еліне қызмет жасау қағидалары негізгі діңгек болып табылады. Көкірегі ояу, зердесі ашық, білімі кемел, біліктілігі жоғары, санасы биік тұлға ғана еліне еңбегін риясыз сіңіруге дайын болады.

Өз халқыңның тарихының өнегелі жақтарын білу, өз еліңнің кешегі және бүгінгі қаһармандарын мақтаныш ету, олардың ерлігіне тағзым ету, оларға сай болу патриотизмнің басты құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл тұрғыда алғанда, республикамыздың оқу-тәрбие мекемелерінде белгілі деңгейде әр түрлі шаралар жүргізілуде. Қазақстан тарихы мектептерде, орта арнаулы және жоғары білім беру мекемелерінде оқытылуда, тарихтың жарқын беттері бұқаралық ақпарат құралдары арқылы насихатталуда, қаһармандарымыздың есімдері ұлықталып, олардың аттары елді мекендерге, көшелерге, мектептерге, түрлі мекемелерге берілуде. Алайда тарихтың ақтаңдақтарын жеткіліксіз оқып-үйрену, түрлі тарихи және ғылыми теориялардың арасындағы келіспеушіліктер мен айырмашылықтар, жастардың төл тарихына деген қызығушылығының айтарлықтай аз болуы, өзге, әсіресе батыстық идеология мен теориялардың басымдық ықпалы бұған көп кедергі жасауда. Көп ретте жастардың бұқаралық, тіпті кейде арзан мәдениетке елтіп, этномәдени, дәстүрлі, ұлттық бастаулардан алыстап кетуі, өкінішке қарай, қалыпты және кеңінен тараған үрдіске айналды. Біздің ойымызша, одан шығудың басты жолы — қазіргі білім беру мекемелерінде этномәдени білім мен тәрбие беруге ерекше көңіл бөлу [3].

Патриоттық сезім отбасынан басталады. Өкінішке қарай, нарықтық қатынастардың кеңінен орын алуы, ересектердің тәрбиеге жеткіліксіз көңіл бөлуі, ата-аналардың уақытының жетіспеушілігі мен қолдарының тимеуі отбасындағы жастар тәрбиесінің ролін түсірді. Әрине, мұндай жағдайларда өзінің ескі арнасын жоғалтқан патриоттық, отансүйгіштік сезімдерді қалыптастыру мен оған тәрбиелеудің жаңа жолға оңайлықпен түсіп кете алмасы анық.

Патриоттық сананы қоғамдық өмірде бекітетін бірден-бір институт - жоғары оқу орындары мен басқа да білім мен тәрбие беру мекемелері. Олардың көмегімен патриоттық сана қоғамдық өмірге бекітіліп, мемлекет тарапынан қолдауға және бағдарлауға ие болады. Студент жастар қоғамның әлеуметтік құрылымында ерекше орын алады. Ендеше, қазіргі студент жастар өздерінің тұлғалық-кәсіби нығаюға бет алуының жоғары деңгейімен, шығармашылық потенциалымен, Қазақстанның әлеуметтік жаңғыру процесіне шынайы іс жүзінде қатысуға деген белсенді қызығушылығымен, қоғамдық өмірдің түрліше жақтарына, өзінің әлеуметтік бағдарларына деген даралық көзқарастарымен ерекшеленуі тиіс. Олар еліміздің әлеуметтік-саяси, экономикалық және мәдени дамуының анықтаушы күші де болып табылады[4].

Қазақ халқының этномәдени дәстүрлерінің тәрбиелік әлеуеті

- Батырлық жырлар мен тарихи дастандар – студенттердің елін, жерін қорғау сезімін күшейтеді.
- Салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар – азаматтық жауапкершілік пен ұлттық бірлікке тәрбиелейді.
- Ұлттық ойындар мен өнер түрлері – ұлттық рухты оятып, шығармашылық қабілеттерді дамытады.
- Тарихи тұлғалардың өнегесі – жастардың елге қызмет ету идеясын бойына сіңіреді.

Цифрлық кеңістіктегі патриоттық тәрбие беру жолдары

1. Электрондық білім ресурстарын пайдалану: онлайн кітапханалар, мультимедиялық оқулықтар.

2. Виртуалды мәдени орта қалыптастыру: 3D-турлар, ұлттық мұражайлар мен ескерткіштерді таныстыру.

3. Интерактивті оқу формалары: этно-квест, онлайн викторина, мультимедиялық жобалар.

4. Әлеуметтік желілерді пайдалану: этномәдени челленджер, бейнежобалар, инфографика.

5. Цифрлық еріктілік жобалары: студенттердің ұлттық мәдени мұраларды насихаттайтын онлайн жобалары [5].

Этномәдени дәстүрлерді цифрлық кеңістікте қолдану жолдары

Этномәдени дәстүр	**Цифрлық құрал / тәсіл**	**Тәрбиелік нәтиже**
Батырлар жырлары, тарихи дастандар	Электронды кітаптар, онлайн кітапхана, подкасттар	Елін, жерін қорғау сезімін күшейту, тарихи сананы қалыптастыру
Салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар	3D-виртуалды турлар, анимациялық бейнефильмдер	Ұлттық бірлікке тәрбиелеу, салт-дәстүрге құрмет
Ұлттық ойындар, өнер түрлері	Онлайн-викториналар, этноквест, геймификацияланған платформалар	Ұлттық рухты көтеру, топтық бірлікті дамыту
Тарихи тұлғалардың өнегесі	Әлеуметтік желідегі челленджер, инфографика, бейнероликтер	Азаматтық жауапкершілік пен отансүйгіштік сезімді арттыру
Қонақжайлық, бірлік дәстүрі	Виртуалды мәдени жобалар, онлайн-форумдар	Ынтымақтастық, толеранттылық және достық қарым-қатынасты қалыптастыру
Ұлттық мұралар (әуен, өнер, қолөнер)	Цифрлық мұражайлар, мультимедиялық көрмелер	Шығармашылық қабілетті дамыту, ұлттық мәдениетке қызығушылық ояту

Білім берудің цифрлық кеңістігінде қазақ халқының этномәдени дәстүрлерін қолдану – студенттердің патриоттық тәрбиесін күшейтудің заманауи жолы. Ұлттық құндылықтарды жаңа технологиялармен ұштастыру жастардың елжандылық сезімін арттырып қана қоймай, олардың ұлттық бірегейлігін нығайтады. Бұл тәсіл Қазақстанның мәдени-тарихи мұрасын сақтап, оны болашақ ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік күні // http: kk.wikipedia.org/wiki
2. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
3. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы: Рауан, 1998.
4. Көшімова Г.Э. Студенттерге патриоттық тәрбие берудің педагогикалық негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
6. Toffler A. The Third Wave. – New York: Bantam Books, 2018.

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ЭТНОМӘДЕНИ ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОЛДАРЫ

Мырзапеисова М.Т., Аширбекова Т.Б., Толешова А.А.
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
@e.mail mirza_17.08.83@mail.ru, Cool.girl_92@mail.ru, Akerke-91t@mail.ru

Резюме:

Цель данного исследования – проанализировать взаимосвязь этнокультурного воспитания и обучения в цифровом образовательном пространстве, определить их теоретические основы, выявить возникающие проблемы и обозначить инновационные пути их решения, опираясь на современные научные труды. В условиях цифровой трансформации актуальной становится задача сохранения интереса обучающихся к национальным ценностям и культуре. Внедрение принципов этнопедагогики в цифровую среду рассматривается как важный механизм передачи духовного наследия будущим поколениям. Обзор научной литературы подтверждает роль и эффективность интеграции этнопедагогического содержания в цифровое пространство для сохранения национальной идентичности. Вместе с тем выявлены такие проблемы, как цифровое неравенство, недостаточная методическая подготовка педагогов и языковые барьеры. В качестве инновационных решений предлагаются культурно адаптированное цифровое обучение, вовлечение обучающихся в качестве создателей контента, междисциплинарная интеграция и поддержка профессионального развития педагогов. Результаты исследования показывают, что интеграция этнопедагогики и цифровой педагогики позволяет формировать содержательную и инклюзивную новую модель образования при сохранении национальных ценностей. Данные выводы могут послужить методологической основой для разработки цифровых программ этнокультурной направленности в образовательной политике и педагогической практике.

Abstract:

The purpose of this study is to analyze the interaction between ethnocultural upbringing and education within the digital learning environment, to define their theoretical foundations, identify existing challenges, and propose innovative approaches based on contemporary scholarly works. In the context of digital transformation, maintaining learners' interest in national values and culture has become a pressing issue. Integrating ethnopedagogical principles into the digital environment is viewed as an important mechanism for transmitting spiritual heritage to future generations. A review of academic literature confirms the role and effectiveness of introducing ethnopedagogical content into digital space for preserving national identity. At the same time, certain challenges were identified, including digital inequality, insufficient methodological preparation of teachers, and language barriers. Innovative solutions include culturally adapted digital learning, engaging learners as content creators, fostering interdisciplinary integration, and supporting teachers' professional development. The findings demonstrate that combining ethnopedagogy and digital pedagogy contributes to the formation of a meaningful and inclusive new model of education while preserving national values. These results may serve as a methodological basis for the development of ethnoculturally oriented digital programs in educational policy and pedagogical practice.

Ключевые слова: *цифровое образование, этнопедагогика, этнокультурное воспитание, культурно адаптированное обучение, инновационные решения.*

Қазіргі заманда білім беру үдерісі қарқынды цифрлық трансформацияға ұшырап, оқыту форматы мен мазмұны түбегейлі өзгеруде. Цифрлық білім беру кеңістігі білім алушыларға ғаламдық ақпараттық ресурстарға қол жеткізуге мүмкіндік берсе де, оған бейімделу барысында ұлттық мәдени құндылықтарды сақтау және өскелең ұрпақты этномәдени рухта тәрбиелеу өзекті мәселеге айналды. Жаһандану жағдайында төл мәдениеттердің жоғалу қаупі байқалғандықтан, этнопедагогика принциптерін білім беруге интеграциялау – ұлттық бірегейлікті сақтау мен рухани мұраны келер ұрпаққа жеткізудің маңызды жолы[1]. Этномәдени тәрбие – жастардың өз халқының бай мәдениеті мен дәстүрлерін, тілі мен тарихын терең меңгеруіне негізделген тәрбиелік бағыт. Цифрлық орта бұл үдерісте қос қырлы рөл атқарады: бір жағынан ғаламдық ақпарат тасқыны жергілікті мәдениетке сын-қатер төндірсе, екінші жағынан сандық технологиялар ұлттық құндылықтарды оқытуда тың мүмкіндіктер ашуда[2].

Цифрлық білім беру мен этномәдени тәрбие тоғысында жүргізілген қазіргі зерттеулер бұл бағыттың өсіп келе жатқан маңыздылығын растайды. Цифрлық педагогика саласында соңғы жылдары мәдени тұрғыдан жауапты (мәдениетке бейімделген) оқытуға көңіл бөлінуде. Мәселен, Г. Ладсон-Биллингс бастаған ғалымдардың мәдени-орынды педагогика тұжырымдамасына сәйкес, оқыту мазмұны мен әдістері білім алушылардың өзінің өмірлік тәжірибесі мен мәдени болмысына негізделгенде, олар үшін анағұрлым қызықты, түсінікті болып, оқу үлгерімі артады[3]. Жаңа зерттеулер цифрлық кеңістікте осы мәдени-бағдарлы принципті қолдану қажеттігін айқындауда. Мысалы, 2023 жылғы талдау жұмыстары *«мәдени тұрғыдан жауапты цифрлық оқыту»* ұғымын енгізіп, білім беру платформаларының түрлі этностық топтардың тілдік және мәдени ерекшеліктеріне бейімделуі оқушының оқу ынтасын және қатысымын жақсартатынын көрсетеді[4]. Этномәдени тәрбие аспектісінде әдебиеттер ұлттық білім беру жүйелерінде жергілікті мәдени мұраға негізделген тәрбиенің маңыздылығын көптен бері дәлелдеп келеді. Этнопедагогиканың классикалық теорияларында (Г.Н. Волков және т.б.) халықтық педагогика тәжірибесін оқу-тәрбие процесіне енгізу балаға өзін қоршаған қоғамның рухани құндылықтарын сіңіруге жағдай жасайтыны айтылған. Бүгінгі таңда бұл идеялар цифрлық кеңістікте жаңаша қарқын алуда. Цифрлық этнопедагогика бойынша жүргізілген зерттеулерге көз жүгіртсек, цифрлық платформалар мәдени мазмұнды көбейту және түрлі көзқарастардың қатар өмір сүруіне мүмкіндік береді екен. Мысалы, зерттеушілер цифрлық ортада дәстүрлі моральдық құндылықтарды беру үрдісі талданып, онлайн платформалардың мазмұнды әр қырынан түсіндіруге, мағыналарды көбейтіп, қатысушылар арасында бірлескен пікірталас жүргізуге жағдай жасайтыны атап өтілген. Бұл цифрлық этнопедагогиканың маңызды артықшылығы – білім алушылар енді бір ғана беделді дереккөзден гөрі, әртүрлі қауымдастықтар мен медиалар арқылы бір құндылықты сан түрлі қырынан танып, тереңірек түсіне алуы мүмкін[5].

Зерттеулер сонымен бірге цифрлық ортада жергілікті мәдениетке негізделген оқу материалдарының қажеттігін көрсетеді. Малайзия ғалымдары жүргізген мета-синтез нәтижесінде цифрлық оқу ресурстарында жергілікті тілдер мен мәдени контексті енгізу оқушылардың қызығушылығы мен түсінігін айтарлықтай жақсартатыны белгілі болды. Локализацияланған, яғни жергілікті мазмұн қосылған цифрлық сабақтарда оқушылардың оқу жетістіктері мен белсенділігі артқан; керісінше, бірыңғай стандартталған контент оқушылардың өз өмірімен байланыс орнатуын қиындататыны айтылған. Демек, әдебиеттер талдауы цифрлық білім беру мен этномәдени тәрбие түйісінде мәдени тұрғыдан бейімделген цифрлық оқыту парадигмасы қалыптасып келе жатқанын көрсетіп отыр. Бұл бағыт білім алушылардың мәдени сәйкестігін нығайтып, цифрлық дәуірдегі білімнің мазмұндылығын арттыруды көздейді.

Этномәдени тәрбие мен цифрлық оқытудың тоғысында жатқан құбылысты түсіну үшін алдымен негізгі ұғымдардың теориялық негіздерін айқындап алайық. Этнопедагогика – белгілі бір халықтың балаларды тәрбиелеу және оқыту саласындағы жинақталған тәжірибесін, халықтың дәстүрлі құндылықтары мен дүниетанымын зерттейтін педагогика ғылымының саласы. Этнопедагогика халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан рухани-моральдық қағидаттарына сүйенеді; отбасы мен қоғамда балаға сіңірілетін қарапайым да терең тәрбиелік «ақиқаттарды» (үлкендерді құрметтеу, еңбекқорлық, инабаттылық, адамгершілік және т.б.) жүйелеп, оларды қазіргі білім беру жүйесіне теориялық негіз етіп ұсынады. Ғалымдардың пайымдауынша, ғаламдану заманында, жаһандық унификация қысымында тұрған ұлттар үшін этнопедагогика ерекше мәнге ие – дәл осы тұрғыдан ол халықтың мәдени тәжірибесін сақтап, жас буынның бойында этникалық бірегейлікті қалыптастырудың түпқазығы бола алады. Білім беру философиясы тұрғысынан, этнопедагогика өркениетті даму мен техникалық прогресс жағдайында адамның түптамыры – өз мәдениетінен ажырамай, рухани кемелденуіне жол ашатын ізгілендіруші фактор деп қарастырылады.

Екінші жағынан, цифрлық трансформация білім беру философиясында оқыту процесіне жаңа көзқарас қалыптастырады. Сандық технологиялардың ықпалымен дәстүрлі мұғалім мен оқушы рөлдері өзгеруде: оқытушы ақпараттың жалғыз билеушісі болмай, білім алушылардың оқу процесін бағыттаушы фасилитаторға айналып келеді[6]. Білім алушының дербестігі артып, оның оқу траекториясын өзі таңдауына, өзіне жақын тәсілмен игеруіне мүмкінідік тууда. Izabella Шонфельд және т.б. ғалымдар білім берудегі цифрлық трансформацияның табысты жүзеге асуы үшін кемінде төрт деңгейдегі мүдде ескерілуі тиіс екенін атап көрсетеді:

1. білім алушылардың жеке қажеттіліктері мен ерекшеліктері,
2. педагогтердің көзқарасы мен даярлығы,
3. білім беру жүйесі мен ұйымдарының инфрақұрылымы,

4. тұтас пост-цифрлық қоғамның талаптары[7].

Бұл теориялық ұстаным цифрлық білім беру тек технология енгізу емес, сонымен бірге педагогикалық мәдениеттің жүйелік өзгерісін қажет ететін күрделі құбылыс екенін көрсетеді.

Осы тұста, этнопедагогика мен цифрлық педагогиканың түйісуі – *«цифрлық этнопедагогика»* ұғымын дүниеге әкеледі. Бұл синергияны кейбір ғалымдар мәдени жады мен озық технологиялардың біртұтас *synthesis* ретінде түсіндіреді. Мысалы, Рахмат және әріптестері жүргізген зерттеу дәстүрлі өнер үлгілерін цифрлық ортаға көшіру арқылы жас ұрпақтың бойына моральдық құндылықтарды сіңіруді талдаған. Нәтижесінде, авторлар ұлттық мәдени мазмұнды цифрлық форматқа лайықтау бүгінгі заман білімінің басты міндеттерінің бірі деген тұжырымға келеді. Шындығында, білім беру философиясы тұрғысынан қарағанда, технология қаншалық жаңашыл болғанымен, оның түп мақсаты адамның жан-жақты дамуына қызмет етуі тиіс. Сондықтан цифрлық трансформация гуманистік құндылықтармен үндескенде, яғни этнопедагогиканың рухани-мәдени мазмұнымен толысқанда ғана білім алушы үшін шынайы мәнді болмақ.

Цифрлық білім кеңістігінде этномәдени тәрбие беруді іске асыру барысында бірқатар өзекті мәселелер мен кедергілер туындайды. Ең әуелі, цифрлық алаңда жаһандық мазмұнның басымдығы жергілікті мәдени материалдардың тасада қалуына алып келуі мүмкін. Көптеген онлайн-платформалар мен оқу ресурстары әлемдік ортақ стандарттарға негізделіп, ұлттар болмысын ерекшелейтін ұсақ детальдарды ескере бермейді. Соның салдарынан оқушылардың өзі өмір сүріп отырған мәдени ортасы мен оқу материалы арасында алшақтық туып, білім мазмұнына қызығушылығы төмендеуі мүмкін. Екінші үлкен мәселе – цифрлық теңсіздік және тіл кедергілері. Әртүрлі аймақтар мен әлеуметтік топтардың цифрлық инфрақұрылымға қолжетімділігі бірдей емес; ауылдық жерлерде немесе әлеуметтік осал топтарда жоғары жылдамдықты интернеттің, қажетті құрал-жабдықтардың болмауы этномәдени мазмұнға негізделген онлайн білім алуды қиындатады. Сонымен қатар, этникалық азшылық топтардың тілдеріндегі оқу материалдары сирек болғандықтан, тілдік барьер де орын алады. Зерттеулер көрсеткендей, мәдени алшақтық пен тіл түсінбеушілік онлайн коммуникацияға кедергі жасап, нәтижелі өзара әрекеттестікті қиындатуы мүмкін. Сондықтан цифрлық білім беру жүйесі барлық оқушылар үшін инклюзивті болуы, оның ішінде *тілдік қолдау көрсету, көптілді интерфейс ұсыну, әртүрлі мәдениеттерге бейімделу* бағытында жұмыс жасауы қажет. Үшіншіден, – этномәдени тәрбие мен цифрлық технологияларды ұштастырудағы педагог мамандардың дайындық деңгейі маңызды фактор. Көптеген мұғалімдер дәстүрлі сыныптағы әдістерге дағдыланған, ал цифрлық ортада ұлттық мазмұнды тиімді пайдаланудың әдістемесін жетік меңгермеуі ықтимал. Қазақстандық білім беру практикасын талдау барысында анықталғандай, мектеп әкімшіліктерінің этномәдени білімге жеткілікті көңіл бөлмеуі және мұғалімдердің фольклорлық-этнографиялық тақырыптар бойынша арнайы білімі мен дағдыларының жетіспеушілігі жағдайды күрделендіреді. Цифрлық технологияларды қолдану қабілеті де барлық ұстазда бірдей емес, әсіресе аға буын педагогтер үшін бұл қосымша қиындық туғызады. Мұның бәрі ақырында цифрлық ортада этномәдени тәрбие берудің сапасына әсер етіп, күтілетін нәтижеге қол жеткізуге бөгет болуы мүмкін.

Ақпараттық қоғамдағы тағы бір түйткіл – мазмұнның шектен тыс коммерциялануы мен фильтрациясы. Ірі онлайн-платформаларда көбінесе танымал, жылдам таралатын жаһандық контент үстемдік етеді де, ұлттық мәдениетке қатысты терең мазмұн көлеңкеде қалады. Оның үстіне, кейбір мәдени материалдар цифрлық орта саясатына (мәзмұн стандарттарына) сай келмей, жойылып кетуі мүмкін. Бұл әсіресе ұсақ этностардың, сирек тілдердің мәдени мұрасына қатер төндіреді.

Жалпылай алғанда, цифрлық кеңістікте этномәдени тәрбие берудің мәселелері **техникалық, әдістемелік және мазмұндық** сипатта. Аталған кедергілерді еңсеру үшін жүйелі шешімдер қажет. Төмендегі кестеде негізгі мәселелер мен оларды шешудің инновациялық жолдары көрсетілген.

Цифрлық ортада этномәдени тәрбие беру үшін арнайы педагогикалық ұстанымдар мен модельдерді әзірлеу керек. Ең алдымен, мәдени-диалогтық тәсілді негізге алу маңызды: білім алушылардың өз мәдениеті мен өзге мәдениеттерді құрметтеуін дамыту үшін оқу процесі сұхбаттық, өзара ынтымақтастықта өтуі тиіс. Цифрлық платформалар арқылы оқушылар тек дайын материалды қабылдап қана қоймай, өз отбасының, өлкесінің мәдениетін цифрлық форматта таныстыруға қатысуы, яғни *контент жасаушыға* айналуы құпталады. Мысалы, цифрлық хикаяларды (digital storytelling) қолдану – тиімді әдістемелік тәсілдердің бірі. 2023 жылы өткізілген зерттеу жұмысы орта мектептің мәдени және тілдік азшылық оқушылары өздерінің өмірі мен салт-дәстүрлері туралы шағын мультимедиалық әңгімелер жасағанда, олардың өз

мәдениетіне деген түсіністік пен құрметі артып, ішкі жан дүниесімен терең байланыс орнағанын көрсетті. Оқушылар цифрлық оқиға құрастыра отырып, туған тіліндегі, сондай-ақ мемлекеттік тілдегі тілдік дағдыларын қатар дамытқан; ең бастысы – өз халқының тарихы мен тұрмысын замандастарына таныстыру арқылы зор мақтаныш пен мотивацияға ие болғаны анықталды[8]. Бұл мысал цифрлық кеңістікте этномәдени тәрбие берудің пәрменді жолы – оқушыларды белсенді авторлыққа тарту, яғни олардың *мәдени мұраның тасымалдаушысы* ғана емес, оны заманауи технология арқылы қайта жаңғыртушы субъект ретінде қалыптасуына мүмкіндік беру.

Келесі маңызды әдіснамалық ұстаным – оқу материалының мәдени тұрғыдан бейімделуі. Бұл жерде Женева Гейдің *«мәдени тұрғыдан теңгерімді оқыту»* қағидасын атап өткен жөн: академиялық білім мен дағдыларды оқушының өзінің өмір тәжірибесі мен таным-түсінігіне жақын контексте ұсыну оқу тиімділігін күрт жоғарылатады[6,-5].Цифрлық сабақтарды әзірлеуде осы принципті қолдану үшін әрбір тақырыпты түсіндіргенде сол елді мекеннің немесе ұлттың нақыл сөздері, тарихи оқиғалары, өнер туындылары, тұрмыстық жоралғылары сияқты элементтерді қосу ұсынылады. Мысалы, математика немесе информатика сабағында алгоритм ұғымын қазақтың киіз үйі құрылымымен немесе ою-өрнек симметриясымен байланыстыра түсіндіруге болады – бұл оқушыларға жаңа мәліметті *таныс мәдени негізде* игеруге көмектеседі[9]. Зерттеулер нәтижесі жергілікті мәдени элементтер кірістірілген оқу материалдары оқушылардың зейінін тартып, оқу мотивациясын арттыратынын дәлелдейді. Сол себепті, цифрлық білім беру ресурстарын дайындауда локализациялау және контекстуализациялау әдістемелік тұрғыдан басты шарттардың бірі болуы тиіс. Сонымен қатар, жобалық және тәжірибелік оқыту модельдерін қолдану тиімді. Этномәдени тәрбие беру тек ақпарат жеткізумен шектелмей, білім алушылардың белсенді әрекеті арқылы жүзеге асқанда нәтижелі болады. Мәселен, оқушыларға өз өңірінің мәдени ескерткіштерін зерттеп, виртуалды көрме жасау жобасын орындау тапсырылады делік. Олар музей, кітапхана материалдарын цифрландырып, веб-сайт немесе презентация түрінде көпшілікке ұсына алады. Осындай жобалар арқылы оқушы зерттеушілік, технологиялық дағдыларды меңгереді, ең бастысы – өз өлкесінің мәдениеті туралы білімі тереңдеп, мақтаныш сезімі қалыптасады. Мұндай тәсілді қолдағанда ұстаз коуч және кеңесші рөлінде болып, қажет ресурс бағыттарын көрсетеді, ал негізгі шығармашылық жұмысты оқушылар тындырады.

Әдіснамалық тұрғыда ескертетін тағы бір жайт – пәнаралық ықпалдасу және институционалдық ынтымақ. Этномәдени білім беру міндеті тек тарих не әдебиет пәнімен шектелмейді, оны барлық пәнге енгізуге болады. Цифрлық құралдар бұл ретте бірыңғай платформа құруға мүмкіндік береді. Мысалы, мектептің бүкіл пән мұғалімдері ортақ «этномәдени білім беру ортасын» қалыптастырып, цифрлық жүйеде әр пәннің мазмұнынан ұлттық мәдениет элементтерін бөліп көрсететін бағдарлама жасақтай алады. Ресейлік Барнаул қаласындағы Балалар өнер мектебі дәл осындай үлгіде жұмыс істейтіні байқалған: бұл қосымша білім беру мекемесінде оқу бағдарламасының мақсаты мен міндеттері біртұтас этномәдени орта қалыптастыру идеясына бағындырылған. Мектеп әкімшілігі мен ұстаздар қауымы икемді әрі бейімделгіш білім саясатын таңдаған, оның негізінде *этнопедагогика принциптері, мәдени әртүрлілікке құрмет және салауатты даму* қағидалары жатыр деп сипатталады[10]. Яғни, оқу-тәрбие, ғылыми-ұйымдастырушылық жұмыстардың бәрі ортақ мәдени мазмұнды арқау етіп біріктірілген. Бұл үлгі басқа білім ордаларына да әдістемелік мысал бола алады: цифрлық технологиялар арқылы мектеп ішінде шағын «виртуалды этномузей», «фольклорлық зертхана» сияқты орталар құрып, әр пәнді меңгеру ұлттық мәдениетті танумен қатар жүруіне болады.

Қорыта келгенде, әдіснамалық тұрғыдан сандық білім беру кеңістігін этномәдени мазмұнмен байыту үшін төмендегі ұстанымдар жетекші деп айтуға болады:

- *Мәдени үйлесімдік*: оқу материалын жергілікті мәдени контексте бейімдеу, оқушының тұрмыс-тәжірибесіне жақындату.
- *Белсенді субъектілік*: оқушыларды цифрлық ортада мәдени мұра жасаушы жобаларға тарту (цифрлық әңгімелеу, мультимедиалық жобалар, т.б.).
- *Интеграция мен ынтымақтастық*: пәндерді кіріктіру, мектеп, отбасы, өлкетану мұражайы сынды институттарды байланыстыра отырып, бірегей этномәдени білім беру кеңістігін құру.
- *Инклюзивтілік*: барлық оқушылар үшін қолжетімді цифрлық құралдарды пайдалану, тілдік кедергілерді жою, арнайы қажеттіліктері бар балаларды да қамту.
- *Мұғалімдердің кәсіби дамуы*: ұстаздарды цифрлық ресурстарды мәдени мазмұнмен байыта алатындай арнайы даярлау, әдістемелік қолдау көрсету.

Осындай принциптерді басшылыққа алу этномәдени тәрбие беруді цифрлық заманда тиімді іске асыруға жол ашпақ.

Қорыта айтқанда, цифрлық білім беру кеңістігінде этномәдени тәрбие мен оқытуды ықпалдастыру – уақыт талабы. Жүргізілген ғылыми шолу мен талдау көрсеткендей, бір жағынан,

жаһандану дәуірінде ұлттардың рухани-мәдени құндылықтарын сақтап қалу үшін білім беру жүйесінде этнопедагогика қағидаларын жаңаша тәсілдермен жүзеге асыру аса қажет. Екінші жағынан, цифрлық технологиялар бұл істі мүлдем жаңа деңгейде ұйымдастыруға мүмкіндік беріп отыр. Әрине, жолында шешуді қажет ететін мәселелер де аз емес: цифрлық инфрақұрылымды теңестіру, мұғалімдердің біліктілігін арттыру, мазмұн сапасын бақылау және т.б. Дегенмен, дұрыс теориялық негізге сүйеніп (этнопедагогиканың адам тәрбиесіндегі рөлін және цифрлық трансформацияның ерекшеліктерін ескеру арқылы) және озық әдіснамалық ұстанымдарды басшылыққа алып, инновациялық құралдарды тиімді пайдаланған жағдайда, цифрлық ортада этномәдени тәрбие беру іске асатын міндет.

Мұндай интеграцияланған модельдің табысты болуы көпжақты ынтымақтастыққа да байланысты. Білім беру мекемелері, ғылыми қауымдастық, мәдениет және өнер өкілдері, сондай-ақ ата-аналар бірлесіп әрекет еткенде ғана жас ұрпаққа ұлттық тәрбие беру ісі нәтижелі болмақ. Зерттеу барысында анықталғандай, этномәдени білім беру бағытында түрлі ведомстволар мен жеке мамандар бытыраңқы жұмыс істесе, күш бытырайды; ал мектептер, жоғары оқу орындары, музейлер мен кітапханалар, жергілікті өнер ұжымдары ортақ цифрлық платформада бас қосып, тәжірибе алмасса – бұл істің ықпалы еселенеді. Сондықтан алдағы уақытта «цифрлық этномәдени білім» экожүйесін қалыптастыру көзделуі тиіс.

Жаңа технологиялар дәуірінде өсіп келе жатқан баланың санасына туған халқының рухани дәнін егу – бізге жүктелген аманат. Цифрлық білім кеңістігін ұлттық мазмұнмен байыту арқылы біз өскелең ұрпаққа жаһандық әлемде өз болмысын жоғалтпайтын, саналы да салиқалы азаматтық тұлға қалыптастыра аламыз. Бұл жұмыста ұсынылған теориялық талдаулар, әдіснамалық қағидалар мен практикалық мысалдар білім беру саласындағы мамандарға «цифрлы дәуірдегі этномәдени тәрбие» тұжырымдамасын тиімді іске асыруда пайдалы болады деп сенеміз. Ең бастысы – ұлттық тәрбие мен цифрлық инновация үйлесім тапқан кезде ғана білім берудің саналық та сапалық жаңа деңгейіне қол жеткіземіз.

Әдебиеттер:

1. Шерипова, Г. А. Этнопедагогика как средство воспитания духовно-нравственной личности / Г. А. Шерипова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 3 (450). — С. 292–295. — URL: https://moluch.ru/archive/450/98923/
2. Zhao, Y. Virtual reality in cultural heritage education for enhanced learning: a brief review and design recommendations / Y. Zhao, Y. Li, T. Dai, C. Sedini, X. Wu, W. Jiang, J. Li, K. Zhu, B. Zhai, M. Li, L. Cray // *Frontiers in Virtual Reality*. — 2025. — Vol. 6. — Article 1560594. — DOI: https://doi.org/10.3389/frvir.2025.1560594 (дата обращения: 09.09.2025).
3. What is culturally responsive digital learning? — Текст : электронный // WCET. — Опубл.: 07.09.2023. — URL: https://wcet.wiche.edu/frontiers/2023/09/07/what-is-culturally-responsive-digital-learning/
4. Lee, B. N., Andin, C., Fung, E., Ompok, C. C. Cultural Relevance in Digital Learning Materials / B. N. Lee, C. Andin, E. Fung, C. C. Ompok // *Social Sciences Research*. — Apr. 2025. — URL: https://www.researchgate.net/publication/390474553_Cultural_Relevance_in_Digital_Learning_Materials
5. Shonfeld, M., Cotnam-Kappel, M., Judge, M., Ng, C. Y. и др. Learning in digital environments: a model for cross-cultural alignment / M. Shonfeld, M. Cotnam-Kappel, M. Judge, C. Y. Ng, et al. // *Educational Technology Research and Development*. — 2021. — Vol. 69, №1. — DOI: https://doi.org/10.1007/s11423-021-09967-6
6. Gay, G. Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, and Practice / G. Gay. — New York : Teachers College Press, 2018. — 312 p. — URL:https://www.tcpress.com/culturally-responsive-teaching-9780807758762
7. Banks, J.A. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching / J.A. Banks. — New York : Routledge, 2019. — 384 p. — URL: https://www.routledge.com/Cultural-Diversity-and-Education/Banks/p/book/9781138658303
8. Shonfeld, I., Gibson, D., Aharony, N. et al**.** The Impact of Digital Transformation on Education Systems // *Education and Information Technologies*. — 2020. — Vol. 25. — P. 4581–4600. — DOI: https://doi.org/10.1007/s10639-020-10285-6
9. Zhang, Y., Chen, X. Exploring cultural identity and language development through digital storytelling: Tales of culturally-linguistically diverse secondary students / Y. Zhang, X. Chen // *International Journal of Technology in Teaching and Learning*. — 2023. — Vol. 19, №2. — P. 128–140. — DOI: https://doi.org/10.37120/ijttl.2023.19.2.03 16

ӘОЖ 22.27.00

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ АДАМ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНА ЫҚПАЛЫ

[1]Ниязова А.У., Турсунбаева А.У.
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: niyazova.alb@internet.ru,e-mail: akkanat2012@mail.ru

Түйін:

Бұл мақалада ұлттық құндылықтардың адам тұлғасының қалыптасуы мен дамуына әсері жан-жақты қарастырылған. Қазақ, орыс және батыс ғалымдарының көзқарастары негізінде ұлттық құндылықтардың тұлға тәрбиесіндегі рухани-мәдени маңызы ашылып, олардың заманауи қоғамдағы өзектілігі талқыланады. Сонымен қатар, жаһандану, білім беру мазмұнының жеткіліксіздігі, отбасы институтының әлсіреуі және мемлекеттік саясаттағы кемшіліктер сияқты ұлттық құндылықтардың әсерін төмендететін мәселелер анықталып, оларды шешудің жолдары ұсынылады. Мақалада ұлттық құндылықтарды жаңғырту арқылы тұлғаның рухани дамуын қамтамасыз ету маңызды екені қорытындыланады.

Abstract:

This article comprehensively examines the influence of national values on the formation and development of the human personality. Based on the perspectives of Kazakh, Russian, and Western scholars, the spiritual and cultural significance of national values in personality education is revealed, and their relevance in modern society is discussed. Additionally, issues that diminish the impact of national values—such as globalization, the inadequacy of educational content, the weakening of the family institution, and shortcomings in state policy—are identified, and solutions to these problems are proposed. The article concludes that revitalizing national values is essential for ensuring the spiritual development of the individual.

Кілттік сөздер. *Ұлттық құндылықтар, тұлға дамуы, рухани тәрбие, жаһандану, білім беру, отбасы тәрбиесі, мәдени бірегейлік, мемлекеттік саясат, рухани жаңғыру*.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық болмысты, салт-дәстүр мен мәдени құндылықтарды сақтау — қоғам дамуының өзекті мәселелерінің бірі. Әрбір ұлттың ғасырлар бойы қалыптасқан рухани мұрасы мен мәдениетінің негізінде ұлттық құндылықтар жатыр. Бұл құндылықтар жеке тұлғаның дүниетанымын, мінез-құлқын, адамгершілік қасиеттерін және өмірлік ұстанымдарын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Адам бойындағы рухани тұтастық пен ұлттық сана-сезімнің дамуы — сол қоғамдағы құндылықтық бағдарлардың беріктігіне тікелей байланысты. Ұлттық құндылықтар арқылы ұрпақтар арасындағы рухани сабақтастық жалғасып, тұлғаның ішкі жан дүниесі байып, өзіндік «мені» қалыптасады.

Тұлғаның дамуы мен қалыптасуы — күрделі әрі үздіксіз жүретін әлеуметтік-психологиялық үдеріс. Бұл үдерісте ұлттық тәрбиенің, тілді, дінді, салт-дәстүрді меңгерудің, тарихи сананың және елжандылық сезімінің орны ерекше. Ұлттық құндылықтармен сусындап өскен адам өз ұлтының мәдениетін құрметтеумен қатар, жалпыадамзаттық құндылықтарды да бағалай білетін тұлға болып қалыптасады. Демек, ұлттық құндылықтар — адамды тәрбиелеудің, оның рухани әлеуетін арттырудың, әлеуметтендірудің маңызды тетігі. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық құндылықтарды сақтау мен оны кейінгі ұрпаққа жеткізу — тек мәдени мұра емес, сонымен қатар қоғамның дамуындағы стратегиялық маңызы бар міндеттердің бірі болып табылады.

Жас ұрпақтың бойында ұлттық рухты, тарихи жадыны, тілді, дәстүр мен салт-сананы сіңіру — олардың толыққанды азамат, елжанды тұлға болып қалыптасуының негізгі алғышарты. Өкінішке қарай, кейбір жастардың ұлттық болмыстан алыстап, сырт мәдениеттің әсеріне бейімделуі жиі кездеседі. Мұндай жағдайда ұлттық құндылықтардың адам тұлғасының дамуына әсерін зерттеу — қоғамның рухани қауіпсіздігі мен мәдени тұтастығын қамтамасыз етудің өзекті мәселесіне айналып отыр. Осы тақырыптың көтерілуі — бүгінгі қоғамдық сұраныстың, рухани жаңғыру қажеттілігінің айқын көрінісі.

Адам тұлғасының дамуы мәселесі философия, психология, педагогика, әлеуметтану және мәдениеттану сияқты көптеген ғылым салаларының зерттеу нысанына айналған. «Тұлға»

ұғымының өзі ежелгі грек философиясынан бастау алады. Мысалы, Платон мен Аристотель адам болмысын рухани мән ретінде қарастырып, оның дамуын ішкі жан дүниемен байланыстырады. Қазіргі ғылымда тұлға — әлеуметтік қатынастар жүйесінде қалыптасатын, өзіндік санасы мен ерік-жігері бар, мақсат қоя білетін және оны жүзеге асыруға ұмтылатын дара индивид ретінде қарастырылады. Бұл көзқарастар адамның туғаннан бастап өмір бойы дамып, өз әлеуетін іске асыру жолындағы күрделі де үздіксіз үдерісін сипаттайды[3].

Психология ғылымында адам тұлғасының дамуы көбінесе оның жас ерекшеліктеріне, когнитивтік және эмоционалдық өзгерістеріне байланысты қарастырылады. З. Фрейд тұлға дамуын психоаналитикалық тұрғыда бейсаналық үрдістермен байланыстырса, К. Юнг адамның өзін-өзі тану және даралану үдерісі арқылы тұлға болып қалыптасатынын айтқан. Жан Пиаже когнитивті даму теориясында баланың ойлау қабілеті сатылы түрде жетілетінін дәлелдеген. Ал Э. Эриксонның психоәлеуметтік даму теориясы бойынша, адам өмірінің әр кезеңінде белгілі бір дағдарысты жеңу арқылы тұлға ретінде жетіледі. Бұл теориялар тұлға дамуының ішкі (биологиялық, психикалық) және сыртқы (қоғамдық, мәдени) факторлар әсерінен жүретінін көрсетеді.[4]

Педагогика ғылымында тұлға дамуы тәрбиемен, білім берумен және әлеуметтенумен тығыз байланысты қарастырылады. Қазақтың ұлы ағартушылары — Ы. Алтынсарин, А. Құнанбайұлы, Ш. Уәлиханов — бала тәрбиесінде ұлттық рухты, адамгершілікті, еңбекке баулуды негізгі құндылықтар ретінде атап өткен. XX ғасырда А. С. Макаренко мен В. А. Сухомлинский тұлғаны тәрбиелеуде ұжымдық тәрбие мен рухани-адамгершілік дамуға баса мән берді. Қазіргі педагогикада тұлғаға бағытталған оқыту мен құзыреттілікке негізделген білім беру концепциялары кең тараған. Бұл тұжырымдар білім мен тәрбиенің тек танымдық қана емес, рухани, мәдени және әлеуметтік даму құралы екенін дәлелдейді[1].

Адам тұлғасының қалыптасуы әлеуметтік ортамен тығыз байланысты. Әлеуметтанушылар тұлғаның дамуына отбасы, мектеп, қоршаған орта, бұқаралық ақпарат құралдары және әлеуметтік институттар ерекше әсер ететінін айтады. Э. Дюркгейм, М. Вебер сынды ғалымдар қоғам мен мәдениеттің адам мінез-құлқы мен құндылықтық бағдарларына ықпалын зерттеген. Сонымен қатар мәдениеттану саласында тұлғаның өзін-өзі тануы мен дамуы ұлттық мәдениет, дәстүр мен тіл негізінде жүзеге асатыны дәлелденген. Адамның ұлттық мәдениетпен байланысы оны тарихи саналы, жауапты, рухани бай тұлға ретінде қалыптастырады.

Соңғы жылдары ұлттық рухани құндылықтардың тұлға дамуына әсерін зерттеуге бағытталған еңбектер саны артуда. Қазақстандық ғалымдар — С. Қалиев, Қ. Жарықбаев, А. Құсарбекова және т.б. — ұлттық тәрбиенің бала санасына ұлттық болмысты сіңіру арқылы оны толыққанды тұлға ретінде қалыптастыруда маңызы зор екенін дәлелдеген. Рухани жаңғыру, «Мәдени мұра», «Ұлттық код» сияқты мемлекеттік бағдарламалар да тұлғаның ұлттық сана-сезімін оятып, оның дамуына ықпал ететін мәдени, тілдік, тарихи құндылықтарды дәріптеуге бағытталған. Мұндай зерттеулер ұлттық құндылықтардың жеке тұлғаның адамгершілік, отансүйгіштік, әлеуметтік жауапкершілік сынды қасиеттерін қалыптастырудағы рөлін ғылыми негізде көрсетіп отыр.[2]

Адам тұлғасының дамуына әсер ететін ішкі және сыртқы факторлар арасында ұлттық құндылықтардың орны ерекше. Әдебиетте көрсетілгендей, тұлға — тек биологиялық немесе әлеуметтік өнім емес, ол рухани-мәдени негізде қалыптасатын біртұтас жүйе. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық құндылықтар тұлғаның рухани дамуына бағдар беріп, оның өмірлік ұстанымдары мен мінез-құлқының қалыптасуына тікелей ықпал етеді. Мәселен, қазақ халқының дүниетанымында «имандылық», «әділет», «кішіпейілділік», «үлкенге құрмет, кішіге ізет» сияқты ұғымдар тұлғалық қасиеттің өлшемі ретінде бағаланады. Мұндай құндылықтар тұлғаның өз-өзіне, өзгеге және қоғамға деген қарым-қатынасын реттеп отыратын моральдық-этикалық бағдар бола алады.

Қазіргі таңда ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің тұлға дамуындағы маңызын қайта зерделеу — рухани жаңғыру мен ұлттық сана-сезімді нығайту жолындағы маңызды қадамдардың бірі. Зерттеушілер атап өткендей, тұлғаның толыққанды дамуы тек білім мен дағдыға ғана емес, оның рухани-мәдени әлеуетінің тереңдігіне де байланысты. Ұлттық құндылықтар осы рухани әлеуеттің өзегін құрайды. Олар адам бойында отансүйгіштік, жауапкершілік, тарихи жады, тілге және мәдени мұраға деген құрмет сияқты қасиеттердің қалыптасуына негіз болады. Демек, ұлттық құндылықтар — тұлға дамуының ішкі мазмұнын байытып, оның өмірлік жолын айқындайтын рухани бағдаршам іспетті.[5]

Ұлттық құндылықтар — тұлғаның рухани дамуы мен ұлттық бірегейлігін қалыптастырудың басты тетігі. Қазақ ойшылдары мен қазіргі зерттеушілері бұл ұғымға ерекше мән берген. Абай Құнанбайұлы, Ы. Алтынсарин, Ш. Уәлиханов сияқты ағартушылар еңбектерінде ар-ождан, әділет, ұят, инабаттылық секілді ұғымдар арқылы жеке адамды тәрбиелеудің ұлттық негізін көрсетті. Қазіргі заманғы зерттеушілер — С. Қалиев, Қ. Жарықбаев, А. Құсарбекова және т.б. — ұлттық тәрбиені тұлғаның үйлесімді дамуы мен мәдени-әлеуметтік әлеуетін арттырудың маңызды құралы ретінде қарастырады. Бұл бағыттағы ойлар ұлттық құндылықтардың тәрбиелік және тұлғалық мәнін ашып, оларды қазіргі білім беру мен тәрбие жүйесіне енгізудің қажеттілігін дәлелдейді.[1]

Қазақ зерттеушілерінің тұжырымдарын орыс ғалымдарының еңбектері де толықтыра түседі. Олардың еңбектерінде ұлттық құндылықтар тұлғаның рухани әлемін қалыптастырудағы негізгі құрал ретінде қарастырылады.[9] Мәселен, Н. Бердяев ұлттық рух пен адамның ішкі еркіндігі арасындағы байланысты негіздеп, ұлттық құндылықтарды рухани-адамгершілік тәрбие мен мәдени бірегейлікті сақтау құралы ретінде бағалайды. Ал Д. Лихачев ұлттық мәдениет пен тарихи жадтың сабақтастығын қамтамасыз етуде ұлттық дәстүрлер мен рухани мұраның маңыздылығын ерекше атап өтеді. Бұл ойлар қазақ зерттеулеріндегі идеялармен үндесе отырып, ұлттық құндылықтардың тұлға дамуына ықпал ететініне тағы бір дәлел бола алады.

Ұлттық құндылықтарды тұлға дамуының құрамдас бөлігі ретінде қарастыру батыс ойшылдары еңбектерінде де көрініс табады. Э. Дюркеймнің қоғамдағы моральдық тұтастықты сақтау жайлы теориясы ұлттық құндылықтардың әлеуметтік үйлесімділік пен жеке жауапкершілікке ықпал ететінін дәлелдейді. Б. Андерсонның «қияли қауымдастық» теориясы да ұлттық бірегейлік пен ортақ құндылықтар негізінде құрылған қоғамды сипаттайды. Ал гуманистік бағыттағы психологтар — А. Маслоу мен К. Роджерс — адамның өзін-өзі тануы мен әлеуетін толық ашуы үшін ұлттық-мәдени негіздердің, яғни рухани құндылықтардың маңызын алға тартады. Бұл көзқарастар ұлттық құндылықтардың әмбебап мәнін және олардың жеке тұлғаның ішкі дамуына жаһандық деңгейде әсер ететінін көрсетеді.[7]

Жоғарыда қарастырылған қазақ, орыс және батыс авторлары ұлттық құндылықтардың тұлға дамуына тигізетін оң ықпалын дәлелдегенімен, қазіргі жаһандану жағдайында бұл құндылықтардың қоғамдық санада әлсіреуі өзекті мәселеге айналып отыр. Ақпараттық технологиялардың жедел дамуы, жаһандық мәдениет ағынының күшеюі және сырттан келген құндылықтардың жастар санасына енуі – ұлттық дүниетанымның шеттетілуіне әкеп соғуда. Бұл үрдіс тұлғаның рухани-мәдени тұтастығына кері әсерін тигізіп, ұлттық бірегейлік пен тарихи жадының әлсіреуіне себеп болуы мүмкін.

Аталған мәселеге қоса, әдеби шолуда көрсетілгендей, тұлға дамуына әсер ететін маңызды орта – білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарға негізделген мазмұн мен әдістемелердің жетіспеуі де өзекті проблема саналады. Қазақ ғалымдары атап өткендей, тәрбиелік үдеріс ұлттық рухты сіңірумен тікелей байланысты болғанымен, қазіргі мектеп пен жоғары оқу орындарында бұл бағыттағы жұмыстар көбіне декларативті сипатта қалып отыр. Бұл жағдай тұлғаның дүниетанымын ұлттық негізде қалыптастыруға кедергі келтіріп, жас ұрпақты өз мәдени тамырынан ажыратып жіберу қаупін тудырады.[8]

Сонымен қатар, тұлға дамуының бастау бұлағы – отбасы екені орыс және қазақ зерттеушілерінің еңбектерінде жиі айтылғанымен, қазіргі отбасылардың көпшілігінде ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие жүйесінің әлсірегені байқалады. Бұрынғыдай үлкенді құрметтеу, кішіге ізет көрсету, ата-ананың өнегелі сөзі мен ісі арқылы тәрбиелеу сияқты дәстүрлер біртіндеп көмескіленіп барады. Мұның салдарынан ұлттық құндылықтардың табиғи жолмен ұрпақ санасына берілу процесі үзілуге ұшырап, тұлға бойында рухани бос кеңістік қалыптасады.[14]

Батыс ғалымдарының ұлт бірегейлігі мен мәдени тұрақтылықты сақтау үшін ортақ құндылықтарды жүйелі түрде қолдап отыру қажет деген ой-пікірлері қазіргі Қазақстан қоғамы үшін де маңызды. Алайда мемлекеттік деңгейде қабылданған «Рухани жаңғыру» сияқты бағдарламалардың көпшілігі нақты тәжірибеге толық енгізілмей, науқандық сипатта қалып отырғаны байқалады. [10] Ұлттық құндылықтарды тұлға дамуының өзегіне айналдыру үшін оларды тек насихаттау емес, күнделікті әлеуметтік тәжірибемен сабақтастыру қажет. Мұндай жүйелі жұмыс болмаған жағдайда ұлттық құндылықтар өмір салтына айналмай, тек символикалық деңгейде ғана қала бермек.[13]

Ұлттық құндылықтардың әлсіреу мәселесін шешудің басты жолы — жастарды тәрбиелеу мен білім беру үдерісінде ұлттық рухты жүйелі түрде орнықтыру. Бұл бағытта мектептер мен жоғары оқу орындарында ұлттық мәдениет пен тарихты жаңаша әдістермен оқыту, этномәдени білім беру бағдарламаларын енгізу маңызды. Сонымен қатар, шығармашылық пен мәдени іс-

шараларды көбейту, халықтың рухани мұрасын насихаттайтын жобалар ұйымдастыру арқылы жастардың ұлттық санасын оятуға болады. Тәрбиелік үдерісте отбасы, мектеп және қоғам бірлікте жұмыс істеп, ұлттық құндылықтардың маңызын үнемі айшықтап отыруы керек. Осылайша, жастардың өз мәдениеті мен тіліне деген сүйіспеншілігі мен құрметі артып, ұлттық рухтың тұрақтылығы қамтамасыз етіледі.

Ұлттық құндылықтарды сақтап, оны тұлға дамуының негізіне айналдыру үшін білім беру бағдарламаларын қайта қарау қажет. Бұл — тек тарихи және әдеби материалдарды қамту емес, сонымен бірге құндылықтарды практикалық тұрғыда меңгертуге басымдық беру. Мұғалімдерді ұлттық тәрбиені беру әдістемесіне оқыту, оқулықтар мен оқу құралдарында ұлттық рухани құндылықтарды кеңінен енгізу маңызды. Сондай-ақ, интербелсенді оқыту әдістері, этномәдени жобалар, тіл мен дәстүрлерді күнделікті өмірде қолдануға ынталандыратын бағдарламалар арқылы оқушылардың ұлттық санасы қалыптасады. Бұл тәсіл жастардың білімін тереңдетіп қана қоймай, олардың бойына ұлттық патриотизм мен рухани тұрақтылықты дарытады.[11]

Ұлттық құндылықтардың сақталуы мен дамуы үшін мемлекеттік деңгейде жүйелі саясат жүргізу қажет. Бұл саясат тек декларациямен шектелмей, нақты іс-шаралар мен қаржыландыруды қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс. Мысалы, ұлттық мәдениетті дамытуға арналған бағдарламаларды кеңейту, этномәдени орталықтарды қолдау, жастарды патриоттық бағытта тәрбиелеу үшін арнайы жобалар ұйымдастыру маңызды. Сонымен қатар, отбасы институтын нығайтуға ерекше көңіл бөлінуі керек. Отбасыға рухани-адамгершілік тәрбие беруді қолдау мақсатында ата-аналарға арналған арнайы тренингтер, кеңестер мен қолдау топтары құрылуы қажет. Осылайша, ұлттық құндылықтардың ұрпақтан ұрпаққа берілу процесі күшейіп, тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал ететін рухани орта қалыптасады. [12]

Қорытындылай келе, ұлттық құндылықтар — адамның тұлғалық дамуындағы рухани негіз әрі мәдени бірегейліктің айрықша факторы. Әдеби шолу көрсеткендей, қазақ, орыс және батыс ғалымдарының пікірлері ұлттық құндылықтардың жеке адам мен қоғамның тұрақтылығы үшін шешуші маңызға ие екенін дәлелдейді. Дегенмен, жаһандану, білім беру мазмұнының ұлттық тәрбиеден алшақтауы, отбасының әлсіреуі және мемлекеттік саясаттың жүйесіздігі сияқты мәселелер ұлттық құндылықтардың тұлға дамуына ықпалын төмендетуде. Осы проблемаларды шешу мақсатында тәрбиелік жұмыстарды жүйелеу, білім беру мазмұнын ұлттық рухқа бағыттау және мемлекеттік деңгейде нақты, нәтижелі саясат жүргізу аса маңызды. Тек осындай кешенді тәсіл арқылы ұлттық құндылықтар тұлғаның рухани дамуының тірегіне айналып, қоғамның мәдени әрі әлеуметтік дамуын қамтамасыз етеді. Сондықтан ұлттық құндылықтарды сақтау мен жаңғырту — болашақ ұрпақтың санасы мен тәрбиесінің негізі әрі ұлттың мәңгілік өмірінің кепілі болып қала бермек.

Әдебиеттер:

1. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер. — Алматы: Қазақ әдебиеті, 1991. — 384 б.
2. Алтынсарин Ы.Х. Таңдамалы еңбектері. — Алматы: Қазақстан, 1980. — 320 б.
3. Бердяев, Н. А. Смысл творчества. — Москва: Республика, 1990. — 256 с.
4. Лихачёв, Д.С. Русская духовность. — Москва: Искусство, 1988. — 400 с.
5. Дюркгейм, Э. Элементы социологии. — Москва: Наука, 1992. — 512 с.
6. Anderson, B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. — London: Verso, 1983. — 224 p.
7. Maslow, A. H. Motivation and Personality. — New York: Harper & Row, 1954. — 370 p.
8. Rogers, C. R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. — Boston: Houghton Mifflin, 1961. — 370 p.
9. Қалиев С. Ұлттық тәрбие негіздері. — Алматы: Білім, 2015. — 240 б.
10. Жарықбаев Қ. Рухани құндылықтар және тұлға дамуы. — Астана: ЕҰУ, 2018. — 180 б.
11. Сәрсенбаев Е.Ұ. Ұлттық құндылықтар және қазіргі тұлға тәрбиесі мәселелері. // Педагогика және психология журналы. — 2020. — №3. — Б. 45-52.
12. Иванова Т.В. Влияние национальных ценностей на развитие личности в современном обществе. // Вестник социологии. — 2019. — Т. 34, №2. — С. 112-120.
13. Smith, J. National Values and Personal Development: A Cross-Cultural Study. // Journal of Cultural Psychology. — 2021. — Vol. 7, Issue 1. — P. 23-37.
14. Brown, L. The Role of Heritage in Shaping Identity. // International Journal of Social Sciences. — 2022. — Vol. 15, №4. — P. 89-105.

ӘОЖ 37.01

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАҒА БЕЙІМДЕЛУ МЕХАНИЗМІ

Неталина Г.Қ., Каримова Ф.А.
Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, Ақтөбе, Қазақстан
utarov.nurlan84@gmail.com, Farizakarimova19@gmail.com

Резюме:

В данной статье представлен анализ действия механизма взаимодействия личности с социальной средой через адаптационный потенциал в процессе социальной адаптации.т Социально-психологические особенности личности, эмоциональная устойчивость, коммуникативные способности и мотивационная направленность определяют как основные показатели адаптационного потенциала. Кроме того, в процессе социальной адаптации описывается взаимосвязь внешних и внутренних факторов и их влияние на поведение и принятие решений индивидом.

Abstract:

This article presents an analysis of the mechanism of individual interaction with the social environment through adaptive potential in the process of social adaptation.Socio-psychological personality traits, emotional stability, communicative abilities and motivational orientation are defined as the main indicators of adaptive potential. In addition, in the process of social adaptation, the interrelation of external and internal factors and their influence on the behavior and decision-making of an individual is described.

***Ключевые слова**: личность, адаптивность, адаптивный потенциал, модель адаптации, стратегия адаптации, современный университет, социальная среда*

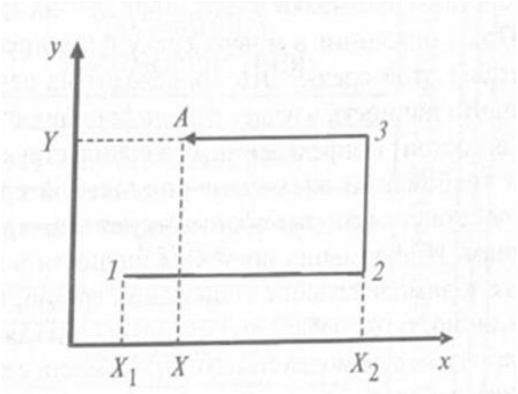
Әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің күрделі жағдайында тұлғаны дамытудың басты міндеті – жоғары оқу орнын аяқтаған жастардың мүлдем жаңа кәсіби ортаға сәтті бейімделуіне жағдай жасау болып табылады. Бұл орта жас маманның тұлғасына айтарлықтай қатаң талаптар қояды. Мұндай талаптар тек қызмет ерекшелігімен ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы экономикалық және әлеуметтік тұрақсыздықтың салдарынан қалыптасқан күрделі жағдаймен де байланысты.

Әлеуметтік ортаға бейімделу – өте күрделі құбылыс. Бұл үдерісті түсіну үшін тұлғаның тұтас «жүйе» екенін ескерген жөн. Бейімделу үдерісі тек тұлға бейімделген күйіндегі мәндерден ауытқу пайда болғанда ғана басталады, әрі ол бастапқы күйге бірден емес, уақыт өте келе, жаңа жағдайға бейімделген соң ғана оралады.

Бейімделу сәті бойынша У.Р. Эшбидің зерттеулеріне сүйене отырып, бейімделгендікке тұлға х және у айнымалылары Х және У мәндеріне ие болғанда қол жеткізеді деп болжауға болады (1-сурет). Көрнекілік үшін тұлғаның әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесуіндегі бейімделу үдерісі бір ғана сызық арқылы берілген [1]. Тұлға жаңа жағдайға тап болып, 1-нүктеге ауысады, әрі осы нүктеден бейімделу үдерісін қарастыруға болады.

Осы сәтте бейімделу механизмі іске қосылады, ол тұлғаның бейімделу потенциалын пайдаланады. 1-нүктеде тұлға өзін қоршаған ортаның гештальтын қалыптастырады.

Жеке тәжірибеге сүйене отырып, бейімделу стратегиясы қолданылады. Репрезентативті нүкте 2-ге қарай қозғалғанда, У айнымалысы іс жүзінде өзгермейді. Ал бастапқыда X_1 мәніне ие болған Х айнымалысы Х-ке қарай қозғалып, оны өтіп, X_2-ге жетеді. Х шамасы дерлік тұрақты болған кезде жаңа бейімделу моделі қалыптасады. Бұл модель тұлғаға өзгерген жағдайларда қажет. Жаңа бейімделу моделі бұрыннан бар үлгілер негізінде, тұлғаның жеке ерекшеліктерін ескере отырып түзіледі және репрезентативті нүкте 3-ке жеткенше дамиды. Бұл бейімделу модель индивид тарапынан әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесуде қолданылады, ал бейімделу стратегиясы тек сол модельді құру үшін қажет. Сондықтан у өзгермейді, ал Х өз тепе-тең мәніне (Х) қарай қозғалып, оған жетеді. Осылайша, тұлға жаңа жағдайда бейімделгендікке қол жеткізеді және әрі қарай ешқандай өзгеріс болмайды.

1-сурет. Жеке тұлғаны бейімделудің жеңілдетілген түрі

Әрине, бұл бейімделудің жалпыланған және идеалды процесі. Біз оны тұлға жүйесін құрайтын элементтердің бірі ретінде бейімделу потенциалы тұрғысынан қарастырдық. Дегенмен, жеке тұлға болғандықтан, бейімделген күйіне қайта оралуға ұмтылады және онда қалады, егер «жүйенің» әрбір элементі басқа элементтермен берілген жағдайларда осы күйде болса. Демек, сыртқы ықпалдардың өзгеруі тұлғаның бейімделгендік деңгейінің өзгеруіне алып келеді, яғни бейімделу процесін тудырады.

Сыртқы орта да жүйелік құрылым болып табылады: ұжым, қоғам немесе қоршаған орта. Біз тек әлеуметтік өзара әрекеттесуге тоқталамыз. Сыртқы орта тұлғаға бейімделу потенциалы арқылы әсер етеді (оның өзі де жүйе), сондықтан тұлғаның бейімделу процесін екі жүйенің өзара әрекеті ретінде қарастыру қажет. Бұл өзара әрекет барысында екі жүйе де бір-біріне ықпал етеді.

Жаңа ортаға енген кезде осы ортаның гештальты пайда болады. Бұл тұлғаның әлеуметтік ортаның құрылымдық талаптарын танып, түсініп, сол талаптарға сай әрекет ету арқылы жиналған ақпарат негізінде жүзеге асады. Ақпарат тұлғаға әлеуметтік ортамен өзара әрекет кезінде келеді: тұлға әр параметрді жеке-жеке «өңдеп», кейін олардың бәрін біріктіріп, қабылданған және талданған параметрлерді салыстырады. Осы негізде өзара әрекеттесу гештальты түзіледі.

Бейімделу стратегиясын айтып кететін болсақ, жаңа ортамен өзара әрекет процесінде тұлға әртүрлі бейімделу стратегияларын қолдана алады: кейбіреулері «қате», ал басқалары – «дұрыс». Бұл өзара әрекет гештальтының толықтырылуы 2-суретте көрсетілген.

Біз мынаған сүйенеміз: тұлға өзара әрекет нәтижелеріне негізделіп,гештальт-параметрлерді қалыптастырады. Олар бейімделу потенциалы әсер етеді, ал ол өз кезегінде «дұрыс» бейімделу потенциалы мен бұрыннан бар үлгілерді пайдаланып, осы орта талаптарына сәйкес келетін жаңа үлгіні жасайды.

Айта кету қажет: кейде тұлға ең күшті әсер ететін параметрлерді елеусіз деп қабылдайды, ал маңызы аздарын өте маңызды деп түсінеді. Соның нәтижесінде, бірдей жағдайда әрбір тұлға өзінің жеке ерекшеліктеріне қарай өзіне тән бейімделу үлгілерін қалыптастырады. Бұл параметрлердің бастапқы әсері тұлғаның өзара әрекетін өзгертуге бағытталған (ал екінші деңгейлі әсерлері ғана ортаға ықпал етеді). Демек, осы параметрлердің мүмкін мәндерінің саны, кем дегенде, тұлға үшін осы жағдайларда мүмкін болатын өзара әрекет формаларының санына тең болуы тиіс.

Сонымен бірге, бейімделу процесінде тұлғаның күйін ескеру маңызды. Ол интегративтік критерий арқылы анықталады және жеке критерийлер (эмоциялық, еріктік және мінез-құлықтық) арқылы жүзеге асады. Бұл критерийлер маңызды айнымалылар болып табылады. Жаңа жағдайға бейімделу барысында оларға орта, тұлғаның бейімделу потенциалы немесе екеуі бірдей әсер етеді.

Біз тұлғада онтогенез барысында қалыптасқан бейімделу үлгілері бар деп есептейміз, және ол жаңа ортаға бейімделу кезінде әртүрлі бейімделу стратегияларын қолданады. Сондықтан қалыптасқан бейімделу үлгісі стратегияларға және олардың маңызды айнымалыларға қалай әсер еткеніне тікелей байланысты. Өз кезегінде, маңызды айнымалылар тұлғаның осы жағдайда қандай бейімделу үлгісін қалыптастыратынын анықтайды.

Осыдан шығатыны: тұлға бейімделу процесінде ортаға «шығу» мүмкіндігіне ие болады және екі кері байланыс тізбегіне сүйенеді.

Кері байланыс тізбектері бойынша бірінші тізбек тұлғаға параметрлер арқылы қоршаған орта туралы ақпарат береді. Екінші тізбек, маңызды айнымалылар арқылы өтіп, олардың қалыпты шектерден шығып кеткенін және параметрлерге қандай әсер еткенін көрсетеді. Бірінші кері байланыс бейімделу стратегиясының ішінде, оның қалай қолданылатынын анықтайды; ал екінші

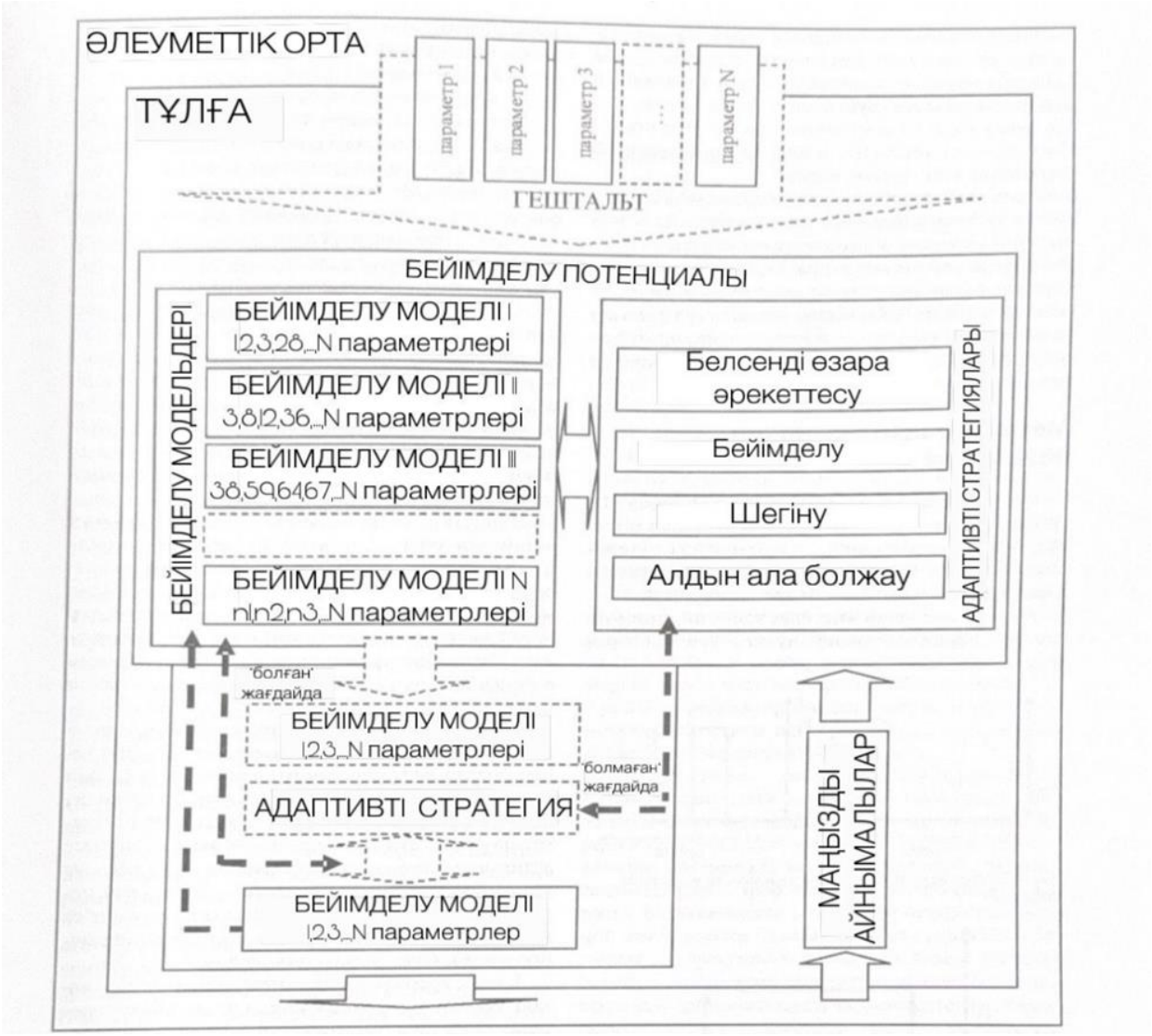
кері байланыс жеке тәжірибеге сүйене отырып, дәл осы жағдайда қай стратегияны қолдану керектігін белгілейді.

Маңызды айнымалылар қалыпты шектерден тыс болса (яғни осы жағдайға бейімделу үлгісі қалыптаспаған болса), тұлға бейімделе алмайды, себебі параметрлер басқа күйге өтуі тиіс. Ал егер барлық маңызды айнымалылар қалыпты шектерде болса, кез келген параметрлердің күйі тұлғаны бейімделгендікке әкелуі керек (яғни параметрлер бейтарап тепе-теңдікте болуы тиіс).

Бейімделу потенциалының бір ерекшелігін атап өткен жөн, ол сатылы функциямен байланысты. Оның мәні мынада: тұлға белгілі бір жағдайға бейімделген кезде бейімделу үлгісі тұрақты болады, ал әлеуметтік орта өзгерген жағдайда дәл осы жаңа жағдайға тән бейімделу үлгісі қалыптасып, тұлғаны бейімделгендік күйіне алып келеді (3-сурет).

Бұл жағдай жеке тұлға таныс ортадан беймәлім ортаға ауысқанда да әділ болып табылады. Егер тұлға жаңа жағдайларға тап болса, бейімделу потенциалы бейімделу стратегияларын іске қосады, өйткені ол бейімделген күйден шығады. Гештальт қалыптасады және бейімделу стратегиясы бейімделу моделін жасайды.

Бірақ жаңа ортамен өзара әрекеттесу барысында тұлға бейімделу стратегияларын қолданады, олардың кейбірі «қате», ал кейбірі «дұрыс». Бұл үдеріс «дұрыс» бейімделу стратегиясына сүйене отырып, берілген жағдайларға арналған бейімделу моделін қалыптастырады және ол адаптивті әлеуеттің сатылы механизміне негізделгендіктен, тұлғаны жаңа параметрлермен бейімделген күйге әкеледі.

2 сурет - Бейімделу потенциалының әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесу құрылым

У.Р. Эшбидің зерттеулеріне сүйене отырып, тұлғаның жаңа жағдайларға бейімделу процесіндегі бейімделу стратегиялары мен бейімделу модельдерінің графигін уақытқа байланысты х және у туындылары өрісінде жалпылама түрде көрсетуге болады [I].

Осы екі өрісті біріктіргенде, олар жиынтық жүйені құрайды, ол 5-суреттегідей бейнеленуі мүмкін.

Бейімделу потенциалы мен әлеуметтік орта арасындағы өзара әрекеттесу негізінде белгілі бір бейімделу стратегиялары қолданылады, олардың негізінде сол жағдайларға сәйкес бейімделу модельдері қалыптасады. Әр жағдайға қатысты екі бейімделу моделінің өзара қабаттасу дәрежесі де орта параметрлерінің мәндері мен оларды қалыптастыруға қолданылған бейімделу стратегияларының қаншалықты жақын екендігіне байланысты болады. Атап айтқанда, егер бір бейімделу стратегиясы бірнеше модельді қалыптастыру үшін қолданылса, ол модельдер берілген параметрлерге жақын болса және олардың арасында тікелей ауысу жүрсе, бұл жаңа жағдайда бейімделуге жылдам әкеледі және қайталанатын жағдайлардан пайда алуға ықпал етеді.

Керісінше, екі өзара әрекеттесудегі параметрлер мәндері жақындаған сайын, екі модельдің қабаттасу дәрежесі артады. Модельдердің күшті қабаттасуы екінші модельдің бірінші моделді ыдыратуына, яғни жаңа модельдің бұрынғының орнын басуына әкелуі мүмкін. Жаңа үйрену процестерінің нәтижесінде бұрыңғы реакциялардың бұзылуы психологияда жақсы белгілі құбылыс

Орта параметрлері бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленгенде немесе қарама-қарсы бейімделу стратегиялары негізінде қалыптасқан бейімделу модельдері қолданылғанда (мысалы, агрессивті стратегия моделінен бейімделу стратегиясының моделіне ауысу орын алғанда), берілген жағдайға қолданыстағы модельді бейімдеу процесі едәуір ұзақ уақытты қажет етуі мүмкін. Сонымен қатар, қолданыстағы модельдің әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесуі кезінде алдыңғы модельдің қалдық әсері сақталуы ықтимал.

Сонымен бірге, белгілі бір жағдайдың нақты параметрлеріне сәйкес бейімделу моделінің болмауы (бейімделу стратегиясын қолданудың мүмкін еместігі немесе дұрыс қалыптаспаған гештальт) тұлғаны аффект күйіне түсіруі мүмкін (берілген ортада бейімделу жағдайына жетуге бағытталған өзара әрекеттесудің мүмкін еместігінен). Жеке тұлға бұл параметрлерді күшті фрустраторлар ретінде қабылдайды, ал осы жағдайға бейімделу моделін қалыптастыра алмауы оны аффективтік күйге әкеледі, бұл өз кезегінде өзара әрекеттесудің бір параметріне «тіреліп қалуға» себеп болуы мүмкін. Субъект бұл параметрлерді қуатты фрустрация көзі ретінде қабылдайды, ал осы жағдайларға бейімделген үлгі құра алмауы оны аффективті күйге әкеледі. Бұл өз кезегінде өзара әрекеттесу параметрлерінің біріне (әсіресе егер ол тұлға үшін маңызды болса) «тіркелуіне» және аффективті кешеннің қалыптасуына әкелуі мүмкін. Кейіннен бұл параметр тұлға тарапынан бейсаналы түрде аффективті ретінде ескерілетін болады. Жаңа өзара әрекеттесу гештальтын қалыптастыру кезінде бұл тұлғаның әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесудің жаңа бейімделу үлгісін жасай отырып, алдымен ішкі бейсаналы бейімделу үлгісін қалыптастыруына, ал соның негізінде сыртқы үлгінің қалыптасуына, бұл өз кезегінде аффектінің жиналуына әкеледі.

Тұлға әртүрлі өзара әрекеттесу параметрлеріне қатысты нақты бейімделу үлгілерін де, сондай-ақ әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесудің әртүрлі жағдайларына қатысты әртүрлі дәрежедегі жалпылама үлгілерді де сақтай алады. Осыған сүйене отырып, тұлғаның әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесу барысында сақтайтын бейімделу үлгілерінің жалпылау деңгейлерін бөліп көрсетуге болады:

–Жалпыланған деңгей – тұлғаның әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесу барысында қолданатын типтік бейімделу үлгілері. Бұл деңгей тұлғаның өзіне тән сипатын көрсетеді, сондықтан ол жайлы: «Ол (немесе мен) әрдайым осылай әрекет етеді» деп айтуға болады;

–Жартылай жалпыланған деңгей – тұлғаның әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесудің белгілі бір «топтарына» тән бейімделу үлгілері. Бұл деңгей де тұлғаның сипатын көрсетеді, бірақ нақты жағдайлар топтарына қатысты. Мұнда тұлға жайлы: «Осындай жағдайларда ол (немесе мен) осылай әрекет етеді» деп айтуға болады;

–Жеке-жалпыланған деңгей әлеуметтік ортадағы өзара әрекеттесуін бейімделу үлгілері.

Белгілі бір бейімделу стратегиясын қолдану барысында тұлға өзінің нақты мақсатын көздейді, яғни бейімделген күйге жетуді. Оның мәні – тұлғаның қажеттіліктерінде. Мұндай үлгілер әртүрлі жағдайларда не болуы мүмкін екендігі туралы ықтимал болжамды қамтиды.

Сонымен бірге, кейбір айнымалылар бар, олардың шегінен шығу тікелей қауіп төндірмесе де, кейде тұлға үшін шынайы қатер немесе тіпті өлім қаупін білдіруі мүмкін. Адам мұндай жағдайлардан интуитивті түрде қашады, өйткені оларды ықтимал қауіпті деп қабылдайды.

Сондықтан бейімделу мақсаты өзгеруі мүмкін. Мақсаттың өзгеруі әсіресе қосалқы мақсат басты мақсатқа жету үшін қажет болғанда маңызды. Яғни, жаңа жағдайда тұлғаның бейімделгендігін қамтамасыз ету үшін.

Біз бейімделу әлеуеті мен әлеуметтік ортаның өзара әрекеттесуін бейімделу стратегиялары мен үлгілерінің байланысы арқылы қарастырдық. Бұдан бейімделу әлеуетінің сатылы механизмі нақты орта жағдайларына тән жеке бейімделу үлгілеріне бөлінуі тиіс деген қорытынды жасауға болады. Бірақ олардың арасында байланыс болуы керек, соның негізінде жаңа жағдайларға тән жаңа бейімделу үлгілері құрылады.

Қорытындылай келе, бейімделу әлеуеті – индивидтің онтогенезінде сыртқы (әлеуметтік) ортаның және жеке-психологиялық қасиеттердің ықпалымен қалыптасатын, орта параметрлеріне бейімделу процесінде бейімделген күйге жету үшін көрінетін психологиялық қасиеті. Осы көзқарастарға сүйене отырып, бейімделу үлгісі – бұл тұлғаның сыртқы ортамен өзара әрекеттесу процесінде меңгерген ерекшеліктерінің (гештальттарының) жеке үйлесімі, ол шартты-рефлекстік күйде, яғни ортаның дәл сондай параметрлері әсер еткенде қайталанудың тұрақтылығына байланысты көрінеді.

Сондықтан, әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесудің қажетті икемділігін қамтамасыз ету үшін, ЖОО бітіргеннен кейін жас адамның бейімделу әлеуетінің мазмұнын құрайтын бейімделу үлгілері мен стратегиялары оның кәсіби қызметіне (немесе болашақта қатысуы мүмкін жағдайларға) сәйкес келуі тиіс. Сыртқы (әлеуметтік) ортамен тиімді өзара әрекеттесу тұлғаның берілген параметрлерге тән бейімделу стратегиясын қолдану қабілетіне және оны нақты жағдайда орынды пайдалануына байланысты.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады ("Батыс Қазақстанда білім алушы жастардың әл-ауқатының қарқынды өсуінің әлеуметтік-психологиялық мүмкіндіктерін бағалау" ЖРН №AP19678139).

Әдебиеттер:

1. Эшби У.Р. Конструкция мозга. Происхождение адаптивного поведения. — М.: Издатель «Book on Demandp», 2019. — 400 с.
2. Налчаджян А.А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии. 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Эксмо, 2010. - 368 с.

УДК: 37.013.43

СОЗДАНИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ НА ОСНОВЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АБАЯ КУНАНБАЕВА «ҚАРА СӨЗДЕР

Нурдильдина А.М., Асенова Н.С.
Педагогический университет имени Әлкей Марғұлана, Павлодар, Казахстан
Email: nurdildina.aliya@mail.ru

Түйін:

Бұл мақалада бастауыш мектепте этномәдени білім беру кеңістігін қалыптастырудың тиімді жолдары қарастырылады. Авторлар Абай Құнанбаевтың «Қара сөздер» шығармаларының тәрбиелік әлеуетін ашып, оны оқу-тәрбие процесіне жүйелі енгізу арқылы оқушылардың рухани-адамгершілік құндылықтарын дамытуға болатынын дәлелдейді. Педагогикалық эксперимент барысында «Қара сөздерден» алынған үзінділер әдебиеттік оқу сабақтарында және сыныптан тыс шараларда қолданылды. Оқушылармен бірге талқылау, шығармашылық тапсырмалар, рефлексиялық жаттығулар ұйымдастырылды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тұрақты жұмыс балалардың адалдыққа, еңбекқорлыққа, білімге ұмтылуына, үлкендерді құрметтеуіне және бірлік сезімін қалыптастыруына ықпал етті. Эксперименттік топтағы оқушылардың оқу мотивациясы, өзін-өзі бағалау деңгейі мен ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығы айтарлықтай артты. Бұл тәжірибе бастауыш мектепте этномәдени білім беру кеңістігін құрудың маңыздылығын дәлелдейді. Авторлар этномәдениетке негізделген тәрбиенің оқушы тұлғасын жан-жақты дамытатынын, болашақта өз елінің мәдениетін құрметтейтін, ұлттық құндылықтарға берік азамат қалыптастыруға мүмкіндік беретінін атап өтеді.

Abstract:

This article examines the creation of an ethnocultural educational space in primary school through the use of Abai Kunanbayev's "Kara Sozder". The authors emphasize the educational potential of Abai's philosophical and moral ideas and demonstrate how their systematic integration into the teaching and learning process fosters the spiritual and moral development of young learners. Within the framework of a pedagogical experiment, excerpts from "Kara Sozder" were included in literature lessons and extracurricular activities. Students engaged in discussions, creative tasks, and reflective exercises. The results revealed that consistent work with Abai's texts enhanced students' honesty, diligence, respect for elders, pursuit of knowledge, and sense of unity. The experimental group showed significant improvements in learning motivation, self-awareness, and appreciation of national values, compared to the control group. The findings confirm that Abai's literary heritage can serve as a powerful tool for building an ethnocultural educational space in primary school. Such a space not only preserves and transmits national traditions but also cultivates morally mature, socially responsible, and culturally rooted individuals. Therefore, integrating Abai's works into the curriculum contributes to the comprehensive development of students' personalities and prepares them for active participation in the life of their society as guardians of cultural and ethical values.

Ключевые слова: *Абай Кунанбаев, Слова назидания, этнокультурное образовательное пространство, национальные ценности, духовно-нравственное воспитание, начальная школа, педагогический эксперимент.*

Влияние произведений Абая Кунанбаева на формирование национальных ценностей у школьников начальной школы является важным аспектом воспитания подрастающего поколения в Казахстане [1]. В произведении "Қара сөздер", ставшем ценным духовным наследием не только казахского народа, но и всего человечества, отражаются ключевые аспекты казахской философии, морали и патриотизма. Эта работа представляет собой не просто литературное произведение, но и глубоко педагогический труд, который закладывает основы национальных ценностей, таких как уважение к старшим, трудолюбие, честность, добродетель и любовь к Родине [2]

Абай Кунанбаев был не только великим поэтом и мыслителем, но и просветителем, который понимал важность духовного воспитания [3]. В его "Қара сөздер" адресовано множество тем, которые важны для формирования самосознания и чувства гордости у каждого гражданина, особенно у подрастающего поколения [4]. Важно подчеркнуть, что эти произведения, несмотря на их глубину и философский характер, обладают доступностью и могут быть эффективно использованы в образовательном процессе, начиная с начальной школы.

Формирование духовно-нравственных качеств у младших школьников является одной из ключевых задач современного образования в Казахстане. В условиях глобализации и культурного

многообразия особое значение приобретает создание этнокультурного образовательного пространства, в котором национальные ценности органично интегрируются в содержание учебного процесса. В этом контексте литературное наследие Абая Кунанбаева, особенно его произведение «Қара сөздер», выступает важнейшим источником духовно-нравственного воспитания. «Қара сөздер» содержат глубокие философские и моральные идеи, доступные для понимания младшими школьниками и способные стать основой формирования у них таких качеств, как честность, трудолюбие, стремление к знаниям, уважение к старшим и любовь к Родине. Эти ценности служат фундаментом для воспитания ответственных и духовно богатых граждан, способных внести свой вклад в развитие страны [5]. Использование произведений Абая в образовательном процессе позволяет не только приобщать детей к национальной культуре, но и формировать у них внутреннюю мотивацию к саморазвитию, что особенно важно на ранних этапах становления личности.

Цель исследования — показать, каким образом интеграция «Қара сөздер» Абая Кунанбаева в учебный процесс способствует созданию этнокультурного образовательного пространства начальной школы и обеспечивает воспитание духовно зрелой личности.

Для достижения цели были поставлены следующие исследовательские задачи:

1) Изучить содержание произведения Абая Кунанбаева "Қара сөздер" и выявить ключевые национальные ценности, отраженные в тексте, которые могут быть использованы в образовательном процессе начальной школы.

2) Проанализировать роль " Қара сөздер " Абая Кунанбаева в воспитании школьников начальной школы, особенно в контексте формирования трудолюбия, желания учиться, и честности.

3) Оценить эффективность применения произведений Абая в педагогическом процессе начальной школы

4) Сравнить восприятие и понимание национальных ценностей школьниками до и после изучения произведений Абая, используя качественные и количественные методы оценки (анкетирование, обсуждения и дискуссии).

5) Разработать рекомендации для учителей начальной школы по интеграции произведений Абая Кунанбаева в учебный процесс с целью эффективного воспитания национальных и моральных ценностей у детей.

Материалы и методы.

В ходе подготовки статьи был проведен теоретический анализ научно- педагогической литературы, нормативных документов в сфере начального образования, а также современных методических разработок, направленных на анализ произведений Абай Кунанбаева.

Для определения эффективности методов мы определили респондентов для проведения педагогического эксперимента: учащиеся 4 классов КГУ «СОШ №24 г. Павлодара» - 30 человек (15 человек экспериментальная и 15 контрольная группа).

Уроки в контрольной группе проходили в традиционном формате без изменения содержания, в то время как в экспериментальной группе была внедрена программа, основанная на педагогическом потенциале «Қара сөздер» Абая Кунанбаева.

Методика внедрения (экспериментальная группа). Программа в экспериментальной группе строилась на системном включении идей Абая в учебный процесс по литературному чтению, а также в рамках воспитательных мероприятий. В течение одного месяца, в период с 12.02.2025-12.03.2025, были реализованы следующие формы работы:

1. **Анализ отрывков из Слов назидания**

На каждом занятии ученики читали и обсуждали адаптированные для младшего возраста фрагменты из «Қара сөздер» Абая, искали смысл и значение вместе с учителем.

Акцент делался на темах:

- трудолюбие и жажда знаний

«- Смотрю на ногаев, они могут быть хорошими солдатами, стойко переносят нужду, смиренно встречают смерть, берегут школы, чтут религию, умеют трудиться и наживать богатства, наряжаться и веселиться.

Мы же, казахи, батрачим на их баев за жалкое пропитание. Нашего бая они гонят из своего дома: "Эй, казах, не для того настлан пол, чтобы ты его грязными сапогами топтал". Сила их в том, что неустанно учатся они ремеслу, трудятся, а не проводят время в унизительных раздорах между собой.» (2 қара сөз) [6]

«-Потерпевший не будет трудиться, добиваясь достатка иным способом, ни торговля, ни землепашество не интересуют его, он будет примыкать то к одной, то к другой партии, продавая себя, прозябая в нищете и бесчестии.» (3 қара сөз) [7]

«*Разумный человек интересуется достойными серьезными делами, упорно добивается своей цели, и даже воспоминания о перенесенных невзгодах на пути к ней ласкают слух и радуют сердце его слушателей. В ней не найдешь и тени сожаления о прожитых годах»* (15 қара сөз) [7]

• Стремление к знаниям

«Многое можно усвоить, внимая словам разумных людей. Недостаточно обладать разумом — только слушая и запоминая наставления знающих, избегая пороков, можно стать полноценным человеком.» (19 қара сөз) [6]

«Хочешь быть богатым — учись ремеслу. Богатство со временем иссякает, а умение — нет.» (33 қара сөз) [7]

«Ребенок по доброй воле не тянется с ранних лет к учебе. Приходится его принуждать или привлекать до тех пор, пока у него не возникнет жажда знаний. Ребенка, имеющего стремление к знаниям, можно считать человеком, можно питать надежду на то, что он будет стремиться понять себя и окружающий мир, что он научится приобретать добро, не поступаясь честью, и будет избегать зла.» (*38 қара сөз*) [7]

«Ну скажем, выбрал ты этот путь, добыл себе скот. Так используй его на то, чтобы получить образование. Не для себя, так для сына. Без просвещения нет ни веры, ни блага.» (11 қара сөз) [7]

• Честность и моральные ориентиры:

«Вредные свойства ума: беспечность, равнодушие, склонность к беспричинному веселью, тяга к мрачным раздумьям и губительным страстям. Вот эти четыре порока способы разрушить и ум, и талант.» (31 қара сөз) [7]

«Неужели нам так и жить, подстерегая друг друга, оставаясь ничтожнейшими из всех народов на земле? Или все-таки наступят светлые дни, когда люди забудут воровство, обман, злословие, вражду и устремятся к знаниям, обучатся ремеслу, начнут добывать богатства честным, достойным путем.» (24 қара сөз) [7]

«Жить хитростью, обманом, попрошайничеством — удел бездарных проходимцев. Веруй в Бога, надейся на свое умение и силы. На честный и самоотверженный труд даже твердь земная ответит всходами.» (4 қара сөз) [7]

«Многое можно усвоить, внимая словам разумных людей. Недостаточно обладать разумом — только слушая и запоминая наставления знающих, избегая пороков, можно стать полноценным человеком» (19 қара сөз) [7]

«Достойный, попросив многого, довольствуется малым, ничтожный просит много, но останется не довольным, если дашь больше, чем он просит.» (6 истина, 37 қара сөз) [6]

---

2. **Творческие задания и рефлексия**

По завершению каждого блока ученики писали мини-сочинения, рисовали иллюстрации, создавали мотивационные открытки с цитатами. Вели рефлексию, где записывали, чему научились.

Классные часы и дискуссии

В рамках внеурочной деятельности мы проводили классные часы на тему: «Как быть настоящим человеком, о котором говорит Абай Кунанбаев», где ученики высказывали свои мнения, учились слышать друг друга и делать выводы. Ученикам предлагались вопросы: «Когда я поступал по совести?», «Какой труд мне особенно запомнился?», «Почему важно быть честным?». Учитель выступал в роли фасилитора, организовывает обсуждение вопроса, вовлекая в него всех членов группы, и наблюдателя, оценивания участие каждого участника экспериментальной группы.

Результаты: До и после эксперимента (проведение уроков с использованием методики внедрения произведения «Қара сөздер» в уроки литературного чтения и дополнительные мероприятия), мы провели анкетирование учеников обеих групп, позволившее нам оценить изменения в их установках. По результатам анкетирования:

• В **экспериментальной группе** мы зафиксировали значительный рост позитивных установок:

- Уровень осознанности в вопросах труда, честности и стремления к знаниям увеличился в среднем на 30%;

- Чувство единства, уважения к старшим и стремление делать добрые дела с честностью — на 25–35%.

- В контрольной группе изменения были незначительными и не превысили 5–7%.

Сравнительная таблица с результатами анкетирования позволила нам наглядно продемонстрировать эффективность внедрения слов назидания в учебную практику.

(Сравнительная таблица №1 между контрольной и экспериментальной группами)

Для выявления отношения учащихся к внедрению «Қара сөздер» Абая в учебный процесс,

№	Вопрос анкетирования	Контрольная группа (до)	Контрольная группа (после)	Экспериментальная группа (до)	Экспериментальная группа (после)
1	Я стараюсь выполнять любое дело добросовестно	58%	59%	56%	76%
2	Я считаю, что знания нужны каждому человеку	63%	64%	62%	80%
3	Мне интересно узнавать новое, даже если это сложно	52%	53%	50%	72%
4	Я стараюсь уважительно относиться ко всем людям	70%	71%	69%	82%
5	Я считаю, что важно помогать другим, а не только думать о себе	60%	61%	59%	78%
6	Я задумываюсь о своих ошибках и стараюсь исправиться	57%	58%	55%	74%
7	Я стараюсь избегать ссор и находить компромиссы с одноклассниками	61%	62%	60%	79%
8	Мне нравится учиться, особенно если это полезно для жизни	55%	56%	54%	73%
9	Я считаю, что дружба и уважение важнее богатства	64%	65%	63%	81%
10	Я думаю, что важно быть честным человеком, даже если это сложно	68%	69%	66%	84%
11	Я считаю, что важно поддерживать единство в коллективе и работать вместе для достижения общих целей	62%	63%	60%	85%
12	Я считаю, что постоянный труд и стремление к знаниям помогают стать хорошим человеком	62%	63%	61%	83%

а также для оценки субъективного влияния данных занятий, мы провели краткий опрос среди

участников экспериментальной группы через неделю после завершения основного этапа педагогического эксперимента.

Мы включили в опрос три закрытых вопроса, направленных на определение интереса к содержанию, самооценки изменений в отношении к учёбе и труду, а также готовности к продолжению подобных занятий в будущем. По итогам опроса, мы выявили такие ответы:

1. Как ты относишься к чтению и обсуждению «Қара сөздер» Абая? 80% учащихся отметили, что им это было интересно, 15% — нейтрально, и лишь 5% сообщили об отсутствии интереса.

2. Стали ли ты по-другому относиться к учёбе и труду после этих занятий? 85% респондентов ответили «да», отметив рост осознания значимости труда и стремления к знаниям.

3. Хотел(-а) бы ты продолжить такие занятия в будущем? 75% учащихся выразили желание участвовать в подобных обсуждениях и далее, что подтверждает положительное восприятие методики.

(Диаграмма №3 с результатами краткого опроса экспериментальной группы)

Таким образом, систематическое и педагогически грамотное использование «Қара сөздер» Абая Кунанбаева в работе с младшими школьниками способствует формированию у них трудовых и нравственных ценностей, повышает учебную мотивацию и способствует патриотическому воспитанию. Эти результаты подтверждают целесообразность включения произведений Абая в воспитательный компонент начального образования.

Обсуждение

Полученные в ходе педагогического эксперимента данные демонстрируют значительное влияние «Қара сөздер» Абая Кунанбаева на формирование у младших школьников ключевых национальных и духовно-нравственных ценностей. Сравнительный анализ результатов анкетирования между экспериментальной и контрольной группами показал устойчивую позитивную динамику в экспериментальной группе, где систематически внедрялись отрывки и обсуждения «Қара сөздер» в рамках уроков литературы. Уже спустя один месяц занятий у учеников наблюдалось повышение уровня трудолюбия, интереса к учёбе, стремления к саморазвитию, уважения к честному труду и добросовестному выполнению обязанностей.

Особое значение приобрели идеи Абая, связанные с единством, совестью, честностью, стремлением к знаниям и внутренней зрелостью личности. Эти идеи, подаваемые через живое обсуждение, сопоставление с жизненными ситуациями и творческие задания, были восприняты школьниками не как отвлечённые наставления, а как практические ориентиры, применимые в повседневной жизни. Таким образом, прослеживается не только когнитивное, но и поведенческое усвоение национальных ценностей, заложенных в «Қара сөздер».

Результаты краткого опроса, проведённого по завершении основного этапа эксперимента, подтвердили высокую степень внутренней включённости учеников: большинство учащихся отметили интерес к материалу, признали изменения в личных установках и выразили желание

продолжить такие занятия. Это свидетельствует о мотивационной значимости данных текстов и их воспитательном потенциале.

Следует отметить, что в контрольной группе, где образовательный процесс не включал компонент нравственного самоосмысления через литературное наследие Абая, аналогичных изменений зафиксировано не было. Это подчёркивает необходимость интеграции духовно-нравственного контекста в содержание школьного образования с младших классов.

Таким образом, результаты эксперимента подтверждают, что включение «Қара сөздер» в образовательный процесс способствует не только формированию национального самосознания, но и развитию внутренне мотивированной, ответственной, трудолюбивой личности — что особенно важно на ранних этапах становления учеников как граждан своей страны.

Заключение

Проведённое исследование показало, что систематическое использование произведений Абая Кунанбаева «Қара сөздер» в образовательном процессе начальной школы способствует формированию этнокультурного пространства, ориентированного на духовно-нравственное развитие личности. Педагогический эксперимент, основанный на включении «Қара сөздер» в образовательный процесс, продемонстрировал положительное влияние на развитие таких качеств, как трудолюбие, стремление к знаниям, добросовестность, уважение к честному труду и внутреннее чувство единства.

Сравнительный анализ контрольной и экспериментальной групп показал, что систематическая работа с текстами Абая способствует формированию устойчивых личностных установок и повышает уровень внутренней мотивации у детей. Учащиеся экспериментальной группы проявили более высокий интерес к учёбе, стали внимательнее относиться к своим обязанностям и с большим уважением воспринимали нравственные нормы.

Таким образом, «Қара сөздер» Абая Кунанбаева можно рассматривать как действенный педагогический инструмент, способный обогащать образовательный процесс не только интеллектуально, но и духовно. Включение наследия великого мыслителя в содержание уроков литературы и нравственного воспитания и создание этнокультурного образовательного пространства на основе национальных ценностей позволяет укрепить преемственность культурных традиций и обеспечивает формирование гармоничной личности, готовой к жизни в современном обществе.

Литература:

1. Онгарбаева, А., Каримова, Г. (2020). Абай и современность: синергетический подход духовного наследия. *Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Филология»*, №2(72), 386-389.
2. Жумаханова, А. Т., Майлыбаева, Г. С. (2023). Воспитание трудолюбия младших школьников на основе национальных ценностей. *Zhetysu University Journal*, 578-581.
3. **Ауэзов, М. О.** *Абай жолы* (Путь Абая). Алматы: Жазушы, 1960
4. Тулеубекова, С. О., Оспанова, Б. М., Ахметова, Н. Ш., Хазиева, Д. Р**.** (2023). Формирование у учащихся чувства казахстанского патриотизма и этнопедагогической культуры на основе философских взглядов Абая Кунанбаева. *Министерство образования Ульяновской области*, 334-337.
5. Семенова, В. Г., Майнагашева, Н. С. (2023). Национальная идея в произведениях тюркоязычных писателей Юсуфа Баласагунского, Абая Кунанбаева, Алексея Кулаковского. *Вестник Северо-Восточного федерального университета*, Т. 20, №4, 117–127. DOI: 10.25587/2222-5404-2023-20-4-117-127.
6. Кунанбаев, А**.** (2013)**.** *Стихи и поэмы*. Алматы: Атамұра
7. Министерство иностранных дел Республики Казахстан. (2023, 15 марта). *45 слов Абая (слова назидания)*. https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa kuveyt/press/article/details/16598?lang=ru

УДК 37.015.311

ВКЛАД ПРОФЕССОРА, АКАДЕМИКА КАЛЫБЕКОВОЙ А. А. В РАЗВИТИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ КАЗАХСТАНА

[1]Нуридинова Г.А., [2]Ешанкулова Д.Б.
[1]Южно-Казахстанский университет им.М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
[2]Университет Мирас, Шымкент, Казахстан
dana_n_7@mail.ru
eshenkulova.d@miras.edu.kz

Түйін:

Мақалада педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҒҒА академигі, ҚР ПҒА құрметті академигі, Халықаралық психологиялық ғылымдар академиясының академигі Асма Калыбекованың ғылыми-зерттеу, педагогикалық қызметі және Қазақстан Республикасындағы этномәдени білім мен ғылымды дамытуға қосқан үлесі қарастырылады. Мақалада А.А.Қалыбекованың еңбек қызметі, оның «Қазақ халқының педагогикасының теориялық және практикалық негіздері», «Қазақ халық тәрбиесінің асыл мұрасы» атты ғылыми еңбектері туралы ақпарат берілген. Онда автор қазақ халық педагогикасының негізгі идеяларын теориялық және практикалық тұрғыда негіздеп, тұлғаның дамуын тұтас, көпаспектілі және көпфакторлы процесс ретінде қарастырады. Бұл процесс ұзақ мерзімге созылады, әрі қазақ халқының ғасырлық адамгершілік дәстүрлеріне сүйене отырып, ұрпақтары арасында сабақтастықты қамтамасыз етеді. Мақалада қазақ халық мәдениетінің ерекшеліктері, халық педагогикасының негізгі идеялары, қазақтардың халықтық дәстурлері мен сенімдері, халық педагогикасы идеяларын тәрбие жұмысында пайдалану жолдары сипатталған. Мақалада А.А. Қалыбекованың ғылым мен білім саласындағы жетістіктері, Оңтүстік Қазақстан облысында Қазақстан халқы Ассамблеясындағы қоғамдық қызметі, Оңтүстік Қазақстан облысы әкімдігінде атқарған қызметі, қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына қосқан үлесі баяндалған.

Abstract:

The article discusses the scientific research and educational activities of Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Academy of State Governance of the Republic of Kazakhstan, Honorary Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, Academician of the International Academy of Psychological Sciences Asma Akhmetovna Kalybekova and her contribution to the development of ethnic cultural education and science in the Republic of Kazakhstan. The article provides information about Kalybekova A. A.'s work activities and her scientific works "Theoretical and Practical Foundations of the Kazakh People's Pedagogy," "The People's Wisdom of the Kazakhs about Education," in which the author provides a theoretical and practical justification of the main ideas of Kazakh folk pedagogy, where the process of personality development is viewed as a holistic, multi-faceted, and multi-factorial process, continuing over a long period, assuming generational continuity based on the age-old humanitarian traditions of the Kazakh people. The article reveals the features of Kazakh folk culture, the main ideas of folk pedagogy, Kazakh folk signs and beliefs, and ways to use the ideas of folk pedagogy in educational work. The article describes the merits of Kalybekova A.A. in the field of science and education, her public activities in the Assembly of the People of Kazakhstan in the South Kazakhstan region, her work in the akimat of the South Kazakhstan region, her contribution to the socio-economic development of society, and the strengthening of friendship, interethnic consent, and stability in society.

Ключевые слова: *этнокультурное образование, традиции, казахские ценности, воспитание, образовательное пространство.*

Keywords: *ethnocultural education, traditions, Kazakh values, upbringing, educational space.*

5 октября 2023 года Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев на Республиканском съезде педагогов, выражая огромную благодарность всем учителям, которые, несмотря на различные трудности, добросовестно выполняют свои обязанности, затронул ряд важных вопросов, касающихся сферы образования. Токаев отметил, что «Ответственные граждане - опора государства, этот принцип должен стать основой формирования новой общественной этики в стране. В народе говорят: «Ұстазы жақсының ұстанымы жақсы» («Если у тебя хороший наставник, то и жизненные принципы будут верными»). Поэтому важно, чтобы школы стали центрами, где дети будут постигать моральные принципы и общечеловеческие ценности». Так же Токаев отметил, что в вопросе воспитания следует также опираться на базовые установки отечественной педагогики, что подрастающему поколению нужно прививать любовь к казахским традициям и ценностям.

Неоценимый вклад в исследование казахских традиций и их роли в воспитании подрастающего поколения, создание этнокультурного образования внесла профессор, академик Калыбекова А.А. Этнокультурное образование - это образование, направленное на сохранение этнокультурной идентичности личности путем приобщения к народной культуре через знания своей истории, культуры, духовных ценностей и традиций народа, сохранения культурной самобытности.

Привитие у молодежи любви к народной культуре, к казахским ценностям является направляющим ориентиром исследовательской деятельности Калыбековой А.А. Свой богатый опыт практической работы, глубокие научные знания Калыбекова Асма Ахметовна заложила в основу плодотворной научной деятельности Южно-Казахстанского университета им М, Ауезова и педагогической науки Казахстана.

Трудовая педагогическая деятельность Калыбековой Асмы Ахметовны началась в 1969г. с должности преподавателя кафедры педагогики, психологии Чимкентского педагогического института культуры им. Аль-Фараби. В 1986г. Асма Ахметовна успешно защитила кандидатскую диссертацию по специальности 13.00.01 - Теория и история педагогики. В 1988г. была назначена на должность заведующей кафедрой педагогики и психологии Чимкентского педагогического института культуры им. Аль-Фараби. В 1994г Калыбековой Асма Ахметовне присуждена ученая степень доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 - Теория и история педагогики, этнопедагогика. В 1996г. присвоено звание профессора по специальности «Педагогика». В 1996г. Калыбекову Асма Ахметовну назначили проректором по научной работе и внешним связям Южно-Казахстанского гуманитарного университета им.М.Ауезова. С 1998г. по 2011 г. Калыбекова Асма Ахметовна заведовала кафедрой «Общая педагогика и этнопедагогика» Южно-Казахстанского государственного университета им. М.Ауезова. С 2001-2011гг. Калыбекова Асма Ахметовна была председателем диссертационного совета К 14.20.01 в ЮКГУ им.М.Ауезова по защите диссертаций на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - Общая педагогика, история педагогики и образования, этнопедагогика, 13.00.02 - Теория и методика обучения и воспитания (математика в системе начального, среднего и высшего образования), 13.00.02 - Теория и методика обучения и воспитания (изобразительное искусство).

Калыбекова А.А. была инициатор создания в 1996 году на базе ЮКГУ им. М.Ауезова проблемной лаборатории гуманитарного образования, а с 2000 года она руководила деятельностью НИИ гуманитаризации образования и воспитания, где под ее руководством была успешно завершена научная программа по теме «Этнокультурное образовательное пространство как фундаментальная основа возрождения развития национальной культуры Казахстана».

Калыбекова А.А. являлась научным руководителем аспирантов, магистрантов, стажеров-исследователей, соискателей, магистрантов. Под научным руководством Калыбековой А.А. были защищены 5 докторских и 35 кандидатских, 50 магистерских диссертаций. Предметом многих диссертационных исследований была проблема формирования этнокультурного образовательного пространства в школе в Вузе задачей, которой являлась содействие формированию, воспитанию, развитию личности школьника, студента, учителя, преподавателя. Она автор более 308 научно-методических трудов.

Калыбекова А.А. глубоко понимая важность воспитания подрастающего поколения на традициях и ценностях своего народа, написала монографию «Теоретические и прикладные основы народной педагогики казахов» (2005 г.). Эта монография является плодом многолетнего научно-исследовательского труда Калыбековой А.А.

Монографию «Теоретические и прикладные основы народной педагогики казахов», автор посвятила возрождению и использованию идей народной педагогики казахов в воспитании подрастающего поколения.. Автор отметила, что в условиях роста национального самосознания, возрождения культурных и духовных традиций, языка возникает необходимость основательного более глубокого знакомства молодежи с духовными ценностями своего народа, с его национальной культурой, обычаями и традициями, т.е. скрепляющим элементом должна быть духовная связь между прошлым, настоящим и будущим, ее носителями являются – образование, учителя, традиции. В содержании монографии вошли такие разделы, как: народное воспитание и преемственность поколений; основные идеи народной педагогики; казахская юрта-дом без углов; одежда казахов; пища казахов; казахские народные приметы и поверья; от одного до тысячи; Наурыз; пути использования идей народной педагогики в воспитательной работе.

Данная монография привлекла внимание различных социальных слоев читателей и отзывы на нее нашли широкое отражение в средствах массовой информации. Министерством иностранных дел Республики Казахстан монография «Теоретические и прикладные основы народной педагогики казахов» была рекомендована к изданию на английском языке. Монография была переведена и издана на английском языке. В монографии представлен богатейший, интересный и красочный материал отражающий быт казахов, традиции. В разделе «Казахская юрта-дом без углов» Калыбекова А.А. дает полное описание строения юрты, Из этого описания мы узнаем, что у казахов издревле была в почете белая юрта – ак уй (ақ үй), считавшаяся символом достатка и благополучия. Она имела кереге 6-8, нередко и 12 штук в кругу, 140-150 уыков, вдвое больше, чем в обычной, т.е. темной юрте – кара уй (қара үй). Ақ үй покрывалась белым войлоком, обтягивалась в ее цилиндрической части циновками, а вверху, где к ней прикреплялись уыки, широкой ковровой полосой – баскур (басқұр). Неизменными принадлежностями казахской юрты являлись всевозможные завязки и подвесные украшения – тангыш, шанырак-бау, аркан, уыкбау, желбау, аякбау и др. В разделе «Одежда казахов» представлен интересный материал про то, какую одежду носили мужчины и женщины в зависимости от возраста. Автор монографии пишет, что уникальным проявлением материальной культуры прошлого является казахский народный костюм, создававшийся под влиянием условий жизни в степях с их знойным летом, с пронизывающими ветрами, морозами зимой, большими перепадами дневных температур. В нем нашли отражение эстетические идеалы народа, его образ жизни, социальные эквиваленты. Он отличается ярко выраженным своеобразием и сыграл определенную роль в сохранении и упрочении этнического самосознания народа, наряду с разговорной речью, антропологическими показателями служил стойким определителем, по которому отличали своих от чужих. Калыбекова А.А. в монографии дается определение понятиям приметы и поверья их толкование. Поверье – это суеверное предание, в которое можно верить или не верить, однако это пример народной жизни, рожденный опытом и традициями. Примета есть своеобразное предвестие чего-либо – хорошего или плохого, она есть знак, предостережение человеку. Вместе с тем, у казахов существует «примета», неразрывно ассоциирующаяся с понятием «запреты», что запрещается делать (табу). Сегодня некоторые из этих знаковых преданий представляют лишь исторический интерес, но немало среди них таких, которые помогают людям жить, творить и приумножать духовные и материальные богатства. Интересный материал о значении часто употребляющихся чисел у казахского народа представлен в разделе «От одного до тысячи», Например, слово «три» часто употребляется у казахского народа. Словосочетания со значением «три»: Шансы молодого человека до трех раз. Хоть три раза будет вариться, но супа не получится (букв.), т.е. совершенно разные. Хоть три раза спи, но не выходит из снов (букв.), т.е. не забываемое. Три раза по девять – косяк лошадей (букв.), т.е несметное богатство. Очень содержательный материал представлен в разделе «Наурыз», здесь дается информация о истории происхождения Праздника Наурыз о его особенностях, о методике его организации проведении, дается описание того как казахи готовились к этому празднику. Автор пишет, что до наступления дня весеннего равноденствия люди приводили в порядок свои дома, хозяйственные постройки, посевной инвентарь, тщательно протирали мебель, домашнюю утварь, расплачивались с долгами, находившиеся в ссоре мирились, ибо, как утверждали старики, когда Наурыз входит в их дома, все болезни, жизненные невзгоды и неудачи должны обходить их стороной. В ночь перед торжеством в знак пожелания обилия молока, урожая и дождя все емкости заполняли молоком, айраном, шубатом, семенным зерном, ключевой водой. В день Наурыза все старались быть в добром расположении духа, при встрече заключали друг друга в объятия, высказывали самые добрые пожелания, дабы все невзгоды и беды миновали их.

В монографии представлены пути использования идей народной педагогики в воспитательной работе школы, описываются результаты социалогического исследования задачей которой являлось выявление и использование в жизни казахских детей народных традиций и обрядов, дается анализ о использовании народных традиций обрядов, фольклора в воспитании детей,

Продолжая свою научно-исследовательского деятельность по изучению и распространению идеи воспитания подрастающего поколения на традициях и ценностях своего народа Асма Ахметовна 2011 году выпустила книгу «Народная мудрость казахов о воспитании», на русском, казазском и английском языке. В этих книгах дается теоритическое и практическое обоснование основных идей казахской народной педагогики, где процесс развития личности рассматривается, как целостный многоаспектный и многофакторный процесс, продолжающийся длительное время,

предполагающий преемственность поколений на вековых гуманистических традициях казахского народа.

Презентация этих книг прошла в Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, где им высокую оценку дали депутаты Мажилиса Парламента, члены Ассамблеи народа Казахстана, представители этнокультурных центров.

Распространение идеи воспитания подрастающего поколения на традициях и ценностях своего народа знакомства молодежи с духовными ценностями народа, с его национальной культурой не может быть проблемой только сферы высшего образования, это проблема всего общества в целом, Казахстан — государство с полиэтническим составом населения. Наша страна на сегодняшний день является домом для 124 этносов, живущих в мире и согласии, Асма Ахметовна свою научно-исследовательскую деятельность сочетала с общественной деятельностью в Ассамблее народа Казахстана Южно-Казахстанской области, акимате Южно-Казахстанской области. Она являлась руководителем научно-экспертной группы при Ассамблее народа Казахстана Южно-Казахстанской области.

С 1996 по 1998г.г. возглавляла Совет по проблемам семьи, женщин и демографической политике при Акиме области.

Асма Ахметовна на протяжении многих лет осуществляла тесную связь со школами города Шымкента и ЮКО ср. шк. №24 им. Ерубаева, школа гимназия № 45, школа-лицей №9 им. Жолдасбекова, школа-гимназия №65 им. Алынсарина, школа-гимназия Сайрами Сайрамского района, школы «Дарын» и «Болашак» Казгуртского района. В этих школах используются материалы из трудов Калыбековой А.А. так как в этих трудах даются не только описания традиции и обычаев казахского народа, но и методы работы по их использованию.

Под ее руководством были организованы и проведены множество конференций, среди которых Республиканская научно-практическая конференция «Проблемы использования средств народной педагогики в практике учебно-воспитательного процесса», научно-методический семинар «Сельская школа: актуальные проблемы и перспективы развития», выездной методологический семинар «Связь вуза и школы в этнопедагогической подготовке учителей», выездной методологический семинар «Опыт и перспективы формирования экономической культуры школьников на основе этнорегиональных особенностей Казахстана», выездной методологический семинар «Взаимосвязь школы и вуза в формировании поликультурной личности школьника».

В силу своей гуманистической природы, гуманистического мировоззрения и отношения к окружающему миру Калыбекова А.А. ведет активную благотворительную деятельность. Так в ауле Улгили Мактааральского района, в 2012 году профессор, академик открыла школу, полностью оборудовала и обеспечила учебно-воспитательный процесс всем необходимым и по сей день оказывает всяческое содействие для ее успешного функционирования.

За высокие заслуги в области науки и образования Калыбекова Асма Ахметовна удостоена высокими наградами правительства: нагрудным знаком «Отличник образования Республики Казахстан», орденом «Курмет», нагрудным знаком «Почетный работник образования Республики Казахстан», присуждена I премия им. И.Алтынсарина за лучшие научные исследования и работы в области педагогики, награждена медалью «20-летие независимости Республики Казахстан», медалью «Әйтеке-би», золотой медалью Ассамблеи народа Казахстана «Бірлік», бронзовой медалью «Меценат», удостоена диплома «Меценат образования – 2012», занесена в золотую книгу меценатов образования как единственный представитель от Южно-Казахстанской области и является лауреатом премии акима Южно-Казахстанской области «Бауырмал». Асма Ахметовна удостоена звания «Почетный гражданин» Мактааральского района. Также Калыбекова Асма Ахметовна награждена медалью, дипломом за вклад в развитие национальной духовной культуры Международного биографического центра в Кэмбридже в рамках программы «Кто есть кто в XXI веке». За активную общественную деятельность отмечена благодарственным письмом Ассамблеи народа Казахстана Республики Казахстан за высокое служение гуманистическим идеалам добра, духовного согласия, укрепления дружбы и межнационального единства, грамотой акима Южно-Казахстанской области за высокие достижения и значительный вклад в социально-экономическое развитие общества, укрепление дружбы, межнационального согласия и стабильности в обществе, благодарственным письмом Комиссии по делам женщин, семьи и демографической политике при Президенте Республики Казахстан.

Опыт работы Калыбековой Асмы Ахметовны неоднократно освещался в Республиканских журналах и газетах «Казахстанская правда», «Учитель Казахстана», «Наука и высшая школа Казахстана», «Женщины», «Достык-Дружба», «Южный Казахстан», «Шымкент келбети».

Таким образом, теоретическая и практическая деятельность, Калыбековой А.А. представляют собой целостный процесс изучения и практического освоения этнокультурного наследия казахского народа, что в условиях глобализации, когда казахстанская молодежь сталкивается с разными культурными влияниями, является особенно актуальным. Современная молодежь должна понимать и осознавать богатое духовное наследие предков, и задача казахстанской науки и школы адаптировать это наследие к современным реалиям путем создания этнокультурного образовательного пространства как фундаментальной основы национальной культуры.

Литература:

1. Выступление Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева на Республиканском съезде педагогов 5 октября 2023 года г. Астана. Доступно на: https://WWW.akorda.kz/ru (от 5 октября 2023 г.).
2. О Концепции этнокультурного образования в Республике Казахстан. Распоряжение Президента Республики Казахстан от 15 июля 1996 г. N 3058. https://adilet.zan.kz/rus/docs/№960003058 (от 15 июля 1996 г.).
3. Калыбекова А. Теоретические и прикладные основы народной педагогики казахов. Алматы: БАУР, 2006, 363с.

ӘОЖ 37.018:159.9

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Нурханова Г., Бегалиева Л.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

gulmira_84_bk@mail.ru

Резюме:

В статье рассматриваются психологические и педагогические основы развития креативной компетентности и коммуникативных навыков у студентов-психологов. Особое внимание уделено формированию профессиональных качеств будущих педагогов-психологов в условиях социально-динамического сетевого общества, где особенно важны инновационное мышление, эффективная коммуникация и умение работать в команде. Представлены подходы и методы, используемые в образовательном процессе для стимулирования креативности и совершенствования коммуникативных умений студентов, включая техники работы с глиной, песочной терапией и средствами визуального самовыражения. Результаты наблюдений показывают, что применение интегративной арт-терапии способствует развитию креативного и коммуникативного потенциала, формированию психологической безопасности, уверенности в профессиональной деятельности и готовности к активной социальной и образовательной коммуникации. Кроме того, установлено, что арт-терапевтические практики положительно влияют на развитие эмпатии, навыков сотрудничества и эмоциональной устойчивости, что имеет особое значение для будущих специалистов помогающих профессий. В статье подчеркивается практическая значимость арт-терапевтических методов в системе профессиональной подготовки высококвалифицированных педагогов-психологов, способных эффективно адаптироваться к динамическим условиям современного общества. Делается вывод о необходимости дальнейшего внедрения и научного изучения арт-терапевтических технологий в высшем образовании Казахстана для повышения качества подготовки студентов.

Abstract:

The article examines the psychological and pedagogical foundations of developing creative competence and communicative skills among psychology students. Special attention is given to the formation of professional qualities of future educational psychologists in the socio-dynamic networked society, where innovative thinking, effective communication, and teamwork are essential. The article presents approaches and methods used in the educational process to stimulate creativity and enhance communicative abilities of students, including clay modeling, sand therapy, and visual self-expression. The results of observations demonstrate that the application of integrative art therapy contributes to the development of students' creative and communicative potential, fosters psychological safety, builds confidence in professional activities, and strengthens readiness for active social and educational communication. Moreover, art-therapeutic techniques were found to have a positive impact on the growth of empathy, collaboration skills, and emotional resilience, which are crucial for future specialists in helping

professions. The article emphasizes the practical significance of art-therapy methods in the professional training of highly qualified educational psychologists capable of effectively adapting to the dynamic conditions of modern society. It concludes with the need for broader implementation and scientific exploration of art-therapeutic practices in Kazakhstan's higher education system to improve the quality of professional preparation.

Кілттік сөздер: *интегративті арт-терапия, креативті құзыреттілік, коммуникативті дағдылар, педагог-психолог, кәсіби дайындық, желілік қоғам, кәсіби дайындық.*

Қазіргі қоғамда коммуникативтік іс-қимыл, ынтымақтастық, бірлесе әрекет ету, өзара түсіністік таныту мәселелерін өзектендіретін жаһандық әлеуметтік-мәдени және ақпараттық-коммуникациялық өзгерістер орын алуда. Осыған орай әрине білім беру жүйесі де өзгеруде, атап айтқанда білім беруді ізгілендіру, цифрлық трансформация, тұлғаға қойылатын жаңа талаптар және білім беру үрдісіндегі педагогтердің рөлі болып табылады. Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың тапсырмасы бойынша қабылданған білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған жаңа мемлекеттік заңында айтылған[1]. Осы өзгерістер білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып, болашақ педагог-психологтарды кәсіби даярлау үдерісінде креативтілік пен коммуникативтік дағдыларды басты назарға алуды қажет етеді.

Қазіргі жаһандану дәуірінде жоғары білім беру жүйесі мамандарды тек кәсіби біліммен ғана емес, сонымен қатар заманауи құзыреттермен қаруландыруды көздейді. Болашақ педагог-психологтардың кәсіби даярлығында креативтілік пен коммуникативтік дағдылар басты құндылықтардың бірі болып саналады. Бұл дағдылар студенттердің кәсіби бейімделуін жеңілдетіп қана қоймай, оларды еңбек нарығында бәсекеге қабілетті етеді

Болашақ педагог-психологтардың кәсіби дамуы тек теориялық білімге сүйеніп қана қоймай, сонымен қатар креативтілік пен коммуникативтік дағдыларды қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Қазіргі желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық ерекшеліктері студенттердің ойлау қабілеті мен қарым-қатынас дағдыларына ерекше талаптар қояды. Мұндай жағдайда педагог-психологқа кәсіби қызметінде тиімді және икемді жұмыс жасау үшін өз идеяларын еркін ұсыну, жаңа шешімдер іздеу және әріптестерімен сенімді қарым-қатынас орнату маңызды болып табылады.

Осы тұрғыдан алғанда, кәсіби дамудың негізгі құрамдас бөлігі ретінде креативтілік ерекше маңызға ие. Креативтілік – бұл жаңа идеялар мен шешімдер табу қабілеті, икемді ойлау мен қиялды қамтитын психологиялық қасиет. Зерттеулер көрсеткендей, креативтілік тек жеке тұлғаның интеллектуалды дамуын емес, сонымен қатар кәсіби құзыреттілігін де арттырады. Креативті дағдылардың дамуы студенттердің болашақ кәсіби қызметінде инновациялық тәсілдерді қолдануға дайындығын қамтамасыз етеді. Креативтіліктің психологиялық негіздерін түсіну үшін отандық және ресейлік ғалымдардың еңбектеріне жүгінейік.

Отандық және ресейлік зерттеушілер еңбектерінде де шығармашылық қабілеттердің психологиялық негіздері жан-жақты қарастырылған. Мәселен, Д.Б. Богоявленская шығармашылықты тұлғаның тұрақты қасиеті ретінде қарастырып, оны интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейімен тығыз байланыстырады. Ол шығармашылықтың дамуы үшін стандартты білім мен дағды жеткіліксіз, ең бастысы – жаңа идеяларды іздеу мен оларды жүзеге асыруға дайындық екенін атап өтеді. Бұл тұжырым болашақ педагог-психологтарда креативті құзыреттілікті қалыптастырудың маңыздылығын айқындайды, себебі олардың кәсіби қызметінде тек дайын үлгілерді қолдану емес, сонымен қатар тың шешімдер қабылдау және жаңа әдістерді енгізу қабілеті талап етіледі.

Д.Б. Богоявленскаяның зерттеулерінде шығармашылық қабілеттерді дамыту тұлғаның кәсіби және жеке жетілуінің басты шарты ретінде қарастырылады. Автор «интеллектуалдық белсенділік» ұғымын енгізе отырып, шығармашылықты тек қабілет қана емес, сонымен бірге ойлау әрекетінің ерекше стилі ретінде сипаттайды. Бұл стиль стандартты жағдайларда да жаңа шешім табуға мүмкіндік береді.

Ғалымның пікірінше, шығармашылық қабілеттердің дамуы үш деңгейде көрінеді:

1. Репродуктивті деңгей – белгілі білім мен дағдыларды қайталау;
2. Эвристикалық деңгей – тапсырмаларды шешудің жаңа тәсілдерін табу;
3. Креативті деңгей – түбегейлі жаңа идеялар мен өнімдерді жасау қабілеті.

Бұл жіктеу педагогикалық психология үшін маңызды, себебі болашақ педагог-психологтарды даярлау барысында студенттердің шығармашылық белсенділігін тек эвристикалық деңгейде қалдырмай, оларды креативті деңгейге дейін көтеру міндеті тұр.

Сонымен қатар, Д.Б. Богоявленская шығармашылықты дамыту үшін мотивациялық ортаның маңыздылығын ерекше атап өтеді. Оның ойынша, егер білім алушылар тек сыртқы ынталандыруға (баға, марапат) сүйенсе, олардың шығармашылық әлеуеті толық ашылмайды. Шынайы креативтілік тек ішкі уәждеме арқылы қалыптасады [2]. Бұл тұжырым қазіргі таңда жоғары оқу орындарында қолданылып жүрген арт-терапиялық әдістердің маңызын күшейтеді, өйткені олар студенттердің ішкі мотивациясын оятуға мүмкіндік береді. Сондықтан студенттердің шығармашылық әлеуетін дамытуда арнайы педагогикалық технологиялардың ішінде интегративті арт-терапия ерекше орын алады.

Қазіргі білім беру процесінде студенттердің креативтілігін дамытуда интегративті арт-терапия әдістері маңызды рөл атқарады. Бұл әдістерге сазбалшық терапиясы, құм тарапиясы, сурет салу және бейнелеу арқылы эмоционалды және когнитивтік процестерді үйлестіру жатады. Арт-терапия студенттерге өз сезімдерін бейнелеу, қиялын еркін пайдалану және шығармашылық ойлауды жетілдіру мүмкіндігін береді. Мысалы, глина терапиясы арқылы студенттер қолдың моторикасын дамытып қана қоймай, проблемаларды визуалды түрде шешуге үйренеді.

Интегративті арт-терапия қазіргі таңда тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамытуда және кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыруда кеңінен қолданылып жүрген әдістердің бірі болып табылады. Оның басты ерекшелігі – әртүрлі өнер түрлерін (кескіндеме, музыка, театр, би, әдеби шығармашылық) біртұтас терапиялық кеңістікте біріктіру арқылы студенттің эмоционалдық және когнитивтік дамуын қамтамасыз етуінде.

А.И. Копытин арт-терапияны тек психокоррекциялық әдіс ретінде емес, сонымен бірге тұлғаның өзін-өзі тануына, шығармашылық қабілеттерін оятуға және коммуникативтік дағдыларын жетілдіруге ықпал ететін интегративті педагогикалық құрал ретінде қарастырады [3]. Бұл тәсіл болашақ педагог-психологтарды даярлау барысында ерекше мәнге ие, өйткені олардың кәсіби қызметінде креативтілік пен тиімді қарым-қатынас негізгі құндылықтардың бірі болып табылады.

Интегративті арт-терапия топтық жұмыс барысында студенттердің бір-бірімен еркін қарым-қатынас орнатуына, сенімділік атмосферасын құруына және эмоциялық тәжірибемен бөлісуіне мүмкіндік береді. Бұл процесс болашақ мамандардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыруға зор ықпал етеді. Демек, арт-терапиялық тәжірибе тек шығармашылық қабілеттерді ғана емес, сонымен қатар болашақ мамандардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға да мүмкіндік береді.

Сонымен бірге, желілік қоғам жағдайында коммуникативтік дағдылардың рөлі арта түседі. Студенттер тек жеке шығармашылықпен шектелмей, онлайн платформаларда, әлеуметтік желілерде және виртуалды топтарда тиімді қарым-қатынас орнату қабілетін дамытуы керек. Мұнда интегративті арт-терапия әдістерін қолдану коммуникацияны дамытуға да ықпал етеді, себебі шығармашылық жұмыстар арқылы студенттер өз эмоцияларын, ойларын және ұсыныстарын ашық түрде білдіруді үйренеді.

Коммуникативті мәдениетті зерттеу кезінде көбінесе мотивациялық құндылық, когнитивті, эмоционалды, белсенді компоненттер ерекшеленеді, ал атаулар мазмұнды сақтай отырып өзгеруі мүмкін. Ғылыми лексикада «Құзырет», «құзыреттілік», «коммуникативті құзыреттілік» ұғымдарының пайда болуы терминологиялық екіұштылықты одан әрі күшейтіп, «коммуникативті мәдениет» және «коммуникативті құзыреттілік» ұғымдарының арақатынасы туралы мәселе туғызды. Бұл мәселеге толығырақ тоқталайық.

Әдебиеттерді талдау «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарын түсіндіруде бірнеше бағыттар бар екенін көрсетті. И.А. Зимняяның отандық қызмет теориясы аясында жасаған лингвистикалық-психологиялық бағыты Н. Хомскийдің лингвистикалық теориясынан және оның құзыреттілікпен (сөйлеушінің тілін білуі) мен оны қолдану (нақты жағдайда тілді нақты қолдану) арасындағы түбегейлі айырмашылық туралы ережелерінен бастау алады. Бұл тәсілде құзырет-құзыреттілік ұғымдарының аражігін ажырату потенциалды-өзекті қағида бойынша жүреді. И.А. Зимняяның еңбегінде құзыреттілік туралы «білімге негізделе отырып қалыптасатын маңызды жеке қасиет» және «адамның әлеуметтік және кәсіби міндеттерін шешу үрдісінде іс-әрекеті мен мінез-құлқында көрінетін интеллектуалды және тұлғалық тұрғыдан анықталған әлеуметтік-кәсіби сипаттамасы» деп түсіндіріледі [4].

Педагогикалық салаға қатысты емес тұрғыдан алып қарасақ, құзыреттілік дегеніміз - адамның өзіне және қызмет тақырыбына деген жеке көзқарасын қамтитын тиісті құзыреттілікке ие болуы, иеленуі. Осылайша, «құзыреттілік» ұғымы тек когнитивті және операциялық-

технологиялық компоненттерді (білім, дағды) ғана емес, сонымен қатар мотивациялық, этикалық, әлеуметтік және мінез-құлық компоненттерін де қамтиды.

Е.С. Романова еңбектерін оқи отырып, құзыреттілік «кәсіби дайындық процесінде қалыптасатын және кәсіби қызметтің мәнін құрайтын функционалдық міндеттерді сәтті шешуге мүмкіндік беретін білімнің, дағдылардың, қабілеттер мен жеке қасиеттердің жүйелі көрінісі болып табылатын қызмет субъектісі» деп анықтама беруге болады [5].

Ю.М. Жуковтың «коммуникативті құзыреттілік ұғымы» ішкі және сыртқы ресурстарды қолдана отырып, тиімді коммуникативті әрекеттерді жоспарлауға және жүзеге асыруға дайындығы мен қабілеті ретінде түсіндіріледі [6].

Ғылыми зерттеулердің жеткілікті қорына қарамастан, «Коммуникативтік құзыреттілік» және «коммуникативтік мәдениет» ұғымдарының арақатынасы туралы мәселе ашық күйінде қалып отыр. Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту қажеттілігі оладың әрдайым байланыс орнататын серіктесімен әртүрлі және көпжоспарлы қарым-қатынас жасау үдерісімен түйістіріледі. Педагог–психолог өзінің қызметінде кәсіби міндеттерді шешуге қол жеткізуі үшін іскерлік тұлғаралық қатынастағы өзара әрекеттестік құрылымына негізделген және барлық талаптарға жауап беретін жоғары дамыған коммуникативтік құзыреттілікке ие болуы шарт. Тұлғаралық қарым-қатынасты орнатуға, сақтауға және дамытуға мүмкіндік беретін коммуникативтік білімдер, икемділіктер және соған сәйкес қабілеттердің болуымен, сонымен қатар оларды кәсіби орынды жағдаяттарда пайдаланумен түсіндіріледі. Бұл теориялық пікірлерді нақтылау үшін студенттермен жүргізілген арт-терапиялық жаттығулар нәтижелеріне тоқталайық.

Зерттеулерге сүйенсек, интегративті арт-терапия арқылы өткізілген тренингтер студенттердің өзара қарым-қатынас жасау дағдыларын, сенімділік деңгейін және топтық жұмыста белсенділігін арттырады. Сонымен қатар, мұндай әдістер креативтілік деңгейін жоғарылатуға ықпал етеді. Мысалы, құм техникасын қолданғанда, студенттер сюжеттік сценарийлер құрастырып, топтағы әріптестерімен бірлесіп жұмыс істей отырып, өз коммуникативтік қабілеттерін дамытады. Студенттердің креативті және коммуникативтік дағдыларын бағалауда әртүрлі психологиялық тесттер мен өзін-өзі бағалау әдістері қолданылады.

Осылайша, болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін дамытуда интегративті арт-терапия әдістері тиімді құрал болып табылады. Бұл әдістер тек креативтілікті арттырып қана қоймай, студенттердің өзара қарым-қатынас жасау қабілеттерін нығайтады. Желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында мұндай дағдылар студенттерге кәсіби қызметінде сенімді, икемді және шығармашылық тұрғыда әрекет етуге мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандар интегративті арт-терапияның студенттердің кәсіби даярлығындағы ерекше рөлін көрсетеді. Енді осыдан туындайтын негізгі тұжырымдарды қорытындылайық.

Қорытындылай келе, болашақ педагог-психологтардың креативті және коммуникативтік дағдыларын дамыту – қазіргі заманғы білім беру міндеттерінің бірі. Интегративті арт-терапия әдістерін қолдану студенттердің шығармашылық ойлауын, эмоционалды интеллектін және өзара қарым-қатынас дағдыларын арттыруға тиімді әсер етеді. Бұл тәсіл педагогикалық практикаға енгізілгенде, студенттердің кәсіби құзыреттілігін жүйелі түрде қалыптастырып, олардың болашақ қызметінде шығармашылық пен сенімділікпен әрекет етуіне жағдай жасайды.

Әдебиеттер:

1. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы. Әділет. Сайт Министерства юстиции Республики Казахстан.
2. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д.Б. Богоявленская – М.: Издательский центр «Академия», – 2002. – 320 с.
3. Копытин А.И. Арт-терапия: теория и практика. – СПб.: Речь, 2001. – 256 с.
4. Зимняя И. А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический аспект) / Высшее образование сегодня. 2006. № 8. С. 20-26.
5. Романова Е.С. Психолого-педагогическое сопровождение процесса профессионализации студентов // Высшее образование в России. 2012. № 8-9. С.61-66.
6. Болотова, А. К., Жуков, Ю. М. Психология коммуникаций : моногр. / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М.: Изд. дом Высшей школы экономики. 2015. 495 с.

ӘОЖ 37

ҚОҒАМНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА ЭТНОМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІНІҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Сабыр А.С., Айтеке К.А.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан
sabyr_2017@mail.ru, kamshat.aiteke@gmail.com

Резюме:

В данной статье рассматриваются научно-методологические основы инновационных подходов к применению информационно-коммуникационных технологий в этнокультурном образовании в условиях цифровой трансформации общества. Актуальность исследования обусловлена необходимостью сохранения и развития национальных ценностей и культуры в современной цифровой среде. В статье описаны способы использования интерактивных мультимедийных ресурсов, платформ дистанционного обучения, геймификации и искусственного интеллекта на основе таких научных областей, как этнопедагогика, цифровая педагогика, теория межкультурной коммуникации. Также проанализированы вопросы повышения цифровой компетентности педагогов, адаптации этнокультурного контента к цифровому формату, усиления познавательной активности учащихся. В результате будут определены научно-методологические основы обновления содержания этнокультурного образования и эффективной передачи национальных ценностей в цифровой среде.

Также в статье проанализирована важность повышения цифровой компетентности педагогов, адаптации этнокультурного контента к качественному цифровому формату, методик, направленных на развитие познавательной активности и межкультурных компетенций учащихся. В результате определяется научно-методологические основы обновления содержания этнокультурного образования в соответствии с требованиями цифровой эпохи, их доставки в новой форме с сохранением национальных ценностей. Эти основы позволяют параллельно развивать этническую идентичность, культурную многогранность и цифровую грамотность посредством целенаправленного и системного внедрения инновационных технологий в образовательный процесс.

Abstract:

This article examines the scientific and methodological foundations of innovative approaches to the use of information and communication technologies in ethnocultural education in the context of digital transformation of society. The relevance of the research is determined by the need to preserve and develop national values and culture in the modern digital environment. The article describes ways to use interactive multimedia resources, distance learning platforms, gamification, and artificial intelligence based on scientific fields such as ethnopedagogy, digital pedagogy, and the theory of intercultural communication. The issues of increasing the digital competence of teachers, adapting ethnocultural content to the digital format, and enhancing the cognitive activity of students are also analyzed. As a result, the scientific and methodological foundations for updating the content of ethnocultural education and the effective transfer of national values in the digital environment will be determined.

The article also analyzes the importance of increasing the digital competence of teachers, adapting ethnocultural content to a high-quality digital format, and methods aimed at developing cognitive activity and intercultural competencies of students. As a result, the scientific and methodological foundations for updating the content of ethnocultural education in accordance with the requirements of the digital age, their delivery in a new form while preserving national values, are determined. These foundations make it possible to simultaneously develop ethnic identity, cultural diversity and digital literacy through the purposeful and systematic introduction of innovative technologies into the educational process.

***Кілттік сөздер**: этномәдени білім беру, цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, инновациялық тәсілдер, ғылыми-әдіснамалық негіздер*

Қазіргі қоғамның басты ерекшелігі – цифрлық трансформацияның барлық салаға енуі. Білім беру жүйесі де бұл үрдістен тыс қалған жоқ. Әсіресе этномәдени білім беру саласында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) арқылы ұлттық құндылықтарды сақтап, заманауи форматта жеткізу өзекті болып отыр. Этномәдени білім беру – ұлттық мәдениет пен дәстүрді үйрету арқылы жеке тұлғаның этникалық санасын, азаматтық ұстанымын, мәдениетаралық қарым-қатынасқа бейімділігін дамытуға бағытталған үдеріс. Ол тек өткенді танып-білу ғана емес, сонымен бірге ұлттық құндылықтарды заманауи қоғам талаптарымен ұштастыра білу қабілетін қалыптастырады.

Этномәдени білім беру мазмұны тек пәндік біліммен шектелмейді, ол білім алушыныі мінез-құлық, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға да бағытталған. Сонымен қатар бұл салада инновациялық технологияларды пайдалану, мысалы мультимедиялық ресурстар, онлайн курстар, ұлттық ойындар мен салттарды цифрлық форматта таныстыру да өзекті болып отыр. Этномәдени білім беру – ұлттық мұра мен мәдени құндылықтарды сақтап қана қоймай, оларды жаңа ұрпақтың бойына сіңірудің, мәдениетаралық қарым-қатынасты дамытудың тиімді жолы. Оның мазмұны дәстүрлі біліммен қатар заманауи әдістермен толықтырылып, тұлғаның рухани және мәдени дамуына ықпал етеді[1].

XXI ғасыр – цифрлық технологиялар дәуірі. Ақпараттық-коммуникациялық құралдардың дамуы өмірдің барлық саласына еніп, қоғамның жұмыс істеу тәсілін өзгертуде. Білім беру жүйесі де бұл үдерістен тыс қалмай, жаңа форматтарға көше бастады. Цифрлық трансформация білім беру процесінің мазмұны мен ұйымдастырылуына, педагог пен оқушының қарым-қатынасына түбегейлі ықпал етіп отыр. Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі қоғамның цифрлық трансформациясының маңызды құрамдас бөлігіне айналып отыр. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) дамуы білім берудің мазмұны мен формаларын ғана емес, сонымен бірге педагогикалық процестің ұйымдастырылу логикасын, оқу қатынастарының табиғатын да өзгертуде. Сондықтан цифрлық трансформацияның білім беру жүйесіне ықпалын ғылыми тұрғыда талдау – білім сапасын арттырудың және ұлттық кадрлық әлеуетті дамытудың маңызды шарты. Білім беру мекемелерінде электрондық оқулықтар, онлайн-платформалар (Platonus, Moodle, Coursera), интерактивті тақталар, виртуалды зертханалар енгізіліп, оқу материалдары мультимедиялық форматта ұсынылуда.

Мысалы, Қазақстанда «Digital Teacher» жобасы арқылы оқытушылардың цифрлық құзыреттілігі арттырылып, оқу орындарына жаңа IT-инфрақұрылым орнатылуда. Қашықтан және аралас оқыту технологиялары білім алушылардың географиялық шектеулерін жойып, білімді кез келген уақытта, кез келген жерде игеруге мүмкіндік берді. Цифрлық трансформация жағдайында оқытушы енді тек білім беруші емес, оқу процесін модератор, цифрлық ресурстардың сарапшысы, студенттердің жеке оқу траекториясын үйлестіруші ретінде әрекет етеді [2].

Бұл педагогтің АКТ-ны меңгеруін, медиа және ақпараттық сауаттылығын арттыруды қажет етеді. Цифрлық ортада білім алушыларда ақпаратты талдау, сын тұрғысынан ойлау, медиа сауаттылық, дербес ізденіс дағдылары қалыптасады. Сонымен қатар желідегі этика, дербес деректердің қорғалуы, киберқауіпсіздік сияқты құндылықтар да оқыту мазмұнына енгізілуде. Цифрлық трансформация білімге қолжетімділікті арттырып, білім беру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Алайда цифрлық теңсіздік, интернеттің жеткіліксіздігі, техникалық базаның әлсіздігі, оқушылардың экранға тәуелділігі, психологиялық бейімделу мәселелері сияқты тәуекелдер де қатар орын алуда. Цифрлық трансформация білім беру жүйесін түбегейлі жаңғыртып, оны икемді, жеке тұлғаға бағытталған және ашық етуге мүмкіндік берді. Дегенмен бұл мүмкіндіктерді іске асыру үшін білім беру ұйымдары мен педагогтердің жаңа технологияларды игеруі, ақпараттық мәдениет пен цифрлық сауаттылықты арттыруы қажет. Сонда ғана цифрлық трансформация білім сапасын арттыратын, адами капиталды дамытатын тиімді тетікке айналады[3].

Қазіргі білім беру жүйесі жаһандану, цифрландыру және мәдени әртүрліліктің артуы жағдайында жаңа әдіснамалық тұғырларды талап етеді. Тұлғаның еркін дамуы, құзыреттерді меңгеруі және өзге мәдениеттермен тиімді қарым-қатынас орнатуы білім берудің басты мақсатына айналып отыр. Құзыреттілікке бағдарлану – білім алушыларда тек пәндік білімді ғана емес, өмірлік жағдаяттарда қолдана алатын әмбебап дағдыларды қалыптастыруды көздейді. Бұл тәсілдің өзегі – нәтижеге бағдарлану: алған білімін тәжірибеде пайдалану, сыни ойлау, шығармашылық, цифрлық сауаттылық, мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттерін дамыту. Қазіргі көпмәдениетті қоғамда білім алушы тек өз этномәдени ортасын ғана емес, басқа мәдениеттерді де танып, құрметтеуі тиіс. Мәдениетаралық коммуникация теориясы түрлі этностар арасындағы өзара әрекет қағидаларын, толеранттылық пен диалог мәдениетін үйретеді.

Бұл теорияны білім беру процесіне енгізу тұлғаның жаһандық азаматтық позициясын қалыптастыруға, этникалық және діни әртүрлілікті түсіністікпен қабылдауға мүмкіндік береді. Тұлғалық-бағдарлы, құзыреттілікке негізделген және мәдениетаралық коммуникация теориялары бірін-бірі толықтырады. Олар білім беруді тек ақпарат берудің механикалық үдерісі емес, тұлғаның тұтас дамуын қамтамасыз ететін жүйе ретінде қарастырады. Мұндай әдіснамалық негіз білім алушылардың зияткерлік, кәсіби және мәдени әлеуетін қатар дамытуға бағытталған.

Тұлғалық-бағдарлы, құзыреттілікке негізделген және мәдениетаралық коммуникация теориясына сүйенген әдіснамалық негіз – қазіргі білім берудің стратегиялық бағыты. Ол оқушының жеке ерекшелігін ескере отырып, өмірлік маңызы бар құзыреттерді қалыптастырады және мәдениетаралық түсіністі дамытады. Нәтижесінде білім беру жүйесі қоғамдағы өзгерістерге бейімделген, жауапкершілікті әрі толерантты тұлғаны тәрбиелеуге мүмкіндік алады. Қазіргі қоғамдағы білім беру жүйесі жаһандану мен цифрлық трансформация жағдайында ұлттық құндылықтарды сақтап, сонымен қатар заманауи талаптарға сай бейімделуді қажет етеді. Бұл міндетті тиімді жүзеге асыру үшін ғылыми негізделген тұғырларды қолдану аса маңызды. Солардың ішінде этнопедагогика, этнопсихология және цифрлық педагогика салаларындағы зерттеулерге сүйену ерекше мәнге ие[4].

Мазмұны жаңартылған этномәдени білім беру ұлттық құндылықтарды сақтап қана қоймай, оларды жаңа буынға тиімді жеткізеді. Білім алушылардың танымдық белсенділігі артады, мәдениетаралық қарым-қатынас дағдылары қалыптасады, цифрлық ортада ұлттық идеяларды насихаттау мүмкіндігі күшейеді. Этномәдени білім берудің мазмұнын жаңарту мен оны заманауи талаптарға сай бейімдеу – уақыт талабы. Бұл бағыттағы жұмыс ұлттық мәдени мұраны сақтап қана қоймай, оны жаңа технологиялар арқылы ұрпаққа жеткізуге, тұлғаның мәдениетаралық және цифрлық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

XXI ғасырда цифрлық технологиялар қоғам өмірінің барлық саласына терең еніп, жаңа мүмкіндіктер мен талаптар туғызды. Білім беру жүйесі де бұл үдерістен тыс қалған жоқ. Жаһандану жағдайында жастарға тек заманауи цифрлық құралдарды меңгерту ғана емес, сонымен бірге ұлттық құндылықтар негізіндегі мәдени сәйкестігін қалыптастыру да маңызды міндетке айналып отыр. Цифрлық сауаттылық – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді әрі қауіпсіз пайдалана алу қабілеті. Ол ақпаратты іздеу, талдау, цифрлық ортада қарым-қатынас жасау, онлайн қызметтерді қолдану сияқты дағдыларды қамтиды. Бұл дағдылар қазіргі еңбек нарығында, білім алуда және күнделікті өмірде табысты болудың негізгі шарты. Мәдени сәйкестік – тұлғаның өз халқының тарихын, тілін, дәстүрін, құндылықтарын түсініп, соған сай өмір сүруі, өзіндік этникалық болмысын сақтауы. Жаһандану жағдайында мәдени сәйкестікті сақтау – ұлттық руханиятты, тарихи жадыны қорғаудың және ұрпақ сабақтастығын қамтамасыз етудің кепілі. Жастарға тек цифрлық сауаттылықты үйрету жеткіліксіз, өйткені мәдени тамырдан ажырау қаупі бар. Сол сияқты тек дәстүрге сүйену де жеткіліксіз, себебі заманауи қоғамда цифрлық құзыретсіз бәсекеге қабілетті болу қиын. Сондықтан осы екі бағытты қатар дамыту – уақыт талабы.

Цифрлық сауаттылық пен мәдени сәйкестікті қатар дамыту – қазіргі білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі. Бұл ұлттық құндылықтарды сақтап, оларды заманауи форматта жаңғыртуға, жастарды бәсекеге қабілетті әрі мәдениетіне адал тұлға ретінде қалыптастыруға жағдай жасайды.

Қазіргі ақпараттық қоғамда цифрлық технологиялар адамның күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Білім алу, жұмыс істеу, қарым-қатынас жасау мен ақпарат алмасу – бәрі де цифрлық орта арқылы жүзеге асып келеді. Осындай жағдайда жастарға тек жаңа технологияларды меңгерту ғана емес, сонымен бірге өз халқының мәдени тамыры мен ұлттық құндылықтарын ұмытпай, оларды күнделікті өмірде қолдана білуін қамтамасыз ету маңызды. Цифрлық сауаттылық – заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дұрыс және тиімді пайдалана алу қабілеті. Бұл дағды білім алу мен кәсіби қызметтің сапасын арттыруға, ақпараттық қауіпсіздікті сақтауға, инновацияларды игеруге жол ашады. Мәдени сәйкестік – адамның өз халқының тілін, салт-дәстүрін, тарихын және рухани құндылықтарын сезінуі мен құрметтеуі. Ол ұлттық бірегейлікті сақтап, жаһандану дәуірінде жеке тұлғаның рухани тұғырын нығайтады[5].

Егер жастар тек цифрлық ортада өмір сүріп, мәдени тамырынан ажыраса, ұлттық құндылықтардың жоғалу қаупі туындайды. Ал тек дәстүрге сүйеніп, цифрлық дағдыларсыз қалса, қазіргі қоғамда бәсекеге қабілеттілік төмендейді. Сондықтан екі бағытты қатар дамыту – уақыт талабы. Цифрлық сауаттылық пен мәдени сәйкестікті қатар дамыту арқылы жастар заманауи ақпараттық қоғамда еркін бағдар алып, сонымен бірге өз халқының мәдени мұрасын сақтайтын, оны жаңа форматта дамытуға үлес қосатын тұлғаға айналады. Цифрлық сауаттылық пен мәдени сәйкестікті қатар дамыту – қазіргі білім беру жүйесінің стратегиялық бағыты. Бұл тәсіл жастардың бәсекеге қабілеттілігін арттырып қана қоймай, олардың ұлттық рухани байлығын сақтап, болашаққа жеткізуге мүмкіндік береді.

Қоғамның цифрлық трансформациясы жағдайында этномәдени білім беру жаңа сапалық деңгейге көтерілуде. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың инновациялық тәсілдері ұлттық құндылықтарды сақтап қана қоймай, оларды заманауи форматта жастарға тиімді

жеткізуге мүмкіндік береді. Этнопедагогика, этнопсихология және цифрлық педагогика салаларындағы ғылыми зерттеулерге сүйене отырып, этномәдени білім берудің мазмұнын жаңарту, педагогтердің цифрлық құзыреттілігін арттыру, мәдениетаралық құзыреттерді дамыту – уақыт талабы екендігі айқындалды. Интерактивті мультимедиялық ресурстарды, қашықтан оқыту платформаларын, геймификация мен жасанды интеллектті пайдалану арқылы этномәдени білім берудің тиімділігі артып, оқушылардың танымдық белсенділігі мен қызығушылығы күшейеді. Бұл тәсілдер ұлттық мәдениетті сақтаумен қатар, оны жаңа буынға қолжетімді әрі тартымды етуге жағдай жасайды.

Демек, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың ғылыми-әдіснамалық негіздерін жүйелі дамыту этномәдени білім беруді жаңғыртып, ұлттық құндылықтар мен заманауи талаптардың үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер:

1. Құлсариева А.Т., Жұмабаева Ә. Этномәдени білім берудің теориялық негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 180 б.
2. Мырзабаева Г.Б. «Цифрлық трансформация дәуіріндегі білім берудің инновациялық әдістері». – Шымкент: Мирас университеті, 2022.-155 б.
3. Сарсенбаева Г. «Этномәдени білім беру: теориясы мен практикасы». – Астана: Фолиант, 2019.
4. Г.Т. Уразбаева, С.К. Омарова, А. Мухатаев, Ш.Т. Ахметова «Жоғары білім берудің цифрлық трансформациясы: негізгі факторлар» *Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология сериясы* № 144(3), 2023
5. «Цифровая трансформация в высшем образовании: возможности и риски». Статья в «Вестнике Актюбинского регионального университета имени К.Жубанова». Том 80№2 2025

UDC 15.21.51

DIGITAL TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS IN PEDAGOGICAL EDUCATION

Sadykova A.A., Sultanova K.A., Ainabek S. B.
M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Abstract:

The growing significance of digital technologies in society creates a need to train teachers who can use these technologies in the educational process and prepare students for life in the digital world. The aim of this study was to analyse the impact of digital technologies used in professional training of primary school teachers on increasing their professional competence level. The research of psychological bases of the formation and the development of professional pedagogical activity becomes very urgent direction of psycho-pedagogical researches nowadays, since the knowledge and understanding of motivational sphere of any specialist allows to develop his professional self-determination, as on the level of choosing a profession, so in the process of his perfection as a professional. In the process of professionalization of a teacher some changes in his motivational sphere are occurring, which can lead not only to his pedagogical mastering improvement, but also to a significant personal growth. The scientific novelty of the research is defined by the fact that in pedagogical psychology on the experimental-psychological basis the system of productive teaching of students is worked out at the first time, which allows increasing considerably the effectiveness of teaching on the basis of educational system's motivational processes management.

Key words: *methodical approach, digital technologies, competence, professional orientation and consolidation, professionally pedagogical orientations and motivations, particular significance, high educational system, professional education*

Introduction. The problem of forming the professional orientation and consolidation of pupils in upper classes of teaching the profile education has an important significance. In contemporary conditions work with entrants forming their contingent and selection acquire particular significance both in the frames

of education system and in general social aspects. In consequence of these points it is necessary to pay more attention:

-to the pupils' personality;

-to the importance of socially psychological portrait of future specialists; to their motivation, personal ambitions, desires.

However, in this connection of changing of social, economical, political situations hi Kazakhstan during even short period of time here altered and developed the content of concepts and principles including educational sphere, hi demands dynamical study of transforming of a young man's portrait, who ended the school and wants to know the answer on such question as "Where to go study?". The quality of professional education on this stage cannot be formed with the same knowledge, abilities and skills as before, since the demands of modern life became more extensive, various and all these aspects cannot be ignore[1].

In modern conditions, the development of Science and technology requires a radical change in the requirements for education and its results, and the creation of standards of a new generation based on this basis makes the era itself an important task for educators. The educational standards created today are required to be based on digital technologies. That is why modern pedagogy and today's pedagogical research are turning the development of educational technologies on the basis of digital technologies into an urgent task.

The upbringing of teachers as an independent, responsible, socially mobilizing person is required to develop social skills in them in order to successfully socialize them and prepare them for finding a worthy place in the labor market. To implement such an approach, it is important pedagogical importance to comprehensively support future educators in the educational and cognitive process. The process of pedagogical support is mainly aimed at students.

In our opinion, one of the structural elements of the pedagogical process based on digital technologies is educational tools, which serve to visually present educational materials in the educational process, to learn, as well as to improve the effectiveness of education - educational tools. As a result of the appropriate use of educational tools, the rapid study of students ' educational materials, long storage in memory, comprehension, the emergence of motivation in the study of subjects of science, leads to an increase in interest.

Theoretical part. To improve the digital technologies used in the educational process, educators are advised: "technical means of Education: internet, network-connected computers, interactive whiteboard, multimedia tools, computer classes with basic and additional devices, to establish the use of electronic study halls with Wi-Fi connection; " auxiliary means of Education: various models, discs with electronic educational resources, video films used in teaching, flash memory, visual; didactic tools of Education: Educational and methodological manuals with the possibility of management, educational, supervisory e-learning resources, electronic educational and methodological complexes, methodological guidelines and the use of e-learning modules during training; it is necessary to quickly master the new educational tools that are entering the educational process and apply and formulate in the organization of pedagogical activity". Such digital technologies are a requirement of today's modern education and an opportunity to master it qualitatively, quickly and easily. Hence, digital technologies are an important factor in the effectiveness and productivity of the pedagogical process.

The development of professional competence in the pedagogical process is influenced by the personal rise of educators and manifests the following qualities in them:

Cognitive adjectives are skills to be able to feel the surrounding world, to ask questions, to seek out the cause of events, to express whether or not they understand the essence of the question.

1. Creative qualities include inspiration, fantasy, sharpness of mind, elegance to confrontation, clarity of thought and emotion, self-reflection.

2. Methodological (organizational activity) qualities include the ability to determine the purpose of educational activities and be able to explain them, the ability to set goals for oneself, the ability to reflexive thinking. [3].

We think that vocational guidance in contemporary conditions must be organically included and has to be an integral part of uninterrupted educational system.

The vocational guidance is not only peculiar connecting link in "society-personality" system, but also the factor of influence person in order to form such system as socially active and useful unit of the society; to find his own place self-determination in this society [4].

Nowadays in studying the framework of vocational guidance system at the same time with a great number of results, researches and practical approbation's, here exists the row of insufficiently studied positions, which is first of all, connected with complex system of approaches.

The predominance of fragmentarily in researches, absence of integrity in considered aspects, tendency on elaboration of separate links and forms of vocational guidance attract our attention. With it all the necessity of succession between stages; provision of real interaction between forms and methods of activity on the pre-university preparation stage are not always taken unto account. In the context of contemporary introduction about different phenomena in pedagogy the vocational guidance represents not only practical activity, but also includes the elaboration of this activity's theoretical basis. All three stages of vocational guidance (practice, theory, methodology) are not oppose to each other, but on the contrary they must be organically connected. Thus from our point of view the professional orientation can defined as the unity of:

a) practical educational activity on preparation of youth to conscious choice of profession in accordance with abilities, inclinations and needs;

b) developing interdisciplinary theory which includes pedagogical, psychological, sociological and other aspects;

c) methodological principles of cognition organization and practice's transforming.

Hence the consideration of professional orientation activity as systematic complex phenomenon must include such research approaches which in the sum could provide the possibility of the whole multimeasured activity-both in constructing the theoretical model and in the real practice[5]. Philosophically-methodological, pedagogical, psychological, economical, medically-biological, socially legal, socially cultural, sociological approaches must be retried to such research methods.

The experience shows that systematical and dynamic studying of professional orientation processes demands periodic repetition of researches as one of methodological principles of analysis. One time investigation gives only one measured "cut" of interested us object which is characterized for certain moment. To comprehension its dynamic, determine the tendencies of development require varitemporal researches, which can accomplish the comparison of these or other characteristics and index. Evidently that professional orientation held by university both inside of high educational system and outside of it takes some position which dictates the objective necessity and interest in more striking expressed multiprofile and polyfunctionality of this system.

Being one of the key social development instruments education involves improvement of training and retraining of highly qualified specialists in different fields, both at the local and international level. In general, the term "pedagogical technology" implies a specifically normalized educational process (form, content, training methods, products and output results) or educational activity that purposefully changes the students, or provides the possibility to change by themselves [6]. Each technology has its own specific purpose, application limits and innovative possibilities. Innovative activity is nothing but a system of conducted measures for providing innovative process on a certain level of education. Novelties in education present themselves as creative exploration of new ideas and principles, which, in single cases, brings them to becoming typical projects containing the conditions for their adaptation and application. According to the activity types, there are pedagogical, supplying and administrative novelties. There are two types of innovative phenomena: pedagogical innovation theory (innovations in the educational system) and innovative learning. While pedagogical innovation theory is related to restructuring and modifying, improving and changing the educational system or its separate parts, characteristics and aspects (creating new legal acts, new structure, models, learning paradigms, forms of integration connections, etc.), innovation learning is defined as a specific type of mastering the knowledge and as a product of conscious, goal-oriented and scientifically- founded activity in the educational process. Innovative learning is currently replacing supporting learning. It is considered to be the educational system’s reaction to the society’s transition to as higher stage of development and reaction to the changed goals of education. Innovative learning is learning that stimulates innovative changes in the existing culture and social environment. It acts as an active reaction to the problem situations, which appear in front of each single person and the society in general. It is called to prepare not only a “learning person”, but also an “acting person”. Moreover, all elements of supporting learning are present in the innovative process; the only question is the definition of the proportion between reproductive and productive, active and creative components[3].

Furthermore, innovative learning might be considered, firstly, as intentionally constructed learning process based on using scientific and cultural- research knowledge; and secondly, as intentionally organized situation of personality development, which constructs the future and the readiness to fulfill this future (in other words, it is "learning for tomorrow"). Analysis of classification and systematization of the modern learning technologies, proposed in the works of G.K. Selevko and V.S. Kukushkina, and its comparison with another works allowed establishing that technology classification parameters include such characteristics that distinguish them by their level of acquisition, philosophical basis, the main factor of development; by orientation on the personality structures, nature of content and type of regulation; by organizational forms and approach towards a child, by the prevailing method, modernization direction and category of students. Paradigm foundation of any learning technology reflects its main distinguishing traits in didactic and diagnostic positions and organizational- methodic approaches. Because of this, it includes a number of statements and principles of constructing and conducting the educational process in correspondence with the requirements of this technology. Usually, paradigm basis also states the advantage of transitioning from the traditional system to pedagogic technology[4].

In the pedagogic technology the process of goal-setting is the central problem, which is addressed in two aspects: 1) diagnostic goal-setting and objective control of the quality of study material acquisition by the students; 2) personality development in general. In any system, the element of "goal" is system-integrating. A necessary requirement for stating the goals of pedagogic system functioning is their diagnostic ability, i.e. the presence of an objective method for defining the level of reaching these goals. Therefore, learning technology is characterized by the principle of diagnostic goal-orientation in regard to transformation, which means that, in order for a real learning technology to exist, it is necessary to have such goal setting, which would allow objective and definitive control of goal fulfillment level. Because of this, a goal in a learning technology has to be set so precisely and definitively that it would be possible to make an unambiguous conclusion about the level of its fulfillment and to create a rather defined didactic process, which would guarantee its fulfillment in a set timeframe[5].

For example, the process of goal-setting and controlling education and mentoring in a general-education school in divided in three levels of goal-setting global, gradual and operative. The global level of goal-setting includes pedagogic interpretation of social-governmental order and construction of the model of a school graduate's personality.

The analysis of training shows a contradiction between the need to train students for life in a different type of socio-cultural development and the existing educational system, which does not provide the development of student autonomy and responsibility in learning, intrinsic motivation activities and teaching skills to plan their own work, including the decision-making process. The learning conditions characteristic of reproductive pedagogy significantly slow down the inclusion of high school graduates into the modern society.

This article includes data providing a detailed comparative description of pedagogical technologies that could be used in the teaching system. The authors provided a qualitative assessment of each approach in order to identify the most appropriate both for the teacher and for the student.

Literature Review. Selection of teaching and learning technology is the main goal of modern education; the teaching technology is an important factor in training each student as an individual and a qualified person in the modern world.

In the present-day information age, society should be able to think critically, solving various problems, cooperating with other people, communicating, taking the initiative. Therefore, the appropriate teaching approach can solve this problem with minimum efforts and maximum training results.

Depending on the nature of the training environment, all the present technological training methods of can be divided into three groups:

Technological methods which can be used in the traditional time system (problem-based teaching, developmental teaching, role playing and others);

Technological methods that require organizational restructuring of the university work (concentrated training, collective training and other methods);

Technological methods, which require changes in the content of education ("dialogue of cultures", probability education.

E. A. Kryukovaindicates that the analysis of modern pedagogical knowledge showed the absence of coherent theory in modern pedagogy that could revealing the relationship between the pedagogical goals and related tools. Target attitudes in the traditional pedagogy are achieved by certain types of subject activity, based on the study of concepts and rules. The personal model of education has different goals; the main one is to master the experience of "being a personality", the emergence of individual self-

organization. Activity in the personality model is feasible only provided free exchange of views, ideas, personal involvement of both students and teachers in the training process. Activities in terms of personality development acts a background for any other learning activities. Its subject implies meaning-making, development of personal qualities of the individual. The ultimate goal of these activities implies development of the meaning-making relationship of the subject. Therefore, it implies development of the training process in which students act as active learners who acquire knowledge and skills, understanding the need for such activities. Such learning environment can be created through research focus of training and the dialogue as one of its elements[3].

Modern education is oriented not only at the formation of new knowledge but also at the restructuring of existing knowledge. This implies stimulating cognitive activity of students by all means, using different types of educational dialogue, imagination, analogies and metaphors, working with conceptual models, etc. Moreover, the teacher will have to live with the fact that the results of independent student "discoveries" can be clearly incomplete and conceptually "unfinished." Modern psycho-pedagogical study are oriented at tools that could be used to work both with the existing and with the new ideas in the teaching and learning process.

These guidelines can be represented as a set of psychological and didactic requirements:

Students should have a feeling of dissatisfaction with the existing knowledge and skills;

New knowledge, acquired by the student should be accessible and comprehensible;

New ideas need to be credible in the student perception and combined with the existing student worldview;

New ideas should be more useful than the old ones; they should be helpful in solving the problem, lead to new ideas and give more explanation or prediction opportunities.

Modular technology can be used in any system of training, including external studies: precise “dosing” of educational material, information and methodological support, which implies the program of coherent actions for the student, the opportunity to learn the material at any convenient time - all this provides the possibility to improve the general quality and efficiency of the training process[6].

Modular program based on relevant modules presents the main means of modular technology, in addition to the module as part of the program material related to a certain discipline.

The modular program is a system of means and methods, which helps to achieve the didactic goal by integrating all modules of a specific discipline. It is developed by a teacher with due regard to the main ideas of the course. Each idea corresponds to a certain module developed by the teacher. Their aggregate provides implementation of the main purpose of the entire discipline.

The researchers recommend starting each module with:

Input control of knowledge and skills (with the view of determining the level of student readiness to the subsequent independent work);

Setting the individual task, based on this analysis.

The tasks may include, for example, structural abstract based on the results of knowledge analysis, calculation and graphic tasks, colloquiums, tests, written questionnaires, etc. The module should always end with a control test. The intermediate and output control is designed to check the level of assimilated knowledge and skills within a single module or multiple modules. Then goes relevant revision, adjustment, and the next "round", i.e., the subsequent module.

Student activity structuring within the logical stages of knowledge mastering presents an important criterion for the module design: perception, understanding, comprehension, memorizing, application, systematization. In this respect, there are great opportunities for the problem-based learning.

This article presents a review and analysis of the available pedagogical technologies existing in the system of higher education. Practically, it can serve as a teaching tool for teachers of higher educational institutions.

Availability of pedagogical technologies in higher education greatly simplify the learning process. However, in practice, few teachers are familiar with this concept including its theoretical and practical aspects. Based on the analysis of various research sources, the authors of this article defined the term "pedagogical technology", specified its typological differences, and outlined the most relevant way of its application, disadvantages and specific features.

Conclusion. The system of training educators for professional pedagogical activity through digital technologies should be based on the principles of ownership of a scientific nature, continuity, systematicity and unity of theoretical and practical training.

It is known that today the labor market objectively requires a socially and professionally competent, dialectical-minded, deeply knowledgeable, culture-aware and competitive personality.

Each assignment included the following types: training-logical research, research, creative evaluation, and Correction. The universal types of these tasks will have their own characteristics, which are determined by the tasks of each type of training within the framework of each task.

References:

1. Kamoldinov M., Vakhobjanov B. Fundamentals of Innovative Pedagogical Technology, Questions, Answers (textbook for vocational education institutions). –T .: “Talqin”, 2010. - 128p
2. MallaOchilov. The Terms “Educational Technology” and “Pedagogical Technology” are Used Interchangeably. The teacher is the architect of the heart. Selection - T .: “Teacher” Publishing House, 2001. - 432 p.
3. Zokirov I.I. Theoretical and Practical Bases of Introduction of New Pedagogical Technologies in Educational Process. (on the example of professional colleges). Candidate of Pedagogical Sciences. Diss. Author's abstract, - T.: 2005. – P 56.
4. Umarov S. A. Research on General Mathematical Characteristics of Boolean Functions' Models and Their Logical Operations and Table Replacement in Cryptographic Transformations //Journal of Optoelectronics Laser. - 2022. - T. 41. - №. 10. - C. 126-133.
5. Umarov, Bekzod. "RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA PEDAGOGLARNING PROFESSIONAL KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI." Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук 3.5 (2023): 87-93.

УДК 378.096:004

АРТ-ТЕРАПИЯ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ

Сарипбекова А.Т.
Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
e-mail: Lunagul.77@mail.ru

Түйін:

Мақалада балалармен арт-терапияның мүмкіндіктері мен түрлері қарастырылады, бұл шығармашылық энергияны шығаруға ғана емес, сонымен бірге психикалық денсаулықты жақсартуға, баланың эмоционалды және психикалық дамуын ынталандыруға, жүйке жүйесін үйлестіруге көмектеседі. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған арт-терапия - бұл баланың психикасына жұмсақ әсер етуге және тіпті ең қиын мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін ең жұмсақ және нәзік тәсіл. Баланың күрделі дамуы көптеген факторлардан тұрады. Бұл баланың интеллектуалды дамуы да, қозғалысы да (мысалы, балаларға арналған хореография). Моральдық-адамгершілік негіз, көшбасшылық қасиеттерді дамыту маңызды. Бірақ мұның бәрінің негізі-баланың үйлесімді психикалық жағдайы және өзіне деген сенімділігі. Шығармашылық арқылы бала осы ішкі тепе-теңдікке қол жеткізіп қана қоймай, басқа да көптеген пайдалы дағдыларды игереді. Психотерапияның маңызды салаларының бірі қазіргі таңда арт-терапия болып табылады. Сондықтан бұл терапия қарқынды даму үстіндегі психотерапиялық әдістердің жаңа түрі болып табылады. Терапияның бұл түрі қазіргі таңда үлкен жетістіктерге ие екендігі белгілі. Арт-терапия – балалармен психологиялық жұмыс жүргізуде орны баға жетпес әрі өте тиімді әдіс.

Abstract:

Art has nothing to do with magical things and the art of art therapy for children, with what is needed for development, with the creative energy that awakens, with probing, with the mental process, with verbalization, with emotional and physical interaction between types of stimulation and the harmonization of the nervous system. Art therapy for Vorschulkinder is der schoenendst and empfindlichst Ansatz, der Ihnen ermoglicht, the psyche of the Sorgfeltig kind, which affects life, and in itself is a problem associated with lesen. A complex interweaving of two kinds is better than one real factor. It affects the intellectual development of children so much that they also become adults (Z. B. Choreography for children). The highest morality and the moral foundation is what happens, and it influences the Fuhrer's qualifications. Deep down, everything that exists is the harmony of the mental world and the self-development of people. A gloomy creative mistake, yes, Kind, but deep down we are dying, zonder-erwirbt is what we see and what we feel. Art therapy for children is a method of psychotherapy that uses art to help a child express emotions, relieve stress, and develop personality, especially when words don't help. It promotes creativity,

self-esteem, communication skills, and emotional balance. Art therapy can be used in working with children of different ages, including children with special needs, and can be both professional and home practice.

Ключевые слова: *арт-терапия, творчество, детское развитие, воображение, терапия, интеллект, психика*

Термин "Арт-терапия" был введен в 1938 году Адрианом Хиллом, который впервые упомянул этот термин , работая в санатории для больных туберкулезом. Арт-терапия - одно из направлений практической психологии и психотерапии, использующее различные виды творчества для психологической поддержки широкого круга клиентов в решении всего спектра их личных проблем. "Разное", "разнообразие", "непохожесть" - эти слова очень хорошо характеризуют саму арт-терапию. Проведение арт-терапии требует особых условий. Для индивидуальной творческой работы в арт-терапии необходимо, чтобы помещение было просторным и светлым, без каких-либо препятствий. Члены группы имеют право знать о структуре и особенностях проводимой арт-терапии. Для работы используются различные инструменты: гуашь, цветные карандаши, кисти разных размеров, губка, баночка с водой, цветная бумага, корзина, клей, скотч, масляные карандаши, цветные карандаши, ножницы, нитки и т. д. Как отмечает автор А.И.Копытин, согласно общепринятому международному определению, арт-терапия является одним из направлений креативной терапии искусством(creative arts therapies), наряду с такими направлениями, как музыкальная терапия, танцевально-двигательная терапия и драматерапия. Все они используют творческую активность клиентов(пациентов) как фактор лечебно-профилактического воздействия, но с преимущественной опоройна одну из модальностей, с помощью которой клиенты творчески выражают себя, изобразительное искусство, музыку, движение и танец или искусство театра. Соответственно,имеются специалисты, осуществляющие свою работу с использованием этих модальностей - арт-терапевты, музыкальные терапевты, танцевально-двигательные терапевты и драматерапевты [1].

С точки зрения Л. С. Выготского, в области психологии искусства могут быть выделены три основных сферы познания: восприятие, чувство, воображение. Исходя из данного положения,ученый рассматривал те основные вопросы теории восприятия, интерпретация содержаниякоторых имеет непосредственное отношение к разработке диагностических критериев и коррекционно-развивающих моделей арт-терапевтической деятельности [2]. Психическое здоровье детей и подростков сегодня является важной задачей не только для родителей, но и для педагогического сообщества. Здоровый ребенок - это, прежде всего, творческий, жизнерадостный, открытый и уверенный в себе и в окружающем мире человек. Давайте рассмотрим различные виды увлекательных техник арт-терапии, которые идеально подходят как для маленьких детей, так и для подростков. Автор Евгения Калихова отмечает, что классическая арт-терапия изначально включала в себя такие виды изобразительного искусства, как живопись, моделирование, фотография и графика. Однако в современном мире появляются новые виды творчества и самовыражения. Библиотерапия, драматерапия, танцевальная терапия, сказкотерапия, видео- и аудиотерапия, маскотерапия, песочная терапия и многое другое сейчас популярны. Автор отмечает, что самый популярный вид арт-терапии - рисование. Для него подходят самые разные виды художественных материалов: краски, карандаши, мелки, пастель, бумага различной фактуры, кисти разного размера и жесткости, пластилин и т.д. Существуют различные техники анимотерапии:

- марания - это абстрактные рисунки, в которых нет правил: мы рисуем так, как хотим. По внешнему виду марания иногда выглядят как хаотичные действия красками, цветными карандашами или пластилином. Однако игровая форма этого формата позволяет ребенку удовлетворять деструктивные побуждения.

- монотипия - это фундаментальный графический метод. На гладкой поверхности - стекле, пластиковом листе, фольге - гуашевой краской выполняется рисунок. Сверху кладут лист бумаги и прижимают его к поверхности. Отпечаток получается зеркальным отражением. Рисунок на стекле. Вам понадобится гладкая стеклянная поверхность и краски (подойдет окно, стеклянный стол или зеркало). Детей увлекает сам процесс рисования: краска плавно скользит, ее можно размазывать как кистью, так и пальцами, так как она не впитывается в поверхность стекла и долго не высыхает. Описанная методика предназначена для предотвращения и коррекции страхов, социальных страхов и опасений, связанных с результатом деятельности.

- рисование с использованием сухих листьев и мелких сыпучих материалов. Различные рисунки создаются с помощью листьев, сухой травы, рыхлых материалов и клея ПВА. Изображение наносится на лист бумаги с помощью клея. Затем сверху посыпают предварительно измельченный материал. Любые лишние, не прилипшие частицы стряхиваются. Описанная техника создания образов подходит для детей с выраженной двигательной неловкостью, негативизмом, замкнутостью, способствует процессу адаптации в новом пространстве, передает чувство выполненного долга.

- рисование пальцами, ладонями - это своеобразная игра с красками и новыми тактильными ощущениями, в которой деструктивные импульсы и действия выражаются отпечатками на бумаге. Метод высоко ценится детскими психологами.

Для детей старшего возраста подходят такие виды изотерапии, как рисование жидким акрилом. Жидкий акрил или "жидкое искусство" - это современный вид творчества, главная особенность которого заключается в том, что человеку не нужно обладать навыками рисования, чтобы создать произведение искусства. Такие чувства, как интуиция и креативность, вовлечены в процесс, а техника исполнения настолько проста, что новички сразу ее осваивают. Рисование жидким акрилом может быть рекомендовано тем, кто любит экспериментировать, любит абстрактные картины, мечтает научиться рисовать с нуля и нуждается в отдыхе.

Детям полезно лепить фигурки из песка, потому что так они могут развивать мышление, воображение и, самое главное, мелкую моторику пальцев. Кроме того, при работе с песком создается дополнительный акцент на тактильной чувствительности. Песочницу можно использовать как в одиночку, так и в группе, если песочница разделена на несколько секций. Таким образом, достигается атмосфера доверия, целостности и взаимодействия в группе. Для занятий ребенку понадобится небольшая песочница, емкость с водой и множество различных форм, чтобы ребенок мог составить композицию на песке, описать и объяснить свое произведение искусства.

- Танцевальная терапия. Эта методика позволяет раскрепостить ребенка не только физически, но и эмоционально. Здесь тело - это инструмент, а движение - это процесс, который помогает испытывать, распознавать и выражать свои чувства. В современной танцевальной терапии существует множество танцевальных стилей. Их выбор зависит от физических и эмоциональных особенностей и предпочтений ребенка. Танец может стать мощным терапевтическим инструментом, способным раскрывать, развивать и корректировать не только физические, но и эмоциональные качества человека. Просто включите свою любимую музыку и танцуйте вместе!

- Музыкотерапия. На сегодняшний день существуют пассивные и активные формы музыкальной терапии. При пассивной музыкальной терапии ребенок слушает различные музыкальные произведения, соответствующие определенному психическому и эмоциональному состоянию. Благодаря активной музыкальной терапии дети сами участвуют в исполнении музыкальных произведений. Вы можете петь в хоре, играть на музыкальных инструментах, использовать как обычные, так и необычные музыкальные инструменты, например, собственное тело (хлопки, постукивания и т. д.), особенно эффективным методом является совместная музыкальная терапия, которая не только освобождает ребенка, но и налаживает межличностное взаимодействие между родителем и ребенком.

- Коллаж. Эта модель арт-терапии подходит всем, независимо от возраста. И особенно для тех, кто не любит рисовать. Создание коллажа из различных фрагментов и иллюстраций помогает детям выразить свои желания и развить творческий потенциал. У ребенка есть возможность понять предмет, который его волнует и который кажется ему важным. Коллаж учит нас понимать себя и свои желания и четко их демонстрировать. Для создания коллажа вам понадобится большой лист бумаги и различные иллюстрации, вырезки из газет, фотографии, этикетки, наклейки и все, что поможет образно выразить мысли. Вы можете заранее определить тему: ваши желания, цели, чувства, настроение, мечты, наше лето, воспоминания о школе.

Детские психологи утверждают, что использование арт-терапии может быть творческим поиском ребенка, а также способом социальной адаптации. Необходимо помогать детям узнавать о себе и окружающем мире с помощью искусства, воображения и игры.

Литература:

1. А.И. Копытин. Современная клиническая арт-терапия. Учебное пособие. М.: изд-во Когито-Центр, 2015., 660 с.
2. В.Н. Никитин: Арт-терапия. Учебное пособие . М.: изд-во: Когито-Центр, 2014 г.,328 с.
3. Источник: https://rosuchebnik.ru/material/art-terapiya-dlya-shkolnikov/

УДК 14.35.07

ИЗУЧЕНИЕ ПОТЕНЦИАЛА МУЗЫКАЛЬНОЙ АРТ-ТЕРАПИИ ДЛЯ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ

[1]Сейдулла Г.Д., [2]Жумабаева Д.Ж.
[1]КазНУ им.Аль-Фараби, Алматы, Казахстан
[2]ЮКУ им.М.Ауезова, Шымкент, Казахстан

Түйін:

Мақалада автор білім беру ортасында музыкалық арт-терапияның әлеуетін зерделеу педагогикалық құралдардың арсеналын кеңейтіп қана қоймай, сонымен қатар негізгі білім беру мақсаттарына жетудің жаңа жолдарын ұсынуға мүмкіндік береді, сонымен қатар - тұлғаны дамыту, әлеуметтендіру, оқудың тұрақты мотивациясын қалыптастыру және студенттер мен мектеп оқушыларының психикалық денсаулығын сақтау туралы қарастырған. Музыка әмбебап сезім тілі ретінде оқушылардың психоэмоционалдық жағдайына әсер етіп, шығармашылық әлеуетін белсендіріп, үйлесімді тұлғаның қалыптасуына ықпал етуге қабілетті.

Білім беру ортасында музыкалық арт-терапияның әлеуетін зерделеу педагогикалық құралдардың арсеналын кеңейтуге ғана емес, сонымен қатар негізгі білім беру мақсаттарына жетудің жаңа жолдарын ұсынуға мүмкіндік береді - тұлғаның дамуы, әлеуметтенуі, оқудың тұрақты мотивациясын қалыптастыру және студенттер мен мектеп оқушыларының психикалық денсаулығын сақтау.

Abstract:

The author of the article argues that studying the potential of music art therapy in an educational environment not only expands the arsenal of pedagogical tools, but also allows us to offer new ways to achieve basic educational goals, It also addresses the development of personality, socialization, the formation of a stable motivation for learning, and the preservation of the mental health of students and schoolchildren. Music ampebap sezim teli retinde okushylardyn psychoemotionaldyқ zhaғdayyna aser etip, šyғarmashylyқ aleuetin belsendirip, yylesimdi tylganany qalyptasuyna ykpal etuge kabiletti.

Bilim beru ortasynda muzykalik art therapy n aleuetin zerdeleu pedagogikalyk kuraldardyn arsenalyn keneytuge gana emes, sonymen qatar negizgi bilim beru maksattaryna zhetudin Zhana Zholdaryn is a son of a mumkindik beredi - tylғanyn ladies, aleumettenui, okudyң turakty motivation son kalyptastyru jane student men mektep okushylaryn psychikalyk densaulygyn Saqtau.

Ключевые слова: *музыкальная арт-терапия, арт-терапевтический подход, импровизация, профилактика эмоциаонального выгорания.*

Современное образование переживает этап глубокой трансформации: от передачи знаний в узком академическом смысле оно постепенно движется к целостному развитию личности, где важны не только интеллектуальные навыки, но и эмоциональная устойчивость, коммуникативные способности, креативность. В этом контексте особое значение приобретают методы арт-терапии, среди которых музыкальная арт-терапия занимает особое место. Музыка, как универсальный язык чувств, способна воздействовать на психоэмоциональное состояние обучающихся, активизировать творческий потенциал и способствовать формированию гармоничной личности.

Изучение потенциала музыкальной арт-терапии в образовательной среде позволяет не только расширить арсенал педагогических средств, но и предложить новые пути достижения ключевых целей образования — развития личности, социализации, формирования устойчивой мотивации к обучению и поддержания психического здоровья студентов и школьников.

1. Понятие и особенности музыкальной арт-терапии

Музыкальная арт-терапия представляет собой использование музыки и музыкальной деятельности с целью гармонизации внутреннего состояния человека, развития эмоциональной сферы и креативных способностей. В отличие от традиционных уроков музыки, арт-терапевтический подход не требует специальной подготовки: акцент делается на процессе, а не на результате.

Среди основных методов можно выделить:

- активные формы (импровизация, игра на музыкальных инструментах, сочинение песен); - рецептивные формы (слушание музыки, музыкально-двигательные практики, релаксация под музыку).

Такие практики позволяют вовлечь обучающихся с разным уровнем подготовки и задействовать механизмы самовыражения и эмоциональной регуляции.

2. Музыкальная арт-терапия как средство достижения целей образования

Современное образование формулирует перед собой широкий спектр задач: развитие когнитивных способностей, воспитание социально ответственной личности, формирование эмоционального интеллекта. Рассмотрим, каким образом музыкальная арт-терапия способствует их решению.

1. Развитие когнитивных способностей. Музыкальная деятельность стимулирует работу обеих полушарий мозга, улучшает память, внимание, концентрацию. Научные исследования показывают, что регулярное взаимодействие с музыкой способствует развитию абстрактного мышления и аналитических способностей.

2. Формирование эмоциональной грамотности. Обучение все чаще сопровождается высоким уровнем стресса. Музыкальная арт-терапия помогает снижать тревожность, учит распознавать и выражать эмоции в конструктивной форме. В результате формируется эмоциональная устойчивость — важное условие успешного обучения.

3. Социализация и коммуникация. Групповые формы музыкальной арт-терапии (ансамблевая игра, ритмические упражнения, музыкально-творческие проекты) способствуют развитию навыков сотрудничества, взаимопонимания, толерантности.

4. Поддержка мотивации и креативности. Музыка вдохновляет и вовлекает. Через импровизацию и творческие задания учащиеся учатся находить собственные решения, открывать новые пути самовыражения. Это повышает мотивацию к обучению и формирует позитивное отношение к образовательному процессу.

3. Практическая реализация в образовательной среде

Для интеграции музыкальной арт-терапии в образовательный процесс можно использовать разные форматы:

- внеурочная деятельность — клубы и кружки музыкального самовыражения, творческие мастерские;
- учебные занятия — использование музыки на уроках литературы, истории, иностранных языков как эмоционального фона или средства ассоциаций;
- психолого-педагогическое сопровождение — индивидуальные и групповые арт-терапевтические практики для снятия напряжения, адаптации первокурсников, профилактики эмоционального выгорания.

Важным условием успешного внедрения является подготовка педагогов и психологов к использованию методов музыкальной арт-терапии. Это требует дополнительного повышения квалификации и разработки методических материалов.

4. Перспективы исследования и развития направления

Музыкальная арт-терапия в образовании открывает широкие перспективы для междисциплинарных исследований: психологии, педагогики, нейронаук, культурологии. Необходимо проведение экспериментальных программ, позволяющих выявить эффективность различных методов и выработать оптимальные стратегии их применения в школе и вузе.

Кроме того, цифровизация открывает новые горизонты: онлайн-приложения для музыкальной импровизации, использование искусственного интеллекта для подбора терапевтических композиций, виртуальные студии для коллективного музицирования. Это позволяет сделать музыкальную арт-терапию доступной и современной.

Музыкальная арт-терапия — это не только инструмент коррекции эмоционального состояния, но и мощное средство реализации образовательных целей. Она способствует развитию когнитивных и творческих способностей, формированию эмоциональной грамотности, социализации и повышению мотивации обучающихся.

Включение музыкально-арт-терапевтических практик в образовательный процесс отвечает актуальным вызовам времени: необходимости гармоничного развития личности, укрепления психологического здоровья, повышения качества образования.

Таким образом, изучение и внедрение потенциала музыкальной арт-терапии в образовательную систему является важным направлением, открывающим новые возможности для педагогов, психологов и исследователей.

Литература:

1. Абдуллаева, П. Т. Профилактика суицидальных проявлений среди молодежи методами арт-педагогики. Вестник КазНУ.Серия психологии и социологии, 2015г. 53(2),11-15.
2. Беличева, С.А.Превентивная психология в подготовке социальных педагогов и психосоциальных работников. 2012 г.

ӘОЖ: 371.398

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ

Турсынбаева А. З.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
t_ainur81@mail.ru

Резюме:

В статье рассматриваются возможности и перспективы применения технологий искусственного интеллекта в системе образования. Автор анализирует существующие инструменты, используемые студентами университетов в учебном процессе, такие как ChatGPT, Magic School, Concer.AI, и раскрывает их функциональные особенности. Показано, что данные технологии способствуют индивидуализации обучения, повышению мотивации и эффективности подготовки к экзаменам, а также позволяют автоматизировать ряд организационно-административных задач преподавателей. Особое внимание уделено роли искусственного интеллекта в обеспечении доступности образования, поддержке студентов с особыми образовательными потребностями и создании цифровых образовательных ресурсов. По результатам исследования установлено, что современные студенты готовы активно использовать системы искусственного интеллекта и положительно оценивают их влияние на качество учебного процесса.

Abstract:

The article discusses the possibilities and prospects for using artificial intelligence technologies in the education system. The author analyzes existing tools used by university students in the educational process, such as ChatGPT, Magic School, Concer AI and reveals their functional features. It is shown that these technologies contribute to the individualization of learning, increased motivation and effectiveness of exam preparation, and also allow automating a number of organizational and administrative tasks of teachers. Particular attention is paid to the role of artificial intelligence in ensuring the availability of education, supporting students with special educational needs and creating digital educational resources. The study found that modern students are ready to actively use artificial intelligence systems and positively assess their impact on the quality of the educational process.

Кілттік сөздер: *жасанды интеллект, цифрлық білім, ChatGPT, Magic School, Concert.AI, студенттер, оқу, университет*

Keywords: *artificial intelligence, digital education, ChatGPT, Magic* School, Concert.AI, students, learning, university.

Жасанды интеллект (AI) – есептеу техникасы, математикалық логика, бағдарламалау, психология, лингвистика, нейрофизиология және білімнің басқа салалары негізінде дамыған жаңа ғылымдардың бірі. Бастапқыда, міндет осындай компьютерді құру болды, оның қызметі адамнан өзгеше болмас еді. Бірақ ғалымдар бұл тақырыпты неғұрлым терең зерттесе, соғұрлым олар "адамның көшірмесін" жасау туралы емес, адамның іс-әрекетін толықтыратын және тиімдірек ететін ақылды машина жасау туралы екеніне сенімді болды. Бұл жұмыстың мақсаты білім беру жүйесіндегі жасанды интеллект мүмкіндіктерін зерттеу болып табылады. Бұл зерттеу өте өзекті, өйткені ғалымдар әртүрлі салаларда жасанды интеллектті зерттеуде алға жылжыды, бірақ білім беру жүйесіне аз көңіл бөлінеді. Екінші жағынан, білім саласында жасанды интеллектті қолдану мүмкіндіктері өте алуан түрлі. Зерттеудің міндеттері Білім беру жүйесінде жасанды интеллект қолдану қажеттілігін талдау, білім беру жүйесінде қолданылатын бұрыннан бар өнертабыстарды талдау, сондай-ақ жасанды интеллект қолданудың болашақ перспективаларын зерттеу болып

табылады [1].

Толық оқытушыларды алмастыра алатын ақылды робот әлі жоқ, бірақ білім беру жүйесінде қолданылатын көптеген бағдарламалар бар: − студенттің қажеттіліктеріне сәйкес келетін оқу бағдарламалары. Олардың кейбіреулері қазірдің өзінде бар. Мұндай бағдарламалар пайдаланушының қажеттіліктеріне бейімделеді, нақты тақырыптарға баса назар аударады, студент күшті емес тақырыптарды қайталайды және ең бастысы студентке қандай қарқынмен болса да өз қарқынымен оқуға мүмкіндік береді;

- жетілдіруді қажет ететін оқу курстарындағы орындарды анықтауға көмектесетін бағдарламалар. Coursera, жаппай онлайн білім беру жобасы мұны өз тәжірибесіне енгізіп үлгерді: көптеген студенттер үй тапсырмасы бойынша сұраққа қате жауап бергенде, жүйе бұл туралы нұсқаушыға сигнал береді және студенттерге дұрыс жауап беру үшін анықтама жібереді. Мұндай жүйе курсты түсінудегі олқылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Оқытушыдан жауап күтудің орнына, студент тез арада кері байланыс алады, бұл оған қателескен нәрсені түсінуге және жаттығуды қалай дұрыс шешуге болатындығын түсінуге көмектеседі [2];

- тюторлардың жасанды интеллектінен қосымша қолдау алуға мүмкіндік беретін бағдарламалар. Жасанды интеллектке негізделген осындай тәлімгерлік бағдарламалардың кейбіреулері қазірдің өзінде бар және студенттерге қарапайым математика, жазу және басқа пәндермен көмектеседі. Мұндай бағдарламалар студенттерге негізгі білім бере алады, бірақ егер олар тек нақты оқытушылар ғана көмектесе алатын шығармашылық тапсырмаға көмектесу керек болса, олар қолайлы бола бермейді [3].

Білім беру жүйесінде бұл бағдарлама жеке тьютор ретінде қолданылады. Кейбір онлайн курстардың өзіндік диалогы бар, онда студенттер оқу процесінде туындаған сұрақтарды талқылайды және бұл бағдарлама мәліметтер базасында жинақталған білім негізінде студенттердің сұрақтарына жауап береді. Бұл мұғалімдердің жұмысын едәуір жеңілдетеді, бұл оқу процесін жекелендіруге мүмкіндік береді. ACARA сарапшылары жүргізген сынақтар жасанды интеллект мұғалімдерге қарағанда жақсы немесе одан да жақсы жұмыс істейтінін көрсетті. Дәлел ретінде жасанды интеллект тексерілген кезде адам миына қарағанда өзгергіштігі аз болады деген дәлел келтірілді. Білім беру саласындағы ЖИ зерттеуі білім беру жүйесін және ондағы мұғалімдердің рөлін өзгертуге мүмкіндік береді. Мұғалімдер ЖИ сабақтарын толықтырады. Көптеген студенттер үшін жауабын білмеуі немесе қойылған сұраққа дұрыс жауап бермеуі мүмкін деген ой болмайды. Студенттерге оқуға көмектесуге арналған ақылды компьютер, сынақ пен қателік үшін аз қорқынышты жол. Жасанды интеллект студенттерге эксперимент жүргізу және жазаланбайтын ортада білім алу жолын ұсына алады, әсіресе тәлімгер жасанды интеллект жақсарту шешімдерін ұсына алады. Жасанды интеллект оқытудың бұл түрі үшін өте қолайлы формат болып табылады, өйткені жасанды интеллекттің өзі көбінесе осы әдіспен оқытылады [4].

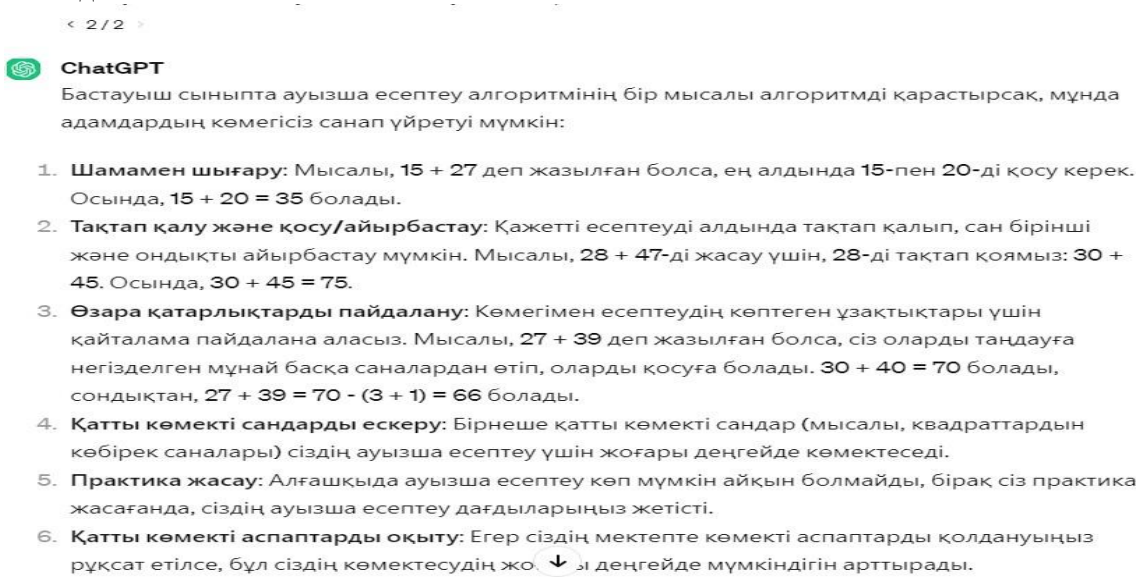
ЖИ мүмкіндіктерін пайдалана отырып, студенттер әлемнің кез келген нүктесінен, кез келген уақытта оқи алады. Негізгі аспектілердің бірі-оқу процесі енді есте сақтауға негізделмейді. Жақында Google Glass компьютерлері мен көзілдіріктері барлық қажетті ақпаратты жүктеуге көмектесетін кішкентай линзаларға айналады. Қолданыстағы толықтырылған шындық көзілдіріктерінде мұндай функция бар. Жақын болашақта оқушылар емтихандардан жауаптарды интернеттен оңай таба алады. Бұл оқушының миын пайдасыз біліммен шамадан тыс жүктемеуге мүмкіндік береді, оның негізгі бөлігі, көп жағдайда, кейінірек қолданылмайды. Нақты жетістікке жету үшін роботтар қол жеткізе алмайтын қабілеттерді дамыту қажет: шығармашылық, қиял, бастама, көшбасшылық қасиеттер. Университеттер бұдан әрі де болады, бірақ негізінен оқыту бұлтты жүйеге негізделген виртуалды университеттер түрінде болады. Университеттер нәтижелерін өздері бағаламайтын қызметтерді жеткізушілерге айналады. Білім беру жүйесі ғана емес, жұмыс жүйесі де өзгеруде.

Профессорлар мен оқытушылар әдетте көптеген ұйымдастырушылық және әкімшілік міндеттермен қатар сабақ барысындағы жағдайды басқаруға мәжбүр. Зерттеу жұмыстарын жазу қызметінде жарияланған есепке сәйкес, мұғалімдер сабақ беріп қана қоймайды. Олар сондай-ақ сынақтарды бағалайды, үй тапсырмаларын тексереді, қажетті қағаздарды толтырады, орындалған жұмыс туралы есеп жасайды, дәрістер үшін ресурстар мен материалдарды ұйымдастырады, оқу материалдарын басқарады және т.б. бұл үлкен жұмыс. Жасанды интеллект бұл тапсырмаларды автоматтандыруға мүмкіндік береді, әкімшілік тапсырмаларға алаңдамай, негізгі жұмысты - оқытуды орындауға көбірек уақыт бөледі [5].

Білім беру сабақтары жасанды интеллект құралдары арқылы, тіпті есту немесе көру қабілеті бұзылған немесе әртүрлі тілдерде сөйлейтіндер үшін де барлық оқушыларға жаһандық қол жетімді болуы мүмкін. Презентация аудармашысы сияқты PowerPoint плагинінің көмегімен оқушылар нақты уақыт режимінде мұғалімнің айтқанының бәріне субтитр алады. Бұл әр түрлі деңгейдегі оқуды қажет ететін, өз мектебінде жоқ пәнді оқығысы келетін немесе ауырып, мектепте жоқ оқушыларға жаңа мүмкіндіктер ашады. ЖИ дәстүрлі сынып деңгейлері мен мектептер арасындағы алшақтықты жоюы мүмкін. ЖИ мұғалімдерге сәйкесінше олар мен оқушылар үшін оқыту мен оқуды ыңғайлы ететін интеллектуалды мазмұн жасауға көмектеседі. Тапсырмаларды жазу қызметіндегі зертханалық есептердің авторы Пол Барридің айтуынша, ЖИ мұғалімдерге әртүрлі мазмұн түрлерін жасауға көмектесе алады. Сандық ЖИ сабақтары сандық оқыту аясында бөлімдер бойынша оқытуды, оқулықтарды, сандық оқулықтарды жасауға көмектеседі. Ақпараттық визуализация модельдеу, веб-оқыту орталары-бұл ЖИ қолдана алатын ақпаратты қабылдаудың әртүрлі тәсілдері. Жасанды интеллект арқылы оқу мазмұнын жаңарту оқу мазмұнын үнемі жасауға және жаңартуға болады. Бұл ақпараттың өзектілігіне кепілдік береді [6].

Өзім тәжірибемде Magicschool, ChatGPT, Concer.AI ЖИ чат-боттарын қолданамын. Мысалы, математика пәнінен студент ағымдағы емтиханға дайындық барысында «Бастауыш сыныпта ауызша есептеудің алгоритмі» деген сұраққа жауаптарын толықтыру мақсатында өздік жұмыс жасайды.

1-сурет. Студенттің ChatGPT ЖИ негізделген чат ботын қолдануы.

1-сурет. Студенттер арасындағы ЖИ негізделген чат-бот түрлерінің танымалдылығына сауалнама қорытындысы.

Қорытындылай келе қазір университет студенттері өздерінің білім беру процесінде жасанды интеллект жүйелерін қолдануға дайын және оларға берілген мүмкіндіктері туралы алынған ақпаратты пайдалы деп санайды. Кейбір студенттер бірқатар танымал жасанды интеллект жүйелерімен бетпе-бет келді, олар туралы естіді, тіпті нәтижелерге риза болып қолданды.

Әдебиеттер:

1. Использование искуственного интеллекта в системе бразования Фишер Д.В., Бурмистров А.Н. В сборнике: Неделя науки СПбПУ. материалы научной конференции с международным участием. 2016. С. 370-372.
2. Использование искуственного интеллекта в образовании, Илларионов М.О.Моя профессиональная карьера. 2024. Т. 2. № 56. С. 26-30.
3. Использование искуственного интеллекта в развитии образования, Гурбанниязов Б., Кульджаев Б. Мировая наука. 2024. № 1 (82). С. 25-29.
4. Некоторые тенденции развития современного образования, Толстова О.С., Романов Д.В., Мальцева О.Г. Сборник научных трудов Международной научно-практической конференции. 2019. С. 219-221.
5. Михайлова И.С. Перспективы использования искусственного интеллекта в сфере образования / И. С. Михайлова, В. В. Шевцов // современные научные исследования и разработки. - 2018. - № 6 (23).
6. Зайцев А. Тенденции в области искусственного интеллекта. Современные методы машинного обучения / А. Зайцев // Видеонаука: сетевой журн. - 2018. - №1(9).

STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫН БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ЖӘНЕ ҮЙІРМЕ САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Түктібаева А.Е., Жолдасбекова С.А.
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме:

Бұл мақалада STEAM-технологиясын үйірме сабақтарында қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. STEAM-білім беру (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) оқушылардың интеграцияланған білім алуына, сыни ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Үйірме сабақтары бұл тәсілді жүзеге асыру үшін икемді және тиімді платформа ретінде ұсынылады. Мақалада STEAM-негізіндегі жобаларды әзірлеу және орындау тәжірибесі, сондай-ақ цифрлық құралдарды (3D модельдеу, бағдарламалау, сандық өнер) пайдалану әдістері сипатталады. Сонымен қатар, мұғалімдердің жаңа рөлі және интеграцияланған оқытуды ұйымдастырудың қиындықтары талқыланады. STEAM-тәсілін үйірме сабақтарына енгізу оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырып, заманауи әлемде сәтті болу үшін қажетті дағдылармен қамтамасыз етеді.

Abstract:

This article explores the possibilities of using STEAM technology in extracurricular activities.STEAM education (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) promotes students' integrated learning, critical thinking, and creativity development. Extracurricular activities are presented as a flexible and effective platform for implementing this approach. The article describes the experience of developing and implementing project-based activities on a STEAM basis, as well as methods of using digital tools (3D modeling, programming, digital art). Additionally, the new role of teachers and the challenges of organizing integrated learning are discussed. The integration of the STEAM approach into extracurricular activities enhances students' cognitive interest and equips them with the necessary skills to succeed in the modern world.

Кілттік сөздер: *STEAM-технологиялары, бейнелеу өнері, пәнаралық байланыс, шығармашылық, жобалық оқыту, үйірме сабақтары, инновациялық білім беру*

Қазақстанның «Білім беру және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бойынша инновациялық қоғамды қалыптастыру, STEM/STEAM-бағыттарды дамыту басымдықтардың біріне айналды. STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) — бұл оқушылардың интегративті ойлауын, шығармашылық қабілеттерін және күрделі мәселелерді шешу дағдыларын дамытуға бағытталған әлемдік тренд.

STEAM-тәсілдің негізгі артықшылығы — пәндердің шекарасын жою және оларды шынайы өмірлік мәселелерді шешуге бағыттау. Ал «Arts» компоненті (бейнелеу өнері, дизайн, музыка) бұл үдерісте маңызды рөл атқарады, өйткені ол оқушыларға техникалық білімді креативті қолдануға, эмоционалды дамуға және эстетикалық тұрғыдан шешімдерді талдауға мүмкіндік береді. Мысалы, 3D-модельдеу кезінде геометрия мен сәулет өнері, ал роботты жобалау кезінде инженерия мен дизайн принциптері үйлесімді болады. Көркем еңбек пәні арқылы оқушылар материалдармен жұмыс істеу техникасын меңгеріп, оны инженерлік жобаларға (мысалы, экодизайн) енгізе алады. Үйірме сабақтары формальды оқу бағдарламасынан тыс оқушылардың жеке қызығушылықтарын дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай іс-шаралар креативті ойлау мен тәжірибелік дағдыларды қалыптастыру үшін оңтайлы орта болып табылады.

STEAM-технологияларды үйірме сабақтарына енгізу арқылы:

Оқушылар өнер мен технологияны үйлестіре отырып, инновациялық жобалар жасай алады (мысалы, цифрлық бейнелеу құралдарын пайдалана отырып анимациялар әзірлеу);

Көркем еңбек сабақтарында экологиялық материалдармен жұмыс істеу арқылы тізбекті инженерлік шешімдерді игеруге болады;

Пән аралық байланыстар арқылы оқу мотивациясы артады. Бірақ Қазақстанда STEAM-тәсілдер негізінен сыныптан тыс жұмыстарда жүйелі емес қолданылып, олардың әдістемелік негіздерінің әлсіздігі, мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігінің төмендігі, STEAM-лабораториялардың жеткіліксіздігі сияқты проблемалар сабақтан тыс үдерістің тиімділігін төмендетуде.

Мемлекеттік деңгейдегі «Digital Kazakhstan» жобасы STEAM-технологияларды білімге енгізуге үлкен мән береді. 2024 жылы өткен Білім министрлігінің кеңесінде STEAM-бағдарламалардың оқушылардың креативтілігін арттырудағы рөлі атап өтілді. Бірақ тәжірибеде:

STEAM-технологиялардың көпшілік мектептерде жобалар деңгейінде ғана қолданылуы;

Оқушылардың STEAM-салаларына деген қызығушылығын түбегейлі арттыратын мотивациялық жүйенің болмауы;
Мұғалімдердің STEAM-әдістемелерді жетік меңгермеуі және оларды сабақтан тыс жұмыстарға біріктірудегі тәжірибе жетіспеушілігі сияқты проблемалар саланың дамуына кедергі жасауда.

Зерттеу бойынша, STEAM-мен интеграцияланған үйірме сабақтары оқушылардың шығармашылық қуатын 45-50% арттырады (Smith et al., 2021). Сонымен қатар, өнер мен технологияның үндестігі әлеуметтік-эмоционалдық дамуға ықпал етеді. STEAM-білім беру инновациялық экономикаға дайындалатын мамандарды қалыптастыру үшін маңызды. ЮНЕСКО есептеулері бойынша, 2030 жылға қарай 75% жұмыс орындары STEAM-салалармен байланысты болады. Бірақ өнердің рөлін төмендету технологиялық шешімдердің адамгершілік пен әлеуметтік мәндерден ажырауына әкелуі мүмкін. Сондықтан, STEAM-технологияларды көркемөнермен үйлестіру — бұл тек білім беру емес, сонымен қатар қоғамдық дамудың стратегиясы. Халықаралық тәжірибеде (АҚШ, Финляндия, Сингапур) STEAM-тәсілдер оқушылардың STEM-сауаттылығын 35-40% арттыратыны, шығармашылық шешімдерді қабылдау қабілетін дамытатыны дәлелденген (PISA, 2023). Қазақстандық зерттеулерде (Қ. Жолдасбеков, 2021; Г. Қалиева, 2022) STEAM-технологиялардың білім беру сапасына әсері талданғанымен, үйірме сабақтарда оларды жүйелі түрде қолданудың әдістемелік моделі әлі де жетілмеген. Қазіргі білім беру жүйесінде STEAM-технологияларды оқытудың әдістемелік негіздері толық зерттелмеген. Көбінесе «Arts» компоненті шекті роль атқарады немесе техникалық пәндерден бөлек оқытылады.

STEAM технологиясы оқушылардың ғылыми дүниетанымын, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін, шығармашылық ізденісін және тәжірибелік дағдыларын қалыптастырады. Дәстүрлі әдістермен қатар ғылым, технология, инженерия, өнер және математиканы ықпалдастыра оқыту оқушылардың зерттеушілік мәдениетін арттыруға, күрделі мәселелерді жүйелі түрде шешуге, жобалық жұмысқа белсенді қатысуға және заманауи инновациялық тәсілдермен жұмыс жасауға үйретеді. STEAM тәсілінің мүмкіндіктері білім беру үдерісін жаңа деңгейге көтеріп, оқушыларды болашақтағы кәсіби және өмірлік жағдайларға бейімдейді.

STEAM компоненттерін бейнелеу өнеріне енгізу:

1. Science (Ғылым)

· Түс теориясы мен оптика: түстердің қалай пайда болатынын, жарық спектрін, түстердің арасалмағын ғылыми тұрғыдан зерттеу. Мысалы, призма арқылы жарықты ыдыратып, шыққан түстердің палитрасын суретке айналдыру.

· Химиялық реакциялар: әртүрлі бояу материалдарының (акварель, акрил, темпера) құрамын, олардың бір-бірімен әрекеттесуін зерттеу. Мысалы, түрлі негізгі заттармен (сода, тұз) араластырылған сурет бояуларының қалай әсер ететінін бақылау.

· Анатомия және пропорция: адам денесінің, жануарлардың пропорцияларын анатомиялық тұрғыдан дұрыс салуды үйрену.

2. Technology (Технология)

· Цифрлық сурет салу: графикалық планшеттер мен Adobe Photoshop, Procreate, Krita сияқты бағдарламаларды пайдаланып, цифрлық иллюстрациялар, концепт-арттар жасау.

· 3D модельдеу және баспа: Скульптуралық жобаларды бұрын Tinkercad немесе Blender сияқты бағдарламаларда 3D модельдеп, содан кейін оны 3D принтерде басу.

· Дроид пен құрылық: қарапайым дроид құрып, оны өз суретін салу үшін бағдарламалау.

3. Engineering (Инженерия)

· Кинетикалық мүсіндер: қозғалысқа негізделген, механикалық бөлшектері бар құрылымдарды жасау (мысалы, желдіргішпен жұмыс істейтін мүсін).

· Интерактивті орталар құру: сурет пен қарапайым электр схемаларын біріктіру. Мысалы, графитпен салынған сызбаны ток өткізетін жолдар ретінде пайдаланып, LED шамды жағу.

· Сәулет моделі: жобаланған ғимараттың немесе қаланың модельдерін картоннан, ағаштан жасап, оны сәулет өнері тұрғысынан негіздеу.

4. Arts (Өнер)

· Дәстүрлі және заманауи өнер әдістері: сурет салудың әртүрлі техникаларын (графика, живопись) және стильдерін (реализм, абстракционизм) зерттеу.

· Дизайн жобалау: плакаттар, логотиптер, упаковкалар жасау, олардың композициясы мен түс палитрасын дұрыс таңдау.

· Өнер тарихы: атақты суретшілердің еңбектерін талдау және олардың әдістерін қазіргі заманғы технологиялар көмегімен қалай қайта жасауға болатынын түсіну.

5. Mathematics (Математика)

· Геометрия және перспектива: кеңістіктегі нысандарды дұрыс бейнелеу үшін перспективаның математикалық ережелерін (күйену нүктесі, горизонт сызығы) қолдану.

· Пропорция мен масштаб: нысандардың арақатынасын дұрыс сақтау, масштабты есептеу.

· Симметрия және геометриялық өрнектер: мандала, орнамент, паттерндер сияқты геометриялық суреттерді салу.

· Алтын қатынас (Golden Ratio): композицияны құрудағы "алтын қатынас" принципін қолдану және оны табиғаттағы мысалдармен салыстыру.

Тиімді ұйымдастыру әдістері: жобалар арқылы оқыту

STEAM тәсілін енгізудің ең тиімді жолы – бұл жобаларға негізделген оқыту. Мұнда бір жоба бірнеше пәндерді бір уақытта қамтиды.

Мұғалімнің рөлі және ұйымдастырушылық аспектілер: STEAM-үйірме сабақтарында мұғалім дәстүрлі оқытушы емес, фасилитатор, жетекші және жоба кеңесшісінің рөлін атқарады. Оның негізгі міндеті – тақырыпты қызықты етіп ұсыну, қажетті ресурстарды қамтамасыз ету және оқушылардың өз бетінше ізденуіне жағдай жасау. Ұйымдастыру кезінде келесі қиындықтарды ескеру қажет:

· Материалдық-техникалық база: STEAM-үйірмелерді ашу үшін компьютерлер, арнайы жинақтар (робототехникаға), 3D принтер, бағдарламалық жасақтамалар қажет.

· Кадрлық қамтамасыз ету: мұғалімдердің өзі пәнаралық байланыстарды көруге және жобалық жұмысты ұйымдастыруға дайын болуы керек. Олар үшін арнайы әдістемелік курстар мен жетілдіру семинарлары қажет.

· Бағалау жүйесі: дәстүрлі баға қою жүйесі үйірме сабақтарына әсіресе жобаларды бағалауға толығымен сай емес. Мұнда портфолио, жобаны қорғау, өзін-өзі бағалау және топтық бағалау сияқты әдістер негізгі рөлге ие.

STEAM-технологияларын үйірме сабақтарына енгізу – білім беруді жаңғыртудың тиімді жолдарының бірі. Ол оқушылардың ғылыми дүниетанымын, шығармашылық ізденісін, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін және практикалық дағдыларын қалыптастырады. Ғылым, технология, инженерия, өнер және математиканы ықпалдастыру арқылы оқушылар күрделі мәселелерді жүйелі шешуге, инновациялық жобаларды әзірлеуге және зерттеушілік мәдениетті дамытуға үйренеді.

Үйірме сабақтарының икемділігі оқушылардың жеке қызығушылықтарына негізделген интегративті білім беруге кең мүмкіндік береді. Алайда Қазақстанда бұл бағытты дамыту үшін мұғалімдердің әдістемелік және цифрлық құзыреттілігін арттыру, материалдық-техникалық базаны нығайту және бағалау жүйесін жетілдіру қажет.

Қорытындылай келе, STEAM-технологияларын үйірме сабақтарына жүйелі енгізу – оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын, шығармашылық қабілетін, инженерлік және технологиялық дағдыларын дамытуға ықпал ететін тиімді білім беру моделі. Ол оқушыларды XXI ғасырдың талаптарына сай инновациялық қоғам мүшесі болуға дайындап, ұлттық білім беру жүйесінің сапасын арттыруға, елдің интеллектуалдық әлеуетін күшейтуге қызмет етеді.

Әдебиеттер:

1. Жолдасбеков Қ., Қалиева Г. STEAM-білім беру: әлемдік тәжірибе және Қазақстандағы даму перспективалары. – Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасы Білім академиясы, 2022. – 145 б. https://www.nao.kz/upload/iblock/7b7/7b7fe8f5aad16c67cbe2561c472c3517.pdf
2. Smith, J., Miller, A., & Jones, B. The Impact of Integrated Arts on Student Creativity and Engagement in STEM Fields // Journal of Educational Research. – 2021. – Vol. 114(3). – P. 123-145. https://doi.org/10.1080/00220671.2021.1884823 (DOI - цифровой идентификатор статьи)
3. OECD. PISA 2022 Results: Creative Thinking. – OECD Publishing, Paris, 2023. https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/
4. Yakman, G. STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education. – 2008.
5. https://www.researchgate.net/publication/327351326_STEAM_Education_an_overview_of_creating_a_model_of_integrative_education
6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. «Білім беру және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы». https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/documents/details/66402?lang=kk
7. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. – Paris, 2020. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374802
8. Коновалова, С.В., Рыбалкина, Н.В. STEAM-образование: теория и практика. – Москва: Национальное образование, 2020. – 112 с. https://www.nationaleducation.ru/catalog/395/672/
9. The Kennedy Center. What is STEAM Education? https://www.kennedy-center.org/education/resources-for-educators/classroom-resources/articles-and-how-tos/articles/collections/arts-integration-resources/what-is-steam-education/
10. Liao, C. From Interdisciplinary to Transdisciplinary: An Arts-Integrated Approach to STEAM Education. // Art Education. – 2016. – 69(6). – P. 44-49. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00043125.2016.1224873

GELECEĞIN EĞITIMINE DOĞRU: TOPLUM 5.0 BAĞLAMINDA EĞITIM YETERLIKLERININ BELIRLENMESI

Hilal Hamzaçebioğlu
Gazi Üniversitesi Eğitm Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Ankara, Türkiye
Yücel Gelişli
Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara, Türkiye
hilalhamzacebioglu@gazi.edu.tr
gelisli@ gazi.edu.tr

Towards the Education of the Future: Identifying Educational Competencies in the Context of Society 5.0

Abstract:

In today's era, where digitalization and artificial intelligence-based technologies are transforming every aspect of social life, education systems need to be restructured in line with this transformation. The concept of Society 5.0, developed by Japan, presents not only a technological but also a human-centered and value-oriented vision for the future. Within this vision, the identification of the skills and competencies individuals should possess is of critical importance, particularly in shaping educational policies. This study aims to identify competency areas related to education within the framework of Society 5.0. The research is conducted through document analysis, one of the qualitative research methods. National and international policy documents, strategic plans, legal regulations, official reports, and academic literature are systematically examined. The collected data are analyzed using content analysis techniques, and the findings are structured to develop a competency framework that can guide the transformation of education systems. The framework is expected to serve as a guiding framework for the redesign of teacher education programs, the updating of curriculum contents, and the transformation of educational policies in accordance with the demands of the digital age. The study particularly seeks to contribute to the preparation of prospective teachers who can respond effectively to the needs of the digital era and to embody the vision of Society 5.0 through education. Furthermore, it offers a theoretical and structural basis for future field studies, thereby providing long-term guidance for both educational practice and policy development.

Anahtar Kelimeler: *Toplum 5.0., Öğretmen Yeterlikleri, Dijitalleşme, Öğretmen Yetiştirme, Eğitimde Dönüşüm, Yapay Zeka, Gelecek Yetkinlikleri*

Giriş

Dijital teknolojilerdeki hızlı gelişmeler ve yapay zekânın yaygınlaşması, küresel ölçekte ekonomik ve toplumsal dönüşümleri tetiklemektedir (UNESCO, 2019). Bu dönüşümün en güncel yaklaşımlarından biri, Japonya'nın ortaya koyduğu Toplum 5.0 kavramıdır. Japonya'nın 5. Bilim ve Teknoloji Temel Planı'nda tanımlanan bu kavram, ekonomik kalkınma ile sosyal sorunların çözümünü insan merkezli bir yaklaşımla uzlaştırmayı hedeflemektedir (Government of Japan, 2021). Toplum 5.0'da siber uzay ile fiziksel alanın yüksek entegrasyonu öngörülmekte, teknoloji bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve toplumsal refahı güçlendirmek için bir araç olarak konumlandırılmaktadır (Er, Turan ve Kaymakcı, 2021).

Toplum 5.0, yalnızca Beşinci Sanayi Devrimi'ne indirgenemeyecek bir kavramdır; üretim odaklı Endüstri 5.0'dan farklı olarak toplum ile teknolojiyi bütünleştirmeyi esas alır (Çalış Duman, 2022). Literatürde bu model, insanlık tarihindeki gelişim çizgisinin yeni halkası olarak tanımlanmakta; avcı-toplayıcı toplumdan bilgi toplumuna kadar uzanan aşamanın devamı niteliğinde görülmektedir (De Villiers, 2024). Böylece, insan merkezli değerler ile ileri teknolojilerin bütünleştiği bir "süper akıllı toplum" ideali ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımda teknoloji, salt üretim ve verimlilik için değil; aynı zamanda sürdürülebilirlik, toplumsal iyi oluş ve insani kapasitenin desteklenmesi için araç olarak kullanılmaktadır (Yamada, 2023; De Villiers, 2024).

Bu dönüşüm sürecinde eğitim sistemi merkezi bir role sahiptir. Dijitalleşme çağında eğitim yalnızca bilgi aktarımı değil, bireylerin bilişsel, sosyal-duygusal, dijital ve etik boyutlarda güçlendirilmesini hedeflemektedir. OECD'nin Eğitim 2030 Çerçevesi, öğrencilerin başarılı olabilmesi için bilgi, beceri, tutum ve değerlerin bütüncül olarak geliştirilmesi gerektiğini vurgular (OECD, 2019).

UNESCO da teknoloji entegrasyonunun insan hakları, etik ve kapsayıcılık ilkeleriyle uyumlu olması gerektiğini belirtir (UNESCO, 2019).

Bu bağlamda, Toplum 5.0 vizyonunun eğitimdeki yansıması olarak literatürde "Eğitim 5.0" kavramı öne çıkmaktadır. Eğitim 5.0, dijital teknolojilerin öğrenme sürecine tam entegrasyonunu, mekân ve zaman sınırlarını aşarak her yerde ve her zaman öğrenme imkânı sunmayı ifade eder (Er, Turan ve Kaymakcı, 2021). Bu yaklaşım, öğrencilerin pasif bilgi alıcıları olmaktan çıkıp öğrenme sürecinin aktif öznesi olmalarını hedeflemektedir (Erten, 2023). Literatürde Eğitim 5.0 ile 21. yüzyıl becerileri arasında doğrudan ilişki kurularak, yaratıcılık, eleştirel düşünme, iş birliği ve iletişim gibi becerilerin önemi sıklıkla vurgulanmaktadır (OECD, 2019; Erten, 2023).

Eğitim sisteminin dönüşümünde öğretmenlerin rolü de kritik önemdedir. 21. yüzyılın öğrencileriyle buluşan öğretmenler, geleneksel aktarıcı rolün ötesine geçerek rehber, kolaylaştırıcı ve mentör rollerine yönelmelidir (Karoğlu, Bal ve Çimşir, 2020). OECD'nin Teaching for the Future raporu (2023), öğretmenlerin dijital beceriler, küresel vatandaşlık ve sürdürülebilirlik bağlamında yeni sorumluluklar üstlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de de öğretmen yeterlikleri çerçevesi, öğretmenlerin bireysel farklılıklara duyarlılık, dijital pedagojik beceriler ve işbirliği odaklı sınıf yönetimi gibi alanlarda donanımlı olmasını amaçlamaktadır (Karoğlu, Bal ve Çimşir, 2020).

Bu çalışmanın amacı, Toplum 5.0 bağlamında eğitimle ilişkili yeterlikleri literatürde nasıl tanımlandığını ve tartışıldığını ortaya koymaktır. Ulusal ve uluslararası politika belgeleri, resmi raporlar ve akademik çalışmalar incelenerek, Toplum 5.0'ın eğitim sistemlerinden beklediği insan profiliyle ilişkili yeterliklerin mevcut literatürde nasıl ele alındığı sistematik biçimde değerlendirilecektir. Bu sayede, literatürdeki eğilimler, ortak noktalar ve farklılıklar görünür kılınacak, eğitimde insan merkezli ve yeterlik temelli dönüşümün gereklilikleri daha net biçimde ortaya çıkarılacaktır.

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma deseninde yürütülmüştür. Nitel araştırma, araştırmacının olguları doğal ortamında gözlemleyerek, belgeleri inceleyerek veya katılımcılarla görüşmeler yaparak anlamaya çalıştığı; öznel deneyimleri, sosyal ilişkileri ve kültürel bağlamları ortaya koymayı amaçladığı bir yöntemdir (Merriam, 1998; Maxwell, 2008; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizi, sosyal hayatın akışı içindeki olgulara odaklanan nitel araştırma kapsamında kullanılan bir veri toplama yöntemidir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsayan; yazılı, görsel veya dijital belgelerden anlam üretmeyi hedefleyen bir süreçtir (Karasar, 2005; Maxwell, 2008). Bu kapsamda eğitimde dijital dönüşüm ve geleceğin yeterlikleri konularında yayınlanmış ulusal ve uluslararası politika belgeleri, strateji raporları ve akademik yayınlar sistematik olarak incelenmiştir. İncelenen başlıca belge türleri arasında: Milli Eğitim Bakanlığı strateji dokümanları, OECD ve UNESCO gibi kuruluşların raporları, Japonya'nın Toplum 5.0 vizyonuna ilişkin politika metinleri (ör. 5. ve 6. Bilim-Teknoloji Temel Planları), üniversite ve kuruluşların ilgili araştırma raporları ile hakemli dergilerde yayınlanan akademik makaleler yer almaktadır.

Veriler, belge incelemesi yoluyla toplanmış; dokümanlarda içerik analizi tekniği uygulanmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak olup, bu doğrultuda benzer veriler belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenlenip yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmada özellikle Toplum 5.0 ve eğitim ilişkisini irdeleyen belgelerden çıkarılan yeterlik alanları üzerinde durulmuştur. Elde edilen yeterlikler referansları ile çalışmada sunularak okuyucuların doğrulayıcı gözden geçirmesi mümkün kılınmıştır. Bu sayede, araştırma bulgularının güvenilir ve şeffaf bir şekilde elde edilmesine özen gösterilmiştir.

Bulgular

Doküman analizi sonucunda, Toplum 5.0 ile uyumlu eğitim sistemleri için literatürde öne çıkan yeterlikler farklı kaynaklardan elde edilen veriler doğrultusunda belirlenmiştir. Bulgular tek tek çalışmalara göre sıralanmak yerine, çeşitli ulusal ve uluslararası politika belgeleri ile akademik araştırmalardan elde edilen bilgiler bütünleştirilerek sunulmuştur. Bu sentez, bilişsel, sosyal-duygusal, dijital/teknolojik, etik-değer temelli, disiplinlerarası-girişimcilik-yaşam boyu öğrenme ve öğretmen yeterlikleri olmak üzere altı ana alan etrafında yapılandırılmıştır.

Tablo 1. Yeterlik Alanları Tablosu

Yeterlik Alanı	Öne Çıkan Beceriler / Yeterlikler	Literatür ve Kaynaklar
Bilişsel Yeterlikler	Eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcılık, yenilikçilik, karar verme, veri okuryazarlığı, dijital problem çözme.	Erten (2023); OECD (2018); Keidanren (2017); Er vd. (2021); de Villiers (2024); Nuryadi ve Widiatmaka (2023)
Sosyal ve Duygusal Yeterlikler	İletişim, işbirliği, empati, liderlik, kültürel farkındalık, toplumsal katılım, sosyal-duygusal öğrenme.	OECD (2023); UNESCO (2021); Erten (2023); Telli ve Altun (2020)
Dijital/ Teknolojik Yeterlikler	Dijital okuryazarlık, bilişimsel düşünme, yapay zekâ, büyük veri, IoT, robotik, siber güvenlik, dijital üretkenlik.	de Villiers (2024); METI (2025); UNESCO (2022)
Etik ve Değer Yeterlikleri	Dijital etik, mahremiyet, doğruluk, adalet, kapsayıcılık, sürdürülebilirlik, dijital vatandaşlık, sorumlu inovasyon.	OECD (2021); UNESCO (2021); Irawansah, Amer & Alouzi (2025); Wulandari, Winarno & Triyanto (2021)
Disiplinlerarası, Girişimcilik ve Yaşam Boyu Öğrenme	Disiplinlerarası işbirliği, girişimcilik, küresel vatandaşlık, inovasyon, mikro yeterlikler, yaşam boyu öğrenme.	OECD (2021); UNESCO (2021); Irawansah, Amer & Alouzi (2025); Wulandari,
Öğretmen Yeterlikleri	Dijital pedagojik beceriler, kişiselleştirilmiş öğrenme tasarımı, kültürel yeterlik, SEL, kapsayıcı eğitim, sürdürülebilirlik, yenilikçi ölçme-değerlendirme.	Kocaman-Karoğlu, Bal-Çetinkaya & Çimşir (2020); Wulandari et al. (2021); Ahmad et al. (2023)

Bilişsel Yeterlikler

Toplum 5.0 bağlamında bilişsel yeterlikler, bireylerin karmaşık ve belirsizliklerle dolu sorun alanlarında etkin hareket edebilmesini sağlayan üst düzey düşünme becerilerini kapsamaktadır. Bu yeterlikler arasında eleştirel düşünme, sistemik ve analitik düşünme, yaratıcılık, yenilikçilik, problem çözme, karar verme ve üstbiliş yer almaktadır (Erten, 2023; OECD, 2018; Nuryadi & Widiatmaka, 2023). Dijital çağda veri okuryazarlığı ve dijital problem çözme becerileri, bilişsel yeterliklerin ayrılmaz parçası haline gelmiştir (OECD, 2018; de Villiers, 2024). Keidanren (2017) raporu, Japon eğitim politikalarının analitik düşünme ve sistematik problem çözme yeterliklerine ağırlık verdiğini gösterirken, Er ve arkadaşları (2021) yaratıcı ve yenilikçi ürün geliştirme süreçlerinin eğitimde teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu çerçevede proje tabanlı öğrenme, disiplinlerarası problem stüdyoları ve veri okuryazarlığı modülleri, bilişsel becerilerin geliştirilmesinde kritik araçlar olarak görülmektedir.

Sosyal ve Duygusal Yeterlikler

Toplum 5.0 yalnızca teknik becerileri değil, aynı zamanda insan merkezli sosyal-duygusal becerileri de ön plana çıkarmaktadır. İletişim, işbirliği, empati, kültürel farkındalık, uyum sağlama, liderlik ve sosyal sorumluluk bu yeterliklerin temel bileşenleri arasındadır (Erten, 2023; OECD, 2023; UNESCO, 2021). OECD'nin küresel yetkinlik çerçevesi, bireylerin farklı kültürlerle etkili iletişim kurma ve işbirliği yapabilme kapasitesini 21. yüzyılın kritik hedeflerinden biri olarak tanımlamaktadır (OECD, 2023). UNESCO (2021) ise empati, hoşgörü ve kültürel farkındalığı küresel vatandaş yetiştirmenin merkezine yerleştirmiştir. Literatürde sosyal-duygusal öğrenme (SEL) programlarının müfredatın ayrılmaz bir parçası olması gerektiği sıkça vurgulanmaktadır (Telli & Altun, 2020). Toplum 5.0 vizyonunda, hem çevrim içi hem de yüz yüze ortamlarda sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilen bireyler yetiştirilmesi esastır.

Dijital / Teknolojik Yeterlikler

Toplum 5.0'ın temelinde dijitalleşme ve teknolojik okuryazarlık yer almaktadır. Dijital okuryazarlık, bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin kullanım, bilişimsel/algoritmik düşünme, yapay zekâ, büyük veri, siber güvenlik, nesnelerin interneti (IoT) ve robotik gibi alanlardaki yetkinlikleri kapsar (de Villiers, 2024; METI, 2025; UNESCO, 2022). UNESCO (2022), dijital becerilerin geliştirilmesinin yalnızca teknik yeterlik değil aynı zamanda kapsayıcılık ve kalite açısından bir fırsat sunduğunu belirtmektedir. Japonya Ekonomi, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (METI, 2025) raporu ise, çalışanların dijital, mühendislik ve iş becerilerini aynı anda

geliştirmeleri gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda dijital yeterlikler yalnızca araç kullanımı değil, aynı zamanda dijital etik, siber güvenlik farkındalığı ve dijital üretkenlik gibi boyutları da içermektedir.

Etik ve Değer Yeterlikleri

Toplum 5.0'ın insan merkezli doğası, teknolojik ilerlemeyi etik değerler ve toplumsal sorumluluk bilinci ile bütünleştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Dijital etik, mahremiyet, güvenlik, doğruluk, kapsayıcılık, sürdürülebilirlik ve adalet bu yeterlik alanının temel unsurlarıdır (OECD, 2021; UNESCO, 2021; Irawansah, Amer & Alouzi, 2025). Literatürde dijital vatandaşlık eğitimleri ve sürdürülebilir kalkınma için eğitim (ESD) programları, bireylerin toplumsal katkı bilinci geliştirmesinde kritik rol oynamaktadır (UNESCO, 2021). Wulandari, Winarno ve Triyanto (2021) da sorumlu inovasyon ve etik farkındalığın eğitim programlarında daha görünür hale gelmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece bireylerin yalnızca teknolojiyi kullanmaları değil, aynı zamanda topluma fayda sağlayacak bilinçle hareket etmeleri amaçlanmaktadır.

Disiplinlerarası, Girişimcilik ve Yaşam Boyu Öğrenme

Toplum 5.0 vizyonu, disiplinlerarası problem çözme, girişimcilik ve sürekli öğrenme kültürünü ön plana çıkarmaktadır. Yamada (2023), yükseköğretim öğrencilerinin farklı disiplinlerle işbirliği yapabilen, etik ve sürdürülebilirlik perspektifine sahip bireyler olarak yetiştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. De Villiers (2024) ise veri, insan ve teknolojik okuryazarlıkların birleştiği disiplinlerarası bir öğrenme ekosisteminin önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, STEM alanları ile beşerî bilimler arasında köprüler kurarak öğrencilerin küresel vatandaşlık, açık bakış açısı ve yenilikçi düşünme becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca yaşam boyu öğrenme, bireylerin değişen teknoloji ve iş gücü koşullarına uyum sağlayabilmeleri için kritik görülmektedir (Keidanren, 2017; Er vd., 2021).

Öğretmen Yeterlikleri

Eğitim sisteminin dönüşümünde öğretmenler kilit bir rol oynamaktadır. Öğretmenlerin yalnızca bilgi aktarıcı değil, aynı zamanda dijital pedagojik becerilere sahip, öğrenme kolaylaştırıcısı ve mentör olmaları beklenmektedir (Kocaman-Karoğlu, Bal-Çetinkaya ve Çimşir, 2020). Wulandari, Winarno ve Triyanto (2021), öğretmen yetiştirme programlarının dijital okuryazarlık, kişiselleştirilmiş öğrenme, etik değerler ve sürdürülebilirlik gibi alanlara odaklanması gerektiğini belirtmektedir. Ahmad ve arkadaşları (2023) da öğretmenlerin kapsayıcı eğitim, sosyal-duygusal öğrenme, ruh sağlığı farkındalığı ve yenilikçi ölçme-değerlendirme yöntemleri konularında desteklenmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Böylelikle öğretmenler, öğrencilerin yalnızca akademik değil aynı zamanda sosyal ve duygusal gelişimlerini de yönlendirebilecek donanıma sahip olacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Toplum 5.0 vizyonu, teknolojik ilerlemeyi insan refahı ve toplumsal fayda ile dengeleyen, insan merkezli bir gelecek perspektifi ortaya koymaktadır (Mutluol, 2018; METI, 2017). Bu vizyonun başarısı, yetiştirilecek insan profiline bağlıdır. Bu çalışmada önerilen yeterlik çerçevesi, bilişsel, sosyal-duygusal, dijital ve etik boyutları bütüncül bir yaklaşımla ele almış; aynı zamanda disiplinlerarası işbirliği, girişimcilik ve yaşam boyu öğrenme gibi alanları da kapsayan çok katmanlı bir yapı sunmuştur (Er, Turan & Kaymakcı, 2021; de Villiers, 2024; Yamada, 2023).

Eğitim sistemlerinin Toplum 5.0'a uyumlu hale gelebilmesi için öncelikle öğretim programlarının yeniden yapılandırılması gereklidir. Disiplin temelli bilgi (matematik, fen, sosyal bilimler) kadar, eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcılık, işbirliği, dijital okuryazarlık, etik muhakeme ve vatandaşlık gibi disiplinlerüstü yeterlikler müfredatta somut hedefler olarak yer almalıdır (OECD, 2018; UNESCO, 2022). Bu doğrultuda proje tabanlı öğrenme, STEM/STEAM uygulamaları, oyunlaştırma, sanal ve artırılmış gerçeklik gibi yenilikçi yöntemlerin öğrenme süreçlerine entegrasyonu önerilmektedir (Ahmad vd., 2022; Indra, 2024).

Öğretmen yetiştirme programları, dijital pedagojik beceriler, veri okuryazarlığı, etik liderlik ve farklılaştırılmış öğretim yöntemlerini kapsayacak biçimde yeniden planlanmalıdır (Wulandari, Winarno & Triyanto, 2021; Kocaman-Karoğlu, Bal-Çetinkaya & Çimşir, 2020). Mevcut öğretmenler için hizmet içi eğitimlerde; çevrim içi öğrenme araçlarının etkin kullanımı, sosyal-duygusal öğrenme (SEL), proje tasarımı ve sürdürülebilirlik eğitimi gibi konular önceliklendirilmelidir. Öğretmenlerin öğrenme rehberliğine doğru dönüşümü desteklenmeli ve yeni rollerine adaptasyon için teşvik edici politikalar geliştirilmelidir (Robertson, 2020; Erten, 2023).

Ulusal strateji belgeleri ve eğitim politikaları, Toplum 5.0 vizyonuyla uyumlu bir şekilde dijitalleşme, etik değerler ve kapsayıcılık boyutlarını içermelidir. Özellikle dijital altyapının güçlendirilmesi, kırsal-kentsel farkların azaltılması, dezavantajlı grupların eğitime erişimi kritik önemdedir (Çalış Duman, 2022; Gürakan, 2024). Ölçme-değerlendirme sistemleri, sadece bilgi aktarımını ölçen sınavlardan çıkıp; performans görevleri, dijital portfolyolar ve proje tabanlı değerlendirmeler gibi beceri odaklı yöntemlere evrilmelidir (Ahmad vd., 2022). Kamu-özel sektör ve üniversite iş birlikleri, yenilikçi uygulamaların hayata geçirilmesi için desteklenmelidir (Eren, 2020).

Bu çalışma, Toplum 5.0 bağlamında eğitim yeterliklerinin kavramsal çerçevesini ortaya koymuştur. Gelecekte yapılacak araştırmalar, önerilen bu yeterlik alanlarını farklı eğitim kademelerinde (ilkokul, ortaöğretim, yükseköğretim, öğretmen yetiştirme) pilot uygulamalarla test etmeli; hangi yeterliklerin hangi yaş gruplarında daha etkili geliştirilebileceğini ortaya koymalıdır. Ayrıca, dijital beceri girişimlerinin öğrenci başarısı ve istihdam edilebilirlik üzerindeki etkileri uzunlamasına araştırmalarla incelenmelidir.

Sonuç olarak, Toplum 5.0'ın insan merkezli dijital dönüşüm vizyonu eğitim için güçlü bir yol haritası sunmaktadır. Eğitim aracılığıyla yetiştirilecek bireylerin; ileri teknolojileri etkin kullanan, disiplinlerarası işbirliğine açık, etik ve sosyal sorumluluk bilincine sahip bir profil sergilemesi gerekmektedir. Eğitimde önerilen yeterlik temelli dönüşüm, yalnızca öğretmen ve öğrencilerin değil; politika yapıcıların, üniversitelerin ve toplumun tüm paydaşlarının katılımını gerektiren kapsamlı bir seferberliktir. Bu seferberlik başarıyla yürütüldüğünde, sürdürülebilir, kapsayıcı ve insan odaklı bir geleceğin inşası için sağlam bir temel atılmış olacaktır.

Kaynakça:

1. Ahmad, S., Umirzakova, S., Mujtaba, G., Amin, M. S., & Whangbo, T. (2023). *Education 5.0: Requirements, Enabling Technologies, and Future Directions.* arXiv: 2307.15846.
2. Calış Duman, M. (2022). Toplum 5.0: İnsan odaklı dijital dönüşüm. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 82, 309-336. https://doi.org/10.26650/jspc.2022.82.1008072
3. De Villiers, C. (2024). The Impact of Society 5.0 on Curriculum Development in Higher Education. *Journal of Ethics in Higher Education*, (4), 1–25. https://doi.org/10.26034/fr.jehe.2024.5953
4. Er, H., Turan, S., & Kaymakcı, S. (2021). Toplum 5.0 sürecinin gelişimi ve eğitime etkisinin değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 27-66.
5. Eren, Z. (2020). "Toplum 5.0 ve dijital dünyada toplumsal dönüşüm ve eğitim 5.0." Dijital dönüşüm ve süreçler (kitabı içinde) Editörler: Dr. Öğr. Üyesi D. Akçay, Dr. Öğr. Üyesi E. Efe, İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.
6. Erten, P (2023). Günümüzün ve geleceğin eğitimini şekillendiren Eğitim 5.0. P. Erten, T. Yavaş (Ed). *Eğitim Öğretimde Farkındalık Oluşturma: Çeşitli Boyutlardan İncelemelerin Derlenmesi*, (1. Baskı, ss.159. Bidge Yayınları.
7. Fukuyama, M. (2018). Society 5.0: Aiming for a new human-centered society. *Japan spotlight*, *27*(5), 47-50.
8. Government of Japan. (2021). Science, Technology and Innovation Basic Plan. https://www8.cao.go.jp/cstp/english/sti_basic_plan.pdf adresinden 04.04.2025 tarihinde erişilmiştir.
9. Gürakan, İ. (2024). Dijital Dönüşüm ve Toplum 5.0: Türkiye'nin Mevcut Durumu ve Uyum Süreci. https://www.toplum.org.tr/dijital-donusum-ve-toplum-5-0-turkiyenin-mevcut-durumu-ve-uyum-sureci/#:~:text=,Demografik adresinden 10.09.2025 tarihinde erişilmiştir.
10. Indra, A. (2024). Education System in the Era of Smart Society 5.0. *Jurnal Ilmiah Mandala Education (JIME)*, *10*(1).
11. Irawansah, O., Amer, M. A. B., & Alouzi, K. M. (2025). The role of teachers as value, empathy, and character builders in the era of society 5.0: A lıterature review on challenges and strategies for integrating humanitarian values in digital education. *International Journal of Teaching and Learning*, *2*(11), 1339-1348.
12. Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım.
13. Karoğlu, A. K., Bal, K., & Çimşir, E. (2020). Toplum 5.0 sürecinde Türkiye'de eğitimde dijital dönüşüm. *Journal of University Research*, *3*(3), 147-158.
14. Keidanren (2018). Society 5.0 - CoCreating the Future. Keidanren Policy & Action. https://www.keidanren.or.jp/en/profile/Keidanren_Annual_Report2017.pdf. adresinden 10.08.2025 tarihinde erişilmiştir.
15. Maxwell, J. A. (2008). Designing a qualitative study. The SAGE handbook of applied social research methods, 2, 214-253.
16. Merriam, S. B. (1998). Qualitative Research and Case Study Applications in Education. Revised and Expanded from" Case Study Research in Education.". San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
17. Ministry of Economy, Trade and Industry (METI) (2025) Publicizing the Report by the Study Group on the Development of Digitally Skilled Workforce for the Era of Society 5.0: For Skills-Based Workforce Development. https://www.meti.go.jp/english/press/2025/0523_003.html adresinden 10.08.2025 tarihinde erişilmiştir.
18. Mustafa Kamal, N. N., Mohd Adnan, A. H., Yusof, A. A., Ahmad, M. K., & Mohd Kamal, M. A. (2019, January). Immersive interactive educational experiences–adopting Education 5.0, Industry 4.0

learning technologies for Malaysian Universities. In *Proceedings of the International Invention, Innovative & Creative (InIIC) Conference, Series* (pp. 190-196).
19. Mutluol, F. (2018). Toplum 5.0: insan merkezli değer toplumu. http://www.idemahaber.com/toplum-5-0-insan-merkezli-degertoplumu adresinden 14.06.2025 tarihinde erişilmiştir.
20. OECD. (2019). An OECD learning framework 2030. In *The future of education and labor*. https://www.oecd.org/en/about/projects/future-of-education-and-skills-2030.html adresinden 23.07.2025 tarihinde erişilmiştir.
21. OECD. (2023). *Teaching for the Future*. https://www.oecd.org/en/publications/teaching-for-the-future_d6b3d234-en.html adresinden 23.07.2025 tarihinde erişilmiştir.
22. Robertson, S. (2020). Digital pedagogy for the 21st century educator. Handbook of Research on Innovative Pedagogies and Best Practices in Teacher Education (ss. 258-275). IGI Global.
23. Telli, S. G., & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 25-34.
24. UNESCO. (2019). Japan Pushing Ahead with Society 5.0 to Overcome Chronic Social Challenges. *UNESCO science report: towards 2030*.
25. UNESCO. (2022). What you need to know about digital learning and transformation of education. https://www.unesco.org/en/education/digital/need-know adresinden 23.07.2025 tarihinde erişilmiştir.
26. Wulandari, Endang, Winarno, and Triyanto. 2021. "Digital Citizenship Education: Shaping Digital Ethics in Society 5.0." Universal Journal of Educational Research, 9(5): 948-956. https://doi.org/10.13189/ujer.2021.090507.
27. Yamada, A. (2023). Cultivating future competencies through interdisciplinary education in the society 5.0 era. In Transformation of Higher Education in the Age of Society 5.0: Trends in International Higher Education (pp. 37-52). Cham: Springer International Publishing.
28. Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*, *8*.

УДК 378.14.015.62

РАЗВИТИЕ ДИДАКТИЧЕСКОГО ТВОРЧЕСТВА СТУДЕНТОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ КЛАСТЕРЕ ДЛЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Шаббазова Н.Х.
Термезский государственный педагогический институт, г. Термез, Узбекистан
e-mail: dilruz-73@mail.ru

Түйін:

Статья посвящена вопросам развития дидактического творчества студентов в условиях педагогического кластера, обеспечивающего интеграцию науки, образования и практики. Основное внимание уделяется подготовке будущих педагогов к созданию этнокультурного образовательного пространства в эпоху цифровой трансформации общества. Под дидактическим творчеством понимается способность студентов проектировать учебные занятия, включающие инновационные технологии, этнокультурные ценности и современные методики обучения. Методологическую основу исследования составляют компетентностный, аксиологический и кластерный подходы, а также сравнительный анализ отечественного и зарубежного опыта. В ходе экспериментальной работы были выявлены положительные изменения в уровне профессиональной мотивации, креативности и педагогического проектирования у студентов. Полученные результаты подтверждают эффективность педагогического кластера как среды формирования этнокультурной компетентности, способствующей интеграции традиций и инноваций в образовательный процесс, а также развитию у будущих педагогов устойчивой готовности к профессиональной деятельности в условиях культурного многообразия.

Abstract:

The article is devoted to the development of students' didactic creativity within the framework of a pedagogical cluster that ensures the integration of science, education, and practice. The main focus is on preparing future teachers to create an ethnocultural educational space in the era of digital transformation of society. Didactic creativity is understood as the ability of students to design learning activities that combine innovative technologies, ethnocultural values, and modern teaching methods. The methodological basis of the study consists of competence-based, axiological, and cluster approaches, as well as a comparative analysis of

national and international practices. The experimental work revealed positive changes in students' professional motivation, creativity, and pedagogical design skills. The findings confirm the effectiveness of the pedagogical cluster as an environment for the formation of ethnocultural competence, contributing to the integration of traditions and innovations in the educational process and ensuring the sustainable readiness of future teachers for professional activity in a culturally diverse educational context.

Ключевые слова: *педагогический кластер, дидактическое творчество, этнокультурное образование, инновационные технологии, профессиональная подготовка, креативность студентов, цифровая трансформация.*

Введение

Современное образование переживает период глубоких изменений, связанных с цифровой трансформацией общества и усилением глобализационных процессов. Это обуславливает необходимость поиска новых подходов к подготовке педагогов, которые будут обладать не только академическими знаниями, но и способностью интегрировать национально-культурные ценности в образовательный процесс. В условиях открытого информационного пространства особенно возрастает значимость этнокультурного образования, направленного на формирование духовно-нравственной личности, готовой к межкультурному взаимодействию.

Этнокультурное образование рассматривается исследователями как важный фактор сохранения идентичности и укрепления нравственных основ личности. Оно способствует воспитанию уважения к традициям, развитию ценностных ориентиров и формированию целостного мировоззрения. При этом важна не только передача культурного наследия, но и его творческая интерпретация в учебном процессе. Для будущего педагога это означает умение проектировать занятия, соединяющие современные технологии и этнокультурный компонент, делая обучение более содержательным и мотивирующим.

Развитие дидактического творчества студентов становится одной из приоритетных задач педагогической подготовки. Под данным понятием подразумевается способность будущего учителя разрабатывать оригинальные педагогические решения, адаптировать учебный материал к социальным и культурным условиям, использовать интерактивные методы и цифровые инструменты. Дидактическое творчество обеспечивает вариативность и гибкость образовательного процесса, позволяя будущему педагогу эффективно реагировать на вызовы времени и развивать у обучающихся компетенции XXI века.

Особую роль в этом процессе играет педагогический кластер, объединяющий ресурсы вузов, школ и культурных организаций. Такая модель подготовки студентов создаёт возможности для активного взаимодействия науки и практики, а также расширяет профессиональные горизонты будущих педагогов. Участие в кластерных проектах способствует освоению инновационных методик, развитию навыков сотрудничества и углублению понимания этнокультурных ценностей. Всё это позволяет студентам почувствовать себя полноправными участниками образовательного процесса и повысить уровень профессиональной мотивации.

Исследование проблематики дидактического творчества и этнокультурного образования актуально не только в национальном, но и в международном контексте. Организации UNESCO и OECD подчёркивают важность формирования у молодого поколения ценностных установок, обеспечивающих гармонию между глобальными и локальными культурными традициями. В этой связи педагогический кластер может рассматриваться как эффективная среда, способствующая интеграции традиций и инноваций в подготовке будущих учителей. Цель данного исследования заключается в разработке и апробации методики развития дидактического творчества студентов, ориентированной на создание этнокультурного образовательного пространства в условиях цифровой трансформации.

Методология

Методологическая основа исследования строится на интеграции нескольких научных подходов: компетентностного, аксиологического и кластерного. Компетентностный подход позволяет формировать у студентов профессиональные умения, которые выходят за рамки теоретического знания и ориентированы на практическое применение. Аксиологический подход обеспечивает включение ценностных ориентиров в образовательный процесс, что особенно важно для этнокультурного образования. Кластерный подход выступает связующим звеном, так как объединяет усилия различных образовательных и культурных институтов, создавая единое пространство для подготовки будущих педагогов. Для достижения поставленных целей использовались разнообразные методы педагогического исследования. Прежде всего, это анализ научной литературы, позволивший выявить современные тенденции в развитии этнокультурного образования и дидактического творчества. Также применялись методы анкетирования и интервьюирования студентов, направленные на определение

уровня их мотивации и профессиональной готовности. Важное место занимал педагогический эксперимент, который дал возможность проверить эффективность предложенной методики в условиях реальной образовательной практики.

Особое внимание уделялось использованию сравнительного анализа отечественного и зарубежного опыта. Исследования педагогических систем Финляндии, Южной Кореи, Сингапура и Эстонии показали, что интеграция этнокультурного содержания с инновационными технологиями позволяет существенно повысить качество подготовки педагогов. Опыт этих стран был адаптирован к национальным условиям, что дало возможность разработать методику, учитывающую культурные особенности региона. Такая сравнительная перспектива усилила научную обоснованность исследования.

Организация эксперимента предусматривала включение студентов в кластерные проекты, где они взаимодействовали с преподавателями вузов, школьными учителями и представителями культурных учреждений. В процессе совместной деятельности студенты разрабатывали учебные задания, насыщенные этнокультурным содержанием, применяли современные цифровые инструменты и апробировали различные формы интерактивного обучения. Это позволило не только выявить уровень их дидактического творчества, но и создать условия для его целенаправленного развития. Диагностика результатов осуществлялась с помощью комплекса критериев: уровень методической компетентности, способность проектировать образовательные ситуации, умение интегрировать этнокультурные элементы и использование инновационных технологий. Для обработки данных применялись методы педагогической статистики, включая количественный и качественный анализ. Такая методологическая система позволила обеспечить достоверность и объективность результатов исследования, а также сформировать основу для практических рекомендаций по развитию дидактического творчества студентов в условиях педагогического кластера.

Результаты и обсуждение

Результаты исследования показали, что участие студентов в деятельности педагогического кластера оказывает значительное влияние на развитие их дидактического творчества. В процессе эксперимента студенты не только приобрели практические навыки проектирования учебных занятий, но и научились включать в них этнокультурные компоненты, отражающие традиции и ценности региона. Сравнительный анализ контрольной и экспериментальной групп продемонстрировал положительную динамику: у студентов, активно вовлечённых в кластерные проекты, уровень методической компетентности оказался выше на 28 %, а показатели творческой активности – на 32 %. Эти данные подтверждают эффективность предложенной методики.

Одним из наиболее значимых результатов стало формирование у студентов способности к интеграции цифровых технологий с этнокультурным содержанием. При разработке учебных материалов они использовали мультимедийные ресурсы, интерактивные платформы и онлайн-библиотеки, что позволило сделать процесс обучения более увлекательным и мотивирующим для школьников. Применение цифровых инструментов не исключало традиционных форм работы, а наоборот, способствовало гармоничному соединению инноваций и культурного наследия. Это усилило воспитательный потенциал образовательного процесса.

В ходе исследования было выявлено, что работа в педагогическом кластере способствует не только профессиональному, но и личностному развитию студентов. Участие в совместных проектах формировало у них навыки сотрудничества, критического мышления и толерантности. Взаимодействие со школьными учителями и представителями культурных центров позволило студентам глубже понять значение этнокультурных ценностей для современного образования. Такой опыт создавал условия для формирования ценностного отношения к профессии и усиливал мотивацию к педагогической деятельности.

Интересным наблюдением стало то, что студенты экспериментальной группы проявили большую готовность к педагогическому проектированию и самостоятельному поиску нестандартных решений. Их дидактическое творчество выражалось в умении разрабатывать задания с этнокультурным содержанием, адаптировать методики к особенностям учащихся и создавать образовательные ситуации, стимулирующие межкультурный диалог. Подобные качества являются важнейшими для современного педагога, так как они позволяют не только передавать знания, но и формировать у школьников мировоззрение, основанное на уважении к культурному разнообразию.

Обсуждение результатов подтвердило, что развитие дидактического творчества студентов в условиях педагогического кластера является одним из эффективных направлений подготовки будущих учителей к созданию этнокультурного образовательного пространства. Полученные данные согласуются с международными исследованиями, в которых подчеркивается необходимость интеграции традиций и инноваций. В то же время выявленные результаты демонстрируют специфику национального контекста, где особое значение имеет сохранение культурного наследия. Это

свидетельствует о том, что разработанная методика может быть адаптирована и внедрена в систему подготовки педагогов на разных уровнях.

Заключение

Проведённое исследование подтвердило высокую значимость педагогического кластера как инновационной среды, обеспечивающей развитие дидактического творчества студентов. Включение будущих педагогов в совместную деятельность с вузами, школами и культурными организациями способствует расширению их профессионального опыта, формированию креативного мышления и способности проектировать образовательный процесс с учётом этнокультурных ценностей. Такая интеграция науки и практики усиливает подготовку студентов к решению современных педагогических задач.

Одним из ключевых итогов стало выявление положительной динамики профессиональной мотивации студентов. Эксперимент показал, что участники, активно вовлечённые в кластерные проекты, демонстрировали более высокий уровень заинтересованности в профессии, стремление к самосовершенствованию и осознание своей этнокультурной миссии. Это позволяет утверждать, что педагогический кластер играет не только образовательную, но и воспитательную роль, формируя у будущих педагогов устойчивые ценностные установки.

Важным результатом стало развитие у студентов навыков интеграции цифровых технологий и этнокультурного содержания. Такая комбинация позволяет строить образовательный процесс, ориентированный одновременно на инновации и традиции. Подобный подход обеспечивает формирование гармоничной личности педагога, способного воспитывать у учащихся уважение к национальным традициям и готовность к межкультурному взаимодействию. В условиях цифровой трансформации именно такое соединение становится наиболее перспективным направлением в педагогике.

Практическая значимость исследования заключается в том, что разработанная методика может быть адаптирована к различным образовательным условиям. Она может использоваться не только в педагогических вузах, но и в системе повышения квалификации учителей, что открывает широкие перспективы для её внедрения. Особую ценность представляет возможность применения методики в регионах с богатым этнокультурным наследием, где требуется гармоничное сочетание образовательных стандартов и национальных традиций.

Перспективы дальнейших исследований связаны с углублённым изучением механизмов формирования дидактического творчества студентов в многонациональной образовательной среде. Необходимо разработать более детализированные критерии диагностики креативности и этнокультурной компетентности, а также провести сравнительные исследования в международном контексте. Полученные результаты свидетельствуют о том, что педагогический кластер способен стать стратегической платформой для подготовки учителей нового поколения, которые будут сочетать профессионализм, инновационность и приверженность национальным ценностям.

Литература:

1. Huang, X. What drives teaching for creativity? Dynamic componential mechanisms // Thinking Skills and Creativity. – 2021. – Vol. 42. – P. 100952. – DOI: 10.1016/j.tsc.2021.100952
2. Muñoz-Salinas, Y., Villalba, E., & González, J. Creativity and Preservice Teachers: A Literature Review of Scientific Publications (2014–2024) // Education Sciences. – 2025. – Vol. 15, No. 3. – P. 395. – DOI: 10.3390/educsci15030395
3. Skrbinjek, V. Enhancing Teachers' Creativity with an Innovative Training and Support Model (TTS-IPCD) // Education Sciences. – 2024. – Vol. 14, No. 12. – P. 1381. – DOI: 10.3390/educsci14121381
4. Сафарова Н.М. Инновационные технологии в профессиональной подготовке будущих педагогов. – Самарканд: СамДУ, 2020. – 190 б.
5. Краевский В.В., Хуторской А.В. Основы обучения. Дидактика и методика. – Москва: Академия, 2018. – 334 с.
6. Громыко Ю.В. Педагогическое творчество и проектирование. – Москва: Эврика, 2017. – 256 с.
7. Бим-Бад Б.М. Педагогическая энциклопедия. – Москва: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ СОДЕРЖАНИЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ АКСИОЛОГИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ: МЕТОДОЛОГИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Шаббазова Д.Р.
Термезский государственный педагогический институт, г. Термез, Узбекистан
e-mail: dilruz-73@mail.ru

***Түйін*:**

В статье раскрываются теоретико-методологические основы систематизации содержания начального образования на основе аксиологической парадигмы в условиях цифровой трансформации общества. Автор акцентирует внимание на том, что современная школа должна не только передавать знания, но и обеспечивать формирование у младших школьников устойчивых духовно-нравственных качеств, основанных на этнокультурных ценностях. Особое место уделено созданию этнокультурного образовательного пространства, в котором гармонично сочетаются традиционные национальные ценности и современные цифровые технологии. Подчёркивается, что интеграция этнокультурных компонентов в цифровую среду способствует сохранению культурной идентичности и воспитывает у детей уважение к наследию, толерантность и готовность к межкультурному диалогу. В статье обосновывается, что аксиологический подход позволяет систематизировать содержание учебных программ таким образом, чтобы каждая образовательная дисциплина не только развивала предметные знания, но и выполняла воспитательную функцию. Рассмотрены примеры использования инновационных технологий, включая мультимедийные ресурсы и виртуальные музеи, которые создают новые возможности для формирования ценностно-ориентированной личности. Сделан вывод о том, что аксиологическая парадигма является методологической основой эффективного взаимодействия традиций и инноваций в начальной школе.

***Abstract*:**

The article examines the theoretical and methodological foundations of systematizing the content of primary education within the framework of the axiological paradigm under the conditions of digital transformation. The author emphasizes that modern education should not only transmit knowledge but also ensure the formation of sustainable spiritual and moral qualities in younger students, based on ethnocultural values. Particular attention is given to the creation of an ethnocultural educational space, where traditional national values are harmoniously combined with modern digital technologies. It is underlined that the integration of ethnocultural components into the digital environment contributes to the preservation of cultural identity, nurtures respect for heritage, tolerance, and readiness for intercultural dialogue among pupils. The article substantiates that the axiological approach makes it possible to systematize the content of educational programs in such a way that every subject not only develops academic competencies but also performs an educational function. Practical examples are provided on the application of innovative technologies, including multimedia resources, interactive platforms, and virtual museums, which create new opportunities for value-oriented personality development. It is concluded that the axiological paradigm serves as a methodological basis for achieving harmony between traditions and innovations, thereby increasing the effectiveness of primary education and supporting the sustainable development of the younger generation.

Ключевые слова: *аксиологическая парадигма, систематизация содержания, этнокультурное образование, цифровая трансформация, духовно-нравственные ценности, инновационные технологии, начальная школа.*

Современная система образования переживает этап глубинных преобразований, вызванных цифровой трансформацией общества. В условиях стремительного развития информационно-коммуникационных технологий школа сталкивается с необходимостью не только обновления содержания учебных дисциплин, но и пересмотра самой философии образования. Сегодня приоритетами становятся формирование у подрастающего поколения критического мышления, готовности к инновациям и устойчивой системы духовно-нравственных ценностей.

Особую значимость приобретает вопрос сохранения культурной идентичности ребёнка в условиях глобализации. Усиление межкультурных контактов, интеграция в мировое

образовательное пространство создают риски утраты национальных традиций и духовных ориентиров. Именно поэтому задача начальной школы заключается не только в передаче знаний, но и в воспитании гармоничной личности, способной сочетать национальные и общечеловеческие ценности. Начальная школа является наиболее чувствительным звеном образовательной системы, поскольку именно в этот период закладываются основы мировоззрения ребёнка. Формируются первые представления о добре и зле, справедливости, честности, ответственности. Педагогическая практика на данном этапе должна быть ориентирована не только на когнитивные, но и на аксиологические задачи.

Аксиологическая парадигма образования выступает в качестве методологической основы, позволяющей систематизировать содержание учебных дисциплин в едином ценностно-смысловом контексте. Она обеспечивает целостность образования, где каждый предмет и каждая педагогическая ситуация служат формированию личности ребёнка. Важным условием реализации аксиологического подхода является интеграция этнокультурного компонента в образовательный процесс. Это позволяет ребёнку не только усваивать знания, но и приобщаться к культурному наследию своего народа, формировать чувство сопричастности к истории и традициям, а также развивать готовность к межкультурному взаимодействию. Таким образом, введение аксиологической парадигмы в содержание начального образования становится стратегическим направлением педагогической науки. Оно позволяет соединить когнитивные и воспитательные задачи, интегрировать традиции и инновации, что в конечном итоге обеспечивает гармоничное развитие личности в условиях цифровой эпохи.

Аксиология как философская дисциплина изучает природу ценностей, их роль в жизни человека и общества. В педагогике аксиологический подход означает ориентацию образовательного процесса на формирование устойчивой системы ценностных ориентаций личности. При этом знание рассматривается не как конечная цель, а как средство формирования мировоззрения, основанного на нравственных и культурных принципах.

Теоретической основой аксиологической парадигмы в образовании является идея о том, что каждый учебный предмет должен выполнять двойную функцию: обучающую и воспитательную. Например, урок литературы может быть направлен не только на развитие навыков чтения, но и на формирование представлений о нравственных идеалах. Урок математики, в свою очередь, может включать задачи, отражающие социальные и экологические контексты, способствуя развитию социальной ответственности.

Методологически аксиологический подход предполагает систематизацию содержания образования с учётом приоритетных ценностных блоков: духовно-нравственных, этнокультурных, социальных и универсальных человеческих ценностей. Такое структурирование обеспечивает целостность воспитательного процесса и делает его более эффективным. Особое внимание уделяется интеграции этнокультурных ценностей в учебный процесс. Это позволяет формировать у ребёнка чувство национальной идентичности и гордости за своё культурное наследие. В то же время, знакомство с общечеловеческими ценностями обеспечивает развитие открытости и толерантности.

В современных условиях аксиологическая парадигма приобретает новое звучание благодаря возможностям цифровой среды. Использование мультимедийных ресурсов, виртуальных музеев, электронных библиотек позволяет обогатить ценностное содержание образования и сделать его более доступным и привлекательным для учащихся. Обобщая изложенное, можно утверждать, что аксиологический подход выступает не только в качестве методологической основы, но и как действенный педагогический инструмент, обеспечивающий гармонизацию когнитивного и воспитательного компонентов начального образования, а также интеграцию традиционных ценностей с инновационными технологиями образовательного процесса.

Этнокультурное образование является важнейшим направлением формирования гармоничной личности. Оно предполагает приобщение ребёнка к культурным традициям своего народа, формирование уважения к национальному наследию и развитие способности к межкультурному диалогу. Создание этнокультурного образовательного пространства в начальной школе предполагает интеграцию национальных ценностей в содержание учебных дисциплин. На уроках родного языка дети знакомятся с пословицами, сказками, легендами, отражающими национальную картину мира. На уроках искусства изучаются орнаменты, традиционные узоры и декоративно-прикладное творчество. Важным компонентом этнокультурного пространства является внеурочная деятельность. Кружки и студии, посвящённые народному искусству,

театральные постановки, празднование национальных праздников позволяют детям эмоционально пережить и глубже понять культурное наследие своего народа.

В условиях цифровой трансформации этнокультурное пространство приобретает новые формы. Электронные архивы, виртуальные музеи, мультимедийные ресурсы делают национальную культуру доступной в интерактивном формате, что особенно важно для детей, выросших в цифровую эпоху. Этнокультурное образовательное пространство выполняет не только воспитательную, но и интегративную функцию. Оно объединяет разные сферы образовательной деятельности, обеспечивая целостное формирование личности ребёнка. В совокупности это показывает, что этнокультурное образование выступает ключевым компонентом аксиологической парадигмы, обеспечивающим формирование духовно-нравственной личности, сохраняющей национальные традиции и открытой к продуктивному взаимодействию с представителями иных культурных сообществ.

Цифровизация образования открывает новые возможности для реализации аксиологической парадигмы. Использование цифровых технологий позволяет обогатить содержание учебного процесса и сделать его более привлекательным для учащихся. Интерактивные платформы, электронные учебники, мультимедийные ресурсы становятся неотъемлемой частью современной школы. Однако их эффективность определяется не только техническими характеристиками, но и содержательным наполнением. Важно, чтобы цифровые ресурсы были ориентированы на формирование ценностных ориентиров учащихся.

Использование технологий дополненной и виртуальной реальности позволяет моделировать образовательные ситуации, в которых дети могут «погружаться» в культурное наследие. Виртуальные экскурсии, интерактивные задания, цифровые реконструкции памятников культуры делают процесс изучения национального наследия увлекательным и мотивирующим.

Важным направлением является разработка методик педагогической поддержки, которые помогают учителю эффективно интегрировать цифровые технологии в образовательный процесс. Это требует от педагога новых компетенций, связанных с умением сочетать традиционные методы и инновационные подходы. Цифровая среда также открывает возможности для проектной и исследовательской деятельности учащихся. Создание электронных презентаций, участие в онлайн-конкурсах, работа с цифровыми архивами способствует формированию у детей исследовательских навыков и ответственности за собственное обучение. Цифровая трансформация не должна рассматриваться как угроза традиционным ценностям. Напротив, при правильной педагогической организации она усиливает воспитательный потенциал образования, делая его более гибким, современным и ценностно-насыщенным.

Аксиологическая парадигма в условиях цифровой трансформации общества становится важнейшим методологическим ориентиром для развития начального образования. Она позволяет объединить когнитивные и воспитательные задачи, интегрировать традиционные и инновационные подходы. Систематизация содержания образования на основе аксиологии обеспечивает целостность формирования личности ребёнка. Каждый учебный предмет и каждая педагогическая ситуация приобретают ценностно-смысловое наполнение, способствуя развитию духовно-нравственных качеств. Создание этнокультурного образовательного пространства в начальной школе является необходимым условием сохранения национальной идентичности. Оно позволяет ребёнку осознать свою принадлежность к культуре своего народа и одновременно воспитать уважение к представителям других культур.

Интеграция цифровых технологий усиливает воспитательный потенциал образования. Мультимедийные ресурсы, виртуальные музеи, интерактивные платформы делают национальную культуру доступной и привлекательной для младших школьников. Практическая значимость аксиологического подхода заключается в том, что он обеспечивает воспитание гармоничной личности, способной к критическому мышлению, социальной ответственности и межкультурному взаимодействию. Таким образом, аксиологическая парадигма становится стратегическим направлением развития педагогической науки и практики. Она открывает новые перспективы для устойчивого развития образования, соединяя традиции и инновации, культуру и цифровизацию, обучение и воспитание.

Литература:

1. Мирзиёев Ш.М. Стратегия развития Нового Узбекистана. – Ташкент: Узбекистан, 2022. – 488 с.
2. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-исторический подход. – М.: Академия, 2020. – 416 с.

3. Ёлдошев Ж.Г. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Ташкент: Учитель, 2022. – 368 с.
4. Лапин Н.И. Аксиология образования: теория и практика. – М.: Наука, 2021. – 352 с.
5. OECD. Education Policy Outlook 2024. – Paris: OECD Publishing, 2024. – 214 p.
6. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. – Paris: UNESCO, 2016. – 86 p.
7. Shabbazova D.R. Методика систематизации содержания начального образования на основе аксиологической парадигмы. – Ташкент: Фан ва технология, 2023. – 210 с.
8. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
9. Zapesotsky A.S. Культура. Образование. Личность. – СПб.: СПбГУП, 2021. – 412 с.

УДК 373.3

ФОРМИРОВАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ АНАЛИЗ ЦВЕТА В ИСКУССТВЕ

Шакирова Д.А.
Павлодарский Педагогический Университет им Ә. Марғұлан, Павлодар, Казахстан
dkan.shak@mail.ru

***Түйін*:**

Мақалада қазақ өнерінің шығармаларындағы түстік палитраны және ұлттық мотивтерді талдау арқылы бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық мәдениеті мен этномәдениетін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Түс – картиналардың эмоциялық және символикалық мазмұнын балаларға түсінуге көмектесетін маңызды көркемдік құрал ретінде ұсынылады.

Зерттеудің мақсаты -түспен жүйелі жұмыс жүргізудің педагогикалық әлеуетін анықтау, эстетикалық талғамды дамыту, көркем бейнелерді интерпретациялау қабілетін жетілдіру және мәдени дәстүрлерді ұғындыру. Зерттеу материалы ретінде Әбілхан Қастеев, Қаныш Телжанов, Молдахмет Кенбаев, Гүлфайруз Исмаилова және Айша Ғалымбаева шығармалары қолданылды.

Нәтижелер ұсынылған әдістеменің тиімділігін растады: балалардың талдау және интерпретациялау дағдылары дамып, түсті эмоциялармен және этномәдени мазмұнмен байланыстыра білу қабілеті қалыптасты, ұлттық өнерге деген қызығушылығы артты. Осылайша, оқу үрдісінде түспен жүйелі жұмыс жүргізу бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық мәдениеті мен этномәдениетін дамытуға ықпал етеді.

***Abstract*:**

The article examines the formation of aesthetic culture and ethnoculture of primary school students through the analysis of color palettes and national motifs in works of Kazakh art. Color is presented as an important artistic tool that helps children understand the emotional and symbolic content of paintings.

The purpose of the study was to identify the pedagogical potential of systematic work with color for the development of aesthetic taste, the ability to interpret artistic images, and the awareness of cultural traditions. The works of Abylkhan Kasteev, Kanysh Telzhanov, Moldakhmet Kenbaev, Gulfairus Ismailova, and Aisha Galimbayeva were used as material.

The results confirmed the effectiveness of the proposed methodology: children developed skills of analysis and interpretation, learned to associate color with emotions and ethnocultural content, and showed an increased interest in national art. Thus, systematic work with color in the educational process contributes to the development of aesthetic culture and ethnoculture of primary school students.

Ключевые слова: *эстетическая культура, этнокультура, искусство Казахстана, цветовая палитра, национальные мотивы, младшие школьники, художественное воспитание.*

Keywords: *aesthetic culture, ethnoculture, art of Kazakhstan, color palette, national motifs, primary schoolchildren, art education.*

Современное образование направлено не только на развитие когнитивных способностей младших школьников, но и на формирование их эстетической культуры. Эстетическая культура включает в себя умение воспринимать, анализировать и создавать произведения искусства, а также способность понимать и выражать эмоции через художественные средства. Одним из ключевых элементов эстетического восприятия является цвет, который играет важную роль в эмоциональном, художественном и этнокультурном развитии ребёнка.

Анализ цветовой палитры произведений искусства позволяет детям не только глубже осознавать художественные образы, но и развивать способность к эстетическому восприятию, творческому самовыражению и пониманию культурной специфики. Изучение этнокультуры через художественные произведения помогает младшим школьникам воспринимать национальные традиции, символику и эмоциональные аспекты, которые передаются через цвет, композицию и символическое значение оттенков. Например, красный может символизировать радость, жизненную энергию и торжественность, желтый – тепло, солнце и плодородие, синий – гармонию, чистоту и бескрайнее небо, зелёный – природу, рост и обновление. Важно исследовать, как систематическое осмысление цвета и национально-культурных особенностей в картинах способствует развитию эстетического вкуса и формированию осознанного отношения к искусству у детей.

Цвет играет ключевую роль в развитии младших школьников, оказывая влияние на их эмоциональное состояние, внимание и когнитивные процессы. Дети воспринимают цвета более эмоционально, чем взрослые, и склонны ассоциировать их с определёнными чувствами, явлениями и культурными символами. Исследования показывают, что тёплые оттенки (красный, оранжевый, жёлтый) вызывают активность и возбуждение, холодные (синий, зелёный) способствуют спокойствию и умиротворению. Однако восприятие цвета меняется с возрастом: младшие школьники часто придают оттенкам буквальный смысл (зелёная трава, голубое небо), но со временем начинают воспринимать их символически и культурно, осознавая их роль в национальных и этнических традициях. Это даёт возможность использовать цвет как инструмент формирования эстетического и этнокультурного восприятия.

Чем больше у ребёнка опыта в анализе живописи и национальных образов, тем точнее он различает оттенки и глубже понимает их художественное и культурное значение. Важно не просто демонстрировать произведения искусства, а учить детей анализировать их — рассматривать цвет, композицию, технику исполнения и этнокультурные символы. Целенаправленное обсуждение картин помогает ребёнку распознавать выразительные средства художника, осознавать влияние цвета и культурных мотивов на сюжет и формировать собственные эстетические и культурные предпочтения. Одним из эффективных методов является использование вопросов-ориентиров: «Какие цвета здесь преобладают?», «Как они взаимодействуют друг с другом?», «Какие культурные или национальные особенности можно заметить в этой картине?», «Какие эмоции вызывает эта картина?». Это способствует развитию художественного вкуса, способности к эстетическому анализу и пониманию культурного контекста.

В данной статье исследуется влияние систематического анализа цветовой палитры и национальных мотивов на формирование эстетической и этнокультурной культуры детей. Цель исследования — выявить, как изучение цвета, этнических элементов и культурной символики в картинах способствует развитию способности к интерпретации визуального образа и формированию индивидуального эстетического и культурного восприятия. Цвет в живописи не только передаёт настроение и эмоции, но и служит важным инструментом художественного и культурного выражения, позволяя глубже раскрывать смысл изображаемого. Изучение данной темы позволяет глубже понять возможности использования произведений искусства в образовательном процессе и предложить эффективные практические методы для развития эстетической и этнокультурной восприимчивости детей через анализ цветовой палитры, традиционных мотивов и культурного значения цветов.

Методика, разработанная в рамках данного исследования, направлена на развитие у детей способности анализировать цвет, этнические элементы, символику и культурное значение цветов в искусстве, понимать их выразительные возможности и осознанно интерпретировать художественные образы.

В ходе исследования использовались теоретический анализ психолого-педагогической литературы по проблеме эстетической и этнокультурной культуры, а также эмпирические методы. Для диагностики восприятия цвета и национальных мотивов в искусстве была выбрана серия картин, отражающих разные художественные направления и этнокультурные особенности:

Абылхан Кастеев «Турксиб», Каныш Тележанов «Кыз-куу» и Молдахмет Кенбаев «Беседа». Эти произведения позволяли детям анализировать цветовую палитру, эмоциональное содержание и культурно-символическое значение, а также знакомились с национальными традициями, передаваемыми через художественные образы. Экспериментальная работа проводилась с младшими школьниками, включая игровые формы диагностики, анализа картин, а также методы наблюдения и интервьюирования.

Методика работы с детьми 2 класса (28 человек) по восприятию цвета в искусстве была реализована на занятиях по предмету «Художественный труд». Процесс диагностики начался с игровой формы, направленной не только на выявление эмоционального восприятия цвета, но и на осознание культурного контекста произведений. Учитель предложил детям представить, что они оказались внутри одной из картин казахстанских художников — Абылхана Кастеева «Турксиб», Каныша Тележанова «Кыз-куу» или Молдахмета Кенбаева «Беседа». Дети описывали свои ощущения, отвечая на вопросы: «Что ты видишь вокруг?», «Какие краски тебя окружают?», «Какое у тебя настроение?», а также обсуждали, какие элементы картины отражают традиции, быт и праздники казахского народа. После этого школьники получали карточки с разными цветами и подбирали эмоцию, которую они ассоциируют с каждым оттенком, учитывая и культурное значение цвета. В завершение дети сравнивали свои ответы с содержанием картин и обсуждали, какие цвета делают произведение радостным, торжественным или спокойным, связывая личное восприятие с этнокультурными особенностями.

После первичной диагностики началась более глубокая работа с цветом через игру «Волшебные цвета». Учитель рассказал детям сказку о том, как цвета собрались, чтобы выяснить, кто из них самый важный. Каждый цвет «представлял» свою картину, демонстрируя свою значимость: красный — полотно Молдахмета Кенбаева «Суюнши. Вестники победы», желтый — «Песня чабана» того же художника, синий — «Портрет Шолпан Жандарбековой» Гульфайрус Исмаиловой. В процессе обсуждения дети постепенно приходили к выводу, что каждый цвет символизирует определённые эмоции и культурные ценности — красный отражает радость и торжественность, желтый — тепло и плодородие, синий — чистоту и гармонию. Они осознавали, что каждый оттенок играет свою особую роль, а вместе цвета создают гармоничную атмосферу, передавая как эмоциональный, так и этнокультурный смысл произведений искусства.

Затем была проведена интерактивная игра «Цветовой круг», в которой дети становились цветами, учитывая их этнокультурное значение. Например, один ребенок был теплым желтым, другой — холодным синим. По команде учителя дети объединялись в пары и рассуждали, какие картины или сцены из казахской культуры могли бы создать их цвета вместе. Такая работа развивала навыки взаимодействия с цветом, учила учитывать сочетание оттенков для передачи настроения и культурного смысла, а также формировала понимание того, как национальная символика цветов влияет на художественный образ.

Для более глубокого анализа цвета в искусстве детям было предложено задание «Цветные и бесцветные миры». В качестве материалов использовались картины Каныша Тележанова «Кок-пар» и Гульфайрус Исмаиловой «Казахский вальс». Сначала школьники рассматривали их в черно-белом варианте, а затем — в цветном. Это задание позволило младшим школьникам понять, что цвет не только оживляет художественный образ, но и несёт этнокультурное и эмоциональное значение, формируя глубокое восприятие национальной традиции через искусство.

Для закрепления знаний о значении цвета в картинах было проведено задание «Художник-волшебник». Учитель показывал картину Айши Галимбаевой «Свадебный пир», но убрал из нее красный цвет.. Дети должны были «вернуть» этот цвет и объяснить, почему он важен для передачи эмоций, настроения картины и этнокультурного значения праздничной сцены.

В процессе практического освоения темы дети выполняли задание «Раскрась настроение», в котором использовалась контурная версия картины Абылхана Кастеева «Сенокос». Задача заключалась в том, чтобы не просто повторить оригинальные оттенки, а раскрасить сцену так, чтобы она выражала определённое настроение — радость, спокойствие или грусть. Задание способствовало развитию творческого восприятия и пониманию того, как цвет помогает выражать эмоции, а также знакомит школьников с этнокультурной символикой казахского народа.

Завершающим этапом работы стало задание «Создай свою картину», в котором детям предлагалось создать собственный пейзаж, натюрморт или абстрактное изображение, учитывая одно условие — цвета должны были передавать определённое настроение, а также отражать элементы этнокультурной символики. После завершения работы была организована мини-

выставка, на которой каждый ребёнок объяснял, почему выбрал те или иные оттенки и как они передают эмоциональное и культурное значение его произведения.

По завершении основной части работы была проведена вторичная диагностика, направленная на выявление изменений в восприятии цвета у детей. Для вторичной диагностики использовались картины Абылхана Кастеева «Колхозная молочная ферма», Молдахмета Кенбаева «Вечер» и Абылхана Кастеева «Кок жайляу». В этой диагностике дети не только называли цвета, но и выбирали карточки с эмоциями, которые, по их мнению, передают картины. Следующим этапом были вопросы: «Почему художник использовал именно эти цвета?» и «Как сочетание оттенков отражает культурные традиции и обычаи?» Это помогло детям глубже понять роль цвета в передаче настроения, а также связь художественного образа с этнокультурными ценностями казахской культуры.

В завершение урока дети записывали или изображали свой главный вывод о значении цвета в искусстве. В результате этой методики они не только узнали, как цвета влияют на восприятие картины, но и научились самостоятельно создавать произведения, в которых цвет передает эмоции и настроение, а также отражает этнокультурные особенности — традиции, обряды, символику казахской культуры и национальный колорит, передавая атмосферу родной культуры через художественные образы.

После работы с восприятием цвета дети показали разные уровни понимания связи между цветом и эмоциями. Они научились замечать, как оттенки влияют на настроение картины, связывать цвета с эмоциями и этнокультурным смыслом, что стало основой для развития их эстетической культуры и творческого самовыражения.

Проведённая диагностика показала, что восприятие цвета у большинства детей на начальном этапе носило поверхностный характер. Так, 53% учащихся ограничивались простыми высказываниями вроде «яркий», «красивый» или «этот цвет нравится», не связывая оттенки ни с эмоциями, ни с содержанием картины. 28% детей смогли установить элементарные эмоциональные ассоциации, называя синий спокойным, красный весёлым, зелёный радостным, однако такие ответы были скорее интуитивными и не опирались на понимание художественного или культурного смысла. Лишь 19% детей попытались объяснить, какое настроение создаёт тот или иной цвет: один отметил, что жёлтый напоминает солнце и приносит радость, другой говорил о синем как о тихом вечернем оттенке. Но даже в этих случаях речь шла только о личных ощущениях, без упоминания этнокультурной символики.

Особенно показательно это проявилось при анализе картин казахских художников. Рассматривая «Турксиб» Кастеева, дети отмечали наличие синего и жёлтого, но не соотносили их с образом бескрайнего неба, света и труда человека. При обсуждении «Кыз-куу» Тележанова внимание школьников привлекала яркость красного и зелёного, но никто не сказал, что эти цвета традиционно символизируют радость праздника и жизненную энергию. В «Беседе» Кенбаева дети чаще всего говорили о спокойных и мягких красках, создающих тихое настроение, однако им было сложно уловить, что землистые оттенки передают укоренённость в традиции, а белый цвет одежды подчёркивает чистоту и уважение. Таким образом, первичная диагностика показала, что хотя у младших школьников уже есть эмоциональная отзывчивость на цвет и желание делиться своими впечатлениями, их понимание остаётся на уровне внешней привлекательности и простых эмоциональных ассоциаций, а этнокультурный смысл цвета оказался для них практически недоступным.

После проведения основной методики работы и углубленного анализа картин результаты вторичной диагностики показали заметное улучшение восприятия цвета у младших школьников. Так, 33% детей продемонстрировали высокий уровень понимания. Они уже не только различали оттенки и связывали их с эмоциями, но и начали учитывать этнокультурный контекст произведений. Например, рассматривая картины Кастеева «Колхозная молочная ферма» и «Кок жайляу», дети обращали внимание на гармонию красного, зелёного и золотистого, связывая их с радостью труда, богатством природы и традиционной символикой. Они умели объяснять, как сочетания цветов создают определённое настроение и передают культурное содержание картины.

Средний уровень восприятия был отмечен у 50% детей. Эти учащиеся уверенно различали основные цвета, ассоциировали их с эмоциями, а часть из них начала замечать элементы этнокультуры. Например, при анализе «Вечера» Молдахмета Кенбаева они отмечали мягкие тёплые оттенки и понимали, что земляные цвета отражают связь с природой и традицией, хотя подробное объяснение символики оставалось неполным. Дети начали видеть, как цвет может

сочетать эмоциональное и культурное восприятие, но ещё нуждались в поддержке учителя для осознанного анализа.

Низкий уровень восприятия сохранялся у 17% детей. Эти школьники научились различать основные оттенки и делать элементарные эмоциональные ассоциации, а также начали замечать некоторые культурные мотивы, например, традиционные узоры и оттенки национальных костюмов. Несмотря на то, что их интерпретации оставались краткими и простыми, уже можно было заметить рост интереса к анализу цвета и осознание его значения в контексте этнокультуры.

В целом, диагностика показала, что систематическая работа с цветом и этнокультурными особенностями произведений искусства позволяет младшим школьникам развивать более глубокое эстетическое восприятие. Дети научились связывать цвет с эмоциями, настроением и культурной символикой, что создаёт основу для формирования у них целостного взгляда на художественные произведения и традиционные ценности.

Проведённое исследование подтвердило, что систематический анализ цветовой палитры и национальных мотивов способствует формированию эстетической и этнокультурной культуры младших школьников. В ходе работы дети не только научились лучше различать оттенки и связывать их с эмоциональными состояниями, но и постепенно осознавали, как цветовые решения передают культурный смысл произведения.

Особую роль сыграло обращение к картинам казахских художников: через их анализ школьники поняли, что цвет отражает не только эмоциональное состояние, но и национальные традиции, природные реалии и культурные ценности. Таким образом, красный воспринимался как символ радости и праздника, синий — как знак чистоты и бескрайности неба, а землистые оттенки — как выражение связи с землёй и народными корнями.

Разработанная методика показала эффективность: дети приобрели навыки анализа и интерпретации художественных образов, стали внимательнее относиться к композиции, научились выражать собственные эмоции и культурные представления через творчество.

Таким образом, исследование подтвердило, что интеграция анализа цвета и этнокультурной символики в образовательный процесс способствует не только развитию эстетического восприятия, но и формированию устойчивого интереса к национальному искусству и культурному наследию.

Литература:

1. Льянова, Х. Б. Формирование эстетической культуры младших школьников // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – № 4. – С. 1–5.
2. Бектиярова Дж. Цвет как символ кочевников Казахстана // Вестник ATU. Design Science. – Алматы, 2020. – № 2. – С. 45–52.
3. Душенбиева З. Р. Эстетическое воспитание младших школьников в системе образования // Актуальные вопросы гуманитарных и социальных наук: от теории к практике : материалы Всерос. науч.-практ. конф. – Уфа : АЭТЕРНА, 2021. – С. 56–60.
4. Жингылбаева М. Б. Эстетическое воспитание младших школьников // БілімПортал. – 2023. – Режим доступа: https://bilimportal.kz
5. Самуратова, Т. К. Казахское искусство как форма познания культурного мира // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Культурология и искусствоведение». – Алматы, 2010. – № 2. – С. 45–50
6. Хабижанова, Г. Б. Феномен цвета в этнической истории кочевых народов Центральной Азии // Вестник КазНУ. Серия историческая. – Алматы, 2019. – Т. 92. – № 1. – С. 110–118.
7. Казыханова, Б. Эстетическая культура казахского народа. – Алматы : Гылым, 2005. – 276 с.
8. Кадыржанов, Р. К. Этнокультурный символизм и национальная идентичность Казахстана. – Атырау:Каспийский университет искусств,2012.–198с.

УДК 37.01

БЛАГОПОЛУЧИЕ, УЧАСТИЕ, РАСШИРЕНИЕ ПРАВ И ВОЗМОЖНОСТЕЙ МОЛОДЕЖИ - КЛЮЧЕВЫЕ ФАКТОРЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Шалманова А.Б., Книсарина М.М., Укубаева Н.М.
Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, Актобе, Казахстан
Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова, Актобе, Казахстан
aliya_sh83@mail.ru, uku_malika@e.mail, ukubayn@icloud.com

Түйін:

Қазіргі университеттің алдында бәсекеге қабілетті мамандарды ғана емес, сонымен қатар әртүрлі жағдайларда өзін-өзі жүзеге асыра алатын табысты тұлғаларды кәсіби даярлау міндеті тұр. Барлық өмірлік белсенділік бірнеше эмоционалды жүктемелермен бірге жүреді, сондықтан бақытты және гүлдену мүмкіндігі бәріне маңызды болады. Білім алып жатқан жастардың әл-ауқаты жаһандық әлемнің бір бөлігі ретінде Қазақстанның әлеуметтік, экономикалық және мәдени дамуы үшін зор маңызға ие. Жастардың белсенді әлеуметтік қатысуы, олардың әлеуметтік-саяси саладағы, азаматтық өмірдегі құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту қоғамымыздың тұрақты дамуына және өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал ететін болады. Гүлденген жастар инновация мен шығармашылықтың, энергия мен амбицияның қайнар көзі ретінде экономикалық өсу мен әлеуметтік өзгерістердің қозғаушы күші бола алады. Олардың әлеуетін ашу үшін олардың физикалық және психологиялық әл-ауқатын, сондай-ақ білімге, жұмысқа орналасуға және басқа ресурстарға қол жетімділігін қамтамасыз ететін жағдайлар қажет.

Abstract:

A modern university is faced with the task of professional training not only competitive specialists, but also successful individuals capable of self-realization in various situations. All life activities are accompanied by multiple emotional overloads, and therefore the ability to be happy and prosperous becomes important for everyone. The well-being of young students is of great importance for the social, economic and cultural development of Kazakhstan as a part of the global world. The active social participation of young people, their empowerment in the socio-political sphere, and civic life will contribute to the sustainable development and improvement of the quality of life of our society. Prosperous youth, as a source of innovation and creativity, energy and ambition, can become an engine of economic growth and social change. In order to unlock their potential, conditions are needed to ensure their physical and psychological well-being, as well as access to education, employment, and other resources.

Ключевые слова: *обучающиеся университета, современная молодежь, благополучие личности, социальные связи, устойчивое развитие, возможности молодежи*

Большинство исследований в области позитивной психологии сосредоточены на концепции субъективного благополучия – оценке человеком своего уровня счастья и удовлетворенности жизнью. Исследователи выявили ряд переменных, улучшающих восприятие человеком своего счастья. В этом исследовании мы обсуждаем аспекты, согласно которым положительные эмоции, вовлеченность, семейные отношения, расширение прав и возможностей и достижения являются основными факторами, влияющими на субъективное благополучие человека.

Будучи социальными существами, люди испытывают положительные эмоции, способствующие благополучию, вступая в отношения с другими людьми. Для многих людей время, проведенное с другими, – это время, когда они с наибольшей вероятностью испытывают счастье или радость, а это, в свою очередь, способствует повышению уровня благополучия. Социальные отношения способствуют ощущению принадлежности и поддерживают в повседневных перипетиях и сложных ситуациях. И наконец, что не менее важно, участие в мероприятиях с друзьями и семьёй приносит удовольствие и радость, а также вызывает положительные эмоции, включая счастье. Полезные занятия становятся ещё более полезными, когда мы занимаемся ими вместе с друзьями и семьёй. Таким образом, отношения усиливают пользу, которую приносят положительные эмоции.

Общеизвестно, что неформальная социальная активность способствует благополучию в молодом возрасте, независимо от того, происходит ли она с друзьями или членами семьи. Однако фундаментальные различия в качестве отношений между членами семьи (обязательными) и друзьями (добровольными) предполагают разное влияние на благополучие. Более того, возрастные изменения в социальных сетях предполагают разное влияние социальной активности на благополучие в зависимости от возраста, поскольку пожилые люди прекращают эмоционально деструктивные отношения.

Имеются достаточно исследований по изучению влияния позитивного и негативного социального взаимодействия на благополучие с точки зрения типа отношений (вертикально расширенная семья, горизонтально расширенная семья или несемейные) и субъективной близости (близкие или периферийные). И как научный результат были отмечены, что социальные обмены с близкими и периферийными вертикальными членами семьи, а также с близкими горизонтальными членами семьи были связаны с благополучием, тогда как обмены с неродственниками не имели независимых эффектов. Получается, что благополучие определяется не только социальными обменами, но и происхождением. В этом смысле вертикальная семья, горизонтальная семья и отсутствие семьи представляют собой иерархию предпочтений для многих молодых людей, что в некоторой степени отражает влияние семейности.

Например, более высоким уровнем участия в общественной жизни часто демонстрировали более высокую удовлетворенность жизнью и позитивные эмоции, и более низкие негативные эмоции. В образовательной политике следует учитывать роль участия обучающейся молодежи в жизни общества при разработке мер по улучшению качества жизни молодого поколения.

Множество исследований показали, что социальная поддержка со стороны друзей и членов семьи служит буфером против болезней и улучшает результаты здоровья. Например, одно исследование наблюдало за пожилыми людьми в течение шести лет, изучая, как размер их социальной сети и частота контактов с друзьями и семьей влияют на различные аспекты здоровья (Huxhold et al., 2013). Результаты этого исследования показали, что люди с более высоким уровнем социальной активности имели более высокий уровень функционального здоровья, измеряемый способностью выполнять повседневные действия, такие как подъем по лестнице и ношение сумок с покупками (Huxhold et al., 2013). Второе исследование, в котором в течение семи лет наблюдали за более чем 1000 пожилых людей, показало, что люди, которые имели больше эмоциональной поддержки во время участия в исследовании, имели лучшие когнитивные функции семь лет спустя (Seeman et al., 2001).

Основываясь на связи между благодарностью и общим субъективным благополучием (SWB) и Теорией базовых психологических потребностей (Ryan и Deci, 2000) Ryan R. M., Deci E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. Am. Psychol. 55 68–78. 10.1037/0003-066X.55.1.68 - DOI - PubMed, целью настоящего исследования было использование моделирования структурных уравнений для проверки множественных опосредующих ролей удовлетворения трех базовых психологических потребностей в школе в учете связи между благодарностью и SWB в школе (удовлетворенность школой, школьные эмоции) у подростков. В общей сложности 881 китайский подросток (427 мужчин; средний возраст = 12,97) заполнили многомерную анкету, которая затрагивала целевые переменные. Результаты показали, что благодарность значимо положительно коррелировала с SWB подростков в школе. Более того, анализ множественных посредников показал, что удовлетворение потребностей в связях и компетентности в школе опосредовывали связь между благодарностью и SWB в школе. Наконец, анализ множественных посредников также показал, что удовлетворение потребностей в автономии опосредовывало связь между потребностями в связях и компетентности и SWB в школе. Были обсуждены ограничения и практическое применение исследования.

Как можно максимально эффективно использовать элемент «отношений» теории PERMA? Прежде всего, вы можете постараться укрепить уже имеющиеся дружеские связи. Укрепление существующих дружеских отношений включает в себя больше времени с уже имеющимися друзьями, более активное слушание и более активное обсуждение их жизни. Не воспринимайте существующие дружеские отношения как должное!

Вы также можете завести новые знакомства. Чтобы найти новых друзей, вам часто приходится участвовать в новых мероприятиях, где вероятность встретить новых людей выше, включая клубы, организации и хобби. Одно из главных преимуществ общения во время совместных занятий заключается в том, что у вас и вашего нового друга уже есть что-то общее,

что способствует укреплению дружбы. Вы также можете рассмотреть возможность укрепления отношений с коллегами по работе или членами семьи, с которыми вы потеряли связь.

Чтобы обрести смысл жизни, людям необходимо ощущать, что что-то в их жизни имеет ценность, и что они вносят вклад в общее дело. Смысл можно найти где угодно. Некоторые находят смысл в работе, другие – в семейных отношениях, а третьи – в служении другим, например, в волонтёрстве или участии в духовной или религиозной жизни. Многие находят смысл в занятиях, которые им по душе, таких как искусство, музыка, политика, общественный активизм, а также в социальных и близких отношениях.

Наличие смысла и цели в жизни связано с рядом преимуществ, включая более долгую жизнь. В одном исследовании, в котором в течение пяти лет наблюдались пожилые люди, риск смерти был примерно в два раза выше для людей с низкими баллами по шкале смысла жизни, чем для тех, кто набрал высокие баллы по той же шкале (Boyle et al., 2009). Один из способов повысить смысл жизни — работать в области, которая соответствует вашим личным ценностям. Это может помочь вам почувствовать себя частью более масштабного дела и придать смысл вашей жизни (Wrzesniewski et al., 1997). Более того, стремление к целям, которые соответствуют вашим ценностям, через работу или другие виды деятельности, повысит вероятность их достижения (Sheldon & Houser-Marko, 2001). Участие в важном для вас деле через волонтерскую работу или общественную деятельность может принести смысл и чувство предназначения.

Люди естественным образом стремятся к достижениям, успехам и чувству компетентности. Чувство выполненного долга мотивирует как стремление к целям, так и их достижение. Для Селигмана и других специалистов по позитивной психологии чувство компетентности и мастерства в некоторых сферах жизни является базовой потребностью человека.

Наиболее непосредственно достижения приводят к повышению самооценки и благополучия (Brunstein, 1993). Это особенно верно, когда цели, которых мы стремимся достичь, имеют внутреннюю мотивацию — то есть связаны с предназначением и ценностями, — а не с внешней мотивацией или связаны с деньгами и славой (Vansteenkiste et al., 2004).

Ощущение мастерства и компетентности, как правило, подразумевает достижение целей. Однако поставленные цели должны быть достижимыми. Даже достижение небольших целей может принести чувство выполненного долга и стать ступенькой к постановке и достижению более масштабных. Как только вы начали работать над своими целями, настойчивость часто необходима для их достижения. Каждый раз, когда вы можете отпраздновать достижение цели, вы будете чувствовать себя вознагражденным и удовлетворенным.

Организация Объединенных Наций подчеркивает, что творческий подход, идеалы и энергия молодых людей имеют жизненно важное значение для дальнейшего развития обществ, в которых они живут. Государства — члены Организации Объединенных Наций приняли в 1965 году Декларацию о распространении среди молодежи идеалов мира, взаимного уважения и взаимопонимания между народами.

Декларация о распространении среди молодежи идеалов мира, взаимного уважения и взаимопонимания между народами была принята резолюцией 2037 (XX) Генеральной Ассамблеи от 7 декабря 1965 года

(https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/youth_peace_ideals.shtml).

Организация Объединенных Наций подтвердила в Уставе веру в основные права человека, в достоинство человеческой личности и в равноправие людей и наций, подтверждая принципы, воплощенные во Всеобщей декларации прав человека1, в Декларации о предоставлении независимости колониальным странам и народам2, в Декларации Организации Объединенных Наций о ликвидации всех форм расовой дискриминации3, в резолюции 110 (II) Генеральной Ассамблеи от 3 ноября 1947 г., осуждающей все виды пропаганды, имеющей целью или способной создать или усилить угрозу миру, в Декларации прав ребенка4 и в резолюции 1572 (XV) Генеральной Ассамблеи от 18 декабря 1960 г., которые имеют особое значение для воспитания молодежи в духе мира, взаимного уважения и взаимопонимания между народами. Тем самым напоминая, что целью Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры является содействие делу мира и безопасности путем поощрения сотрудничества между странами в области образования, науки и культуры, и признавая роль и вклад этой организации в воспитание молодежи в духе международного взаимопонимания, сотрудничества и мира.

Существует непоколебимое убеждение, что молодежь хочет быть уверена в своем будущем и что мир, свобода и справедливость являются одними из основных гарантий осуществления ее

стремлений к счастливой благополучной жизни. Безусловно молодежь играет важную роль во всех областях человеческой деятельности и именно ей суждено вершить судьбами человечества, поскольку в нашу эпоху великих научных, технических и культурных достижений энергия, энтузиазм и творческие дарования молодежи должны быть посвящены материальному и духовному прогрессу всех народов. К тому же молодое поколение должно знать, уважать и развивать культурное наследие своей собственной страны и всего человечества. Надлежащее воспитание молодого поколения, а также обмен представителями молодежи и идеями в духе мира, взаимного уважения и взаимопонимания между народами могут способствовать улучшению международных отношений и укреплению мира и безопасности.

Для поддержания миропорядка в нашем мире мы должны следовать основным 6-и (шести) принципам вышеупомянутой Декларации: принцип I «*Молодежь должна воспитываться в духе мира, справедливости, свободы, взаимного уважения и взаимопонимания…*»; принцип II «*Все средства воспитания, включая имеющее большое значение руководство со стороны родителей или семьи, образования и информации молодежи должны способствовать распространению среди молодежи идеалов мира, гуманизма, свободы и международной солидарности…*»; принцип III «*Молодежь должна воспитываться на основе уважения достоинства и равенства всех людей, без какого бы то ни было различия по признаку расы, цвета кожи, этнического происхождения или убеждений, а также в духе уважения к основным правам человека и к праву народов на самоопределение…*»; принцип IV «*Сближение молодежи в области образования, культуры и спорта…*»; принцип V «*Поощрять национальные и международные объединения молодежи содействовать целям ООН…*»; принцип VI «*Основной целью воспитания молодежи должно быть развитие всех ее способностей, формирование людей, обладающих высокими моральными качествами, глубоко преданных благородным идеалам мира, свободы, достоинства и всеобщего равенства и преисполненных чувством уважения и любви к человечеству и к его созидательному труду…».*

Механизмы реализации принципа VI достаточно обоснованы и понятны нам, к тому же важная роль в этом отношении принадлежит семье. Молодежь должна осознать свою ответственность в мире, которым она будет призвана вершить, и ее должна вдохновлять вера в светлое будущее человечества.

Все известные на сегодняшний день цели в области устойчивого развития (ЦУР) предназначены для всех стран, всех народов всех возрастов и всех обществ. Так, универсальный характер Повестки дня на период до 2030 года предполагает, что интересы молодежи должны учитываться во всех целях и задачах. Действительно вопросы молодежи конкретно упоминаются в следующих четырех областях: занятость молодежи, девочки-подростки, образование и спорт в интересах мира. Кроме того, было признано, что молодые люди являются движущей силой перемен и им доверена задача раскрыть свой собственный потенциал и построить мир, пригодный для жизни будущих поколений.

Всемирный доклад по вопросам молодежи в области образования и занятости отмечает, что все цели в области устойчивого развития имеют решающее значение для развития молодежи.

Например, «ЦУР 4: качественное образование» гарантирует, что образование является одним из основных прав молодежи во всем мире. Призыв обеспечить всеохватное и справедливое качественное образование и поощрять возможности обучения на протяжении всей жизни для всех имеет важнейшее значение для успешного выхода любой страны на рынок труда и обеспечения достойной работы и является ключом к достижению многих целей в области устойчивого развития. Следуя принципу преемственности качественное начальное и среднее образование должно дополняться доступным техническим, профессионально-техническим и высшим образованием, которое дает молодежи соответствующие навыки для трудоустройства и предпринимательской деятельности.

«ЦУР 8: достойная работа и экономический рост» призывает к обеспечению достойной работы в надлежащий контекст, поскольку остро для молодежи стоит проблема безработицы, неполной занятости и трудности получения достойной работы.

«ЦУР 13: действия в области борьбы с изменением климата» определяет молодых людей не только как жертв изменения климата, но активных деятелей, вносящих ценный вклад в борьбу с изменением климата. Являюсь проводниками перемен, предпринимателями и новаторами, современная молодежь через образование, науку или технологии наращивают свои усилия и используют свои навыки для ускорения действий по борьбе с изменением климата. Так, мобилизация молодых людей по всему миру — от школьных забастовок до демонстраций и

инноваций — демонстрирует, каким потенциалом они обладают, чтобы помочь справиться с чрезвычайной климатической ситуацией. Здесь можем привести примеры преобразовательных вмешательств наших волонтерских организаций.

С 2020 года более 10 000 молодых людей в Казахстане присоединились к программам ЮНИСЕФ. В 2025 году ЮНИСЕФ расширил программу и открыл шесть региональных хабов — в Астане, Алматы, Шымкенте, Актау, Семее и Кокшетау. Ежегодно отечественные обучающиеся университетов пополняют ряды волонтерских организаций, тем самым оказывая безвозмездную посильную помощь во всех сферах жизнедеятельности своего региона. Например, Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова (Актобе) https://ospanov.university/students/students.html является местом, который открывает путь к новым идеям и достижения, давая обучающимся возможность двигаться вперед. Здесь они могут развиваться и исследовать новые возможности, поскольку университет играет ключевую роль в формировании нашего будущего. Сам университет и его сотрудники, в том числе профессорско-преподавательский состав, руководство, тьюторы, кураторы, эдвайзеры создают хорошие условия для всестороннего развития молодежного потенциала на благо самих личностей и на благо общества в целом. Волонтерские организации, организованные в каждом университете Казахстана направлены на оказание социально-психологической и другоих форм помощи населению. Так, в нашем вузе существовал штаб волонтеров «Мейірім», а после ребрендинга движения в 2017 году появился клуб «Медик-волонтер». Сеть «Y-Peer», клуб молодых поэтов «Жас қалам» и другие студенческие объединения направлены на помощь людям и улучшению нашего общества. Волонтеры помогают тяжелобольным или людям с инвалидностью выйти из дома, прогуляться на свежем воздухе, приобрести лекарства, поставить инъекции и в другом. Будущие врачи не отказываются и от выполнения общественных работ. В период паводков, зимой они убирали во дворах одиноких пенсионеров снег и мусор.

Приветствуется активное участие обучающихся во многих социальных проектах, в которых они проявляют свое патриотическую и социальную позицию, например, с 20.09.2024г. по 30.10.2024г. в рамках IX Республиканской конференции с международным участием «Паллиативная помощь в Республике Казахстан: успехи, проблемы, перспективы» проводился I молодёжный конкурс социальных и психологических инициатив в паллиативной помощи «Будущее с заботой», в которым принимали участие наши обучающиеся. Цель Конкурса заключалась в том, чтобы предоставить участникам возможность продемонстрировать свой творческий потенциал, создав оригинальные работы, которые помогут сформировать у молодых людей осознанное и ответственное отношение к вопросам паллиативной помощи. Конкурс также направлен на то, чтобы вдохновить молодых людей активно участвовать в улучшении качества жизни тех, кто нуждается в такой поддержке. В номинации «Лучший постер» гран при заняла Укубаева Назерке Муслимовна (1 курс специальности «Педиатрия», ЗКМУ имени Марата Оспанова), представив свой рисунок под названием "Дарить покой и облегчение, когда это нужно больше всего" (рисунок 1).

Рисунок 1. – Рисунок Укубаевой Н.М.

В недавно объявленном конкурсе «Молодежное видение мира» о видение следующего поколения о мире во всем мире Института ООН по исследованию проблем разоружения (ЮНИДИР), являющегося автономным учреждением в рамках Организации Объединенных Наций, которое проводит независимые исследования актуальных глобальных проблем, связанных с разоружением, контролем над вооружениями и международной безопасностью https://unidir.org/youth-visions-of-peace/ будут принимать участие также наши обучающиеся. Кампания «Молодежное видение мира» — это глобальная инициатива, которая дает возможность молодым людям по всему миру делиться своими посланиями о мире, стойкости и надежде на более безопасное и мирное будущее. Благодаря фотографии кампания предлагает молодым людям возможность развить новые навыки, делясь своим опытом и размышлениями. Цель кампании «Молодёжное видение мира» — не только сделать так, чтобы голоса следующего поколения были услышаны, но и активно влиять на политические дискуссии и разработку программ, направленных на решение проблем глобальной безопасности. Делая акцент на молодежных историях, кампания стремится построить более мирный мир для всех. Участие обучающейся молодежи в подобных мероприятиях позволяет им не только приобретать межличностные связи среди молодых людей, но и выражать свои творческий, интеллектуальный потенциал, свое видение мира и т.п.

Немного интересных, но важных статистических данных на сегодняшний день: 12 августа является днем Молодежи; половина населения планеты - люди в возрасте 30 лет и моложе, и ожидается, что к концу 2030 года этот показатель достигнет 57%; из 67% верящих в лучшее будущее наиболее оптимистично настроены 15-17-летние; к 2050 году люди, которым сейчас меньше 25 лет, будут составлять более 90% основной рабочей силы.

Во все времени значительный интерес общества уделялся образованию молодежи, все реформы, программы развития были направлены на улучшение системы образования. Так, в своем Послании Генеральный секретарь ООН Антониу Гутерриш в Всемирный день навыков молодежи 15 июля 2025 г. подчеркнул, что «навыки — это не просто инструменты, но и мощный двигатель расширения прав и возможностей. В этом году тема Всемирного дня справедливо акцентирует внимание на растущем значении цифровых навыков и умения работать с искусственным интеллектом» https://www.un.org/ru/observances/world-youth-skills-day/messages.

Так, овладение разнообразными навыками от традиционных знаний до навыков творческого самовыражения и лидерства в общинах дает молодежи шанс формировать собственное будущее и участвовать в создании более инклюзивного, мирного и устойчивого общества. Цифровое образование должно быть ориентировано на человека, развивая не только технические способности, но и творческое мышление, критический взгляд и умение сочувствовать.

Основные вопросы личностного развития и профессионального становления молодежи нормативно регулируются помимо законов, государственных программ и положений каждой страны и следующими документами: Резолюция Генеральной Ассамблеи об учреждении Дня (A/RES/69/145); Лиссабонская декларация по вопросам молодежной политики и программам (1998 год); Всемирная программа действий в интересах молодежи на период до 2000 года и на последующий период (1995 год) и дополнение к ней (2007 год); Доклады о молодежи (ДЭСВ); Глобальные тенденции занятости молодежи в 2024 году; Руководство по правам молодежи на работе (Work Wise Youth); Доклад о молодежи 2024 года: Технологии в образовании; Время действовать (партнерство «Поколение без границ»).

Из всех существующих теорий и концепций благополучия хотелось отметить несколько идей из теории PERMA, которые помогут личности улучшить свою жизнь. Вспомните опыт медицинского работника и учителя средней школы, а затем подумайте о своём собственном жизненном опыте. Например, у вас есть возможность представить ситуацию таким образом, чтобы это могло положительно (или отрицательно) повлиять на ваше субъективное благополучие. Например, некоторые студенты воспринимают свою учёбу как бесконечную череду бессмысленных препятствий, прежде чем начнётся «настоящая жизнь». Другие рассматривают те же предметы и требования как возможности для продвижения к важной для них цели (например, к желаемой профессии или самосовершенствованию). Например, уборщик или санитар, который считает свою работу значимой и увлекательной, тем самым обретя больше удовлетворения от своей работы, вы можете извлечь пользу из того же типа мышления. И это не односторонний процесс, то есть вы можете влиять на субъективное благополучие других людей как положительно, так и отрицательно. Вы можете способствовать субъективному благополучию других людей, поддерживая с ними позитивные отношения или просто взаимодействуя с ними. Помогая другим найти смысл жизни и чувство выполненного долга с помощью похвалы, вы

повысите их субъективное благополучие. Например, представьте себе главного врача больницы, который дает выгоревшему врачу возможность перестроить свою работу так, чтобы она больше соответствовала его жизненным ценностям. Возможно, работа в стационаре над улучшения протоколов лечения принесет такому врачу больше смысла, чем непосредственное взаимодействие с пациентами. Если эта новая должность позволит ему найти смысл и вовлеченность, почувствовать удовлетворение от проделанной работы и испытать сопутствующие этому положительные эмоции, врач сможет преодолеть эмоциональное выгорание и стать ценным членом организации. А теперь представьте противоположный случай: представьте, что руководитель медицинского санитара, во имя эффективности, отговорил бы его от взаимодействия с другими. Санитарный санитар всё равно выполнил бы свою работу, но учреждению стало бы хуже из-за его меньшей вовлеченности. И это все применимо в любой ситуации, в любой профессиональной сфере. Главное понимать суть самой проблемы, а инструменты по улучшению можно всегда найти и применить. Из существующих теорий рекомендуем в повышении чувства благополучия молодых людей применять теорию Барбары Фредриксон, заключающуюся в том, что положительные эмоции расширяют внимание, мысли и поведение людей и что это расширение создает долгосрочные личные ресурсы, которые, в свою очередь, способствуют благополучию; методы позитивной психологии - методы лечения, направленные на усиление позитивных чувств, познавательных способностей или поведения людей. Часто применяемый нами на тренингах, семинарах прием «лестница Кантрила», мысленный образ, используемый исследователями для оценки благополучия, где нижняя ступенька обозначена цифрой 0, что соответствует «худшей возможной жизни», а каждая следующая ступенька увеличивается на единицу до самой верхней, обозначенной цифрой 10, что соответствует «наилучшей возможной жизни».

Таким образом, благополучие, участие и расширение прав и возможностей молодежи являются ключевыми факторами устойчивого развития и мира во всем мире. Для достижения мировых и государственных целей в области воспитания молодежи требуются прочные и инклюзивные партнерские отношения между молодежью и всеми заинтересованными сторонами, признающие основополагающую позитивную роль молодежи как партнера в области развития и поддержания мира.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН AP19678139 «Оценка социально-психологических возможностей интенсивного роста благополучия обучающейся молодежи в Западном Казахстане»).

Литература:

1. Huxhold O, Miche M, Schüz B. Benefits of having friends in older ages: differential effects of informal social activities on well-being in middle-aged and older adults. J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci. 2014 May;69(3):366-75. doi: 10.1093/geronb/gbt029. Epub 2013 May 16. PMID: 23682165.
2. Ryan R. M., Deci E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. Am. Psychol. 55 68–78. 10.1037/0003-066X.55.1.68 - DOI – PubMed
3. Seeman, Teresa E., et al. "Social relationships, social support, and patterns of cognitive aging in healthy, high-functioning older adults: MacArthur studies of successful aging." *Health psychology* 20.4 (2001): 243.

УДК 159.9:159.964.21:159.922.6

ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПСИХОЛОГА И ПСИХОТЕРАПЕВТА

Шоманбаева А.О., Дуанаева С.Е.
Южно-Казахстанский университет им М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
shoman_almira@mail.ru

Түйін:

Бұл мақалада психолог пен психотерапевттің кәсіби іс-әрекетінде этнопсихологиялық қырлары қарастырылады. Әсіресе көпұлтты ортада мәдени құндылықтар, дәстүрлер мен ұжымдық болмыстың психологиялық қолдау стратегияларын қалыптастырудағы рөліне баса назар аударылады. Зерттеу барысында мәдени ерекшеліктерді ескеру мен мәдениетаралық сезімталдықтың маңыздылығы айқындалады, себебі мәдени кодтарды дұрыс түсінбеу тиімді қарым-қатынас пен терапиялық нәтижелерді төмендетуі мүмкін. Авторлар жалпы психологиялық қағидалар мен клиенттердің дүниетанымын бейнелейтін мәдени-спецификалық тәсілдердің үйлесімділігіне ерекше көңіл бөледі. Талдау нәтижелері көрсеткендей, табысты психологиялық тәжірибе тек кәсіби құзыреттілікті ғана емес, сонымен бірге мәдениетаралық құзыреттілікті, эмпатияны және мәдени білімді тәжірибелік әдістерге енгізу қабілетін талап етеді. Қорытындыда этнопсихологиялық құзыреттілік сенім орнатудың, тиімді диалог жүргізудің және көпэтносты қоғамда психикалық саулықты нығайтудың негізгі факторы екендігі анықталады.

***Abstract*:**

The article examines ethnopsychological aspects of the professional activity of psychologists and psychotherapists in multicultural contexts. Emphasis is placed on the role of cultural values, traditions, and collective identity in shaping psychological support strategies. The study highlights the necessity of cultural sensitivity and awareness in counseling practice, as misunderstanding cultural codes may lead to ineffective communication and reduced therapeutic outcomes. Particular attention is given to the balance between universal psychological principles and culturally specific approaches that reflect the worldview of clients. The analysis demonstrates that successful psychological practice requires not only professional competence but also intercultural competence, empathy, and the ability to integrate cultural knowledge into therapeutic methods. It is concluded that ethnopsychological competence serves as a key factor in building trust, ensuring constructive dialogue, and promoting mental well-being in diverse communities.

Ключевые слова : *Этнопсихология, межкультурная компетентность, психотерапия, культурные ценности, психологическая практика, эмпатия, мультикультурная среда*

Наш опыт эмпирических этнопсихологических исследований (А.Шоманбаева, С. Дуанаева , 2021-2024гг), а также практическая деятельность в качестве тренера – психолога позволяют сделать вывод о том, что теоретический вопрос о межнациональных отношениях стал повседневной проблемой каждого человека.

Целью данной статьи является осмысление наиболее важных этнопсихологических аспектов практической деятельности психолога и психотерапевта.

К этнопсихологическим аспектам психотерапии могут быть отнесены темы: 1) касающиеся этнических особенностей пары терапевт - пациент; 2) связанные с этнической принадлежностью пациента (М.Тимофеева, 2019).

При этом возникает вопрос – насколько западная психотерапия подходит для другого этнокультурного окружения (в частности, для этнокультуры современного Казахстана)?

По этой проблеме традиционно существуют две диаметрально противоположные точки зрения, соответствующие «emik» и «etik» подходам в этнопсихологии (Т.Стефаненко,2020).Одна позиция заключается в том, что западная психотерапия представляется универсальной, валидной для любой культуры, потому что в людях гораздо больше общего в смысле организации психических структур и законов индивидуального развития, чем различий, обусловленных принадлежностью к разным этнокультурным группам. На другом полюсе находится представление о том, что каждая культура уникальна и невозможны никакие общие представления о природе человека (К.Жарикбаев,2001).

Научный поиск приводит нас к интегративному подходу в анализе трансперсонального опыта в мировой культуре и осмыслению синтеза духовных традиций Востока и Запада (В.Козлов, В.Майков,2023).

В развитии проблемы интересно сопоставление психоанализа с шаманской психотехнологией (как примером «национальной психотерапии») (Леви-Строс,1983; В.Козлов, 2023).

Актуален вопрос о специфичности или неспецифичности психологических проблем, психических заболеваний и их протекания в разных этносах (Т.Стефаненко,2020).Заслуживает пристального внимания этнопсихологическая проблема нормы и патологии, взаимообусловленности психического здоровья и этнокультурного факторов в описании и изучении так называемых этнических психозов. Исследования позволяют констатировать важность осознания психического здоровья личностью в контексте ее этничности по принципу целостного отношения ко всем группам этнических признаков. Наиболее системно указанные концептуальные положения представлены в этнофункциональном теоретико- методологическом подходе Сухарева А.В.

Каковы особенности протекания психотерапии при различных сочетаниях этнической принадлежности участников (то есть, скажем, терапевт принадлежит к этническому большинству, пациент - к этническому меньшинству, и наоборот)? Какова при этом специфика трансферентных отношений? Как должна подбираться эта диада и при каких условиях она успешно функционирует? Эти вопросы активно обсуждаются в американской литературе, где господствует точка зрения что «… никакие два человека не могут иметь абсолютно одинаковый культурный фон. Следовательно, все терапевтические отношения являются кросс- культурными в большей или меньшей степени»(Shechter,1992). Ж. Воль, развивая эту мысль, утверждает, что всякая психотерапия – кросскультурна, и преодоление этой кросскультурности, нахождение общего языка, ***общих метафор и ценностей*** является неотъемлемой частью любого терапевтического процесса. В этом смысле нет большой разницы между терапией, традиционно рассматриваемой как кросскультурная, и просто терапевтическими отношениями. Принадлежность к культуре или этносу и то, что возникает в этой связи у пациента, обсуждается так же как и другие темы.

Понятно, что невозможность проработать в переносе чувства пациента, связанные с его принадлежностью (например) к этническому меньшинству чаще всего обуславливается контрпереносом аналитика, его собственными проблемами, связанными с взаимодействием с этническими меньшинствами (М. Тимофеева,2019).

«Реакция вины, проявляется ли она в отвержении пациента или в сверхидентификации с его этнической озабоченностью, ведут к потере клинической объективности и, таким образом, к невниманию по отношению к индивидуальной патологии…»(Griffis, Jones, 1978).

Кроме того, погруженность пациента в проблемы, связанные с этничностью, могут являться защитой по отношению к более глубинным базовым психологическим конфликтам (М. Тимофеева,1999).

Психологические проблемы человека, связанные с его этнической принадлежностью, могут быть расположены на континууме, на одном полюсе которого будут находиться проблемы, полностью обусловленные фактом принадлежности человека к некоторой этнической группе, взаимодействующей с другой или другими этническими группами. На другом – глубинные внутренние проблемы, в том числе формирование этнической идентичности, определяемые личной историей. В соответствии с расположением проблем, на континууме можно расположить и *адекватные способы психологической помощи их разрешения.*

Примером одного полюса мог бы быть человек в инонациональном окружении либо в полиэтническом окружении. Адекватным способом помощи в этом случае могли бы быть «культурный ассимилятор» (Т. Стефаненко,2020), многокомпонентные (когнитивные, эмоциональные и поведенческие) тренинго-образовательные программы, направленные на формирование этнической толерантности (А.В.Сухарев, 2001).

Пример второго полюса - человек, родители которого принадлежат к разным этническим группам, он с детства выражено любит одного из них и родню с его стороны, а «породой» пошел в другого. Для работы с ним должны использоваться «глубинные» психотерапии (Тимофеева, 1999, Сухарев, 2001).

С.Бокнер (по Стефаненко,2020) выделяет четыре возможных результата межкультурных контактов для индивида:

1) отбрасывает свою культуру, выбирает чужую. « Перебежчик»;

2) отбрасывает чужую культуру, преувеличивает ценности своей. «Шовинист»;

3) колеблется между двумя культурами. «Маргинал». Результат для личности – внутриличностный конфликт, путаница в идентичности, неспособность удовлетворить требования двух культур;

4) синтезирующий две культуры. «Посредник» - неконфликтная биэтничность .

Но, по мнению Т.Тимофеевой, основанном на ее клиническом наблюдении, на бессознательном уровне каждый человек, принадлежащий к двум культурам, окажется маргиналом, что бы он не декларировал.

Еще более сильные утверждения приведены в статье Р. Шехтер: «Я уверен, что каждый имеет свой культурный конфликт (В. Бернард), «каждый человек переживал в какой - либо форме маргинальность» (Е.Стонквест). Сама Р.Шехтер считает, что существуют общечеловеческие формы переживания маргинальности и называет две: страстное желание быть увиденным (имеется в виду как отдельное человеческое существо, а не как представитель группы) и стремление отказаться от своей этнокультурной идентичности. Шехтер считает, что именно в силу этой всеобщности возможна аналитическая этнокультурная терапия, с применением «ассоциативной идентификацией», что означает, что терапевт должен найти в своем собственном опыте переживания, сходные с переживанием клиента.

Литература:

1. Козлов В.В., Майков В.В. Трансперсональный проект: психология, антропология, духовные традиции. Том 1 Мировой трансперсональный проект. М., 2021
2. Стефаненко Т.Г. Методы подготовки к межкультурному взаимодействию//Стефаненко Т.Г., Шлягина Е.И., ЕниколоповС.Н. Методы этнопсихологического исследования. М., 2003
3. Тимофеева М. Некоторые этнопсихологические аспекты психотерапии //Журнал прикладной психологии , 2021, №1, С.27-37
4. Шоманбаева А.О. Ценностные ориентации и этнические предубеждения как системообразующие элементы этнического самосознания личности // Теоретические проблемы этнической и кросскультурной психологии: Материалы Международной научной конференции. - Смоленск: Универсум, 2023.- Т.2.- 424 с.

ӘОЖ37.01:001.8

ЖАҢА БІЛІМ БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

Якубова Н.Б., Каракпаева С. К.
М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Түйін:

Бұл мақалада цифрлік сауаттылық - ақпараттық қоғамдағы қауіпсіздіктің негізі, XXI ғасырдың ең маңызды білімі, ең негізгі тақырыптарымыздың бірі. Цифрлік сауаттылық - бұл адам өмірінің барлық салаларында цифрлік технологияларды сенімді, тиімді қолдануға дайындығы және қабілеті. Осы технологияны қолдану арқылы халықтың өмір сапасын арттыруға жол ашып отыр.. Оқу-тәрбие процесінің мазмұнын қатаң тәртіпке бағындырып қойған жағдайда мұғалімнің өз бетінше бағдарлама оқулық таңдаудан бұрын педагогикалық қызметтің жаңа әдіс тәсілдерін пайдалануға мүмкіншілігі болмады. Егер бұрынғы уақытта инновациялық қызмет негізінен жоғарыда ұсынылған жаңалықтарды практикада қолданумен шектелсе, қазіргі уақытта ол барынша баламалы, зерттеушілік сипат ала бастады. Сондықтан да мектеп, білім беру органы басшыларының қызметіндегі маңызды бағыттардың бірі мұғалімдердің енгізген инновациясына талдау жасап, баға беру, оны іске асыруға, қолдануға қолайлы жағдай жасау болуы тиіс

Abstract:

This article discusses digital literacy as the basis of security in the information society, the most important knowledge of the 21st century, one of our main topics. Digital literacy is the readiness and ability to confidently and effectively use digital technologies in all areas of human life. The use of this technology paves the way for improving the quality of life of the population. In the case of the strict discipline of the content of the educational process, the teacher did not have the opportunity to independently use new methods and techniques of pedagogical activity before choosing a program textbook. If in the past, innovative activity was mainly limited to the practical application of the above-mentioned innovations, now it has become more alternative, research-based. Therefore,

one of the important directions in the activities of school and educational authorities should be to analyze and evaluate the innovations introduced by teachers, create favorable conditions for their implementation and use

Кілттік сөздер: *Озық педагогикалық тәжірибе, жаңашыл – педа*гог, интенсивті оқыту, компьютерлік оқыту технологиясы, инновациялық мектептер.

Қазіргі заманғы мектепте нақты педагогикалық қызметте іске асыруға болатын орасан зор педагогикалық тәжірибе жинақталған, бірақ олардың бәрі бірдей қолданыла бермейді, өйткені көптеген мұғалімдер мен басшыларда ол тәжірибені зерттеу және қолдану қажеттілгі қалыптаспаған, сол сияқты ол тәжірибелерді таңдау мен талдаудың дағдысы мен іскерлігі жетісі бермейді. Мұғалімдер нақты іс-әрекетінде өзінің, сол сияқты әріптесінің де педагогикалық тәжірибесіне талдау жасаудың қажеттілігіне мән бермейді.

Бүгінгі таңда тұжырымдамалық түрде білім беру жүйесі негізгі үш бағыт бойынша жүргізілуде: білім беру үдерісін цифрландыру, цифрлық білім беру контенті, білім беруді басқаруды цифрландыру. Қазақстанда мектептік білім беруді цифрландыру оны реформалау үрдісіндегі басты тенденциялардың бірі болып табылады. Болашақ мектептерінің көрінісі көбінесе барлық пәндердің бұлтты білім беру жүйесіне біртіндеп көшуімен байланысты. Біз онлайн оқулықтар мен виртуалды зертханалар туралы, ашық білім беру мазмұны, әрбір қатысушыға икемді және жеке көзқарас туралы айтып отырмыз. Үй тапсырмаларын оқушылар онлайн режимінде бірге жұмыс істей алады. Мектеп кітапханалары ақпараттық және компьютерлік орталықтарға айналды. Оқу үрдісі әрбір білім алушының идентификаторымен байланыстырылатын болады, бұл бағалау және бағаларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мектептерді цифрландыру осы үрдіске қатысатын барлық ойыншыларға: оқушыларға, олардың ата-аналарына, мұғалімдеріне, білім беру жүйесінің әкімшіліктеріне ыңғайлы және тиімді құралдарды жасауды білдіреді. Сонымен қатар, оқу үдерісін цифрландыру, адамның адамдық қарым-қатынасының оңтайлы теңгерімі және виртуалды ортада нақты және цифрлы әлемді синтездеудің бір түрі болып табылатыны маңызды.
Сонымен қатар халықтың өмір сүру сапасын жақсартатын цифрлық платформа құру мақсаты Цифрлік Қазақстан -2020 Елбасымен ұсынылған бағдарламаны жүзеге асыруға белсенді түрде қатысады.

XXI ғасырдың икемділігі мен құзыреттілігіне келсек, олар бастауыш мектептен бастап барлық білім беру қызметінде қалыптастырылуы керек. Білім беруді цифрландырудың, атап айтқанда жалпы білім беру жүйесінің іске асуының кейбір аспектілеріне тоқталайық.Соңғы уақытта жеке тапсырмалардан бастап тағайындалған құзыреттерді қалыптастыру үшін толық курстар мен модульдерге дейін ашық жалпы білім беру, жалпы дамудың онлайн-ресурстарын құру және пайдалану үдерісі белсенді түрде жүргізілуде. Онлайн курстардың бірыңғай платформасы баршаға ақпараттық ағындарға жылдам бейімделуге, ақпаратты бағалауға, ерекше жағдайларда шешімдер қабылдауға, бір сөзбен айтқанда, XXI ғасырдағы дағдыларды игеруге мүмкіндік береді. Халық өмірінің әлеуметтік парадигмасын қайта цифрландыру, ол адамдардың ой өрісін кеңейтуге, жаңа білім алу мүмкіндігін ашады. Заманауи білім берудің негізгі бағыттарының бірі - желілік қызмет, әлеуметтік желілерді білім беру ресурстары ретінде пайдалану және шалғай шеберлік сабақтарын өткізу, тренингтер. Желілік технологияларды қолданумен цифрлы білім берудің типтік ерекшеліктері - бұл икемділік, ұтқырлық, өндіріс қабілеттілігі, диалогтық және интерактивтілік, медиа ағындарды қабылдауға бағдарлау.

Цифрландырудағы негізгі мақсат – бәсекеге қабілеттілікті арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, оқу-тәрбие процесін жеделдету және жеңілдету, балаларға, ұстаздарға, ата-аналарға жүктемені азайту. Ең бастысы – білім беру сапасын арттыру. Біздің балаларымыз халықаралық деңгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде жасанды интеллект және ауқымды деректер жасау саласында бәсекеге қабілетті болуға тиіс. Мемлекет басшысы атап көрсеткендей, елді цифрландыру – бұл мақсат емес, бұл – Қазақстанның абсолюттік артықшылыққа қол жеткізу құралы. Бүкіл процесс жүйелілікті, реттілікті және кешенді тәсілді талап етеді.

Тұтас педагогикалық процестің инновациялық стратегиясында жаңашылдық процестерді тікелей алға апарушылар ретінде мектеп директоры, мұғалімдер мен тәрбиешілердің ролі арта түсуде. Оқыту процесінің көптүрлілігіне қарамастан – дидактикалық, компьютерлік, проблемалық, модульдық және басқа – жетекші педагогикалық қызметті іске асыру мұғалімнің еншісінде қалып отыр. Оқу тәрбие процесіне қазіргі заманғы технологиялардың енгізілуіне байланысты мұғалім мен тәрбиеші кеңесшінің, ақылшының және тәрбиешінің қызметін одан әрі игеруде. Мұғалімнің

кәсіптік қызметі арнаулы, пәндік білімдермен ғана шектелмей, педагогика мен психологиялық, оқыту мен тәрбие технологиясы салаларының қазіргі заманғы білімдерін де қамтитын болғандықтан мұғалімнен арнайы психологиялық-педагогикалық дайындық талап етіледі. Осы негізде педагогикалық инновацияны қабылдау, бағалау және іске асыруға дайындық қалыптасады.

Бұның барлығы педагогикалық жаңалықты жасау, игеру және пайдалануда басқару қызметінің маңыздылығына көз жеткізу. Өйткені, мұғалім жаңа педагогикалық технологияның, теория мен концепцияның авторы, талдап жасаушысы, зерттеушісі, тұтынушысы және насихатшысы қызметін атқарады. Осы процесті басқару мұғалімнің өз қызметінде әріптерінің тәжірибесі немесе ғылымдағы жаңа идеялар, әдістемелерді дұрыс таңдап, бағалау және қолдануын қамтамасыз етеді. Ал педагогикалық қызметте инновациялық бағыттылықты қазіргі заманғы білім беру, қоғамдық және мәдени даму жағдайында педагогикалық қызметтің инновациялық бағыттылығы білім беру саясатын жаңартудың құрамына айналуда.

Екіншіден, білім беру мазмұнын ізгілендірудің күшеюі, пәндерінің көлемі мен құрамының үнемі өзгеріске ұшырауы, жаңа оқу пәндерінің енгізілуі жаңа ұжымдық формалар мен оқыту технологиясын үздіксіз іздестіруді талап етуде. Осы жағдайда мұғалімдер арасында педагогикалық білімнің ролі мен беделі арта түсіп отыр.

Үшіншіден, мұғалімнің педагогикалық жаңалықты игеру және қолданылуға деген қатынасы сипатының өзгеруі. Оқу-тәрбие процесінің мазмұнын қатаң тәртіпке бағындырып қойған жағдайда мұғалімнің өз бетінше бағдарлама оқулық таңдаудан бұрын педагогикалық қызметтің жаңа әдіс тәсілдерін пайдалануға мүмкіншілігі болмады. Егер бұрынғы уақытта инновациялық қызмет негізінен жоғарыда ұсынылған жаңалықтарды практикада қолданумен шектелсе, қазіргі уақытта ол барынша баламалы, зерттеушілік сипат ала бастады. Сондықтан да мектеп, білім беру органы басшыларының қызметіндегі маңызды бағыттардың бірі мұғалімдердің енгізген инновациясына талдау жасап, баға беру, оны іске асыруға, қолдануға қолайлы жағдай жасау болуы тиіс.

Төртіншіден, жалпы білім беретін оқу орындарының нарықтық қатынастарға енуі, жаңа типті сынып ішінде мемлекеттік емес оқу орындарының құрылуы нақты бәсекелестік ахуал туғызуда.

Инновациялық процесс-білім беру процесіне тұрақты жаңа элементтер кіргізетін, жүйенің бір жағдайдан екінші жағдайға көшуіне апаратын жаңалық, жаңадан ендірілетін әрекет.

Бұндай топты құрудың қажеттігі бірқатар жағдайларға байланысты. Біріншіден, педагогикалық жаңалықтың немесе түбірлі педагогикалық идеяның, технологияның авторы, оның құндылығы мен перспективалығын аңғара бермейді. Екіншіден, қосымша уақыт және т.б. қажет етеді деп ол өзінің идеясын іске асыруға көбіне құлшына кіріспейді. Үшіншіден, жаңалық автордың баяндауында жүйелі ғылыми және әдістемелік негіздеме таба алмауы мүмкін.

Инновациялық бағыттылық белгілі бр жаңа енгізілімнің тиімділігіне баға беруде нақты критерийлерде пайдалануды қажет етеді. Педагогикалық зерттеу тәжірибелеріне сүйене отырып педагогикалық жаңалықтың мынадай критерийлер жиынтығын анықтауға болады.

Жаңашылдық критерийі – бұл ғылыми педагогикалық тәжірибеге баға беруде басшылыққа алынған инновацияның негізгі критерийі болып табылады.

Жаңашылдық деңгейлері; абсолютті, локальді – абсолютті, шартты, субъективті, танымдылық деңгейі және қолдану аймағы бойынша бөлінеді.

Оптимальдық критерийі – бұл мұғалім мен оқушының жұмсаған күшінің шығыны мен қолданған тәсілінің тиімділігін айқындайды. Оқу процесіне педагогикалық инновацияны енгізіп, барынша аз дене, ой еңбегін және аз уақыт жұмсап, жоғары нәтижеге қол жеткізу оның оптимальдығын білдіреді.

Жоғары нәтижелік критерийі – мұғалім қызметіндегі оң нәтижелердің барынша тұрақтылығын білдіреді. Өлшемдегі технологиялық, нәтижесі бақыла мен белгілеудегі, түсіну мен тәрбиелеудің тәсілдерін бағалаудың басты құралына айналдырады.

Бұқаралық тәжірибеде шығармашылықпен қолдану критерийі - құнды педагогикалық идея, технология шартты ерекшеліктермен, күрделі техникалық тарақтандыралуы және мұғалім қызметінің ерекшеліктерінің қолдану мүмкіншіліктерінің жалпылығы болып табылады.

Педагогикалық жаңалықты көбіне ешқандай алдын ала ұйымдық, техникалық, ең бастысы тұлғалық, психологиялық қатынастар тұрғысында дайындықсыз енгізіледі.

Педагогикалық инновацияның мазмұны мен критерийлерін талдап тап басып тану, оларды қолданудың әдіс-тәсілін меңгеру жеке мұғалімммен бірге оқу орнының жетекшісіне де оны енгізуді объективті бағалау мен болжамдауға мүмкіндік береді. Мектептерде жоғарының ңұсқауымен енгізілген инновациялық жаңалықтар қысқа мерзімде ұмытылып кетеді немесе

бұфрықпен тоттатылады. Инновациялық орта мұғалімдердің педагогикалық инновацияға қатынасынан нақты көрініс табады.

Жаңа енгізім және инновация – адамның қандай да болмасын кәсіби қызметіне тән, сондықтанда ол зерттеудің, талдаудың және енгізудің пәні болып табылады.

Инновация - өзінен-өзі пайда болмайды, олар ғылыми ізденістердің, жекелеген мұғалімдердің және тұтас ұжымдардың озық педагогикалық тәжрибелердің нәтижесі болып табылады.

Қазіргі уақытта қоғам, мәдениет және білімнің дамуында педагогикалық қызметтің инновациялық бағыттылығының қажеттілігі бірқатар жағдайлардан көрініп отыр.

Осы сияқты жағдайлардың негізгі себептерінің бірі-мектепте инновациялық ортаның белгілі бір ұйымдық, әдістемелік, психологиялық сипаттағы оқу процесінде инновацияны енгізуді қамтамасыз ететін кешенді шаралардың болмауы. Бұндай инновациялық ортаның болмауы мұғалімдердің әдістемелік болмауы мұғалімдердің әдістемелік тұрғыдан дайындықсыздығын, оларда педагогикалық жаңа енгізілімнің мәні туралы маглұматтың аздығынан байқалады. Ал қолайлы инновациялық орта педагогикалық ұжымда мұғалімдердің «жаңа енгізілімге» қарсылық коэффициентін төмендетеді, кәсіптік қасаңдықты жоюға көмектеседі.

Мұғалімдердің педагогика қызметіндегі нақты қиыншылықтарды жеңу негізінде қалынтасқан кәсіби педагогикалық мүдделерін, қатеттіліктерін, құнды бағдарын жүйем зерттеу:

- Мұғалімдердің мүдделері мен қатеттілігін қанағаттандыруға бағытталған жолдарды, тұжырымдамаларды, озық педагогикалық тәжрибе технологиялардын зерттеу;
- Педагогикалық инновацияларды енгізу және шеру түрлерін мұғалімнің тұлғалық ерекшеліктеріне сәйкес таңдау. Мысалы: көрініс, сипаттау, ашық сабақтар, әдебиетті зерттеу, баяндама дайындау, эксперименттік жұмысқа қатысу.

Диагностикалық әдіс-мұғалімдердің біліктілігін арттыру жұмысын жаңаша құраға мүлкіндік беретін жұмыс пәтижесінің баянды болуына ықпал ететін тәжрибе көрсетіп отыр. Сонымен, диагностикалық әддістемені табысты қолдану – инновациялық қызметтің бағыттылығына, педагогикалық шығармашылық пен басталаның дамуына байланысты маңызды.

Қорыта айтқанда қазіргі кезде оқыту процесін жоспарлаудың, қолданудың және бағалаудың жүйелі әдісі, адамдардың, техникалық ресурстарды білімді игеру жолында өзара тиімді әрекет етудің негізі ретінде жаңа педагогикалық технологиялар түрлері көбейе түсуде. Сондықтан осындай жаңартылған педагогикалық техналогиялар ішінен өз қатетін таңдан алуәр мұғалім үшін жауапты да іскерлікті қажет ететін іс.

Педагогикалық жаңалықты енгізу қызметін басқару бұл жұмысқа автордың қатысуын тоққа шығармайды, қайта оның дербес шығармашылық лирикіндіктеріне ынталандырын, қабілетін дамытуға қалайлы жағдай жасайды. Нақты практикада инновациялық процестердің сипаты алынғы нәтиженің процестердің сипаты алынған нәтиженің мазмұны мен, енгізілуге тиісті жаңалықтың күрделілік деңгейімен, сол сияқты практіктердің инновациялық қызметіне дайындығының деңгейімен ерешелінеді. Білім сферасындағы цифрландырудың ең басты міндеті – білім беру сапасын арттыру, яғни халықаралық дейгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде «жасанды интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті Ел жастарын дайындау. Елімізде білім жүйесін дүниетүзілік үлгіге сәйкес жетілдеру ол педагогтардың мақсаты.

Әдебиеттер:

1. Әбдіғалиев Қ. Шоғырландырып қарқынды оқыту жүйесі. // Қазақстан мектебі, 1998, №11-12, Б. 24-35.
2. Таубаева Ш.Т., Барсай Б.Т. Оқытудың қазіргі технологиялары // Бастауыш мектеп,1999, №3.Б.43-49
3. Абсатова М.А. Технология интегративного обучения. Алматы: Ғылым, 2004, 140с.
4. Кобдикова Ж.У. Оқытудың жаңа технологиясы мен оқушылардың даму мониторнигі. // Бастауыш мектеп, 2000, №3, Б. 25-30.
5. Buzaubakova K. The portal smart-pedagog.kz as means of increasing digital competencies of future teachers //Incte,22 6th International Conferenceon Teacher Education. – Bragança, 2022 . – 206–208 p.
6. Buzaubakova K.,Kudabayeva P. The electronic textbook «Pedagogy»in the formation of digital competencies of teachers// Incte,22 6th InternationalConference on Teacher Education. -Bragança, 2022.-133-136 p.

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

АУТИСТІК СПЕКТРЛІ БАЛАЛАРДА ӨЗІНЕ-ӨЗІ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ 10
Абдукаримова У.А.
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN ENHANCING PEDAGOGICAL EFFICIENCY 14
Aitureeva Zh., Polatova A.N., Omarova G.A.
M.Auezov South-Kazakhstan University, Shymkent city, Kazakhstan

ТЕКШЕ ҰҒЫМЫН МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯСЫНДА ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ЛОГИКАЛЫҚ-ДИДАКТИКАЛЫҚ ТАЛДАУЫ 18
Ақберді Л.Е.
Өзбекәлі Жәнібек атындағы Оңтүстік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ КӘСІБИ ІС ӘРЕКЕТКЕ ДАЯРЛАУДА ПСИХОТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ 20
Алдиев А.А., Нуржигитов А.С., Кабылбекова З.Б.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

МЕКТЕПТІҢ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН БАҒАЛАУДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ДАМЫТУ ИНТЕГРАЦИЯСЫ 23
Алпысбай Л. А.
Абай атындағы КазҰПУ, Алматы, Қазақстан

ONE BELT, ONE ROAD: ANALYSIS OF A GLOBAL INITIATIVE AND ITS IMPACT ON CENTRAL ASIAN TURKIC STATES 27
Amirbek A., Bazarbayev K., Anuarbekuly A.
Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Turkestan, Kazakhstan

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ: МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕСІ 34
[1]Ауелова К.Е., [2]Ережеп Н.О., [3]Кузембаева С.Р.
[1]М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Казахстан
[2]С.Д. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті, Алматы, Казахстан
[3]Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Казахстан

ЦИФРЛЫ ҒАСЫРДАҒЫ ЕРЕКШЕ БАЛАНЫҢ ЖОЛЫ: ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ МЕКТЕПКЕ БЕЙІМДЕЛУІНДЕГІ ЖАҢА ТӘСІЛДЕР 38
[1]Әлшериев Е.Т., [2]Бектасова Б.М.
[1]М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан
[2]Шымкент қаласының білім басқармасының «Титов атындағы №20 мектеп-гимназиясы» КММ, Шымкент, Қазақстан

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ 42
[1]Васильев А.А., [2]Айтеке К.А.
[1]Алтайский государственный университет, Барнаул, Россия
[2]Южно-Казахстанский исследовательский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ÖĞRETİMDE FARKLILAŞTIRMA METOTLARI 47
Yücel Gelişli - Prof. Dr.
G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü

STAGES OF APPLICATION OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN LEARNING ENVIRONMENTS IN THE AGE OF DIGITAL TRANSFORMATION 54
Çopur Kübra D.
Gazi University, Ankara, Turkey

CLASSROOM TEACHERS' PERCEPTIONS OF INCLUSIVE EDUCATION AND CLASSROOM PRACTICES IN MULTICULTURAL LEARNING ENVIRONMENTS 58
Gültekin Ö.
Gazi University, Ankara, Türkiye

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЭТНОМӘДЕНИЕТІ МЕН HARD SKILLS ҰШТАСУЫ 64
Дауренбек Нуртуган
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПОНЕНТОВ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ 67
Джумаев Ж.М., **Санакулов Х.Р.**
Ташкентский университет прикладных наук, Ташкент, Узбекистан

РАЗВИТИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ В НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЕ 72
Джумаев М.И.
Национальный педагогический университет Узбекистана м.Низами, **Ташкент, Узбекистан**

ANALYSIS OF THE PROBLEMS ENCOUNTERED BY IMMIGRANT PARENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS WITHIN THE ETHNO-CULTURAL CONTEXT 77
Dursun B.
Gazi University, Ankara, Türkiye

ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В ГРУППАХ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ 82
Елчиева С.Н., Морозова В.Ю., Емкулова З.А.
Южно-Казахстанский университет им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУ МӘСЕЛЕСІНЕ ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ 85
Жандабаева И.С., Исманова Н.Е.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

ЖАСӨСПІРІМ БАЛАЛАРДЫҢ АГРЕССИВТІЛІГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ 91
Жандабаева И.С., Арапбаева Г.О.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

ЭТНОМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ОРНЫ МЕН РӨЛІ 96
Жолдасбеков А.А., Жолдасбекова Б.А., Жуматай А.Е.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкен, Қазақстан

САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ 99
Жолдасбекова С.А., Тунгишбаева Ж.Б.
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент.Қазақстан

ЖАСЫЛ ХИМИЯ ПРИНЦИПТЕРІ НЕГІЗІНДЕГІ САПАЛЫ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ 102
Жылысбаева А.Н., Қадыр А. Н.
Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

РОЛЬ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ОБ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ ЛОГИЧЕСКИХ ОПЕРАЦИЯХ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ 106
Жураев О.Т.
Ферганский государственный университет, Узбекистан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЖЫЛДАМ ОҚУҒА ҮЙРЕТУДЕ ЗАМАНАУИ ГАДЖЕТТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ 110
Жұмаділдә С. Ғ., Альмухамбетов Б.А.
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ ЛИДЕРЛІКТІҢ ЭТНОМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДАҒЫ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ 113
Жұмалиева Г.С.
Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, Ақтөбе, Қазақстан

УЧЕТ ВОЗРАСТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ПОЭТАПНОМ НАРАЩИВАНИИ ПРЕДМЕТНЫХ ЗНАНИЙ И НАВЫКОВ 115
Ибраева Б.К.
Павлодарский Педагогический Университет им Ә. Марғұлан Павлодар, Казахстан

ТВОРЧЕСКИЙ ПОДХОД В РЕШЕНИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ ЗАДАЧ ПО МАТЕМАТИКЕ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ 122
Иманбаева Т.Е.
Павлодарский Педагогический университет им Ә. Марғұлан, Павлодар, Казахстан

FORMATION OF TOLERANCE OF STUDENTS IN THE MODERN ETHNOCULTURAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT 127
Issabaeva A.S.
M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ В ПОЛИЭТНИЧНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ 132
Кабылбекова З.Б.
Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ОҚУ-ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДА ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ БІЛІКТІЛІГІ 137
Какарова Т.Е.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ЖЕКЕ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ ДАМЫТУ 140
Каракпаева С.К., **Якубова Н.Б.**
М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ЭТНОКУЛЬТУРНОЕ ВОСПИТАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ В КАЗАХСТАНЕ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ 145
Кариев А.Д.
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕР НЕГІЗІНДЕ БАЛАЛАРДАҒЫ МОБИЛЬДІК ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ АЛДЫН АЛУ МҮМКІНДІКТЕРІ 148
Койшыманова А.М.
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

НАРОДНЫЕ ТРАДИЦИИ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ КАК ПОТЕНЦИАЛ СОХРАНЕНИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА 151
Корнилко И.А.
Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

НАРОДНЫЕ ТРАДИЦИИ ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ КАК РЕСУРС ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖИ 154
Кошербаева А.Н.
Докторант кафедры «Педагогики и образовательного менеджмента» Казахский национальный университет им. Аль-фараби; Алматинская академия МВД им. М. Есбулатова г. Алматы, Казахстан

ЭТНОМАДЕНИ ТӘРБИЕ НЕГІЗІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ВОЛОНТЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІҢ РӨЛІ 159
[1]Куанышбаева А.Н., [2]Торыбаева Ж.З.
[1]Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,Түркістан, Қазақстан
[2]Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті Шымкент, Қазақстан

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЫҚПАЛЫ 162
Кулжабаева Г.А., Асылбекова М.П.
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ЭТНОМӘДЕНИ ОРТА ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ МОДЕЛІ 165
Куркбасова Г.С., Бекешова Г.У.
М.Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, Ақтөбе, Қазақстан

ГЛОБАЛЬНЫЕ ПАРАДИГМЫ МАТЕТИКО В ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ 168
Кушназарова Ю.К.
Образовательный университет Ренессанс, г.Ташент, Узбекистан

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗДЕРІ 172
[1]Қойшыбаева Н.И., [2]Жунисбекова Ж.А.
[1]Тәшенев университеті, [2]М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМ ЖАҒДАЙЫНДА ҰЛ БАЛАЛАРҒА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ 175
Кулабекова Г.К.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ И ГРАЖДАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ПОЛИЯЗЫЧНОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ 179
Лекерова Г.Ж.
Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ТОЛЫҚ ЕМЕС ОТБАСЫНДАҒЫ ЖЕТКІНШЕКТЕР АГРЕССИЯСЫ 184
Малгайдрова Г.Т.
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

ЭТНОМӘДЕНИ ТӘРБИЕ – ТҰЛҒАНЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ 191
Мауленбердиева Г.Б., Манабаева С.Е., Ешенкулова Д.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент, Қазақстан

БУЛЛИНГ ЖАҒДАЙЫНДА ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ ҚҰЛҚЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҮЗЕТУ 196
Молдабекова П.
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

БІЛІМ БЕРУДІҢ ЦИФРЛЫҚ КЕҢІСТІГІНДЕ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ДӘСТҮРЛЕРІ НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРГЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ 201
Мусаханова Г.М.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ЭТНОМӘДЕНИ ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОЛДАРЫ 204
Мырзапеисова М.Т., Аширбекова Т.Б., Толешова А.А.
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ АДАМ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНА ЫҚПАЛЫ 209
Ниязова А.У., Турсунбаева А.У.
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАҒА БЕЙІМДЕЛУ МЕХАНИЗМІ 213
Неталина Г.Қ., Каримова Ф.А.
Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, Ақтөбе, Қазақстан

СОЗДАНИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ НА ОСНОВЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АБАЯ КУНАНБАЕВА «ҚАРА СӨЗДЕР 218
Нурдильдина А.М., Асенова Н.С.
Педагогический университет имени Әлкей Марғұлана, Павлодар, Казахстан

ВКЛАД ПРОФЕССОРА, АКАДЕМИКА КАЛЫБЕКОВОЙ А. А. В РАЗВИТИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ КАЗАХСТАНА 224
[1]Нуридинова Г.А., [2]Ешанкулова Д.Б.
[1]Южно-Казахстанский университет им.М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
[2]Университет Мирас, Шымкент, Казахстан

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ 228
Нурханова Г., Бегалиева Л.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

ҚОҒАМНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА ЭТНОМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІНІҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ 232
Сабыр А.С., Айтеке К.А.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

DIGITAL TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS IN PEDAGOGICAL EDUCATION 235
Sadykova A.A., Sultanova K.A., Ainabek S. B.
M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

АРТ-ТЕРАПИЯ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ 240
Сарипбекова А.Т.
Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ИЗУЧЕНИЕ ПОТЕНЦИАЛА МУЗЫКАЛЬНОЙ АРТ-ТЕРАПИИ ДЛЯ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ 243
[1]Сейдулла Г.Д., [2]Жумабаева Д.Ж.
[1]КазНУ им.Аль-Фараби, Алматы, Казахстан
[2]ЮКУ им.М.Ауезова, Шымкент, Казахстан

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ 245
Турсынбаева А.З.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫН БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ЖӘНЕ ҮЙІРМЕ САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ 249
Түктібаева А.Е., Жолдасбекова С.А.
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

GELECEĞIN EĞITIMINE DOĞRU: TOPLUM 5.0 BAĞLAMINDA EĞITIM YETERLIKLERININ BELIRLENMESI 252
Hilal Hamzaçebioğlu
Gazi Üniversitesi Eğitm Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Ankara, Türkiye
Yücel Gelişli
Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara, Türkiye

РАЗВИТИЕ ДИДАКТИЧЕСКОГО ТВОРЧЕСТВА СТУДЕНТОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ КЛАСТЕРЕ ДЛЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ 257
Шаббазова Н.Х.
Термезский государственный педагогический институт, г. Термез, Узбекистан

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ СОДЕРЖАНИЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ АКСИОЛОГИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ: МЕТОДОЛОГИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ 261
Шаббазова Д.Р.
Термезский государственный педагогический институт, г. Термез, Узбекистан

ФОРМИРОВАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ АНАЛИЗ ЦВЕТА В ИСКУССТВЕ 264
Шакирова Д.А.
Павлодарский педагогический университет им Ә. Марғұлан, Павлодар, Казахстан

БЛАГОПОЛУЧИЕ, УЧАСТИЕ, РАСШИРЕНИЕ ПРАВ И ВОЗМОЖНОСТЕЙ МОЛОДЕЖИ - КЛЮЧЕВЫЕ ФАКТОРЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ 269
Шалманова А.Б., Книсарина М.М., Укубаева Н.М.
Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, Актобе, Казахстан
Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова, Актобе, Казахстан

ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПСИХОЛОГА И ПСИХОТЕРАПЕВТА 276
Шоманбаева А.О., Дуанаева С.Е.
Южно-Казахстанский университет им М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ЖАҢА БІЛІМ БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ 278
Якубова Н.Б., Каракпаева С. К.
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

ҚАЛЫБЕКОВА АСМА АХМЕТҚЫЗЫНЫҢ 80 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН «ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ТӘРБИЕСІНІҢ АСЫЛ МҰРАСЫ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ–ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «НАРОДНАЯ МУДРОСТЬ КАЗАХОВ О ВОСПИТАНИИ», ПОСВЯЩЕННОЙ 80-ЛЕТИЮ КАЛЫБЕКОВОЙ АСМЫ АХМЕТОВНЫ

Материалы публикуются в редакции авторов.

©Подписано в печать 26.09.2025 г. Объем 18 п.л. Тираж 50
Бумага писчая. Печать офсетная. Заказ № 3944
ДАН ЮКИУ им. М.Ауэзова
г.Шымкент, пр. Тауке хана 5, тел. 21-06-48